A. LIEBMAN

EESTIMAA KOMMUNISTLIKU PARTEI LOOMISE AJALOOST

EESTIMAA KOMMUNISTLIKU PARTEI LOOMISE AJALOOST

A-23509 III

A. LIEBMAN

EESTIMAA KOMMUNISTLIKU PARTEI LOOMISE AJALOOST

(veebruar 1920 — aprill 1922)

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS
TALLINN 1960

2
Tartu Riikliku Ülikooli
Raamatukogu
51098

EESSÕNA

Kommunistlik liikumine Eestis on võrsunud ja kasvanud eesti tööliskiassi revolutsioonilise võitluse pinnal.

Esimesed sotsiaaldemokraatlikud ringid tekkisid Eestis 1902. aastal. Juhtivat osa nende loomisel etendas V. I. Lenini ustav võitluskaaslane M. I. Kalinin, kes neil aastail (1901—1904) töötas väljasaadetuna Tallinna vabrikutes. Tehastes ja ettevõtetes töötavate sotsiaaldemokraatlike ringide juhtimiseks moodustati 1904. a. lõpul VSDTP Tallinna Komitee.

Kohalikud parteiorganisatsioonid Eestis kuulusid algusest peale ühe väesalgana VSDT(b)P koosseisu. Eesti tööliskiass ammutas jõudu kolme revolutsiooni kogemustest, millal ta õlg õla kõrval Venemaa proletariaadiga võitles töötajate vabaduse ja õiguste nimel.

Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni võit vabastas ka Eesti töörahva sotsiaalsest ja rahvuslikust rõhumisest.

Eestimaa bolševistliku organisatsiooni areng tegi oma tekkimisest kuni 1920. aastani läbi samad perioodid ja etapid, mis kogu suur Nõukogude Liidu Kommunistlik Partei. Selles mõttes erineb Eestimaa kommunistliku organisatsiooni ajalugu Läti, Leedu, Poola ja Soome kommunistlike parteide ajaloost, kus teatavasti olid oma rahvuslikud sotsiaaldemokraatlikud parteid juba XIX sajandi lõpul ja XX sajandi algul.

Kodusõja lõppemine proletariaadi lüüasaamisega Eestis seadis siin kommunistide ette hoopis teistsugused ülesanded kui Nõukogude Venemaal. Kontrrevolutsiooni ülekaalukatel jõududel läks Eestis korda uputada verre tööliste ja talurahva võim, eraldada eesti rahvas sotsialismi ehitavatest rahvastest ja restaureerida oma aja ära elanud kapitalistlik kord. Eestis kehtestati kodanluse diktatuur.

Sel ajal kui VK(b)P hakkas lahendama sotsialistliku ülesehitustöö küsimusi, pidid eesti kommunistid ja kogu eesti töörahvas organiseerima ja koondama oma jõude kodanluse ründamiseks, tema võimu hävitamiseks ja Eestis nõukogude võimu taaskehtestamiseks.

Käesolev uurimus haarab ajaliselt ühte lühikest (veebruar 1920 — aprill 1922), kuid tähtsat etappi Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloos. Just sel ajavahemikul, tingituna konkreetsest ajaloolisest olukorrast pärast kodusõda, viidi lõpule EKP kui III Internatsionaali ühe sektsiooni konstitueerimise

protsess ja kujunesid välja Eestimaa Kommunistliku Partei organisatsioonilised, taktikalised ning programmilised alused. Sel perioodil kindlustusid illegaalsed partei kollektiivid, tihenesid nende sidemed töörahva hulkadega ja suurenes märgatavalt Eestimaa Kommunistliku Partei osa eesti töölisklassi revolutsioonilise võitluse juhtimisel. Tugevnes ja kasvas ametiühingute osatähtsus, EKP loosungi alla asusid ka maatööliste ühingud. Loodi kommunistlik noorsooühing ja tema legaalsed organid — noortekomisjonid. Töötavate naiste organiseerimiseks kutsuti ellu naiskomisjone. Masside kaasatõmbamiseks hakkas partei rakendama ühisrinde taktikat ja kasutas osavalt ära väikekodanlikku Eesti Iseseisvat Sotsialistlikku Tööliste Parteid. EKP suutis koondada oma mõju alla aktiivsema osa töölisklassist — töölisorganisatsioonidesse kuuluvad proletaarlased.

*

Antud periood EKP ajaloos on paelunud käesoleva töö autorit juba pikemat aega ja on olnud aastaid tema uurimistöö keskseks huviobjektiks.

Materjalide kogumist alustas autor 1946. aastal seoses Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloo üldkäsitluse ettevalmistamisega. Mõni aasta hiljem (1949) lisandus sellele teose «Eesti NSV ajalugu» vastava peatüki ja paragrahvide koostamine. Kogutud materjal võimaldas autoril avaldada rea artikleid ja ülevaateid üksikute uuritavate küsimuste kohta [1] ning koostada Eesti NSV TA Ajaloo Instituudi toimetusel ilmunud raamatu «Eesti NSV ajalugu (kõige vanemast ajast kuni tänapäevani)» peatüki «Eesti välismaise sõjalise interventsiooni ja kodusõja ajajärgul» ja kodanlik-natsionalistlikku diktatuuri käsitlevast peatükist vastavad paragrahvid eesti töörahva revolutsioonilise liikumise kohta EKP juhtimisel aastail 1920—1924.[2]

Sellega ei taha autor aga sugugi öelda, et käsitletava perioodi kohta EKP ja eesti töörahva ajaloos poleks juba varem teistelt autoritelt artikleid ega eriuurimusi ilmunud. Oktoobrirevolutsiooni ja kodusõja perioodide kõrval on EKP tegevuse kohta just aastail 1920—1924 ilmunud kirjutusi kõige rohkem.

---

[1] Eesti sotsiaaldemokraadid Irboska veretöö peaorganisaatorid, «Eesti Bolševik» 1947, nr. 18, lk. 52—62; EKP esimene kongress, «Eesti Bolševik» 1948, nr. 1, 66—75; Eesti töörahva võitlus EKP juhtimisel nõukogude võimu taaskehtestamise eest Eestis, «Rahva Hääl» 13. juulil 1948; EKP teine kongress, «Eesti Bolševik» 1948, nr. 7, lk. 58—70; koos H. Kruusi, G. Naani ja A. Vassariga «Eesti ajaloo periodiseerimisest», «Eesti Bolševik» 1948, nr. 17, lk. 39—58; EKP kolmas kongress, «Eesti Bolševik» 1948, nr. 21, lk. 50—60; 1924. a. 1. detsembri relvastatud ülestõus, «Eesti Bolševik» 1948, nr. 22, lk. 63—77 (hiljem, 1950. a., ilmus eribrošüürina); Ametiühingud kodanlikus Eestis töölisliikumise tõusuaastail (1920—1924), «Eesti Bolševik» 1949, nr. 6, lk. 71—78; Eesti Töörahva Ühine Väerinne, «Rahva Hääl» 7. veebruaril 1957, Съезд укрепления и расширения единого фронта трудящихся Эстонии, (III съезд КПЭ), «Советская Эстония» 9. okt. 1957; Eesti ametiühingute ajaloost (Eestimaa Ametiühingute II kongress 1922. a.), «Rahva Hääl» 27. okt. 1957; EKP taktika iseärasustest väikekodanlike parteide suhtes aastail 1921—1922. «Eesti Kommunist» 1958, nr. 1, lk. 51—64 jt.

[2] Eesti NSV ajalugu (kõige vanemast ajast tänapäevani). Teine trükk. Toimetanud G. Naan, Tallinn, 1957, lk. 370—421 ja 433—455.

Esmakordselt on selle perioodi tähtsamaid probleeme marksistlik-leninliku metodoloogia seisukohalt käsitletud alates kahekümnendatest aastatest tolleaegsete EKP Keskkomitee liikmete J. Anveldi, V. Kingissepa, H. Pöögelmanni ja O. Rästa kirjutistes, mis ilmusid Leningradis Kominterni Eesti Sektsiooni poolt väljaantava ajakirja «Klassivõitlus» lehekülgedel, illegaalse «Kommunisti» veergudel ja ka eribrošüüridena.[3]

Otseseks allikaks antud ajajärgu rea tähtsate probleemide uurimisel on Petrogradis juba 1920. aastal ilmunud V. Kingissepa «Iseseisvuse ikke all». See raamat kirjutati sündmuste käigus. Autor, kes isiklikult viibis illegaalselt Eestis ja juhtis siin Eestimaa parteiorganisatsiooni tööd, andis ülevaate eesti töörahva revolutsioonilisest võitlusest 1918. a. novembrist kuni 1920. a. alguseni (täpsemalt — vaherahu sõlmimiseni Nõukogude Venemaa ja kodanliku Eesti vahel). Teoses «Iseseisvuse ikke all» andis V. Kingissepp põhiliselt õiged, kuni viimase ajani püsima jäänud hinnangud selle etapi tähtsamatele poliitilistele sündmustele.

Põhjaliku ülevaate Eestimaa parteiorganisatsiooni siseparteilisest tööst aastatel 1918—1922, Eesti Keskkomitee ja VK(b)P Eesti osakondade Keskkomitee vahelistest suhetest, EKP poolt legaalsete võimaluste kasutamise teedest ja vahenditest, võitlusest isesotsidega, partei konspiratsioonist ja paljudest teistest küsimustest annab O. Rästas oma raamatus «Põrandaalused», mis ilmus Leningradis 1932. aastal ja mille autor pühendas V. Kingissepa 10. surma-aastapäevale. O. Rästas, kes töötas Eestis EKP Keskkomitee Poliitbüroo liikmena illegaalselt aastail 1920—1924, esitab raamatus suure hulga dokumentaalset materjali, samuti temale mitmete endiste põranda all eesti töölisliikumisest osavõtnud EKP aktivistide poolt saadetud mälestustele rajatud väärtuslikke andmeid partei tegevuse kohta EKP loomise päevilt. Ta tsiteerib mitut originaaldokumenti, mis autoril olid tol ajal kättesaadavad, kuid mis vahepeal on kaduma läinud või mida pole seni veel korda läinud leida. Raamatus pühendatakse palju tähelepanu ka EKP trükiasjanduse korraldamisele, konspiratiivkorterite soetamise küsimusele, parteiliste sidemete korraldamisele ja võitlusele nuhkide ning provokaatoritega.

Ka O. Rästa «Lühike ülevaade ametiühingulisest liikumisest ja ülesanne-

---

[3] J(aan) A(nvelt), Eestimaa Kommunistlise Partei Kongress, «Klassivõitlus» 1921, nr. 3/4; «Kas hulgaline partei või «õpilaste rühm»?», «Klassivõitlus» 1921, nr. 7/8; «Revolutsiooni ettevalmistamine ja sellest kõnelemine», «Kommunist» 1921, nr. 2 (25); «Viktor Kingissepp konspiraatorina», «Klassivõitlus» 1927, nr. 82/83; ««Meie lahkuminekud» ehk EKP «vastasrinna» ajaloolised unenäod», «Klassivõitlus» 1928, nr. 92/93, 94/95, 96/97, 98/99.

V. Kingissepp, Iseseisev sotsialistlik partei ja tema esimesed sammud, «Kommunisti» lendleht nr. 16, 1920; «Kas artellid või revolutsioon?», «Kommunist» 1920, nr. 1 (17) — 3 (19); «Kommunistid ja iseseisvad sotsialistid», «Kommunist» nr. 4(27), 21. juunil 1921.

H(ans) P(öögelmann), Punane laine Eestis tõuseb, «Klassivõitlus» 1921, nr. 1/2; Eesti valgete järjekordne rüüstamine, «Klassivõitlus» 1921, nr. 5/6; «Viktor Kingissepp», «Klassivõitlus» 1922, nr. 4/6; «Ühise väerinna märgi all», «Klassivõitlus» 1922, nr. 416.

O. Rästas, Eesti töölisklassi organiseeritud jõud, «Klassivõitlus» 1925, nr. 50/51.

О. Рястас, В тисках «демократии». Очерк белого террора в Эстонии. Издание ЦК МОПР, Москва, 1925, lk. 21 jt.

test» (Moskva—Leningrad, 1935) annab kokku ligi 20 lehekülge uut ja huvitavat materjali bolševistlike kogemuste levitamise kohta Eesti ametiühingulises liikumises aastail 1920—1924.

On endastmõistetav, et kodanlikud ajaloolased ei avaldanud kodanluse diktatuuri päevil ühtegi eriuurimust ei eesti töörahva revolutsioonilise liikumise ega ka EKP tegevuse kohta. Paljudes kirjutistes, mis ilmusid mitmesugustes koguteostes, ajakirjades, ajalehtedes ja mujal, samuti koolidele määratud õpikutes, käsitleti Eestimaa Kommunistliku Partei tegevust võimul oleva reaktsioonilise kodanluse klassihuvides moonutatult ja laimavas toonis. Kodanluse ideoloogid eitasid teravate klassivastuolude olemasolu kodanlikus Eestis. Kõigis oma artiklites püüdsid nad surnuks vaikida neil aastail EKP juhtimisel toimunud võimsat kodanlusevastast töörahva revolutsioonilist liikumist Eestis. Nagu praegu emigrantlikud sulerüütlid, nii moonutasid kodanlikud ajaloolased eesti tööliskassi revolutsioonilist võitlust, nimetades seda iga kord väljastpoolt kunstlikult õhutatud nähtuseks. Eestimaa Kommunistliku Partei kangelaslikku võitlust oma rahva eluliste huvide eest vaadeldi ikka ja alati kui tegutsemist «Moskva juhtnööride», «Moskva ettekirjutiste» järgi.[4]

Kodanlikest ajaloolastest ei jäänud sugugi maha sotslikud tuusad, kes püüdsid nahast välja pugedes eesti rahvale samuti selgeks teha, nagu oleks Eestis «kommunistide poliitiline tegevus algusest peale arenenud vene lipu all ja... Venemaalt saadud juhendite suunas».[5]

Tõe ohvrikstoomine kodanlik-natsionalistlikele seisukohtadele, üldse kodanluse huvidele ilmneb aga selgesti, kui analüüsida konkreetset faktilist materjali.

Esimesel aastal pärast kodanliku diktatuuri kukutamist ja töörahva võimu taaskehtestamist Eestis ilmusid ajakirjades ja ajalehtedes mõned artiklid ning mälestused, mis olid pühendatud tähtpäevadele või sündmustele EKP ajaloos.[6] Nendes esitati terve rida uusi ja huvitavaid fakte.

Sõjajärgseil aastail oli praegune Eesti NSV Teaduste Akadeemia akadeemik J. Saat üks esimesi, kes oma rohkearvulistes artiklites[7] ja brošüürides, nagu

---

[4] Ed. Laamann, Erakonnad Eestis, Tartu, 1934, lk. 34.

[5] M. Martna, Eesti poliitilised erakonnad, koguteoses «Eesti. Maa, rahvas, kultuur», Tartu, 1926, lk. 872.

[6] J. Saat, «Kommunisti» väljaandmisest põranda all, «Kommunist» 5. mail 1941; Jaan Kreuksi 18. surma-aastapäeva puhul, «Kommunist» 29. märtsil 1941; Jaan Tompi mälestades, «Kommunist» 19. novembril 1940.
Selma Telman, Mälestusi Viktor Kingissepast, «Viisnurk» nr. 1, august 1940.
Alice Tooming, Mälestusi sm. V. Kingissepast ja põrandaalustest trükikodadest, «Kommunist» 5. mail 1941.
1. detsembri ülestõus 1924. aastal, «Kommunist» 1. detsembril 1940 jt.

[7] Joh. Lauristini viiendaks surma-aastapäevaks, «Eesti Bolševik» 1946, nr. 16; Viktor Kingissepp kui eesti töörahva juht ja publitsist, «Looming», märts 1948; Eesti töörahva relvastatud ülestõus 1. detsembril 1924. a., «Eesti Bolševik» 1949, nr. 23; Jaan Kreuks — tulihingeline võitleja eesti töörahva vabastamise eest, «Rahva Hääl» 28. märtsil 1950; Viktor Kingissepp — EKP rajaja ja juht, «Rahva Hääl» 6. mail 1950; Hans Heidemann, «Rahva Hääl» 29. augustil 1950; Eestimaa Kommunistliku Partei võitlus väikekodanlike parteide vastu töölisliikumises, «Eesti Kommunist» 1950, nr. 21; 30 aastat Eestimaa Kommunistliku Partei II kongressist, «Rahva Hääl» 5. oktoobril 1951; Viktor Kingissepp — silmapaistev eesti bolševik-revolutsionäär, «Eesti Bolševik» 1952, nr. 4 jt.

«Johannes Lauristin» (Tallinn, 1946, 63 lk.), «Eesti rahva võitlus EK(b)P juhtimisel nõukogude võimu kehtestamise eest» (Tallinn, 1948, 89 lk.) jt., valgustas paljusid EKP ajaloo küsimusi. Samal ajal avaldati ajakirjanduses ka A. Ellise (A. Gronski) ja J. Sepa (D. Rudnev) sulest mitmeid EKP ajalugu käsitlevaid kirjutisi.[8] 1946. aastal ilmus nende ühine brošüür «Viktor Kingissepp» (60 lk.). 1947. aastal avaldati N. Karotamme artikkel «Eestimaa Kommunistliku (bolševike) Partei ajaloo küsimusi».[9]

Käesoleva teema seisukohalt pakuvad mõningat huvi, eriti just faktilise materjali poolest, veel K. Martinsoni artiklid Eesti komsomoli ajaloo kohta,[10] V. Väljase diplomitöö[11] ja Eesti Riikliku Kirjastuse poolt 1958. aastal välja antud Eesti noorsoo revolutsioonilisest liikumisest osavõtnute mälestuste kogumik.[12]

Esimesena on tervikliku ülevaate Eesti tööstusest, põllumajandusest, sise- ja välispoliitikast, hariduselust, sotsiaaloludest, tervishoiust, töölisliikumisest ning osalt ka EKP tegevusest aastail 1920—1924 andnud H. Saarniit oma monograafias «Kodanlik Eesti sõjajärgse revolutsioonilise kriisi aastail (1920—1924)». Autor esitas töö 1955. a. algul Eesti NSV Teaduste Akadeemia Ühiskonnateaduste Osakonna Teaduslikule Nõukogule ajalookandidaadi teadusliku kraadi taotlemiseks, ja see avaldati Eesti Riikliku Kirjastuse poolt 1958. aastal.[13]

Eriti väärtuslik on H. Saarniidu uurimus seetõttu, et selles on antud üksikasjalik ja õige marksistlik analüüs ning hinnang majanduslikule olukorrale Eestis sõjajärgse revolutsioonilise kriisi aastail. Töötades läbi terve rea fonde Eesti NSV Oktoobrirevolutsiooni ja Sotsialistliku Ülesehitustöö Riiklikus Keskarhiivis, sai H. Saarniit palju uusi ja vajalikke andmeid, eriti Eesti majandusliku olukorra kohta.

H. Saarniidu uurimuste tulemusi ja seisukohti kodanliku Eesti majandusliku olukorra kohta, millega käesoleva töö autor on täielikult solidaarne, kasutatakse, nagu edaspidi näha, korduvalt antud töö paragrahvis «Majanduslik ja poliitiline olukord».

---

[8] Сепп, Я. и Гронский, А., Кингисепп — руководитель большевистского подполья в буржуазной Эстонии, «Советская Эстония», 30. apr. 1946.
Сепп, Я., Жизнь отданная революции, «Советская Эстония», 30. apr. 1949.
J. Sepp ja A. Ellis (A. Gronski), Kommunistliku Partei võitlus inglise-ameerika imperialistide kolonisaatoripoliitika vastu, «Eesti Bolševik» 1948, nr. 12.
Сепп, Я., Эллис, А., Строитель и вождь эстонской Коммунистической партии, «Советская Эстония» 24. märtsil 1948.

[9] «Eesti Bolševik» 1947, nr. 15, lk. 19—43.

[10] Esimesed töölisnoorsoo organisatsioonid Eestis, «Noorte Hääl» 21.—23. okt. 1953; Eesti noorsoo revolutsioonilisest võitlusest oma vabaduse ja õnne eest, «Noorte Hääl» 1.—5. juunini 1953.
Võitlus töörahva ühise väerinde eest, «Noorte Hääl» 27. nov. 1954.
EKNÜ I kongress, «Rahva Hääl» 13. sept. 1957 jt.

[11] Eestimaa Kommunistliku Noorsoo Ühingu võitlustee aastail 1917—1924, Tartu Riiklik Ülikool, 1956. a., diplomitöö (käsikiri), 150 lk.

[12] Karastumine. Mälestusi Eesti noorsoo revolutsioonilisest liikumisest. Koostaja K. Martinson, Tallinn, 1958, 560 lk.

[13] H. Saarniidu brošüür «Eesti töörahva revolutsiooniline võitlus nõukogude võimu taaskehtestamise eest aastail 1920—1924» (Tallinn, 1956, 40 lk.) on teatud määral lühikokkuvõte monograafiast.

Pikemat aega on Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloo küsimustega kogu sõjajärgse revolutsioonilise kriisi perioodi ulatuses (kaasa arvatud ka 1924. a. 1. detsembri relvastatud ülestõus) tegelnud V. Arhangelski. 1955. a. algul kaitses ta Leningradis A. A. Ždanovi nimelises Riiklikus Ülikoolis kandidaadiväitekirja teemal «Eestimaa Kommunistlik Partei — töölisklassi revolutsioonilise võitluse organisaator ja juht aastail 1920—1924».[14] Selles töös andis autor EKP tegevuse kohta sõjajärgse revolutsioonilise kriisi aastail küllaltki põhjendatud sisemise jaotuse. V. Arhangelski pühendas oma dissertatsioonis esimese peatüki Eestimaa Kommunistliku Partei kujunemisele iseseisvaks Eesti proletariaadi parteiks.

Andes aga hinnangut V. Arhangelski kogu dissertatsioonile, peab ütlema, et sellele on omased need negatiivsed küljed, millega võib iseloomustada halvemaid isikukultuse ajajärgul kirjutatud ja kaitstud töid. Kogu töö ulatuses pole näidatud konkreetselt ühegi parteiorganisatsiooni (kollektiivi) tööd. EKP tegevust pole kujutatud konkreetsete faktide ja ajalooliste tingimuste alusel. Kogu töö ulatuses esinevad vaid mõned konkreetsed isikud. Rääkides Eestimaa Kommunistlikust Parteist ja revolutsioonilisest liikumisest Eestis antud perioodil on autor objektiivse ajaloo arengu protsessi valgustamisest kõrvale kaldunud. Terve rida EKP konstitueerimise kohta käivaid fakte on selle tulemusena ka toodud vigaselt ja moonutatult.

Mitu aastat uuris EKP tegevust sõjajärgse revolutsioonilise kriisi perioodil A. Lebbin. 1958. a. lõpul esitas ta Tartu Riikliku Ülikooli Teaduslikule Nõukogule küllaltki mahuka (461 lk.) dissertatsiooni — «Eestimaa Kommunistlik Partei võitluses Töörahva Ühisrinde eest (1920.—1924. a.)» ajalookandidaadi teadusliku kraadi taotlemiseks. Põhiline osa sellest ilmus 1958. a. suvel ja 1959. a. algul avaldatud kahes brošüüris.[15]

A. Lebbini rikkalikul faktilisel materjalil üles ehitatud uurimuse valmimine tähistab teatud sammu edasi EKP poolt 1921.—1924. aastani rakendatud ühisrinde taktika küsimuste teaduslikul läbitöötamisel. Autor on pearõhu oma töös asetanud aastaile 1922—1924. EKP ajaloo sellele etapile eelnevat osa on käsitletud ettevalmistava osana, mis valgustab ühisrinde loomise objektiivsete tingimuste väljakujunemist. EKP konstitueerimise küsimusi ning üldse 1920. ja 1921. aasta sündmusi partei elus on nähtavasti seepärast käsitletud pealiskaudselt.

Eestis valitsenud agraarsuhteid on marksistlik-leninlikelt positsioonidelt analüüsinud Eesti NSV Teaduste Akadeemia kirjavahetaja liige R. Antons teoses «Agraarsuhted kodanlikus Eestis» (Tallinn, 1957, 267 lk.). Mõningaid Eesti majandust ja töölisklassi olukorda iseloomustavaid probleeme on käsitlenud

---

[14] В. И. Архангельский, Коммунистическая партия Эстонии — организатор и руководитель революционной борьбы рабочего класса в 1920—1924 годы, Ленинград, 1955, 332 lk. Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук.

[15] A. Lebbin, EKP võitlus väikekodanlike parteide reformistliku olemuse vastu, töölisklassi ühtsuse eest (1920—1923), Tallinna Polütehnilise Instituudi Toimetised, seeria A, nr. 138, Tallinn, 1958, 62 lk.

A. Lebbin, Eestimaa Kommunistlik Partei võitluses Töörahva Ühisrinde eest (1921—1924), Eesti NSV Poliitiliste ja Teadusalaste Teadmiste Levitamise Ühingu brošüür nr. 11 (259), 1959, 43 lk.

E. Brandt oma brošüüris «Eesti majanduse olukord kodanliku diktatuuri perioodil» (Tallinn, 1955, 55 lk.) ja K. Kask brošüüris «Tööstustööliste majanduslikust olukorrast kodanlikus Eestis» (Tallinn, 1957, 73 lk.).

Põgusalt refereeritud historiograafilisest ülevaatest selgub, et nii suhteliselt rohkearvulistes artiklites, brošüürides ja raamatutes kui ka kolmes kandidaadidissertatsioonis on kõige vähem uuritud Eestimaa Kommunistliku Partei kui III Internatsionaali ühe sektsiooni konstitueerimise protsessi lõpuleviimist, seda täiesti uue etapi algust parteiorganisatsiooni ajaloos, mil EKP hakkas tegutsema kodanliku riigi proletariaadi parteina ja mil vastavalt ajaloolistele tingimustele kujunesid välja tema organisatsioonilised, taktikalised ja programmilised alused.

Käesoleva uurimistööga teeb autor katset võtta jõukohaselt osa mõnede selle perioodi küsimuste valgustamisest, millel on EKP ajaloos määrav tähtsus ja ilma milleta pole võimalik õigesti mõista teatud sündmusi EKP ajaloos aastail 1920—1940. Töö eesmärgiks on: *esiteks,* vaadelda lähemalt ja konkreetselt EKP konstitueerimise protsessi lõpuleviimist, samuti EKP organisatsiooniliste, taktikaliste ning programmiliste seisukohtade väljakujunemist, *teiseks,* näidata EKP laialdast organisatsioonilist ja propagandatööd võitluses kodanliku diktatuuri perioodil partei ees seisva põhilise ülesande lahendamisel, *kolmandaks,* analüüsida mõningaid EKP töös sel perioodil esinenud puudusi ja vigu ning nende ületamise teid ja *neljandaks,* tuua välja töös käsitletava etapi tähtsus EKP edasises võitluses nõukogude võimu taaskehtestamise eest Eestis.

Töö kirjutamisel lähtus autor marksismi-leninismi klassikute, esijoones aga V. I. Lenini geniaalsetest teostest. Hinnatavaks juhendiks osutus eriti V. I. Lenini raamat rahvusvahelise kommunistliku liikumise strateegia ja taktika kohta ««Pahempoolsuse» lastehaigus kommunismis». Samuti on autor kasutanud nii NLKP kui ka Kominterni kongresside ja pleenumite otsuseid, resolutsioone ning teisi materjale.

Töö esimeses osas antakse lühike ülevaade majanduslikust ja poliitilisest olukorrast pärast kodusõda. Järgnevad kaks suuremat osa, millest esimene sisaldab 6 ja teine 5 paragrahvi. Kogu töö on üles ehitatud põhiliselt kronoloogilisel printsiibil. Iga paragrahv, kujutades eelmise loogilist järge, sellest tulenevat osa, on teatud määral omaette tervik. Kõik koos püüavad nad lahendada probleemi Eestimaa Kommunistliku Partei loomisest aastatel 1920—1922.

Põhiliselt on käesolev töö kirjutatud EKP Keskkomitee Partei Ajaloo Instituudi (NLKP Keskkomitee Marksismi-leninismi Instituudi Filiaali) Parteiarhiivi (EKPA) dokumentide ja materjalide alusel.

Töötanud läbi EKPA suuremad fondid, läks autoril korda avastada palju uusi, seni teaduslikus töös kasutamata ja varem üldse avaldamata materjale ning dokumente, mis käsitlevad EKP ajaloo küsimusi perioodil 1920—1922.[16]

---

[16] 1949. aastal töötas autor paar kuud Moskvas NLKP Keskkomitee Marksismi-leninismi Instituudi (IMEL) Partei Keskarhiivis ja leidis sealt, eriti Kominterni fondis, mitmeid tähtsaid EKP tegevust käsitlevaid dokumente. 1956. a. lõpul anti Kominterni Eesti Sektsiooni materjalid EKP Keskkomitee Partei Ajaloo Instituudi Partei Arhiivile üle. Nende hulgas olid ka IMEL-i arhiivis avastatud dokumendid. Käesolevas töös on viited nendele dokumentidele antud juba EKPA fondide järgi (f. 6495 ja f. 4907).

Eriti suure väärtusega dokumente leidus seni uurijate poolt kasutamata Kominterni Eesti Sektsiooni (f. 6495) materjalides ja dokumentaalsete fotomaterjalide kollektsioonis (f. 4907).[17]

Peale EKP Keskkomitee Partei Ajaloo Instituudi Parteiarhiivi on autor töö kirjutamisel kasutanud Eesti NSV Oktoobrirevolutsiooni ja Sotsialistliku Ülesehitustöö Riikliku Keskarhiivi (ENSV ORRKA) materjale. Mõningaid andmeid Tallinna linnavolikogu kommunistlike tööliste rühma tegevuse kohta saadi Eesti NSV Tallinna Linna ja Harju Rajooni Riiklikust Arhiivist (TLA). VK(b)P Eesti osakondade tegevust selgitasid NLKP Leningradi Oblastikomitee Partei Ajaloo Instituudi Parteiarhiivis (LPA) leiduvad dokumendid.

Autor on käesoleva teema läbitöötamisel kasutanud ka EKP illegaalseid väljaandeid — EKP Keskkomitee ja Tallinna Linnakomitee häälekandjat «Kommunist», «Kommunisti» lendlehti, Kommunistliku Partei Eesti Keskkomitee häälekandjat «Punane Sõdur», KP (enamlaste) Narva Komitee häälekandjaid «Uus Ilm» ja «Kiir», EKP Keskkomitee manifeste ja üleskutseid eesti töörahvale, Tallinna ja Narva komiteede lendlehti ning EKNÜ häälekandjat «Noor Proletaarlane».

Samuti oli autoril tähtsaks allikaks uuritava teema läbitöötamisel tol ajal EKP juhtimisel legaalselt ilmunud töölisajakirjandus («Rõhutute Hääl», «Töö», «Tallinna Tööline», «Punane Täht», «Noor Tööline» jt.), kus leidub palju faktilisi andmeid Eesti töörahva raske majandusliku ja poliitiliselt õigusteta seisundi kohta. Väärtuslikke andmeid saadi siit ka kodanliku valitsuse reaktsioonilise sise- ja välispoliitika, Eesti kodanluse imperialistlikest suurriikidest sõltuvuse, kodanlike ning väikekodanlike parteide vahel «riigipiruka» jagamise ja töörahva ekspluateerimisest saadava maksimaalse kasumi jaotamise pärast toimuva võitluse kohta.

Autor on kasutanud ka andmeid, mida ta sai tol ajal Nõukogude Venemaal Kominterni Eesti Sektsiooni väljaandel ilmunud ajakirjast «Klassivõitlus», Venemaa Kommunistlise (enamlaste) Partei Peterburi Eesti osakonna häälekandjast «Edasi», Venemaa Kommunistliku Partei Keskkomitee Eesti Propaganda ja Agitatsiooni Osakonna häälekandjast «Partei Elu», Hariduse Rahvakomissariaadi Rahvusliste Vähemuste Eesti osakonna ajakirjast «Uus Loomistöö». Nendes väljaannetes leidub peale andmete töölisklassi üldise olukorra ja võitluse kohta Eestis eriti palju väärtuslikku materjali VK(b)P Eesti osakondade tööst Nõukogude Venemaal, samuti ka VK(b)P Eesti osakondade Keskkomitee vahekordadest Eestimaa Kommunistliku Parteiga.

Edasi on käesolevas töös kasutatud ka kodanlikus Eestis perioodiliselt ilmunud statistilisi ja majanduslikke ajakirju (nagu «Eesti Statistika», «Eesti Majandus», «Konjunktuur») ning statistilisi kogumikke (nagu «Eesti 1920.—1930. a. Arvuline ülevaade», «Eesti Arvudes 1920—1935» jt.). Selle juures on arvesse võetud kodanlikule statistikale omast tendentslikkust (näiteks valitseva tööpuuduse ulatuse vähendamine, tööliste raske majandusliku olukorra näitamine paremas valguses, kapitalistide kasumite kohta tõeliste andmete ja tööliste reaalpalga tõelise taseme varjamine). Kuid tuleb märkida, et hoolimata nende allikate klassiiseloomust sisaldavad nad tihti ülestunnistusi tegeliku

[17] Selles fondis on peale fotokoopiate ka palju originaaldokumente.

olukorra kohta Eesti majanduses ja poliitilises elus. Neid materjale on võimalik ja tingimata vajalik antud teema uurimisel ära kasutada.

Teatud hulga faktilisi andmeid Eesti majanduse ja sise- ning välispoliitika kohta ammutas autor ka mitmesugustest kodanlikus Eestis ilmunud koguteostest, nagu «Eesti. Maa, rahvas, kultuur» (Tartu, 1926), «Asumaa majapidamised Eestis 1919—1923» (Tallinn, 1924), «Eesti Põllumajandus» I (Tallinn, 1923), Asutava Kogu ja Riigikogu protokollid, «Valitsusasutuste tegevus 1918—1934» (Tallinn, 1934) jt. Et kõigis neis väljaannetes kaitstakse eeskätt kodanluse klassihuve, siis püüdis autor üldreeglina neid andmeid alati kontrollida kriitilise võrdluse teel. Kriitiline valik on tehtud ka kodanlikest ja sotslikest ajalehtedest ning ajakirjadest, millele oli eriti omane töölisliikumise kohta valeandmete esitamine.

Lisaks siin toodud arhiiviallikatele, trükis ilmunud uurimustele, ajakirjanduses avaldatud kirjutistele jne. on autor töö koostamisel kasutanud vanade revolutsionääride mälestusi, kes antud perioodil isiklikult töölisliikumisest Eestis Kommunistliku Partei liikmetena aktiivselt osa võtsid. Üks osa nendest mälestustest on kirja pandud ja asub EKP Keskkomitee Partei Ajaloo Instituudi Raamatukogu käsikirjafondis, osa mälestusi sai aga autor vanadelt EKP liikmetelt nendega vesteldes. Nii osutasid autorile mitmesugustes küsimustes, nagu EKP illegaalse ja legaalse töö konkreetsemal valgustamisel, tol perioodil EKP organiseerimistöö praktikas rakendatavate võtete, meetodite ja väljakujunenud tavade õigel mõistmisel ja täpsustamisel, olulist abi vanad kommunistid H. Allik, V. Hammer-Kalla, J. Kamberg, A. Leevald-Stein, A. Reinson, A. Resev, G. Sommer, J. Telman, S. Telman, L. Tiitsen, A. Vaarandi jt. EKP trükiasjandusega seoses olevate küsimuste valgustamisel sai autor suure väärtusega andmeid vanalt kommunistilt, 1920.—1922. aastani EKP-le kuuluvates trükikodades töötanud tööliselt-ladujalt A. Nikolajevilt. Töö käigus kasutas autor mitmetes küsimustes, eriti aga paljude kahekümnendate aastate algul aktiivselt partei tööst osavõtnud isikute väljaselgitamisel ning nende tegevusele hinnangu andmisel vana revolutsionääri, EKP Keskkomitee Partei Ajaloo Instituudi Parteiarhiivi juhataja R. Majaku väärtuslikke nõuandeid.

Kõigile nendele eesti revolutsioonilise liikumise veteranidele avaldab autor siinkohal siirast tänu.

Autor avaldab samuti tänu EKP Keskkomitee Partei Ajaloo Instituudi teaduslikele töötajatele, kes käesoleva töö käsikirja arutamisel tegid väärtuslikke kriitilisi märkusi, mis on arvesse võetud töö lõplikul viimistlemisel.

Olgu tänatud ka käsikirja retsensendid akadeemik J. Saat ja ajalookandidaat V. Maamägi, kelle märkused on kaasa aidanud käsikirja kvaliteedi tõstmisele, samuti ajalookandidaadid E. Mattisen, A. Panksejev, M. Pesti, A. Päss ja H. Saarniit ning Eesti NSV TA Ajaloo Instituudi aspirant H. Arumäe mõnede nõuannete eest käsikirja valmimise käigus.

Vaatamata suhteliselt arvukale aktiivile, keda autor teema uurimisel ühel või teisel viisil kasutas, hoolimata küllaltki kogukast allikmaterjalist, mida töö koostamisel läbi töötati, ja saadud uutest ning vajalikest andmetest paljude tähtsate probleemide valgustamisel ning neile hinnangute andmisel ei olnud autoril siiski võimalik leida vajalikku materjali, et anda igakülgset vastust reale küsimustele (näiteks mitmete maakondlike ja valla parteiorganisatsioonide tegevusele jt.).

Autor on teadlik, et tema töös leidub rida puudusi. Kuid antud raamat ei taotle selle EKP ajaloo tähtsa lõigu kõikidesse küsimustesse puutuvate probleemide ammendavat käsitlemist. Autor seadis endale ülesandeks uute allikmaterjalide läbiuurimise abil laiendada ja täpsustada EKP kui Kominterni ühe sektsiooni kujunemise üldkäsitlust ning teha kogu EKP ajaloo selle perioodi kohta rida uusi järeldusi.

KODANLIK EESTI PÄRAST TARTU RAHU SÕLMIMIST

§ 1. Majanduslik ja poliitiline olukord

Kodanliku riigi tekkimine Eestis oli seotud ülemaailmse imperialismi relvastatud võitlusega. Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni võidu tulemusena Venemaal loodud esimese sotsialistliku riigi vastu. Üle kahe aasta käis äge võitlus võimu pärast eesti proletariaadi ja kodanluse ning viimast aktiivselt toetavate välismaiste imperialistide vahel. Kaks korda kehtestas eesti töörahvas selle aja jooksul nõukogude võimu. Eesti Töörahva Kommuuni võimu allasurumine 1919. a. algul toimus olukorras, kus Entente'i imperialistid kui eesti rahva ja samuti teiste Venemaa rahvaste poolt kehtestatud nõukogude võimu vihased vaenlased kasutasid võitluses nõukogude vabariikide vastu ka oma hiljutise vastase (Esimeses maailmasõjas) vägesid. «Peamiseks ülesandeks peavad nad,» ütles V. I. Lenin 8. novembril 1918 VI ülevenemaalisel nõukogude kongressil, «ülemaailmse bolševismi kägistamist, tema peamise rakukese — Venemaa Nõukogude Vabariigi — lämmatamist.»[1] Nõukogude Venemaale organiseeritava interventsiooni ja nõukogude võimu mahasurumise plaanides etendasid Baltimaad pealetungiplatsdarmina tähtsat osa. Rohke materiaalse ja ka inimabi andmisega eesti kodanlusele läkski välismaistel interventidel korda uputada verre Eesti Töörahva Kommuun, kehtestada kodanluse võim ja muuta Eesti territoorium Nõukogude-vastase interventsiooni sõjaliseks tugialaks.

Revolutsiooni ja reaktsiooni jõudude vahekorras, mis oli kujunenud 1919. a. kevadel, polnud eesti proletariaadil väljavaateid lähemal ajal kapitalistlikust orjusest vabanemiseks. Seoses sellega kerkis eesti kommunistide ja klassiteadliku proletariaadi ette ülesanne mitte lubada Eesti territooriumi ja eesti töörahvast kasutada võitluseks Nõukogude Venemaa vastu ning nõuda rahu tegemist Eesti ja Vene NFSV vahel.

Oma kangelasliku võitlusega proletaarse internatsionalismi

[1] V. I. Lenin, Teosed, 28. kd., lk. 143.

lipu all aitas eesti töötav rahvas kaasa sellele, et Eesti langeks esimesena välja Lääne imperialismi poolt organiseeritud Nõukogude-vastase interventsiooni jõudude süsteemist, mis ümbritses rõngana esimest sotsialistlikku vabariiki.

Tartu rahu, mis sõlmiti 1920. a. veebruaris, oli tähtsaks võiduks Venemaa rahvastele nii väliste kui ka sisemiste vaenlaste üle. Rahu sõlmimisel Vene NFSV ja kodanliku Eesti vahel oli suur tähtsus ka eesti rahvale.

Tartu rahuleping nõudis Eesti territooriumil asuvatelt Judenitši valgekaartlikelt jõukudelt relvade äravõtmist ja välismaiste interventide relvastatud jõudude, kaasa arvatud ka Inglise sõjalaevastik, lahkumist. Kukkusid läbi plaanid muuta Eesti Inglismaa mandaatalaks, samuti saartel Inglise laevastiku baaside loomise plaanid. Võrreldes sellega oli kodanlik iseseisvus siiski väiksem pahe.

Tartu rahu lõpetas selle ajajärgu eesti rahva ajaloos, kus ta pidi Entente'i imperialistide ja eesti kodanluse huvides valama oma ja vene töörahva verd.

Eesti töörahvas sai kodusõjas lüüa ja Eestis restaureeriti oma aja ära elanud kapitalistlik kord. Eesti majandus, mis paari sajandi vältel oli Venemaa rahvamajanduse koostisosana soodsalt arenenud, rebiti Nõukogude Venemaa rahvamajanduse küljest lahti ja lülitati taas kapitalismi süsteemi sellal, kui viimane oli juba oma üldkriisi staadiumis. See oli põhiliseks teguriks, mis määras nii tema majandusliku kui ka poliitilise seisundi pärast kodusõja lõppu.

Eestist sai kodanlik väikeriik, mida imperialistlikud suurriigid osavasti mässisid oma finants- ja diplomaatilisse võrku. Kodanliku Eesti sõltuvus läänеriikidest oli saanud alguse juba sõjalise interventsiooni ja kodusõja aastail. Rahandusministeeriumi andmeil moodustasid kodusõja perioodil tehtud välisvõlad 1920. aastal umbes 1,5 miljardit Eesti marka, millest Ameerika Ühendriikidele langes 68% ja Inglismaale 20%.[2] Pärast kodanliku Eesti riigi tunnustamist suurriikide poolt muutusid ta sõltuvuse vormid maailma imperialismist varjatumaks kui kodusõja ning välismaise sõjalise interventsiooni aastail. Vahetu sõjaline sõltuvus nõrgenes. Avalik poliitiline ja majanduslik sõltuvus ning otsene diktaat vahetusid rahandusliku ja diplomaatilise mõjutamise maskeeritud vormidega. Imperialistlikud riigid püüdsid Eestit kasutada peamiselt müügituruna ja oma tööstuse toorainebaasina.

Enne kodanliku diktatuuri kehtestamist moodustas Eesti Venemaa võrdlemisi arenenud tööstusrajooni. 1913. aastal oli Eestimaa kubermangus tööstustoodangu maht ühe elaniku kohta 2,6 korda suurem tsaristliku Venemaa keskmisest tööstustoodangu mahust.[3] Eriti paistis silma tootmise kõrge kontsentreerumine. Kolm neljandikku eesti tööstustöölistest töötas suurtes ettevõtetes (tööliste

[2] ENSV ORRKA, fond 74, nim. 1, s.-ü. 2417, l. 20.

[3] K. Kask, Tööstustööliste majanduslikust olukorrast kodanlikus Eestis, Tallinn, 1957, lk. 11.

arvuga 500 ja enam)[4]. Eesti tööstuses oli juhtiv koht, eriti pärast 1913. aastat, tootmisvahendite tootmisel. Eesti põllumajanduse arengutase oli Venemaa teiste kubermangudega võrreldes suhteliselt kõrge. Eriti arenenud oli karjamajandus, samuti tehniliste kultuuride tootmine.

Pärast majanduslike sidemete katkemist Venemaa rahvamajandusega kaotasid Eesti tööstus ja põllumajandus ajalooliselt väljakujunenud müügituru. Eesti tööstus jäi ilma oma tähtsast toorja kütteainete baasist. Venemaa siseturu nõuete rahuldamiseks loodud Eesti suurtööstuse, eriti metallitööstuse toodang ei võinud leida Lääne-Euroopa kapitalistlikes riikides turgu. Petrogradi turu kaotus oli suureks hoobiks Eesti seni mitmekülgsele põllumajanduse arengule.

Kõik see mõjutas negatiivselt Eesti rahvamajanduse, eelkõige aga tööstuse arengut.

Kohe pärast kodusõda, 20-ndate aastate algul, püüdis kodanlik valitsus jätkata tööstuse edasiarendamist. Orientatsiooni võtmist tööstusele soodustas tööstusliku baasi olemasolu riigis, millele pikaajaline sõda oli tekitanud suhteliselt väikest kahju. Ka ei olnud kodanlusele veel küllalt selge Eesti seisund turu suhetes lääneriikidega. Teisalt õhutasid lootust leida Eesti tööstustoodangule turgu välisimperialistide kinnitused kapitalismi peatsest restaureerimisest Nõukogude Venemaal.

Tartu rahulepingu alusel Nõukogude riigilt saadud 15 miljoni kuldrubla arvel hakkas valitsus tööstuse arengut kõigiti soodustama. Peamine riiklik krediidiasutus — Eesti Pank — suunas kuni 1924. aastani tööstusse 43—45% oma laenudest, põllumajandusse aga ainult 1,5—5,3%[5]. Tööstusele antud krediidist läks omakorda lõviosa suurtööstusele. 1921. a. eraldati tööstusele antavatest riiklikest krediitidest suurtööstusele 68%. Eesti kodanlus hoidis esialgu osaliselt töökorras (eeskätt riikliku krediidiga) seni säilinud suurtööstuse ettevõtted. Ainuüksi Vene-Balti laevaehitustehasele Eesti Panga kaudu antud riiklik laen tõusis 10 922 573 margalt 1920. a. lõpul 56 069 918 margale 1922. a. lõpul[6]. See, et riik jagas saadud summasid rasketööstusele toodangu väljalaskmiseks alles loodetavate turgude jaoks, soodustas ohjeldamatut spekulatsiooni. Riikliku laenu saamise eesmärgil tekkisid fiktiivsed, tegelikult ainult paberil eksisteerivad, ilma igasuguse reaalse majandusliku aluseta ühingud ja aktsiaseltsid («Kosmos», «Atlanta» jt.). Suure kiiruga loodud import-, eksport-, tööstus- ja kaubandusettevõtted, vahetalituskontorid, reklaamärid, kindlustusseltsid jne. eksisteerisid õige lühikest aega ning jäid suurte puudujääkidega pankrotti.

---

[4] O. Karma, Jooni suurtööstuse arenemisest Eestis monopolistliku kapitalismi ajajärgul (kuni kapitalismi üldkriisi tekkimiseni), Eesti NSV TA Toimetised nr. 4, 1952, lk. 37.

[5] ENSV ORRKA, fond 1790, nim. 1, s.-ü. 126, l. 17; «Eesti Statistika» 1928, nr. 75 (2), lk. 97.

[6] ENSV ORRKA, fond 73, nim. 1, s.-ü. 1481, l. 296.

Osa tööstusse suunatud summadest läks kergetööstuse edasiarendamiseks. Rida tööstusettevõtteid tekkis nende kaupade tootmiseks, mida varem saadi Venemaa teistest rajoonidest (tubakasaadused, jalatsid jne.). 1924. aastal konkureerisid väikeses Eestis 75 karastavate jookide tööstust, 60 vorstivabrikut, 50 šokolaadi- ja kompvekivabrikut, 14 likööri- ja viinavabrikut ning 12 tubakavabrikut.[7] Põhiliselt hakkaski Eestis pärast kodusõda kohe toodangut andma kergetööstus. Suure osa rasketööstusse suunatud rahast kasutasid ettevõtjad muuks otstarbeks. Paljud endised metallitöötlemise suurtööstusettevõtted (vaguniehitustehas «Dvigatel», Vene-Balti ning Peetri laevaehitustehased jt.) hakkasid muutuma remonditöökodadeks. Näiteks tootis vaguniehitustehas «Dvigatel» 1913/14. aastal 773 kaubavagunit, 435 platvormi, 126 klassivagunit, 71 trammivagunit jne., 1920. aastal aga mitte ühtegi kauba-, klassi- ega trammivagunit, samuti mitte ühtegi platvormi, tehes selle asemel hoopis 12 veduri ja 504 vaguni remonttöid.[8] 1921.—1922. aastal tegelesid peale «Dvigateli» vaguniehitustehase ka Vene-Balti ja Peetri laevaehitustehased põhiliselt Nõukogude Venemaalt ajutiste kokkulepete alusel saadud raudteevedurite ja tendrite remondi tellimuste täitmisega.[9] Osa masinaehitustehaseid, mille toodang läks varem peaaegu täielikult Venemaale, püüti ümber kohandada kohaliku siseturu nõuetele. Nii hakati «Fr. Krullis» endiste masinaehitustehase sisseseadete asemel tootma turbalõikamismasinaid, «Ilmarises» («Fr. Wiegandis») naftamootorite ja aurumasinate asemel piimatööstuse sisseseadeid jne.

Tööstuses toimusid sügavad struktuurilised muutused. Kui näiteks 1913. aastal töötas metallitööstuses 25,7% (1916. aastal koguni 52%) töölistest ning toidu- ja maitseainete tööstuses ainult 2,6%, siis olid 1923. a. esimesel poolel vastavad arvud 18% ja 8,4%.[10] Tootmisvahendeid tootva metallitööstuse erikaalu pidevat langust tööstuse üldstruktuuris ei suutnud kompenseerida ka uue tööstusharu — põlevkivitööstuse areng, mille tööliste arv moodustas 1923. aastal ainult 3,5% tööstustööliste arvust.[11] Tööstuse toodangus hakkas pidevalt tõusma poolfabrikaatide — tselluloosi, vineerplaatide, laudade, plankude, põlevkivi toorõli jne. erikaal. Selline suund oli eriti kasulik kodanliku Eesti majanduses võimutsevale väliskapitalile. 1924. aastal oli Eesti tööstusettevõtetest aga 60% ja pankade põhikapitalist koguni 80% välismaise finantskapitali käes.[12]

Rasketööstuse laostumise ja üksikute kergetööstusharude (eelkõige toidu- ja maitseainetetööstuse) teatud arengu tagajärjel tõu-

---

[7] Tööstus Eestis 1924, Tallinn, 1926, lk. 19.
[8] Eesti. Maa, rahvas, kultuur, Tartu, 1926, lk. 637.
[9] «Eesti Statistika» 1923, nr. 12(1), lk. 58.
[10] H. Saarniit, Kodanlik Eesti sõjajärgse revolutsioonilise kriisi aastail (1920—1924), Tallinn, 1958, lk. 44.
[11] Riigi põlevkivitööstus, Tallinn, 1924, lk. 61.
[12] «Päevaleht» nr. 178, 6. juulil 1924; sealsamas, nr. 191, 19. juulil 1924.

sis tööstuslikus toodangus pidevalt tarbimisvahendite erikaal. Juba 1924. aastal moodustasid tarbimisvahendid tööstuslikust toodangust ligikaudu 75%.[13] Eesti tööstus hakkas omandama kergetööstuslikku iseloomu. Enamuse kergetööstusettevõtetest moodustasid aga väikesed ettevõtted. Nii olid 1923. aastal toidu- ja maitseainetetööstuse 608-st ettevõttest 440 sellised, kus töötas vähem kui 5 töölist.[14] Tööstuse struktuurilise muutumisega kaasnes ka tööstuse üldine, nii kvantitatiivne kui ka kvalitatiivne langus. Uute ettevõtete asutamisega ei suudetud kompenseerida endiste suurkäitiste kroonilist alakoormatust, nende laostumist. Kodanliku Eesti tööstuse üldtoodang ei saavutanud tööstusliku orientatsiooni aastail 1913. aasta taset (erandina võib märkida ainult toidu- ja maitseainetetööstust).

Langes nii tööstustööliste üldarv kui ka nende kontsentratsiooni aste. Kui 1913. aastal töötas Eesti ala tööstuses kokku 70 000 töölist, siis 1923. a. esimesel poolel oli tööliste üldarv kodanliku Eesti tööstuses (töökaitse komissaride järelevalve all olevais suur-, kesk- ja väike-ettevõtteis) 45 355.[15] Eriti laostusid juba kodanliku Eesti algaastail metallitööstuse suurettevõtted. Kui 1913. aastal töötas metallitööstuses 11 000 töölist (1916. a. aga, kui suured laevaehitustehased töötasid juba täie koormusega, 26 000 töölist), siis töötas 1920. a. lõpul kodanlikus Eestis metallitöölisi (töökaitse komissaride järelevalve all olevais ettevõtteis) kõigest 3782.[17]

Tööliste arvu vähenemist endistes rasketööstuse ettevõtetes 20-ndate aastate algul näitab alljärgnev tabel:[18]

	1913/14	1917	1919	1920	1921	1922 1. juuli
Vene-Balti (Inglis-Balti) laevaehituse ja mehaaniline tehas, a/s	5000	7375	242	308	463	859
Tallinna Sadamatehased	1848	6000	—	1304	874	447
Peetri tehas (end. «Noblessner»)	1250	1257	457	428	457	349
«Volta» elektromehaanikatööstus a/s	1250	1300	—	—	21	21
«Fr. Krulli» masinaehitusvabrik	450	733	160	200	354	354
«Ilmarise» («Fr. Wiegand») metallitööstus	400	679	144	202	220	258
«Dvigateli» vaguniehitustehas	1827	1793	391	—	489	506

Alakoormatuse tõttu hakkasid laostuma ka endised tekstiilitööstuse suurettevõtted. Kui 1913. aastal töötas tekstiilitööstuses

[13] A. Rannes, Tööstusökonoomika probleeme Nõukogude Eestis, Tartu, 1948, lk. 8.
[14] Tööstus Eestis 1924, Tallinn, 1926, lk. 4.
[15] H. Saarniit, Kodanlik Eesti ..., lk. 43—44.
[16] Eesti 1920.—1930. Arvuline ülevaade, Tallinn, 1931, lk. 302.
[17] ENSV ORRKA, fond 2000, nim. 2, s.-ü. 30, l. 116—118.
[18] Tabel on koostatud «Eesti Statistika», 1923. nr. 12(1), lk. 58—60 toodud andmetel. 1917. a. andmed on võetud V. Kingissepa teosest «Iseseisvuse ikke all» (Tallinn, 1953), lk. 6—7.

(ettevõtted 16 ja rohkema töölisega) üle 17 000 töölise, siis 1921. aastal ei ulatunud see arv 5000-ni. Tööliste arvu vähenemist suuremates tekstiiliettevõtetes iseloomustab alljärgnev tabel: [19]

	1913/14	1919	1920	1921	1922 1. juuli
1. Kreenholmi Puuvillavabrik	11 000	2599	2480	1136	1486
2. Balti Puuvilla Ketramise ja Kudumise Vabrik	2000	640	948	1120	1856
3. Narva Kalevi Manufaktuur	1100	651	732	616	688
4. Sindi Kalevivabrik	1100	1037	500	721	1560
5. Narva Linaketramise Manufaktuur	2050	829	577	506	388

Umbes 1,1 miljonilisest Eesti elanikkonnast elas suurem osa maal. Kui 1922. aasta rahvaloenduse andmete kohaselt leidis endale tol ajal ülalpidamist tööstuses (vabrikuis ja käsitöö alal) 15,2% ning kaubanduse, transpordi, side, ühiskondlikul ja teistel niisugustel aladel kokku 26%, siis tegeles põllumajandusega ja leidis siin tööd 58,8% elanikkonnast.[20] Ent mitte kõik maal elavad inimesed ei omanud maad. Põllutööministeeriumi andmeil elas 1920. aasta lõpul külas umbes 19 000 perekonda, kes olid täiesti ilma maata.[21] Suur oli ka nende inimeste arv, kellele kuulus alla ühe tiinu maad. Eriti palju oli neid popside (keda kodanliku statistika andmeil oli 1920. aastal Eestis üle 43 000 perekonna [22]) ja rentnike (keda oli vähemalt 23 000) hulgas. Järva maakonnas moodustasid rentnikud, kelle maa suurus oli alla ühe tiinu, 80%, Saaremaal 66%, Läänemaal 63% rentnike üldarvust.[23] Seega oli agraarküsimus Eestis endiselt üheks tähtsamaks sotsiaalseks probleemiks.

Pärast kodanluse võimuletulekut toimusid agraarsuhtes põhjalikud muudatused.

1919. aastal Asutavas Kogus vastu võetud maaseaduse alusel võõrandati kodanliku riigi omandiks 2 147 822 tiinu * ehk 96,6% suurmaaomandist.[24] Siia kuulus 619 omanikule kuulunud 874 rüütlimõisat, 260 kiriku- ja kloostrimajandit, 313 Petseri- ning Narvataguses piirkonnas asuvat või ilma peremeheta jäänud majapidamist (mille suurus ületas 85 ha) ja 470 mitmesugust riigimõisat ning muud majandit.[25]

Võõrandatud maa hulga poolest oli kodanliku Eesti maareform

[19] «Eesti Statistika» 1922, nr. 6—8, lk. 88.
[20] Eesti arvudes. 1934. a. rahvaloenduse mälestuseks, Tallinn, 1934, lk. 13.
[21] I Riigikogu protokollid. 1. istungjärk 1921, veerg 449.
[22] Sealsamas.
[23] Sealsamas.
* tiin = 1,0925 ha.
[24] Asumaa majapidamised Eestis 1919—1923, Tallinn, 1924, lk. 7.
[25] R. Antons, Agraarsuhted kodanlikus Eestis, Tallinn, 1957, lk. 40.

Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni otsesel mõjutusel üks radikaalsemaid Ida- ja Kesk-Euroopa riikides neil aastail teostatud kodanlikest maareformidest. Eesti kodanluse suhteliselt radikaalne tegevus maaküsimuses oli seletatav sellega, et see ei toimunud tema enese kulul. Vastupidi, kodanlus teenis sellelt operatsioonilt peale poliitilise kapitali ka otsest majanduslikku kasu. Rõhuv enamus (rohkem kui kolm neljandikku) võõrandatud maast kuulus balti aadlile, kes polnud võimule tulnud kodanlusega tihedalt seotud ei majanduslike, poliitiliste ega kultuuriliste sidemetega. Maa võõrandamine balti parunitelt seoses agraarreformi teostamisega ei nõudnud eesti kodanluselt mingisuguseid moraalseid pingutusi.

Mõisate eluta ja elus inventar tuli maaseaduse alusel võõrandada tasu eest. Võõrandatud maa eest tasu maksmise küsimuse jättis maaseadus aga lahtiseks. See lahendati hiljem (1926. a.), millal poliitiline olukord oli riigis muutunud «rahulikumaks» ja ei olnud enam karta rahvahulkade tormilist protesti niisuguse eesti rahva ajalooliste vaenlaste suhtes ülesnäidatud hoolitsuse vastu.

Võõrandamata jäänud 74 684 tiinu ehk 3,4% suurmaavaldusest kuulusid linnadele, seisuslikele asutustele, samuti eraomanikele. Maaseaduse § 23 alusel ei kuulunud väljajagamisele võõrandatud mõisate metsad — 1 045 349 tiinu. Kõigile mõisa renditalude pidajaile jäeti nende käes olev maa (kuni nende maade planeerimiseni Põllutööministeeriumi poolt) endises ulatuses kasutada. Seda maad oli kokku 494 968 tiinu. Seega kuulus kogu riiklikust maafondist uutele maasaajatele väljajagamiseks ainult 607 505 tiinu ehk 28,3% võõrandatud maast.[26]

Kodanlik maaseadus ja selle teostamiseks vastu võetud määrused tõotasid varustada kõiki maatuid maaga ja neid talundite rajamisel aineliselt toetada. Kuid see oli ainult demagoogia töötava talurahva petmiseks ning terava klassivõitluse leevendamiseks.

Venemaa Kommunistliku Partei Keskkomitee Eesti Propaganda ja Agitatsiooni Osakonna häälekandja «Partei Elu» andmeil jagati 1920. a. sügiseks Pärnu maakonnas 27 rüütli- ja 13 kroonumõisat. Pärnumaa vallavalitsustele oli samaks ajaks esitatud 2650 avaldust maa saamiseks, millest rahuldati ainult 630.[27] 76% maasoovijaist jäid rahuldamata. Nagu sama ajaleht teadis rääkida, olevat mõnes kohas see arv veelgi suurem olnud. Järja, Uulu, Velise, Karksi, Veneküla ja Vana-Kariste mõisate jagamisel esitati kokku 1412 maasaamise avaldust, rahuldati aga kõigest 173. Niisiis said nende mõisamaade jaotamisel igast 100 inimesest maad ainult 12. 88% maasoovijaist jäid ilma maata. Ametlike, kaugeltki mitte täielike andmete järgi avaldas üle kogu Eesti aja-

[26] Eesti. Maa, rahvas, kultuur, Tartu, 1926, lk. 461—463.
[27] «Partei Elu» nr. 10, 21. novembril 1920.

vahemikul 1920—1923 soovi maasaamiseks 54 615 inimest. 31 654 maasoovijat ehk 58% avaldustest jäeti rahuldamata.[28]

Maa andmisel arvestati eelkõige poliitilise iseloomuga tegureid. 1920. a. lõpul EKP Keskkomitee poolt kohalike partei maakollektiivide kaudu läbi viidud ringküsitlusele maatöörahva olukorra, eriti aga maareformi teostamisega seoses olevate küsimuste väljaselgitamiseks, vastati Viljandi maakonna Lustivere vallast: «Maad on saanud mõisavalitseja, 15 taluperemehe poega, 5 ametnikku. Maatamehi on saanud 6 tükki, kuid lõplikult veel otsustamata.» [29] Vana-Põltsamaa vallast vastati, et «maad on saanud okupatsioonitegelased, 15 sakslaste käsilast, 8 maatameest».[30] Viru maakonna Järve vallast vastati, et «maad on saanud kolm jõukat peremeest, kuna aga Edise mõis on üle antud koos inventariga kindral Tõnissonile».[31] Mõisamaadest kruntide saamisel oli eesõigus neil, kes olid osa võtnud sõjalisest interventsioonist Nõukogude Venemaa vastu. Paremad maatükid koos ehituste, loomade ja inventariga anti esmajärjekorras (ja tihti ka tasuta) kindralitele ja ohvitseridele, natsionalistlike parteide juhtidele ja hallparunite poegadele. Maasaajate hulka kuulusid sageli ka endised mõisnikud. Tavaline maatarahvas sai maad viimases järjekorras. Nii said 1919. kuni 1923. aastani jagatud maast kodusõjast kodanluse poolel osavõtjad keskmiselt 43,8%, endised rendikohapidajad (kelle hulgas oli samuti teatud arv Nõukogude Venemaa vastasest interventsioonist osavõtjaid) 29,3% ja teised 26,9%.[32] Kaagjärve vallavolikogu protokollis 14. detsembrist 1919 märgitakse, et maad tuleb anda eeskätt neile, kellel on jõudu selle harimiseks, kes omavad kas raha või rikkaid sugulasi. Samuti märgitakse siin, et kategooriliselt tuleb ära keelata suurema maatüki kätteandmine niisugustele inimestele, kellel ei ole lehma ega hobust ning raha loomade ostmiseks.[33] Kriimanni mõisast (Haaslava vallas) said sanitaar-kindral A. Paldrock otse mõisasüdamest 150 vakamaa põllumaaga ja II diviisi sideülem P. Nurk 105 vakamaa põllumaaga krundid koos neil asuvate hoonetega.[34] Mõlemad maasaajad elasid linnas ja said riigi summadest kindlat palka. A. Paldrock ja P. Nurk rentisid oma maa edasi teistele, saades suurt kasu. Põllutöölised said Kriimanni mõisast 6—7 vakamaad põldu, mida nad pidid käima harimas 9 versta tagant, sest mõisa hoonetesse neile korterit ei antud.[35] Kuivastu mõisa jagamisel ei antud mõisatöölistele sugugi maad.[36] Kabina ja Mäksa mõisast sai polkovnik

---

[28] Eesti. Maa, rahvas, kultuur, Tartu, 1926, lk. 465.
[29] ENSV ORRKA, fond 949, nim. 2, s.-ü. 2, l. 17—18.
[30] Sealsamas, l. 13.
[31] Sealsamas, l. 22.
[32] Asumaa majapidamised Eestis 1919—1923, Tallinn, 1924, lk. 20.
[33] Vt. «Valgamaalane» nr. 131, 2. novembril 1949.
[34] EKPA, fond 135, nim. 1, s.-ü. 101, l. 3.
[35] Sealsamas.
[36] Sealsamas.

G. Jonson krundi 80 vakamaa põllumaaga.[37] Kirepi mõisamaade jagamisel jäeti ka siit Põllutööministeeriumi korraldusel samale polkovnikule krunt.[38] Mõisatöölised, kes siin maad soovisid, jäeti sellest ilma. Voldi mõisast (Saadjärve vallas) anti 1920. aastal ühe töölisperekonna kohta keskmiselt 10 vakamaad maad. Paljud mõisatöölised jäeti aga siin maast täiesti ilma. Vähe hiljem anti ühele kõrgele sõjaväelasele, kellele juba kuulus siin krunt mõisasüdamest ühes hoonetega, veel lisaks maad, mille tulemusena tema kasutusel olev põllumaa hulk kasvas üle 150 vakamaa. Tööliste krundid planeeriti ümber 5—7 vakamaa suurusteks, kusjuures igalt tööliselt nõuti planeerimise kulude katteks 500 marka.[39] Pühajärve mõisas jäeti 1920. aastal mõisatöölistele ainult kolm krunti. Hiljem anti ka need Põllutööministeeriumi kõrgematele ametnikele (ühel neist — metsaülemal — oli juba kasutada vähemalt 200 vakamaad riigimaad). Töölised — 22 perekonda — jäeti aga täiesti maast ilma.[40]

Kodanliku maaseaduse klassiiseloom väljendus eredalt ka asunikele maa kasutada andmise tingimustes. Kui aktiivsed valgekaartlased, nn. «vabadusristi kavalerid» ja välismaised «vabatahtlikud» said talud normaalsuuruses ja tavaliselt mõisasüdametest tasuta põliseks ning pärandatavaks kasutamiseks (nii anti 1920.—1924. aastani tasuta maad 2172 valgekaartlasele ja välismaisele vabatahtlikule), siis anti teistele asunikele maad ainult tasu eest, ja sedagi esialgu tavaliselt 6-aastase tähtajaga rendilepingu alusel. Rendi suuruse, mis oli erinevatel sotsiaalsetel rühmadel ka erinev, määras kindlaks kodanluse esindajaist koosnev komisjon (sinna kuulus esimehena — riigimaade ülem, liikmetena — maakonna ja vallavalitsuste esindajad). Nii nõuti Raja asunike ühingu liikmete üldkoosoleku andmeil 1922. aastal normaaltalult (25—30 tiinu), mida majandasid 4 endist mõisatöölise perekonda, aastas renti 16 000 marka. Samal ajal pidi hallparunist asunik maksma normaaltalu pealt renti keskmiselt 3000—5000 marka.[41] Et sadadel asunikel puudusid võimalused kalli maarendi ja maamaksu tasumiseks ning hoonete ehitamiseks — rendilepingu tingimuste täitmiseks —, siis loobusid nad «vabatahtlikult» neile antud kruntidest.

Vastava riikliku toetuse puudumise tõttu põrkasid paljud asunikud kohe pärast krundi kättesaamist kokku suurte majanduslike raskustega. Endisi mõisahooneid sai kasutada ainult väike osa asunikest, samuti mõisast saadud inventarist jätkus ainult osale hädavajalikuks alguseks. Seetõttu oli kehvikutest asunikel, kellel puudusid raha ja põllutööriistad, väga raske kohale püsima jääda.

---

[37] EKPA, fond 135, nim. 1, s.-ü. 101, l. 3.
[38] Sealsamas.
[39] Sealsamas.
[40] Sealsamas.
[41] «Uus Meie Hääl» nr. 19, 10. oktoobril 1922.

Seda tunnistas 8. oktoobril 1920 Asutavas Kogus isegi põllutööminister A. Kerem. «Meie oleme küll hulga majapidamisi loonud,» konstateeris ta, «aga peame ütlema, et tegelikult meie kõik need majapidamised alasti oleme jätnud.»[42] Hoolimata 1920. a. lõpul kehtestatud määrusest asunikkudele ehituslaenu andmise kohta jäid paljud asunikud raskesse majanduslikku olukorda.

Kõigile maad saanud isikutele anti talud krundisüsteemi alusel, et sel teel kindlustada kulaklikke majapidamisi ja kasvatada talupoegades eraomandustunnet. Uute talude moodustamisel määrati kindlaks riiklikust fondist saadava maa ülemmäär, mille aluseks võeti ühe perekonna peale kahe hobuse «töönorm». Missuguse suurusega asundustalusid maaseaduse elluviimise käigus kodanlus aga tegelikult «töönormide» alusel välja andis, näitab järgmine tabel:

Asundusmajandite arv ja nende suurus[43]

Kohtade suurus	Kuni 1920. kev.		1920—1921		Kokku	
	kohtade arv	% väljajagatud maast	kohtade arv	% väljajagatud maast	kohtade arv	% väljajagatud maast
0—5 tiinu	156	4,28	988	7,10	1144	6,52
5—10 „	156	4,28	801	5,76	957	5,45
10—15 „	318	8,73	1524	10,96	1842	10,50
15—20 „	1034	28,39	3726	26,79	4760	27,13
20—25 „	927	25,45	3525	25,35	4452	25,37
25—30 „	541	14,86	1839	13,22	2380	13,56
30 ja rohkem	510	14,01	1504	10,82	2014	11,47
Kokku	3642	100	13907	100	17549	100

Ainult maa suuruse järgi rühmitamine ei näita muidugi täielikult majapidamiste sotsiaalset iseloomu, on aga nende iseloomu määramise peateguriks. Nii kandsid kaks esimest maasaajate rühma poolproletaarset iseloomu, suur osa nendest hankis peamist ülalpidamist palgatöölistena hallparunite juures või töösstuses. Nagu tabelist nähtub, moodustasid suurima rühmituse keskmikud (3.—6. rühm), kes oma majandusliku taseme poolest olid väga erinevad. Paljud neist läksid külas toimuva majandusliku võitluse tagajärjel kas kahte esimesse või viimasesse gruppi. Viimane grupp moodustas maakodanluse selle rühma, kus tavaliselt palgatööliste arv oli suurem töötavate perekonnaliikmete arvust. 1925. aasta põllumajandusliku üleskirjutuse andmeil oli kodanlikus Eestis kokku 126 561 talu.[44] Nendest kuulus 29 736 majandile (23,5%-le) üle 30 ha maad. Olles peamised palgatööjõu kasutajad, koondasid nad endi kätte ka suure osa tootmisvahendeist —

[42] Asutava Kogu protokollid, V istungjärk, 1920, veerg 268.
[43] «Eesti Statistika» 1922, nr. 6—8, lk. 61.
[44] 1925. a. põllumajandusliku üleskirjutuse andmed, Tallinn, 1926, lk. 2.

maast, töö- ja produktiivloomadest, põllumajanduslikust tehnikast jne. Talundeid maa suurusega 10—30 ha, millest absoluutse enamuse moodustasid keskmised majapidamised, oli 55 522 ehk 43,9%. Majandeid maa suurusega kuni 10 ha, mis enamikus kuulusid külakehvikutele, oli 41 303 ehk 32,6%.[45] Neile kuulus 8% maast. Valdavas enamuses olid viimased majapidamised madalal tehnilisel tasemel. Nii ei omanud 42,7% neist taludest harkatru ja 37,4% taludel puudus isegi tavaline puuraamäke. 18 niisuguse talumajandi kohta tuli üks ühehobuseader ning 2 raudäket. 33% nendest taludest olid ilma hobusteta.[46] Oma majapidamisest said kehvikud ainult osa elatusvahendeist.

Maaseaduse elluviimine kestis palju aastaid, kuid tema klassiolemus avaldus kohe esimestel aastatel. Maaseaduse elluviimisega taotles kodanlus kindlaid klassieesmärke. Terava klassivõitluse tõttu oli ta sunnitud andma maad ka maata ja vähese maaga talupoegadele. Ehkki kodanlus varustas neid kõige väiksemate ja kõige halvemate maatükkidega, tekitas see siiski illusiooni, nagu oleks maata talurahval võimalik kodanluse võimu tingimustes oma majanduslikku olukorda parandada. Sel teel juhiti maaproletariaati, eriti reformi läbiviimise algul, kui selle tõeline iseloom polnud veel selgesti näha, kõrvale ühisest võitlusest kapitalistliku süsteemi vastu koos linnaproletariaadiga. Maa andmisega teatud osale maata talurahvast muudeti nad põllutöölistest, seega revolutsiooni toest külas, väikeomanikeks, millega laiendati väikekodanliku ideoloogia baasi ja saadi, kui mitte alatiseks, siis vähemalt ajutiseks, poolehoidjaid kodanlikule valitsusele. Saades juriidiliselt maaomanikuks, tundsid paljud töötavad talunikud end olevat kutsutud kaitsma eraomandusele rajatud ühiskondlikku korda. Väikeste maatükkide jagamise eesmärgiks oli ühtlasi ka hallparunite varustamine odava tööjõuga.

Maareformi tulemusena sai maad ainult väike hulk sulaseid ja maata talupoegi, kuna ülejäänud kümned tuhanded perekonnad jäid endiselt ilma maata. 1919. aastal loendati Eestis 21 600 perekonda endisi mõisatöölisi.[47] 1925. a. maiks oli aga antud maad ainult 5504-le endisele mõisatöölisele, kokku 35 000 tiinu ulatuses.[48] Kui Nõukogude-vastasest sõjast osavõtnutele antud talundid olid keskmiselt 20 tiinu suured,[49] siis oli mõisatöölistele antud kruntide keskmine suurus 6,5 tiinu.

Maaseaduse elluviimisel ei seatudki eesmärgiks likvideerida maapuudust külas. Selle põhiliseks tulemuseks oli maa üleandmine ekspluateerijate ühelt rühmalt teisele. Kui enne maaseaduse vastuvõtmist kuulus suurem osa maast mõisnikele, siis maaseaduse elluviimisega läks sellest suurem osa eesti kodanluse kätte. Kodanlik

---

[45] 1925. a. põllumajandusliku üleskirjutuse andmed, Tallinn, 1926, lk. 2.
[46] H. Saarniit, Kodanlik Eesti ..., lk. 70—71.
[47] «Edasi» nr. 23, 20. märtsil 1928.
[48] II Riigikogu 8. istungjärgu protokoll nr. 229(12), 1925, v. 611—612.
[49] H. Saarniit, Kodanlik Eesti..., lk. 57.

agraarreform pidi kaitsma ja kindlustama kodanliku eraomandi printsiipe põllumajanduses. Seega vormistasid maaseadus ja sellele järgnev kodanliku valitsuse agraarseadusandlus tegelikult kontrrevolutsioonilise pöörde, mille kodanlus välisimperialistide aktiivsel kaasabil teostas pärast Saksa okupatsiooni lõppu Eestis.

Eesti lülitumine kapitalistlike riikide süsteemi muutis läänemaade turust sõltuvaks ka Eesti põllumajanduse. Juba 20-ndate aastate alguses hakkas Eesti Inglismaa turu jaoks pekisigade asemel kasvatama peekonit. Kogu Eesti põllumajandus, eriti suurpõllumajandus, hakkas orienteeruma uutele nõudmistele, eriti karjamajandussaaduste tootmisele. Sigade ja lehmade arvu suurenemist neil aastail iseloomustavad järgmised andmed:

Sigade ja lehmade arv aastail 1920—1923.[50]

	1920	1922	1923
Sigade arv	266 646	272 348	338 366
Lehmade arv	249 795	307 303	319 685

Piimamajanduse areng kulges tõusuteed. Siin toimus samuti mõningal määral reorganiseerimine võitoodangu suurendamise arvel. Suurenes piimaühisuste ja koorejaamade arv. Kui Esimese maailmasõja eel eksporditi Eestist šveitsi juustu aastas 150 000 puuda, siis nüüd lakati tootmast juustu, samuti kohupiima välisturu jaoks. Eesti põllumajandus hakkas kitsalt spetsialiseeruma. See vastas kõige rohkem eesti kodanluse, eriti hallparunite huvidele. Inglise ja Saksa turgudel nõutavate Eesti põllumajandussaaduste tootmist toetas kodanlik valitsus mitmesuguste ergutusabinõudega.

Paljudes teistes põllumajandusharudes ei saavutatud neil aastail sõjaeelset taset. Nii moodustas kartulisaak 1922. aastal 92% ja lina külvipind 1923. aastal 80% sõjaeelsest tasemest.[51] Mõningat toodangu langust näeme neil aastail ka toiduteravilja osas.[52] Peale turutingimuste põhjustas seda veel teine asjaolu. Maaseaduse alusel said endiste suurmaapidamiste tükeldamise tagajärjel tuhanded talupojad maad. Kuid suur osa nendest uutest majapidamistest, eriti kehvikute ja paljude keskmike majandid, ei suutnud rakendada põllumajanduslikku tehnikat ega agronoomia saavutusi, mistõttu ka toodang neil aastail langes.

Eesti rahvamajanduse arenemise seisukohalt oleks tihedate majanduslike sidemete loomine Nõukogude Venemaaga olnud täiesti loomulik. Laiad võimalused selleks andis Tartu rahuleping, mis määras kindlaks ka majanduslikud suhted mõlema riigi vahel. Valitsevad ringkonnad püüdsid aga Eestit igati Nõukogude Vene-

[50] Eesti arvudes. 1920—1935, Tallinn, 1937, lk. 58.
[51] H. Saarniit, Kodanlik Eesti..., lk. 69—70.
[52] Eesti arvudes. 1920—1935, Tallinn, 1937, lk. 57.

maast isoleerida, luues rahvamassides mulje, nagu oleks ka kaubanduslik läbikäimine mõlema riigi vahel võimatu. 1920.—1922. aastani toimus majanduslik suhtlemine Eesti ja Nõukogude Venemaa vahel ajutiste kokkulepete alusel, mille sõlmimiseks tuli kodanlikult valitsuselt iga kord eriluba taotleda. Muidugi, kui vaadelda kaubanduslikku läbikäimist Nõukogude riigiga hilisematel aastatel, oli see neil aastail siiski veel võrdlemisi elav. Nii läks 1920. aastal Nõukogude Venemaale 15,4% kogu kodanliku Eesti ekspordist ja 1921. aastal isegi 28,6%.[53] Et kodanlik Eesti sõlmis rajariikidest esimesena Nõukogude Venemaaga rahu, siis kujunes temast 1920. aastal vahendaja viimase ja kapitalistlike maade vahel. Seepärast muutus siin neil aastail tähtsamaks tuluallikaks transiitkaubandus. Nii teostati kodanliku statistika andmetel 1920. aastal Eesti kaudu 32,9% Nõukogude Venemaa ekspordist ja 21,3% impordist.[54] 1921. aastal andis transiitkaubandus riigile 192,6 miljonit marka ehk 27,4% raudteede sissetulekutest ja 3% riigi üldtuludest.[55] Kuivõrd vajalik oli Eesti tööstusele alalise ja kindla kaubalepingu sõlmimine Nõukogude riigiga, näitab asjaolu, et kodanliku Eesti ekspordist Nõukogudemaale moodustasid 1923. aastal 98,9% tööstustooted.[56] Nõukogude valitsus, kes taotles oma olemasolu esimestest päevadest alates rahuliku kooseksisteerimise printsiibi alusel asjalike sidemete sõlmimist kõikide maadega, tegi Eestile korduvalt ettepanekuid kaubalepingu sõlmimiseks. Kuid hoolimata sellest, et Eesti tööstus kannatas turgude puuduse all ja et suurem osa tööstusringkondadest (eriti metalli- ja paberitööstuses) pooldas väliskaubandust Nõukogude riigiga, lükkas kodanlik valitsus Lääne imperialistide survel need Nõukogudemaa ettepanekud tagasi. Kaubandus- ja tööstusminister J. Kukk rääkis 5. aprillil 1921 Riigikogus avalikult, et «on üks maa ... kes meilt igasugust kaupa vastu võtaks, see on Venemaa, kuid sinna meie kaupade väljavedu praegustel oludel lubada ei saa ...» [57] Eesti Pank ei krediteerinud üldse eksporti Nõukogude Liitu, samal ajal kui ekspordi teostamiseks läänerriikidesse anti summasid laialdaselt.[58]

Lääne-Euroopa kapitalistlikud riigid olid huvitatud Eesti odavatest toor- ja toiduainetest ning poolfabrikaatidest. 1920. aastal sõlmitud Eesti-Inglise kaubanduskokkuleppe alusel eksporditi Inglismaale peamiselt võid, liipreid, propse, vineeri ja vineerisaadusi, takku jm.[59] Ka 1922. aastal sõlmitud Eesti-Prantsuse kauba-

---

[53] «Eesti Statistika» 1922, nr. 5, lk. 52.

[54] Eesti. Maa, rahvas, kultuur, Tartu, 1926, lk. 668.

[55] М. Г. Бах, Политико-экономические взаимоотношения между СССР и Прибалтикой за десять лет (1917—1927), Москва, 1928, lk. 83.

[56] Sealsamas.

[57] I Riigikogu. Protokollid, II istungjärk, veerg 818.

[58] «Eesti Majandus» 1926, nr. 9, lk. 329.

[59] «Eesti Statistika» 1922, nr. 5, lk. 53 ja 1929, nr. 88(3), lk. 171; Piimasaaduste väljaveo kontrolljaam 1924—1934, Aastaraamat X, Tallinn, 1934, lk. 64.

lepingu alusel pidi Eesti saatma Prantsusmaale peamiselt põlluja karjasaadusi.[60] Et Eesti ekspordi kohtadena hakkasid domineerima kõrgesti arenenud tööstusmaad — Inglismaa ja Saksamaa —, siis hakkas ta muutuma suurriike toor- ja toiduainetega ning poolfabrikaatidega varustavaks agraarmaaks.

Väliskaubanduses, eriti impordi alal, koondusid võtmepositsioonid välismaistele monopolidele, kes teostasid nende poolt määratud hinnapoliitika kaudu Eesti töörahva jõhkrat kurnamist. Tähtis koht esmajärguliste tarbeainete — suhkru, tee, heeringate jne. sisseveo alal kuulus välismonopolide kõrval viimastega tihedalt seotud eesti kodanluse ettevõtetele, nagu kaubamajale «J. Puhk ja Pojad». Siinjuures peab aga märkima, et kapitalistliku konkurentsi pinnal ei tekkinud Eestis t õ s i s t vastuolu rahvusliku ja välismaise imperialistliku kapitali vahel. Seda tingis Nõukogudemaa vahetu naabrus. Eesti kodanlus pidi leppima teisejärgulise tähtsusega positsioonidega. Vastasel korral oleks ta kaotanud Lääne reaktsionääride toetuse ja koos sellega ka oma võimu.

Nagu majanduselus, oli kodanlik Eesti imperialistlikest riikidest sõltuv ka oma välispoliitikas, millele vajutas oma pitseri äge klassivõitlus kodanluse ja Eesti töörahva vahel. Eesti kodanluse välispoliitika kandis algusest peale Nõukogude-vastast iseloomu. See tulenes valitsevate ringkondade klassihuvidest ja seda õhutas hirm töörahva revolutsioonilise võitluse ees ning klassiviha sotsialistliku naaberriigi vastu. Juhtivad poliitikategelased mõistsid väga hästi, et kodanluse võit Eestis pole niikaua kindel, kui Eesti otseses naabruses püsib uut ühiskonda ehitav Nõukogude riik. Seepärast püüdis eesti kodanlus täie teadlikkusega siduda kogu riigi saatust imperialismiga nii majanduslikus kui ka poliitilises mõttes. Inglise, Prantsuse ja ka Ameerika Ühendriikide imperialistlikes ringkondades püüti äratada huvi kodanliku Eesti vastu. M a j a n d u s l i k u l alal, nagu juba eespool nägime, püüti väliskapitali tõmmata Eesti majandusellu kontsessioonide ja laenude, aga ka kapitalimahutuste näol tööstusettevõtteisse. P o l i i t i l i s e l alal püüdis Eesti kodanlik diplomaatia imperialistlikele suurriikidele selgeks teha, et Eesti rahvusvaheline olukord Nõukogude Venemaa naabruses on ebakindel. Kuna aga kodanlik Eesti moodustas «bolševismivastase barjääri» tähtsa koostisosa, mille olemasolust Lääne imperialistid olid sügavalt huvitatud, — siis olid viimased sunnitud Eesti «iseseisvust» igakülgselt toetama. Mitmed Lääne suurriikide juhtivad riigitegelased ja Nõukogude-vastase poliitika tuntud initsiaatorid rõhutasid otseselt, et nende valitsused on huvitatud kodanliku Eesti saatusest ja tõotavad teda toetada konflikti korral Nõukogude Venemaaga.[61]

---

[60] «Tallinna Teataja» nr. 5, 15. veebruaril 1922.

[61] Vt. H. A r u m ä e, Kodanliku Eesti Nõukogude-vastasest välispoliitikast aastail 1920—1925, Tallinn, 1960, lk. 13—15.

Tundes, et imperialistide toetus on kindlustatud, võttis kodanlik Eesti avalikult osa Nõukogude-vastastest mahhinatsioonidest, nagu kõikidest Balti riikide konverentsidest, mille eesmärgiks oli sõjalise liidu loomine Nõukogude Venemaa vastu. See oli Tartu rahulepingu rikkumine eesti kodanluse poolt, sest lepinguosalised kohustusid looma endi vahel heanaaberlikud suhted. Juba 1920. a. võttis eesti kodanlus aktiivselt osa Prantsuse diplomaatia juhtimisel alustatud Nõukogude-vastase nn. Balti liidu loomisest, kuhu pidid kuuluma Eesti, Läti, Soome ja Poola. Töörahva revolutsioonilise võitlus neis riikides, nende omavahelised lahkhelid territooriumi küsimustes (Poola ja Leedu vahel Vilniuse linna ja selle piirkonna pärast ning Eesti ja Läti vahel Valga ja selle ümbruse pärast) ajasid need plaanid nurja. Ka see asjaolu, et Inglismaa ja Prantsusmaa vahel käis omavaheline võitlus mõjusfääride pärast Nõukogudemaa piiriäärsetes riikides, oli põhjuseks, et 1920. aastal Balti liitu ei loodud. 1921. aasta suvel Helsingis toimunud järjekordsel Eesti, Läti, Poola ja Soome esindajate konverentsil otsustati oma välispoliitikat Nõukogude Venemaa suhtes «koordineerida» ja perioodiliselt kokku kutsuda Balti konverentse.[62] Sõjalise liidu loomisest nende riikide vahel ei tulnud 1921. aastal midagi välja, kuna eksisteerisid vastuolud kasumite saamise pärast Nõukogude Venemaa transiitkaubandusest, osalt ka ekspordist, mis tingis piiririikide kodanluse vastastikuse umbusalduse. Lõpuks, 1922. a. märtsis, sõlmiti Prantsuse diplomaatia juhtimisel Eesti, Läti, Poola ja Soome vahel Nõukogude-vastane poliitiline liit, nn. «Varssavi leping» ja järgmise aasta novembri algul Tallinnas Eesti-Läti Nõukogude-vastane sõjaline liit.

Kroonlinna mässu ajal (1921. a. märtsis) toetasid välisimperialistid mässajaid Nõukogude Venemaal asuvate kodanliku Eesti opteerimiskomisjonide * kaudu. Nad levitasid Tartus trükitud kontrrevolutsioonilisi üleskutseid. Samuti toetas Eesti valitsus Soome Nõukogude-vastast sõjalist avantüüri Karjalas nii majanduslikult kui ka diplomaatiliselt.[63]

Kõik ülaltoodud faktid räägivad sellest, et välismaiste imperialistide abil ajutiselt võimule tulnud eesti kodanlus asus oma olemasolu esimestest päevadest peale Lääne imperialistide poolt Nõukogude vabariigi vastu suunatud agressiooni sõiduvette.

Rasketööstuse algava laostumise ning teiste tööstusettevõtete kroonilise alakoormatuse tõttu tekkis Eestis alaline rohkearvuline töötute armee. Ametlik tööpuuduse statistika näitas sellest ainult murdosa. 1922. aastal oli tööbörside andmete kohaselt Eestis 10 201 töötatöölist.[64] Tegelikult oli see arv palju suurem. Kodanliku

---

[62] ENSV ORRKA, fond 957, nim. 11, s.-ü. 379, l. 15; sealsamas, fond 957, nim. 11, s.-ü. 797, l. 1—2; sealsamas, fond 1108, nim. 11, s.-ü. 150, l. 23.

* Opteerimiskomisjoni kohta vt. lk. 76 joonealust märkust nr. 58.

[63] H. Arumäe, Kodanliku Eesti Nõukogude-vastasest välispoliitikast 1920—1925, Tallinn, 1960, lk. 16—17, 22—25.

[64] Eesti 1920—1930. Arvuline ülevaade, Tallinn, 1931, lk. 304.

statistika järgi ei registreerinud end 20-ndate aastate algul tööbörsil näit. Tallinnas ja Tartus 50—60%, Valgas 90% ja Virumaal 90—95% töötutest.[65] Tööbörsid ei võtnud üldse arvele tööta põllutöölisi ja neid töötuid, kes polnud pidevalt elanud teatud arvu aastaid samas linnas või asulas. Samuti kustutas tööbörs töötute nimekirjadest igaühe, kes kohe esimest pakutavat töökohta vastu ei võtnud, ehkki antava töö iseloom tööotsijale kuidagi ei sobinud.

Alalise töötute armee olemasolu andis vabrikantidele ja ettevõtjatele võimaluse tööpalku alandada ja töötingimusi raskendada. Eesti tööliskiassi reaalpalk ei küündinud 1923. aastal üle kahe kolmandiku 1913. aasta tasemest.[66] Nii oli nelja tarbekauba — rukkijahu, jalatsid, ülikond, kasepuud — hind 1920. aastal tõusnud, võrreldes 1913. aastaga, umbes 400-kordseks (kui rublat pidada võrdseks 1 margaga), oskustöölise palk aga samal ajal tõusnud ainult 80—100 korda.[67] 1922. aasta suvel oli tööstustöölise keskmine kuupalk 2000—4000 marka. Samal ajal kulus 3-liikmelise töölisperekonna ülalpidamiseks ühes kuus minimaalselt 7500 marka.[68] Eriti madalad olid palgad paberi-, puidu- ja tekstiilitööstuses. Rängalt ekspluateeriti naiste tööjõudu. 1923. aastal moodustasid naistöölised Eestis kogu tööliste arvust 26,5%.[69] Võrdse töö eest meestega maksti neile 35—50% madalamat tasu.[70] Alaealised töölised pidid samuti töötama nagu täiskasvanud, kuid said sageli poole vähem palka. Isegi ametliku kodanliku statistika andmeil olid tööliste palgad Eestis madalamaid Euroopas.[71]

Äärmiselt viletsad olid tööliste toitlus- ja korteriolud. Sel ajal, kui Eestist eksporditi suurtes kogustes liha- ja rasvaineid Inglismaale ning mujale, tarvitas Eesti tööline liha ja rasvaineid kaks korda vähem kui inglise tööline.[72] 58,6% Eesti töölistest koos perekondadega elasid ühetoalistes korterites ja barakitaolistes elamutes.[73] 1925. aastal elas tervelt 86% Tallinna töölistest ühetoalistes korterites ning 73,9% töölisperekondadest niisketes ja poolpimedates keldrikorterites.[74] Kehva korteri eest tuli töölisel anda majaomanikule $^1/_3$ ja mõnikord rohkemgi oma palgast. Vabrikandi poolt värava taha heidetud tööline, kes ei suutnud tähtajaks majaomanikule üüri maksta, tõsteti kodanliku kohtu poolt tänavale.

---

[65] ENSV ORRKA, fond 2000, nim. 1, s.-ü. 1258, l. 111.

[66] Vt. K. Kask, Tööstustööliste majanduslikust olukorrast kodanlikus Eestis, Tallinn, 1957, lk. 34 ja 47.

[67] «Eesti Majandus» 1921, nr. 3, lk. 5 ja «Rõhutute Hääl» nr. 15, 29. jaanuaril 1921, lk. 253—254.

[68] «Meie Hääl» nr. 6, 27. juulil 1922.

[69] «Uus Edasi» nr. 15, 20. aprillil 1929.

[70] L. Brutus, Tööstuse langus kodanlikus Eestis, Eesti NSV TA Toimetised 1953, nr. 2, lk. 183.

[71] «Eesti Majandus» 1924, nr. 26(70), lk. 484.

[72] L. Brutus, Tööstuse langus..., lk. 183.

[73] Rahvastik ja tervishoid Eestis, «Eesti Demograafia», vihk IV, Tallinn, 1930, lk. 6.

[74] «Töö ja Tervis» 1926, nr. 7, lk. 103.

Nii tõsteti väikeses Paides ainuüksi 1922. a. jaanuaris kohtu poolt tänavale 6 perekonda.[75]

Ka maksukoorem nii otseste kui kaudsete maksude näol neelas suure osa töölise palgast. Suurt sissetulekut andsid valitsusele kaudsed maksud: 1920. aastal 51,2 miljonit, 1921. aastal 765,4 miljonit ja 1922. aastal 1 788,0 miljonit marka.[76] Sool, tikud, suhkur ja teised esmajärgulised tarbeained olid maksustatud kõrge aktsiisi- ja tollimaksuga.

Valitsus ei tühistanud vormiliselt 8-tunnilist tööpäeva. Ent vabrikandid ei pidanud sellest kinni. Kapitalistide kasumite suurenemine toimus just tööpäeva pikendamise, samuti tööliste töö intensiivsuse tõstmise arvel. Tööpäev kestis sageli 10—12 tundi. Ametlike andmete järgi oli tööpäeva keskmine pikkus 9 tundi.[77] Järva-Jaani tärklisevabrikus pidid töölised 1922. a. veebruaris töötama 15 tundi,[78] Pärnu leivavabrikus märtsikuus 10 tundi[79] ja Tallinna leivatehases sundisid omanikud töölisi korduvalt töötama isegi 16—18 tundi päevas.[80] Tallinna töökaitsekomissar kirjutas ühes oma aruandes 1921. aastal, et paljudes kohtades sunniti töölisi töötama 16—18 tundi ööpäevas. «Oli tööandjaid,» öeldakse aruandes, «kelle juures õhtul uksed lukustati, mistõttu töölised nagu sunnitöölised pidid lukustatud uste taga töötama.»[81] Vabrikandid hoidsid kokku ka töökaitse ja ohutustehnika arvel, s. o. tööliste elu ja tervise arvel. Kodanlikus Eestis kehtisid põhiliselt tsaariaegsed ohutustehnika ja töökaitse eeskirjad, mida äärmiselt aeglaselt täiustati. Töö niisugustes tingimustes, samuti ohutustehnika puudumine põhjustas rohkesti tööõnnetusi, mille arv pidevalt kasvas. Kui 1922. aastal registreeriti ametlikult 2804 tööõnnetust, siis 1923. aastal oli neid juba 4212.[82]

Kodanlik kohus ei kaitsnud töölist vabrikandi ja ettevõtja omavoli, ebaseadusliku vallandamise, palga maksmata jätmise ja muu ülekohtu eest.

Veelgi raskem oli maaproletariaadi olukord. 1922. aasta rahvaloenduse järgi oli Eesti külas 77 130 palgatöölist.[83] See arv moodustas 39,1% kogu maal elunevast töövõimelisest elanikkonnast. Palgaliste põllutööliste olukord oli 20-ndate aastate algul äärmiselt raske. Tööpäev kestis suvel 15—16 tundi. Paljudes taludes töötati «päeva tõusust päeva loojaminekuni»[84] ja lubati kuus vaid

---

[75] «Tallinna Tööline» nr. 8, 1. märtsil 1922.
[76] Eesti. Maa, rahvas, kultuur, Tartu, 1926, lk. 791.
[77] E. Brandt, Eesti majanduse olukord kodanliku diktatuuri perioodil, Tallinn, 1955, lk. 46.
[78] «Tallinna Tööline» nr. 3, 11. veebruaril 1922.
[79] «Tallinna Tööline» nr. 14, 22. märtsil 1922.
[80] ENSV ORRKA, fond 2000, nim. 1, s.-ü. 1060, l. 104.
[81] Sealsamas.
[82] Eesti 1920—1930. Arvuline ülevaade, Tallinn, 1931, lk. 315.
[83] R. Antons, Agraarsuhted kodanlikus Eestis. Kogumikus «Baltimaade rahvamajanduse ajaloost», Tallinn, 1956, lk. 120.
[84] ENSV ORRKA, fond 2000, nim. 1, s.-ü. 957, l. 64, 76, 84.

harva mõni puhkepäev. Ka palgatingimused olid põllutöölistel palju viletsamad. Et palga- ja töötingimuste suhtes valitses põllutööliste ja hallparunite vahel «vaba kokkulepe», siis võis viimane alati rohkesti saada oleva tööjõu tõttu põllutööliste palku madalale suruda. Töö- ja Hoolekandeministeeriumi töökaitseosakonna kirjast Tartu maakonnavalitsusele 12. augustist 1920. a. selgub, et Suure-Rõngu ümbruses elavad põllutöölised said «10 tunnilise tööpäeva juures määrustes ettenähtud 4. kategooria meestöölise päevapalgast ainult poole».[85]

Oma võimu teostamiseks ja säilitamiseks moodustas eesti kodanlus 1918. a. lõpul kiiresti vastavad riigivõimuorganid.

Revolutsioonilise töölisklassi demokraatlikke õigusi hakati kitsendama või likvideeriti hoopis. Seadusandlus, sealhulgas ka tööseadusandlus, rajanes täielikult tsaariaegsele koodeksile. Revolutsioonilise liikumise vastu võitlemiseks asutati spetsiaalne organ — kaitsepolitsei *, kelle käsutusse anti endised tsaari ohrannikud, sandarmid, valgekaartlased ja provokaatorid, nagu Veem, Purri, Seljanov, Orlov, Varfolomejev jt. Koos teiste politsei- ja kohtuorganite ning sõjaväe vastuluurega pidas ta alalist jahti Kommunistliku Partei liikmetele, töölisorganisatsioonidele, -ajakirjandusele ja töölisliikumise tegelastele.

1920. aastal võeti Eestis vastu riigi põhiseadus. Selle ülesandeks oli nii kodanliku diktatuuri seaduslik vormistamine kui ka tema tõelise olemuse varjamine. Põhiseaduse järgi kuulus kõrgeim, s. o. seadusandlik võim Eestis ühekojalisele 100 liikmest koosnevale parlamendile — Riigikogule. Täidesaatev võim kuulus parlamendi poolt ametisse seatud valitsusele, mis koosnes riigivanemast (peaministrist) ja ministritest.

Kodanluse liidrid unistasid küll teistsugusest konstitutsioonist ja «tugevamast» valitsusest, mida aga klassijõudude vahekord vahetult pärast kodusõja lõppu ei võimaldanud kehtestada. Kuid ka need, põhiseaduses reklameeritud sõna-, trüki- ja koosolekute vabadused, õigus ühineda mitmesugustesse organisatsioonidesse jne. olid ainult vabadused ja õigused kodanlusele.

Eestis kehtis neil aastail veel ikka sõjaseisukord, mistõttu 1920. aasta põhiseaduses deklareeritud vabadused muutusid töörahvale tühipaljasteks lubadusteks. Tegelikult kujunes Eesti riigi põhiseaduseks sõjaseisukorra seadus, mitte aga konstitutsioon. «Demokraatlikus» Eesti vabariigis oli Kommunistliku Partei tegevus keelatud. Tema ridadesse kuulumise pärast karistati sunnitöö ja surmanuhtlusega. Töölisorganisatsioone kiusati taga, neid rüüstati pidevalt, nende varandus konfiskeeriti, aktiivsemaid töölisliikumise tegelasi mõisteti aga ühel või teisel ettekäändel vangi.

Kodanluse eri rühmade huve kaitsesid mitmed poliitilised parteid, kes oma tõelist olemust sageli varjasid kõlavate nimetuste,

---

[85] ENSV ORRKA, fond 2000, nim. 1, s.-ü. 675, l. 34.

* Alates 1925. a. nimetati poliitiliseks politseiks.

programmide ning loosungitega. Just kodanliku diktatuuri algaastail eksisteeris Eestis ohtrasti kodanlikke ja samuti väikekodanlikke parteisid. Kõik need parteid, kaitstes kodanluse huve, olid üksmeelsed töörahva kurnamise küsimuses, kisklesid aga saagi jagamise pärast. Oma klassivõimu kindlustamise kõrval oli nende parteide eesmärgiks taltsutamatu jaht «riigipirukale». Pääsenud Riigikogusse ja valitsusse, hoolitsesid nende parteide esindajad siin nii oma klassi- kui ka taskuhuvide eest. Partei liidrid kasutasid oma poliitilist võimu selleks, et rahva arvel rikastuda. Kiiresti omandasid nad suurtehaste aktsiad ja said nende hooldajateks. Eesti Pank, mille juhatuses istusid suuremate aktsiaseltside juhatuste liidrid, andis neile suuri laene ilma igasuguse reaalse kindlustuseta. Korruptsioon lõi õitsele kodanliku diktatuuri esimestest päevadest alates. «Soojade kohtade» pärast riigiaparaadis puhkesid kodanlike erakondade tegelaste vahel Riigikogus ägedad tülid, tuli ette isegi kaklusi. Kuid üksmeel saavutati alati siis, kui arutati kodanluse kui klassi põhihuve puudutavaid või töörahva vastu uute surveabinõude tarvitusele võtmise küsimusi.

Tugevamad parteid sel perioodil olid Eestis Põllumeestekogud (Maaliit), Eesti Rahvaerakond, Eesti Tööerakond (töögid) ja Eesti Sotsiaaldemokraatlik Tööliste Partei (sotsid).

P õ l l u m e e s t e k o g u d kujunesid endisest Maarahva Liidust. Et viimase avalik koostöö Saksa okupantidega 1918. aastal ja partei liidrite K. Pätsi ning J. Laidoneri verine terror kodusõja aastail oli endise nimetuse diskrediteerinud, anti talle uus nimetus. Hallparunite kõrval kuulus sellesse parteisse ka pangandustegelasi, suurkaupmehi, tööstureid (K. Ipsberg, J. Puhk jt.) ning kõrgemaid sõjaväelasi (J. Laidoner, J. Soots jt.).

Põllumeestekogud olid kõige reaktsioonilisem partei Eestis. Nad kaitsesid hallparunite ladviku, suurkodanluse ja väliskapitalistide huve ning võitlesid veriselt revolutsioonilise liikumise vastu. Partei põhikirjas räägiti demagoogiliselt ainult põllumeeste majanduslike ja poliitiliste huvide kaitsmisest. Tegelikult juhtisid aga parteid pangategelased ja suurkaupmehed. Töölisliikumise ja sotsiaalseadusandluse suhtes ajas see partei täiesti varjamatult kõige reaktsioonilisemat poliitikat. Tema häälekandja «Kaja» esines igasuguse töökaitse- ja sotsiaalseadusandluse vastasena, nimetades töölisi «priileivasööjateks»; avalikult nõuti siin töötavate kihtide maksude suurendamist ning tööpäeva pikendamist. Igal sammul rõhutati eraomanduse pühadust ja puutumatust ning eraalgatuse arendamise ja soodustamise tähtsust ning vajalikkust. Põllumeestekogude programmi kuulus ka kiriku mõju laiendamine.

E e s t i R a h v a e r a k o n d oli põhiliselt keskmise linnakodanluse (eriti Tartu) ja teatava osa suurkodanluse huvide kaitsja Siia parteisse kuulusid ka mõned hallparunid. Partei tuumiku moodustas aga jälle suurkodanlus (J. Jaakson, A. Kerem jt.). Partei liidrid eesotsas J. Tõnissoniga väitsid demagoogiliselt, et nad ei kaitse ainult kitsa kildkonna, vaid «kogu rahva» ja riigi huve.

See huvide kaitsmine pidi toimuma demokraatia, rahvuslikkuse ja «liberaalse sotsialismi» alusel.[86] Rahvaerakond paistis silma kõlavate sõnakõlksude poolest. Rahvaerakondlased tõrvasid töölisliikumist ja kommunistlikku parteid kus aga võisid ning levitasid alati laimu Nõukogudemaa kohta. Selle partei ajalehtede «Postimehe» ja «Tallinna Teataja» läbi ja läbi töörahvavastane loomus polnud kellelegi saladuseks. Riigikogus harrastas ta eriti poliitiliste kombinatsioonide ja laveerimise taktikat, viies sel teel oma esindajad valitsusse.

Lihtsameelsete usklike häälte püüdmiseks ja oma huvidele vastava poliitika teostamiseks eraldus rahvaerakonnast 1919. aastal grupp tegelasi ja asutas vaimulike poliitilise partei — Kristliku Rahvaerakonna. Komplekteerudes ühiskonna kõige reaktsioonilisematest elementidest, väitis see partei demagoogiliselt, et ta ei ole tavaline kodanlik erakond, et tema piirid ulatuvad üle kõikide erakondade. Partei peanõudeks oli usuõpetuse sunduslikuks muutmine koolides ja kirikumõisate säilitamine. Riigikogus ajas Kristlik Rahvaerakond, mille liidriks olid pastor J. Lattik, tagurlik koolitegelane H. Bauer, silmaarst Fr. Akel jt., töörahva mahasurumise poliitikat, koaleerudes alati kõige reaktsioonilisemate kodanlike parteidega.

Eesti Tööerakond (töögid) püüdis toetuda linna ja maa väikekodanlusele ning kasutas selleks «radikaalset» ja isegi «sotsialistlikku» fraseoloogiat. Oma lõppeesmärgiks kuulutas Tööerakond «sotsialismi ideaali», kuid mitte klassivõitluse ja proletariaadi diktatuuri kaudu, vaid reformide teel. Tööerakonna liidrite eesmärgiks oli saada väikekodanlikke rahvahulki enda mõju alla ning nende kaudu pääseda valitsusse ja riigikassa juurde. Nii olid A. Piip, J. Kukk, O. Strandman jt. Tööerakonna juhid korduvalt peaministriteks ning kaitsesid valitsuses järjekindlalt eesti ja välismaa kapitalistide huve. Alates I Riigikogu valimistest 1920. aastal hakkas Tööerakond end avalikult nimetama kodanlikuks parteiks.

Väikekodanlikest parteidest, kes tegutsesid töölisklassi ridades ja kelle ideoloogia kammitsaisse sattus osa töörahva mahajäänud kihtidest, oli Eestis silmapaistvamaks sotsiaaldemokraatide partei — või nagu rahvas seda nimetas — sotside partei.

See partei oli kujunenud 1917. a. juunis eesti menševikest. Sama aasta oktoobris toimunud I kongressil võttis ta endale nimeks Eesti Sotsiaaldemokraatlik Tööliste Partei (ESDTP).

ESDTP oli esindatud oportunistlikus ja reformistlikus nn. Sotsialistlikus Töölisinternatsionaalis, kes oma praktilises tegevuses kaitses kodanlike valitsuste imperialistlikku poliitikat. Samuti astus ESDTP II Internatsionaali liikmeks.

Selle partei häälekandjaks oli aastail 1917—1921 «Sotsiaaldemokraat» ja aastail 1921—1923 «Tulevik». Partei liidriteks said

[86] Eesti rahvaerakonna sihid ja püüded, Tartu, 1926, lk. 6.

K. Ast, A. Hellat, L. Johanson, N. Köstner, M. Martna, A. Oinas, A. Ostra, A. Palvadre, A. Rei jt. Programmi ja nime järgi pidi see partei tegutsema tööliskiassi huvides. Oma igapäevases töös kaitsesid partei liidrid aga eesti kodanluse ja välismaiste imperialistide huve. Nad olid eesti kodanluse esimesteks abilisteks tema töörahvavastaste tegude läbiviimisel, toetades kodanluse kontrrevolutsioonilisi samme. Erakonna liidrid kuulusid korduvalt kodanlikku valitsusse. Sotsid olid kodanluse agentuuriks töölisliikumises ja üheks tähtsamaks välismaise imperialismi agentuuriks Eestis.

ESDTP oli tüüpiline sotsiaalšovinismi, sotsiaalreeturite partei, kes võltsis ja moonutas marksismi ning eitas proletariaadi diktatuuri. Oma väärade seisukohtade põhjendamiseks propageerisid selle partei liidrid oportunistlikke vaateid ja renegaat K. Kautsky teooriat.

Partei põhilise sotsiaalse baasi moodustasid väikekodanlikud ja vähese klassiteadlikkusega poolproletaarsed kihid.

1920. aasta märtsis tekkis Eestis veel üks partei kahe seni eksisteerinud väikekodanliku partei liikmetest. Üks neist — Eesti Sotsialistide-Revolutsionääride (esseeride) Partei, olles kaotanud poolehoiu töörahva hulgas, lõpetas oma tegevuse. Selle partei riismed ühinesid Eesti Sotsiaaldemokraatliku Tööliste Partei (sotside) pahempoolse (G. Ast, P. Abramson jt.) osaga, kes lahkus sotside parteist pärast Irboska veretööd, kui see partei sattus töörahva üldise põlguse alla. Ühinenud esseerid ja pahempoolsed sotsid võtsid oma parteile nimeks Eesti Iseseisev Sotsialistlik Tööliste Partei (EISTP). Uue partei loomisel moodustasid selles rõhuva enamuse endised esseerid M. Bleimann, K. Freiberg, E. Joonas, H. Kruus, J. Piiskar jt., kes avaldasid oma mõju nii EISTP programmilistes küsimustes kui ka tema praktilisele tegevusele. Aktiivsemad tegevliikmed olid pärit Tartust. Tartu väikekodanlik keskkond andis selle partei tegelastele ühtlasi ka väikekodanliku keskkonna vaimu. Partei juhtkond koosnes peamiselt kooliõpetajatest, ametnikest ja teistest haritlastest kui ka käsitöölistest, kes sõnades tunnistasid end küll proletariaadi diktatuuri pooldajateks, kuid selle teostamise eest tegelikult ei võidelnud.

Proletaarne revolutsioon Eestis olenes EISTP liidrite arvates peamiselt revolutsiooni võidust Lääne-Euroopas. EISTP juhtkond ei pidanud eesti tööliskiassi võimeliseks oma maa kodanlust iseseisvalt kukutama. Seepärast õpetaski 1920. a. aprillis toimunud EISTP I kongressi poolt avaldatud üleskutse-manifest, et eesti tööliskiass kui väikerahva tööliskiass peab «sammu pidama» töölisliikumise käiguga suurriikides ja tema silmad «peavad selle liikumise küljes kinni olema».[87]

Rääkides proletaarsest revolutsioonist kui kaugest tulevikust,

[87] «Töö ja Võitlus» nr. 1, 1. mail 1920, lk. 4.

mis paratamatult ise kunagi saabub, ei teinud EISTP liidrid midagi selle revolutsiooni kiirendamiseks, selle ettevalmistamiseks ja läbiviimiseks. Vastupidi — kogu oma tegevusega püüdsid nad paralüseerida eesti töörahva võitlust proletaarse revolutsiooni eest, võitlust oma maa kodanluse vastu. Nad ignoreerisid tööliskiassi igapäevast praktilist võitlust ja ei võtnud osa ühestki suuremast tööliste streigist ega muust väljaastumisest. Neil puudus side tehaste töölistega. Pidades oma peamiseks tegevuskohaks Riigikogu kõnetooli, esitasid nad pärast streikide mahasurumist ainult arupärimisi kodanliku Eesti valitsusele, Riigikogu juhatusele jne.

EISTP kopeeris oma programmi «alusväited» Saksamaa iseseisvate sotsiaaldemokraatide programmist. «Meile on Saksa iseseisvate sotsialistide seisukoht,» deklareeris EISTP häälekandja «Töö ja Võitlus» nr. 8 (1920), «täiesti arusaadav ja vastuvõetav, ei ole mingisugust põhjusmõttelikku vahet meie ja nende vahel . . .»

Saksamaa Iseseisva Sotsiaaldemokraatliku Partei kohta on V. I. Lenin andnud hävitava kriitika oma töös ««Pahempoolsuse» lastehaigus kommunismis». Ta kirjutas selle partei juhtide kohta: «Need härrad ei oska sugugi mõtelda ja arutada revolutsionääridena. Nad on haledad väikekodanlikud demokraadid, kes on proletariaadile tuhat korda ohtlikumad siis, kui nad kuulutavad end nõukogude võimu ja proletariaadi diktatuuri pooldajateks, sest igal raskel ja ohtlikul silmapilgul panevad nad tegelikult paratamatult toime reetmisi . . . olles «kõige siiramalt» veendunud, et nad abistavad proletariaati!» [88] Taoliste parteide liidrid jäid tegelikult reformistideks, kes varjasid oma reformismi revolutsioonilise fraasiga.

Kui EISTP omas esialgu teatud mõju maatööliste hulgas, siis eesti revolutsiooniliste tööliste hulgas polnud tal tema tekkimise momendist peale suurt poolehoidu. Tallinna töölised nimetasid seda parteid ««Musta kassi» noorhärrade parteiks», «poeetide parteiks». «Tööliste klassivõitluse lainete turjal katsub nii mõnigi «kapten» sõites õnne, ja töölisliikumise ajalugu näitab, et see üksikutel ka korda on läinud, et nii mõnigi sel kombel «tööliste juhiks» on tõusnud,» kirjutas O. Rästas 20. septembril 1920 artiklis «Äärемärkused klassivõitluse kohta Eestis» [89]. «Seda näeme ka meil. Töölisliikumise tõusu vahust sündinud «iseseisvad sotsialistid» purjetavad selle liikumise pärituult, kuni nende laevuke kodusõja kalju otsa puruks läheb. Need meresõitjad on ilma kompassita ja lähevad sellepärast sinna, kuhu neid vool viib. Siit järeldus neile, kes arvavad, et nad liikumist juhivad, aga mitte liikumine neid.»

---

[88] V. I. Lenin, Teosed, 31. kd., lk. 88.

[89] «Klassivõitlus» nr. 6—11, 1920, lk. 97—99. Artikkel avaldati pseudonüümi «Proletaarlane» all; vt. EKPA, fond 6495, nim. 1, s.-ü. 65, l. 13—20 ja 29—35.

§ 2. Muutused töölisklassi koosseisus ja olukord Eestimaa parteiorganisatsioonis

Oktoobrirevolutsiooni päevil oli Eesti töölisklass oma klassiteadlikkuse ja organiseerituse poolest üks eesrindlikumaid proletariaadi väesalku Venemaal. Eesti bolševikud olid võitnud nii töölisklassi aktiivse toetuse kui ka kogu eesti töörahva enamuse sümpaatia ja poolehoiu.

Saksa okupatsioon ja seejärel lüüasaamine kodusõjas andsid töölisliikumisele Eestis raske hoobi. Enamus Kommunistliku Partei organisatsioone hävis. Valge terror kiskus töölisklassi hulgast tuhandeid võitlejaid. Eestimaa parteiorganisatsioonil ei jätkunud kogenud ja võitluses karastunud kaadrit. Neid, kes olid läbi käinud aktiivse revolutsioonilise võitluse kooli, jäi pärast kodusõja lõppu Eestisse vähe. 1918. ja 1919. aastal taandus suur osa aktiivsemaid töölisi koos Punakaardi ja Punaarmeega Nõukogude Venemaale. Neist tuli kodusõja algul ainult väike osa, nagu V. Kingissepp, M. Likemets, H. Rebane, O. Rästas, K. Tiitsen, R. Vakmann, R. Vennikas jt., illegaalselt Eestisse tagasi, lülitudes aktiivselt kodanliku diktatuuri vastasesse võitlusse. Kuulsate revolutsioonide võitlustraditsioonide kandjatena aitasid nad tõhusalt kaasa eesti töölisklassi avangardi uue täienduse kasvatamisel.

Pärast kodusõda muutus ka eesti töölisklassi koosseis. Metallitöötlemise suurettevõtete laostumise tõttu jäi suur hulk seni Eesti töölisliikumises juhtivat ja otsustavat osa etendanud töölisi tööta. Ainult osa neist siirdus kergetööstusettevõtetesse. Samuti ei leidnud paljud demobiliseeritud töölised otsekohe tööstuses tööd. Osa neist siirdus külasse. Toimus teatud määral töölisklassi killustumine. Teiselt poolt kasvas tööstuslik proletariaat neil aastail väikekodanlike elementide — käsitööliste, väikekaupmeeste, sõja-aastail laostunud väiketöökodade omanike, samuti ka naiste ning alaealiste arvel. Osa proletariaadist oli laiali paisatud sadadesse väikeettevõtetesse, teda oli raske organiseerida ühtseks revolutsiooniliseks jõuks.

Kodusõja lõppemine proletariaadi kaotusega tõi kaasa muudatusi töötava talurahva meeleolus. Kodanlusel ning sotsidel läks korda istutada maareformi lubadustega maatöörahva hulkades «oma maalapi» saamise lootusi.

Niisugustes tingimustes tuli Kommunistlikul Parteil jätkata oma tööd. Ees seisis raske ülesanne — valmistada töölisklassi ette võitluseks proletariaadi diktatuuri taaskehtestamise eest. Seda oli võimalik teostada ainult võitlustahtelise, marksistliku partei juhtimisel, kes kodanliku diktatuuri tingimustes ja selle spetsiifikat arvestades õigesti orienteeruks.

Võitluse organiseerimise käigus Eesti vabastamise eest Saksa okupantidest ja sisemise kontrrevolutsiooni jõududest ning vastavalt 1918. a. oktoobris Moskvas toimunud okupeeritud piirkondade kommunistlike organisatsioonide I konverentsi otsustele eraldus

VK(b)P Eesti ala organisatsioon Vene NFSV territooriumil VK(b)P Keskkomitee juures tegutsevast Eesti osakonnast (sektsioonist) ja hakkas töötama Kommunistliku Partei Eestimaa organisatsiooni nimetuse all. 1918. a. novembris[90] toimus Tallinnas Eestimaa parteikollektiivide konverents, kus valiti eesti töötajate revolutsioonilise võitluse ja välisinterventide vastu võitlemise juhtimiseks viieliikmeline Kommunistliku Partei Eesti Keskkomitee.[91] Siia kuulusid V. Kingissepp, M. Likemets, J. Rästas, R. Vakmann ja R. Vennikas.

29. novembril 1918 kuulutati Narvas välja iseseisev sotsialistlik nõukogude vabariik — Eesti Töörahva Kommuun, millele detsembri lõpuks kuulus ligi $^2/_3$ Eesti territooriumist. Et Tallinnas illegaalselt tegutsev Eesti Keskkomitee ei saanud vahetult juhtida parteitöö ümberkorraldamist ja nõukogude võimu taastamist vabastatud Eesti territooriumil, tegi seda ajutiselt VK(b)P Eesti Sektsioonide Büroo, kes kolis Petrogradist üle Narva ning tegutses siis Kommunistliku Partei Eesti Keskkomitee ühe osana.

Võitluseks nõukogude võimu eest 1918. a. teisel poolel ja 1919. a. alguses, kui tekkisid omaette nõukogude vabariigid ka Ukrainas, Valgevenemaal, Leedus, Taga-Kaukaasias ja mujal, toimusid neis rahvuslikes rajoonides kohalike bolševike organisatsioonide konverentsid ning kongressid, kus valiti oma partei juhtivad keskorganid.

Kõikide nende rahvuslike piirkondade parteiorganisatsioonid kuulusid samuti nagu Eestimaa parteiorganisatsioongi Venemaa Kommunistlikku (bolševike) Parteisse. VK(b)P VIII kongress (1919. a. märtsis) oli kategooriliselt iseseisvate kommunistlike parteide föderatsiooni loomise vastu ja teatas resoluutselt, et on tingimata vajalik ühtse tsentraliseeritud Kommunistliku Partei olemasolu kõikide nõukogude vabariikide jaoks, kelle tegevust juhib üks ühtne keskkomitee. «Nõukogude rahvusvabariikide «kommunistide keskkomiteedel»,» öeldi VK(b)P VIII kongressi otsuses «Organisatsioonilise küsimuse kohta», «on partei piirkonnakomiteede õigused ja nad alluvad täielikult VKP Keskkomiteele.»[92] Nõukogude rahvusvabariikide kommunistlike parteide kui VK(b)P lahutamatute koostisosade loomine oli uueks etapiks Nõukogudemaa Kommunistliku Partei ehitamisel leninliku proletaarse internatsionalismi põhimõtte alusel ja oli paljurahvuselise sotsialistliku vabariigi parteiorganisatsioonide ehituse eeskujuks.

Eestis nagu mujal Baltimail, kus kodusõja sündmused moodustasid ainult ühe osa nõukogude võimu eest peetavast võitlusest välismaiste interventide, valgekaartlaste ja ääremaade kodanlike

---

[90] Mõningate andmete järgi 16. novembril; vt. EKPA, fond 6495, nim. 1, s.-ü. 380, l. 45.

[91] EKPA, fond 4907, nim. 1, s.-ü. 28, l. 4.

[92] NLKP kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused, I osa, Tallinn, 1956, lk. 443.

natsionalistide vastu, kujunes poliitiline olukord aga teistsuguseks.

Surunud siin 1919. a. algul teistkordselt maha nõukogude võimu, püüdsid Entente'i riigid välismaiste imperialistide huvides ja eesti kodanluse abiga kasutada eesti rahvast interventsioonisõjas kahurilihana. Tekkinud olukorras, kus eesti proletariaadil polnud väljavaateid lähemal ajal kapitalismi ahelaist vabanemiseks, nõudsid nii eesti rahva enda kui ka Nõukogude Venemaa rahvaste üldised huvid Eesti väljakiskumist interventsioonisõjast. Eestimaa parteiorganisatsiooni ette kerkis ülesanne alustada võitlust selle eest, et eesti töötavat rahvast ega Eesti territooriumi ei kasutataks võitluseks Nõukogudemaa vastu ja nõuda rahutegemist Eesti ning Vene NFSV vahel. Alates 1919. a. kevadest teatas Nõukogude valitsus korduvalt, et ta on valmis Eesti kodanlikku valitsust tunnustama ja temaga viivitamatult rahu sõlmima. Kommunistliku Partei Eesti Keskkomitee 19. juuli manifestis kutsuti eesti töölisi ja soldateid võitlema rahu eest kodanliku Eesti ja Vene NFSV vahel, et sellega osutada vennalikku abi Punaarmeele ja Nõukogude Venemaa rahvastele.

Kommunistliku Partei Eestimaa organisatsioonil tuli hakata tegutsema proletariaadi parteina kodanlikus riigis. Ta seadis sisse vahetud ideelised ja organisatsioonilised sidemed Kommunistliku Internatsionaaliga. Sidepidamiseks välismaaga moodustas Eesti Keskkomitee 1919. a. mai lõpul Välismaa Büroo (nimetati ka Venemaa bürooks) [93] asukohaga Petrogradis. Büroo ülesandeks oli anda välismaale informatsiooni parteitööst ja klassivõitlusest Eestis, eriti aga Eestimaa parteiorganisatsiooni tegevusest, pidada alalist sidet Kominterni Täidesaatva Komitee, VK(b)P Keskkomitee ja VK(b)P Eesti osakondade (sektsioonide) Keskkomiteega, anda välja trükitooteid, mida ei saanud trükkida põrandaalustes tingimustes jne. Aastail 1919—1920 kuulusid Välismaa Büroosse J. Anvelt, H. Pöögelmann ja O. Rästas.

1919. a. lõpul tegutses ka Kommunistliku Partei Eesti Keskkomitee Õhtu-Euroopa osakond.[94] Tema ülesandeks oli informeerida Lääne-Euroopat parteiorganisatsiooni tööst ja olukorrast kodanlikus Eestis. Osakonna liikmed P. Lepp, J. Saksakulm jt.[95] lõid sidemeid Berliinis, Stettinis, Lüübekis, Hamburgis ja Kopenhaagenis tegutsevate kommunistlike ning töölisparteidega, samuti üksikute välismaal elavate eestlaste-revolutsionääridega, et nende kaudu organiseerida nii materiaalset toetust kui ka abi inimeste näol revolutsioonilise töö teostamiseks Eestis.[96]

1920. a. algul, pärast Tartu rahu, kerkis päevakorda Eestimaa

---

[93] EKPA, fond 4907, nim. 1, s.-ü. 28, l. 6.
[94] EKPA, fond 6495, nim. 1, s.-ü. 70, l. 30—32.
[95] EKPA, fond 24, nim. 1, s.-ü. 72, l. 3—4; sealsamas, fond 4907, nim. 1, s.-ü. 22, l. 1.
[96] EKPA, fond 24, nim. 1, s.-ü. 21, l. 7—8.

põrandaaluse parteiorganisatsiooni programmiliste loosungite ja konkreetse tegevusplaani ning taktika väljatöötamine pikemaks ajaks, suhete reguleerimine VK(b)P ja Kominterniga ning rida teisi küsimusi. Eestimaa parteiorganisatsioonil tuli töötada teistsugustes tingimustes kui VK(b) Parteil. Nõukogude Venemaal kindlustus proletariaadi diktatuur. VK(b)P kui valitseva partei ja tema juhtivate organite direktiivide elluviimine Eestis, kodanluse võimu all, ei olnud võimalik. Kirjas, mille Eesti Keskkomitee saatis VK(b)P Keskkomiteele 7. juunil 1920, tõsteti need küsimused üles.[97] Siin rõhutati, et Eestimaa parteiorganisatsiooni ja VK(b)P edaspidiste vahekordade kindlaksmääramise otsustavaks faktoriks pärast Tartu rahulepingu sõlmimist on kodanliku võimuaparaadi olemasolu Eestis, mille abil kodanlus valitseb proletariaadi üle. «Sellest faktist me järeldame,» kirjutas Eesti Keskkomitee, «et on vaja ja otstarbekohane konstitueerida Eestimaa Kommunistlik Partei, mis on samavõrd autonoomne kui kõik Kommunistlikku Internatsionaali kuuluvad parteid.»[98] Sisuliselt seisnes küsimus Eestimaa parteiorganisatsiooni õiguses, nagu Eesti Keskkomitee kirjas tähendati, «1) kongresse kokku kutsuda, 2) Keskkomiteed valida, 3) programmi omada, 4) Eestimaa Kommunistliku Partei nimetust kanda ja 5) Kommunistlikku Internatsionaali kuuluda».[99] Et põrandaalune parteiorganisatsioon Eestis kuulus sel ajal veel vormiliselt VK(b)P koosseisu, moodustades sellest ühe osa, taotles Eesti Keskkomitee VK(b)P Keskkomiteelt antud küsimuses vormikohast otsust, «mis sisuliselt sanktsioneeriks tegelikult juba välja kujunenud olukorda».[100] Kirja lõpus tähendas Eesti Keskkomitee, et «võidurikas proletaarne revolutsioon Eestis taasühendab Eestimaa Kommunistliku Partei Venemaa Kommunistliku Parteiga, et üheskoos helget töörahva riiki üles ehitada».

22. juunil 1920 arutas VK(b)P Keskkomitee Poliitbüroo Eesti Keskkomitee ettepanekut ja kiitis Eestimaa parteiorganisatsiooni vahetu kuulumise III Internatsionaali ja sellest tulenevad järeldused heaks.[101]

Selle küsimuse õige lahendamise vastu astus välja aga osa neist kommunistidest Nõukogude Venemaal, kes olid koondunud VK(b)P Eesti osakondade Keskkomitee, eriti selle Petrogradi osakonna ümber.

Nimelt moodustati tollal enam-vähem iga kubermangu, kreisi ja valla parteikomitee juurde, mille tegevuspiirkonnas elas hulgaliselt eestlasi, VK(b)P Eesti osakonnad. Osakondadele allusid kohapeal (linnades, asundustes ja külades) eestlastest moodustatud parteikollektiivid. Viimaste ülesandeks oli eestlaste hulgas läbi

---

[97] EKPA, fond 6495, nim. 1, s.-ü. 58, l. 14.
[98] Sealsamas.
[99] Sealsamas.
[100] Sealsamas.
[101] EKPA, fond 4907, nim. 1. s.-ü. 35, l. 7.

ЦЕНТРАЛЬНЫЙ КОМИТЕТ
НИСТИЧЕСКОЙ ПАРТИИ

Копия.

Пролетарии всех стран, соединяйтесь.

№ 562

ЦЕНТРАЛЬНОМУ КОМИТЕТУ

РОССИЙСКОЙ КОММУНИСТИЧЕСКОЙ ПАРТИИ.

Дорогие товарищи!

В ходе борьбы международной контрреволюции против советской России диктатура буржуазии двукратно восторжествовала над советской властью в Эстляндии. Это не могло не возыметь весьма значительного влияния и на взаимоотношения Российской Коммунистической Партии и ее Эстляндской организации.

Весной 1918 г. при Ц.К.Р.К.П. не было создано никакого центра или отдела для руководства коммунистическими организациями оккупированных германцами областей и местностей. Лишь осенью, накануне германской революции состоялось конференция коммунистических организаций /партий/ оккупированных местностей и создался центр, который стал существовать сепаратно не то при Ц.К. Р.К.П., не то при комиссариате по делам национальностей, причем каждая национальная секция сохранила полную автономию, и названный центр явился лишь органом взаимной информации. Таким образом, с февраля 1918 г. Эстляндская организация стала пробавляться собственным иждивением, ибо резолюции с.ездов и Центрального Комитета Р.К.П., как партии страны, где удержалась диктатура пролетариата, стали неприменимы под эгидой оккупационных генералов. Эта неприменимость сохранилась по сей день, так как германским генералам пришли на смену генералы отечественного производства, а статьи Брестского и дополнительного к нему договора об Эстляндии mutatis mutandi стали Юрьевским мирным договором.

Для определения упомянутых взаимоотношений мы считаем решающим фактом - наличность особого государственного аппарата владования буржуазии над пролетариатом в Эстляндии. Из этого факта мы выводим необходимость/целесообразность конституирования ЭСТЛЯНДСКОЙ КОММУНИСТИЧЕСКОЙ ПАРТИИ, СТОЛЬ ЖЕ АВТОНОМНОЙ, КАК И ВСЕ ПАРТИИ, ВХОДЯЩИЕ В СОСТАВ КОММУНИСТИЧЕСКОГО ИНТЕРНАЦИОНАЛА.

По существу вопрос сводится к тому, чтобы мы имели право: 1/ созывать с.езды, 2/ избирать Ц.К., 3/ иметь программу, 4/ именоваться Коммунистической Партии Эстляндии, 5/ входить в Коммунистический Интернационал.

Мы просим вас, товарищи, вынести по этому вопросу формальное постановление, которое явится, в сущности, санкцией того, что установилось на деле, и возлагаем на товарищей Яна АНВЕЛЬТА и Рудольфа ВАЙКМАНА защиту нашей точки зрения перед Ц.К.Р.К.П.

Возлагая на означенных товарищей представление соответствующих докладов, мы ограничимся лишь нижеследующим.

Внешним поводом для постановки нами для этого вопроса и причиной его безотлагательности является созываемый нами с.езд Коммунистических организаций Эстляндии, который не может обойти молчанием вопрос о взаимоотношениях с Коммунистическим Интернационалом, а тем самым и с Р.К.П. Точно также с.езд не может воздержаться и от установления партийной программы, отсутствие которой сказывается на каждом шагу нашей повседневной борьбы, в особенности же - отсутствие аграрной программы, которая учитывала бы последствия аграрной реформы, первый сезон которой ныне закончился. Важнейшие постановления тактического характера надлежит нам вынести в виду предстоящих предположительно в октябре - ноябре выборов в "государственную думу". - Мы отнюдь не полагаем вынести на с.езде какое-либо особое постановление о конституировании Э.К.П. Мы примем обращение к Комм. Интернационалу и Р.К.П., в заключительной части мы подтвердим нашу принадлежность к Комм. Интернационалу и заявим текстуально: "победоносная пролетарская революция в Эстляндии воссоединит К. П.Э. с Р.К.П. для строительства светлого царства трудящихся.

От имени Ц.К. / подпись / В. Кингиссепп.

С подлинным верно:

Kommunistliku Partei Eesti Keskkomitee kiri 7. juunist 1920 VK(b)P Keskkomiteele.

viia poliitharidustööd, korraldada klubide ja raamatukogude tegevust, kaasa aidata koolide töö organiseerimisele — üldse juhtida kohapeal elavate ning töötavate eestlaste tegevust nõukogude võimule kasulikus suunas.[102]

Eesti osakonnad tegid ära suure töö Nõukogude Venemaal elavate eestlaste hulgas, kutsusid neid üles ellu viima partei ja Nõukogude valitsuse poliitikat, tõmbasid eesti rahvusest töötajaid Nõukogudemaa kaitsmisele ja sotsialistlikule ülesehitustööle. Mitmel pool ilmusid eestikeelsed ajalehed ja ajakirjad. Anti välja rida poliitilise ja üldharidusliku tähtsusega raamatuid ning brošüüre. Parteitöö eestlaste hulgas muutus õige laialdaseks. 1920. aastal tegutses Nõukogude Venemaa territooriumil kaks suuremat Eesti osakonda: Siberi Piirkonna Büroo Eesti osakond ja Ukraina Keskkomitee Eesti osakond. Petrogradis, Moskvas, Pihkvas, Novgorodis, Arhangelskis, Samaaras, Simbirskis ja Ufaas loodi kubermangu parteikomiteede juurde samuti Eesti osakonnad. VK(b)P Eesti organisatsioonid töötasid Vitebskis, Severo-Dvinskis ja veel mõnes teises kubermangus. Paljudes Siberi rajoonides, nagu Omskis, Tomskis, Jenisseiskis, Irkutskis ja Krasnojarskis töötasid samuti eesti organisatsioonid.[103]

Asutatud osakonnad organiseerisid regulaarselt kubermangu-, kreisi- ja vallakonverentse. Kui ühes vallas eksisteeris enam kui üks parteikollektiiv, siis korraldati siin kord kuus omavahelisi koosolekuid. Eesti osakondade ülekreisilised konverentsid toimusid iga kolme kuu järel, iga nelja kuu järel korraldati kubermangu osakondade konverentse. Siberi Piirkonna Parteikomitee juures asuv Eesti osakond kutsus üleoblastilisi konverentse kokku vähemalt üks kord enne VK(b)P Eesti osakondade ülevenemaalist kongressi.

VK(b)P Eesti osakondade ülevenemaalistel kongressidel tehti kokkuvõtteid tehtud tööst, määrati kindlaks konkreetsed ülesanded edaspidiseks tegevuseks ja valiti VK(b)P Eesti osakondade Keskkomitee.

Kui VK(b)P Eesti osakondade Keskkomitee tegi suurt tööd Nõukogude Venemaal elavate eestlastest kommunistide mobiliseerimisel VK(b)P poliitika ellurakendamiseks, siis osa Keskkomitee liikmeid, nagu J. Ikmelt, A. Leetsmann, J. Palvadre ja P. Peterson, kellel puudusid sidemed töötava rahvaga Eestis, ei suutnud aru saada siin pärast kodusõja lõppu kujunenud uutest konkreetsetest ajaloolistest tingimustest. Mitte tundes tegelikku olukorda Eestis, arvasid nad, et siin puudub revolutsiooniline töölisklass, kes oleks võimeline võitlema oma vabaduse eest. Nad ei uskunud Eesti töölisklassi jõusse ja alahindasid töölishulkade organiseerimise

---

[102] Kolm aasat. 1917—1920. Kogu Oktoobrirevolutsiooni aastapäevaks, Peterburis 1920, lk. 22—24.

[103] «Partei Elu», Venemaa Kommunistliku Partei Keskkomitee Eesti Propaganda ja Agitatsiooni Osakonna häälekandja nr. 9, 10. novembril 1920.

ning nende võitluse tähtsust Eestis, andes sellega väära hinnangu revolutsiooni edasiviivatele jõududele. J. Ikmelt, J. Palvadre ja teised väitsid, et Eestis ei ole ühtegi parteiorganisatsiooni. Kommunistliku Partei Eesti Keskkomitee figureeris nende arvates ainult paberil.[104] VK(b)P Petrogradi Eesti osakonna juhtivad kommunistid-eestlased arvasid, et Eesti tööliisklassi võitlust pole vaja kohapeal juhtida ja et eesti tööliste organiseerimiseks pole vaja kodanlikus Eestis töötada; seal ei ole niisuguseid jõude, kellele partei võiks toetuda ja oma võitlust rajada. Sellest «teoretiseerimisest» tulenesid peagi ka nende teised vead, nagu see, et Eesti proletariaat ei suuda «omal jõul» võimu võtta ja et kommunistliku partei asutamine Eestis on «natsionalistlik» ning «separatistlik» samm, kuna see näeb ette parteile oma programmi väljatöötamist, oma juhtiva keskuse moodustamist ja õigust kuuluda iseseisva organisatsioonina Kominterni.[105]

1919. ja 1920. aastal nõudis see grupp Eestimaa parteiorganisatsiooni kui Eesti proletariaadi iseseisva organisatsiooni likvideerimist koos selle Keskkomitee ja Välismaa Bürooga. Nii tuli 1919. aastal VK(b)P Eesti osakondade konverentsil vastuvõetud otsuse kohaselt likvideerida Kommunistliku Partei Eesti Keskkomitee ja Välismaa Büroo ning kogu töölisliikumise juhtimine Eestis «üle anda» samal konverentsil valitud «Eesti osakondade Keskkomiteele».[106]

J. Palvadre, J. Ikmelt, P. Peterson ja mõned teised tahtsid Kommunistliku Partei Eestimaa organisatsiooni asemele luua parteid, mis kannaks küll eesti organisatsiooni nime, kuid kuuluks VK(b)P koosseisu kubermanguorganisatsiooni õigustes ning juhiks revolutsioonilist võitlust Eestis väljastpoolt.

Kommunistliku Partei Eesti Keskkomitee, eriti selle Välismaa Büroo mõistis hukka VK(b)P Eesti osakondade konverentsil vastuvõetud otsuse. Pikemalt arutati seda küsimust VK(b)P Eesti osakondade III kongressil, mis toimus 1920. a. aprillis. Eesti Keskkomitee esindaja R. Vakmann esines siin põhjaliku aruandega põrandaaluse parteiorganisatsiooni ja tema Keskkomitee tegevusest. Koos H. Pöögelmanniga kritiseeris ta teravalt Eesti osakondade Keskkomitee suhtumist põrandaalusesse parteiorganisatsiooni ning kutsus üles tegema Eestis revolutsioonilist tööd ühiselt.[107] Kommunistliku Partei Eesti Keskkomitee nimel esines kongressil samuti R. Vennikas. Ta luges ette Eesti Keskkomitee poolt kongressile saadetud kirja.[108] Selles teatas Eesti Keskkomitee, et ta näeb Välismaa Büroos Kommunistliku Partei Eesti Keskkomitee lahutamatut osa ja seepärast ei või üldse kõnelda tema

---

104 EKPA, fond 6495, nim. 1, s.-ü. 62, l. 8—9.
105 O. Rästas, Põrandaalused, Leningrad, 1932, lk. 45.
106 EKPA, fond 6495, nim. 1., s.-ü. 58, l. 18—20. Sealsamas, fond 24, nim. 1, s.-ü. 92, l. 6.
107 «Edasi» nr. 83, 18. aprillil 1920 ja nr. 84, 20. aprillil 1920.
108 Sealsamas, nr. 84, 20. aprillil 1920.

likvideerimisest lahus Eesti Keskkomitee enese likvideerimise küsimusest. Viimane aga, öeldi kirjas, on klassivõitluse juhtimise teostamise põhiküsimuseks Eestis. «Asutades Venbürood (Välismaa Büroo — *A. L.*),» kirjutas Eesti Keskkomitee, «ei asutanud meie seda mitte selleks, et ta Moika äärest (tänav Petrogradis, kus asus Välismaa Büroo — *A. L.*) tööliste klassivõitlust Eestis «juhiks», vaid Venbüroo on sidemeks meie ja välismaa vahel. Ühtegi poliitilist resolutsiooni, juhtnööri ega muud selle sarnast ei ole ta meile eesti töölisklassile ette kirjutanud.» [109] Lükates ümber VK(b)P Eesti osakondade Keskkomitee süüdistused selle kohta, nagu oleks Kommunistliku Partei asutamine Eestis «natsionalistlik» samm, mis taotleb «separatismi», andis Eesti Keskkomitee oma kirjas VK(b)P Eesti osakondade III kongressile ühtlasi vastuse eesti töölisliikumise põhilistes küsimustes. «Loosung: «Eesti Nõukogude Vabariik!»,» kirjutas Eesti Keskkomitee, «ei ole mitte separatism, vaid selle tõsiasja väljendamine, et Jaan Tõnisson Eestis sm. Leniniga vennasliitu ei loo.» Pidades ebaõigeks VK(b)P Eesti osakondade Keskkomitee organisatsioonilisi töövorme revolutsioonilise liikumise juhtimiseks Eestis, s. o. kavatsust koondada eesti töölisliikumise juhtimine Fontanka kaldale (tänav Petrogradis, kus asus VK(b)P Eesti osakond — *A. L.*), avaldas Eesti Keskkomitee kindlat veendumust, et III kongress teeb otsustavalt lõpu demoralisatsiooni külvamisele eesti kommunistide ridades Nõukogude Venemaal. «Meie kutsume teid, proletaarlased,» öeldi Eesti Keskkomitee kirja lõpus, «tagasi võitleva Eesti proletariaadi ridadesse! Tulge tööle, asuge klassivõitluse juhtimise juurde Eestimaa pinnal.» [110]

VK(b)P Eesti osakondade III kongressi enamus aga, olles mõjutatud J. Ikmeldi, J. Palvadre, G. Teiteri jt. sõnavõttudest, lükkas Eesti Keskkomitee ettepanekud tagasi. Veelgi enam, uude Keskkomiteesse ei valitud enam H. Pöögelmanni, O. Rästast (kes olid valitud I kongressil) ega ka J. Anvelti (valiti II kongressil). Üldse ei läinud uue Keskkomitee koosseisu ühtegi nendest kommunistidest, kes toetasid Kommunistliku Partei Eesti Keskkomitee seisukohti.

Sinna valiti J. Ikmelt, R. Isak, A. Leetsmann, J. Mägi, J. Palvadre, P. Peterson jt. Uus Keskkomitee püüdis samuti takistada põranda all tegutseva Kommunistliku Partei Eesti organisatsiooni tööd kodanlikus Eestis. Mitmed kommunistid-eestlased Nõukogude Venemaal tundsid selle üle pahameelt. Näiteks saatis A. Hendrikson, kes oli partei liige 1917. a. aprillist, põrandaalusele Eesti Keskkomiteele Petrogradist kirja, milles hindas viimase tegevust ja avaldas nördimust nende Nõukogude Venemaal elavate eestlaste-kommunistide tegevuse üle, kes püüdsid seda takistada.[111]

---

[109] Tsiteeritud: O. Rästas, Põrandaalused, Leningrad, 1932, lk. 46 järgi.
[110] Sealsamas.
[111] EKPA, fond 6495, nim. 3, s.-ü. 7, l. 31.

Kommunistliku Partei Eesti Keskkomitee tegi korduvalt VK(b)P Eesti osakondade Keskkomiteele ja Peterburi Eesti osakonnale ettepanekuid organiseerida revolutsioonilist tööd Eestis ühiselt, saata Nõukogude Venemaalt Eestisse põrandaalusele tööle ka neid seltsimehi, kes koos Punaarmee väeosadega olid siit lahkunud ja nüüd grupeerusid VK(b)P Eesti osakondade ümber (nagu J. Ikmelt, P. Peterson, R. Isak jt.). Kuid alati sai ta eitava vastuse.[112] Kommunistliku Partei Eesti Keskkomitee ettepanekule saata P. Peterson ehk keegi teine VK(b)P Eesti osakonnast Eestisse põrandaalusele tööle, vastas Eesti osakondade Keskkomitee 1920. a. suvel keeldumisega ja lisas juurde: «Küsimus, keda meie oma liikmetest nõus oleme Eestisse saatma, on meile täiesti arusaamatu, sest Teil on väga hästi teada, kui koormatud on meil tööga büroo liikmed ja kui tähtis see töö on.»[113]

Signaalid Eesti osakondade juhtivate tegelaste ja põrandaaluse Kommunistliku Partei Eesti Keskkomitee ning selle Välismaa Büroo vahelistest lahkhelidest ulatusid VK(b)P Keskkomiteesse ja Kominterni Täitevkomiteesse. 12. juulil 1920 saatis V. Kingissepp Kommunistliku Partei Eesti Keskkomitee nimel VK(b)P Keskkomiteele kirja, milles ta kirjeldas olukorda Eestimaa põrandaaluses parteiorganisatsioonis ja näitas, et parteiorganisatsioon Eestis tegutseb peamiselt kohapeal valge terrori tingimustes juurdetulnud jõududega ning et töö oleks palju tõhusam, kui põranda alla oleks tööle tulnud osa sellest kogenud kaadrist, kes asub Nõukogude Venemaal. «Minule näib,» jätkas V. Kingissepp, «et teil on küllalt selge, millist tuska see toob, kui näed, kuidas ennastsalgavalt võitlevad need seltsimehed, kes alles eile meie ridadesse tulid, samal ajal aga näed, et *vanad* partei seltsimehed kasutavad proletaarse vabariigi kõiki hüvesid vaid selleks, et kaikaid kodarasse visata.»[114]

Ebanormaalse olukorra likvideerimiseks Eesti osakondade Keskkomitee ja Kommunistliku Partei Eesti Keskkomitee vahelistes suhetes moodustas VK(b)P Keskkomitee ja Kominterni Täitevkomitee konfliktikomisjoni.[115] Viimane tunnistas Eesti osakondade Keskkomitee tegelased süüdi aluseta kallaletungis Kommunistliku Partei Eesti Keskkomiteele ja selle Välismaa Büroole, põrandaaluse Kommunistliku Partei Eestimaa organisatsiooni vastu tõstetud süüdistused aga põhjendamatuks. 12. mail 1921 arutas VK(b)P Keskkomitee Orgbüroo konfliktikomisjoni järeldusi ja kinnitas need.[116] Olukorra normaliseerimiseks otsustas VK(b)P Keskkomitee Orgbüroo rakendada rea organisatsioonilisi abinõusid, Orgbüroo otsuses rõhutati, et Kommunistliku Partei Eesti Keskkomitee ülesandeks on töölisliikumise juhtimine kodanlikus

[112] EKPA, fond 6495, nim. 1, s.-ü. 377, l. 23 ja s.-ü. 379, l. 65.
[113] Sealsamas, s.-ü. 376, l. 81.
[114] EKPA, fond 4907, nim. 1, s.-ü. 31, l. 3.
[115] Sealsamas, s.-ü. 72, l. 1—4.
[116] Sealsamas, s.-ü. 44, l. 1—3.

Eestis, Välismaa Büroo omab aga võrdseid õigusi teiste Kominterni juures asuvate kommunistlike vennasparteide keskkomiteede esindajatega.[117]

Mitmetel Nõukogude Venemaal elavate eestlaste-parteilaste koosolekutel kiideti VK(b)P Keskkomitee Orgbüroo otsus heaks. Nii mõistis VK(b)P Moskva organisatsiooni eesti osakond J. Ikmeldi, J. Palvadre jt. tegevuse hukka. Petrogradi eesti kommunistide koosolek tervitas komisjoni otsust ja pöördus VK(b)P Keskkomitee Kontrollkomisjoni poole, et viimane «Keskkomitee ja Kominterni komisjoni otsuste põhjal kõige kiiremas korras need Eesti osakondadesse kuuluvad partei liikmed vastutusele võtaks, kes oma võimu ja partei usaldust kurjasti pruukinud, massesid valearvamustele püüdnud viia ja parteidistsipliini rikkunud».[118]

Põrandaalustes tingimustes ei suudetud neid ühe osa Nõukogude Venemaal elavate eestlaste-kommunistide ja samas asuva Eesti Keskkomitee Välismaa Büroo vahel esinevaid lahkarvamusi küllaldaselt valgustada kodanlikus Eestis tegutsevate kommunistide hulgas. Ka ei omanud Eesti osakondade tegelaste väärseisukohad Eesti töölisliikumisele niisugust mõju, mis oleks küsimuse laiema arutluse hädavajalikuks teinud. Küll osutus aga väheseks, nagu O. Rästas raamatus «Põrandaalused» hiljem tunnistas, selle küsimuse üldine käsitlemine mõnes kirjas Venemaa Kommunistliku (bolševike) Partei Keskkomiteele ja paaris eestlastele-kommunistidele adresseeritud üleskutses Nõukogude Venemaal. Kommunistliku Partei Eesti Keskkomitee ja Välismaa Büroo ei tõstnud Nõukogude Venemaal seda küsimust tol ajal printsipiaalselt vajalikule kõrgusele, ei näidanud avalikkuse ees eespool toodud ebaõige suhtumise iseloomu ja päritolu ning milleni see võib viia, ei pidanud küllaldaselt ideelist võitlust Eesti osakondade Keskkomitee väärate seisukohtade vastu.

VK(b)P Eesti osakondade Keskkomitee ümber koondunud mõnede kommunistide ekslikud vaated tulenesid sellest, et neile ei olnud täiesti selged sotsialistliku revolutsiooni leninliku teooria põhiküsimused. Nad ei mõistnud, et revolutsioon on iga maa oma sisemise arengu tulemus, et revolutsiooni ei saa importida väljastpoolt. Sotsialistlikku revolutsiooni teostab iga maa proletariaat ise liidus talurahvaga oma kommunistliku partei juhtimisel. Sellepärast oli Kommunistliku Partei Eestimaa organisatsiooni kui III Internatsionaali sektsiooni loomine ja tema olemasolu antud ajaloolistes tingimustes paratamatu ja tingimata vajalik.

---

[117] EKPA, fond 4907, nim. 1, s.-ü. 44, l. 3.
[118] «Kommunist» nr. 5(28), 23. juunil 1921.

EKP KONSTITUEERIMISE LÕPULEVIIMINE

§ 1. Kommunistliku Partei Eesti Keskkomitee organiseerimistöö

Esimesi sõjajärgseid aastaid Eestis nagu kogu Euroopaski iseloomustas revolutsiooniline kriis. Kaos Euroopa tööstuses, kaubanduses ja rahanduses muutis töörahva olukorra väga raskeks ja kutsus esile tema terava rahulolematuse. Neis tingimustes laienes 1920. aastal ka Eestis aktiivne töölisliikumine.

Lähtudes konkreetsest olukorrast töölisliikumises, püstitas Eesti Keskkomitee kohe eesmärgi alustada võitlusvõimelise partei loomist. Põrandaaluse parteiorganisatsiooni kasv ja tugevnemine

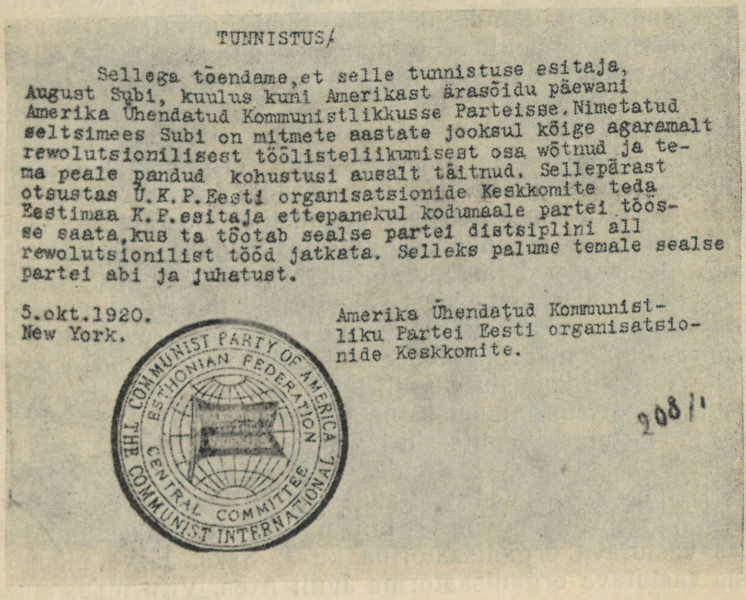

TUNNISTUS!

Sellega tõendame, et selle tunnistuse esitaja, August Subi, kuulus kuni Amerikast ärasõidu päewani Amerika Ühendatud Kommunistlikkusse Parteisse. Nimetatud seltsimees Subi on mitmete aastate jooksul kõige agaramalt rewolutsioonilisest töölisteliikumisest osa wõtnud ja tema peale pandud kohustusi ausalt täitnud. Sellepärast otsustas Ü.K.P.Eesti organisatsioonide Keskkomite teda Eestimaa K.P.esitaja ettepanekul kodumaale partei töösse saata, kus ta tõotab sealse partei distsiplini all rewolutsionilist tööd jatkata. Selleks palume temale sealse partei abi ja juhatust.

5.okt.1920.
New York.

Amerika Ühendatud Kommunistliku Partei Eesti organisatsioonide Keskkomite.

THE COMMUNIST PARTY OF AMERICA
ESTHONIAN FEDERATION
CENTRAL COMMITTEE
COMMUNIST INTERNATIONAL

908/1

Ameerika Ühendatud Kommunistliku Partei Eesti organisatsioonide Keskkomitee poolt A. Subile välja antud tunnistus (riidel).

võis toimuda põhiliselt kohaliku juurdekasvu arvel. Teatud materiaalset toetust ja abi kaadri näol võis partei loota Nõukogude Venemaal elavatelt eestlastelt-kommunistidelt, Ameerika Ühendriikide Kommunistliku Partei Eesti Liidu Keskkomiteelt ja veel mujalt.

2. mail 1920 Eesti Keskkomiteele saadetud kirjas avaldasid Ameerika Ühendriikides elavad eestlased-kommunistid lootust, et Kommunistliku Partei Eestimaa organisatsioon viib oma ülesande — kodanliku diktatuuri kukutamise — peagi edukalt lõpule ja kehtestab tööliste vabariigi. «Meie oleksime valmis teile igasugust toetust pakkuma,» kirjutasid eestlased-kommunistid Ameerikast, «mis teie töös kõige tähtsam oleks, mida meie aidata võiksime ja kuidas see võimalik teostada oleks.» [1] Nii saatis Ameerika Ühendatud Kommunistliku Partei Eesti organisatsioonide Keskkomitee juba 1920. a. algul Eesti Keskkomitee käsutusse 1000 dollarit propaganda otstarbeks.

Ühendriikidest saabus Eestisse ja töötas siin aktiivselt terve rida Ameerika Ühendriikide Kommunistliku Partei Eesti Liidu liikmeid, nagu M. Kalm, J. Niinemann, P. Raudsepp, A. Subi, J. Truumann jt. Mitmed neist võtsid Eestis juba tsarismi tingimustes revolutsioonilisest liikumisest aktiivselt osa ja olid seepärast aastail 1907—1912 sunnitud USA-sse emigreerima. Siin jätkasid nad revolutsioonilist tegevust, kuuludes Ameerika Ühendriikide Kommunistliku Partei asutajate liikmete hulka. Enne väljasõitu USA-st andsid P. Raudsepp ja A. Subi Ameerika Ühendriikide Kommunistliku Partei Eesti Liidu Keskkomiteele tõotuse, et nad on valmis ohverdama oma elu proletaarse revolutsiooni heaks sünnimaal.[2]

Eesti Keskkomitee tegevus kohalike parteiorganisatsioonide taastamisel kandis algul peaasjalikult organisatsioonilist iseloomu. Kõigepealt oli tarvis välja selgitada ja arvele võtta Eestisse jäänud partei liikmed. Organiseerimistöö alustamiseks määras Eesti Keskkomitee nii linnadesse kui maakondadesse erilised vastutavad organisaatorid ja agitaatorid. Nende ülesandeks oli vabrikutest, töökodadest, mõisatest, alevitest, küladest ja mujalt üles otsida vanu parteikaaslasi, tõmmata neid kaasa revolutsioonilisse liikumisse ning määrata nende hulgast kohapealseid organisaatoreid. Viimaste kohustuseks oli koguda enda ümber kommuniste ja asutada parteiorganisatsioone (kollektiive, rakukesi). Tallinna linnas ja Harjumaal tegutsesid 1920. aastal vastutavate organisaatoritena V. Bogdanov, G. Kreuks, V. Hammer, M. Hoop, M. Likemets, L. Tiitsen, A. Vedru (Raud) jt. H. Rebane töötas 1920. a. algul Valga ja Pärnu ning hiljem Viljandi maakonnas. Siin töötas vastutava organisaatorina ka J. Saks. Järva maakonnas töötas vastutava organisaatorina Juuli Aren. Viru maakonnas ja

[1] EKPA, fond 26. nim. 1., s.-ü. 14, l. 25.

[2] EKPA, fond 6495, nim. 1, s.-ü. 59, l. 24—25; sealsamas, fond 24, nim. 2, s.-ü. 2374, l. 2.

A. Subi, I. Teng, J. Aren,
L. Tiitsen, E. Karu, H. Rebane,
V. Hammer, V. Bogdanov, G. Kreuks.

Narvas töötasid R. Eige ja V. Loorents. T. Ukareda oli Keskkomitee vastutavaks organisaatoriks Rakveres. Tartus töötasid A. Krookus, A. Subi, P. Schüts ja J. Timse, A. Valtin oli partei vastutavaks organisaatoriks Saaremaal. J. Niinemann, K. Looper ja J. Virkus tegutsesid Pärnu linnas ja maakonnas. Ka reas valdades tegutsesid vastutavad organisaatorid — O. Malmberg Lehtses, G. Tuberg Kehras, P. Lindau Suure-Kõpu vallas, E. Karu Tuhalaane vallas, I. Teng Aidu vallas, J. Reesen Puiatu vallas, J. Saaremaa Keila-Joa vallas jne.[3]

Lühikese ajaga kujunes välja partei juhtiva kaadri — vastutavate organisaatorite võrk, kes tõeliste revolutsiooni sõduritena olid võimelised rakendama partei taktikat. Niisuguse võrgu olemasolu oli aga partei elujõu taastamise ja masside eduka juhtimise hädavajalikuks eeltingimuseks.

Vastutavate organisaatorite juhtimisel moodustati igas ettevõttes, vabrikus, vallas ja mujal, kus leidus partei liikmeid, kolme- ja viieliikmelisi, samuti ka suuremaid kollektiive (rakukesi). Seal, kus liikmeid kogunes rohkem kui kümme, jaotati kollektiiv algrakukesteks, mille tegevust hakkas juhtima kolmeliikmeline kollektiivi büroo.

Nii toimus kõikjal kohalike parteiorganisatsioonide taastamine ja ka uute loomine. Narva kommunistid näiteks tegid oma koosolekul 8. veebruaril 1920 otsuse «valge terrori poolt ära hävitatud kommunistliku partei Narva organisatsiooni uuesti organiseerida võitluse jätkamiseks põranda all, kodanluse verise vägivalla vastu ja töörahva poliitiliste ja majandusliste õiguste kättevõitmiseks».[4]

Sellel koosolekul peeti vajalikuks asutada Narvas esialgu neli kollektiivi — Kreenholmi, Kalevi- ja Linavabriku, sõjaväelaste ja veel üks kollektiiv, mis hõlmaks partei liikmeid teistes Narva suuremates vabrikutes. Samas määrati kindlaks ka vastutavad seltsimehed iga kollektiivi organiseerimiseks ja rõhutati vajadust viia nendes kollektiivides regulaarselt läbi parteikoosolekuid.

Olles otsustanud taastada oma parteiorganisatsiooni, pöördusid Narva kommunistid kirjaga Nõukogude Venemaa tööliste ja talupoegade poole, tervitades neid palavalt välismaise interventsiooni ja sisemise kontrrevolutsiooni jõudude üle saavutatud ajaloolise võidu puhul. «Ärgem unustagem, seltsimehed,» kirjutasid Narva kommunistid, «et Teil on Teie vennad — Eesti töölised, kes ägavad veel ... ikke all, ent kes kogu aeg võitlevad oma vabaduse eest, ning et pole kaugel see aeg, mil ka meie, Eesti töölised ja talupojad, julgelt heiskame sotsiaalse revolutsiooni punast lippu, ütleme ministritele ... ära oma mitte ärateenitud kohtadelt, mäha

[3] EKPA, fond 24, nim. 1, s.-ü. 165, l. 40, 41, 110—116, 150—151 ja sealsamas, s.-ü. 166, l. 32, 50, 78; fond 25, nim. 2, s.-ü. 822, l. 24; fond 26, nim. 1, s.-ü. 14, l. 25; fond 24, nim. 2, s.-ü. 978; fond 26, nim. 1, s.-ü. 14, l. 25; fond 27, nim. 1, s.-ü. 122, l. 19 ja ENSV ORRKA, fond 927, 1922. a., s.-ü. 51. l. 19, 23 jt.; sealsamas, nim. 1, s.-ü. 573, l. 109—114.

[4] ENSV ORRKA, fond 14, nim. 1, s.-ü. 298, l. 6.

kodanlikud seadused, olgu tervitatud tööliste ja talupoegade saadikute nõukogu võim, olgu tervitatud kolmas Internatsionaal.»[5]

Kõige kiiremini parandati kodusõja ajal löödud rasked haavad Tallinna parteiorganisatsioonis. 1920. a. juuniks kasvas parteikollektiivide arv siin 12-ni.[6] Sadamatehaste parteikollektiivi kuulus ligi 30 kommunisti (A. Alt, O. Eller, J. Kamberg, J. Liivas, E. Sandström, J. Tõldsepp jt.).[7] V. Bogdanovi juhtimisel muutus see üheks Tallinna parteiorganisatsiooni tugevamaks kollektiiviks. K. Ellis, A. Kaev ja J. Samra suunasid «Ilmarise» («Wiegandi») vabriku parteikollektiivi tööd.[8] R. Eindorf, A. Sarnet jt. töötasid aktiivselt raudteetöökodade parteikollektiivis.[9] G. Reingoldti, J. Tanshindreku, J. Santa jt. initsiatiivil rajati Peetri laevaehitustehases («Noblessneris») illegaalne parteikollektiiv.[10] J. Ambus juhtis «A/s. A. M. Lutheri» vabriku parteikollektiivi tööd. Balti Puuvillavabriku kollektiivi kuulusid Elisabeth Berlok, Helene Kuppak, Marie Kütt, Elfriede Morgenson, Ida Morgenson, Juliana Telman, Ida Vedro jt.[11] Vene-Balti tehases seisis parteikollektiivi eesotsas A. Vegner,[12] «Fr. Krullis» E. Ambos ja A. Prass ning «Johansoni Paberivabrikus» T. Vainlo. «Dvigatelis» juhtis parteikollektiivi tööd R. Lees. J. Kurgemaa ja J. Mänd olid kaalutöökoja «Vega» parteiorganisatsiooni eesotsas.

1920. a. algul reorganiseeriti partei Tallinna linnakomitee, kuhu kuulusid parteikollektiivide esindajad J. Ambus, V. Bogdanov, R. Eindorf, O. Eller, V. Hammer, G. Kreuks, R. Lees, A. Prass, I. Morgenson, A. Sarnet, P. Simson, T. Vainlo, A. Vegner jt.[13] Et parteiorganite valimised toimusid tol ajal illegaalses olukorras, siis ei valitud komitee liikmeid personaalselt, vaid määrati ainult kindlaks komitee arvuline koosseis. Parteitöö organiseerimiseks jaotati Tallinn kolme rajooni.[14] Esimesse rajooni kuulusid niisugused tehased, nagu «Dvigatel», «Põhja Paberi ja Puupapi Vabrik», Balti Puuvillavabrik, «Vega» kaalutöökoda, «Johansoni Paberivabrik» ja a/s «Beckeri tehased». Teise rajooni suuremad tehased olid «Fr. Krull», Raudtee Peatehased, Raudteedepoo, «Mayeri Keemiavabrik», «A. M. Lutheri Vineeri- ja Mööblivabrik» ning Tallinna sadama autogaraaž. Peetri tehased, Vene-Balti laevaehitustehased, «Ilmarine», elektrijaam ja Tallinna Sadama-

---

[5] EKPA, fond 6495, nim. 1, s.-ü. 76, l. 9.
[6] Sealsamas, s.-ü. 55, l. 4.
[7] EKPA, fond 25, nim. 1, s.-ü. 50, l. 8 ja 9.
[8] EKPA, fond 24, nim. 1, s.-ü. 165, l. 150—151; fond 25, nim. 2, s.-ü. 261, l. 3—6; fond 25, nim. 2, s.-ü. 385, l. 1.
[9] Sealsamas.
[10] Sealsamas.
[11] EKPA, fond 24, nim. 2, s.-ü. 784, l. 3 ja fond 25, nim. 1, s.-ü. 50, l. 8—9.
[12] Sealsamas.
[13] EKPA, fond 24, nim. 2, s.-ü. 784, l. 1 ja fond 25, nim. 1, s.-ü. 50, l. 8; fond 25, nim. 2, s.-ü. 16, l. 2.
[14] EKPA, fond 6495, nim. 1, s.-ü. 56, l. 41.

TRÜ Raamatukogu

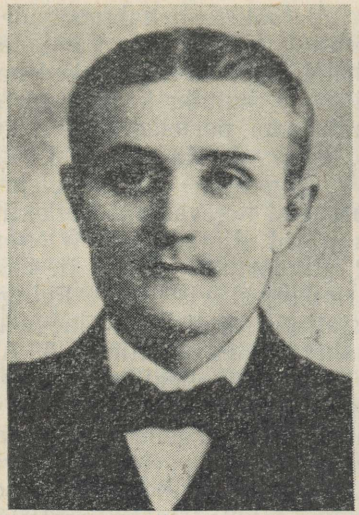

A. Sarnet.

J. Kamberg.

tehased kuulusid kolmandasse rajooni.[15] Iga rajoon organiseeris oma esindajate valimised linnakomiteesse parteikollektiivide kaudu. Tallinna linnakomiteele allus otseselt ka Tallinna vastutavate parteiorganisaatorite aparaat. Niihästi igal Tallinna komitee liikmel kui ka vastutaval organisaatoril oli asendaja, kes vajaduse korral (areteerimiste jne. tõttu) kohe tööle asus. Terve Tallinna komitee koosseis (20—25 liiget) muutus lühikese aja jooksul mitmel korral.

Illegaalse parteitöö algatamisel ja laiendamisel nii teistes linnades kui ka maal kasutas Kommunistliku Partei Eesti Keskkomitee sageli Tallinna kollektiivide abi.

Kohtades, kus partei liikmeid oli veel vähe ega olnud valitud oma komiteed, juhtisid parteitööd Keskkomitee vastutavad organisaatorid.

Tallinna ja Narva kõrval hakkasid illegaalsed organisatsioonid töötama Tartus, Pärnus, Valgas, Viljandis, Rakveres, Paides ja Tapal.[16] Põrandaaluseid kollektiive tegutses samuti maakeskustes, nagu Raplas, Raikkülas, Juurus, Aseris, Kundas, Kosel, Türil, Kohilas, Mõisakülas, Sindis, Järvakandis, Puiatus ja Suure-Kõpus.[17] Ka mõnede mõisate, nagu Alavere, Anija, Pikva ja Raasiku põllutööliste hulgas tegutsesid illegaalsed parteikollektiivid.[18]

---

[15] EKP Keskkomitee Raamatukogu, Käsikirjafond nr. 255, L. Tiitseni mälestused.

[16] EKPA, fond 4907, nim. 1, s.-ü. 28, l. 7.

[17] Sealsamas.

[18] ENSV ORRKA, Sõjaringkonnakohtu fond nr. 927, nim. 1, s.-ü. 573, l. 22.

Illegaalseid kollektiive organiseerisid kommunistid reas sõjaväeosadeski. Kodanlikus sõjaväes tegutsevate kollektiivide tööd juhtis J. Kreuks. Aktiivselt töötasid sõdurite hulgas P. Annuk, J. Lauristin, J. Maasikas, A. Reinson ja P. Simson.

1920. a. suvel oli Eestis kokku 41 illegaalset parteiorganisatsiooni (kollektiivi).[19] Mitmes vallas, kus parteikollektiivid puudusid, tegutsesid üksikud kommunistid, kes koondasid enda ümber kohalikke klassiteadlikke maatöölisi ja kehvikuid. 1920. a. lõpul Keskkomitee poolt läbi viidud ringküsitlus kohalike maatööliste olukorra, eriti maareformi teostamise kohta näitab (seni arhiividest leitud dokumentide alusel), et niisuguseid seltsimehi töötas Harju maakonnas (Arukülas, Jägalas, Sauel, Kaiul, Triigil), Viljandi maakonnas (Lustiveres, Tarvastus, Vana-Põltsamaal, Uus-Põltsamaal, Õisus), Pärnu maakonnas (Audrus, Hallistes),

E. Morgenson, J. Mänd, E. Sandström,
J. Lauristin, R. Lees, A. Reinson.

[19] EKPA, fond 27, nim. 1, s.-ü. 845, l. 14.

J. Telman, I. Morgenson, M. Hoop,
J. Tanshindrek, K. Ellis, E. Ambos.

Virumaal (Auveres, Järvel, Purus), Tartumaal (Arus, Jõgeval) ja mujal.[20] Kõikide linnade ja maakohtadega (isegi Saare- ja Muhumaaga) oli parteil side olemas. Kommunistide kõrval töötasid partei kirjanduse levitamisel ka paljud parteitud seltsimehed. Koos vastutavate organisaatoritega pidasid need ülaltähendatud üksikkommunistid ja partei poolehoidjad sidet töörahvaga, selgitasid partei poliitikat ja aitasid sellega kaasa partei mõju ja liikmete arvu kasvule.

Partei liikmeiks võeti vastu ainult neid, kes olid piiritult ustavad proletariaadi üritusele ja täitsid aktiivselt mõnda vastutusrikast ülesannet. 1919. a. lõpul oli põrandaaluses organisatsioonis 515 liiget.[21] 1920. a. juuniks kasvas see arv 690-le, neist töötas linnades 450 ja maal 240 partei liiget.[22] Suurim parteiorganisatsioon asus Tallinnas, kuhu 1. detsembril 1919 kuulus 278 liiget.[23] Peale

[20] ENSV ORRKA, fond 949, nim. 2, s.-ü. 2, l. 1—20.
[21] EKPA, fond 4907, nim. 1, s.-ü. 28, l. 7.
[22] EKPA, fond 6495, nim. 1, s.-ü. 55, l. 5.
[23] EKPA, fond 4907, nim. 1, s.-ü. 28, l. 7.

liikmete oli parteil rohkesti kaasatundjaid (sidepidajaid, kirjanduse levitajaid jne.), keda Keskkomitee pidas otstarbekohaseks liikmeiks mitte registreerida.

Kommunistliku Partei tegevus oli Eestis rangelt keelatud ja tema ridadesse kuulumise eest karistati sunnitöö või surmanuhtlusega. Kuid vaatamata sellele elas rõhuv enamik tema liikmetest, kaasa arvatud ka vastutavad organisaatorid, legaalselt, töötades vabrikutes, tehastes või mujal. Ainult elukutselised revolutsionäärid, nagu J. Anvelt, V. Kingissepp, M. Likemets, O. Rästas, H. Rebane jt., keda üle kogu Eesti tunti juba Oktoobrirevolutsiooni päevilt aktiivsete kommunistidena, olid sunnitud elama illegaalselt, et varjata end kaitsepolitsei agentide ja nuhkide eest. Põranda alla tuli minna ka neil kommunistidel — töölisliikumisest aktiivselt osavõtjatel, kes olid kaitsepolitseile silma hakanud (näit. V. Hammer, J. Kreuks, J. Mänd jt.).

Kogu parteitööd Eestis, nii kollektiivide kui ka maakonna- ja linnakomiteede tööd, juhtis Kommunistliku Partei Eesti Keskkomitee. Lühikese ajaga tegi viimane ära suure organisatsioonilise töö.

Partei juhtiva keskuse loomine Eestis pärast kodanliku riigi moodustamist oli ennast praktikas igati õigustanud. Eesti proletariaadi klassiteadlikuma osa hulgas leidis see sooja poolehoidu. Kohalikud parteiorganisatsioonid kiitsid Eesti Keskkomitee tegevuse täielikult heaks. Nii tunnistati Narva parteiorganisatsiooni koosolekul 6. märtsil 1920, kus R. Eige tegi ettekande Eesti Keskkomitee poliitilisest tegevusest, selle tegevus õigeks.[24] Tallinna komitee koosolekul 14. märtsil 1920 võeti vastu järgmise sisuga otsus: «Eesti Keskkomitee poliitika ja taktika kiidab Tallinna komitee heaks. Side välismaaga ja vastutavate parteitegelaste saatmine Eestisse sünnib Kommunistliku Partei Eesti Keskkomitee Venemaa büroo kaudu. Tallinna komitee tervitab igat seltsimeest, kes tuleb Eestisse kodanluse diktatuuri vastu võitlema.» [25]

Põrandaaluse töö tingimused Eestis olid äärmiselt rasked, hulga rängemad kui tsaariajal. Kuid VSDT(b)P ja selle Eesti organisatsiooni suured, tsarismivastases võitluses omandatud kogemused aitasid eesti kommunistidel leida ka uutes tingimustes õige revolutsioonilise võitluse taktika. Rangelt konspiratiivses töös hakkasid välja kujunema partei juhtimise meetodid ja traditsioonid. Iga vastutava organisaatori kogemuste najal kasvatati kõiki teisi parteitöötajaid. Vanu tsaariaegseid konspiratsioonivõtteid rikastati uutes tingimustes omandatud põrandaaluse töö meetoditega. Arendati välja illegaalse parteitöö konspiratsiooni reeglid.

Konspiratsiooni põhialuste väljatöötamisel eesti kommunistli-

---

[24] EKPA, fond 6495, nim. 1., s.-ü. 63, l. 1.
[25] Sealsamas, s.-ü. 60, l. 25.

kus liikumises on väga suured teened kogu Keskkomiteel, eriti aga V. Kingissepal. V. Kingissepp oli üks esimesi, kes iga sündmust põrandaaluses elus — olgu see siis sissekukkumine, äpardumine kokkusaamisel ja sidepidamisel või kahtlase isiku ilmumine jne. — põhjalikult uuris ja tehtud järeldusi konspiratsiooni süvendamiseks kasutas. Niisugune järjekindel ja süstemaatiline töö konspiratsiooninõuete täpsustamisel, nii väikeste kui suurte asjaolude arvestamine, bolševistlik sallimatus konspiratsioonireeglite rikkumise vastu ja õigel ajal kaitseabinõude tarvituselevõtmine võimaldas illegaalse parteiorganisatsiooni vastutavatel seltsimeestel väga rasketes tingimustes kauemat aega aktiivselt ja pidevalt põranda all töötada.

Keskkomitee nõudis igalt kommunistilt aktiivset osavõttu revolutsioonilisest töölisliikumisest. Iga illegaalselt tegutsev seltsimees pidi looma sidemed töölisorganisatsioonidega ning legaalsete seltsimeestega. Seda peeti väga tähtsaks. Ükski põrandaalune seltsimees ei tohtinud iialgi ühegi ülesande täitmisest keelduda, olgugi et see võis olla kõige suurema hädaohuga seotud. Samal ajal peeti ebaõigeks ja lubamatuks asjatut riskimist.

Iga vastutav organisaator pidi ka kõige väiksema kahtluse korral vastavad abinõud tarvitusele võtma, et ennast ja parteiorganisatsiooni nuhkide eest kaitsta. Illegaalsete kaastööliste valikul tuli olla väga ettevaatlik. Konspiratsioonireegel nägi ette, et ühelegi kaastöötajale ei tohtinud kunagi rohkem teateid anda kui ülesande täitmiseks just tarvis oli.

Illegaalse töö jaoks oli parteil hulgaliselt konspiratiivkortereid, ilmumispunkte (aadresse), sidemeid jne. Ainuüksi Tallinnas oli parteil kahe aasta jooksul (1919—1920) ligemale 300 konspiratiivkorterit Sikupilli, Poriküla ja Kassisaba linnajagudes.[26] Konspiratiivkorterid asusid Vabriku t. 35, Roo t. 49, Loode t. 7, Magasini t. 3, Herne t. 3, Kivimurru t. 33, Kasarmu t. 6, Sõja t. 8, Kungla t. 9, Varblase t. 5, Hermanni t. 4, Kalamaja põik 8, Odra t. 8, Õle t. 10, Roopa t. 13, Juurdeveo t. 14, Kõie t. 7, Suur Tartu mnt. 76, Graniidi t. 19, Tamme t. 2, Lennuki t. 19, Sauna t. 3 ja veel mujal.[27] Põrandaaluste korterite muretsemine ei toimunud kunagi tsentraliseeritud korras mõne organi kaudu. Selles küsimuses kehtis kõige suurem «detsentralisatsioon».

Igal Keskkomitee liikmel oli mitu konspiratiivkorterit, kuhu lasti sisse ainult Keskkomitee liikmeid ja nende kullereid. Keskkomitee liikmed väljusid neist kortereist ainult äärmise vajaduse korral ja seda tehti pimedas, et mitte sattuda kogu linnas ja ümb-

---

[26] EKPA, fond 6495, nim. 1, s.-ü. 56, l. 63; Sikupilli rajoon algas raudtee ülesõidukohalt Tartu maanteel kuni Ülemiste jaamani. Poriküla ja Kassisaba — praegu Kiire ja Komsomoli tänavate rajoon.

[27] EKPA, fond 26, nim. 1, s.-ü. 23, l. 1—10 ja EKP Keskkomitee PAI Raamatukogu käsikirjafond. Mälestused, kaust 2, Johanna Neimani mälestused, lk. 118; kaust 4, Olga Ahvena mälestused, lk. 17; kaust 16, Mälestusi Viktor Kingissepast, lk. 26—27 jt.

Konspiratiivkorter (Tallinnas, Loode t. 7-3) mida kasutasid EKP vastutavad töötajad aastail 1919—1921 (ENSV TA Ajaloo Muuseumi filiaal «Tööliste Kelder»).

ruskonnas ringi luusivate nuhkide kätte. Väga sageli tuli istuda korteris (eriti suvel) kaks ja rohkemgi nädalat järjest. Väikestes tööliskorterites tuli vahel tundide kaupa istuda või seista kappide või kardinate taga. Korteriomanike äraolekul ei tohtinud toas kõige väiksematki kära teha, käia võis ainult sukkades ja kikivarvul. Kõhida võis vastu nägu surutud padjasse. Üldse ei tohtinud mitte ühelgi kõrvalisel isikul tekkida kahtlust, et konspiratiivkorteris kedagi peale peremehe elab.

Töötada tuli konspiratiivkorterites väga ettevaatlikult. Öösel pidid aknad olema kaetud hästi tihedate ja valgust mitte läbi laskvate katetega. Korterites, kus oli rohkem kui üks tuba, pidi korteri peremees alati mingil moel märku andma võõra isiku tulekust. Kirjutusmasinatega töötamiseks valiti välja erilised korterid (kivimajas, üksikus majas jne.). Kirjutusmasin asetati tavaliselt erilisele alusele, riputati kummirihmadega lakke või paigutati tuppa, kus seinad, lagi ja põrand olid kaetud paksude vaipade või riietega.

Reegli kohaselt tuli kõik parteitööga seoses olevad paberid ära peita. Konspiratiivkorterites kasutati mitmesuguseid kokkuleppemärke — lillede erilist paigutust aknal, aknaeesriiete asetust, niidikesi varrukal, märke ustel, aedadel jne., mis lubasid või keelasid tulla korterisse. Külades kasutati peale tavaliste kokkuleppemärkide veel talust vajalikule kaugusele tehtud märke metsas, kraavides, põllupeenardel. Neist võis välja lugeda, kas konspiratiivkorter on veel terve, on ta ohustatud või on tulnud korterisse võõraid inimesi. «Oma» inimeste jaoks kehtisid erilised koputusviisid ustele, akendele ja mujale, millele pidi järgnema toast vastus.

Peale Keskkomitee liikmetele kuuluvate konspiratiivkorterite muretseti ruume ka koosolekuteks, nõupidamisteks ja muuks otstarbeks. 1920. a. kevadel asus üks suurem konspiratiivkorter Israeli tänav 20 krt. 1, kus peeti parteikoosolekuid.[28] 1921. aastal toimusid Keskkomitee nõupidamised Lagedil Proomanni talus (nn. Sepa saunas)[29] ja Tallinnas Kadaka teel (nn. Jäägri Männiku talus).[30] Kuni 1922. a. suveni esines aga konspiratiivkorterite küsimuses ka vigu. Kogu põrandaalune juhtiv aktiiv teadis näiteks peaaegu kõiki olemasolevaid kortereid ja isegi seda, missuguses korteris elas üks või teine Keskkomitee töötaja.

Üheks illegaalse parteitöö tähtsaks osaks oli võitlus võimaliku provokatsiooni ja reetmise vastu. Keskkomitee töötas sidepidamise süsteemi välja selle arvestusega, et provokaatoreid võimalikult kiiresti paljastada, mobiliseeris töölisi provokatsiooni vastu. Kuid sidepidamise võrku tuli ka nii organiseerida, et ei esineks provo-

[28] EKPA, fond 26, nim. 1, s.-ü. 23, l. 8. EKP Keskkomitee PAI Raamatukogu, Käsikirjafond, kaust 4, A. Leevad-Steini mälestused, lk. 83, sealsamas, J. Männa mälestused, lk. 165.

[29] ENSV ORRKA, fond 927, 1923. a., s.-ü. 214, II osa, l. 158.

[30] Sealsamas, l. 99.

katsiooni tekkimise võimalusi. Sidepidamise võrgu väljatöötamine sündis sissekukkumiste, mitmesuguste vahejuhtumite ja distsipliinirikkumiste õppetundide varal. Prooviti läbi hulk sidepidamise vorme. Nii kujunes Kommunistliku Partei Eestimaa organisatsioonil paari aasta jooksul välja illegaalsetes tingimustes ühenduse pidamise süsteem parteiliikmete ja parteitute töötajate vahel. Selle süsteemi kaudu toimuski Eestis kogu töölisliikumise juhtimine.

Side, mille üks ots asus Keskkomitees, teine legaalsetes töölisorganisatsioonides, oli selliselt korraldatud, et kirjade, teadete, pakkide jm. edasitoimetamist kullerite kaudu ei teostatud mitte kunagi otsekohe käest kätte, s. o. põrandaaluselt vastutavalt töötajalt otsekohe legaalses töölisorganisatsioonis tegutsevale töötajale, vaid selleks kasutati veel üht vahepealset lüli. Mõnikord tuli seda printsiipi kasutada isegi töös illegaalse parteirakukese (kollektiivi) organisaatoriga.

Niisuguse sidekorraldamise peaeesmärk seisis eelkõige selles, et partei juhtivaid organeid ja vastutavaid seltsimehi kaitsta igasuguste juhuslike või kaitsepolitsei poolt organiseeritud sissekukkumiste eest. Kui mõni vahelüli või ka keskside kuidagiviisi end kompromiteeris, siis likvideeriti ta viivitamata. Taolise likvideerimise võttis Keskkomitee ette kohe ka siis, kui tekkis väiksemgi kahtlus kulleri «puhtuses» (ka kullerist sõltumata ebasoodsate asjaolude avastamisel). Kulleriteks olid legaalsed seltsimehed.

Väljatöötatud sidepidamise süsteemi ei võtnud Kommunistliku Partei Eesti Keskkomitee kui dogmat. Selle ühtesid või teisi vorme ja meetodeid võis muuta vastavalt kohapealse olukorra nõuetele. Kohtades, kus partei oli organisatsiooniliselt ja ideeliselt ühtne ja partei mõju töölisorganisatsioonides tugev, pidas Keskkomitee otstarbekohasemaks tsentraliseeritud ühenduse pidamise vormi. Seal aga, kus partei mõju oli veel nõrk, oli kasulikum luua sidevõrgus lülisid rohkem ja hoida nad võimalikult üksteisest lahus.

Keskkomitee liikmeil olid sidepidamiseks veel erikullerid. Nii töötas kauemat aega Eesti Keskkomitee kullerina Alice Leevald. Ka Kateriina Padrik oli aastail 1920—1922 üheks Keskkomitee kulleriks.

Kirjade, teadete, pakkide jm. üleandmiseks loodi eriline «punktide» võrk.

Kirjad trükiti šifreeritult. Kasutusel olevad šifrid olid väga mitmesugused. Meistriks nende valmistamisel kujunes R. Vakmann. Vajaduse korral märgiti kirjale selle üleandmise täpne kellaaeg (kuni minutini). Mitteregulaarsete saadetiste puhul oli kirjas šifreeritult ära tähendatud täpne aeg, millal tuleb anda vastus või millal saadetakse järgmine post. Tavaliselt suhtlesid kõik Keskkomitee liikmed omavahel erilise põrandaaluse sidevõrgu (kohtamispaikade, kullerite) kaudu, nägemata mõnikord üksteist nädalate viisi. Kulleritega kokkusaamised toimusid tavaliselt «vabas õhus» (turgudel, kauplustes, pidudel jne.) rangelt kindlaksmääratud ajal. Liiga «julgeid» kullereid tuli kontrollida. Sel ees-

K. Padrik.

A. Leevald.

märgil seati vahest kokkusaamise ajaks sisse valve vastutavatest parteiseltsimeestest. Püüti kindlaks teha, kas kullerit kaitsepolitsei poolt jälitatakse või kas on midagi muud kahtlast. Keskkomitee liikmete isiklikud kokkusaamised kohalike vastutavate parteiorganisaatorite, legaalsete töötajate või teiste isikutega toimusid samuti suuremalt osalt «vabas õhus», tavaliselt öösiti, eriti selleks välja valitud kohtades (Kopli metsas, Ülemiste järve ääres, Lausmanni heinamaal, Pirital, Kose metsas, Harku järve ääres, Kopli surnuaias ja mujal) [31]. Nii jutustas J. Vanja, kelle partei oli 1920. aastal suunanud tööle legaalsetesse töölisorganisatsioonidesse: «Kingissepaga sain esimest korda kokku 20. aasta suvel Tallinnast kaunis kaugel ühel metsa teerajal, kuhu mind viis sm. Org.[32] Esialgul arvasin, et siin üks laiem nõupidamine saab olema, sest meie juures seltsis üks väga lukusepa tüüpi tööline, kes nagu pärast selgus, Kingissepp oli. Esiteks meie juure tulekul oskas ta oma hääle nii hästi muuta ja rääkis «r» isesuguse kõrinaga, pärast jäi see ära, sest ei olnud enam tarvidust häält muuta ... Saatja Org läks varsti ära, jäime kahekesi, meie jutuajamine kestis terve öö. Sai läbiarutatud pea kõik põrandapealne tegevus. Sain temalt palju väga tarvilikke näpunäiteid ja juhatust. Suur osa jutuajamisest kuulus konspiratsiooni ja posti sideme peale.» [33]

---

[31] EKPA, fond 24, nim. 2, s.-ü. 784, l. 2; fond 4907, nim. 1, s.-ü. 50, l. 2—3.
[32] Keskkomitee vastutav organisaator A. Vedru.
[33] EKPA, fond 25, nim. 2, s.-ü. 1617, l. 30—31.

Kõigi maade töölised, ühinege!

Narwa sõduritele.

Koodiwalitsus on paltu pug julgewaid töölisi tõige karmimate tada, kuid tööliste wastuhakkamir

Herrasriik oli ja on weelgi Ji percences, Lloyd Georg, ei jää d endiselt wallitseda, sest et seda J durid ei lase.

Herrasrnigi iseseiswuslajed e iseseiswatsels jõemib. J liste ja r

Ren ja Eesti l todanlus taadab ta werstama.

Seltsi

Teie l liselt on mi tikse wõi t rennil ja n

Kõigi maade töölised, ühinege!

Eesti töörahwale.

Sõdimwalitsus on juhtinud oma tähelepanu rahwahoidmisele wahtimisest. Kõige mõistmatumad ja ebaõnnestunumad on ühinemised [illegible] Eesti [illegible] Kõik [illegible] Eesti [illegible] Kõik [illegible] Eesti [illegible] Kõik

Mõnikord kasutati kokkusaamiste organiseerimiseks «Päevalehes» või mõnes muus kodanlikus ajalehes avaldatud kuulutusi. Nii näiteks ilmusid ajalehtedes niisugused kuulutused: «Mulgi noormees soovib talusse tööle. Teatada slt. «Mulgi Mihkel» nr. 0233» või jälle: «Soovin osta talu raudteejaamast mitte väga kaugel. Teatada slt. «Harjumaa» nr. 1521» jne. See, kellele kuulutus oli määratud, teadis juba, mida siit välja lugeda — kas tähendasid esimesed kaks numbrit kokkusaamise kuupäeva või saadi kokkusaamise kuupäev kätte, kui lisati esimese kahe arvu summale juurde näit. 10.

Tähtsat osa põrandaaluses töös etendasid vastutavate parteiorganisaatorite kokkusaamised kohalike illegaalsete parteiliikmetega ja ka legaalsete töötajatega. Organisaatoril tuli sageli iga päev «maha käia» mitu kokkusaamist. See nõudis hästi läbimõeldud ja kavakindlat tegutsemist. Oli tarvis täpselt teada, kuidas vajalikku seltsimeest välja kutsuda, kus temaga kokku saada jne. Suur osa poliitilisi, organisatsioonilisi ja muid küsimusi otsustatigi just sellistel kokkusaamistel.

Raskem oli aga koosolekute korraldamine. Kuid parteid raskused ei heidutanud. Töötati välja ka koosolekule kokkutuleku süsteem. Selle järgi võttis sidepidaja kaasa üks kuni kaks, äärmisel juhul kolm seltsimeest. Läbinud kindlaksmääratud marsruudi, andis ta nad üle järgmisele sidepidajale, kes omakorda nad jällegi järgmisele üle andis. Nii toimetati koosolekust osavõtjad sihtpunkti. Paljusid legaalsetes töölisorganisatsioonides töötavaid seltsimehi jälitas kaitsepolitsei. Neid oli eriti raske kokkusaamisele või koosolekule tuua. Sel juhul suurendati saatjate-kullerite arvu veelgi. Sidepidajate vahetamisega veeti nuhki ninapidi seni, kuni ta kaotas jäljed ja lakkas jälitamast. Nii toodi mitmel juhul legaalne seltsimees päris nuhkide nina alt ära. Siinjuures pidas Kommunistliku Partei Eesti Keskkomitee silmas ühte peamist tingimust: väljakutsutud seltsimehele ei tohtinud saatja-kuller öelda koha nime, kuhu ta läheb.

Kollektiivide (rakukeste) koosolekuid peeti suve- ja sügiskuudel enamasti kusagil metsas, kraavikallastel ja lagendikel. Ühe koosoleku kestel vahetati sageli 3—4 korda kohta, et jälgi segada. Iga parteiorganisatsioon pidi end kõigi käepärast olevate abinõudega kindlustama sissekukkumiste, areteerimiste, rüüstamiste jt. niisuguste ettenähtamatute juhtumite vastu.

Tähtsat osa nii parteiorganisatsioonide loomisel kui ka masside hulgas tehtavas poliitilises selgitustöös etendas partei illegaalne kirjandus. Ka pärast kodusõda jätkas ilmumist ajaleht «Kommunist». Endiselt anti välja «Kommunisti» lendlehti. Tähtsamate sündmuste puhul töölisliikumises pöördus partei üleskutsetega Eesti töörahva poole. Illegaalsetes väljaannetes avaldati ja põhjendati teaduslikult partei programmilisi seisukohti, samuti selgitati partei ja kogu Eesti töölisklassi ees seisvaid päevaülesandeid. Paljastades kodanliku korra töörahvavaenulikku iseloomu ja sot-

side liidrite reetlikkust, näidates veenvate faktidega töötajate õigusetut olukorda, aitas partei ajakirjandus mobiliseerida hulki võitlusse kodanluse vastu, õpetas töörahvast tundma oma vaenlasi ning näitas talle teed vabanemiseks kapitalistlikust orjusest. Pidevalt käsitleti illegaalsetes väljaannetes partei ajaloo küsimusi, valgustati Eesti proletariaadi revolutsioonilisi traditsioone, analüüsiti parteitöös esinevaid vigu, õpetati partei liikmeid kõrvaldama puudusi oma töös ja sügavamini tundma õppima leninlikke parteitöö kogemusi, kohandades neid konkreetsetele tingimustele kodanlikus Eestis.

1920. aastal ulatus üksikute väljaannete arv partei põrandaaluses kirjanduses 5000—20 000 eksemplarini. See kõik nõudis vajaliku trükibaasi ja kirjanduse levitamiseks vastava võrgu organiseerimist. Mitu korda asus illegaalne trükikoda Liiva jaama lähedal asuva tõrvavabriku öövahi J. Sommeri korteris. Üksvahe trükiti lendlehti ka Rahumäel juudi kalmistu vahi korteris. Samal aastal töötas üks illegaalne trükikoda Saku raudteejaama lähedal K. Neimannile kuuluvas majas. Umbes kilomeeter sellest eemal asus L. Alliksoni saun, kus lühikest aega tegutses trükikoda. Üks suurem illegaalne trükikoda seati 1920. aastal sisse Saue vallas Rahula külas K. Reinfeldtile kuuluvas Kautjala talus. Siin hakati trükkima ka «Kommunisti» (tiraažiga 10 000—16 000 eksemplari) ja «Kommunisti» lendlehte (tiraažiga 5000—9000 eksemplari).

Illegaalsete trükikodade pideva tegevuse kindlustamine ja nende konspireerimine oli üheks tähtsamaks ja raskemaks ülesandeks. Keskkomitee usaldas selle ülesande ühele oma liikmetest, kes vastutas partei ees kõigis trükikodadega seotud küsimustes. Aastail 1920—1921 tegeles sellega M. Likemets.[34] Konspiratsioon pidi siin olema kõige rangem, sest nuhid pidasid erilist jahti kohtadele, kus trükiti kommunistlikku kirjandust. Illegaalse trükikoja tööline ei saanud tegelda muu tööga, ta ei tohtinud kellegagi läbi käia, tema olemasolust teadsid ainult mõned üksikud seltsimehed. 1920. a. töötasid illegaalsetes trükikodades J. Emmar, Pauline Sahk, T. Kaasik, G. Sommer, A. Nikolajev jt.

Illegaalne kirjandus saadeti trükikojast erilisse punkti, mida võimaluse korral iga järgmine kord vahetati. Sellest punktist transporditi kirjandus edasi vastavatesse rajooni punktidesse (mis samuti vaheldusid). Sealt läks illegaalne kirjandus juba vastutavate organisaatorite kaudu kollektiividesse ja rahva hulka.

Põrandaaluses praktikas loodi erilised võtted parteikirjanduse transportimiseks. Juba 1919. a. sügisel oli Kommunistliku Partei Eesti Keskkomitee võtnud kasutusele nn. «kommunistlikud vestid», s. o. eriliselt valmistatud vestid, mis koosnesid tervenisti mitmesuguses suuruses taskutest kirjanduse jaoks ja mida kanti üleriiete all.[35] Need vestid muljuti rihmade abil tihedasti keha ligi

---

[34] ENSV ORRKA, fond 927, nim. 1922, s.-ü. 51, l. 22.
[35] EKPA, fond 4907, nim. 1, s.-ü. 50, l. 4.

T. Kaasik.

A. Nikolajev.

G. Sommer.

ja nad võisid mahutada kuni 1000 eksemplari oktaavformaadis väljaannet.

1920. a. septembris alustas Rae vallas Lagedil (Kadaka külas Proomannile kuuluvas Arusepa talus) tegevust Keskkomitee suuremaid trükikodasid. «Eluhoone oli tavaline talumaja,» meenutab A. Nikolajev («Väike Sass») tööd Lagedi trükikojas. «Ta oli jaotatud kahte ossa. Ühes otsas oli peremehe elutuba, kaunis suur ja jaotatud õhukese vaheseinaga kaheks ja teises maja otsas ühisest esikust läks uks väikesesse söögikraami sahvrisse ja sellest uks teise sahvrisse, kus asuski trükikoda. Selle ruumi valgustuseks päeval oli pisike aknake nii 25 × 25 sm suur. Põrand oli laudadest. Sahvri suurus umbes 5 ruutmeetrit ... Meid trükikoja töötajaid oli alguses kaks ja pärastpoole üks. Siin selles ruumis tegime kõik töö ... Siin sai Keskkomitee häälekandja «Kommunist» ja kõik jooksvad lendlehed laotud.» [36] Lagedi trükikojas ei trükitud, vaid valati «Kommunisti» ja selle lendlehe lehekülgi matriitsvormides. Valatud stereotüübid saadeti teistesse väiksematesse, ka keskusest kaugematesse trükikodadesse, kus «Kommunist» käsipressil valmis trükiti. Selle süsteemiga tehti illegaalsed väljaanded kergemini kättesaadavaks üle-eestimaalises ulatuses. See nupukas «uuendus» hõlbustas partei kirjanduse transportimist. 4000—5000 eksemplari neljalehekülgelist «Kommunisti», mida sageli tuli suurtes kottides vedada 200—300 km kaugusele, võis nüüd asendada nelja $^1/_2$ tolli paksuse stereotüübiga (tina ja babiidi segu).

Lagedil asuva trükikoja sisustus oli väga lihtne: üks kallakraamiga laud, kuhu oli asetatud kast ladumiseks, seitse kasti tähtedega, üks kast ladumise materjaliga ning joontega ja A. Nikola-

[36] EKP Keskkomitee PAI Raamatukogu, Käsikirjafond, Mälestused, 44. köide, A. Nikolajevi mälestused, lk. 9—10.

jevi juhendamisel ühe Tallinna metallitööline poolt valmistatud stereotüübi seadeldised (maatri kuivatamise press, stereotüübi valamise vorm, priimusega köetav tinasulatamise katel, harjad maatri väljatampimiseks, paar suuremat priimust, ladumisel tarvisminevad vinklid, kõiksugu laadikud, viilid, stihhid, haamrid jne.). Ruumis, kus asus trükikoda, seisis ka suur petrooleumiahi ruumi soojendamiseks ja leidus paar tooli ning magamiseks kahekordne nari. «Töö käis siin järgmiselt,» kirjutab A. Nikolajev oma mälestustes. «Käsikirja «Kommunisti» või mingisuguse lendlehe jaoks, mis oli trükitud vahel masinal ja vahel ka käsitsi kirjutatud, sain käskjala kaudu Viktor Kingissepalt. Käskjalaks oli kuni Viktor Kingissepa sissekukkumiseni Alice Stein («Kati»). Vahel sain käsikirja ka mõne teise läbi. Ühes käsikirjaga sain ka juhendi, mida taheti. Harilikult anti minule aega «Kommunisti» jaoks kaks päeva ja lendlehe jaoks üks päev. Hakkasin kohe laduma ja ühtlasi ka murdsin kohe lehekülgedeks. Korrektuuri tegin — esimese metalli pealt ja teise tõmmise pealt. Iseenesest mõista, et püüdsin juba ladudes vigu vältida. Kellelegi ma tõmmiseid korrektuuriks ei annud, vaid kõik sündis minu vastutusel. Peale vormi valmisolekut ja vigade parandamist asusin stereotüübi matriitsi tegemisele ja järgmisele stereotüübi valamisele, mida tegin 2—3 komplekti. Matriitsi papi tegin ise kuivatuse- ja siidpaberist. Selle niiske matriitsi panin vormi peale ja tampisin käsitsi suure sellekohase harjaga vormi välja, kuivatasin ära ja kleepisin matriitsi tagakülje sügavused papiga ühe kõrguseks. Selleks ajaks oli minul tina ka

EKP illegaalne trükikoda 1920. a. Lagedil (Kadaka külas Arusepa talus).

valmis sulaks tehtud ja asusin stereode valmistamisele. Kui valu oli hästi välja tulnud, puhastasin valamisest saadud stereotüübid puhtaks, s. o. tegin kõlbulisteks trükkimiseks, pakkisin paberisse ja andsin üleandmiseks teatavasse punkti oma peremehe sm. Proomanni kätte, kes üleandmist toimetas. See punkt oli sisse seatud kilomeetrit neli trükikojast lahe poole. Pärast seda lammutasin laotud vormi tagasi kirjakasti.

Iga «Kommunist» ja lendleht omas peale kuupäeva kindla järjekorra ja väljalaske numbri. Valmis stereotüüp-plaadid, mida andsin üle äraviimiseks, toimetati kahte-kolme punkti, kus nende pealt trükiti teatud arv tõmmiseid käsitsi silindri abil. Peale trükkimist tagastati minule need plaadid, sulatasin neid ümber järgmiste plaatide tegemiseks.»[37]

Niisuguse süsteemi kasutamine illegaalse kirjanduse paljundamisel tagas ka põrandaaluse trükikoja julgeoleku.

1921. aasta sügisel alustas tööd Keskkomitee illegaalne trükikoda Saue vallas, Koppelmaa (praegu Jõgisoo) külas Uku talus. Talu oli Keskkomitee ülesandel ja partei rahadega ostnud endine Tallinna sepp K. Reinfeldt, sama isik, kellele kuulus seni siit umbes 4—5 km eemal asuv Kautjala talu (ka partei rahadega ostetud), kus samuti asus illegaalne trükikoda. K. Reinfeldt oli koos perekonnaga elama asunud Uku talusse 1921. a. aprillikuul, kuid siia trükikoja väljaehitamist alustas T. Kaasik («Onu Eedi») juba 1921. a. veebruaris. Oktoobris asus ta koos A. Nikolajeviga siia tööle. See trükikoda oli tol ajal tehniliselt kõige täiuslikum. Siin ei stereotüpiseeritud enam laotud lehekülgede vorme, vaid trükiti «Kommunist» või lendlehed kohe valmis. Taluomanik K. Reinfeldt toimetas illegaalse kirjanduse määratud kohale hobusega, kust see edasi vastavatesse punktidesse saadeti.

Hea ja distsipliinikindla organiseerimistöö tulemusena, hoolimata kõigist repressioonidest, kasvas ja levis ajalehtede, lendlehtede ja üleskutsete arv ning tiraaž pidevalt. Kui 1919. aastal ilmus Keskkomitee ja Tallinna komitee väljaandel kokku 269 800 eksemplari illegaalset kirjandust, siis 1920. aastal lasti välja juba 471 000 eksemplari. Peale selle ilmus 1920. aastal ka mõnede teiste komiteede väljaandeid. 1920. a. algul ilmus kodanlikus sõjaväes tegutsevate parteiorganisatsioonide häälekandja «Punane Sõdur» (seni on teada üheksa numbrit). 1920. a. maini ilmus Narva parteiorganisatsiooni illegaalne ajaleht «Uus Ilm» (seni on teada 15 numbrit) eesti ja vene keeles ning alates maikuust «Kiir» (seni teada 13 numbrit). Organisatsioonilise töö õige korraldamine ja trükibaasi loomine kindlustasid partei ajakirjanduse laienemise ka järgmisel aastal. Kui 1920. aastal ilmus partei Keskkomitee häälekandjat «Kommunist» 7 numbrit, siis 1921. aastal juba 27 numbrit. Samuti suurenes lendlehtede ja üleskutsete arv.

---

[37] EKP Keskkomitee PAI Raamatukogu, Käsikirjafond, Mälestused, 44. kd., A. Nikolajevi mälestused, lk. 31.

Punane Sõdur

Kommunistlise Partei Eesti Keskkomitee Walgewäe Organisatsiooni Häälekandja.

Nr. 7. Teisipäew, 17.

Heroodes, miks sa ehmatad?!

Kõigi maade töölised, ühinegem! Пролетарии всех стран, соединяйтесь!

Uus Ilm-Новый Мир

Narwas. № 14 — К. Р. (enamlaste) Narwa Gruppe wäljaanne. Издание Нарвской Группы К. П. (большевиков). — Нарва. 1920.

ПОБЕДА КРАСНЫХ ВОЙСК.

Кавказский фронт.

Городахи Темир-Хан-Шура и Петровском с боем овладели красные части. Захвачены рефлекные склады, броне-поезда и ор[illegible] добыча.

Туркестанский фронт.

Переход к красным.

Пролетарии всех стран, соединяйте

ЛУЧ

Орган Нарвского Комитета К. П. (большевиков).

№ 3. НАРВА. 1920.

Kõigi maade töölised, ühinege!

KIIR

К. Р. (enamlsate) Narwa Komitee häälekandja.

№ 8. NARWAS. 1920.

Iseseiswad on sotside järeletulijad.

Söduri — töörahwapojad!

Kõigi maade töölised, ühinege!

Kommunist

Kommunistlise Partei Eesti Keskkomitee, Tallinna Komitee ja Eesti walgewäe kommunistlise organisatsiooni häälekandja

Maha Eesti herrasriik! Elagu Eesti nõukogude wabariik!

Nr. 3 (18). Tallinnas, 30. juuni 1920. 3. aastaläik.

Töölised, meid määlse!

Eesti „riigiwanker" on rabas.

EKP illegaalseid ajalehti 1920. a.

Seoses partei väljaannete arvu ja tiraaži suurenemisega muutus paberi muretsemine trükikodadele üha keerukamaks. 1921. aastal töötas üksvahe korraga 5 illegaalset trükikoda. Peale eespool mainitute hakkasid tegutsema illegaalsed trükikojad veel Rapla vallas Raja talus ja Meremõisa vallas Lepasoo kalurimajas. Mõnede andmete järgi oli Kommunistlikul Parteil 1921. aastal ka Viljandimaal illegaalne trükikoda.[38] Suuri paberitagavarasid ei tohtinud trükikojad omada. Paberit kauplusest «kaenla» all välja tuua polnud aga võimalik, pealegi võis selle korduv ostmine kahtlust äratada. Seepärast tegeles trükikodade jaoks paberi muretsemisega üks kindel inimene, paberitagavara säilitamiseks aga muretseti erilaod (näit. Tallinnas Riesenkampfi tänaval, Tondi tänaval ja mujal).[39]

1921. a. kevadel telliti «Kommunisti» jaoks korraga terve vagunitäis paberit otse Türi Paberivabrikust. Paber ei saabunud küll otse «Kommunisti» aadressil. «Kommunisti» esindaja sõlmis äritehingu ühe kaupmehega, kes paberi välja ostis, selle Tallinna Sadama jaamas vastu võttis ja samas «Kommunisti» esindajale üle andis. Viimane palkas mitu veovoorimeest, paber laoti vankritele ja viidi ladudesse.

O. Rästas, kes sel ajal töötas põranda all, kirjeldab oma raamatus «Põrandaalused» (lk. 71—72) seda paberi transportimist. Paberiga kuhjatud vankrite rida oli pikk, Narva maanteel aga liiklus rohke. Tekkis ummik. Politsei ja mitmed «härrad» vihastasid sellise korrarikkumise üle, käskisid voorimehi seisma jääda, kirusid ja küsisid: «Kes teie olete ja kuhu sõidate?» Voorimehed aga, istudes paberikoorma otsas, keerutasid piitsa ja hüüdsid irooniliselt: «Eest ära! Eks teie näe, et see on paber, viime ta «Kommunisti» trükikotta!» Hüüdjad muidugi ei aimanudki, et paber tõesti sinna ükskord jõuab. Inimesed naersid ja voorimehed jätkasid sõitu Narva maanteelt Riesenkampfi tänavale seal asuvasse lattu.

Sama paberiga juhtus hiljem huvitav lugu. Et seda oli liiga palju ja kuna «Kommunist» hakkas ilmuma muudetud formaadis, tegi V. Kingissepp 1922. aasta algul paberiga varustavale seltsimehele ettepaneku osa tagavarast maha müüa. Proovi kaasa võttes pakkus viimane paberit ühele kirjutustarvete kaupluse omanikule. Kaupmees vaatas proovi ja uuris formaati, kutsus siis seltsimehe kõrvale ja soovitas talle: «Mulle see formaat ei kõlba, aga kommunistidel on just niisugune leht. Katsu neile maha müüa.»

Eesti parteiorganisatsiooni programmiliste küsimuste ja taktika väljatöötamisel, samuti propagandatöö tugevdamisel kohalikes parteiorganisatsioonides omas tähtsat kohta 1919. a. alates Keskkomitee Välismaa Büroo kirjastusosakonna (alates 1921. aastast Kommunistliku Internatsionaali Eesti Sektsiooni Kirjastuse)

[38] EKPA, fond 27, nim. 1, s.-ü. 122, l. 19.
[39] EKPA, fond 24, nim. 1, s.-ü. 204, l. 51.

poolt Petrogradis välja antav ajakiri «Klassivõitlus». Ajakirjas ilmus rida J. Anveldi, V. Kingissepa, H. Pöögelmanni, O. Rästa jt. poolt kirjutatud teoreetilisi artikleid revolutsioonilise liikumise ja proletariaadi diktatuuri kohta, samuti ülevaateid vene proletariaadi revolutsioonilisest võitlusest, kokkuvõtteid Kominterni ja VK(b)P tööst ning tähtsamatest otsustest, klassivõitluse olukorrast ja töölisklassi ülesannetest kodanlikus Eestis, kodanliku Eesti sise- ja välispoliitikast jne. Ajakirja «Klassivõitlus» levitati ka Eestis.

Nii jätkas Eesti Keskkomitee rasketes illegaalsetes tingimustes kohe pärast kodusõja lõppu poliitilist ja organiseerimistööd töörahva hulgas, tugevdas olemasolevaid ning rajas uusi põrandaaluseid organisatsioone.

Kommunistliku Partei Eestimaa organisatsiooni ette kerkis ülesanne, mille V. I. Lenin andis 1920. aastal oma raamatus ««Pahempoolsuse» lastehaigus kommunismis» lahendada kõigile kommunistlikele parteidele: osata tuua laiad hulgad partei võitluspositsioonide, revolutsiooni lävele, «osata juhtida *mitte ainult* oma parteid, vaid ka neid hulki uuele positsioonile lähenemise, uuele positsioonile asumise kestel».[40]

§ 2. Legaalsete töövormide kasutamine töötajate klassiteadvuse kasvatamisel

Võitluses oma eesmärgi saavutamise eest ei tohi partei piirduda ainult põrandaaluse tegevusega. Revolutsiooniline liikumine täidab alles siis oma ülesande, kui tal on massiline iseloom, kui ta haarab laiu töörahva hulki. Kommunistlikku kasvatustööd tuhandete tööliste ja töötavate talupoegade seas pole aga võimalik teha üksnes põranda all. Politseilistest survevahenditest hoolimata tuleb luua tihe side legaalsete töölisorganisatsioonidega. Kus viimased puuduvad, tuleb aidata kõigiti kaasa nende loomisele, samuti töölisajalehtede ja -ajakirjade asutamisele. Ainult süstemaatilise illegaalse ja legaalse töö oskusliku ühendamisega võib Kommunistlik Partei saavutada edu võitluses Lenini loosungi elluviimise eest, mis nõuab tihedat liitu massidega.

Objektiivsed tingimused Eestis pärast kodusõda — metallitööstuse laostumine, suurettevõtete krooniline alakoormatus, töölisklassi koosseisu muutumine, kodanluse poolt demagoogilistel eesmärkidel maareformi teostamine jne. — olid parteile legaalsetes töölisorganisatsioonides tegutsemiseks ebasoodsad. Partei legaalset tööd takistas ka kodanluse poolt kehtestatud sõjaseisukord, millega käisid kaasas valge terror ja revolutsiooniliste töölisorganisatsioonide ärakeelamine. Kommunistliku Partei tööd massides raskendas tunduvalt kodanluse huve kaitsva sotside partei lõhestav tegevus. Kõik see sundis parteid otsima ka väikesi legaal-

[40] V. I. Lenin, Teosed, 31. kd., lk. 72.

seid võimalusi revolutsioonilise võitluse õhutamiseks töörahva hulgas.

Suurt abi osutasid õige tee leidmisel antud küsimuses V. I. Lenini vastavad juhised ja kirjutised ning Komintern. Legaalsete töövormide leidmisel lähtusid eesti kommunistid Lenini seisukohast, et «organisatsioonide *vormi* poolest «kohaneb» illegaalne legaalsega. Meie partei töö *sisu* poolest *«kohaneb»* legaalne tegevus illegaalsete ideedega».[41]

Eestimaa parteiorganisatsioon ei suutnud kohe asuda sidemete loomisel legaalsete töölisorganisatsioonidega õigele, leninlikule seisukohale. Nõukogude võimu lüüasaamine Eestis viis algul mitmeid aktiivsemaid revolutsioonilisi võitlejaid roopast välja. Sellega on ka seletatavad teatud poliitilised kõikumised, mida kodusõja päevil esines eesti kommunistide seas rohkem kui enne Oktoobrirevolutsiooni. Nii näiteks võtsid eesti bolševikud varem legaalsete töölisorganisatsioonide, eriti ametiühingute tööst aktiivselt osa, mille tõttu kommunistide mõju Eesti ametiühingulises liikumises oli kohe algusest peale määrav. Alates Saksa okupatsiooni kehtestamisest kuni 1919. a. suveni tuli aga Eestimaa parteiorganisatsioonil ületada legaalsete töölisorganisatsioonide tööst osavõtmise küsimuses tõsiseid lahkarvamusi. Nagu otzovistid Stolõpini reaktsiooni perioodil, nii ka osa eesti kommuniste ei saanud kodusõja tingimustes aru illegaalse töö legaalse tööga seostamise tähtsusest. Valge terrori tugevnemise ajal 1919. a. algul astusid M. Likemets, J. Rästas jt. välja partei liikmete osavõtu vastu tööst ametiühingutes ja mõnedes teistes legaalsetes töölisorganisatsioonides. Sellega eitasid nad proletariaadi majandusliku ja poliitilise võitluse ühendamise vajadust, jätsid kasutamata osa vahendeid tugeva kodanlusevastase rinde organiseerimiseks.

1919. a. aprilli algul areteeris kodanlus Ametiühingute Kesknõukogu esimehe ja paar liiget ning konfiskeeris ametiühingute häälekandja «Töö Hääl» nr. 7. Sellega seoses, andes järele ülalmainitud kommunistide meeleoludele, otsustas Eesti Keskkomitee mitte töötada ametiühingutes, võtta suund nende likvideerimisele. «Pahempoolsed» Eesti Keskkomitees põhjendasid oma seisukohta sellega, et kodanliku diktatuuri ränga terrori tingimustes ei saa ametiühingud midagi positiivset ära teha. Nende olemasolu võib aga isegi valitsusele kasulik olla, sest ta saab kogu Euroopale näidata — vaadake, et «meie ikkagi üks demokraatlik riik oleme, kus isegi niisugused moodsad asjad ei puudu kui ametiühisused».[42] Niisuguse otsuse vastuvõtmisega loobus partei tegelikult nii tööliste majandusliku kui ka poliitilise võitluse juhtimisest.

Osa eesti kommuniste põdes seega «pahempoolsuse» haigust, mille süvenemine oleks viinud partei irdumisele parteitutest hulkadest, kiskunud teda eemale töölisklassist, sulgenud ta kitsasse

---

[41] V. I. Lenin, Teosed, 18. kd., lk. 361.
[42] EKPA, fond 26, nim. 1, s.-ü. 7, l. 8.

põrandaalusesse organisatsiooni ning toonud kogu eesti töölisliikumisele määratu suurt kahju. Samuti oleks see suurendanud juba niigi olemasolevaid ohte, võttes parteilt võimaluse kasutada legaalse töölisorganisatsiooni tegevuse katet. Lõpuks tähendas see eesti ametiühingulise liikumise andmist sotside mõju alla. Viimased kasutasidki Eestimaa parteiorganisatsiooni «pahempoolseid» vigu. Mõnedest töötajatest, nagu posti-, telegraafi- ja kontoriteenistujatest lõid sotsid «kollaseid» ametiühinguid.

Mitmed parteikollektiivid ja -rakukesed said aru, kuhu võib viia niisugune suhtumine legaalsetesse töölisorganisatsioonidesse. Paljud kommunistid ei allunud sellele otsusele, vaid jäid endiselt tööle ametiühingutesse, sealhulgas ka Eestimaa Ametiühingute Kesknõukogusse. V. Kingissepp, kes ei saanud osa võtta Eesti Keskkomitee koosolekust, kus arutati ametiühingute boikoteerimise küsimust, oli algusest peale nende «pahempoolsete» seisukohtade vastu ja astus välja nii ametiühingutes kui ka teistes legaalsetes töölisorganisatsioonides aktiivse töötamise poolt. «Ka tsaari aegu ei saanud ametiühisused «midagi ära teha»,» kirjutas V. Kingissepp 23. juunil 1919 kirjas Tallinna Komiteele. «Ka partei avalikud häälekandjad — Pravda, Kiir ei saanud «midagi ära teha». Aga nad võitlesid, neid pandi valitsuse poolt kinni, kuid nad ei pannud mitte ise ennast kinni ja sellega kasvatasid nad revolutsioonitungi proletariaadi ridades, kuna enesetapmine vastupidi üksikõiksust oleks kasvatanud hulkades, sest enesetapmine oleks allaandmist tähendanud. See on ka käesoleva silmapilgu kohta õige.»[43] V. Kingissepp nõudis juhtivate parteiorganite ebaõigete otsuste revideerimist. 1919. a. suvel muutiski Eesti Keskkomitee «pahempoolsete» mõjul ametiühingute kohta vastuvõetud otsuse.[44]

Eestimaa parteiorganisatsioon asus uuesti tugevdama sidemeid legaalsete töölisorganisatsioonidega. Vabanedes «pahempoolsuse» vigadest, hakkas parteiorganisatsioon õigesti aru saama, et just ametiühinguliikumist, mis on kõige massilisem, kasutab kodanlus oma agentide kaudu eriti laialt reformistlikel eesmärkidel. Majanduslikku võitlust püüab ta lahutada poliitilisest, kuulutades esimese teisest sõltumatuks. Eesti Keskkomitee mõistis, et kui kodanlus hoiab oma agentide kaudu ametiühinguid pihus, pole võimalik töötavaid hulki ette valmistada revolutsioonilisteks väljaastumisteks kodanliku diktatuuri vastu.

Kui eesti kodanlus läks revolutsiooniliste töölisorganisatsioonide ja nende tegelaste tagakiusamises, maalt väljasaatmises, revolutsionääride piinamises, töölisliikumise juhtide mahalaskmises ja sunnitööle mõistmises jne. isegi kaugemale kui tsarism, siis klassijõudude vahekord, eriti aga Oktoobrirevolutsiooni määratu suur mõju eesti töölisklassi poliitilisele teadvusele, ei luba-

[43] EKPA, fond 26, nim. 1, s.-ü. 7, l. 11.
[44] Sealsamas, l. 13.

nud tal ametiühinguid ära keelata. Kodanlus lootis siin sotsidele. Viimased pidid muutma ametiühingud, kes kogu aeg olid püsinud revolutsioonilistel positsioonidel, kodanlikule korrale ustavaiks organeiks.

Kohe pärast Eestimaa Ametiühingute I kongressi laialiajamist, pärast seda, kui toimus 25 seltsimehe mõrvamine Irboskas ning 76 aktiivse revolutsionääri maalt väljasaatmine, paljude areteerimine, töölisorganisatsioonide rüüstamine, ametiühingute keskse juhtiva organi — Üle-eestimaalise Ametiühingute Kesknõukogu hävitamine, rääkis siseminister A. Hellat (sots) 1919. a. septembri algul, et tema «tahab selle eest hoolitseda, et kommunistid ja kommunistlikud töölised ametiühinguid ei saaks oma «tallermaaks» teha».[45] Hellat muidugi mõistis, et kommuniste ja kommunistlikke töölisi ei saa politsei jõuga töölisühingutest eemale hirmutada. Tema arvates pidid töölisorganisatsioonidest kommunismi «batsille» kõrvaldama hakkama eesti sotsiaaldemokraadid. Poolehoiu võitmiseks tõotasid sotsid pärast sõda tuua paradiisi maa peale, paari aastaga organiseerida töörahvast nii, et sotsialismile üleminek sünnib iseenesest, ilma vastupanuta. Mõned töölised uskusid neid. Nii spekuleerisid sotsid tööliste usaldusega ja lootsid nähtavasti, et see kestab igavesti.

Pärast Irboska veretööd tulid nad eesotsas Alma Ostraga ametiühingute juhatuste koosolekutele ja tegid näo, nagu poleks midagi juhtunud. Sotsid püüdsid näidata, et teevad hoolega tööd ja vanad asjad on unustatud. Sotside taktika oli peen ja hästi läbimõeldud. Osadki olid ära jaotatud: vanemad «pahempoolsemad», vähem kompromiteeritud liidrid, nagu A. Ostra, A. Tulp ja J. Norman, pidid üle võtma ametiühingute juhatused ja Tallinna Kesknõukogu. Teistel tuli end pikkamisi poetada vabrikukomiteedesse.

Sotside püüdeks oli reorganiseerida ametiühingud. Nad kavatsesid kõiki ühe kitsa kutseala töölisi üleriiklikult ühendada, kusjuures side mitmesuguste kutsealade tööliste vahel nii linna, maakonna kui ka kogu riigi ulatuses pidi võimalikult nõrgenema. Kutsealade järgi organiseeritud üleriiklikud juhatused pidid ühinema Üle-eestimaaliseks Tööliste Ametiühingute Föderatsiooniks. Alles see uus juhtiv keskorgan pidi nende arvates saama selleks, kellele «tööliste huvid oleksid kallimad» ning kes ei ahvatleks töölisi «avantürismi ja vildakatele teedele».[46] Sotside poolt ettepandud ametiharude liidu ehk föderatsiooni kava kandis Inglise oportunistliku ametiühinguliikumise — treidjunionismi iseloomu. Sotsid püüdsid töölisliikumise jaotamisega elukutsete järgi tööliste ühist võitlust lõhkuda, luua olukord, kus ühe kutseala tööliste kitsad huvid oleksid seatud kõrgemale kogu töölisklassi üldistest huvidest. Niisuguse kava järgi oleksid tööliste üksikud rühmad

---

[45] «Коммунистический Интернационал», 1920, nr. 14, lk. 2839.

[46] Asutava Kogu II istungjärk, protokoll nr. 55(28), 4. septembril 1919, veerg 1244.

vastandatud üksteisele, millega klassivaenlasele oleks antud võimalus tarvitada vana «jaga ja valitse» põhimõtet. Tööliskiassilt oleks võetud ta jõud ja võitlusulatus. Sotsid püüdsid töölisi meelitada ainult kitsaste professionaalsete, puhtmajanduslike huvide taotlemise teele. Nende plaani kohaselt pidid ametiühingud organiseerima ainult majanduslikku, mitte poliitilist võitlust. Ametiühingute reorganiseerimine niisuguse plaani järgi oleks viinud Eesti ametiühingud kodanluse sõiduvette.

Kommunistliku Partei Eestimaa organisatsiooni liikmete juhtimisel astusid revolutsioonilised töölised välja ametiühingute reorganiseerimise kava vastu. Nad võitlesid kõikide eri ametiharude tööliste ühendamise eest, selgitades, et tööliste vaenlaseks pole mitte ainult üksikud ettevõtjad, vaid kogu kapitalistlik majandussüsteem. Sotside plaani kvalifitseerisid nad kui tööliste reetmist, mis tooks kaasa proletariaadi klassiorganisatsiooni nõrgenemise. Samal ajal olid aga kõik omanikud ühes või teises eri ametiharus omavahel kindlate sidemetega ühendatud (Eesti Vabrikantide Liit jne.).

Revolutsiooniliste tööliste põhimõtteks oli ühendada ametiühingud mitte ainult kutsealade järgi, vaid ka territoriaalselt (ettevõte, linn, maakond) ja taastada kõikide ametiühingute üldjuhtiv keskus — Üle-eestimaaline Ametiühingute Kesknõukogu.

Ametiühingute reorganiseerimise plaani realiseerimiseks võtsid sotsid esimeses järjekorras käsile Tallinna ametiühingute juhatused. Kuid töö ümberkorraldamine sotside kava järgi ebaõnnestus siin täiesti. Ametiühingute juhatused paljastasid sotside plaani peagi ja hakkasid neid «Izborski kavalere» juhatuste koosseisust välja heitma. Tänu kommunistlike tööliste selgitustööle löödi sotside pealetung Tallinnas tagasi.

Lähimaks ülesandeks võttis Kommunistlik Partei endale Eesti ametiühingute töö elustamise. Ametiühingud pidid endiselt jääma proletariaadi võitlusorganiteks. Nende kaudu tuli kasvatada laialdaste töölishulkade viha kogu kodanliku valitsemissüsteemi ja kõigi kodanluse agentide vastu. Selleks tuli oma igapäevases töös ametiühingutes igakülgselt paljastada kodanlikku demokraatiat. Ametiühingute kaudu tuli töötajatele näidata, et tööliskiass ja kogu töörahvas pääseb ainult siis kapitalistlikust orjusest ja parandab tõeliselt oma seisukorda, kui ta kukutab kodanluse ja kehtestab oma võimu. Ametiühingud pidid poliitilist ja organiseerimistööd tegema kõikides demokraatlikes rühmades. Nii oleks partei astunud ametiühingute kaudu kogu töörahva revolutsioonilise liikumise etteotsa.

Oma lähemate eesmärkide teostamiseks suunas Eesti Keskkomitee ametiühingutesse tööle kommuniste. Viimased jätkasid kommunistlike traditsioonide toomist ametiühingulisse liikumisse ja lõid siin parteirakukesi. Nii võtsid siia tööle asunud partei liikmed, nagu J. Allikso, E. Ambos, J. Samra, J. Soans, A. Sommerling, J. Vanja jt., aktiivselt osa ametiühinguorganisatsioonide elust ja

«Tööliste Maja».

võitlusest, kaitsesid partei seisukohti ja loosungeid. Tänu kommunistide tegevusele hakkasid ametiühingud, eriti Tallinnas, nagu varematel perioodidel, arendama võitlust nii palga tõstmise, töötingimuste parandamise jt. majanduslike nõudmiste kui ka poliitiliste õiguste eest. Kommunistlike tööliste teeneks oli ka see, et 1920. aasta algul kukkus läbi sotside kava ametiühingute reorganiseerimiseks.

19. märtsil 1920 toimus Tallinna ametiühingute juhatuste koosolek. Siin otsustati uuesti moodustada ja kokku kutsuda Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu. Määrati kindlaks ka esindusnormid: iga 150 ametiühinguliikme pealt tuli Kesknõukogusse saata üks esindaja. Samal koosolekul otsustati panna «Tööliste Majale» (Suur Karja t. 18), kus asusid Tallinna kõigi suuremate töölisühingute juhatused, uuesti ja alatiseks välja punane lipp loosungitega: «Kõigi maade proletaarlased, ühinege!» ja «Elagu III Internatsionaal!».[47]

22. aprillil tuli kokku uuesti ellukutsutud Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu, kus 61 liikme hulgas oli ainult 3 sotsi (2 riigiteenijate ja 1 juukselõikajate ametiühingu poolt).[48]

Ametiühinguliikmete arv oli viimase poole aasta jooksul tunduvalt vähenenud. Tallinna Metallitööliste Ametiühingus oli I ameti-

[47] «Sotsiaaldemokraat» nr. 66, 20. märtsil 1920.
[48] «Töö ja Võitlus» nr. 2, 6. mail 1920, lk. 24.

A. Vegner.

ühingute kongressi ajal 3400 liiget, nüüd aga ainult 1700. Nõelatööliste Ametiühingus oli varem olnud 1200 liikme asemel 500; puidutöölisi 1700 asemel 460. Keemia- ja Paberitööliste Ametiühingu liikmete arv oli langenud 1400-lt 826-le jne. Ametiühingute liikmeid oli 1920. a. aprilli lõpul kokku umbes 16 000 (1919. a. augustis üle 30 000).[49] See oli kodanliku valitsuse ja sotside liidrite aktiivse abiga teostatud ametiühingute rüüstamiste tagajärg.

Kesknõukogu valis oma esimesel koosolekul juhatuse, mille koosseisu kuulusid enamuses kommunistlikud töölised, nagu A. Vegner (esimees), J. Allikso, A. Kolks ja A. Vulfeldt. Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu näitas kohe esimestest päevadest peale, et ta on truuks jäänud proletariaadi võitlusülesannetele. Ta tunnistas õigeks ja kehtivaks kõik Eestimaa ametiühingute I kongressil vastuvõetud otsused ning võttis need oma igapäevase tegevuse aluseks.[50]

Tallinna Ametiühingute Kesknõukogust sai kuni töölisühingute teise kongressini ametiühingulise liikumise elustaja ja organiseerija peale Tallinna ka kogu Eestis. Oma organiseerimistöös astus Kesknõukogu julgelt välja kodanluse igasuguste surveabinõude vastu. 5. mail 1920 otsustas ta nõuda kodanlikult valitsuselt poliitilistel põhjustel arreteeritud seltsimeeste vabastamist, kuna «seni ettetoodud süüdistused tõe oludele ei vasta, seega seda täiesti ala-

[49] EKPA, fond 4907, nim. 1, s.-ü. 32, l. 3.
[50] EKPA, fond 27, nim. 1, s.-ü. 501, l. 39.

tuks provokatsiooniks lugeda».[51] Peagi hakkas kaitsepolitsei avalikult oma nuhke Kesknõukogu koosolekutele saatma. Pärast koosolekuid kutsuti ametiühingute juhatuste liikmeid sageli politseisse ülekuulamisele. Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu peakoosolek võttis 20. mail 1920 ühel häälel vastu resolutsiooni, milles ta «teatab vabariigi valitsusele, et tööliste esindajad on valitud tööliste huvide kaitseks, mitte vabariigi nuuskurite jooksutamise tarbeks ja nõuab tööliste esindajate rahulejätmist».[52]

Ka uus Kesknõukogu asus III Internatsionaali platvormile. Juba oma esimesel istungil otsustati ühel häälel «ühineda kõigi maade proletaarlastega, tõstes kõrgele töölisklassi lipu loosungiga: «Elagu III Internatsionaal!»» [53] Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu ja vabrikuvanemate nõukogu tegid ühiselt 8. juulil 1920 otsuse saata oma esindajad 1920. a. suvel toimuvale Kominterni II kongressile, et näidata oma solidaarsust kogu maailma revolutsiooniliste töölistega.[54] Saadikuteks valiti A. Kolks ja J. Leist.[55] Et kongressile sõiduks oli karta takistusi kodanluse poolt, märgiti vastuvõetud otsuses: «Ei peaks saadikuil korda minema valitsuselt välispasse saada, siis tuleb sellekohane volitus anda Kommunistliku Partei Eesti Keskkomitee esindajatele.» [56] Hiljem saadetigi volitus Nõukogude Venemaal elavale eesti silmapaistvale kommunistile H. Pöögelmannile.[57]

Kommunistide aktiivse osavõtu tõttu ametiühingute tööst hakkasid viimased muutuma töölisklassi massiorganisatsioonideks, revolutsioonilise võitluse võimsaks relvaks, töörahva kommunistliku kasvatamise kooliks. Ametiühingutes töötavate kommunistide abil vabanes Kesknõukogu mõnedest «pahempoolsetest» vigadest.

9. detsembril võttis Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu vastu otsuse mitte võtta ametiühinguliikmeiks neid Nõukogude Venemaalt «sissesõitnud optante [58], kes häbematu laimuga Vene

---

[51] ENSV ORRKA, fond 1753, nim. 2, s.-ü. 1, l. 59.
[52] ENSV ORRKA, fond 949, nim. 2, s.-ü. 126, l. 5.
[53] EKPA, fond 27, nim. 1, s.-ü. 501, l. 39.
[54] Sealsamas, l. 11.
[55] EKPA, fond 6495, nim. 1, s.-ü. 70, l. 61.
[56] Sealsamas, s.-ü. 55, l. 7.
[57] «Коммунистический Интернационал», 1920, nr. 14, lk. 2840.
[58] Tartu rahulepingu artikkel IV alusel oli Nõukogude Venemaal elavate eestlaste opteerumine Eestisse lubatud, samuti vastupidi. Nõukogude Venemaalt opteerumist organiseerisid kodanliku Eesti valitsuse esindajatest moodustatud opteerimiskomisjonid. Viimased olid ühtlasi üheks kanaliks, mille kaudu Lääne imperialistid toetasid nende poolt õhutatud Nõukogude-vastast kihutustööd ja püüdsid tekitada Nõukogude Vabariigile kahju spekulatsiooni ning maalt kulla ja kalliskivide väljaviimise organiseerimisega (vt. H. Pöögelmann, Valge-Eesti solgimülkad Nõukogude Venemaal, «Klassivõitlus» 1923, nr. 43, lk. 6—15).
Opteerimiskomisjonid tegid kõik selleks, et Nõukogudemaal elavad eestlased siirduksid «demokraatlikusse» Eestisse. Komisjoni liikmed käisid mitmel pool ringi ja kirjeldasid Nõukogude Venemaal esinevaid majanduslikke raskusi tendentslikult, eriti «ennustasid» aga nad eesti rahvusest elanike laostumist. Samal

töörahvast maha ja kodanluse riigikorra kasuks agitatsiooni teevad».[59] Sellise otsuse elluviimine oleks aga tähendanud mitmete ausate, kuid poliitiliselt veel mahajäänud töötajate jätmist otseselt kodanluse agentide ja sotside partei liidrite mõju alla. 30. detsembril tühistas Kesknõukogu Kommunistliku Partei Eesti Keskkomitee ettepanekul selle otsuse. Uues, leninlikus otsuses fikseeriti, et «ametiühisused, kuigi nad oma enamuses 3. Internatsionaali platvormil asuvad, ei või ametiühingu liikmeks vastuvõtmist piirata ainult nende töölistega, kes täiesti klassiteadlikud ja kolmanda internatsionaali poole hoiavad; ametiühingud peavad lahtised olema ka niisugustele tööliskihtidele, kes klassiteadlikud ei ole; poliitilise selgitustööga ametiühingutes peab neid liikmeid tööliste asja poole võitma».[60] Ametiühinguil tuli oma liikmeiks ka «neid vastu võtta niisama kui teisi töölisi, kes alles pimedad on». Samas otsuses juhiti ametiühingute tähelepanu vajadusele läheneda oma liikmetele individuaalselt. «See otsus ei tähenda mitte seda, et ametiühingud ei peaks tagasi lükkama (ehk ühingust välja heitma) niisuguseid isikuid, kes kogu oma tegevusega on näidanud, et nad kurnajate agendid on ja tööliste klassivõitlust lõhuvad.» [61]

Juhtides ametiühinguid, seadis partei endale eesmärgiks siduda tööliste majanduslikku võitlust poliitilise võitlusega kodanluse võimu vastu, tõsta võitluses töötajate elamistingimuste parandamise eest nende klassiteadvust. Sel teel võitiski Kommunistlik Partei Eestis endale legaalsetesse töölisühingutesse kuuluvate tööliste usalduse.

Töölisklassi organiseerimisel võitlusele kodanluse vastu pidas Kommunistlik Partei peale illegaalse kirjanduse väga tähtsaks ka legaalse töölisajakirjanduse väljaandmist, mida organiseeriti Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu kaudu. Vajalike ressursside saamiseks korraldati ametiühinguliikmete abiga korjandusi. 20. maiks 1920 oli legaalse ajakirja jaoks laekunud juba 28 060 marka. Kesknõukogu otsustas anda oma häälekandjale nimeks

---

ajal maalisid nad pilte suurest õnnest, mis ootab eestlasi kodanlikus riigis. Palju nõukogude võimule vaenulikku elementi (nagu endised kaupmehed, vabrikuomanikud, kirikuõpetajad jt.), samuti ka teatud arv klassiteadvuses mahajäänud töötajaid ja eksiteele viidud töölisi ning asunikke pöördusid Eestisse tagasi. Mitmed neist optantidest tegid nõukogude korrale vaenulike väljaastumistega kahju kodanlusevastase võitluse organiseerimisele Eestis. Korduvalt said neist streigimurdjad ja töölisklassi solidaarsuse vastased.

Mitmed kodanikud kasutasid ka Eestist opteerumise võimalust ja sõitsid, selleks et pääseda kapitalistliku korra tingimustest, Nõukogude Venemaale.

Eesti töölisklassi revolutsioonilise tegevuse huvides tegi Kommunistliku Partei Eesti Keskkomitee Välismaa Büroo mõnedele Nõukogude Venemaal elavatele kommunistidele (näit. K. Grünbachile, V. Roobachile, J. Vakkerile jt.) ülesandeks tulla «optandina» Eestisse ja võtta siin aktiivselt osa eesti töörahva revolutsioonilise võitluse organiseerimisest.

[59] «Rõhutute Hääl» nr. 7, 30. detsembril 1920, lk. 120.

[60] «Rõhutute Hääl» nr. 8, 5. jaanuaril 1921, lk. 142.

[61] Sealsamas.

«Rõhutute Hääl».[62] Ajakirja väljaandmise loa saamiseks tuli aga kodanliku valitsusega visa võitlust pidada. Kord, kui ametiühingute esindajad olid järjekordselt siseminister K. Einbundi juures oma ajakirjale ilmumisluba taotlemas, ütles siseminister, et temal ei ole põhimõtteliselt midagi selle vastu, kui töölisühingutel on oma häälekandja; kuid miks peaks ajakirjal just selline nimi — «Rõhutute Hääl» — olema. «Tuleb välja,» olevat ütelnud K. Einbund, «et mina, minister, olen justkui teie rõhuja!» Töölised vaikisid, näidates sellega, et nad on ministriga selles suhtes ühel nõul, kuid oma häälekandja nime nad ei muutnud.[63] Ka sotsid, kelle esindajad istusid valitsuses, olid revolutsioonilise legaalse häälekandja ilmuma hakkamise vastu. Lõpuks 1920. a. novembris (esimene number ilmus 11. novembril), hakkas algul üks ja alates kaheksandast numbrist kaks korda nädalas ilmuma Kesknõukogu häälekandja «Rõhutute Hääl». Sellega oli pandud alus legaalsele töölisajakirjandusele kodanlikus Eestis. «Rõhutute Hääle» vastutavaks toimetajaks määras partei J. Liivase. Alates esimestest numbritest hakkas «Rõhutute Hääl» paljastama kodanluse diktatuuri rahvavastast olemust. Pidevalt tõi ta päevavalgele üksikasju kodanluse teenrite-sotside reeturlikust tegevusest. Põhjalikult käsitleti ajakirjas nii linna- kui ka maatööliste olukorda. «Rõhutute Hääl» andis korduvalt vastulööke kodanluse ideoloogidele, kes oma ajakirjanduses laimasid Nõukogude Venemaad. Artiklites «Nõukogude Venemaa majapidamine», «Kodanluse vale VIII nõukogude kongressist», «Uus vale Nõukogude Venemaa vastu»[64] esitas «Rõhutute Hääl» tõelisi andmeid sotsialistliku ülesehitustöö edusammudest Nõukogude riigis ja aitas nii palju kaasa kodanluse alatu laimu paljastamisele. Oktoobrirevolutsiooni kolmanda aastapäeva puhul tervitas ajakiri Nõukogude Venemaa töörahvast. «Sel aastapäeval,» kirjutas «Rõhutute Hääl», «saadab kogu Eesti töölisklass ühes kõigi maade töölistega oma vennalikke tervitusi Venemaa töörahvale ja hüüab: elagu nõukogude vabariik!».

Väga sageli ilmusid «Rõhutute Hääles» varjunimede all Eesti Keskkomitee liikmete V. Kingissepa, O. Rästa jt. kirjutused päevakohastel poliitilistel teemadel. V. Kingissepp kirjutas ajakirjas mitmete varjunimede all, nagu näiteks M. N., M. Näär, Fotograaf ja Mefisto.

Ajakiri leidis suurt poolehoidu töötajate hulgas üle kogu maa. Viljandi maakonna töölisühingute liidu erakorraline koosolek tunnistas «Rõhutute Hääle» ka oma maakonna töölisühingute liidu häälekandjaks ja kutsus üles teda toetama nii aineliselt kui ka ideeliselt. Analoogilisi resolutsioone võeti vastu ka paljudes teistes kohtades. Ainuüksi 1920. aasta novembri- ja detsembrikuu jook-

[62] ENSV ORRKA, fond 949, nim. 2, s.-ü. 126, l. 5.
[63] O. Rästas, Põrandaalused, lk. 82—83.
[64] «Rõhutute Hääl» nr. 5, 16. detsembril 1920; nr. 7, 30. detsembril 1920; nr. 17, 5. veebruaril 1921 jt.

Kõigi maade töölised, ühinege!
Meil on kaotada ainult ahelad,
võita aga — terve maailm!

Rõhutute Hääl

Tallinna Ametiühisuste Kesknõukogu Häälekandja.

Tellimise hind:
20 marka kuus
Üksik nr. 5 m.

Ilmub igal neljapäeval.

Toimet. ja telli:
Tööliste majas,
S. Karja 12a. 46

Nr. 1. 11. nowembril 1920. Nr. 1.

Sisukord: Jsborski weretöö ohwrid. — Kolmas aastapäew. — Meie eelkäijad ja meie. — Töölisteliste ja riigitegu walimised. — Mis ei ühinenud ne walimistel iseseiswalt sotsialistidega? — Mis me riigitegus tegema hakkame? — Ratsutäkte nimekiri. — Tallinna Ametiühisuste Kesknõukogu nimekirjad riigitegu walimistel. — Töörahwaline walitsus. — Kuldkalad, kuldraha, kuldwedu. — Sõna on sotsiste poolt sotsialistidest. — Mispärast on sotsiste nummer walimistel 2? — Koostöölaste ja ebawembed.

Jsborski weretöö ohwrid.

Sotsialdemokraatlise siseministri Hellati käsul aeti 30. augustil 1919 a. Esimene Üle-Eestimaaline Ametiühisuste Kongress laiali ja saadeti 102 saadikut maalt wälja, kelle hulgast 26 meie unustamata sellsimeest Jsborskis kõige werisemalt demokraatlise wägiwalla ohwriks langesid.

1. Hannus, Aleksander
2. Hammer, Eduard
3. Koolmeister, Mihkel
4. Pruul, Aleksander
5. Allik, Johannes
6. Schmidt, Martin
7. Beekmann, Johannes
8. Bärtel, Aldo
9. Wollmann, August
10. Önn, Martin
11. Gutmann, Pauline
12. Mahoni, Johannes
13. Kutnik, Johannes
14. Riismann, Johannes
15. Dr. Rebane
16. Maafik, Willem
17. Umberg, Alfred
18. Umberg, Marta
19. Tippo, Johannes
20. Wennikas, Harald
21. Rätsep, Juhan
22. Kummer, Johannes
23. Jääger, Aleksander
24. Wolbräck, Karl

Kahe nimed teadmata.

Nende mälestus olgu meile jäädawalt püha!

Nu langenutele!

Igawene needus nende timukatele!

Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu häälekandja «Rõhutute Hääl».

sul koguti «Rõhutute Hääle» fondi üle 170 000 marga.[65] Sageli oli sel töölisklassi häälekandjal tegemist kaitsepolitsei repressioonidega ja kodanliku tsensuuri mitmesuguste kitsendustega. Sellest hoolimata propageeris «Rõhutute Hääl» töörahva hulgas kommunistlikke ideid, tutvustas Kommunistliku Partei Eestimaa organisatsiooni hüüdlauseid ja liitis töölisklassi revolutsiooniliseks võitluseks.

Aktiivselt töötas Eestimaa parteiorganisatsioon ka töölisnoorte organiseerimisel. 1918. a. veebruaris lõpetas Saksa okupatsioon Põhja-Balti Kommunistliku Noorsoo Liidu tegevuse. Eesti Töörahva Kommuuni ajal töötas Tartus lühikest aega Tartu Kommunistlik Noorsooühing. Uue revolutsioonilise töölisnoorte organisatsiooni loomise küsimus tõusis konkreetselt päevakorda 1919. a. suvel. I ametiühingute kongressi laialiajamisega kaasnenud rüüstamised ja aktiivsemate seltsimeeste areteerimine, mõrvamine ja väljasaatmine 1919. a. sügisel lükkasid selle küsimuse lahendamise mõnevõrra edasi. Praktiliselt asuti noorsoo-organisatsiooni loomist ette valmistama 1920. a. kevadel. Suure töö töölisnoorte koondamisel tegi A. Sommerling, kes sel ajal töötas Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu sekretärina. Rühm noori ametiühingute aktiviste koondati partei põrandaaluse organisatsiooni ümber. Viimane andis ametiühingutes tekkinud revolutsioonilistele töölisnoorte rühmadele ülesande luua ülemaaline legaalne noorte organisatsioon, mis hakkaks juhtima kogu Eesti töölisnoorsoo liikumist. Grupp aktiivseid noori (H. Allik, Alide Alton, S. Andrejev, V. Klementi, J. Reesen, A. Sommerling, V. Tuberik, Alma Vaarman jt.) hakkas niisuguse organisatsiooni loomist ette valmistama. 27. oktoobril esitasid A. Sommerling, V. Tuberik jt. Tallinna-Haapsalu Rahukogule palvekirja Üle-eestimaalise Noorproletaarlaste Ühingu registreerimiseks, mis luuakse noorproletaarlaste üldkultuuriliste ja majanduslike huvide arendamise eesmärgil.[66] Partei juhtimisel töötati välja legaalse organisatsiooni põhikiri, mis 11. novembril 1920 Tallinna-Haapsalu Rahukogus kinnitati. Uus organisatsioon kandis nimetust Üle-eestimaaline Noorproletaarlaste Ühing. «Üle-eestimaaline Noorproletaarlaste ühing,» öeldi põhikirja 2. paragrahvis, «peab oma eesmärgiks ühendada kõiki noorproletaarlasi võitluseks nende majanduslike huvide parandamiseks, kultuuriliste teadmiste tõstmiseks, spordi ja karskuse edendamiseks, klassiteadvuse selgitamiseks ja sotsiaalsete põhimõtete teostamiseks.»[67] Kohe pärast põhikirja kinnitamist saatsid Üle-eestimaalise Noorproletaarlaste Ühingu asutajad üleskutse kõigile noortele, milles kutsuti neid astuma äsjaloodud noorte ühingusse, et organiseeritult võidelda kapitalismi ja kodanluse vastu. «Üliraskete tingimustes, kodanluse ränga surve all,

[65] «Rõhutute Hääl» nr. 8, 5. jaanuaril 1921, lk. 143.
[66] ENSV ORRKA, fond 957, nim. 1, s.-ü. 92, l. 74.
[67] EKPA, fond 4816, nim. 1, s.-ü. 7, l. 2.

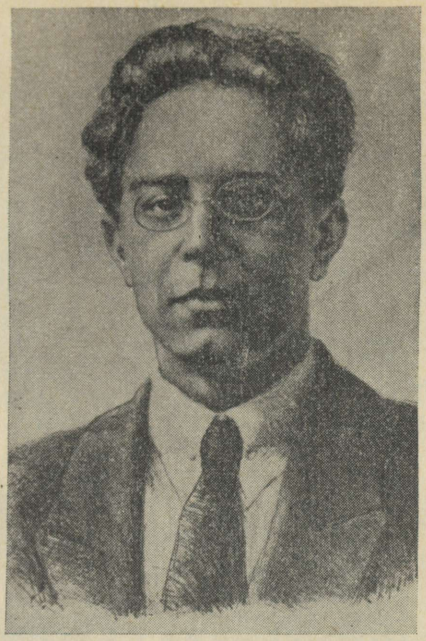

A. Sommerling.

tundes endas võimsat tungi ühineda kõigi ilma noorproletaarlastega III Internatsionaali lipu all, asuti Eestimaa Noorproletaarlaste organiseerimistööle, selleks ära kasutades kõiki kärbitud abinõusid, mis kodanlaste poolt proletaarlaste klassile antud,»[68] öeldi üleskutses. Noori õhutati säilitama vaprust vägivalla ees ja energilisemalt astuma samme oma organisatsiooni tugevdamiseks. 5. detsembril 1920 toimus Tallinnas noorproletaarlaste ühingu asutamise peakoosolek, millest võttis osa üle 200 noore. Peakoosolekul valiti ühingu juhatus, kuhu kuulusid A. Sommerling (esimees), H. Allik, P. Lempo, R. Mirring, A. Nilsen, Erna Saarens ja V. Tuberik. Oma tegevuse aluseks võttis ühing Kommunistliku Noorsoo Internatsionaali programmi. Peakoosoleku otsuses märgiti: «Koosolek võtab omaks Kommunistlise Noorte Internatsionaali programmi, võitleb sihikindlalt käsikäes III Internatsionaaliga. Sellepärast otsustab koosolek: Ühineda noorte Kommunistliku Internatsionaaliga.»

Pärast ühingu avamist Tallinnas asutati mitmel pool Eestis Üleeestimaalise Noorproletaarlaste Ühingu osakondi. Viljandi osakonna organiseerijateks olid J. Reesen, I. Teng jt. Pärnu osakonna

[68] ENSV ORRKA, fond 957, nim. 1, s.-ü. 92, l. 75.

Grupp Üle-eestimaalise Noorproletaarlaste Ühingu Tallinna aktiviste.

juhatusse kuulusid V. Kangur, K. Looper, J. Rea, E. Tarkpea jt. J. Velt organiseeris 1921. a. märtsis Üle-eestimaalise Noorproletaarlaste Ühingu osakonna Hallistes. Samuti tegutsesid osakonnad Väike-Maarjas, Narvas, Hagudis jm. Tartus olid aktiivsemateks liikmeteks R. Pälson, V. Sassi jt.

Mõne kuu jooksul kasvas Noorproletaarlaste Ühing ülemaaliseks noorte organisatsiooniks. Kui 1920. a. detsembris oli ühingul 376 tegev- ja 68 toetajat liiget,[69] siis 1921. a. märtsis eksisteeris juba 12 noorproletaarlaste ühingu osakonda, kuhu kuulus kokku üle 1100 liikme. Ainuüksi Tallinnas oli 1921. a. kevadel 579 ühingu

[69] ENSV ORRKA, fond 949, nim. 2, s.-ü. 129, l. 13.

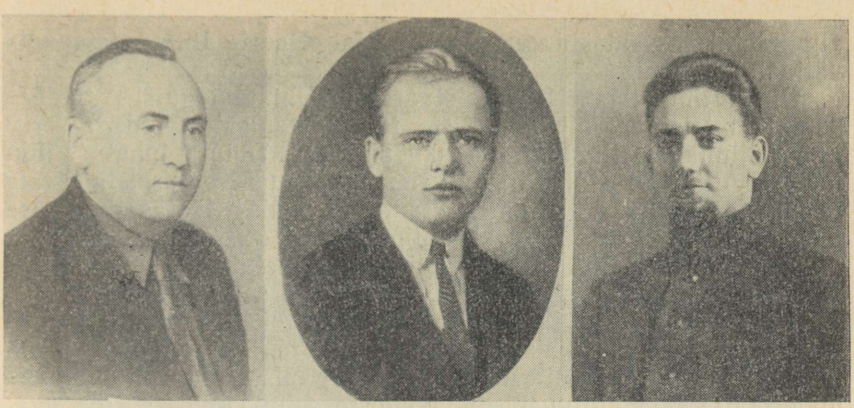

O. Sepre. *H. Allik.* *P. Lempo.*

tegev- ja 150 toetajat liiget.[70] Tallinna noorte ühingus moodustas enamuse töötav noorsugu, kuna õppivat noorsugu oli siin 30% ümber. Mõnedes teistes ühingu osakondades, näiteks Tartus ja Pärnus, moodustas aga enamuse õppiv noorsugu. Kõikides osakondades toimus töö Tallinna osakonna eeskujul. Organiseeriti laialdast agitatsiooni töölisnoorte hulgas, korraldati koosolekuid, kontsertmiitinguid jne. Tallinna ühing korraldas oma liikmetele kõnekursused, millest osavõtt oli rohkearvuline. Samuti organiseeris ta poliitilist selgitustööd, korraldades loenguid ja vestlusi poliitiliste küsimuste ja kommunismi teooria kohta. Nii esinesid H. Allik, O. Sepre, P. Lempo jt. loengutega teemal «Ajaloolisest materialismist», «Majandusteaduse ajaloost», «Proletaarsest moraalist» jne.[71] Et noori kaasa tõmmata isetegevusele ja et kergem oleks poliitmassilist tööd teha, moodustati osakondade juurde ringe. Tallinna ühingu juures tegutsesid poliitiline, muusika-, näite-, kultuur-kirjanduslik ja spordi-karskusring. Ühingu toetamiseks korjasid Tallinna töölisnoored ainuüksi detsembrikuu jooksul ebatäielikel andmeil 16 431 marka.[72]

Noorproletaarlaste ühing kasvatas noori proletaarse internatsionalismi vaimus. Nii olid Üle-eestimaalise Noorproletaarlaste Ühingu kodukorra kohaselt kõik tema liikmed «kohustatud tunnistama omaks Noorsoo Internatsionaali programmi, loobuma osavõtmisest kõigist kodanlikest ja poolkodanlikest noorte organisatsioonidest, kusjuures kõik ühingu liikmed pidid teadma, et nad rahvusvahelise proletariaadi pere liikmed on ning tingitud sellest, peab ka nende vahekord üksteisega seltsimehelik olema».[73] 1921. a.

[70] EKPA, fond 4818, nim. 1, s.-ü. 1, l. 1—46.
[71] Sealsamas, l. 70, 74.
[72] Sealsamas, s.-ü. 2, l. 1—13.
[73] ENSV ORRKA, fond 957, nim. 1, s.-ü. 92, l. 75.

algul tehti eeltööd ühingu häälekandja «Noorte Internatsionaal» väljaandmiseks.[74]

Üle-eestimaaline Noorproletaarlaste Ühing tegutses tihedas kontaktis teiste revolutsiooniliste töölisorganisatsioonidega, eriti aga Tallinna Ametiühingute Kesknõukoguga. Ühingu juhatuse liikmed H. Allik ja R. Mirring olid Kesknõukogus Noorproletaarlaste Ühingu esindajaiks.[75] Noorproletaarlaste Ühing töötas illegaalse Kommunistliku Partei otsesel juhtimisel.

1920. aastal tegid kommunistid tööd veel teistes töölisklassi legaalsetes organisatsioonides, ühingutes ja seltsides.

Tallinnas, Pärnus ja Tartus tegutsesid tol ajal tööliste kooperatiivid — tarbijate ühisused. Ametlikult registreeritud põhikirja järgi oli nende ühingute eesmärgiks organiseerida oma liikmete materiaalsete ja kultuuriliste vajaduste rahuldamiseks rida avalikke kommerts-ettevõtteid, mille kaudu sai muretseda ja oma liikmetele müüa mitmesuguseid vajalikke tarbeesemeid ning toiduaineid. Kommunistliku Partei Eesti Keskkomitee otsustas tarbijate ühinguid ära kasutada revolutsioonilise töö laiendamiseks. Ta suunas siia tööle kommunistid, nagu A. Prass, P. Tenno, K. Tuisk, J. Tüürmann jt. Eriti kasvas kommunistide mõju 1919. a. aprillis asutatud Tallinna Ametiühingute Tarvitajate Ühisuses, mille tegevus järjest laienes.[76] Talle kuulus linnas mitu kauplust, leivatööstus, kingsepa-, rätsepa- jt. töökojad. Tallinna Ametiühingute Tarvitajate Ühisuse kaudu tehti palju tööliste paremaks varustamiseks. Juhatusse kuulusid enamuses kommunistlikult meelestatud töölised. Sageli kasutas partei ühisuse kauplusi ja töökodasid ka illegaalse kirjanduse edasitoimetamise, parteiorganisaatorite ja sidepidajate kokkusaamise ning teiste niisuguste kohtadena.

Kommunistliku Partei Eestimaa organisatsiooni mõju all oli neil aastail ka tööliste karskusselts «Valvaja», mis kujunes tegelikult partei üheks legaalseks keskuseks Tallinnas. «Valvaja» juhtkonda kuulusid enamuses revolutsiooniliste tööliste esindajad. 1920. aastal töötas seltsi asjaajajana partei liige R. Alt.[77] Kommunistid J. Barrot, J. Kamberg, E. Vei jt. võtsid samuti aktiivselt osa «Valvaja» töö juhtimisest. Karskusselts tunnistas Kommunistliku Partei oma ideeliseks suunajaks ja korraldas vastavalt sellele ka oma tegevuse. «Valvaja» ruumides korraldati sageli tööliste isetegevuslikke maksulisi piduõhtuid, millest saadud sissetulek anti üle revolutsioonilise liikumise toetamiseks. Legaalse revolutsioonilise propaganda tegemise võimaluse tööliste hulgas andis ka seltsi ruumides kirjanduslike õhtute, loengute ja ettekannete korraldamine. Sageli olid «Valvaja» ruumid kohaks, kus kommunistid organiseerisid salajasi nõupidamisi. Politsei tähelepanu kõrvalejuhti-

[74] ENSV ORRKA, fond 957, nim. 1, s.-ü. 92, l. 30.
[75] ENSV ORRKA, fond 949, nim. 2, s.-ü. 147, l. 61.
[76] On nimelt teada, et 1923. a. algul oli Tallinna Ametiühingute Tarvitajate Ühisusel 2926 liiget. Vt. EKPA, fond 6495, nim. 1, s.-ü. 120, l. 36.
[77] EKPA, fond 25, nim. 2, s.-ü. 89, l. 3.

Tööliskarskusseltsi «Valvaja» laulukoor 1922. a.

miseks toimusid need peamiselt ringide töö ajal. «Valvaja» oli üheks omamoodi sildiks, mille varjus eesti kommunistid tegid revolutsioonilist tööd. Seltsi tegevus äratas suurt huvi Tallinna tööliste hulgas ja aitas neid kaasa tõmmata revolutsioonilisele võitlusele.

Tänu Eestimaa parteiorganisatsiooni tegevusele kasvas kommunistlike tööliste mõju ka vabrikute ja tehaste töölisvanemate nõukogudes.

Töölisvanemate nõukogud loodi Tallinnas ja ka teistes suuremates linnades 1917. aastal pärast Veebruarirevolutsiooni. Tol ajal nimetati neid vabriku- ja tehasekomiteedeks. Tootmisprintsiibi alusel looduna ühendasid nad kõiki ettevõtte töötajaid, sõltumata elukutsest või erialast.[78] Vabriku- ja tehasekomiteede tegevussfäär oli väga lai. Nad võitlesid 8-tunnilise tööpäeva kehtestamise, tööliste töötasu tõstmise, töötingimuste parandamise ja saaduste tootmise ning jaotamise üle tööliskontrolli sisseseadmise eest, organiseerisid vabrikumiilitsat ning Punakaardi salku.[79] Revolutsiooni käigus tekkinud töölisvanemate nõukogud etendasid Eestis suurt osa Oktoobrirevolutsiooni ettevalmistamisel ja läbiviimisel. Nad olid bolševike partei tähtsateks tugipunktideks ettevõtetes.

Võimule tulles oli kodanlus sunnitud neid Oktoobrirevolutsioonis karastunud töölisklassi institutsioone säilitama. 1919. a. jaanuaris andis kodanlik Ajutine Valitsus välja määruse vabrikute

[78] Vt. «Kiir» nr. 4, 24. märtsil 1917.
[79] Vt. ENSV ORRKA, fond R-1216, nim. 1, s.-ü. 4, l. 10.

ja tehaste töölisvanemate nõukogude kohta.[80] Igale ettevõttele ja vabrikule (ka riiklikule), kus töötas vähemalt 10 töölist, anti õigus valida üks töölisvanem, kes kuulus ühtlasi piirkonna töölisvanemate nõukogusse. Üldjuhtivaks organiks oli Üle-eestimaaline Vabrikute ja Tehaste Töölisvanemate Nõukogu, kelle liikmed pidid valima endi keskelt täidesaatva organi — Keskkomitee. Töölisvanemate nõukogude ülesandeks oli tegelda mitmesuguste vahekordade lahendamisega tööliste endi, samuti tööliste ja ettevõtete juhatuste kui ka ühiskondlike asutuste ning organisatsioonide vahel.

Töölisvanemate nõukogu institutsiooni kohta käiva määrusega püüdis tolleaegne kodanlik valitsus (mille 9 liikmest olid 4 sotsid ja 3 tööerakondlased) töölisvanemate nõukogusid vastu seada kommunistlike tööliste mõju all olevatele ametiühingutele. See oleks ka teostunud, kui Kommunistliku Partei Eesti Keskkomitee poleks kiiresti revideerinud oma otsust, mille ta võttis vastu vabrikuvanemate nõukogude valimiste kohta 1919. a. jaanuari lõpul. Eesti Keskkomitee oli siis otsustanud töölisvanemate nõukogusid boikoteerida. Ta põhjendas oma seisukohta sellega, et vabrikuvanemate nõukogud jätkavad nüüd, s. o. 1919. aastal, oma tegevust sotside partei poolt välja töötatud ja vabrikantide ning kodanliku valitsuse poolt heaks kiidetud põhikirja alusel.[81] Kuid paljud parteikollektiivid tehastes ja vabrikutes ei täitnud seda otsust, vaid võitlesid selle kui ebaõige otsuse ellurakendamise vastu ja võtsid nõukogude valimistest aktiivselt osa.[82] Seepärast toimus vabrikuvanemate nõukogude valimiste boikoteerimine näiteks Tallinnas ainult osaliselt. Ka mujal tööstuskeskustes pooldasid kommunistid valimistest osavõttu.

Paljudes kohtades saavutasid Kommunistliku Partei kohalikud kollektiivid, vaatamata «pahempoolsete» agitatsioonile, valimistel edu — töölisvanemate nõukogudesse pääses kommuniste või nende pooldajaid. V. Kingissepp, kes ei võtnud Keskkomitees töölisvanemate nõukogude valimiste küsimuse arutamisest osa, oli boikoti vastu. «Meil on vaja a v a l i k tööliste esitus ettevõtetes, mis s o t s i d e s e a d u s t mitte ei tunnistaks,» kirjutas ta 1919. a. juunis Tallinna parteikomiteele. «Ja ma panen ette ses mõttes jaanuari-otsust revideerida ja ümber otsustada.» [83] Mitmete parteikollektiivide nõudmised ja kommunistide igapäevane konkreetne töö vabrikutes veenis Keskkomiteed ja Tallinna Komiteed juuli algul oma otsust vabrikuvanemate nõukogude boikoteerimise kohta muutma. 23. juulil 1919 avaldas Tallinna komitee üleskutse «Tallinna tööväele», kus öeldi: «Siiamaani oleme vanemate nõukogusi paiguti täiesti boikoteerinud, ehk jälle nende peale ükskõikselt vaadanud. Nüüd aga kutsub kommunistline Partei Tal-

[80] ENSV ORRKA, fond 2000, nim. 1, s.-ü. 764, l. 9.
[81] EKPA, fond 26, nim. 1, s.-ü. 7, l. 8.
[82] Sealsamas, l. 11.
[83] Sealsamas, l. 12.

linna Komitee proletaarlasi üles neid asutusi niisamasugusteks võitlusabinõudeks tegema, nagu seda on ametiühisused proletariaadi käes... Valige tööliste vanemate nõukogusse kommunistlisi — tõsiseid proletariaadi esitajaid.» Parteiorganisatsioonid hakkasid nüüd Eesti Keskkomitee juhtimisel aktiivselt võitlema selle eest, et muuta vabrikuvanemate nõukogusid kommunistlike tööliste mõju all olevateks töölisklassi võitlusorganisatsioonideks.

Sotsid taotlesid vabrikuvanemate nõukogude moodustamisel nende vastandamist revolutsioonilistele ametiühingutele. Tegelikult hakkasid töölisvanemate nõukogud ja nende täidesaatev organ Keskkomitee juba 1920. a. alguses kõikjal kaitsma revolutsiooniliste tööliste huve. Tallinna suuremate tehaste töölisvanemate hulgas töötasid aktiivselt kommunistid E. Ambos, A. Prass, J. Santa, A. Sarnet jt. Töölisvanemate üleriiklikku nõukogusse valiti rida kommuniste, nagu J. Kuppar, J. Leimann, A. Reinson, J. Tõnisson jt. Töölisvanemate nõukogud pidasid oma koosolekuid peaaegu alati koos ametiühingute juhatustega ning otsuseid võeti vastu ühiselt.

Eestimaa parteiorganisatsioon kasutas seega võitluses töötavate hulkade enda poole võitmise eest õigesti V. I. Lenini juhendeid. Kommunistid töötasid seal, kus oli m a s s e. «Tuleb osata kanda igasuguseid ohvreid,» õpetas V. I. Lenin, «võita suurimaid takistusi, et süstemaatiliselt, visalt, püsivalt, kannatlikult propageerida ja agiteerida just neis asutustes, seltsides, ühingutes, olgugi kõige reaktsioonilisemais, kus aga leidub proletaarset või poolproletaarset massi.» [84]

§ 3. Abinõud kodanlik-natsionalistliku ideoloogia mõju vastu töölisliikumises

6. veebruaril 1920, s. o. neli päeva pärast Tartu rahu sõlmimist, formuleeris Eesti Keskkomitee rahu puhul Eesti töörahvale kirjutatud manifestis partei põhiülesanded.[85] Manifestis selgitati, et rahulepingu sõlmimine Nõukogude Venemaa ja kodanliku Eesti vahel ei tähenda sugugi klassirahu sõlmimist eesti proletariaadi ja eesti kodanluse vahel. Niikaua kuni Eesti töörahvas vaevleb palgatöö orjuse ikkes ja saab tunda kodanluse võimu petliku, äsja «iseseisvuse» kilbi varjus loodud kodanliku riigi kaudu, jääb tööliste ülesandeks ikkagi kodanluselt võimu võtmine, tootmisvahendite ja tööriistade natsionaliseerimine ning kodanluse klassiorganisatsiooni purustamine. Keskkomitee esitas loosungid: «Maha Eesti härrasriik!», «Elagu Eesti töörahva revolutsioon!», «Elagu Eesti töörahva nõukogude vabariik!». Eesti Keskkomitee näitas, et eesti töörahvas võidab endale vabaduse ainult siis, kui ta loob kõigi maade töölistega ühise klassivõitluse rinde ja astub oma võidu

[84] V. I. L e n i n, Teosed, 31. kd., lk. 34—35.

[85] Vt. V. K i n g i s s e p p, Võitlus ameerika-inglise imperialistide ja nende käsilaste vastu, Tallinn, 1953, lk. 14—66.

Kommunistlise Partei Manifest

Eesti töörahwale

Tartu rahu puhul.

Seltsimehed ja wennad!

Ühes Judenitshiga, külg külje wastas Koltshaki ja Denikiniga, liitriikide ülemjuhatuse all ja toetusel sõdis Eesti herrasriik Wenemaa nõukogude wabariigi, sellesamaga ka töörahwa rewolutsiooni ja iseenda „iseseiswuse rippumatuse" wastu kuni töörahwa punased wäed otsustawat wõitu ei saanud tsaristliste walgete kindralite üle, Eesti herrasriigil selle tõttu enam ei olnud, keda toetada ja kellelt toetust saada klassisõjas, ja — kuni liitriikide kapitalistlised walitsused proletariaadi surwe all sunnitud ei olnud Eesti herrasriigile rahutegemist lubama.

Wenemaa töörahwa rewolutsiooniline kangelasemeel wõitis liitriikide tanki ja naelsterlingi! Lääne proletarijaadi äge klassiwõitlus ja kommunistliste aadete kiire laiali lagunemine ühes tulise poolehoidmisega, mis Wenemaa töörahwa rewolutsioonil rohwuswahelise proletarijaadi hulgas on, wõitis maailma walitsewatelt klassitelt sõjawäe, mille waral punast Wenemaad rahustada.

Hambaid kiristades oli selle tagajärjel ka Eesti kodanlus sunnitud jätma unistusi kolmewärmilist lippu lehwima panna Peterburi ja Moskwa tornidel. Kartes punaste sissetungimist ja sisemist rewolutsiooni, tuli Eesti kodanlusel leppida oma „iseseiswuse ja rippumatusega" rahu teha riiklisel organseeritud klassiwaenlasega, lõpetades niiwiisi klassisõda Wenemaa nõukogude wastu, mis oma alguse sai Eesti töörahwa allaheitmisest tule ja mõõgaga 1919. a. jaanuaris ja weebruaris.

Rahuleping ei protokolleeri mitte jõudude wahekord, päkapikuse Eesti herraseiigi ja punase hiigla Wenemaaga, waid selle wiimase ja üleilmse kontrrewolutsiooni wahel. Iwan Poska käega kirjutas Lloid George Tartus rahulepingule alla, 15 miljoni kuldrubla, 1 miljon dessatini metsa ja muud majanduslised kontsessioonid Eesti herrasriigile on esimene altkäemaks kodanlusele, et see — olgu ta mis rahwusest tahes — Wenemaa töörahwa wabariigi rahule jõtaks.

Tartu rahuga on üleilmse kontrrewolutsiooni Eesti wäesalk tema rahwuslistesse piiridesse surutud. See on rahwuswahelise tööliste klassi osaline wõit, mis wastab tema jõudude tänasele seisukorrale. Eesti töörahwa eluline huwi ja ülesanne on — surmata kontrrewolutsiooni Eesti piirides.

Eesti proletaarlased!!

Tartu rahulepinguga ei ole weel lõpul Eesti töörahwa wõitlus rahu eest punase Wenemaaga. Kontrrewolutsiooni sõjaline wäerind on Eesti kohal läbi murtud, aga punase

Kommunistliku Partei Eesti Keskkomitee Manifest 6. veebruarist 1920 Eesti töörahvale Tartu rahu puhul.

korral kõige lähemasse liitu Venemaa Nõukogude vabariigiga. Manifestis püstitati ka Eesti töölisklassi lähemad võitluseesmärgid, nagu täielik amnestia poliitilistele vangidele, demokraatlike vabaduste tagamine, tihe majanduslik suhtlemine Nõukogude Venemaaga.

Võitlus manifestis esitatud lõppeesmärgi ja ka lähemate ülesannete elluviimise eest jäi Eesti töötajate revolutsioonilise liikumise peamiseks sisuks kuni 1940. aastani.

Eesseisvate ülesannete selgitamisel ja propageerimisel pidas partei väga tähtsaks just ideoloogilist tööd masside hulgas. «Mitte tööliste p a r t e i ei tee revolutsiooni,» kirjutas «Kommunist» nr. 2(25), 10. mail 1921, «vaid tööliste hulgad.» Kommunistide lähimaks ülesandeks oli rahvahulkade kasvatamine, nende organiseerimine võitluses ja kõigi töötajate liitmine partei revolutsiooniliste loosungite ümber. «Tööliste partei üksi revolutsiooni korda saata ei suuda,» öeldi artiklis «Kommunistlise partei ülesannetest», «olgu ta nii rohkearvuline kui tahes. Sest töörahva enamust või isegi suurt vähemust ei saa kodanlises riigis kunagi üksmeelsesse, kindlasti distsiplineeritud parteisse koguda, nagu kommunistline partei on. Erapooletutes töölishulkades peab selle võrra rohkesti vastuhakkamise tuld olema, et ta kommunistide vastuhakkamist toetaks.» [86]

[86] «Kommunist» nr. 2(25), 10. mail 1921.

Võitluses kodanluse katsete vastu näidata kodusõda Eestis kui sõda, mis tõi eesti rahvale vabaduse, on määratu suur tähtsus V. Kingissepa poolt (kes varjas end eesti kodanluse nuuskurite eest Tallinna lähedal Munalaskmel) 1920. a. algul kirjutatud pikemal teosel «Iseseisvuse ikke all», mis raamatuna ilmus veel samal aastal Petrogradis. Eestis levitati seda illegaalselt.

See raamat on otsekui jätk V. Kingissepa varasemale tööle «Kellele iseseisvus, kellele ike», mille ta kirjutas 1918. aastal. Kui autor teoses «Kellele iseseisvus, kellele ike» kõneleb sündmustest, mis olid seotud Saksa okupatsiooniga Eestis, siis järgmine raamat on pühendatud sündmustele Eestis 1918. a. novembrist kuni 1920. a. jaanuarini. Kuid mõlemate raamatute sisu ulatub kaugele üle nende perioodide raamide. V. Kingissepa raamatutest võib õppida, kuidas tuleb marksistlik-leninlikku õpetust rakendada erinevates konkreetsetes tingimustes.

Teoses «Iseseisvuse ikke all» analüüsib V. Kingissepp bolševistlikult põhjusi, mis viisid aastail 1918—1919 Eestis ajutiselt võidule kodanliku diktatuuri, paljastab nii sotside kui ka esseeride partei reeturlikkust, toob päevavalgele jõledaid meetodeid, mida Eestis kasutasid Inglise ja Ameerika intervendid ning näitab «iseseisva» kodanliku riigi rahvavastast ekspluataatorlikku iseloomu. Autor tõestab veenvalt, et iseseisvuse mõte tekkis kodanlusel alles pärast Oktoobrirevolutsiooni võitu. Ka analüüsib V. Kingissepp üksikasjaliselt põhjusi, millest oli tingitud kodanluse võit ja Eesti töörahva lüüasaamine 1918.—1919. aastal. Ta toob fakte selle kohta, kuidas kodanlusel läks hirmsa terrori ja pettuse teel korda Eestis töötajate revolutsiooni maha suruda ja ekspluataatorlikku riiki luua. Kodanlus viis töötajate vastu saksa täägid, kasutas soome lihunikke ja uimastas sotsiaaldemokraatide abiga töötajate teadvust natsionalismi mürgiga.

Eesti proletariaat ei saanud tol hetkel kodanlusele vastulööki anda, sest ta oli kaheksa kuud kestnud Saksa okupatsiooni tagajärjel äärmiselt nõrgestatud. Saksa okupatsioon, märgib V. Kingissepp, lõi Eesti vabrikute ja tehaste proletariaadi laiali, tööliste arv väheneb 71,5% võrra. Kõige rängemad hoobid langesid Tallinnale, kus tööliste arv langes 1918. a. novembriks 4000—5000-le (40 000—50 000 1917. a.). Seega oli ainus jõud, kes oleks suutnud takistada kodanluse vandenõu teostamist, suuresti nõrgestatud.

V. Kingissepp näitab oma raamatus veenvalt, et eesti kodanlus, kes ülistas «iseseisvat Eesti vabariiki», otsis tegelikult oma võimuletuleku esimestest päevadest peale endale peremeest imperialismi leeris, et selle abiga maha suruda revolutsioonilist liikumist Eestis. Niisuguse «teene» eest oli ta valmis ohvriks tooma Eesti iseseisvuse ning tõukama rahva välismaise kapitalismi orjusesse. «Kõik patenteeritud isamaalased ja iseseisvuslased,» kirjutas V. Kingissepp, «kes olid ja on valmis Eestit ükskõik kellele

ära sahkerdama, et ta aga ei saaks töörahvale, kõik nad olid «inglase tulekust» ja Inglise okupatsioonist tiined.» [87]

Suure vihkamisega kirjutab V. Kingissepp sellest, kuidas kodanlikud natsionalistid tõid Eestile kaela Lääne imperialistide interventsiooni, kuidas nad müüsid ja reetsid eesti rahva. Ta kisub maski Inglise ja Ameerika imperialismilt, paljastab uute kolonisaatorite alatuid võtteid. «Inglane Eestis, — see pidi olema Eesti töörahva allaheitmine tankidega, nii kui Iirimaal, Indias, Egiptuses rahustati nendesamade tankidega, Bulgaarias — Marokko neegritega, Ungaris — Rumeenia käsualuste vägedega.

Inglane Eestis, — see pidi olema Eesti töörahva mobiliseerimine ja otsekohene sõjakäik Venemaa Nõukogude Vabariigi vastu nii kui Inglise «päästjad» seda olid teinud Põhja-Venemaal. Tallinn pidi saama Balti mere — Arhangelskiks, Päts-Rei valitsus teiseks Tšaikovski valitsuseks.» [88] V. Kingissepp märkis, et «siis valetas kodanlus kõigi oma hääletorude kaudu rahvale suud ja silmad täis, et inglane tulevat vabastajana ja päästjana ja Eestile nimelt iseseisvust tooma. Valetati surnuks, et inglane, kui ta tuleb, tuleb ainult selleks, et siit Peterburi minna, Tallinnale kuberneri ja Eesti töörahvale Koltšaki ahelaid tooma. Eesti Koltšaki kätte mängimine, see on tõeliselt kodanliku poliitika tuum, mis on varjul iseseisvuse ja demokraatia kesta all». [89]

V. Kingissepp andis oma raamatus kujuka pildi Eesti töölisklassi ja töötava talurahva kangelaslikust võitlusest oma maa kodanluse ning Inglise ja Ameerika imperialistide vastu, käsitledes seda võitlust ühtlasi kui Eesti proletariaadi abi Nõukogude Venemaa rahvastele sotsialistliku riigi kaitsmisel.

Raamatus jutustatakse üksikasjaliselt ja kirglikult, kuidas Tallinna proletariaat tõusis võitlusele Inglise imperialistide vastu ja takistas Inglise vägedel maabumist ning Eesti otsest okupeerimist, kuidas proletariaat astus ennastsalgavalt välja Lääne interventide vastu, püüdes kõigi jõududega nurja ajada nende plaane — muuta Eesti interventsiooni tugialaks Nõukogude Venemaa vastu.

Kogu raamatust õhkub sügavat armastust Nõukogude Venemaa, nõukogude rahva vastu, kes tol ajal raskete võitluste keerises kaitses esimese tööliste ja talupoegade riigi vabadust ning iseseisvust. Venemaa töörahva revolutsioon, kirjutas V. Kingissepp, on kogu maailma töörahva ühine asi. Autor rõhutas, et Eesti proletariaadi lõplik võit on lahutamatult seotud Vene proletariaadi edusammude ja võitudega. Seepärast on Eesti töörahvas huvitatud Punaarmee täielikust võidust kõigi Nõukogude riigi vaenlaste üle. V. Kingissepp näitas, kuidas Kommunistliku Partei Eestimaa organisatsioon ja Eesti töölisklass võitlesid ennastsalgavalt eesti

[87] V. Kingissepp, Iseseisvuse ikke all, Peterburi, 1920, lk. 13—14.
[88] Sealsamas.
[89] Sealsamas, lk. 18.

sõdurite kasutamise vastu interventsioonisõjas Nõukogude Venemaal. Ta kiskus maski kodanlikelt natsionalistidelt, näidates, kuidas viimased tegutsesid Inglise ja Ameerika imperialistide agentidena. V. Kingissepp paljastas oma raamatus sõja röövelliku iseloomu, mida Eesti kodanlik kildkond pidas Nõukogude Venemaa vastu. Ta näitas, et see sõda oli kodanlusele vajalik selleks, et veel tugevamini orjastada Eesti töörahvast ja aheldada teda kõvemini imperialismi vankri külge. Viha ja põlgusega kirjutas V. Kingissepp sotsidest, kes lömitasid imperialistide ees ja müüsid töörahvast tema verivaenlastele. Raamat etendas suurt osa töötajate vabastamisel sotsidest juudaste laostavast mõjust.

V. Kingissepp näitas arvude ja faktide varal, et kodanlus viis Eesti majandusliku katastroofini ja jättis töötajad poolnälga. Oma raamatu lõpetas autor aga kindla veendumusega, et Eesti proletariaadi võit ei ole mägede taga. Raamatus «Iseseisvuse ikke all» avaldatud mõtted kõlasid üleskutsena Eesti töörahvale mitte taganeda valge terrori ees, vaid sammuda julgelt edasi, tõelise vabaduse ja täieliku võidu poole.

Raamat «Iseseisvuse ikke all» on kirjutatud sündmuste keerises, kõiges on tunda võitlust, lahinguvälja. Paljud leheküljed kujutavad vihast ja tabavat pamfletti. Raamatus ei ole ainsatki ükskõikset rida. Ta kisub kaasa oma revolutsioonilise paatosega, innustab, annab jõudu ja energiat ning sisendab tahet pühendada oma elu kommunismi heaks.

V. Kingissepa raamat «Iseseisvuse ikke all» aitas kasvatada Eesti töötajaid kommunismi vaimus. Ta kuulub nende vahendite hulka, mis aitasid Eesti proletariaadil Kommunistliku Partei juhtimisel kõigutada kodanliku diktatuuri hoonet ja see lammutada.

Eesti kodanlus nimetas klassisõda, mida ta pidas koos Lääne imperialistidega Eesti töörahva revolutsioonilise võitluse lämmatamiseks, «vabadussõjaks». Nagu nägime, hajutas selle müüdi juba V. Kingissepa teos «Iseseisvuse ikke all». Oma rohkearvulistes väljaannetes näitas partei veenvalt, mida endast tegelikult kujutas see «vabadussõda». «Kodanluse ja tema palgaliste jutt sõjast Nõukogude Vabariigi vastu kui sõjast eesti rahva enesemääramiseks, iseseisvuse ja rippumatuse teostamiseks,» kirjutati 1920. a. juunis välja lastud lendlehes, «on pettus, mis peab varjama kodanluse klassisõda töörahva vastu. Selle klassisõja esimeses järgus heitis kodanlus sõjariistus salkade ja valge terroriga eesti töörahva enese alla ja viis äärmise vägivalla varal läbi üldise mobilisatsiooni. Selle sõja teises järgus läheb Eesti härrasriik juba naabermaadele samasugust «demokraatlikku» kaaki ja iket viima.» Partei poolt avaldatud lendlehtedes ja artiklites toodi konkreetseid materjale, mis paljastasid eesti kodanluse kontrrevolutsioonilist tegevust kodusõja päevil ning näidati, et ainult revolutsiooniline töölisklass eesotsas Kommunistliku Parteiga pidas võitlust Eesti töörahva tõelise vabaduse ja iseseisvuse eest. Partei näitas, kuidas Saksa täkide abita jäänud Eesti kodanlik valitsus 1919. a. algul,

kui eesti punased kütipolgud jõudsid Tallinna lähistele, katastroofi äärel seisis. Iseloomustades eesti kodanluse juhtivaid tegelasi, paljastas partei neid kui rahva äraandjaid, kes meeletus vihas revolutsioonilise tööliskласsi vastu olid valmis andma oma maa ükskõik kellele, ainult mitte oma töörahvale.

Eesti kodanlus ja sotsid kujutasid imperialistlikke kiskjaid, rahvaste rõhujaid ja kurnajaid «õilsate abimeestena», kes «heast südamest» abistavad teisi rahvaid ja toetavad Eesti iseseisvust. «Pahandage Pariisi maailma sandarm ära,» kirjutas V. Kingissepp, ja «rippumata Eesti on ilma kõigest, mille najal ta «iseseisev» valitsus «ise» seisab.»

Kui eesti kodanlikud natsionalistid hooplesid, et Inglise ja Prantsuse imperialistid on kodanlikku Eestit *de jure* tunnustanud, kirjutas «Rõhutute Hääl»: «Kuid tõepoolest see, kes oma vahvusega ka Eestile de jure andis, oli Vene punaväelane. Oleks liitriikide kapitalistidel Venemaa pinnal veel üks ainuski «edukalt võitlev» valge kindral olemas, siis võiks Eesti kodanlus veel tänapäeval de jurest ainult magusat und näha ... Kui valgetel kindralitel oleks korda läinud Vene töörahvast ära kägistada, siis oleksite teie de jure asemel pidanud kuberner Korostovetsit mitte vähem pidulikult vastu võtma.» [90] Partei selgitas pidevalt, et just Nõukogude Venemaa oli see, kes väikest kodanlikku Eestit, seni veel ühegi teise riigi poolt tunnustamata maad, reservatsioonideta tunnustas. Alles Entente'i sõjaretkede lõplik purustamine, Eesti, Läti ja Leedu ning Nõukogude Venemaa vahel diplomaatiliste suhete sõlmimine sundis ka Lääne imperialistlikke suurriike Balti riike tunnustama. Eesti tunnustamine Nõukogude Venemaa poolt ja Tartu rahu sõlmimine ajas nurja Inglise imperialistide plaanid muuta Eesti Inglismaa mandaatalaks.

Tõeline iseseisvus, millega kodanlus kiitles, jäi muidugi tulemata.

Partei näitas kõigis oma artiklites ning suusõnalises agitatsiooni- ja propagandatöös kodanliku Eesti riigi kohta, et Eesti kodanlik riik on sõltuv imperialistlikest riikidest ja jääb selleks paratamatult ka edaspidi, seni kuni Eestis kestab kodanlik kord. Lääne imperialistid, ütles V. Kingissepp, andsid eesti kapitalistidele pihku «Eesti iseseisvuse» aktsiad, panid neile aga ka kindla poliitilise kohustuse: «mitte halvem sandarm olla kui komandeeriv kindral Seckendorff.» Artiklites, mis avaldati illegaalses «Kommunistis», samuti ka üleskutsetes ja lendlehtedes, nagu «Kes võitis Eestile «de jure» tunnustamise?», «Harju Pank — sakslaste käes? Kelle käes on Konstantin Päts?» [91], «Piruka jagamisele tuleb lõpp teha» [92] jne., paljastas partei seda sõltuvust, eelkõige Ameerika Ühendriikidest ja Inglismaast, ning näitas kodanliku Eesti vabariigi iseseisvuse efemeersust.

[90] «Rõhutute Hääl» 1921, nr. 17, lk. 285.
[91] «Kommunist» nr. 3(26), 20. mail 1921.
[92] Sealsamas, nr. 7(30), 11. juulil 1921.

Partei valgustas väsimatult kodanliku süsteemi ja riigi tõelist olemust. Artiklites: «Varssavi kelmid ja taskukunstnikud riiki valitsemas», «Kunst riiki valitseda»[93] kirjeldas partei kodanliku Eesti «demokraatiat» ja töötajate äärmiselt rasket majanduslikku olukorda. Partei näitas tööstuse vältimatut degradeerumist seoses Venemaaga majanduslike sidemete katkestamisega ja Eesti majanduse üha suuremat allutamist väliskapitalile. Reas kirjutistes, nagu «Riigipiruka mehed», «Väljapressijad» jt.[94], paljastati kodanliku valitsuse majanduspoliitikat kui kapitalistide, äritsejate ja hallparunite huvides teostatavat poliitikat.

Keskkomitee paljastas süstemaatiliselt partei ajakirjanduse kaudu eesti kodanluse mahhinatsioone välispoliitika alal. 11. juunil 1920 teatas Eesti välisminister Asutavas Kogus, et teoksil on Eesti-Briti kaubaleping, mille sisu ta aga ei avaldanud. Keskkomitee tõi lepingu tingimused avalikkuse ette ja andis sellele lepingule hinnangu 17. juuni lendlehes pealkirja all «Töölised, meid müüakse!». Partei näitas, et see «salaleping on — leping töörahva vastu». Lina ja mets saadetakse müüd Inglismaale. Linavabrikud aga seisavad, paberi- ja mööblivabrikud kiratsevad puumaterjali puudusel. «Inglise röövkapitalistid,» kirjutas lendleht, «riisuvad Eestimaa paljaks tema looduslikkudest varadest ja igasugusest toorainest... Kapitalistlik Inglismaa... tõmbab kui ämblik oma võrgu Eesti loodusvarade ja tema elava tööjõu ümber, nii kui kärbse ümber ja — siis asub ta tunnistama, et kärbes on iseseisvuseks küps... Meie oleme painutatud k a h e k o r d s e kurnamise ja k a h e k o r d s e surve alla...»[95] Pöördudes Eesti töörahva poole, kutsus Kommunistliku Partei Eesti Keskkomitee «revolutsiooni mõõgaga hävitama Eesti-Briti röövlepingut, Eesti-Briti kodanlise röövliidu ja selle asemele panema Eesti ja Venemaa töörahva nõukogude vabariikide vennasliidu».

Kodanlikus Eestis, nagu ekspluataatorlikus ühiskonnas ikka, moodustas valitsev klass elanikkonna tühise vähemuse. Seetõttu ei saanud eesti kodanlus valitseda ekspluateeritavat töörahvast, kes moodustas rahva enamuse, üksnes vägivalla ja terrori abil, vaid ta kasutas töörahva vaos hoidmiseks ohtralt ka vaimset relva. Oma peamiseks ideoloogiliseks relvaks valis eesti kodanlus šovinismi ja natsionalismi. Seda juurutati valitsuse poolt elanike hulgas kui riiklikku ideoloogiat.

Kodanlik-natsionalistlik poliitika tuleneb, nagu teame, kodanluse kui klassi iseloomust, lähtub eranditult tema isiklikest kitsaist klassihuvidest, mida ta seab kõrgemale kogu rahva huvidest. Kodanlus kasutab rahvuslikku lippu selleks, et panna rahvast liikuma siis, kui see on temale kasulik. Ent kui rahva püüdlused on vastuolus kodanluse huvidega, siis muutub ta rahvuse reetu-

[93] «Kommunist» nr. 4(20), 13. juulil 1920.
[94] Sealsamas, nr. 2(18), 30. juunil 1920.
[95] Sealsamas, nr. 4(20), 13. juulil 1920.

riks. Inimkonna ajalugu on jäädvustanud palju fakte oma rahva ja oma rahvuse reetmisest kodanluse poolt.

Eesti kodanlus püüdis idealiseerida kodanluse osa eesti rahva ajaloos. Eesti kodanlikke tegelasi kujutasid nad oma rahva tõeliste juhtidena, kes hoolitsevad kogu rahva eest ja seisavad väljaspool klasse, kõrgemal neist. Toetudes oma poliitilise võimu kindlustamisel Lääne imperialistidele ja tuues neile ohvriks eesti rahva elulised huvid, lobises kodanlus rahva «ühistest huvidest» ja nõudis töölistelt viimaste nimel oma õiguste ja oma eluliste huvide eest võitlemisest loobumist. Nii mürgitas kodanlus elanikkonna teadvust, esitades oma klassihuve kogu eesti rahva huvidena. Siinjuures kasutas ta osavalt rahva loomulikku isamaa-armastust ja tegi palju ilusaid sõnu riigi «iseseisvusest».

Üha avalikumalt kultiveeris eesti kodanlus igal pool ülbet natsionalismi ja šovinismi, antisemitismi, põlgust venelaste ja teiste naaberrahvaste vastu, ässitas eesti rahvusest töötajaid kõigi teistest rahvustest töötajate vastu, õõnestades sellega töölisklassi ühtsust. Hakkas ilmuma natsionalismist küllastunud raamatuid ja ajakirju.

Eriti püüdis kodanlik propaganda õhutada eesti rahva vaenu vene rahva vastu, samastades vene rahvast tsarismiga ja kujutades Eesti eraldumist Nõukogude Venemaast kui vabanemist rahvuslikust rõhumisest.

Tegelikuks eesmärgiks oli siin kihutada noorsugu ja kõiki töötajaid üles eelkõige Nõukogudemaa vastu, kus proletariaat esimesena maailma ajaloos oli heitnud oma turjalt mõisnike ja kapitalistide võimu.

Selle natsionalistliku poliitika ajamises võtsid mustema osa enda peale eesti menševikud-sotsid. Reetes rahva huve ja loobudes marksismi printsiipidest, kulutasid nad küllalt palju jõudu selleks, et kustutada eesti rahva mälestusest neid revolutsioonilise võitluse kangelaslikke lehekülgi, mis jutustasid eesti ja vene töörahva ühisest võitlusest tsaari isevalitsuse, mõisnike ja kapitalistide vastu. Näiteks valetasid sotsid, nagu oleks 16. oktoobril 1905. aastal Tallinna töötajate demonstratsiooni Uuel turul tulistatud seepärast, et Eesti proletariaat 1905.—1907. a. revolutsioonis olevat võidelnud Venemaast lahkulöömise eest ja võimu ülemineku eest eesti kodanluse kätte. Nad vaikisid ülevenemaalisest poliitilisest streigist 1905. a. oktoobris ega näidanud seda, et Tallinna tööliste väljaastumine oli proletaarse solidaarsuse aktiks, Moskva ja Peterburi tööliste toetamise aktiks.

Suurt osa rahvavastase kodanliku natsionalismi olemuse paljastamisel etendas nii illegaalne kommunistlik kui ka legaalne revolutsiooniline töölisajakirjandus. «Kommunist», tema lendlehed, Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu häälekandja «Rõhutute Hääl» jt. väljaanded kõnelesid eesti kodanluse reetlikkusest ja näitasid faktide varal, kuidas kodanlus, rääkides oma «armastusest kodumaa vastu», «patriotismist» jne., müüs tegelikult Eesti

rahvuslikku sõltumatust. Partei näitas oma trükisõnas konkreetselt, kuidas Eesti kodanlus asus oma rahvust reetma juba tema tekkimisest peale, kuidas ta Vene tsarismil aitas Eestis alla suruda 1905. aasta revolutsiooni, kuidas ja milliste võtetega ta aastatel 1918—1919 kukutas välisimperialistide tääkide abil nõukogude võimu, kuidas ta pidevalt Eestiga kauples, pakkudes teda kord Inglise ja Ameerika, kord Saksa imperialistidele.

Kommunistliku Partei Eestimaa organisatsioon seadis kodanlik-natsionalistlikule propagandale vastu Eesti töötajate kasvatamise proletaarse internatsionalismi vaimus, oma rahvasse ja Kommunistlikku Parteisse uskumise vaimus. Partei selgitas oma trükisõnas Venemaa ja Eesti proletaarlaste klassihuvide ühtsust ja jutustas vene ning eesti tööliste ühisest võitlusest. Paljastades sotside valet, käsitles kommunistlik ajakirjandus 1905. aasta 16. oktoobri sündmusi õigesti, internatsionalistlikult.

Kommunistliku Partei Eestimaa organisatsiooni jõupingutused kandsid vilja. Üha kindlamini hakkasid Eesti töötajad mõistma oma kodanluse ja nende kaasajooksjate — sotside tõelist olemust. Üha tugevamaks kasvas sümpaatia nõukogude rahva vastu, kes oma Kommunistliku Partei juhtimisel ehitas sotsialismi, valgustades nii Eesti kui ka kogu maailma töötajaile teed uuele, õnnelikule elule. «Kommunistis» ja selle lendlehtedes ilmunud kirjutustes, nagu «Kaks ilma», «Kust tuleb abi» jt. selgitas Eesti Keskkomitee rahvahulkadele, milline tähtsus on Nõukogude Venemaa võidul interventide üle ka Eesti saatusele ja Eesti proletariaadi võitlusele oma rahvusliku kodanluse vastu.

Kohe pärast kodusõja lõppu hakkas partei ajakirjandus laiadele töötajate hulkadele valgustama Nõukogude Venemaa rahuarmastavat poliitikat ja paljastama rahvusvahelise imperialismi ning Eesti kodanluse agressiivseid taotlusi. Korduvalt toodi kommunistlikus trükisõnas veenvaid fakte selle kohta, kuidas Eesti kodanlus rikkus Nõukogude Venemaaga sõlmitud Tartu rahulepingu tingimusi.

Tähtis koht Kommunistliku Partei Eestimaa organisatsiooni poolt teostatavas propaganda- ja agitatsioonitöös kuulus Nõukogudemaa töötajate elu, nende saavutuste ja võitlusraskuste näitamisele. Partei väljaannetes trükiti artikleid VK(b)P kongressidest ja konverentsidest, töötajate materiaalse olukorra paranemisest Nõukogude Venemaal, räägiti Nõukogudemaa töötajate poliitilistest vabadustest ja õigustest. See revolutsioniseeris Eesti töötajaid ja kasvatas neis usku oma jõusse.

Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni aastapäevade tähistamiseks korraldasid revolutsioonilised töölised koosolekuid, selle päeva puhul saadeti tervitusi Nõukogude Venemaa valitsusele ja VK(b)P Keskkomiteele, millega kinnitati oma internatsionaalset solidaarsust nõukogude võimuga. Eesti Keskkomitee laskis harilikult selle päeva puhul välja üleskutseid või lendlehti. «Terve maailma rõhutud,» kirjutas Eesti Keskkomitee Oktoobrirevolutsiooni

kolmanda aastapäeva (1920. a.) puhul väljalastud lendlehes «Proletariaadi võidupäev», «avaldavad sel päeval oma poolehoidu Venemaa nõukogude vabariigile. Kõigi maade töölised annavad sel päeval tõotuse: võidelda ja võita! Eesti proletariaat! ka teie olete sel päeval ühes oma klassivendadega, mis rahvusest need ka ei oleks, mis keelt nad ka ei kõneleks: Teie ei orja sel päeval oma kurnajaid, nuumikuid, päevavargaid mitte! Te tulete vabrikutest, töökodadest, tehastest ja hüüate: «Elagu Venemaa töörahva Vabariik!»» Mitmes tehases katkestasid töölised sellel päeval töö.

1. mai demonstratsioonidel kandsid revolutsioonilised töölised punaseid loosungeid pealkirjadega: «Käed eemale Nõukogude Venemaa küljest!» Miitingutel kõlasid sageli hüüded: «Elagu Nõukogude Venemaa!»

Eesti kommunistid võitlesid väsimatult tihedate ja sõbralike sidemete kehtestamise eest Eesti ja Nõukogudemaa vahel. Nad propageerisid eesti ja vene rahva sõprust, organiseerisid Eesti töörahvast võitlusele heanaaberlike ja sõbralike suhete ning tihedate majanduslike sidemete loomise eest oma idanaabriga.

Kommunistlik ajakirjandus näitas Eesti majandusliku lähenemise hädavajalikkust Nõukogude Venemaale. Ainult sõprus ja majanduslik koostöö Venemaaga võivad soodustada majanduslikku tõusu Eestis, elavdada tööstust ja päästa töötajaid töötaolust — see mõte läbis punase niidina Kommunistliku Partei Eestimaa parteiorganisatsiooni poolt välja antavates ajalehtedes ja lendlehtedes käsitletavaid majanduslikke probleeme.

Eesti töötajate kasvatamiseks proletaarse internatsionalismi vaimus ja rõhujate lepitamatu vihkamise vaimus avaldati nii Eesti Keskkomitee illegaalsetes väljaannetes kui ka «Klassivõitluses» Pariisi Kommuuni, rahvusvahelise naistepäeva, 1912. aasta Leena sündmuste, Oktoobrirevolutsiooni, Ungaris nõukogude võimu kehtestamise ja Saksamaa revolutsioonilise liikumise tähistamisele, K. Marxi, F. Engelsi, K. Liebknechti, R. Luxemburgi ja teiste töölisliikumise juhtide, samuti kodanluse diktatuuri ohvrite mälestusele pühendatud artikleid.

Peaaegu igas «Kommunistis», «Klassivõitluses» või mõnes teises partei väljaandes avaldati informatsioonilist materjali rahvusvahelisest töölisliikumisest ja töölisklassi võitlusest naaberriikides — Lätis, Leedus, Soomes. Illegaalse parteiajakirjanduse veergudel leidsid vastukaja rahvusvahelise proletariaadi klassivõitluse kõik tähtsamad momendid. Rohkesti pühendati siin tähelepanu ka Kominterni tegevusele.

Kommunistliku Partei Eestimaa organisatsiooni liikmed pidasid võitlust renegaatide vastu töölisliikumises, kes õõnestasid usku töölisklassi ürituse õigsusse. Kodanluse poolt ära ostetud reeturid tegid korduvalt katseid astuda tööliste koosolekutel välja natsionalismi hääletorudena. Nad mustasid Eesti proletariaadi eesrindlikumat osa, laimasid igati Nõukogude Venemaa töörahvast

Eestimaa Kommunistliine Partei.

Proletaarlise revolutsiooni 4. aastaqäewaks.

Eestimaa Kommunistliise Parrei Keskkomitee waljaanne.

7. novembr (25. oktjabr) 1917. — 7. novembr 1921.

Pole päewa nii tähe tähtsa, millele kohaneks ülemaailmse ja meie kodumaa ajaloos oleks nii tähtsusrikkaid sündmusi, kui 7. novembr 1917. aastal. Nii tähtsat päewa ei leiamb kogu maailma ajaloos ega ei tulnub weel aastaid. Aga Nõukogude Wenemaa elab — koja tõi: armastab wastuwõitlejaid ja wõitlusi, mis teha pärab maailmapoolt ja kõnebab kuigi ei ole nähtawa jõuga. Ja ei mitte ainult Wenemaa pole alal hoidnud proletaarlise wõimsat — koja proletariaadi ennab.

Iõigi loodustine õigõlõhtsuwus pole ta tuab mumbu proletaarlist mõtteile. Kui mõisteta wõitjalikuse on sõnnab Nõukogude Wenemaa's elitsuit jõrsamb rahwas, siis on ta jaanal ajal weel nõrbamate loendaud trma õuber leidis wagbe tõõrahwa. Nõukogude Wenemaa tootamine wõitjalikkuse ajaloolises on wõimaduel lõiluma panna ta web tõõrahwaõigusb, õt kui nagt tiubiali proletaarilise revolutsiooni poole tõõnab pole, ja tõõrahwa tõõtõõrjõib on jaanuab jõlles tõõmaiõs maajõe a tõõna wõimaud.

Kõõmaa Nõõkõõtõõe proletaarlane, Nõõkogude Wenemaa mõjaaba aõõõõõrõwa pulpi mõõrõõõ Sa ehe tõõrahwapõõ tõõe parremaa, kui õõõ õõõõ wma jõõõwõõõõ õõõõõ tõõe pimõõmaa, tõõõ wõõrma wma nõõ ja õõõõgi õõõõõ, õõõ jõõi õõõõi ja õõõõõõõõõ Nõõkogude Wenemaa jaõõõe põõõ wõõõõõõõõõ, õõõõõ õõõ õõõõõõõõõ õõ

ning eitasid Oktoobrirevolutsiooni suurt tähtsust eesti rahva ajaloos.

«Kommunistis» ja selle lendlehtedes paljastas partei kodanluse ja tema poolt äraostetud pahatahtlike ässitajate alatut laimu ning andis neile väärika vastulöögi. Reas artiklites nagu «Nõukogude Venemaa majandus arvudes» [96] ja «Proletariaadi võidu päev» [97] kajastas «Kommunist» ning selle lendleht tõde Nõukogudemaa elust.

Revolutsioonilised töölised tegid oma koosolekutel töörahva laimajad pihuks ja põrmuks. Nii toimus 12. novembril 1920 Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu poolt korraldatud koosolek, millest võttis osa üle 3000 inimese.[98] Sellel koosolekul astus välja Nõukogude Venemaalt Eestisse opteerunud ja kodanluse poolt äraostetud tööline Hein. Ta rääkis, et «Izborskis tapetud 26 ise selles süüdi olla, sest kes käskis neid nii käremeelsed olla ja kodanlise klassi peale tormi joosta» ja et «Vene Nõukogude süsteem ei kõlba Eesti töörahvale».[99] Siis läks koosolekul torm lahti. Kõikjal kuuldusid hüüded: juudas! provokaator! inimsoo jätis! jne. «Häbi sulle,» vastas töölisvanem K. Kuusk, «kes sa paremaid seltsimehi teotad... Häbi kõigile, kes klassivõitluse aate maha on müünud oma timukatele leivatüki eest. Eesti tööliskiass naelutab Heini ja teised ülejooksikud häbiposti.» [100] Irboskas tapetud Üle-eestimaalise Ametiühingute Kesknõukogu esimehe A. Annuse abikaasa vastas Heinile, et ta ilmaaegu laimab nõukogude korda Venemaal ja solvab õige asja eest langenud seltsimehi. Ta ütles avameelselt, et Hein teeb seda ainult kodanluse huvides. Ta kutsus kõiki emasid üles oma lapsi mitte niisugusteks töörahva äraandjateks kasvatama, nagu seda on Hein. Naistööline Hansen kutsus oma sõnavõtus kõiki töötavaid naisi üles jätkama seda võitlust, mille eest tuhanded on langenud. «Häbi peaks olema sinul kõnelda, nagu oleks Izborskis langenud ise süüdi,» hüüdis Hansen provokaator Heini poole pöördudes. «Nende mälestus on meile püha, sest nad on selle võitluse eest langenud, mida meie edasi peame.» [101]

Ka Pärnus, Tartus ja mujal toimunud tööliste koosolekutel anti natsionalistlik-šovinistlikele Nõukogude-vastastele laimukatsetele vastulöök.

Kodanluse diktatuuri ning sise- ja väliskapitalistide poolt töörahva halastamatu ekspluateerimise õigustamise üheks vahendiks oli religioon.

Ametlikult oli kirik kodanlikus Eestis 1920. a. põhiseaduse alusel riigist lahutatud. Kodanlus oli sunnitud seda tegema kõige-

---

[96] «Kommunist» nr. 4 (20), 13. juulil 1920.
[97] «Kommunisti» lendleht nr. 20, november 1920.
[98] ENSV ORRKA, fond 949, nim. 2, s.-ü. 110, l. 40—41.
[99] Sealsamas, l 40.
[100] Sealsamas.
[101] Sealsamas, l. 41.

pealt Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni mõjul. Kuid kiriku lahutamine riigist viidi läbi ainult vormiliselt — tegelikus elus oli riik kirikuga kõige tihedamalt seotud. Nii töötas Tartu Ülikoolis riigi kulul esimese teaduskonnana usuteaduskond, kus valmistati ette rahva vaimsete pimestajate kaadrit. Peaminister K. Päts oli suguluse kaudu seotud kiriku kõrgema juhtkonnaga (tema vend Nikolai oli vene õigeusu kiriku sinodi esimees). Valitsuses kuulusid ministrite portfellid sageli vaimulike poliitilise partei — Kristliku Rahvaerakonna esindajaile (rahva hulgas nimetati seda parteid irooniliselt «taevaliiduks»).

Kirikutes peetavate jumalateenistuste ja ajakirjanduse kaudu, samuti muul viisil tehtav usuline propaganda oli tihedalt seotud natsionalismi ja ebateadusliku «rahvustervikluse» teooria propageerimisega ning Nõukogude Venemaa vastase alatu laimu levitamisega. Rahvas kuulutati vaimulikkonna poolt klassidest kõrgemal seisvaks kategooriaks ja Eesti kodanlik riik «kogu rahva ühissünnituseks». Omariikluse arendamiseks manitseti isalikult ühiskondlikke klasse ja kihte loobuma omavahelistest lahkhelidest. Erilise rõhu asetas vaimulikkond «eestluse» ja isamaa-armastuse propageerimisele.

Usuline ideoloogia saavutas teatud mõju veel madala klassiteadvusega töörahva osa hulgas. Kiriku õpetus sellest, et need, kes maa peal kannatavad, pärivad taevas igavese elu ja «õndsuse», leidis teatud pinda nende töötajate seas, keda jõhker kurnamine ning kapitalistide ja kulakute vägivald olid meeleheitele viinud.

Kommunistliku Partei Eestimaa organisatsioon pühendas suurt tähelepanu rahva vabastamisele usulise ideoloogia kammitsaist. Kommunistlikus trükisõnas avaldati rohkearvulisi kirjutusi, milles töörahvale selgitati, et usu ja kiriku sotsiaalseks funktsiooniks on kapitalistliku ekspluateerimise õigustamine ja kaitsmine. Ilmekate faktide abil paljastasid kommunistid ja klassiteadlikud töölised kirikut ning vaimulikkonda kui kodanluse klassihuvide kaitsjaid. Samuti selgitati rahvale usu antimaterialistlikku ja ebateaduslikku olemust. Partei tõestas konkreetsete näidete varal, et pastorid ja papid ei ole üksnes ekspluataatorliku korra kaitsjad, vaid ka ise ekspluateerijaid.

Reas kirjutustes selgitati religiooni klassiolemust. Neis näidati, et vaenlase armastamise jutlustamine on kasulik ainult valitsevale kodanlusele, sest sellega püütakse halvata ja lämmatada töörahva revolutsioonilist aktiivsust ning kasvatada töötajaid «truudeks orjadeks» vabrikantidele, mõisnikele ja hallparunitele. Samal ajal kui vaimulikud jutlustasid pisarsilmil ligimese- ja vaenlasearmastusest, ei tundnud nad ise mingit halastust oma teenijate vastu, sundides neid päevas töötama 12—16 tundi, ega ka piinlikkust kirikutalituste eest hingehinda võttes.[102]

[102] Vt. «Kommunist» nr. 12(35), 21. augustil 1921; sealsamas nr. 26(49), 26. novembril 1921; «Uus Meie Hääl» nr. 3, 2. septembril 1922; sealsamas, nr. 26, 14. oktoobril 1922.

Erilist rõhku pani Kommunistlik Partei oma usuvastases propagandas ebateaduslike usudogmade kummutamisele.

Suurt tähelepanu pühendasid klassiteadlikud töölised sellele, et paljastada pastorite isiklikku elu, mis polnud sugugi kooskõlas pühakirja õpetusega. Näiteks kritiseeriti «Rõhutute Hääles» teravalt Harju-Jaani koguduse aseõpetajat sellepärast, et ta ristsetel sundis karsket noorukit viina jooma, öeldes, «... et viisakas noormees peab tingimata viina võtma, suitsetama ja sugu tegema, muidu ei kõlba ta seltskonda».[103] «Kommunistis» ilmus sageli artikleid, kus paljastati vaimulike liiderlikku elu, nende rahaahnust ning Kristliku Rahvaerakonna rahvavastast tegevust. Viimased hääletasid Riigikogus peaaegu alati ja esimeste hulgas nende seaduseelnõude vastu, mis käsitlesid töörahva kindlustamist vanaduse, töövõimetuse, haiguse või tööpuuduse puhul. Enamikel juhtudel olid nad ka nende seas, kes hääletasid kodanliku valitsuse töörahvavastast tegevust paljastavate arupärimiste tagasilükkamise poolt. Nii ilmus «Kommunistis» nr. 26 (49) 26. novembril 1921 artikkel «Kurnajate kogust», kus räägiti sellest, kuidas «kristlastest» Riigikogu liikmed hääletasid kommunistliku fraktsiooni poolt töötatööliste riikliku abistamise kohta tehtud ettepaneku vastu. «Mis on tegemist kristlastel töötatööliste kannatustega,» kirjutati siin, «neil on Kristuseks mammon, mida töölojused peavad neile kokku tassima, ja evangeeliumiks tööliste kurnamine kiriku mõisapõllul.»

Eriti hoogsalt arendas partei usuvastast tegevust 1922. a. suvest alates, millal hakati korraldama ateistlikke meeleavaldusi, noorsoo usuvastaseid päevi jne.

Ateistliku propaganda teostamisel võttis Eestimaa Kommunistlik Noorsoo Ühing partei Keskkomitee algatusel tollal tarvitusele sellise vormi, mille raamides oleks ühtlasi võimalik ette valmistada kaadrit revolutsioonilise liikumise juhtimiseks. Uueks töövormiks saidki nn. «ilmalikud leerid». Neist osavõtjaid tutvustati marksistlik-leninliku klassivõitluse ja proletaarse revolutsiooni teooriaga. Niisugune «leer» kestis harilikult kaks kuud ja selles omandati põhiteadmisi marksistlikust filosoofiast, eeskätt ajaloolisest materialismist. Tehaste ja vabrikute noortöölised ning õpipoisid, kooliõpilased ja ka üliõpilased võtsid neist rohkearvuliselt osa.

Paljastades järjekindlalt kiriku tõelist klassiolemust,[104] andis partei sellega tõhusa vastulöögi vaimulikkonna püüetele kindlustada ja laiendada oma mõju töötajate hulkades. Seetõttu ei suutnud kodanluse ideoloogid, sealhulgas ka vaimulikkond, «rahvusterv ikkuse» ja eestluse propageerimisega halvata töörahva revolutsioonilist võitlust.

---

[103] «Rõhutute Hääl» 1921, nr. 15, lk. 262.

[104] Pikemalt partei poolt tehtavast ateismi propagandast neil aastail kirjutab H. Saarniit artiklis «Kirik kodanlike natsionalistide klassihuvide teenistuses aastail 1920—1940» raamatus «Religiooni ja ateismi ajaloost Eestis», Tallinn, 1956, lk. 248—286.

«Ilmalikust leerist» osavõtjad Tallinnas 1922. a.

Kuid oma tööd organiseerides ei arvestanud Eestimaa parteiorganisatsioon alati konkreetseid majanduslikke ja poliitilisi tingimusi, milles Eesti töörahval tuli võidelda. Seetõttu sattus Eesti Keskkomitee mõnikord parteitöö meetodite ja vormide küsimuses subjektivismi ja voluntarismi pinnale ning alahindas üksikutel juhtudel rahvamasside osatähtsust ajaloo arenemise käigus, mis paratamatult tõi kaasa töötavate hulkade pakiliste majanduslike vajaduste ja nõudmiste unarusse jätmise. Näiteks kutsus Eesti Keskkomitee 1920. a. märtsis, kui riigis valitses tööpuudus ja tööliste majanduslik olukord oli vilets, töötajaid boikoteerima kodanliku valitsuse poolt organiseeritud 15 000 inimese värbamist metsaraiumise ja turbalõikamise töödele, samuti tööle põlevkivikaevandusse. Partei püüdis töötuid veenda, et «töörahvas seisab valiku ees — kas alla heidetult kodanluse sunnitööliseks saada ehk vastu hakata — valitsevaks klassiks tõusta. Kolmandat teed ei ole».[105]

Eesti Keskkomitee mõnede subjektivistliku iseloomuga vigade ja «pahempoolsete» vaadete tõttu esines üksikutes lendlehtedes ka rahvusküsimuse tähtsuse teatud alahindamist, mis nõrgendas eesti rahva laiade hulkade mobiliseerimist kodanlike natsionalistide vastu ja jättis viimastele võimaluse oma ideoloogia propageerimiseks. See asjaolu leidis väljendust töötajate hulkade rahvusliku vabadusvõitluse alahindamises. 2. augustil 1920 avaldas Eesti

[105] Eesti Keskkomitee üleskutse «Eesti töörahvale» 10. märtsil 1920.

Keskkomitee lendlehe «Eesti töörahvale», milles väideti, et eesti proletariaadil pole vajadust vahele segada oma kodanluse poolt rahvuslike rikkuste, Eesti maapõuevarade, nagu põlevkivi, metsad, Narva kose energia jne. mahasahkerdamisele. «Hoidke endid rahvuslise maru tõbe ideede eest Eesti ja Inglise kapitali vahelises võitluses!» öeldi üleskutses. «Mitte töölisklassi asi ei ole kätte mõõtma hakata, mitu tiinu põlevkivi kaevandusi, metsi Inglise kapitalistide klass peab kasuks saama, et ta Eesti kodanlust aitas töörahvast uuesti palgaorjuse ikkesse panna! ... Töölisklassil ei tule vahet teha, mis keelt sealjuures kõneldakse, kui teda kurnatakse ...» On selge, et see Eesti Keskkomitee seisukoht ei olnud õige. Proletariaat ei või ega tohi eemal seista, kui tema sünni- ja kodumaad ähvardab oht muutuda täielikult suurtest imperialistlikest riikidest sõltuvaks kolooniaks, asumaaks. Kas või ainuüksi sellepärast, et see tähendaks kõigi töötavate hulkade ekspluateerimise suuremat tugevnemist ning niigi kärbitud kodanlik-demokraatlike õiguste ja vabaduste edasist piiramist.

Kohati esines halvustavat suhtumist intelligentsi üldse, puudus diferentseeritud lähenemine temale. Arvati näiteks, et kirjanik, kes küll kritiseerib kodanliku korra pahesid, aga ei ole veel suutnud asuda revolutsioonilise klassivõitluse positsioonidele, on ainult kahjulik viriseja, kellega proletariaadil ja tema parteil pole midagi peale hakata. Selline seisukoht esines ka mitmetes H. Pöögelmanni kodanliku Eesti kirjanduselu käsitlevates artiklites. Eestimaa parteiorganisatsiooni illegaalsetes väljaannetes ei puudutatud üldse tööd intelligentsiga. Partei ei püstitanudki neil aastail küsimust progressiivse intelligentsi hulkade kaasatõmbamisest proletariaadi võitlusse.

Üksikutest Eesti Keskkomitee poolt 1920. a. algul välja lastud «Kommunisti» lendlehtedest võib järeldada, et parteil ei olnud siis veel lõplikult välja kujunenud kindlat seisukohta küsimuses, kas töölisklassi edasise võitluse organiseerimise huvides on kasulik saavutada Eestis reaktsiooniliste seaduste kas või osalistki muutmist. «Olgu see kodanlik Vabariik presidendiga või ilma selleta,» kirjutas «Kommunisti» lendleht nr. 15, «töölisklassil ei tule teha valikut, mismoodi organiseeritud lihunikkude tsunft talle on «kasulikum». Töölisklassil on valik ainult kodanliku diktatuuri vahel, mille viigileheks on demokraatlik põhiseadus, ja töörahva diktatuuri vahel.»

Eestimaa parteiorganisatsioon õppis igapäevases praktilises töös oma vigadest aru saama ja neid kõrvaldama. Eesti Keskkomitee ei häbenenud sugugi tunnistada oma vigu. Asudes ühes või teises küsimuses õigele teele, märkis ta üleskutses otseselt, et partei endine seisukoht oli vale.[106]

Kommunistlikke lendlehti («liblikaid») ja üleskutseid levitati

[106] Vt. käesoleva töö järgmisi osi: «Legaalsete töövormide kasutamine töötajate klassiteadvuse kasvatamisel», «Eestimaa parteiorganisatsiooni tegevus töötava talurahva organiseerimisel 1920. aastal», «Kokkuvõte» jm.

üle kogu Eesti. Neid kleebiti majaseintele, lasti kirjakastidesse ja levitati rahva kogunemiskohtades. Töörahvas luges neid suure innuga, uskudes kommunistlikku tõesõna. Paljudele huvitavatele päevaprobleemidele leiti sealt vastused.

Kommunistliku Partei Eestimaa organisatsiooni väljaannete suurest populaarsusest räägib ka trükiste arv. 1920. aastal oli Eestimaa parteiorganisatsioonil liikmeid mitte üle 700, kuid partei lendlehti, üleskutseid, ajalehte «Kommunist» lasti välja iga kord 5000—16 000 eksemplari.

Selleks et töörahvast eksiteele viia, võttis Siseministeerium korduvalt ette provokatsioonilisi samme. Sotside partei liidrite aktiivsel kaasabil trükiti kaitsepolitsei trükikodades «kommunistlikke üleskutseid» ja püüti neid oma agentide võrgu kaudu levitada. Nendes «illegaalsetes» väljaannetes laimati Kommunistlikku Parteid ja eesti töölisklassi revolutsioonilisi võitlejaid. Nii levitati nuhkide poolt 1920. a. jaanuari lõpul raudteetehastes ja ka mõnel pool mujal Tallinnas kaitsepolitsei agentide poolt koostatud ja Siseministeeriumi trükikojas trükitud V. Kingissepa ja R. Vakmanni allkirjadega lendlehti. Nendes teatati, et Eesti Keskkomitee on otsustanud oma volitused maha panna, Kommunistliku Partei likvideerida ja oma tegevuse lõpetatuks kuulutada. Kohe järgmisel päeval pärast kaitsepolitsei «illegaalse» lendlehe ilmumist avaldas sotside häälekandja «Sotsiaaldemokraat» esimesena selle kohta teate. Seejärel tegid seda peaaegu kõik kodanlikud häälekandjad, lisades juurde omapoolseid kommentaare. 1921. a. suvel seoses kavatsetava üleriikliku maatööliste järjekordse kongressi kokkukutsumisega, andis kaitsepolitsei samuti välja «illegaalse» «Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee manifesti Eesti töörahvale», mida nuhid levitasid. Selles korrati, et «partei tegelaste puudust kannatab», ja et seepärast ta «ei suuda käputäie järelejäänud seltsimeestega» tööd jätkata.

Kõigile niisugustele provokatsioonilistele väljaastumistele andis Kommunistliku Partei Eesti Keskkomitee kiiresti vastulöögi. Kui nuhid 29. ja 30. jaanuaril 1920 levitasid nn. «illegaalse partei teadaannet», siis juba 2. veebruaril ilmus 10 000 eksemplaris Eesti Keskkomitee lendleht pealkirjaga «Provokaatorid häbipostil», mida levitati üle kogu Eesti. Siin lükati täielikult ümber kaitsepolitsei lendlehes avaldatud laim. Partei teatas, et «töörahva revolutsiooni võit kogu maailmas, vana kapitalistliku maailma viimsete jäänuste hävinemine kommunismi leekides: kodanliku klassi hävitamine ja — viimse kui inimese muutumine Eestis teadlikuks kommunistiks, — see ja ainult see likvideerib Kommunistliku Partei Eestis! Ei ole muud võimu, mis likvideeriks Kommunistliku Partei Eestis».

Abinõud, mida partei kasutas võitluses kodanlike ideede ja vaadete vastu, soodustasid mitmeti Kommunistliku Partei Eestimaa organisatsiooni loosungite mõistmist proletariaadi poolt ja aktiivset tegutsemist nende elluviimise eest.

§ 4. Eesti kommunistid revolutsioonilise töölisliikumise eesotsas 1920. aastal

Nii suusõnalise agitatsiooni kui ka partei illegaalsete lendlehtede ja «Kommunisti» kaudu selgitasid eesti kommunistid laiadele hulkadele tööliste raske majandusliku olukorra põhjusi. Nad tõestasid konkreetsete näidete varal, et kodanlik rahvavastane režiim rajaneb töötajate halastamatul rõhumisel.

Neil aastail oli kodanluse vägivaldne kukutamine, näiteks relvastatud ülestõusu abil, proletariaadi võimu kättevõitmise ainsaks teeks. Parteiorganisatsioonidele 1921. a. algul saadetud Keskkomitee instruktsioonis organiseerimis- ja agitatsioonitöö kohta kirjutati, «et me peame vabastama töölised väärast lootusest, nagu saaks reformide abil «pikkamisi minna töörahva vabariigi poole, mitte aga revolutsioonilise ülesastumise teel»».[107] Keskkomitee rõhutas, et Eestis ei saa mingisugused reformid viia sotsialismile, sest mistahes reformide juures jääksid alles kapitalismi alused — kapitali valitsemine ja inimese ekspluateerimine inimese poolt. Sotsialismile ülemineku esimeseks ja kõige tähtsamaks tingimuseks on poliitilise võimu kättevõitmine revolutsiooni teel.

Valitsusele üksikute nõudmiste esitamist, mille realiseerimine oleks parandanud teatud määral töötajate elu- ja töötingimusi, tuli kasutada rahvahulkade revolutsioonilisse liikumisse kaasatõmbamiseks. Mõned seltsimehed tõid aga võitluse üksikute nõudmiste eest ohvriks lõppeesmärgile. Nad kinnitasid, et las töötajate olukord muutub veel halvemaks, kuna siis nende silmad avanevad ja nad mõistavad, mida neile annab «sõltumatu ja demokraatlik» vabariik. «Niisugune viletsuse teooria ei ole õige,» kirjutas V. Kingissepp juba 1919. aastal. «Igal asjal on oma piir. Ka viletsus võib töölise lõpuks nii viletsaks teha, et ta ühtemoodi Pätsi ja Strandmanniga ning Koltšaki ja Fletcheriga lepib, kui ta aga raasukenegi süüa saaks!» [108] Seepärast rõhutas Eesti Keskkomitee, et kommunistid peavad samuti toetama tööliste majanduslikke nõudmisi ja streike. Sel teel kasvatab ja organiseerib Kommunistlik Partei töörahva hulki ning näitab, «et tema see jõud on, kes mitte ainult tulevikus taevamanna (tööliste saadikute nõukogu vabariigi näol) ei luba, vaid kes oskab juba praeguses korras tööliste kõige pisemaidki nõudmisi selgelt välja ütelda ja nende eest väljaastumisi korraldada». Partei Keskkomitee selgitas oma häälekandja, üleskutsete ja lendlehtede kaudu töötavale rahvale, et võitlusel üksikute nõudmiste eest on ka veel oma teine külg. Partei peab «iga tööliste majanduslise liikumise avaldust selleks kasutama, et näidata, kui vähe töörahval võimalik on streikide abil maksvas kodanlises korras midagi kätte saada. Igat niisugust

---

[107] «Klassivõitlus» 1932, nr. 1, (143/144), lk. 59.

[108] V. Kingissepp, Võitlus Ameerika-Inglise imperialistide ja nende käsilaste vastu, Tallinn, 1953, lk. 38.

majanduslist võitlust tuleb juhtumisena kasutada, et kommunistlist revolutsiooni kui ainust töölisklassi nõudmiste maksmapanijat näidata».[109]

Partei kutsus töölisi üles välja astuma oma majandusliku ja poliitilise seisundi parandamise eest ja asus organiseerima ja juhtima töölisklassi streigiliikumist.

1920. aastal toimus (ebatäielikel andmeil) 27 streiki, millest võttis osa 14 852 töölist.[110] Esimene seni teadaolev streik 1920. aastal (veel enne Tartu rahu sõlmimist) puhkes Räpina paberivabrikus. 19. ja 20. jaanuaril seisis siin töö peaaegu täielikult. 60-st paberivabriku töölisest keeldusid töötamast 48, protesteerides madalate palkade ja halbade töötingimuste vastu. 6. veebruaril 1920 puhkes Tallinnas Raudteetehaste uue depoo 205 töölise hästi organiseeritud streik, mis lõppes tööliste võiduga. Samal kuul (20.—21. veebruarini) streikisid ka «Põhja Paberi- ja Puupapivabriku» töölised. Märtsi algul puhkes 5-päevane streik Narvas «Kreenholmi» vabrikus. 19. ja 20. märtsil streikisid peaaegu kõik Raudteetehaste vana depoo töölised ja 900 Tallinna Sadamatehaste töölist. Aprillikuu teisel poolel (19.—26.) toimus Saaremaal Põllutööministeeriumile kuuluva lauavabriku tööliste streik. Kuu viimastel päevadel (29.—30.) jätsid Peetri laevatehastes 432-st töölisest töö seisma 416. Kaheksateist päeva (24. aprillist kuni 11. maini) kestis 250 Tallinna nõelatöölise streik.[111] Need streigid puhkesid peamiselt palga maksmata jätmise ja madalate palkade pärast ning teistel majanduslikel põhjustel.[112] Enamik streikidest suruti aga politseijõududega maha.

Kodanlus lootis vägivalla ja terrori abil sundida streikivaid töölisi kuulekusele. 27. aprillil 1920 areteerisid kaitsepolitsei agendid rea eesti revolutsioonilisi tegelasi, põrandaaluse partei liikmeid, nende hulgas ka Tallinna Komitee liikmed V. Bogdanovi ja G. Kreuksi. Kohe järgmisel päeval toimusid suuremates Tallinna vabrikutes ja tehastes tööliste koosolekud, kus nõuti areteeritud seltsimeeste vabastamist.[113] Keskkomitee kutsus töörahvast demonstreerima oma meelepaha kodanluse vägivalla vastu rahvusvahelisel proletariaadi võitluspäeval — 1. mail. Koos Tallinna Komiteega laskis ta 1. maiks välja kolm lendlehte (kokku 44 000 eksemplari). «Langenute veri kodanluse võllakaagil,» kirjutas Tallinna linnakomitee ühes 1. mai eelses lendlehes, «kutsub meid uulitsatele protestidemonstratsioonile kodanluse ja sotside vastu.» Lendlehti levitati üle kogu Eesti. Ööl vastu 30. aprilli korjas politsei ainuüksi Tartu linna tänavailt ligi 250 eksemplari maieelset üleskutset. Valga politseiülem kandis Politsei Peavalitsusele ette, et

---

[109] «Kommunist» nr. 2(25), 10. mail 1921.

[110] H. Saarniit, Eesti töörahva revolutsiooniline võitlus nõukogude võimu taaskehtestamise eest aastail 1920—1924, Tallinn, 1956, lk. 11.

[111] ENSV ORRKA, fond 949, nim. 2, s.-ü. 129, l. 19.

[112] ENSV ORRKA, fond 2000, nim. 1, s.-ü. 1128, l. 112.

[113] EKPA, fond 27, nim. 1, s.-ü. 501, l. 40—42.

29. ja 30. aprillil levitati Valgas hulgaliselt Eesti Keskkomitee 1. mai üleskutseid.[114]

Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu otsustas organiseerida 1. mail töötajate demonstratsiooni. Sotside liidrid püüdsid aga tööliste väljatulekut 1. mai demonstratsioonile nurja ajada. 30. aprillil avaldas «Sotsiaaldemokraat» teadaande, et sotside Keskkomitee «loobub osa võtmast Kesknõukogu poolt korraldatud rongkäigust».[115] Kuid hoolimata eesti kodanluse ja sotside katsetest takistada tööliste tänavaile ilmumist, toimus 1. mail Tallinnas suur töörahva demonstratsioon. Demonstratsioonist võttis osa üle 10 000 inimese, sealhulgas ka rohkesti töölisnoori, kes moodustasid oma kolonnid. Rongkäik suundus lippude ja loosungitega: «Elagu III Internatsionaal!», «Elagu Nõukogude valitsus!» Estonia puiesteelt läbi linna Kadriorgu.[116] «Russalka» ausamba juures toimus miiting. Kadriorust siirdusid demonstrandid Tallinna «Tööliste Maja» hoone ette, kus toimus teine miiting. Kõnelejad tervitasid Kommunistlikku Internatsionaali ja Nõukogude Venemaa rahvaid. Sel päeval toimusid demonstratsioonid ka teistes linnades. Valgas korraldasid töölised rongkäigu muusika ja punaste lippudega.[117]

Hästi organiseeritud 1. mai demonstratsioon Tallinnas oli suure tähtsusega Eesti töölisliikumisele. Ta leidis vastukaja ka teistes Eesti tööstuskeskustes. «Meie ei jõudnud ja ei võinud Tallinna seltsimeestega ühes rinnas sammuda,» kirjutas Kommunistliku Partei Narva Komitee häälekandja «Kiir» nr. 2 sel puhul. «Kuid meie tõotame neile kaasa aidata. Meie püüame, et ka meie peagi võime koodivalitsusele[118] ütelda: «Ka meie hakkame vastu.»» Tehes 1. mai tähistamisest kokkuvõtet, kirjutati «Kommunisti» lendlehes nr. 15 11. maist pealkirja all «Tallinna proletariaadi võit», et demonstratsioon näitas, kuidas «ainuüksi meie, kommunistid, suudame proletariaati organiseerida ja teda kui klassi liikuma panna. Meie jaksame seda valge terrori kiuste, sest oleme proletariaadi klassipartei.» Edasi näitas partei oma lendlehes, et kui Tallinna proletariaat oli juba möödunud aastal toibunud verisest terrorist, siis nüüd on ta toibunud Tartu rahulepingu vingust. «Tallinna töölisklass,» öeldi «Kommunisti» lendlehes nr. 15, «peab äratama kogu Eesti töörahva!»

Eesmärgiga anda töötajate majanduslikele nõudmistele organiseeritud iseloom ja ühendada üksikute vabrikute tööliste nõudmised üheks võimsaks kodanlusevastaseks väljaastumiseks, pöördus Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu kõigi, ka Kesknõukogusse mitte kuuluvate töölisühingute (nagu Eestimaa Raudteelaste

---

[114] ENSV ORRKA, fond 1, gr. 75, s.-ü. 128, l. 42, 45.
[115] «Sotsiaaldemokraat» nr. 97, 30. aprillil 1920.
[116] EKPA, fond 24, nim. 1, s.-ü. 85, l. 207.
[117] ENSV ORRKA, fond 63, nim. 75, s.-ü. 128, l. 42.
[118] Mõeldud on J. Tõnissoni valitsust. Töörahvas nimetas Jaan Tõnissoni «Koodi-Jaaniks».

1920. a. 1. mai demonstratsioon Tallinnas.

Liit, Eesti Meremeeste Liit ja Post-Telegraaf-Telefoni Kutseühing) poole ettepanekuga töötada ühiselt välja palga tõstmise ja töötingimuste parandamise nõudmised. Kõik tööliste ühingud võtsid ettepaneku vastu. 27. mail kinnitas Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu koos Eestimaa Raudteelaste Liidu, Post-Telegraaf-Telefoni Kutseühingu ja Eesti Meremeeste Liidu esindajatega töölisorganisatsioonide poolt välja töötatud palgatariifi alammäärad ja otsustas esineda kodanliku valitsuse ning vastavate ministrite ees palkade alammäära kehtestamise nõudmisega. Ei peaks valitsus 31. mai kella 12.00-ni vastust andma, öeldi otsuses, «jätavad nõudjad omale tegevuse vabaduse».[119]

Samal päeval esitasid ametiühingute esindajad vabariigi valitsusele, töö- ja hoolekandeministrile, teedeministrile ning kaubandus- ja tööstusministrile märgukirja, milles nõuti järgmist: «Pidades senist palgasüsteemi täitsa otstarbekohatuks ja üheks tööliste väljakurnamise abinõuks, on töölised nii mitugi korda valitsuse poole pöördunud nõudmisega, et üleriiklik elamismiinimum, kui seesugune, seadusena maksma pandaks, mil teel võimalik oleks tööliste ja tarbeainete hindu kokkukõlas hoida, õiglast, ettevõtjate

[119] «Töö ja Võitlus» nr. 6, 3. juunil 1920, lk. 89.

tujudest äraripumatut palkade muutmist läbi viia ja ka töölistele inimväärilist ülespidamist kindlustada.» [120] Tööliste esindajad tegid ettepaneku kehtestada Tallinnas elatumiseks vajalike toiduainete normide alammäära alusel väljaarvutatud miinimumpalk, mis rahas ümberarvestatult tegi kokku 3843 marka 3,75 penni kuus ehk 153 marka 72,15 penni päevas. See palga alammäär tuli välja maksta kas rahas või naturaalselt riikliku varustuse näol. Töölised tegid ettepaneku, et juhul kui tarbeainete hinnad turul tõusevad, tuleb ka palga alammäära vastavalt tõsta. Samuti nõudsid töölised valitsuselt halastamatu võitluse organiseerimist hangeldajate ja liigkasuvõtjatega. «Töölised on valmis,» öeldi märgukirjas, «tervet oma jõudu selleks pühendama.» [121]

Juba töölisesindajate vastuvõtul andis peaminister J. Tõnisson mõista, nagu oleksid tööliste majanduslikel nõudmistel poliitilised eesmärgid, mis «Eesti töölistele väljastpoolt peale surutud». Ning samal ajal kui valitsus pidas Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu esindajatega läbirääkimisi, pandi käima kaitsepolitseiaparaat. Hakati vangistama aktiivsemaid töölisi «Ilmarise» vabrikust, Metallitööliste Ametiühingu ning Kiutööliste Ametiühingu juhatusest. Neil päevil areteeriti K. Ellis, J. Samra, E. Sandström, Maria Kütt, Leena Kuppak, J. Jakobson, A. Kamp koos abikaasaga, Liisa Lipstal jt.[122] Vabadusse jäänud Kesknõukogu liikmed asusid ette valmistama üldstreiki minimaalpalgamäärade nõudmise elluviimise eest. Kodanlik valitsus võttis legaalse töölisliikumise keskuse purustamiseks tarvitusele kõik abinõud. Ta teostas uusi töölisaktivistide areteerimisi. Tööliste õigustatud majanduslikud nõudmised kuulutati kehtiva korra vastu suunatud nõudmisteks. Areteerituid ähvardati sõjakohtuga. Raudteelaste Liidu juhatus, kes avaldas teadaande, et 10. juuniks tuleb olla streigivalmis, anti terves koosseisus kohtu alla. Kõik need asjaolud raskendasid üldstreigi organiseerimist Tallinnas. Streigi ettevalmistamise käigus viidi Tallinna suuremates vabrikutes läbi hääletamine. Hääletusest osavõtnud 4294 töölisest olid streigi poolt 3037, vastu 1026 ja erapooletud 231 töölist.[123] Seega oli üldstreigi küsimus Tallinnas otsustatud. Paljudes ettevõtetes, eriti Sadamatehastes, Peetri laevaehitustehastes, «Fr. Krullis» ja «Dvigatelis» oli meeleolu väga revolutsiooniline. Tallinna töölised olid valmis oma nõudmiste nimel võitlusse astuma. Et aga mitmetes vabrikutes, eriti Raudteetehastes, seisid töölisorganisatsioonide eesotsas veel sotslikult häälestatud kõhklejad, kes tööliste ühise väljaastumise küsimuses vaekausi kodanluse kasuks kallutasid, ja et kaitsepolitsei jõudis areteerida palju töölisaktiviste, läks juunikuus üldstreigi puhkemine Tallinnas nurja.

Kuigi Tallinna tööliste ühine nõudmine palkade alammäära

---

[120] «Töö ja Võitlus» nr. 6, 3. juunil 1920, lk. 89.
[121] Sealsamas.
[122] EKPA, fond 25, nim. 1, s.-ü. 50, l. 14.
[123] EKPA, fond 24, nim. 1, s.-ü. 204, l. 80.

kohta anti valitsusele ametlikult üle alles 27. mail, toimusid läbirääkimised valitsuse esindajatega selles küsimuses juba mai keskel. Ka Eesti teistes rajoonides käis võitlus uute palgatariifide kehtestamise eest. Mai lõpul levitati Narvas šapirograafil paljundatud partei Narva Komitee lendlehte «Narva töörahvale!», milles kirjutati: «Seame üles Tallinna töölistega ühised nõudmised: 153 mk 72 penni päevapalka alammääraks. Ühineme kõik teiste Tallinna tööliste nõudmistega. Võitleme ühiselt! Ühenduses on jõud!»[124] Mitmel pool alustasid töölised streiki oma nõudmiste elluviimiseks. Näiteks ei töötanud 15.—17. maini Mõisaküla raudteetehases kõik 227 töölist protestiks meistri ebainimliku käitumise ja seniste palgatingimuste vastu. Madala töötasu pärast streikis 27. ja 28. mail 124 Sindi kalevivabriku töölist. Edukalt lõppes 18.—21. maini kestnud Räpina paberivabriku 60 töölise streik: vabrikuvalitsus oli sunnitud võtma tööle tagasi streigi mahasurumise eesmärgil lahti lastud 4 aktiivset töölist, meestööliste palku tõsteti 50% ja naistööliste omi 60% võrra. Viljandis puhkes 2. juunil Vaabeli nööri- ja köietehases tööliste streik, mis kestis kuni juulikuu esimeste päevadeni. Ka siin oli vabriku direktsioon sunnitud rahuldama tööliste nõudmised palga tõstmise kohta.[125]

Ulatuslik streik puhkes 22. mail Tartus, sellest võttis osa 15 suuremat ettevõtet.[126] Töölised katkestasid töö Telefonivabrikus, Lellepi, Haubneri ja teistes metallitehastes, Usvanski nahavabrikus, Hoppe ja Ko vildivabrikus ja paljudes väiksemates ettevõtetes. Tartu Ametiühingute Kesknõukogu, kes oli streigi organiseerijaks, töötas välja ja esitas vabrikantidele mitmekümnest punktist koosneva nõudekirja. Nõuti, et naistele makstaks võrdse töö eest meestega võrdset palka, et tööliste vallandamine toimuks ainult tööliste esindajatest ja vabrikuomanikest koosneva lepituskomisjoni otsuse alusel jne. Päevapalga alammääraks seadsid 420 Tartu streikijat 40 naela rukkijahu. Seda oldi valmis vastu võtma natuuras või vastava komisjoni poolt teatavate ajavahemike järel kindlaksmääratavate turuhindade alusel ka rahas.[127] Et aga tol ajal side Tallinna ja Tartu Ametiühingute Kesknõukogu vahel puudus, algas Tartu tööliste streik liiga vara. Oportunistide tugeva mõju tõttu Tartu Kesknõukogus ei astunud viimane vajalikke samme Tartu tööstusettevõtete väljaastumiste muutmiseks üldstreigiks. Samuti ei võidelnud ta aktiivselt ei streigimurdjate ega ka vabrikantide demagoogia ja ähvarduste vastu. Kommunistliku Partei Tartu organisatsioon oli aga veel liiga nõrk ega suutnud võtta streigi juhtimist enda kätte. Eeskätt seetõttu läkski vabrikantidel Tartus korda väikeste järeleandmistega rida väljaastunud ettevõtteid üksteise järel neutraliseerida ning streik juuni keskpaiku lõpetada.

---

[124] ENSV ORRKA, fond 927, nim. 1, s.-ü. 492, l. 23.
[125] ENSV ORRKA, fond 2000, nim. 1, s.-ü. 1123, l. 14, 79.
[126] «Tallinna Teataja» nr. 124, 7. juunil 1920.
[127] ENSV ORRKA, fond 2000, nim. 1, s.-ü. 1123, l. 9—11.

Kommunistliku Partei Eesti Keskkomitee tegi 24. juunil ilmunud «Kommunistis» nr. 1 (17) viimasest streigiliikumisest kokkuvõtte ning vastavad järeldused. Artiklis «Luhtaläinud üleüldise streigi õppetunnid» märkis Keskkomitee esimese õppetunnina seda, et tööline peab kindlalt teadma, kes on ta sõber ja kes vaenlane, halastamatult paljastama iga töölisklassi huvide reetmist. Töölised peavad sügavalt mõistma, et ei tohi unustada kapitalistide huvide diametraalset lahkuminekut töölisklassi omadest. Kõige tähtsam õppetund oli lõpuks see, et majanduslik võitlus pole eraldatav poliitilisest võitlusest. Artiklis kirjutati: «Kes ütleb, et palgavõitlus ja majanduslik streik ei tohi olla poliitiline võitlus, ajab kodanluse poliitikat ja puhastab poliitilist võitlusvälja sotsidele ning teistele kurnajate parteidele.» Nende kohta aga, kes olid üldstreigi nurjumises kaasosalised ja töölisklassi ürituse reetsid, ütles Keskkomitee, et nad sellega ise oma autoriteeti õõnestasid, tekitades töölishulkades ainult umbusku enda vastu. «Üldine streik on nurja aetud. Näljapalk on jäänud tööpalgaks. See tähendab, et uus laine on paratamatult tulemas,» tegi Kommunistlik Partei artiklis «Luhtaläinud üleüldise streigi õppetunnid» järelduse. «Iga tööline — ametiühingusse! Liitude juhatuse koosseisus viivitamatult puhastus käsile võtta! Kas on Tallinna ametiühingud veel vähe eeskuju andnud, kuidas peab võitlema ja ennast ohverdama!»

Tööliste 1920. aasta mai- ja juunikuu väljaastumised näitasid, kui ebasoodsalt võib töötajate ühisele võitlusele mõjuda üksikuid rajoone ja töölisühinguid ühendava kindla juhtiva keskuse puudumine. Need streigid näitasid veel kord, kui hädavajalik oli ülemaalise Ametiühingute Kesknõukogu taastamine. Kommunistlikult meelestatud töölised hakkasid koosolekutel sellest üha valjemalt rääkima.

Ehkki üldstreik ebaõnnestus, jätkusid üksikud streigid kogu aasta. Nõudmiste esitamiseks ettevõtjatele leidsid töölised peale streikide veel mitmeid teisi vorme (tööliste üldkoosolekutel resolutsioonide vastuvõtmine, delegatsioonide saatmine riigivanema ja ministrite juurde jne.).

Kasvava töölisliikumise lämmatamiseks ja selle juhtiva kaadri hävitamiseks organiseeris kodanlus 1920. a. jooksul seni teada olevail andmeil 37 poliitilist kohtuprotsessi. Nii toimus juuni lõpul sõjaringkonnakohtus varem areteeritud tööliste üle nn. 35 revolutsionääri (V. Bogdanov, R. Eindorf, G. Kreuks, R. Lees, A. Sarnet jt.) protsess. Kogu protsessi süüdistusmaterjal põhines kaitsepolitsei poolt kogutud agentuurandmetel. Kohtule esitatud «faktid» olid enamikus valed. Kaebealused paljastasid need.[128]

«Süüdistusaktis» süüdistati kõiki kaebealuseid kommunistide salaorganisatsioonist osavõtmises, mille eesmärgiks on «rahva

[128] EKPA, fond 24, nim. 1, s.-ü. 204, l. 80; sealsamas, fond 25, nim. 1, s.-ü. 50, l. 7—13.

ässitamine ülestõusule kodanliku valitsuse kukutamiseks». Salaorganisatsiooni käsutuses olevat olnud lõhkeaineid. G. Kreuksi süüdistati veel selles, et ta on Kommunistliku Partei Keskkomitee liige, Tallinna linnakomitee esimees ja ta töötab väljastpoolt saadud juhiste järgi kodanliku valitsuse kukutamiseks. V. Bogdanovit süüdistati selles, et ta on illegaalse Tallinna linnakomitee liige ja sadama parteikollektiivi esimees. Partei Tallinna linnakomitee liikmeks olemises süüdistati veel R. Eindorfi, E. Ambost, M. Kütti jt.

Kaebealuste ülekuulamine, kelle hulgas oli 13 naist, kujunes eredaks kodanlusevastaseks süüdistusaktiks. Ükski kaebealune ei võtnud siin omaks kaitsepolitseis antud seletust, mida nad olid seal sunnitud tegema piinamiste, peksmise ja ähvarduste tõttu. A. Kamp seletas, et kaitsepolitseis olla teda revolvriga sunnitud varem valmis kirjutatud protokollile alla kirjutama. Pärast olevat lubatud tasu, öeldes «elate kui aumees, kui välja annate».[129] J. Ahven rääkis, et «mis protokollis, on vale. Mind pandi vägisi neljale lehele alla kirjutama.» L. Kuppaki, E. ja I. Morgensonide jutust selgus, et nende käest ei küsitudki, «ainult käratati peale juba valmiskirjutatud tekstile alla kirjutama».[130]

Eriti mehiselt käitusid kohtus V. Bogdanov ja G. Kreuks. Nad eitasid neile esitatud süüdistusi ja lükkasid need ümber, tunnistades end siiski kommunistideks.

Kartes nähtavasti, et kõigi kaebealuste seletused võivad täielikult ümber lükata «süüdistuse» argumendid, lõpetas kohus nende ülekuulamise ja asus ainukese tunnistaja — kaitsepolitsei ülema abi Purri — ülekuulamisele. Vastates kaitsjate küsimustele, oli Purri sunnitud seletama, et «tunnistajatena olnud ainult salapolitsei agendid ja andmed süüdistusaktis põhinevad salapolitsei agentide teadete peale».[131] Et kohus ei suutnud kaebealustele esitatud süüdistusi põhjendada, nõudsid ka viimaste kaitsjad — kodanliku valitsuse poolt määratud advokaadid — nende õigeksmõistmist. Nii näitas advokaat V. Tomberg kaebealuste ainukese süüna lendlehtede levitamist, mis aga ei õigustavat süüdimõistmist. Lendlehtedes polevat räägitud sõnagi valitsusevastasele tegevusele õhutamisest, vaid siin tehakse «... peapesu sotsidele» ja esinevad «vaielused internatsionaalide üle».[132] Et sõjakohtu eesmärgiks oli töölisliikumise juhtide füüsiline hävitamine, mitte aga tõe jaluleseadmine, mõistis kohus kaebealused süüdi. Kommunistid V. Bogdanov ja G. Kreuks mõisteti surma mahalaskmise läbi. Kaks revolutsionääri — R. Eindorf ja A. Sarnet otsustati saata eluks ajaks, viis — J. Ahven, A. Kamp, R. Lees, K. Valdek ja A. Vegner — kümneks aastaks ja neli töölisklassi esindajat — Elisabet Ber-

[129] «Töö ja Võitlus» nr. 10, 6. juulil 1920, lk. 123.
[130] Sealsamas.
[131] Sealsamas.
[132] Sealsamas.

lok, Alma Kamp, Marie Kütt ja Anna Leito — neljaks aastaks sunnitööle.[133]

Veel enne kohtuprotsessi algust kogusid Tallinna töölised oma ametiühingute kaudu V. Bogdanovile, G. Kreuksile ja teistele vangistatud seltsimeestele juriidilise abi muretsemiseks 35 000 marka ja andsid selle summa Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu käsutusse.[134] Kohtuprotsessi viimasel päeval organiseerisid Partei Eesti Keskkomitee ja Tallinna linnakomitee koos Ametiühingute Kesknõukoguga töölisesindajate hukkumisest päästmiseks võimsa protestistreigi. «Ilmarise», «Fr. Krulli», «Dvigateli», «Mayeri», Tallinna Tselluloosivabriku, Balti Puuvillamanufaktuuri, Vene-Balti Laevatehase, Tallinna trükikodade ja paljude teiste ettevõtete töölised nõudsid sõjaringkonnakohtu otsuse tühistamist ja töölisklassi esindajate õigeksmõistmist, ühtlasi amnestiat kõikidele poliitilistele vangidele ning sõjaseisukorra kaotamist riigis. Sotsid püüdsid protestistreiki demagoogiliste võtetega nurja ajada. Kommunistide selgitustöö tõttu aga ei töötanud neil päevil Tallinna Sadamatehastes, Raudtee Peatehastes ja reas teistes vabrikutes suur osa töölisi. Streigist, mis kestis 30. juunist 2. juulini, võttis osa 6771 Tallinna metalli-, tekstiili-, trüki- jt. tööstusharude töölist.[135]

Streikivad töölised organiseerisid protestidemonstratsiooni kohtuhoone ees, kus nad samuti esitasid oma nõudmised. Siia kutsus kodanlik valitsus harilikule välipolitseile appi ka ratsapolitsei ja tuletõrjujad. Ratsapolitsei püüdis kohtuhoone ees hobustega rahvast laiali ajada, tuletõrje laskis ohtralt pritsidest vett. Ühes kirjas kirjutab V. Kingissepp selle protestistreigi kohta: «... Seltsimehed räägivad, see olnud imelik streik: Sõnalausumata pandud pintsakud selga, tehtud väravad lahti ja mindud. Kohtuhoone ees olnud säärane intsident. Keegi vanamees heitnud käpuli ja pööranud oma tagumiku pritsimeeste poole: «Kastke, ma pole juba mõnda aega saunas käinud.» Rahvale meeldinud see tükk üliväga ja pritsimehed saanud hulga komplimente.» [136]

35 eesti revolutsionääri protsess kutsus esile vastukaja ka teistes kapitalistlikes maades. 3. juulil avaldas inglise pahempoolne ajaleht «The Workers' Dreadnought» ühe pealtnägija kirjutise valge terrori kohta Eestis alates Saksa okupatsiooni lõpust kuni 1920. a. maini. Rootsi tööliste leht «Folkets Dagblad Politiken» tõi oma 9. juuli numbris ära G. Kreuksi ja V. Bogdanovi pildid koos nende poolt Skandinaavia töölistele saadetud läkitusega (saksa keeles). «Täna meid ... mõisteti surma ... Meie kasutame juhust, et saata teile Rootsi kirjasaatjaga südamlik tervitus meie kaasvangide ja mitte ainult meie areteeritute, vaid kogu revolutsioonilise eesti töörahva poolt. Terrori organiseerijad arvavad, et surmates meid nad võivad hävitada revolutsioonilist liikumist, ent nad eksi-

[133] EKPA, fond 6495, nim. 1, s.-ü. 60, l. 2.
[134] ENSV ORRKA, fond 949, nim. 2, s.-ü. 126, l. 6.
[135] ENSV ORRKA, fond 2000, nim. 1, s.-ü. 1128, l. 21.
[136] O. Rästas, Põrandaalused, lk. 88.

The White Terror in Esthonia.

By an Eye-Witness (Since Murdered).

When the German Army of Occupation evacuated Esthonia in the autumn of 1918, the Esthonian bourgeoisie immediately set to work to establish the present pseudo-national Government. At first these were no more than a mere camouflage for the miserable conditions of those in power.

From newly-arrested prisoners we soon learnt of the horrible happenings outside. Fellow-worker O., who was shot shortly afterwards, told me in December, 1918, that a large, orderly demonstration had been dispersed in Revel by the most wanton bloodshed on the part of General Päder and his savage White Guards of the so-called Ministry of "International Defence."

General Poska's Commands.

Martial law was declared on December 11th. No one save the bourgeoisie was allowed to use the streets between the hours of 7 p.m. and 6 a.m., even funeral processions were prohibited during the daytime. Here is a quotation from Proclamation No. 1, to:—

"1. Hereby forbid all religious processions in the streets of Revel. There shall be no funeral processions in the streets, nor subscriptions of persons in the churches. Any person attending a funeral must carry a permit from the City Commandant. All unauthorised public meetings are to be dispersed in the severest manner, and participants delivering over to the Field Court for trial, where they shall be judged and sentenced the same day. Those still in prison, therefore, to avoid trouble. Dated Revel, December 30th, 1918.

PÖDER, General Commanding."

On the same date Proclamation No. 10 was issued. It stated:—

"1. No more than three persons shall remain together in the streets. "

"2. All such groups must immediately disperse upon order from a patrol."

"3. No one shall exchange words or ideas with any patrol, nor approach a patrol from the rear or flank. On the approach of a patrol all pedestrians shall stand on the sidewalk.

"4. No one shall come within fifty yards of a public square.

"5. No one shall insult or interfere with any patrol in its duty. Penalty, arrest and sentence of Field Court.

"6. Resistance to a patrol shall be punished by penal servitude or death."

The White Murderers at Work.

This document is also signed by the bloodthirsty Pöder, and his adjutant. There are enough to show the real nature of the "democratic" Esthonian Government.

After the departure of the German mercenaries the lamentable Pöder and his friends soon filled the gaols with militant members of the working-class. Daily the automobiles brought in new prisoners, and nightly they took away the old ones, who never returned. Field Courts worked night and day trying the prisoners. Newly-organised patrols scoured the streets and searched the houses. Most of these patrols were composed of the younger generation of the rich families who were enthusiastic in the "Internal Defence" of their country. Huge graves were dug, in which Esthonia's noblest and bravest sons who buried in hope, after being shot by the callous ruffians of the White Guards.

Anyone who had the courage to oppose this wanton and unjustifiable slaughtering was speedily dragged before the Court, shot, and thrown into the common grave. The killed comrades of Fjorlon could well be compared to the White Guard Terror perpetrated upon the Esthonian workers by the Esthonian middle-class.

Death Island.

An Esthonian Seghalla was established upon an island named Nolsaar, which lies near Revel. The first prisoners there were Russian sailors, and latterly their places here have been filled with conscripted workers. Nolsaar was known in Esthonia as "Death Island." The food consisted of 3lb. of black bread, 1lb. of "soup" made from boiled potato peelings, and a small cup of very foul coffee each morning.

Shooting the Sailors Down.

On February 2nd, 1919, the shooting season started in the island. The Russian sailors, who were convicted of being Communists, were all shot. They died singing "The Internationale." The shooting was continued for several days, and thirty Russians were shot. The prisoners were turned out of jail a few at a time, and then across the island by a disciplinary party, who stalked them like so many game. The shooting parties consisted of White Guard students, and were led by the good governor Kuld and his assistant, Sinkell. When all were dead some of the other prisoners were sent out to collect the bodies, which they found lying in different parts of the island disembowelled on the sand or half hidden amongst the bushes.

During last summer these were many additions to this peak, including spotted typhus and dysentery. There was no medical attention, consequently more than half the prisoners died. The sick were not segregated from the healthy. They all lived together in dirty wooden huts, and those few who survived were the escaped typhus and dysentery devotees deserved sacrifices to the fates. These terrible conditions remained until the Armed Workers' Organisation was instituted, and ordered the improvement of the affairs.

First of May Demonstrations Banned.

The trade unions formed a Central Committee, which was able to alleviate in some degree the sufferings of their leaders who were kept on Naissar. These socialist reactionaries of the Esthonian Social Democratic Party concluded a treaty that the Central Committee had received four million roubles from the Soviets. As a result all the first of May demonstrations were prohibited by the autocrats.

In spite of the prohibition, the Central Committee issued a call to the workers to march on May Day. The Social Democrats replied with a typing proclamation, "The Black Hundreds are calling the working people out to riot. Stay at home, all honest men." The traditional work of the politicians entirely failed. The railway workers assembled in Petry Square with a gigantic red flag. They were speedily followed by other organisations, until the square was one mass of red flags waving over a multitude singing "The Internationale" and the Revolutionary Funeral Song.

White Guards Attack Demonstrators.

The demonstration commenced to move towards the city in orderly file when they were attacked by the White Guard Militia and dispersed with bloodshed. "The Workers' Home was surrounded by armed forces, and hundreds were thrown into gaol for wearing red favours or speaking in favour of their class. Let those who have forgotten by the workers of the world that the hell-hounds Social Democrats are the allies of the bloodthirsty Junker White Guards.

Social Democratic Traitors.

An inquiry was held to camouflage the massacre, but it was decided that everything had been correct was within the law. Thus ended the memorable May Day of 1919.

The organ of the Trade Union Central Committee, *Töö Hääl*, was also suppressed by the Government. A call was sent out for a General Congress on August 30th, by the Soviet Power. Revel's 800 delegates were present, and all the working-class organisations were represented. During the Congress the Workers' Home was surrounded by troops, police and militia. Even the backyards of the nearest houses were filled with reserve troops.

Fellow-worker Alex. Hansen was elected chairman. On credentials being examined it was found that some 36 Social-Democratic delegates were in attendance. The Congress, considering the treacherous work of the Social Democrats, refused to seat these delegates, and they were obliged to leave the Congress.

The meeting of the chairman of the Social Democratic delegation was that on the following day further sessions of the Congress were prohibited by order of Lt. Mirkopp, of the Interior. Many of the delegates assembled, nevertheless, and had to push past files of soldiers who had entered the Workers' Home and filled the place. Resolutions were carried unanimously demanding immediate peace with the Soviets, and expressing adherence to the Third International, but immediately afterwards troops rushed into the Chamber. The delegates, singing "The Internationale," were compelled to file through a cordon of armed police to the door and 192 of them were arrested by order of Detective Pahn.

Delegates Arrested and Shot.

Later in the evening the prisoners were placed on a train by the order of Minister Hjalmar, who said he was sending them to the "Communists' Paradise" in Russia. At Ispenk, however, 28 were taken off the train and shot. There was no trial or examination of the murdered delegates, three of whom were women.

Workers Retaliate With a General Strike.

At this grim act of ruthlessness, a general strike of the workers was soon crushed. The Workers' House was sealed and closed for a month. An inquiry was held into the massacre of the 28 delegates, but again the traitorous Social Democrats justified the Government, and the matter was closed. A further committee was set up under pressure, to make further inquiries, but again the issue was dropped. Here are the names of the murdered martyrs:—

Hansen	Johannes Kataik
Eduard Hansson	Johannes Rämmats
Witold Pfannkuchen	Dr. Rahmo
Aino Frank	Johannes Tipre
Johannes Parkmann	Martin Schmidt
Julie Hansen	Wilhem Mosek
August Wollmann	Alfred Lauer
Karl Wollbrandt	Martin Unsberg
Johannes Allik	Johan Estberg
Martin Ots	Alexander Schneider
Pauline Guttmann	Alex. Jäger
Johannes Mahni	Harald Wasiline

And two seamen whose names are unknown.

New Leaders Take Up the Flag.

Following upon the massacre of the leaders, the White Terror reached still all its brutality, but other leaders were forced to take the positions of their murdered to fill the shoes of the brave dead. An Executive Committee was set up to administer the Workers' Home. The Central Committee re-issued along their explanations for the disposition. On the 22nd April, 1920, the Revel Central Committee was formed, and the Workers' Organisation and responsibilities of the All-Esthonian Central Committee. The latter body, which had been shot or deported in the previous year. The new Committee at its initial meeting, reorganised the membership, parties elected by the All-Esthonian Committees, and pondered the necessity for the creation of new international organisations. Several leaders had to flee the country, and underground war upon capitalism and the White Guards. The Revel Committee sends greetings to all the world, and calls for speedy organisation to counteract the reactionary efforts of the League of Nations, which is merely an international police force to be used for stifling the legitimate aspirations of the working-class. They set to work earnestly to put an end to the ignorance that to-day is the main bulwark of the ruling power, and to dissipate the ignorance which prevents proletarian action on the widest scale.

A "Frame-up."

It was planned to hold the first of May demonstration as usual. The Social Democrats applied to be allowed to send their speakers to the meeting, but the Revel Committee refused all co-operation with people whose hands were red with working-class blood. A few days later the secretary of the Committee, Wagner, and Comrades Waldeck and Krupsk were arrested on the charge of conspiring to blow up the railways.

These comrades were attending a reception to a returned member from Russia when the secret police raided the place. On Comrade Wagner they found a paper with some lines drawn on it which the detectives assumed to be plans. On Comrade Krupsk they found five live and eight empty cartridge shells. Then the charges were written, and in the Esthonian fashion the men were asked to sign them. They refused, but workers were punished against them, and they were threatened with death if they refused further. They signed.

The men were sentenced by the Field Court, but the Minister remitted them *for a further examination* by the Military Court. They are still awaiting their trial at the Military Court, and all workers are requested to take this matter up and demand their release from the White Guards.

The Revel Committee has demanded the release of the three comrades and has called on the Government to prove its allegations. The Committee was told to mind its own business, otherwise methods would be taken to force it to do so.

All the unions held job meetings to back the Revel Central Committee. The Premier Tenisson handed the protest on to Interior Minister Hjalmar, with instructions to take action against the valiant Revel Committee. The homes of every member of the Committee was searched.

On May 16th the Workers' House was again raided by the police and militia and. the orders of Hellats. All books and papers were seized, but not until three days later. The R.I.C. went on with its work, and formulated new demands for the railway, telegraph and postal workers. The action of the R.I.C. is clearly making the present reactionaries tremble as to their future, and notwithstanding the threats of the bloodthirsty Hellats to make the streets of Revel flow again with blood, the workers go on with the business of organisation, knowing that triumph will ultimately perch on their banners. The workers of other countries are asked to take a careful note of Hellats, the Social Democratic tyrant, whose Party backs his every action.

In Esthonia, fellow-workers, the goods are ever full, and executioners are always at their dread trade. It appears as strength, and to-day is making its grip in the very offices of the Government itself. One day, soon, the tables will be turned, and then will the reward for the blood of the comrades be paid. The fighting R.I.C. call to our comrades of the world to aid us, and to publish far and wide the grim story of our struggles against the hosts of tyrants, the rapple and slimy tools of the Imperialist Entente. It may be that more blood will be shed, that more of the Committee may be murdered along the dark road, but to-morrow, fellow-workers, we will triumph.

Then with the Social Democratic Republic of Esthonia! Long live the free industrial republic of the earth!

[*The writer of this document has since been killed. It was brought to England by one of the oppressed.*]

RE-AFFIRMATION.

I am downhearted not, although it seems
The new birth is abortive in the West,
And men are turning from long-cherished dreams
Of world-wide freedom to ignoble rest.

I am discouraged not, although the face
Shameless, like beats disporting in the mud
Of their foul fen where nothing fair can grow—
Wallow obscenely in the workers' blood.

I am despairing not, though in our ranks,
Hard-prepared and weak, are fools and fops and knaves,
Who with their selfish aims and wanton pranks
Would sell the Cause to be contented slaves.

What though I see the trusted and the tried
For many a year turn traitor at the last,
Go over to the seeming stronger side!—
My heart feels sick, but I am not downcast.

The babe bursts from the mother's womb in pain,
The night is darkest just before the dawn,
The heavens have black to bless the earth with rain,
I am disheartened not, I will keep on.

HUGH HOPE.

Inglise pahempoolses ajalehes «The Workers' Dreadnought» 3. juulil 1920 avaldatud artikkel «Valge terror Eestis».

vad... Meie kinnitame teile, et minnes surmale meie ei lähe argpükstena. Kuni meie kaela ümber tõmmatakse timukanöör, meie leiame aega selleks, et hüüda tervitus maailma revolutsioonile, milline maksab kätte neile verekoertele, kes, niikaua kui nad valitsevad, saadavad töölisi surma... Meie viimane tervitus on: «Elagu III Internatsionaal ja maailma proletariaadi ühtsus.»» Koos selle kirjaga tõi ajaleht ära pikema artikli, milles kirjeldati Eesti töölisklassi rasket ja õigusetut olukorda ning nõuti V. Bogdanovile ja G. Kreuksile langetatud surmaotsuse tühistamist. Ka teistes Skandinaavia maade töölisajalehtedes protestiti selle kohtuotsuse vastu.

Terrori abil surus kodanlik valitsus Tallinna tööliste poliitilise streigi küll maha, kuid revolutsioonilised töölised ei andnud nii kergesti alla. «Viimane kommunistide protsess,» kirjutas Välisministeerium 17. juulil oma salajases ettekandes valitsusele, «mis meie poolt aransheeritud oli... tekitas muljet meie propaganda nõrkusest... bolševikud jätkavad propagandat.»[137] Oma koosolekutel võtsid töölised vastu resolutsioone, milles protesteeriti kodanliku valitsuse ja tema kohtuvõimude poolt töölisklassi esindajate kallal tarvitatava vägivalla vastu, ning saatsid need resolutsioonid Asutavale Kogule ja valitsusele.[138] Tallinna tööliste protestistreigi ja hulgaliste protestiresolutsioonide tõttu ei julgenudki kodanlus surmaotsust V. Bogdanovi ja G. Kreuksi kohta täide viia. 26. augustil muudeti surmanuhtlus 10-aastaseks sunnitööks.[139]

30. juunist 2. juulini toimunud streik oli esimene suurem poliitiline streik, mille Kommunistliku Partei Eesti Keskkomitee organiseeris pärast kodusõja lõppu. See põhjustas ka esimese suurema valitsuskriisi. Selleks et ära hoida oma autoriteedi täielikku langust töötajate silmis, olid sotside liidrid (siseminister A. Hellat, töö- ja hoolekandeminister A. Palvadre ning kaubandus-tööstusminister N. Köstner) sunnitud 2. juulil kodanlikust valitsusest lahkuma. «30. juuni streik,» kirjutati 5. juulil 1920 «Kommunistis» nr. 3 ilmunud artiklis «Edasi, töölised», «paiskas sotsid koodivalitsusest välja... Streik kiskus kodanlikult vägivallavalitsuselt viimsed sotsiaaldemokraatlikud mardisandihilbud, ta seisab nüüd katmatult kui kurnajate valitsus.» Valitsuskriis kestis ligemale kuu aega ja ainult kasvavad, uued proletariaadi massilised väljaastumised sundisid omavahel tülitsevaid kodanlikke parteisid

---

[137] ENSV ORRKA, fond 957, nim. 1, s.-ü. 9, l. 91—92.

[138] EKPA, fond 27, nim. 1, s.-ü. 501, l. 11—12.

[139] Tartu rahulepingu artikkel X alusel hakkas Nõukogude Venemaa valitsus astuma energilisi samme vanglais ja sunnitööl viibivate revolutsionääride väljavahetamiseks, mis suuremalt osalt ka õnnestus. Esimese partiina vahetati 1921. aasta detsembris aktiivsete kontrrevolutsionääride vastu välja R. Anslaud, V. Bogdanov, G. Kreuks, A. Vegner jt., kokku 42 areteeritud revolutsionääri, kes sõitsid Nõukogude Venemaale. Ka hiljem (1922. ja 1923. aastal) toimus niisuguseid väljavahetamisi. Nii päästeti, tänu Nõukogude Vabariigi aktiivsele abile, palju eesti revolutsionääre füüsilisest hävitamisest.

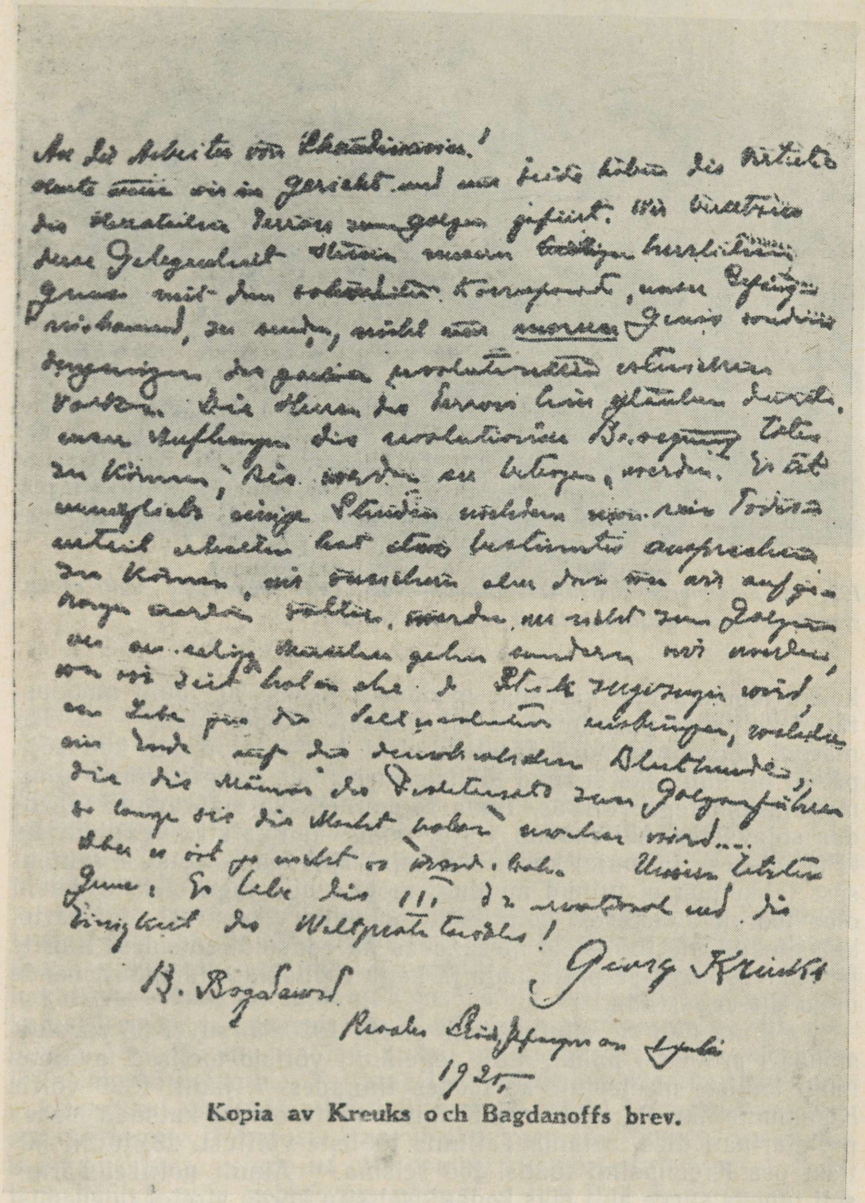

Kopia av Kreuks och Bagdanoffs brev.

Rootsi revolutsiooniliste tööliste lehes «Folkets Dagblad Politiken» 9. juulil 1920 avaldatud V. Bogdanovi ja G. Kreuksi kiri «Skandinaavia töölistele» (saksa keeles).

1921. a. detsembris kodanlikust Eestist Nõukogude Venemaale kontrrevolutsionääride vastu välja vahetatud 42 revolutsionääri.

kokku leppima uue valitsuse moodustamiseks. 30. juulil moodustatud valitsuse peaministriks jäi endiselt «Koodi Jaan» — J. Tõnisson. Sõjaministriks määrati kindral A. Tõnisson, kes kodusõja päevil oli kuulsaks saanud tööliste massiliste vangistamiste ning mahalaskmistega Narvas. Tema sõjaministriks määramine tähendas sõjaväelise kildkonna võitu, mida tunnistati avalikult ka «Päevalehes» ja mujal kodanlikus ajakirjanduses. Sotside valitsusest lahkumist ei tulnud muidugi mõista nii, nagu oleksid sotsid oma töörahvavastasest poliitikast loobunud. Seepärast tegi partei klassiteadlikele töölistele ülesandeks ka edaspidi sotsidest liidrite petlikke sõnakõlkse paljastada ja kogu töölisklass täielikult nende mõju alt vabastada.[140]

Tallinna tööliste suurepärane streik 1920. a. suvel 35 revolutsionääri protsessi puhul, mille tegelikult võitsid töölised, avaldas mõju tööliste meeleolule ka teistes linnades. 7. juulil 1920 võttis Kommunistliku Partei Narva Komitee vastu otsuse kutsuda Narva proletariaati üles toetama Tallinna tööliste võitlust. 23. juulil jättiski osa Kreenholmi töölisi töö seisma.[141] Ainult politsei äärmiselt tugeva surve abil läks kodanlusel siin korda streigi laienemist ära hoida. Pärast seda jätkusid arvukad areteerimised ja see ras-

[140] «Kommunist» nr. 3(19), 5. juulil 1920.
[141] «Kiir» nr. 11, 1920.

R. Eige.

kendas töölisklassi organiseerimist uuteks väljaastumisteks. Augustis õnnestus kaitsepolitseil tabada rühm Narva parteiorganisatsiooni liikmeid, sealhulgas ka vastutav organisaator R. Eige. Ta tapeti koos E. Mihhailovi ja E. Silbaumiga kohe pärast vangistamist, surmaotsused aga vormistati alles tagantjärele.[142] Ülejäänud kaks — Miina Solts ja Maria Ustav — mõisteti pikemaks ajaks sunnitööle.[143]

1920. a. suve teisel poolel jätkasid töölised, eriti Tallinnas, endise visaduse ja järjekindlusega võitlust maistreikidega saavutamata jäänud palkade alammäära kehtestamise eest. Juulis hakati vabrikutes korraldama koosolekuid, kus töölised tõstsid palkade alammäära nõudmise ja üldstreigi organiseerimise küsimuse uuesti üles. Küsimuse lõplikuks otsustamiseks viidi vabrikutes jälle läbi hääletamine. Tallinna töölised demonstreerisid taas oma valmisolekut alustada streigivõitlust. 29. juulil toimunud Tallinna ametiühingute juhatuste ja vabrikuvanemate ühisel koosolekul kandsid tehaste esindajad ette osalise hääletuse tulemustest. Salajane hääletamine vabrikutes näitas, et ligi 70% hääletusest osavõtnud töölistest oli streigi poolt. Sadamatehastes pooldasid kõik

---

[142] Kommunistliku Partei Eesti Keskkomitee lendleht «Eesti töörahvale», 12. oktoobril 1920.

[143] «Edasi» nr. 203, 14. septembril 1920 ja «Edasi» nr. 218, 10. oktoobril 1920.

1052 töölist üldstreiki. Samal seisukohal olid nõelatöölised. Autoremonditöökoja 93-st töölisest olid 88 streigi poolt. Balti puuvillavabrikus olid 830-st hääletusest osavõtnud töölisest 596 streigi poolt. Enamus «Dvigateli», «Fr. Krulli», «Ilmarise», Peetri ja Vene-Balti laevaehitustehaste, «Vega» kaalutöökoja ja «Mayeri Keemiavabriku» töölistest olid samuti hääletanud streigi poolt. Eesti Meremeeste Liidu esindaja teatas koosolekul, et «ka nemad on täiesti valmis vabrikuid toetama ja nende nõudmistega ühinema». Tallinna Ametiühingute juhatuste ja vabrikuvanemate ühine koosolek võttis ühel häälel vastu otsuse teatada valitsusele tööliste meeleolust ja hoiatada viimast, et kui 2. augusti kella 12-ks pole saadud palgaküsimuses rahuldavat vastust, algab 3. augustil streik.[144] Koosolekul moodustati Keskstreigikomitee, kuhu iga vabrik saatis 50 töölise kohta ühe esindaja.

Et valitsus Tallinna tööliste õigustatud nõudmistele ei reageerinud, algaski streik. 3. augustil lakkasid Tallinna Sadamatehastes töötamast umbes 300 töölist.[145] Samal päeval alustasid streiki ka Vene-Balti ja Peetri laevaehitustehased, metallitöötlemise tehased, «Dvigatel» ja «Ilmarine», «Mayeri Keemiavabrik», «Grünvaldi Nahavabrik» ning transpordi etapivalitsuse töökojad. Keskpäeval levis streik ka «Johansoni paberivabrikusse». «Balti Manufaktuuris» ühinesid streikivate töölistega ka teenistujad.[146] Üldse streikis kohe esimesel päeval 4947 töölist.[147] Mõne päeva pärast ühinesid streigiga veel mitmed teised tehased. 4. augustil algas streik «Tselluloosivabrikus» ning 5. augustil «Fr. Krullis». 7. augustil ühines streikijatega ka osa kontoriametnikke mitmest vabrikust, Paalmanni ja Rossmanni trükikoja töölised jätsid samuti töö seisma. Streigi käigus nõuti vabrikuvalitsustelt ametiühingute poolt väljatöötatud töötasu alammäärade kehtestamist.

Streigiga ei ühinenud Tallinna Raudteetehaste ja veduridepoo töölised, olgugi et paljud lihttöölised siin kohe algusest peale streiki pooldasid. Selle põhjuseks oli asjaolu, et Raudteelaste Liidu juhatus, kes oma enamuses oli oportunistlike vaadetega, püüdis Tallinna tööliste üldstreiki nurja ajada. 3. augustil saatis ta, selle asemel et pöörduda üleskutsega kõigi raudteelaste poole streikijatega ühinemiseks, peaminister J. Tõnissonile kaebekirja, milles muuhulgas öeldi: «Raudteelaste meeleolu laseb oletada,» et nad «riigi hädaohtlikku segaduste kuristikku lükkavad». Alandlikult lisas juhatus juurde, et ta on alati «riiki toetaval seisukohal olnud».[148] Liidu esimees isesots Eilmann ütles juba enne streigi puhkemist Raudteetehastes streigi toetamisest lahti. Enamus raudteetöölisi aga otsustas streiki siiski alustada. Tallinna Keskstreigikomitee avaldas raudtee- ja depootöölistele üleskutse

[144] EKPA, fond 27, nim. 1, s.-ü. 501, l. 13—14.
[145] ENSV ORRKA, fond 2000, nim. 2, s.-ü. 30, l. 111.
[146] EKPA, fond 27, nim. 7, s.-ü. 4, l. 5.
[147] «Vaba Maa» nr. 172, 4. augustil 1920.
[148] «Kommunist» nr. 5(21), 9. augustil 1920.

teiste streikivate töölistega ühinemiseks. «Peske puhtaks häbiplekk raudtee töökodade tööliste pealt sellega, et teie täna veel meiega ühinete,» kirjutati siin. «Töölisklass võidab ainult siis, kui ühel meelel kui üks mees oma õiguste eest välja astume! Kas ei ole teie needsamad palga töö orjad nagu meiegi? Kas ei ole teie osa sellest töölisklassist, kes varasid valmistab kurnajatele tasuks saades nälja pennisid? ... Meie ootame teid täna 7. augustil. Ärge lõhkuge meie ühisväerinda. Üks kõige eest ja kõik ühe eest!» [149] Samal päeval kuulutatigi välja raudteelaste üldstreik.[150] See oli üks märkimisväärsemaid streigipäevi. Valitsuse ringkonnad ei uskunud, et raudteelased ühinevad streigiga. Kuid esimesel päeval, 7. augustil, ei väljunud määratud kellaaegadel ühtegi rongi. Alles kolmandal päeval, kui valitsus pani igale vedurijuhile kaks soomusronglast-püssimeest kõrvale, hakkasid esimesed rongid liikuma.[151] Streigi juhtimine raudteel läks üle Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu kätte, kes selle läbiviimiseks moodustas eraldi streigikomitee. Streik raudteel kestis kümme päeva. Põrandaaluste seltsimeeste J. Kreuksi, M. Likemetsa ja O. Rästa juhtimisel korraldasid raudteetöölised linna taga koosolekuid, kus arutati küsimusi seoses streigiga.

See, et raudteelased ühinesid augustikuu streigiga, oli Kommunistliku Partei Eestimaa organisatsiooni liikmete pingelise töö tulemus. Kvalifitseeritud tööliste elu oli siin kui riiklikus ettevõttes teatud määral kergem. Juriidilisel «peremehel» riigivalitsuse näol oli muidki muresid kui valvata selle järele, kas Raudteetehastes töötatakse küllalt usinasti, või kuipalju vedurite või vagunite remont maksma läheb. Kui viimane ületaski igasugused normid, siis tegid kõrged veotariifid selle tasa. Siin olid, eriti kvalifitseeritud töödel, palgad veidi kõrgemad. Peab lisama, et Raudteetehastes töötasid kõik õppinud töölised, kes nii Esimese maailmasõja kui ka kodusõja päevil said ajapikendust. Selle tõttu hoidis võrdlemisi suur hulk nn. «seebisööjaid» «küünte ja hammastega» oma kohast kinni ja kaldus toetama sotse ning mitmesuguseid kodanlikke elemente. «Raudteetehaste» tööliskonna enamiku äratõmbamine nende mõju alt ei olnud sugugi kerge, eriti pärast Eesti töölisklassi lüüasaamist kodusõjas. Kommunistliku mõtte levitamisel raudteetööliste hulgas omas neil päevil suuri teeneid J. Kreuks, kes alates 1919. aastast töötas siin vastutava parteiorganisaatorina.

Tallinna tööliste augustikuu streik, millest võttis osa 12 suuremat ettevõtet ja vabrikut (mõnede andmete järgi võttis 6. augustil streigist osa 20 vabrikut ja ettevõtet ning streikijate arv ulatus isegi 6396-ni [152]), oli oma ulatuse ja visaduse poolest 1920. aasta streigiliikumise kulminatsioonipunkt. Kuid ka seekord ei kasvanud

[149] EKPA, fond 27, nim. 1, s.-ü. 501, l. 18.
[150] ENSV ORRKA, fond 2000, nim. 2, s.-ü. 30, l. 111.
[151] EKPA, fond 24, nim. 1, s.-ü. 204, l. 205.
[152] EKPA, fond 27, nim. 1, s.-ü. 501, l. 17.

tööliste väljaastumine üle massiliseks üldstreigiks. Karmide repressiooniabinõudega suutis valitsus seda ära hoida. Majanduslikust streigist osavõtmine kuulutati jällegi kehtiva korra vastu suunatud poliitiliseks kuriteoks. Streigi mahasurumiseks kasutati ohtralt sõjaväge. Kuulutati välja sõjaministri sundmäärus, mille järgi streigist osavõtmise eest võis karistada isegi surmanuhtlusega.[153] Administratiivsete surveabinõude rakendamiseks andis kodanlik valitsus siseministrile laiad volitused. Juba teisel streigipäeval oli streigikomitee sunnitud minema põranda alla. Areteeriti palju töölisi, rida ametiühinguid suleti. 6. augustil areteeriti A. Kolks, J. Leist, J. Mahkats ja palju teisi aktiivseid streigiliikumise juhte. Ööl vastu 10. augustit mõistis sõjaväljakohus 6 tööliste esindajat sunnitööle 4—9 aastani.[154] Türmi heideti ka Eestimaa Raudteelaste Liidu juhatuse liikmeid,[155] ehkki viimased alles raudteetööliste tugeval survel kirjutasid alla streigi väljakuulutamise teadaandele. Raudteelaste Liidu tegevus keelati kuni sõjaseaduse kehtimiseni.[156] Veel enne streigiliikumise lõplikku mahasurumist saadeti rühm ametiühingute juhatuste liikmeid, samuti lihttöölisi, kes streigi ajal olid areteeritud ja keda hoiti Pääsküla vangilaagris (A. Alt, A. Kolks, J. Leist, J. Mahkats, A. Vulfeldt jt. — kokku 61 inimest),[157] Eestist välja Nõukogude Venemaale. Palju töölisi jäeti vangikongidesse, et lavastada uusi revolutsiooniliste tööliste protsesse.

Kodanluse poolt kasutusele võetud vägivald kohutas mõnede vabrikute töölisi. Paljude streikijate, eriti raudteelaste hulgas algas kõhklemine. Depoos ja ka mõnes teises tehases läksid töölised tööle. Arvesse võttes, et osa Tallinna töölisi tööleasumisega oma nõudmistest taganesid, teatas Keskstreigikomitee 14. augustil, et streik on lõppenud tööliste ajutise kaotusega. 16. augustil kuulutati üldstreik lõpetatuks. «Streik võib edasi kesta ainult üksiku tööstusharu tööliste otsusel,» öeldi Keskstreigikomitee teadaandes, «mis kohaliku tähtsusega oleks.» [158] Tallinna tööliste kangelaslik streigivõitlus lõppes 19. augustil. 20. augustil asusid viimasena tööle Sõjaväe Varustusvalitsuse Tehnilise osakonna autotöökoja 117 töölist.[159]

Eesti Keskkomitee selgitas töörahvale, mis oli põhjuseks, et kodanlus selle streigi mahasurumisel eriti julmalt talitas. Tallinna tööliste streik, öeldi 25. augustil välja lastud illegaalses lendlehes, toimus ajal, mil oli käimas imperialistide poolt organiseeritud Entente'i kolmas sõjaretk Nõukogude Venemaa vastu ning kodan-

---

[153] «Riigi Teataja» nr. 123/124, 20. augustil 1920, lk. 979.
[154] EKPA, fond. 27, nim. 1, s.-ü. 501, l. 21.
[155] Sealsamas, l. 22.
[156] EKPA, fond 24, nim. 1, s.-ü. 204, l. 205.
[157] Kommunistliku Partei Eesti Keskkomitee üleskutse «Eesti töörahvale», 25. aug. 1920. «Tööliste Võitlus» 1920, nr. 3, lk. 44—45.
[158] EKPA, fond 27, nim. 1, s.-ü. 501, l. 23.
[159] ENSV ORRKA, fond 2000, nim. 2, s.-ü. 30, l. 111.

1920. a. augustikuu streigi ajal areteeritud ja väljasaadetud töölisi Petrogradis.

liku Eesti valitsus ootas Lääne imperialistide korraldust sõtta astumiseks.

Põhjused, miks Tallinna tööliste augustikuu streik lõppes lüüasaamisega ega muutunud ülemaaliseks üldstreigiks, olid mitmesugused. Esimeseks põhjuseks oli see, et proletariaat polnud üldstreigi läbiviimiseks küllalt organiseeritud. Peale raudteelaste lõpetasid trükitöölised streigi just sel silmapilgul, kui vabrikutes ja tehastes oli tööliste väljaastumine saavutamas kulminatsioonipunkti.[160] Sellega aitas trükitööliste ametiühing, talitades oma kitsa kutseala huvides, kaudselt kaasa streigi mahasurumisele. Kodanluse kätte jäi võimas abinõu — ajakirjandus. Teatud mõju avaldas ka töölisklassi osalise deklasseerumise protsess. Samuti käitusid streigi ajal alatult sotsid. Näiteks, nad teatasid kodanlusele streigi puhkemisest veel enne selle algust. Ka see, et töölisorganisatsioonid teistes keskustes ei toetanud Tallinna, aitas üldstreigi nurjumisele kaasa. Sügaval põranda all töötavad parteiorganisatsioonid polnud maakondades ega teistes linnades veel küllalt tugevad, et asuda Tallinna eeskujul streigi organiseerimise ja juhtimise etteotsa. Kui mõnes rajoonis (nagu Pärnus jm.) [161] tekkisidki tööliste väljaastumised, siis ei olnud need koordineeritud.

Pärast augustikuu streiki algas järjekordne töölisliikumisest osavõtjate tagakiusamise laine. Läbiotsimised, areteerimised, peksmised ja piinamised toimusid erilise hooga. Ööl vastu 3. septembrit haavasid politseinikud mitme lasuga «Dvigateli» töölist, Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu juhatuse liiget J. Soansi, kusjuures nad peksid ta poolsurnuks.[162] 6 kuulihaavaga kehas, mõlemad käeluud murtud, visati J. Soans verise tombuna autosse ja sõidutati politseisse. Süütõendite puudumisel oli politsei sunnitud ta vabastama juba järgmisel päeval. Ent J. Soans tuli viia haiglasse. Nii juhtus paljudega. 5. septembril protesteeris Metallitööliste Ametiühingu erakorraline peakoosolek «hirmsate vägivallaaktide üle, mida valitsus oma agentide läbi töölisklassi kallal tarvitab . . .» [163] «Metallitööliste ametiühing,» öeldi protestiresolutsioonis, «pöörab rahvusvahelise metallitööliste ametiühingute kesknõukogu ja Inglise tööliste poole meie abi paluvat kätt mitte tagasi tõugata ja endi valitsuste kaudu Eesti . . . valitsuse peale mõjuda, et säherdused mõrtsukateod ei korduks.»

Rüüstamiste ja suurema osa Kesknõukogu juhatuse liikmete areteerimise tulemusena katkes Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu tegevus. Keskse juhtiva organi hävitamine kodanluse poolt võis halvavalt mõjuda kogu töölisliikumisele. Selle taastamiseks tegid väsimatult tööd J. Allikso, E. Ambos, E. Kägu, A. Sommer-

[160] EKPA, fond 27, nim. 1, s.-ü. 501, l. 23; «Kommunist» nr. 5(21), 9. augustil 1920.
[161] ENSV ORRKA, fond 949, nim. 2, s.-ü. 129, l. 24.
[162] EKPA, fond 24, nim. 1, s.-ü. 204, l. 76.
[163] EKPA, fond 24, nim. 1, s.-ü. 241, l. 4.

ling, J. Vanja ja teised kommunistid. Moodustati Kesknõukogu korraldav komisjon, kelle aktiivse ettevalmistustöö tulemusena võis Kesknõukogu juba 9. septembril jätkata oma tegevust.[164] Uuesti valitud juhatusse kuulusid kommunistid J. Vanja (esimees), J. Allikso (asjaajaja), A. Sommerling (kirjatoimetaja), J. Samra jt.[165] Kesknõukogu pöördus üleskutsega Tallinna ametiühingute liikmete ja kõigi tööliste poole, milles kutsus jätkama alustatud võitlust. «Kurnajate klassi ja tema jultunud valitsuse poliitika vastu,» öeldi siin, «seame meie kurnatute klassi ja tema organisatsioonide klassiteadliku poliitika.» [166] Abi taotleti ka välismaade ametiühinguorganisatsioonidelt. Kesknõukogu poolt saadetud läkituses paluti oma maa valitsuste kaudu mõjutada Eesti valitsust tööliste tagakiusamise lõpetamiseks.[167] Eri läkitus saadeti Inglismaa töölistele.

Kuigi 1920. aasta streigiliikumise kõrgpunktiks oli augustikuu, jätkusid streigid veel selle aasta sügisel ja talvel. Oktoobrirevolutsiooni kolmanda aastapäeva tähistamiseks organiseeriti mitmes Tallinna ettevõttes tööseisak. Sel päeval kell 12 katkestasid töö Peetri ja Vene-Balti laevaehitustehased, Sadamatehased, Balti Puuvillavabrik, «Ilmarine», «Vega» jt. tehased.[168] Ei vabrikuvilede juures seisvad ja revolvritega varustatud politseinuhid ega vabrikuväravate juurde koondatud politseisalgad suutnud takistada Eesti töölisklassi esindajail saatmast oma vennalikke tervitusi kangelaslikult võitlevale Venemaa töörahvale ja bolševike parteile. 18. detsembril organiseerisid partei Tallinna Komitee ja Ametiühingute Kesknõukogu 24-tunnilise poliitilise streigi kodanluse poolt tapetud tööliste teise surma-aastapäeva tähistamiseks. Sellest võtsid osa «Dvigateli», «Ilmarise», «Fr. Krulli», Peetri laevaehitustehase jt. vabrikute töölised.[169]

Kesknõukogu juhtimisel algas 2. detsembril 1920 Tallinna Sadamatehaste tööliste streik, mis lõppes alles järgmise aasta veebruaris. 1920. a. lõpul puhkenud streigi põhjuseks oli vabrikuvalitsuselt töölistele määratud toiduainete ja kodanliku valitsuse poolt lubatud palga juurde kuuluva muu varustuse välja andmata jätmine. Sadamatehaste 1513-st töölisest võttis streigist osa 1216.[170] Valitsus ähvardas streikijaid vallandamisega. Kuid töölised, järgnedes kommunistide üleskutsetele, jätkasid streiki. Partei organiseeris Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu kaudu streikivatele Sadamatehaste töölistele materiaalset abi. «Töölised! Korjake streikijatele kohe toetusraha,» öeldi Kesknõukogu vastavas üleskutses. «Jagage nälgijatega oma näljapennid. Sadama-

---

164 EKPA, fond 24, nim. 1, s.-ü. 204, l. 76.
165 ENSV ORRKA, fond 1753, nim. 2, s.-ü. 1, l. 63.
166 EKPA, fond 24, nim. 1, s.-ü. 204, l. 77.
167 «Коммунистический Интернационал» 1920, № 15, lk. 3310.
168 «Rõhutute Hääl» 1920, nr. 1, lk. 14.
169 Sealsamas, 1920, nr. 6, lk. 111.
170 Sealsamas, 1921, nr. 19, lk. 323.

tehaste streik on tööliste enesekaitse streik, et neilt ei võetaks varustuse saamist, töötegemise võimalust ja seda palka, mis neil õigus saada. Selle streigi toetamine on terve töölisklassi enesekaitse toetamine.» [171] Üleskutse leidis kõikjal väga tulist poolehoidu. Nii viidi Peetri tehastes 20. detsembril streikivate Sadamatehaste tööliste toetamiseks läbi korjandus, millest töölised võtsid aktiivselt osa. 29. detsembril avaldas Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu üleskutse kogu Eesti proletariaadile ohverdada ühepäevane teenistus streikivate Sadamatehaste tööliste toetamiseks. Peale Tallinna, kus töölised aktiivselt streikijate abistamisest osa võtsid, korraldati edukalt korjandusi ka teistes linnades ja maatööliste hulgas. Selle streigi ajal avaldus üha selgemini töölisklassi solidaarsus. Teiste linnade töölised, samuti ka osa maatöölisi, hakkasid aru saama, et toetades Sadamatehaste tööliste nõudmisi, kaitsevad nad iseenda huve. Töölised Hiiu-Kärdla kalevivabrikust ja Aseri tsemendivabrikust, Võrust, Loksalt, Mõisakülast, Raikkülast ja mujalt saatsid kogutud summad Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu käsutusse. 1921. a. veebruari alguseks oli viimane andnud streikivatele töölistele abiraha üldsummas 311 474 marka 15 kopikat — sellest 337-le töölisele üks kord, 216-le kaks korda, 145-le kolm korda, 123-le neli korda, 62-le viis korda ja 23-le töölisele kuus korda.[172]

Kui kodanlik valitsus vastas Sadamatehaste tööliste streigile lokaudiga, pöördus Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu jälle Eesti töölisklassi poole järgmise teadaandega: «Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu toetab streikivaid töölisi aineliselt ja moraalselt, meie nõuame: 1) tehase avamist, 2) kõikide tööliste tagasivõtmist, 3) täit töötasu kõikide streigipäevade eest.» [173] Neid nõudmisi toetas oma koosolekutel organiseeritud töölisklass üle kogu Eesti, mis ühtlasi näitas, et kommunistide poolt juhitud Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu oli omandanud suure populaarsuse.

Sadamatehaste tööliste streik, mida hiljem toetasid «Ilmarise» tehase töölised, kestis üle kolme kuu ja lõppes tööliste osalise võiduga. See tõstis teiste vabrikute tööliste meeleolu ning näitas neile, millist jõudu võib omada töölisklassi organiseeritus ja ühine väljaastumine.

1920. aasta töölisliikumise esirinnas sammusid metallitöölised. Nad etendasid revolutsioonilises võitluses juhtivat osa just sellepärast, et metallitööstuse ettevõtetes tegutsesid tugevamad partei põrandaalused kollektiivid. Samuti oli metallitööstuses, hoolimata kodusõja ja interventsiooni ajal saadud rasketest kaotustest, säilinud rohkem karastunud revolutsioonilist kaadrit. Sadamatehastes töötasid katelseppadena A. Alt, E. Sandström, J. Tanshindrek, J. Tõldsepp, J. Vanja jt. J. Santa oli Peetri («Noblessneri»)

[171] «Rõhutute Hääl» 1920, nr. 6, lk. 107.
[172] Sealsamas, 1921, nr. 19, lk. 323.
[173] Sealsamas, lk. 322—323.

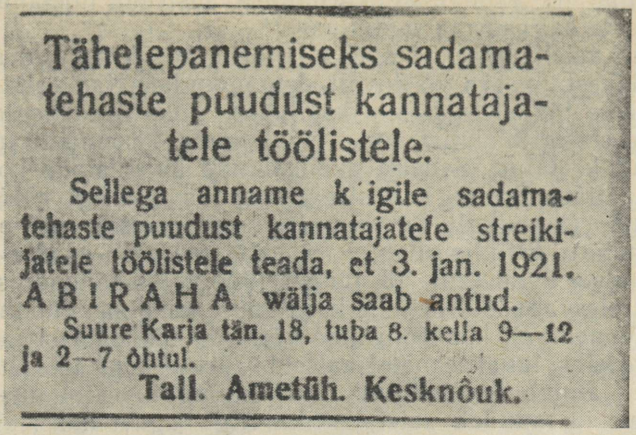

Tähelepanemiseks sadamatehaste puudust kannatajatele töölistele.

Sellega anname k igile sadamatehaste puudust kannatajatele streikijatele töölistele teada, et 3. jan. 1921. ABIRAHA välja saab antud.

Suure Karja tän. 18, tuba 8. kella 9—12 ja 2—7 õhtul.

Tall. Ametüh. Kesknõuk.

Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu teadaanne (avaldatud ajakirjas «Rõhutute Hääl»).

laevaehitustehases samuti katelsepaks. «Ilmarises» («Wiegandis») töötasid valajatena J. Allikso, J. Kurgemaa, E. Kägu ja J. Samra. Paljud teisedki aktiivsed revolutsioonilisest liikumisest osavõtjad olid metallistid. «Dvigatelis» (see tehas streikis 1920. aastal mittetäielikel andmeil 5 korda) töötasid R. Lees ja J. Soans, kes oma revolutsioonilise tegevusega olid tuntud üle kogu Eesti.

Sotside partei liidrid püüdsid iga tööliskiassi revolutsioonilise väljaastumise puhul ka omalt poolt töölisi «aidata». Nad jutlustasid klassirahu poliitikast ja konfliktide rahuliku reguleerimise vajadusest tööliste ning kapitalistide vahel «demokraatliku Eesti ülesehitamise» nimel. Sotside partei liidrid maskeerisid oma lõhestavat tegevust revolutsiooniliste fraasidega. Sageli esinesid nad demagoogiliste nõudmistega tööliste töötasu tõstmise, töötingimuste parandamise, laiatarbekaupade hindade alandamise jm. kohta. Samal ajal aga ei mobiliseerinud nad masse võitlusse nende nõudmiste realiseerimise eest. Isegi vastupidi — nad püüdsid töötajaid igapidi selles takistada. Paljudel juhtudel katsusid sotside liidrid streigivõitluses esineda vahetalitajatena streikivate tööliste ning vabrikantide ja ettevõtjate vahel.

Ametiühingutes töötavate kommunistide juhtimisel lükkasid organiseeritud töölised sotside «abi» tagasi ja naelutasid nende liidrid tööliste koosolekutel häbiposti. Partei ajakirjanduse kaudu näidati konkreetselt, kuidas sotside partei liidrid reetsid töötajate huve, kuidas nad raudteelaste, trükitööliste jt. tööliste streike kodanlusele maha sahkerdasid jms.

Kommunistid selgitasid pidevalt, et ainult üksmeelsete streikidega võivad töölised vabrikante järeleandmisele sundida. Strei-

gimurdmine on «kodanlise kurnamise süsteemi toetamine, oma seltsimeeste näljasurma saatmine».[174]

Hoopis teisiti käitusid sotside liidrid, kes kasutasid streigiliikumise lõhestamiseks korduvalt demagoogiat. Nad esitasid kommunistlikele töölistele Eestis küsimuse, miks need pooldavad ja õhutavad streigiliikumist, kuna Nõukogude Venemaal on streigid ametlikult keelatud. Sellega püüdsid nad ka ülistada kodanlikku «demokraatiat» Eestis, kus streigivabadus oli riigi põhiseaduses fikseeritud (tegelikult formaalselt, nagu käesolevast paragrahvist on näha). Artiklis «Kes ei tee tööd, see peab sööma» selgitas «Kommunist» nr. 4 (20) 13. juulist 1920, miks kommunistid mõõdavad streigivabadust ja selle kasutamist kahe mõõdupuuga. Nõukogude Venemaal, kus poliitiline võim on töölisklassi ja töötava talurahva käes, luuakse materiaalseid väärtusi kogu töörahva jaoks. Seepärast annab iga töötund, iga jõupingutus siin uusi rikkusi töötajatele ja muudab sotsialistliku riigi tugevamaks. «Iga tund tööseisakut viib tagasi kurnajate põrgu, orjusesse ja nõrgestab vastupanekut tervele kapitalistlikule ilmale,» öeldi artiklis. Eestis aga, kus poliitiline võim kuulus kodanlusele, sai viimane lõviosa töölisklassi poolt loodud väärtustest. Streik oli siin üheks vahendiks võitluses inimväärsema äraelamise eest, et saada enda poolt loodud rikkustest rohkem. «Kukutades kurnajate riigikorda, ... ja teostades töörahva nõukogude võimu,» kirjutas «Kommunist», «võime ka meie kord hüüda: Streik on lubamatu. Seni aga — üles streigile!»

Samuti paljastasid kommunistid eesti sotsiaaldemokraatide reformistlikke teooriaid. Eesti sotsid ei esitanud mingeid originaalseid seisukohti sotsialismile ülemineku küsimuses, vaid tuginesid põhiliselt saksa ja austria sotsiaaldemokraatide (Fr. Adler, O. Bauer, K. Kautsky jt.) teooriatele. Nad «õpetasid», et sotsialismile võib üle minna reformide teel, tähtsamate tootmisvahendite järkjärgulise «sotsialiseerimise» teel jne. Eesti sotsiaaldemokraadid rääkisid kahekümnendate aastate algul aga üldse üsna vähe sotsialismile üleminekust Eestis. Nende arvamise järgi seisis peamine ülesanne selles, et kaasa aidata kapitalismi arenemisele, taotleda mõnede reformide läbiviimist ning arendada kooperatsiooni. Nad väitsid, et sotsialismi teostamine ei ole väikese Eesti proletariaadi, vaid eeskätt suurriikide proletariaadi asi. V. Kingissepp tähendas, et Eesti sotsid soovitavad asuda järjekorda, kus kapitalismi «küpsuse» astme järgi antakse õigus sotsialismile üleminekuks.[175]

«Kommunisti» artiklites ja partei poolt välja lastud lendlehtedes, nagu «Sotsid kuldvasikat lüpsmas»[176], «Ast ja Eilman näljaseid õrritamas»[177], «Kain, kus on sinu vend

---

[174] «Kommunist» nr. 4(20), 13. juulil 1920.
[175] «Töö Hääl» nr. 5, 26. märtsil 1919.
[176] «Kommunist» nr. 4(20), 13. juulil 1920.
[177] Sealsamas, nr. 1(17), 24. juunil 1920.

Aabel»[178], «Karl Ast hõiskab»[179] ja paljudes teistes paljastati sotside reeturlikku osa. Partei näitas eriti sotside häälekandja «Sotsiaaldemokraat» alatut osa. Tööliste ettepanekul otsustas Tallinna ametiühingute juhatuste üldkoosolek panna «Sotsiaaldemokraadi» tööliste boikoti alla. Seda otsust toetati ka vabrikute, töökodade ja tehaste tööliste üldkoosolekutel. Tallinna, Tartu, Narva, Pärnu ja teiste linnade ning maakohtade proletaarlased otsustasid sotside ajalehte mitte osta. Lehemüüjate juures tehti selgitustööd, et ka nemad loobuksid sotside häälekandja müümisest. «Sotsiaaldemokraadi» lugejate arv väheneb suure kiirusega. Juba 1919. a. suvel langes selle lehe tellijate arv ametiühingute poolt organiseeritud boikoteerimise tõttu 60%[180] võrra. 1921. a. aprillis lakkas aga sotside partei häälekandja lugejate puudusel hoopis ilmumast. «Kommunist» avaldas sel puhul «nekroloogi» pealkirja all «Sa langesid võitluses kodanluse eest». «Sinu õitseaeg oli siis,» öeldi selles, «kui Eesti töölisklass oli tühjaks jooksnud verest valge hirmuvalitsuse tapakirve all... Sa jäid lõpuni truuks tööliste rõhumisele. Kuid kodanlik maailm on tänamatu. Su mõju töölishulkade peale langes nullini... Sa langesid võitluses kodanluse eest! Sind hävitas töörahva põlgtus... Sinu ässitusel ja heakskiitmisel valatud vennaveri kisendas elusate poole. Sinu enesetapmine kuulutab ette ka kodanluse peatset surma ja töölisklassi vabanemist.»[181] Sama aasta lõpul kodanluse rahadega ilmuma hakanud sotside ajalehel «Tulevik» aga puudus igasugune linnatööliste poolehoid.

Siinjuures peab märkima, et sotside partei poliitika paljastamisel ei heitnud Kommunistlik Partei sotsiaaldemokraatlikult meelestatud töölisi ühte patta sotslike liidritega. Partei eesmärgiks oli ausate tööliste äratõmbamine reformistlike juhtide mõju alt, nende kaasatõmbamine revolutsioonilise klassivõitluse positsioonidele.

§ 5. Eestimaa parteiorganisatsiooni tegevus töötava talurahva organiseerimisel 1920. aastal

Eestimaa parteiorganisatsiooni tegevus parteitöö taastamisel haaras otsekohe ka maatöörahvast. 1920. aastal töötasid parteikollektiivid-rakukesed juba Raplas, Selis, Aidus, Anijas, Suure-Kõpus, Tuhalaanes, Keilas ja veel mujal. Sama aasta suvel tegutses maal 24 parteikollektiivi kokku 240 liikmega.[182]

Seoses kodanliku maaseaduse väljakuulutamise ja rakendamisega kerkisid illegaalse parteiorganisatsiooni ette töös maarahvaga uued ülesanded. Üheks tähtsamaks oli eelkõige maareformi kodanliku iseloomu paljastamine.

---

[178] Tallinna Komitee lendleht 1. mail 1920.
[179] «Kommunisti» lendleht nr. 16, 18. mail (1920).
[180] «Коммунистический Интернационал», 1920, № 14, lk. 2835—2836.
[181] «Kommunist» nr. 1(24), 15. aprillil 1921.
[182] EKPA, fond 6495, nim. 1, s.-ü. 55, l. 5.

1920. a. märtsis võttis Eesti Keskkomitee vastu teesid agraarküsimuse kohta,[183] mille alusel kommunistid maatöörahva hulgas selgitustööd tegid. «Kodanluse kontrrevolutsiooni võit — eesti kodanliku riigi moodustamine,» öeldi teesides, «otsustas agraarküsimuse ekspluataatorite klassi huvides.»[184] Partei näitas teesides, et kodanliku maaseaduse väljatöötamisel omasid eriti suuri teeneid väikekodanlikud parteid — sotsid ja Tööerakond —, kes said häbematu demagoogiaga töörahva hulki pettes Asutava Kogu valimistel kõige rohkem hääli. Sotsid ja Tööerakond külvasid töörahva hulgas illusioone, nagu saaks agraarküsimust lahendada ka kodanliku seadusandluse piirides. Sotsid lubasid, et Eesti saab «töötava rahva vabariigiks» ja et maa hakkab kuuluma neile, kes seda harivad.

Kommunistlik Partei tõestas, et maaseadus on välja antud ja seda viiakse ellu kodanluse klassivõimu huvides, selle kindlustamise eesmärgil. Ta näitas, kuivõrd alusetud olid sulaste ja kehvikute lootused mitte ainult saada iseseisvaks peremeheks, vaid selleks ka jääda, kui lähebki korda maad hankida. Maaseaduse elluviimise teel toimus eesti maakodanluse tugevnemine saksa aadli suurmaavalduste võõrandamise ja tükeldamise arvel. Agraarreformi teostamise tulemusena jätkus maal kapitalistlik ekspluateerimine. Et sellest pääseda, tuli agraarküsimus lahendada sotsialistliku revolutsiooni teel, võõrandades ja andes riigile kõik senised tootmisvahendid külas, nii nagu seda tehti «1917. a. oktoobris ja uuesti 1918. a. novembris-detsembris».[185]

Maaküsimuse lahendamisel seisis Eestimaa parteiorganisatsioon agraarprogrammi põhilistes küsimustes järjekindlalt marksistlik-leninlikel positsioonidel. Programmi peamiseks sisuks oli mõisamaade konfiskeerimine, kogu maa natsionaliseerimine, maaomandi muutmine üldrahvalikuks omandiks ning selle andmine talurahva kasutusse. Seda võis teostada ainult töörahva võim revolutsioonilisel teel.

Mis puutub ülemineku ajal rakendatavatesse maa kasutamise viiside ja vormide küsimusse, siis siin pooldas Kommunistliku Partei Eestimaa organisatsioon konfiskeeritud maavaldustel kohe pärast revolutsiooni talupoegade ühismajapidamiste loomist. «K õ i k m a a t ö ö r a h v a k ä t t e! Kuid mitte lapi kaupa!» — nii kirjutas J. Anvelt 1919. a. lõpul artiklis «Oktoobrirevolutsioon ja maa küsimus Eestis».[186] Selline oli VSDT(b)P Eestimaa organisatsiooni seisukoht juba 1917. aastal. Samasugusele seisukohale asus kohe pärast Oktoobrirevolutsiooni võitu Eestis 3.—4. detsembril 1917 Tallinnas toimunud Eesti maatameeste konverents ja 1918. a. jaanuari algul peetud kõigi valdade maatöörahva põllumajanduslik konverents, samuti Eesti Töörahva Kommuuni valit-

[183] EKPA, fond 6495, nim. 1, s.-ü. 64, l. 1—2.
[184] Sealsamas, l. 1.
[185] EKPA, fond 6495, nim. 1, s.-ü. 64, l. 2.
[186] «Klassivõitlus» 1919, nr. 11, l. 24.

sus 1918.—1919. aastal. Partei suhtus aastail 1920—1922 eitavalt ka kodanliku maareformi alusel teostatavasse mõisate jaotamisse. «Mõisate lõhkumine, korraliku suurmaapidamise hävitamine on maapidamise hävitamine üldse,» öeldi 1920. a. suvel partei Narva Komitee häälekandjas «Kiir» nr. 5, «on tööviljakuse hävitamine, on tagurpidi kiskumine, on avalik otsekohene patustus r a h v a majapidamise, ühiskonna ülespidamise vastu.» Kommunistliku Partei Eestimaa organisatsioon oli seisukohal, et «tööliste partei peab tükeldamise ja jagamise vastu järjekindlalt, visalt ja vankumatult võitlema ja ühismajapidamise korraldamise vajadust töölistele väsimatult selgitama.» [187]

Partei võitles kodanliku maareformi alusel toimuva mõisate tükeldamise vastu peamiselt sellepärast, et see «ähvardas hävitada mõisatööliste rohkearvulise pere». Sellega oleks külas revolutsioonilise võitluse organiseerimise baas kitsenenud, kodanluse positsioonid aga mõisatest maad saanud väikekodanlike kihtide arvel tugevnenud. Maatöölised pidid võitlema selle eest, et mõisate tükeldamine lõpetataks ning et siin, samuti suurtaludes, kehtestataks tööliskontroll tootmise üle. Seega seadis Eesti Keskkomitee maakasutamise viiside ja vormide küsimuses 1920. aastal üles agitatsioonilised ja taktikalised loosungid: «Mõisate tükeldamine seisma!», «Mõisad ja mõisataolised suurtalud tööliste kontrolli alla!» [188]

Võitluses nende loosungite elluviimise eest kutsus Keskkomitee maatöölisi üles kasutama kõiki legaalseid võimalusi, nagu sellekohaste otsuste vastuvõtmine mõisa- ja maatööliste ühingutes ning muudel tööliste koosolekutel, protestid mõisatööliste väljatõstmise vastu jne. Maatöölisi kutsuti panema mõisate tükeldamine tegelikult seisma ning kehtestama neis tööliste kontroll tootmise üle, küsimata, kas see on «lubatud» või «keelatud», «seaduslik» või «seadusevastane». Neid loosungeid püstitades seadis Keskkomitee kommunistide ja revolutsiooniliste tööliste ette ülesande tõmmata ka maatöörahvas võitlusse kodanliku diktatuuri vastu, töörahva võimu eest. Kommunistid pidid nende loosungite all intensiivistama oma tööd maatöörahva hulgas.

Mitmel pool organiseerisid kommunistid maatööliste koosolekuid, kus võeti vastu otsuseid mõisate tükeldamise vastu. Nii otsustas Puiatu maatöölisühingu peakoosolek 1921. a. suvel saata valitsusele protesti mõisate tükeldamise vastu. «Mõisa tükeldamine,» öeldi selles, «heidab mõisatöölised lageda taeva alla ja et need niiviisi sellestki näljakoorukesest ilma jääks, mis neil oli. Nii kaua kui valitsus töölistele ei kindlusta inimväärilist eluülalpidamist, on tööliste ühing igasuguse tükeldamise vastu, mis tööliste seisukorda viletsamaks teeb ja uusi mõisnikke kasvatab.» [189]

---

[187] «Kommunist» nr. 1 (17), 24. juunil 1920.
[188] EKPA, fond 24, nim. 1, s.-ü. 151, l. 7.
[189] «Kommunist» nr. 21 (44), 12. oktoobril 1921.

Tuli ette juhtumeid, kus maatamehed, väikemaapidajad ja põllutöölised oma koosolekutel otsustasid harida maad ühiselt, luua suurmajapidamine. Nad põhjendasid oma seisukohta väga lihtsalt ja arusaadavalt. Näiteks pidasid Viljandi maakonna Kõo valla maatöölised ja kehvikud ühismaapidamist tulusamaks järgmistel põhjustel: «Suurmaapidamise juures on võimalik suurema kasuga täielikumaid põllutöömasinaid ja -riistu tarvitada; suurmajapidamist on kasulikum eriharudesse jaotada (põllu- ja karjapidamine, sigadekasvatus, aia- ja mesilapidamine jne.); suurmaapidamises on võimalik täielikumalt raamatupidamist sisse seada.» [190]

Ka maad saanud väikemaapidajate-asunike suhtes võttis partei oma seisukoha. Ta seletas, et revolutsiooni võidu korral jäävad kõik väljajagatud maad endiselt asunike kasutada, ükskõik, kas nad olid kodanliku valitsuse poolt maasaajatena oma talukohtadele juba kinnitatud või mitte. Keskkomitee seadis kommunistide ette ülesande neile asunikele, kes on väikemaapidajad ja oma maad ise, võõrast tööjõudu kasutamata, harivad, see partei seisukoht selgeks teha. Et mitmel pool esines kommunistide hulgas asunikesse vaenulikku suhtumist ja neid segati sageli ära hallparunitega, keelas partei häälekandja «Kommunist» asunikke hallparuniteks nimetada. «Et asunikud pahatihti ühes hallparunitega lähevad, see on tõsiasi,» selgitas «Kommunist», «kuid see ei tee asunikust veel hallparunit, niisama, kui see ei tee töölisest kapitalisti, kui ta käsikäes kapitalistiga läheb.» [191] Asunike äratõmbamiseks hallparunite mõju alt tuli neile selgitada, et nad saavad otsest kasu töörahva revolutsiooni võidust. «Asunik,» kirjutas «Kommunist», «vabaneb siis rendimaksust, võlgadest... ja pääseb selle koorma alt, mis kodanline valitsus tema turjale lükkamas on... asunik saab võimaluse tarvitada mõisate põllutöömasinaid, mis nüüd rikaste kätte lähevad, põllumajanduse ühisused (kooperatiivid ja muud), mis praegu ainult hallparunitele ja jõukatele kasu toovad, pannakse töörahva võimu poolt kehvemate kihtide teenistusse jne.» [192] Kartuseks oli põhjust ainult neil asunikel, kes olid saanud maad tasuks oma veretööde eest töörahva kallal. Endiste mõisatööliste, asunike ja väikemaapidajate kõrval võisid partei arvates töörahva revolutsiooni jõuks veel olla popsid.

Partei poolt ülesseatud loosungid maa kasutamise viiside ja vormide küsimuses ei leidnud aga maatöörahva küllaldast toetust. Olukord oli riigis, võrreldes Oktoobrirevolutsiooni perioodiga, põhjalikult muutunud. Kodusõda oli lõppenud proletariaadi kaotusega ning kodanlusel ja sotsidel oli läinud korda tugevdada maatöörahva hulkades maasaamise lootust. Kui loosung «Mõisate tükel-

[190] «Sotsiaaldemokraat» nr. 90, 22. aprillil 1920.
[191] «Kommunist» nr. 5 (28), 23. juunil 1921.
[192] Sealsamas.

damine seisma panna!» oli teatud määral vastuvõetav sellele osale endistest mõisatöölistest, kel puudus põllumajanduslik inventar ja kes maad ei soovinud, siis osa mõisatöölisi, väiketalunikke ja kehvikuid tahtis siiski maad. Suur osa popse, väikeomanikke ja saunikuid elas mõttega, et kord «oma maalapi» omanikuks saada. See osa maatöörahvast ei suutnud ilma mitme valusa õppetunnita veenduda, et kui tal õnnestukski saada «oma maalappi», siis ei tähenda see veel haljale oksale jõudmist, et kapitalistlik konkurentsivõitlus võib selle omaniku täielikult laostada. Mõnes kohas viis loosung «Mõisate tükeldamine seisma!» osa kehvikuid, eriti aga kesktalupoegi, arvamisele, et partei tahab viivitamata kõikjal, ka üksiktalupoegade hulgas, ühismajapidamisi sisse seada.

Ka partei poolt püstitatud teine loosung — «Mõisad ja mõisataolised suurtalud tööliste kontrolli alla!» — ei vastanud konkreetsetele tingimustele aastail 1920—1921 ega leidnud töötava talurahva hulgas poolehoidu. See loosung eeldas revolutsioonilise situatsiooni olemasolu, kus proletariaat seisab võimu haaramise eel. Eestis aga sellist olukorda 1920. aastal ei olnud.

Seega ei vastanud Kommunistliku Partei Eesti Keskkomitee poolt maaküsimuse kohta ülestõstetud taktikalised loosungid antud ajavahemikul töötava talurahva eri kihtide huvidele.

Eestimaa parteiorganisatsioon ei pidanud silmas talurahva hulgas toimuvat diferentseerumist. Ta ei arvestanud, et suurtel talurahva kihtidel — nii mõisatöölistel, sulastel, popsidel, rentnikel, väikeasunikel, väikekalameestel kui ka mitmesuguse jõukusega keskmikel — olid oma eri püüdlused.

Kodanlikule agraarpoliitikale ei seadnud partei vastu niisugust tegevuskava, mis Eesti konkreetsetes tingimustes oleks partei liitlaseks toonud maata ja vähese maaga talupoja. Revolutsiooni arengu üksikutest etappidest ja tempost ettejooksmise katsed takistasid kindla liidu kujunemist töölisklassi ning töötavate talupoegade vahel.

Oma seisukohtade väljatöötamisel tol perioodil maaküsimuses lähtusid eesti kommunistid kahtlemata 1920. a. suvel toimunud Kominterni II kongressi resolutsioonist agraarküsimuse kohta,[193] kus peamõõk pandi suurmajapidamiste säilitamisele pärast sotsialistliku revolutsiooni teostamist. Kuid näib, et Keskkomitee arvestas ainult selle resolutsiooni 6. paragrahvi esimest osa, kus öeldakse: «Eesrindlike kapitalistlike riikide suhtes peab Kommunistlik Internatsionaal õigeks eelistada põllumajanduslike suurettevõtete säilitamist ja nende majandamist Venemaa «nõukogude majandite» eeskujul. Täpselt sama otstarbekohane on toetada kollektiivsete tootmisviiside, s. o. põllumajanduslike liitude või kommuunide moodustamist.» [194] Ta ei kaalunud nähtavasti selle

---

[193] Коммунистический Интернационал в документах. 1919—1932, Москва, 1933, lk. 132—133.

[194] Sealsamas, lk. 136.

sobivust tingimustes, mis olid Eestis selleks ajaks kujunenud. Ometi oli sama paragrahvi teises osas öeldud: «Nendes maades ja piirkondades... kus on suur arv väikemaaomanikke, kes ei taha oma maad ära anda, on suurte mõisnike maavalduste jagamine kõige kindlamaks vahendiks talurahva tõmbamisel revolutsiooni poole...» [195]

Eesti Keskkomitee ei arvestanud V. I. Lenini poolt Kominterni II kongressi jaoks kirjutatud ja 1920. a. juulis avaldatud töös «Agraarküsimuse teeside esialgne visand» [196] väljatoodud seisukohti. V. I. Lenin näitas siin veenvalt, et ei saa alati, ka kõige eesrindlikumates kapitalistlikes maades, kohe igal pool luua ühismajapidamisi. Vastavalt olukorrale tuleb sageli pärast proletaarset revolutsiooni jagada maad talurahvale kasutamiseks, nagu seda tehti näiteks Venemaal. Rääkides põllumajanduslike suurettevõtete säilitamisest (ka «eesrindlikes kapitalistlikes riikides»), hoiatas V. I. Lenin, et «oleks ülisuur viga selle reegli rakendamisel liiale minna või seda šabloniks muuta ja mitte kunagi lubada *osa* ekspropriieeritud ekspropriieerijate maa tasuta andmist ümbruskonna väike- ja mõnikord ka kesktalupoegadele». [197]

Nagu ametlikest dokumentidest selgub, esines tol ajal vigu ka keskmikusse suhtumises.

Keskmiku tunnuseks peeti 6—12 tiinu põldu, sageli nimetati teda «kahehobusekoha meheks». [198] Keskkomitee arvates pidi keskmik, kui tal polnud paari täiskasvanud perekonnaliiget, tingimata tarvitama võõrast tööjõudu, kusjuures «peremees ise töötab nagu sulanegi». [199] V. I. Lenin, rääkides keskmikust, mainis küll, et viimane palkab võõrast tööjõudu, kuid selle all mõtles ta ainult keskmike ladvakihte. Ka need ei tarvitanud võõrast tööjõudu süstemaatiliselt. Keskmiku tunnuseks oli V. I. Lenini sõnade järgi aga see, et ta on osaliselt omanik ja osaliselt ise töötaja, ta on «niisugune talupoeg, kes ei ekspluateeri võõrast tööd, ei ela võõrast tööst,... vaid töötab ise, elab omaenda tööst». [200] Keskmiku kahesugusest loomusest tulenes ka tema kõikumine proletariaadi ja kodanluse vahel. Kommunistliku Partei Eesti Keskkomitee mõistis keskmiku loomust ebaõigesti. «See kiht (s. o. keskmik — *A. L.*),» kirjutas «Kommunist», «on kahtlemata oma määratu suures enamuses töölisklassile vaenulik. Oma päevanõudmistes (lähemates nõudmistes) ei saa meie partei suuremalt jaolt teisiti, kui peab kesktalunikkude vastu minema.» Ainult mõnes üksikus küsimuses, näiteks kaudsete maksude küsimuses, võisid keskmikud Keskkomitee arvates omada ühiseid huve töölistega. Kuid partei kahtles selleski. «Kesktalunikul pole raske taibata, et kuigi kaudsed maksud

[195] Коммунистический Интернационал в документах. 1919—1932, Москва, 1933, lk. 136.
[196] V. I. Lenin, Teosed, 31. kd., lk. 127—138.
[197] Sealsamas, lk. 134.
[198] «Kommunist» nr. 2 (52), 14. jaanuaril 1922.
[199] Sealsamas.
[200] V. I. Lenin, Teosed, 29. kd., lk. 222.

ära jääksid, riik (s. o. töörahva riik — *A. L.*) maksu siis teisel kujul temalt kui teatud varanduse omanikult on sunnitud võtma,» kirjutas «Kommunist».[201]

Arusaadav, et Eestimaa parteiorganisatsiooni ebaõige seisukoht maaküsimuses, samuti tema suhtumine keskmikku, tekitas teatud kahju tööliskiassi ja töötava talurahva liidule. Maatöörahva enamus jäi, nagu 1919. aastalgi, ajutiselt sotside ja kodanluse mõju alla. 1920. aastal alanud kodanliku maareformi teostamisega seotud maasaamise ootus hoidis ära suure osa põllumajandusliku proletariaadi ja väiketalupoegade aktiivse revolutsioonilise väljaastumise. Sellega on ka seletatav asjaolu, miks maaproletariaadi ja külakehvistu liikumine, erinevalt linnaproletariaadi revolutsioonilisest liikumisest ei omandanud 1920. aastal kuigi laia ulatust.

Järjekindlalt paljastas partei Eesti Iseseisva Sotsialistliku Tööliste Partei (EISTP) agraarprogrammi oportunistlikku iseloomu. EISTP asus seisukohal, et maaküsimus Eestis on Asutavas Kogus vastuvõetud maaseadusega lõplikult otsustatud. Ta ei pannud lootusi proletaarsele revolutsioonile, vaid kodanliku maaseaduse ühele paragrahvile, nimelt § 15 punkt b-le. Selles räägiti muuhulgas maa andmisest «ka artellidele ühisharimiseks». Toetudes sellele kodanliku maaseaduse «sotsialistlikule» paragrahvile väitsid EISTP liidrid, et maaküsimuse lahendamine töötava talurahva huvides on võimalik ka kodanliku Eesti tingimustes. Seepärast suunasid nad oma kriitika mitte maareformi vastu, mitte kodanliku korra ja riigi vastu, vaid maaseaduse elluviimise vahendite vastu. EISTP kritiseeris mitte kodanlikku maaseadust, vaid instruktsioone selle seaduse elluviimise kohta. Tähtsaima praktilise nõudmisena seadis EISTP üles kõigis mõisates põllutööliste-maakasutajate ühistute-artellide asutamise. Kodanlik riik pidi neid maaharimisühistuid toetama, võimaldades sellega igaühel oma majapidamise organiseerimist. Nii asus EISTP maaküsimuses väikekodanliku ideoloogia pinnale.

EISTP poolt propageeritud maaharimisühistuid loodi sel perioodil tõepoolest ja kodanlik valitsus isegi õhutas nende asutamist. Siinkohal tuleks kas või õige lühidalt rääkida nende ühistute tekkeloost ja sellest, mida nad endast kujutasid (kuna seda küsimust pole senini teaduslikus kirjanduses üldse käsitletud).

Töörahva ülestõus Saaremaal 1919. a. veebruaris sundis kodanlikku valitsust astuma kiiresti esimesi praktilisi samme maaküsimuse lahendamiseks. «Saaremaa töörahva sõjariistus vastuhakkamine,» kirjutas V. Kingissepp, «oli vaaraodele näidanud, et «riik» võib uuesti üleni «põlema» plahvatada, kui mõisa põllud paruni tahtmisel sööti jäävad ja töörahvas sealsamas «riigitruult» nälgima peab.» [202] Seepärast võttis valitsus juba 26. veebruaril 1919 vastu

---

[201] «Kommunist» nr. 2 (52), 14. jaanuaril 1922.

[202] V. Kingissepp, Iseseisvuse ikke all, Peterburi, 1920, lk. 121.

otsuse rüütelkonna mõisate võõrandamise kohta. Kaks päeva hiljem ilmus selle rakendamiseks täiendav määrus.

Kuni sama aasta jüripäevani läks Põllutööministeeriumile üle rohkem kui paarsada niisugust mõisat, millede majapidamine oli laastatud või korratuses. Ministeerium määras igasse niisugusesse mõisasse oma valitseja, kelle kaudu mõis välja renditi kas väikemajapidamisteks tükeldatult või tervena. Viimasel juhul tekkisid paiguti nn. maatameeste osaühisused, mõisamaa harijate ühisused või artellid, kes võtsid mõisa «kõige täiega» enda kätte rendile. Aruande järgi, mille põllutööminister O. Strandmann esitas 25. aprillil 1919 Asutavas Kogus, oli selleks ajaks mandril üle võetud 151 ja Saaremaal 60 mõisat. Need arvud näitavad, missugune mõisate ülevõtmise palavik haaras kodanlikku valitsust pärast «Saaremaa mässu». Saaremaa Erakorraline Uurimiskomisjon (esimees riigiprokurör J. Teemant), kelle ülesandeks oli «rahutuste tärkamist ja nende põhjust selgitada Saaremaal», rõhutas oma ettekandes Ajutisele Valitsusele: «Tuleks kõik abinõud tarvitusele võtta, et maaküsimus saartel rahva soovide kohaselt lahendatud saaks.» [203]

Samal ajal kui rahustamine saartel veel jätkus, esines Põllutööministeeriumi volinik maareformi alal J. Zimmermann Saaremaa vallavanemate, vallasekretäride ja kontrollkomisjonide esindajate koosolekul 24. märtsil ettepanekuga hakata asutama maaharimise ühistuid, kes võtaksid rendile seni Põllutööministeeriumi hooldamisel olnud mõisad.[204] Sel nõupidamisel otsustati maaharimise «ühistute asutamine tarvilikuks tunnistada».[205] Otsekohe pärast seda algaski nende loomine. «Et mõisamaad ei jääks sööti, oli valitsus sunnitud mõisaid kas või kuradi vanaemale künda ja külida andma,» tähendas V. Kingissepp. «Ses äärmises hädas (jüripäeva ei saanud ju edasi lükata) oli valgete valitsus sunnitud maatameeste ühingute tekkimist mitte ainult sallima, mitte «ainult tervitama», vaid koguni õhutamagi!» [206] Kuid valitsus pani maaharimise ühistute loomise ette veel teiselgi põhjusel. Ajutise Valitsuse Saaremaa komissar V. Neggo märkis, et «suures hirmus ja kartuses Saaremaa maakonna valitsuse liikmete poolt lahkesti ettekuulutatud uue mässu ees» [207] tuli Saaremaa mõisad kähku anda moonakate ja maatameeste kätte.

Praktiliselt toimus maaharimisühistute asutamine sel teel, et mõisatöölised ja väikekohapidajad esitasid kohalikule vallavalitsusele avaldused teatud mõisast maa rentimiseks. Maasoovijate nimestikud kinnitati vallanõukogu poolt. Maa jagamisel soovitati asutada omavahelisi maaharimise osaühistuid endi keskelt valitud juhatuse ja revisjonikomisjoniga. Viimane sõlmis Põllutööminis-

---

[203] ENSV ORRKA, fond 31, nim. 1, s.-ü. 158, l. 7.
[204] ENSV ORRKA, fond 58, nim. 1, s.-ü. 17, l. 15—16.
[205] Sealsamas.
[206] V. Kingissepp, Iseseisvuse ikke all, Peterburi, 1920, lk. 121.
[207] V. Neggo, Maaküsimus Saaremaal, Tallinn, 1921, lk. 29.

teeriumi kohaliku volinikuga rendilepingu kas terve või osa kõne all oleva mõisa kohta. Rendilepingud tehti 1—6 aasta peale. «Nii anti siis kõik hoolekande alla võetud mõisad,» kirjutab V. Neggo, «maatarahvale kommunistlikul alusel ühiseks harimiseks rendile.» [208] Ühingu liikmed aga ei organiseerinud ühist tootmist, vaid jagasid mõisa põllud ja heinamaad kohe omavahel ära. Iga ühistu liige sai oma osa nii põllu- kui ka heinamaast isiklikuks kasutamiseks. Karjamaid kasutati ühiselt.[209] Riigi suhtes kandsid maaharimise ühistud samu kohustusi mis üksikud rentnikudki: nad maksid renti maa, hoonete ja inventari eest. Peale riigimaksude tasusid nad ka kõik maakonna- või vallavalitsuse poolt maale ja majapidamisele pandud maksud. Mõisahoonete kindlustamine tule ning muude õnnetuste vastu tuli samuti rentnikel kanda. Nii ei andnud riik tegelikult mingisugust materiaalset abi maaharimise ühistute rajamisel. Küll aga said ühistud sageli tunda Põllutööministeeriumi kohalike ametnike omavolitsemist.

Peale Saaremaa, kus 1919. a. kevadeks oli 61-st ülevõetud mõisast 60-s moodustatud maaharimisühistud [210], loodi neid 1920. a. algul ka Tartu maakonnas (Vaimastvere vallas), Võru maakonnas (Uue-Antsla vallas) ja mujalgi.[211] Eesti Iseseisva Sotsialistliku Tööliste Partei juhtivad tegelased toetasid igal pool «mõisates põllutööliste maakasutamise ühistute» asutamist.

Maaharimise ühistute loomine ja nende organiseerimine (mis peaaegu kõikjal toimus kodanliku valitsuse heakskiitmisel, selle kohaliku esindaja nõusolekul) oli ainult üheks taktikaliseks sammuks kodanliku agraarpoliitika teostamisel. Niisuguse võtte osavalt kasutamine võis jätta mulje, nagu jagataks maad «töötava talurahva huvides». Maatameeste, põllu- ja mõisatööliste hulgas oli kollektiivse töö organiseerimise mõte populaarne. Kuna suur hulk mõisaid seisis söötis, oli need vaja kiiresti üles harida. Seepärast otsustaski kodanlus anda maad «ka artellidele ühismaaharimiseks», nagu 1919. a. oktoobris Asutava Kogu poolt vastuvõetud maaseaduses fikseeriti. Sellega saavutas valitsus vähemalt kaks eesmärki: 1) vältis uut ülestõusu (eriti Saaremaal) ja üldse rahulolematust maapuuduse pärast ning 2) suutis käimasolevas kodusõjas tõmmata enda poole sõdureid-maatöölisi, kellele lubati anda maad nii, nagu nad seda ise soovivad. Tegelikult oli maaharimisühistute loomine algusest peale ajutiseks nähtuseks.

Maaharimisühistute asutamisele aitasid agaralt kaasa ka sotsid. ESDTP II kongressil 1919. a. märtsis lobises üks kongressi delegaat kogu selle suurejoonelise rahva petmise plaani välja. «Asutav Kogu,» ütles ta, «tuleb alles 20. apr. kokku, seepärast ei tule maajagamisest sel aastal midagi. Meie ei või teomeestele

---

[208] V. Neggo, Maaküsimus Saaremaal, Tallinn, 1921, lk. 35.
[209] EKPA, fond 143, nim. 1, s.-ü. 47, l. 5—11.
[210] V. Kingissepp, Iseseisvuse ikke all. Peterburi, 1920, lk. 120.
[211] EKPA, fond 143, nim. 1, s.-ü. 47, l. 1—32; sealsamas, fond 135, nim. 1, s.-ü. 36, l. 12; ENSV ORRKA, fond 1776, nim. 1, s.-ü. 1, l. 3.

ütelda, et maad ainult need saavad, kes seda võtta jõuavad. Meie peame esialgu ühismaapidamise juurde asuma. Teomehed oleksid nõus mõisa loomadega ja riistadega harima. Kui me sellest plaanist kinni ei hakka, siis on teomehed meie vastu. Edaspidi jagame mõisad ära.» [212] Nii teenisid sotsid ka oma maaprogrammiga kontrrevolutsiooni huve.

Koos maaharimise ühistute asutamisega hakkas valitsus samal ajal juba arutama üksikasjalist plaani, kuidas nende tegevust kiiremas korras lõpetada, mõisaid jagada ja üle anda «vabadussõja» kangelastele, hallparunitele.

Tavaliselt ei andnud Põllutööministeerium maaharimise ühistule mõisat tervikuna, vaid enamikel juhtudel ainult ühe kolmandiku ja seejuures kõige halvema osa. Suurem ja parem osa mõisa maadest jäi endiste jõukamate rentnike kätte. Selle tulemusena langes maaharimise ühistu iga liikme kohta keskmiselt 1—3 tiinu põllumaad. Nii kasutasid näit. Kandla mõisa (Kärla vald Saaremaal) maaharijate ühistu 25 liiget (96 inimest) 1920. a. algul kokku 23,45 tiinu põllumaad.[213] Tumala mõisa (Uuemõisa vallas Saaremaal) maaharijate ühistu 50 liikmel (209 inimest) oli 130 tiinu põllumaad.[214] Enamus maaharimise ühistu liikmeid ei suutnud oma perekondi isegi uue lõikuseni ära elatada. Nõnda jõudsid Pihtla vallas (Saaremaal) 6 ülevõetud mõisa (Kaali, Reo, Ranna, Kasti, Ilpla ja Püha) maaharimise ühistute 204 liikmest (perekonnaliikmetega kokku 1020 inimest), kelle kasutada oli 438 tiinu põllumaad, elada 1919. a. saagiga uue lõikuseni kõigest 17—18 osaühisuse liiget.[215] Maaharimise ühistutel puudus tavaliselt vajalik inventar ja küllaldane arv hobuseid. Nii oli näit. Koikla (Pärsamaa vallas Saaremaal) mõisa maaharimise ühistul 249 tiinu suuruse maa jaoks 1920. a. algul ainult 6 sahka, 12 äket (neist 6 puu-, 3 raud- ja 3 vedruäket) ja 14 tööhobust.[216] Sageli tehti maaharimise ühistutes tööd labidatega. Tõsi küll, hooldamise alla võetud mõisate inventari müüdi küll ka maasaajatele, kuid kõrge hinnaga, põllutöömasinaid aga anti ainult rendile. Et kõik seni mõisale pandud kohustused langesid nüüd maaharimise ühistute kanda, siis ei saanud nad uue inventari soetamisele tavaliselt mõeldagi.

Maaharimise ühistud sattusid kohe majanduslikesse raskustesse. Peagi hakati Põllutööministeeriumile arvukalt esitama palveid väljapääsmatu seisukorra parandamiseks. Näiteks Pihtla valla 6 osaühisuse juhatused kirjutasid 1920. a. veebruaris oma ühises avalduses Põllutööministeeriumile: «Rõõmuga ja lootusrikkalt asusid Osaühisuste liikmed, kes kõige vaesemat rahvakihti Saaremaal esitavad, maha ja kargesse jäänud mõisate põldusid üles harima, kes kirvestega ehk labidatega ja palgatud ehk viimaste

[212] «Sotsiaaldemokraat» nr. 56, 28. märtsil 1919.
[213] EKPA, fond 143, nim. 1, s.-ü. 47, l. 8.
[214] Sealsamas, l. 15.
[215] ENSV ORRKA, fond 1548, nim. 1, s.-ü. 11, l. 37.
[216] EKPA, fond 143, nim. 1, s.-ü. 47, l. 7.

kopikate eest ostetud hobusekronuga.» Et mõisates viljaseemet ei olnud, võttis suur osa ühistu liikmeid seda kevadel talumeestelt laenuks. Sügisel, nagu palves öeldakse, nõuti neilt, et nad peavad «pääle külvatud talivilja seemne, külitud põllupinnast nii tali- kui suivilja veel ühe seemne riigiviljatagavaraks andma, ilma et selle eest mingisugust tasu ette oleks nähtud, kuna rent ja muud maade pääl lasuvad avalikud kohustused ikkagi täita on». Osaühisuse liikmed paluvad neid kohustuslikust tasuta viljaandmisest riigile vabastada, andes sellega võimaluse «kaua igatsetud isa-isade maad harida ja viljakamaks muuta ning seega oma perekondi vähegi inimese kohaselt üleval pidada».[217] Samasisulisi avaldusi esitasid ka rea teiste valdade maaharimise ühistud.[218]

Kõik need palved jäid rahuldamata, sest Eesti kodanlus tegi maaharimise ühistutele surmaotsuse veel enne, kui ta nad asutas. Järgneva agraarseadusandlusega takistas kodanlik valitsus igati ühistute tegevust. Nii öeldi Põllutööministeeriumi poolt 1919. a. lõpul heaks kiidetud «Mõisamaa harijate ühisuse» normaalpõhikirja kahes paragrahvis (§ 2 ja § 40) selgesti, et ühisus lõpetab oma tegevuse, kui mõis on planeeritud ja maasaajatele välja jagatud. Siit siis selgub, et põllutööliste-maakasutajate artellidele anti maad ainult ajutiseks kasutamiseks. Maa kuulus riigile ja artellid maksid renti. Nii olid artelli liikmed tegelikult kollektiivsed riigirentnikud. Avaldusi mõisamaadest talukruntide saamiseks esitati palju. Riiklik Maakorralduskomisjon võis planeerida talukohtade jaotamist ka mõisast, kus tegutses mõisamaa harijate ühisus. Sel juhul pidi artell lõpetama oma tegevuse. Endised maaharimise ühistu liikmed ei omanud ühistu maadest väljamõõdetud talude saamisel mingisugust eesõigust.

Kui 1920/21. aastal sõjaväest koju pöördunud ohvitserid ja sõdurid hakkasid nõudma maad nendest mõisatest, mis olid antud rendile maaharimise ühistutele, algas «vabadussõjalaste» ja ühistute vahel äge võitlus. See võitlus kajastus ka isiklikus kirjavahetuses sõjaministri ja põllutööministri vahel. Põllutööminister väljendas end oma kirjas sõjaministrile 2. märtsist 1922. a. väga diplomaatlikult. Tema ministeerium olevat seisukohal, et maaharimise ühistute käes rendil olevaid mõisaid tuleks arvata väikemajapidamistena välja antud maade hulka ning eesõigus nendest mõisatest maasaamisel peaks olema endiste ühistute liikmetel. Mis puutub aga «vabadussõjalastele» maa andmisse, siis olevat neile osa maid reserveeritud. «Otstarbekohasuse suhtes asja peale vaadates», leidis minister maaharimise ühisuste lõhkumise ka riiklikult mittevajaliku olevat, «kuna osaühisuste liikmed on palju tööd teinud ja vaeva näinud, et majapidamist alustada».[219] Sõjaminister J. Soots, hallparunite partei — Põllumeestekogude üks liid-

[217] ENSV ORRKA, fond 1548, nim. 1, s.-ü. 11, l. 37.
[218] Sealsamas, l. 38.
[219] ENSV ORRKA, fond 58, nim. 1, s.-ü. 48, l. 95.

reid, püüdis aga põllutööministrile selgeks teha, et eesõigus maasaamisel on «vabadussõjalastel». Ja kuna Saaremaal olevat maapuuduse tõttu peaaegu kõik mõisad juba osaühistutele välja jagatud, siis protesteeris ta Põllutööministeeriumi taotluse vastu. Loobudes diplomaatlikust keelest, teatas ta oma vastuses põllutööministrile «sõjameheliku» otsekohesusega järgmist: «Osaühisused saivad asutatud sõja ajal peale Saaremaa mässu, mille tõttu sõduritel õige väiksel arvul oli võimalus ühisuste liikmeteks astuda, kuna kõige paremad sõjaväelased, kes sõja algul vabatahtlikult vaenuväljale läksid, ükski osaühisusse ei sattunud. Ei või seda ka õigeks tunnistada, et osaühisuste käes olevad mõisad väike-majapidamisteks loetakse; need mõisad on ikkagi suurmajapidamine, kuid ainult sisseseatud kommunistlisel alusel.» [220]

Et «otstarbekohasuse» ja «riikluse» üle otsustas Eestis eelkõige sõjadiktatuur, algas juba 1922. a. alates maaharimise ühistute järjekindel ja süstemaatiline lõhkumine ning nende maade üleandmine kodusõjast kodanluse poolel aktiivselt osavõtnutele ja hallparunitele. Järk-järgult likvideeriti üks maaharimise ühistu teise järel. Maata jäänud ühistute liikmed olid sunnitud hakkama endile ülalpidamist teenima jälle palgatööga, nüüd ainult uute, eestlastest omanike juures. Juba 1920. a. algul ennustas V. Kingissepp maaharimise ühistute liikmete maast ilmajäämist isegi siis, kui jagamisele tulevad samad mõisad, kus ühistud asuvad. «Maatameeste ühingutele,» kirjutas ta, «jäävad mõisad karu nahaks, mida mitte nemad ei jaga!» [221]

Tehes agitatsioonitööd maatöörahva hulgas, selgitasid eesti kommunistid kohe, et maaküsimuse lahendamine isesotside kava kohaselt — kodanliku valitsuse heakskiitmisel asutatavate maaharimise ühistute kaudu — on ohtlik illusioon. Kritiseerides EISTP artellide organiseerimise projekti, näitasid nad juba 1920. a. algul, et pole raske ette näha niisuguste ühistute kiiret läbikukkumist juba puht-majanduslikel põhjustel. Selliste tootmisühistute organiseerimist ei lahendaks isegi rahaline toetus kodanliku riigi poolt. Need ühistud võiksid edukalt töötada, nagu kirjutas «Kommunist», «ainult lülina üleüldises ühismajapidamises, mida ühest keskkohast kindla kava järgi juhitakse ja kui see keskkoht tööliste käes on. Ainult töörahva riik loob tarvilised poliitilised ja majanduslikud eeltingimused ühismaapidamiseks, sest ta kaotab kapitalistliku võistluse.»

Partei näitas, et isesotside seisukoht on väär just sellepärast, et see peab ühismajapidamise arengut võimalikuks k o d a n l i k u s riigis, kapitali täieliku valitsemise tingimustes. «Meie oleme seda ikka ütelnud ja kordame väsimatult: artellid ei saa jalgu alla, kui kodanlusel ei lööda jalgu alt!» rõhutati «Kommunistis» nr. 1 (17) 1920. aastast.

---

[220] ENSV ORRKA, fond 58, nim. 1, s.-ü. 48, l. 94.
[221] V. K i n g i s s e p p, Iseseisvuse ikke all, Peterburi, 1920, lk. 124.

Paljudes maakohtades tegutsesid tol ajal maatööliste ühingud, keda juhtis Üle-eestimaaline Maatööliste Liit. Kommunistlikul Parteil õnnestus teatud määral kasutada seda legaalset maaproletariaadi organisatsiooni oma propagandatöös maal.

Kuni 1920. a. alguseni etendasid nendes ühingutes juhtivat osa sotsid. Viimaste eesmärgiks oli saada maatöörahvalt tuge võitluses revolutsioonilise töölisliikumise vastu. Nad püüdsid tõmmata maaproletaarlasi ära klassivõitluse positsioonidelt, sisendada neisse lootust, et iga talupoeg võib oma majanduslikku olukorda kindlustada ka kodanlikus korras, esmajoones aga saada endale agraarreformiga maad. Võttes osa kodanlikust valitsusest, viisid sotsid siin ellu oma kava, mille kohaselt Töö- ja Hoolekandeministeeriumi juurde palgati maatööliste organiseerimiseks eriinstruktorid. Maatööliste ühingute põhiliseks ülesandeks pidi sotside kava järgi jääma võitlus puhtmajanduslikku laadi küsimuste lahendamise eest, nagu võitlus elukalliduse, kantseleiliku bürokraatia vastu jne. Sealjuures pidi töötasu ja -tingimuste küsimuste lahendamine kuuluma ainult riigile. Poliitikaga ei tulnud maatööliste ühingutel üldse tegelda. Et sõjaseadus tõmbas revolutsiooniliste maatööliste tegutsemisele neis ühingutes teatavad piirid, tehes kohati selle täiesti võimatuks, saavutas sotside tegevus 1919. a. esimesel poolel neis ühingutes oma kõrgpunkti. Peamiselt maatöörahva arvel saidki sotsid Asutavas Kogus 120-st kohast 41 kohta. Et aga maatööliste ühingute tegevus ei kajastanud maaproletaarlaste huve ja et ei sotsid ega Üle-eestimaaline Maatööliste Liit sugugi ei võidelnud töörahva esindajate sagedaste areteerimiste, mõrvamiste vastu, hakkasid maatöölised aja jooksul ühingutest välja astuma. Kaheksa kuuga (1919. a. septembrist 1920. a. maini) vähenes maatööliste ühingutes liikmete arv 12 000-lt 8000-le.[222] Paljud maatöölised hakkasid mõistma, et sotside poolt juhitavates ühingutes ei saavuta nad oma sotsiaalse olukorra parandamist. Sotside mõju neile ühingutele hakkas vähenema ka maal eksisteerivate kommunistlike parteikollektiivide tegevuse tõttu. Mõnedes kohtades, nagu Triigil, Sauel ja Kaius, oli ühingutes klassiteadlikult häälestatud maatööliste arv võrdlemisi suur. Kuid nende ühingute keskorganid jäid endiselt sotside partei kätte.

Klassiteadlike maatööliste arvu suurenemist ja nende koondumist Kommunistliku Partei Eestimaa organisatsiooni positsioonidele raskendas eespool mainitud vigade kõrval, mida partei tegi maaküsimuses, teatud määral ka mõnede «pahempoolsete» vigade esinemine praktilises töös maatöörahvaga. Nii otsustas partei 1919. a. lõpul kutsuda põllutöölisi üles boikoteerima üle-eestimaalist Maatööliste Liidu kongressi, mille kutsusid kokku sotsid. Süvendades seda viga, astus Eesti Keskkomitee samal ajal välja ka põllutööliste osavõtu vastu maakondlikest segakomisjonidest. Segakomisjonidele, kuhu pidi kuuluma 50% maatööliste ja 50%

[222] ENSV ORRKA, fond 949, nim. 2, s.-ü. 55, l. 4.

hallparunite esindajaid, tehti ülesandeks kindlaks määrata maatööliste palga- ja tööpäeva normid. Keskkomitee põhjendas loobumist nende komisjonide tööst osavõtust sellega, et viimased «on tööliste meeltesegamise komisjonid» ja «saavad kilbiks kurnajatele».[223]

Arusaadav, et Eestimaa parteiorganisatsiooni selline seisukoht ei soodustanud töötava talurahva organiseerimist ega tema teadlikkuse kasvu. Väikekodanlike parteide positsioonid külas tugevnesid.

Konkreetne, igapäevane töö küla proletaarlastega, kommunistide-maatööliste kontakt maatöörahvaga veenis Eesti Keskkomiteed oma väärseisukohast loobuma. 1920. a. märtsis toimus maal maatööliste ühingute kongressi kokkukutsumise eel rida koosolekuid. Maatöölised suhtusid kõikjal kongressi kokkukutsumisse pooldavalt. Keskkomitee tegi sellest vastavad järeldused. 30. märtsil 1920 avaldatud üleskutses «Põllutöölistele» kirjutas ta: «Kuigi kongressi käsk on välja läinud kodanluse kaaginõunikkudelt, kuigi sotsid ühes kurnajatega edasi köit seebitavad töölistele, kes oma klassi ridades v õ i t l e v a d; kuigi koosoleku-, sõna- ja trükivabadus on ainult kurnajate klassil ja tema uksehoidjatel sotsidel, siiski kutsub kommunistline partei teid, põllutöölised, oma saadikuid läkitama sellele kongressile... Valige kongressile ainult kommunistlisi enamlasi ja nende pooldajaid.» Eestimaa parteiorganisatsiooni kohalikud maakollektiivid asusid energiliselt võitlema selle eest, et maatööliste kongressil oleks esindatud rohkem klassiteadlikke, revolutsiooniliselt meelestatud töölisi.

Mai algul Tallinnas toimunud ülemaalisel maatööliste kongressil, kus oli esindatud 8419 maaproletaarlast, tuli juba selgelt ilmsiks sotside mõju vähenemine maatöörahvale. Kongressil oli tunda maatööliste teravat rahulolematust sotside kokkuleppepoliitika vastu, mis aga ei viinud veel suhete lõpliku katkestamiseni nendega. Kritiseeriti agraarreformi ja selle teostamist. Enamik delegaate oli kõigi sotside liidrite poolt üles tõstetud küsimustega opositsioonis. Ühtegi sotside poolt esitatud otsuseprojekti ei võetud vastu. Kongressi 141 delegaadist kuulusid sotside fraktsiooni ainult 30—32 saadikut.[224] Sotside mõju vähenemist iseloomustab ka nende ajalehe lugejate arvu vähenemine. Kui 1919. a. suvel enamik kohalikke maatööliste ühinguid tellis nende häälekandjat «Sotsiaaldemokraat», siis 1920. a. kevadel tegid seda ainult 12 maatööliste ühingut. Kongressil mängiti sotside liidritele vilepilli ja karjuti: «Izborski kavalerid maha!» «Vana» Martna kurtis küll, et valus olevat kuulata, «kui laps oma isa ära salgab»! Kuid temale endalegi heideti kongressi saadikute poolt ette sahariiniga sahkerdamist, kodanlusele Inglise laevastiku ja soome lihunikkude appikutsumist 1918. a. lõpul jne.

---

[223] «Kommunisti» lendleht nr. 12, detsember 1919.
[224] ENSV ORRKA, fond 949, nim. 2, s.-ü. 55, l. 5.

Kommunistliku Partei liikmeid oli maatööliste kongressil 10 ümber (K. Soon, G. Tuberg, A. Vulfeldt jt.) [225], kuid nende tegelik mõju oli palju suurem ja andis end mitmeti kongressi käigus tunda. Kahtlemata oleks Kommunistliku Partei liikmete seisukohti kongressil veel rohkem kuulda võetud, kui partei poolt igapäevases agitatsioonitöös maatöörahvale antud loosungid maakasutamise viiside ja vormide kohta oleksid kajastanud töötava talurahva enamuse huve.

Kõige suuremat mõju avaldasid kongressi töö käigule isesotsid. Neid esindasid siin 45 delegaati peaaegu kogu partei juhtkonna näol. Isesotsid olid sotsidest «radikaalsemad» ja seepärast toetas kongressi enamus (eriti kõige tähtsamas küsimuses — maaküsimuses) nende poolt tehtud ettepanekuid. Kongressil esinesid isesotsid oma agraarprogrammiga, mille aluseks oli, nagu eespool märgitud, kodanlik maaseadus. Nad lubasid kogu maa töörahvale anda. Maad pidid saama need, kes seda tegelikult harivad. Samuti esinesid nad resolutsiooniprojektidega kõigis mõisates põllutööliste maakasutamise ühistute asutamise kohta. Isesotside esindajad püüdsid maatööliste ühingute kongressil maatöölisi uskuma panna, et kodanliku maaseadusega lubatud «artellides võib mõisad kodanluse hammaste vahelt välja kiskuda» ja «ära hoida mõisatööliste aiaäärde viskamist». See, millega sotsid kodusõja päevil maatöölisi petsid, pidi EISTP-le uueks Trooja hobuseks saama. Suur osa kongressi saadikuid kalduski isesotside projekti poole.

Kommunistlikud delegaadid tegid kongressil ettepaneku võtta maareformi teostamise kohta käivasse resolutsiooni punkt, et kapitalistlikus ühiskonnas on isegi artellide kaudu võimatu maaküsimust kogu talurahva kasuks lahendada. Eesti Keskkomitee oli andnud oma liikmetele direktiive mitte mingil juhul printsipiaalsetes probleemides, eriti maaküsimuses, isesotsidega kompromissidele minna.[226] Ja kuna rida delegaate kommunistide ettepanekuid toetas, olid isesotsid sunnitud oma esialgsest resolutsiooniprojektist maareformi kohta loobuma ja esitasid uue. Viimane võeti häälteenamusega vastu.

Maatööliste kongressil vastuvõetud resolutsioon maareformi kohta oli isesotside esialgse projekti ja kommunistlike maatööliste poolt ettepandud projekti mehaaniline ühendamine, eriti resolutsiooni viimased paragrahvid.[227] See näitas selgesti, kuidas isesotside liidrid ainult revolutsioonilist fraseoloogiat armastasid. Nii näiteks nõudis resolutsiooni 8. paragrahv üldkokkuvõttes kodanliku «maareformi teostamist». 11. paragrahvis aga, mis oli sõna-sõnalt maha kirjutatud kommunistlike maatööliste resolutsiooniprojektist, «hoiatab kongress maatöölisi, et kodanlise valitsuskorra juures ja kapitalistlikuis vahekordades maaseaduse kõik-

[225] EKPA, fond 6495, nim. 1, s.-ü. 60, l. 1; ENSV ORRKA, fond 1753, nim. 2, s.-ü. 1, l. 60, sealsamas, fond 927, nim. 1, s.-ü. 573, l. 128.
[226] EKPA, fond 6495, nim. 1, s.-ü. 69, l. 1.
[227] Sealsamas.

sugu «seletamise» katsed tööliste hulkadesse kergesti kahjulikke pettelootusi võivad tuua, mis töölisklassi kergesti suurelt klassivõitluse teelt kõrvalteedele võib eksitada».[228] Paragrahv 12 järgi (samuti kommunistide projektist maha kirjutatud) pidas kongress maaküsimuse lahendamiseks vajalikuks proletaarset revolutsiooni.[229] Isesotside liidrite eklektitsismi tipuks oli paragrahv 10, kus sõna-sõnalt öeldi, et «tööliste ühingud mõisates ei saa jalgu alla, kuni kapitalistlik kord valitseb» (kommunistide resolutsiooniprojektist). Kuid sellele vaatamata «kongress soovitab siiski põllutöölistele asutada töölisühinguid (artelle. — *A. L.*)» ... (võetud isesotside projektist).[230]

Et suur osa maatöölisi uskus veel EISTP-sse, siis moodustasid kongressil valitud Üle-eestimaalise Maatööliste Liidu juhatuses enamiku isesotside partei esindajad. Kuid saadud juhatuses enamuse, ei võtnud isesotsid midagi ette maatööliste ühingute töö intensiivistamiseks. Ka artellide loomiseks ei võetud midagi ette. Perioodiliselt saadeti laiali ainult ringkirju ja juhendeid, vastati järelepärimistele ja muudele kirjadele ning juhatuse liikmed käisid vahetevahel ministeeriumide «uksi kulutamas».

1920. a. sügisel hakkas Maatööliste Liidu juhatuses suurenema revolutsiooniliselt meelestatud liikmete arv, kellega Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu sõlmis tihedad sidemed. Hakati koos organiseerima mitmesuguseid üritusi, mis olid suunatud töörahva poliitilise ja majandusliku võitluse tugevdamisele. Maatööliste Liit kutsus maatöölisi üles toetama linnatööliste võitlust kapitalistide vastu. Näiteks Tartu maatööliste konverents otsustas 12. septembril 1920, et oma olukorra parandamist «ei tule töörahval oodata kodanlikult valitsuselt, vaid selleks peavad maatöölised ühinema ühiseks tööväeks kogu töölisklassiga, et oma nõudmisi läbi viia klassivõitluse teel».[231] Samal konverentsil vastuvõetud resolutsioonis tööliste varustamise kohta öeldi avalikult, et «seni aeg, kui võim on kodanluse käes, ei ole töölistel seisukorra parandamist loota valitsuse poolt ... kuna tööliste lõpliku vabanemise toob ainult sotsialistlik revolutsioon».[232] 1920. a. lõpul Sadamatehastes puhkenud streigi ajal leidis korjanduse mõte streikivate tööliste heaks palavat vastukaja ka maal. Maatööliste Liit saatis kõigile maatöölistele ringkirja-üleskutse toetada streikivaid Sadamatehaste töölisi toiduainete andmisega streigikassasse, mis aitaks ühtlasi kaasa linna- ja maaproletariaadi ühise võitluse organiseerimisele.[233] Vastuseks ringkirjale-üleskutsele saabus Tallinna Ametiühingute Kesknõukogule annetusi mitmetest maakohtadest.[234]

---

228 «Töö ja Võitlus» nr. 3, 14. mail 1920, lk. 44.
229 Sealsamas.
230 Sealsamas.
231 ENSV ORRKA, fond 1772, nim. 1, s.-ü. 1, 5 a, 6.
232 Sealsamas, l. 7.
233 EKPA, fond 143, nim. 1, s.-ü. 44, l. 8.
234 ENSV ORRKA, fond 1755, nim. 1, s.-ü. 4, l. 5; «Rõhutute Hääl» nr. 11, 1921, lk. 281.

1920. a. lõpul hakkasid linnatööliste maatööliste ees esinema, selgitades neile vastastikuse abi osutamise vajadust ühises võitluses. 1921. a. algul saatis Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu Rapla valla maatööliste ühingusse kõnelema töölisvanema K. Kuuse ja otsustas anda Kuusalu organiseeritud maatöötajailе üle punase lipu loosungiga «Elagu III Internatsionaal!».[235]

Mitme linnatööliste ametiühingu poolt tõsteti üles mõte ühendada ühe maakonna ulatuses linna- ja maatööliste ametiühingute juhatused üheks juhtivaks organiks — ülemaakondlikuks kesknõukoguks. 1921. a. juulis võttis Pärnumaa Ametiühingute Kesknõukogu juhatus vastu otsuse viia läbi Pärnu maakonna linna- ja maatööliste ühine kongress ühise juhtiva keskuse moodustamiseks.[236] Sama aasta oktoobris toimunud Pärnumaa Ametiühingute Kesknõukogu juhatuse ja Pärnumaa Maatööliste Liidu poolt kokku kutsutud Pärnumaa ametiühingute kongressil moodustatigi niisugune keskus.[237] Ühtlasi avaldati soovi, et Tallinnas asuvad keskorganid astuksid konkreetseid samme linna- ja maatööliste ühise võitluse organiseerimiseks. Üle-eestimaalise Maatööliste Liidu Nõukogu arutas 16. oktoobril seda küsimust oma koosolekul ja tunnistas linna- ning maatööliste ametiühingute käsikäes töötamise vajalikuks, pooldades selleks ühise keskuse loomist.[238]

§ 6. EKP I kongress — Eestimaa Kommunistliku Partei konstitueerimise kongress

Esimene aasta pärast kodusõja lõppu näitas, et Kommunistliku Partei Eestimaa organisatsioon, töötades põrandaalustes tingimustes, oli säilitanud oma võitlusühtsuse ning ta jõud ja mõju massides üha kasvas ning tugevnes.

1918. a. novembris kohalike parteikollektiivide konverentsil Tallinnas valitud eesti töötajate revolutsioonilise võitluse juhtimise keskust ei nimetatud veel Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomiteeks, vaid Kommunistliku Partei Eesti Keskkomiteeks. Eestis ei olnud veel lõplikult välja kujunenud oma iseseisvat parteiorganisatsiooni, ehkki kommunistid juhtisid Eesti töölisklassi võitlust kodanliku diktatuuri tingimustes iseseisvalt. See Keskkomitee pidi olema Eesti juhtivaks keskuseks seni, kuni Eestimaa Kommunistliku Partei organisatsioon oma kongressil juriidiliselt vormistab eraldumise VK(b)P-st ja valib partei juhtivad organid.

Nii Kominterni Täitevkomitee kui ka VK(b)P Keskkomitee pidasid Eestimaa parteiorganisatsiooni niisuguse ehituse järkjärgulist väljakujunemist õigeks.

Kodusõja, valge terrori ja sellega kaasnenud partei ridade rüüs-

---

[235] ENSV ORRKA, fond 1753, nim. 1, s.-ü. 1, l. 76—77.
[236] EKPA, fond 1755, nim. 1, s.-ü. 17, l. 119.
[237] ENSV ORRKA, fond 1755, nim. 1, s.-ü. 6, l. 3.
[238] EKPA, fond 143, nim. 1, s.-ü. 41, l. 1.

tamise tõttu ei olnud võimalik partei kongressi kokku kutsuda 1919. aastal.

Kohe pärast kodusõja lõppu, kui paljudes kohtades partei illegaalsed kollektiivid olid taastatud ja juba tööle asunud ning side nende ja Keskkomitee vahel loodud, kui hakkasid välja kujunema Kommunistliku Partei Eestimaa organisatsiooni taktikalised ja programmilised seisukohad ja kui illegaalse partei mõju eesti töölisklassi revolutsioonilises võitluses tunduvalt kasvas, hakkas Keskkomitee tegema ettevalmistusi partei esimese kongressi kokkukutsumiseks.

Kongressi ülesandeks oli teha kokkuvõte möödunud kaheaastase tegevuse tulemustest, võtta vastu partei programm ja põhikiri, määrata kindlaks partei taktika eesti töötajate koondamisel Kommunistliku Partei ümber võitluseks proletariaadi diktatuuri eest ja valida Kommunistliku Partei Eestimaa organisatsiooni juhtivad organid.

Kongress pidi lõpule viima Eestimaa Kommunistliku Partei kui III Internatsionaali ühe sektsiooni konstitueerimise.

Eestimaa parteiorganisatsioonile omasid ees seisvate ülesannete lahendamisel määratu suurt tähtsust Kominterni I ja II kongressi materjalid ja 1920. a. suvel ilmunud V. I. Lenini teos ««Pahempoolsuse» lastehaigus kommunismis».[239]

Eriti suur tähtsus parteitöö organiseerimisele Eestis oli Kominterni II kongressi otsustel, kus anti marksistlik hinnang rahvusvahelisele olukorrale, samuti olukorrale töölis- ja kommunistlikus liikumises ning näidati ära kommunistlike parteide põhiülesanded sel perioodil — organisatsioonilise töö intensiivistamine, sidemete tugevdamine massidega ja revolutsiooniliste jõudude koondamine uuteks klassilahinguteks. Kongressi otsuses agraar- ja rahvusküsimuse kohta näidati, kuidas tuleb võidelda proletariaadi liitlaste eest.

Kominterni II kongressi otsused andsid kõigi maade töölisklassile ja tema parteile tegevusprogrammi. «Kommunist» avaldas 1920. aastal neljas numbris Kominterni II kongressi materjale. Erilendlehtedena andis Eesti Keskkomitee välja «Kommunistliku Internatsionaali manifesti kogu maailma töörahvale» (tiraaž 13 000) ja «Kominterni II kongressi resolutsioonid parlamentarismi kohta» (tiraaž 5000 eksemplari).

V. I. Lenin oma teoses ««Pahempoolsuse» lastehaigus kommunismis» tõi päevavalgele kommunistlike parteide tegevuses ilmnenud vead ja puudused ning näitas tee nendest vabanemiseks. Teos andis kõikide maade kommunistlikele parteidele taktikalised juhendid sõjajärgseks perioodiks. Ta näitas, kuidas tuleb luua tõeliselt kommunistlikke massiparteisid, kes on võimelised täitma Kominterni II kongressi poolt püstitatud ülesandeid.

[239] 1920. a. novembris oli teos Petrogradis juba tõlgitud eesti keelde («Pahempoolsuse lapsehaigus kommunismis»), vt. «Partei Elu» nr. 3, 1. märtsil 1921, lk. 37.

Selleks et jagu saada osa eesti kommunistide hulgas levinud kõhklustest legaalse võitluse küsimustes, õpetada neid legaalseid võimalusi kasutama ja veenda kommuniste partei joone õigsuses, organiseeris Eesti Keskkomitee kollektiividele referaate-instrueerimiskoosolekuid V. I. Lenini raamatust ««Pahempoolsuse» lastehaigus kommunismis». Ettekannetega esinesid Keskkomitee liikmed või vastutavad organisaatorid. Kohalikud kollektiivide liikmed lugesid seda V. I. Lenini raamatut, mille üksikud venekeelsed eksemplarid[240] olid Eestis kommunistide hulgas liikvel, ja õppisid selle raamatu järgi õiget taktikat.

Tänu Kominterni kongresside otsustes ja V. I. Lenini teostes antud juhistele suutis Eesti Keskkomitee vabaneda reast «pahempoolsuse» vigadest ja taktikalistest väärseisukohtadest, tihendada kontakti massidega, välja töötada esimese kongressi ettevalmistamise ja läbiviimise kava ning see ellu viia.

Esialgu kavatseti kongress kokku kutsuda 1920. a. septembris.[241] Kuid Valgas, Pärnus, Tartus, Tallinnas ja Harjumaal sama aasta hilissuvel toimunud töölisorganisatsioonide rüüstamise tagajärjel sai rida parteikollektiive tugevasti kannatada ja areteeriti üle kahesaja seltsimehe. Seetõttu tuli Eestimaa parteiorganisatsiooni esimene kongress Tallinnas illegaalselt kokku alles 5. novembril 1920.[242]

Kongressil olid esindatud Tallinna, Narva, Harju- ja Viljandimaa parteiorganisatsioonid. Kongressi kokkutuleku ajaks oli parteis ligemale 700 liiget, aga vähemalt 20% neist istus vanglais. Kuid partei poliitiline mõju oli tunduvalt laiem kui tema liikmeskond. Partei aktiivsete pooldajate (sidepidajad, kirjanduse levitajad jne.) arv ületas selleks ajaks partei liikmete arvu vähemalt neljakordselt — oli umbes 2800. Üldse viibis kongressil 11 delegaati, kes esindasid 80% partei liikmeist.[243] Kongressi kokkutulek oli Eestimaa parteiorganisatsiooni ühtsuse ja elujõulisuse näitajaks.

Autori poolt on seni suudetud nii mitmesuguste arhiiviandmete kui ka vanade revolutsionääride mälestuste alusel kindlaks teha, et EKP I kongressist võtsid osa järgmised seltsimehed: V. Kingissepp, J. Kreuks, M. Likemets, Anna Lulla, H. Rebane, J. Rästas, O. Rästas, J. Saks, A. Vedru ja R. Vakmann.

Kongressi juhatajaks valiti R. Vakmann, juhataja abiks J. Kreuks ja protokollijateks V. Kingissepp ning O. Rästas.

Keskkomitee ettepanekul võttis kongress vastu järgmise päevakorra:

1. Kommunistliku Partei Eesti Keskkomitee poliitiline ja orga-

---

[240] J. Saat, Kuidas me uurisime Lenini töid kodanlikus Eestis, «Eesti Kommunist» nr. 4, 1960, lk. 44—45.

[241] «Kommunisti» lendleht nr. 21.

[242] EKPA, fond 6495, nim. 1, s.-ü. 70, l. 1.

[243] Sealsamas, l. 4.

nisatsiooniline aruanne ning Eesti Töörahva Kommuuni tegevuse aruanne.

2. Kommunistliku Internatsionaali II kongressi otsuste läbiarutamine.

3. Partei programmi ja põhikirja vastuvõtmine.

4. Partei lähemate ülesannete kindlaksmääramine.

5. Keskkomitee ja revisjonikomisjoni valimised.

Eesti Keskkomitee poliitilise aruande esitas V. Kingissepp. Aruandes märgiti, et partei poliitilise suuna 1918. a. lõpust (s. o. Eesti Keskkomitee moodustamisest) kuni I kongressi kokkutulekuni määrasid kindlaks selle ajavahemiku vastavate võitlusetappide põhiülesanded. Need väljendusid: 1) partei aktiivses osavõtus kodusõjast Nõukogude Vabariigi poolel Lääne imperialistide, eesti natsionalistliku kodanluse ja vene valgekaartlaste vastu, 2) alates 1919. a. juulist (s. o. Eesti Töörahva Kommuuni likvideerimisest) võitluses rahu eest kodanliku Eesti ja Vene NFSV vahel ning 3) 1920. a. veebruarist (s. o. Tartu rahust) alates Eesti proletariaadi klassivõitluse juhtimises kodanliku diktatuuri tingimustes. Aruandja valgustas üksikasjaliselt partei tegevust igal etapil. Ta näitas ühtlasi raskusi, mille vastu Keskkomitee oma töös põrkas. Organisatsioonilise töö tempo oleks kahtlemata olnud palju kiirem, rääkis V. Kingissepp, kui partei oleks suutnud kaasa tõmmata rohkem neid seltsimehi-kommuniste, kes koos taanduvate Punaarmee väeosadega lahkusid Eestist Nõukogude Venemaale.[244] Paljud neist töötasid Nõukogude Venemaal nii sõjaväes kui ka tsiviilteenistuses vastutavatel kohtadel. Puudus vastutavatest organisaatoritest oli parteiorganisatsioonis nii terav, et sageli paigutati neile kohtadele täiesti kogenematuid seltsimehi. Samuti andis end tunda kogenud agitaatorite vähesus.

Kongressil luges O. Rästas ette J. Anveldi kui Eesti Töörahva Kommuuni esimehe poolt koostatud aruande Kommuuni tegevuse kohta.[245] J. Anvelt ise EKP I kongressi tööst osa ei võtnud. Aruandes anti üksikasjaline ülevaade Kommuuni loomisest kuni selle likvideerimiseni. Samuti valgustati siin kodusõja üksikuid etappe Eesti rinnetel. Peatudes Tartu rahu juures, mainis J. Anvelt oma aruandes, et kodanlik «Eesti oli vaenlaste lülis kõige nõrgem... Kui see rahu ka meile Eesti töörahvale kõige kahjulikum oleks, saja miljoni vene töölise ja talupoja huvide pärast oli ja on ta täiesti lubatud ja soovitav.» Tartu rahu oli aga ka Eesti jaoks vajalik ja nimelt tema sisemise arenemise jaoks. J. Anvelt ütles, et kodanliku terrori ja sisemiste vastuolude kasvu tõttu, seega klassivõitluse teravnemise tulemusena aitab «iseseisvus» ja «demokraatia» Eestis ise ennast hävitada. Muidugi tuleb Eesti töötajail töörahva võimu kehtestamise eest pidada visa võitlust, kanda suuri ohvreid. Oma aruande lõpus kirjutas J. Anvelt:

---

[244] EKPA, fond 6495, nim. 1, s.-ü. 70, l. 5.

[245] Sealsamas, l. 7—13.

I. 110

P R O T O K O L L

Kommunistlise partei Eesti Keskkomitee nimel awab sms. Kingissepp 5. nowembril kell 7 homikul partei kongressi koosoleku. Lühidalt meelde tuletades klassiwõitluses langenud walgeterrori ohwreid, kes wõideldes töölisteklassi parema tulewiku est surid, austab koosolek nende mälestust püsti töusmisega. Peale selle paneb sms. Kingissepp ette koosoleku juhatajat walida. Koosoleku juhatajaks walitakse sms. Wakman, abiks sm. Musjo. Kongressi kirjatoimetajateks walitakse sm. sm. Otto Rästas ja Kingissepp. Mandaat komisjoni liikmeteks walitakse Tallinna organisatsiooni poolt sm. ~~sm~~ Wõrk, Wiljandi organisatsiooni poolt Löwi ja Harjumaakonna organisatsioonist sms. X.

Päewakord wõetakse lõpulikult järgmisel kujul wastu:

I. Aruanded: a/ K.k. poliitiline aruanne, b/ E.T.K. aruanne, d/ organisatsiooniline.
2. Kominterni II kongressi otsuste kinnitamine.
3. Programm ja põhikiri.
4. Partei lähemad ülesanded.
5. Walimised.
6. Jookswad asjad.

Keskkomitee poliitilise aruande ettekandmiseks saab sõna sm. Kingissepp /tekst/.....

Juhataja: Kellel on küsimusi ettepanna K.k. aruande kohta?

Küsimus: Miks on K.k. teinud walgewäe organiseerimises? Wastus: 1918 ja 1919 a.a. esimisel poolel organiseeriti meil walgewäe keskele partei rakkukesi, kuid juhtiwa jõudude sissekukkumisel sai see töö katkestatud. Kuni tänapäewani seisab see töö jõudude puudusel. Sai selles asjas pööratud Wenbüroo poole, et need Wenemaalt sõjawäe organisaatorisi saadaks, kuid siiamaani pole sealt kedagi tulnud, kuna koha peal inimesi ei leidu.

Läbirääkimised K.k. poliitilise aruande kohta jääwad kuni end. E.T.K. aruande ära kuulamiseni, et siis ühiselt mõlema aruande arwustamisele tulla.

Endise Eesti Töörahwa Kommuna walitsuse aruande kannab ette sms. Otto Rästas. Ettelugedes sm. Anwelti poolt saadetud kirjalikku aruannet E.T.K. tegewuse üle, peatab köneleja peale selle lühidalt weel E.T.K. tegewuse juures neil aladel, mis sm. Anwelti aruandes puudutamata jäid. Pea raskus kogu E.T.K. tegewuses seisis sõjalise jõu korraldamises ja kodanluse wastupaneku murdmises. Teised walitsuse asutused, peale sõjawäe walitsuse, töötasid oma lühikise tegewuse ajal ka peaasjalikult ainult selles sihis. Ülejäänud tegewus kandis ettewalmistawat iseloomu. Puudutades E.T.K. asutuste likwideerimist annab sm. lühikise ülewaate konflikti tekkimises n.n. Fontanka ja Moika, wõi W.K.P.E.O.K.k. ja Eesti K.p. K.k. wahel. ~~Ajutise klassisõja raugemise~~ Klassisõja ajutise raugemise tagajärjel Eestis wõttis Wenemaal wiibiwate [redacted] kommunistide ja teiste nõukogu tööliste seas maad pettumus. Nagu harilikult, langes paljudel rewolutsiooni raskematel silmapilkudel meeleolu, sest et wähesed tungiwad sügawamalt nendesse põhjustesse, mis kriisi nähtawale toonud, waid üheks peasüüdlaseks arwati sellepärast neid, kes tol korral liikumise eesotsas seisid. Eesti tööliste klassiwõitlusesse oli pööre tulnud. Wõitluse pearaskus kanti Eestis wõitlewate tööliste juure. Uue klassisõja algatajaks pidi Eesti proletariaat ise olema. Sellepärast otsustas E.T.K. Nõukogu ühes selleaegse ajutise W.K.P.E.O. Keskkomiteega kogu end. E.T.K. poliitilist ja muud warandust E.K.P.K.k. pärandada, kui täieõiguslise klassiwõitluse juhtijale Eestis. E.K.P.K.k. esitajaks jäi, kuni sellekohase K.k. kinnitamiseni E.K.P.K.k. Wenbüroo. Sügisel 1919 a.

EKP I kongressi protokolli esikülg.

«Olgu praegune valge terror Eestis nii jõle kui tahes, elagu Eesti töörahvas kõige hirmsamaid kannatusi üle, aga kui ta ühekorra võimu oma kätte saab, siis oskab ta pärast seda verist kooli oma diktatuuri jäädavalt maksma panna.» [246]

Aruannete kohta võeti elavalt sõna. O. Rästas valgustas oma sõnavõtus neid Eesti Töörahva Kommuuni tegevuse külgi, mis J. Anveldi aruandes puudutamata jäid. Sõnavõtja ütles, et kogu Eesti Töörahva Kommuuni tegevuse pearaskus oli suunatud relvastatud võitluse organiseerimisele, sõja pidamisele kodanluse vastu. Peaaegu kõik valitsuse asutused tegelesid selle ülesande lahendamisega. Seepärast ei jõudnudki Eesti Töörahva Kommuun palju muud korda saata. Valgetest vabastatud rajoonides seisnes töö peamiselt tagala puhastamises kontrrevolutsioonilistest ja üldse kahjulikest elementidest, kohalike nõukogude organiseerimises, rinde varustamise kindlustamises toiduainetega ning tootmise organiseerimises.

Enamik sõnavõtjaid puudutas küsimuse arutamisel ka konflikti tekkimist VK(b)P Eesti osakondade ja teiselt poolt Eesti Keskkomitee ning tema Välismaa Büroo vahel. Analüüsides neid I kongressi saadikute arvamusi, selgub, et kõik delegaadid mõistsid hukka tüli VK(b)P Eesti osakondade ja Eesti Keskkomitee vahel. Sõnavõtjad märkisid, et selle tüli põhjuseks oli klassisõjas lüüasaamise tagajärjel tekkinud pettumus osa Eestist lahkunud kommunistide ja teiste eestlaste-tööliste seas, kes elasid Nõukogude Venemaal. Revolutsiooni rasketel silmapilkudel ei analüüsinud nad kaotuse põhjusi, vaid hakkasid väiklaselt süüdistama tol korral Eesti Töörahva Kommuuni eesotsas seisnud seltsimehi. VK(b)P Eesti osakondade juhtivate tegelaste süüdistused Eesti Keskkomitee vastu olid isiklikku laadi ja takistasid viimase tööd.[247]

Mitmed sõnavõtjad peatusid vajadusel tugevdada nii partei agitatsioonilist kui ka organiseerimistööd kodanliku Eesti armees. Mõned arvasid, et Keskkomitee tegevus oleks võinud olla viljakam, kui tööjaotust Keskkomitee liikmete vahel oleks teostatud teisiti.

Kongressil esinesid aruannetega ka kohapealsete organisatsioonide esindajad. Tallinna organisatsiooni esindaja J. Kreuks rääkis sellest, kuidas Tallinna parteiorganisatsioon on sammunud klassivõitluse, eriti streigiliikumise esirinnas, hoolimata sellest, et valge terror tema kallal kõige metsikumat vägivalda kasutas. Üheks suuremaks ja paremini korda läinud streigiks, ütles Tallinna organisatsiooni esindaja, oli 30. juuni protestistreik (1920. a.) 35 revolutsionääri protsessi puhul. Ta juhtis ühtlasi tähelepanu sellele, et igapäevases parteitöös annab end tunda hästi ettevalmistatud parteiorganisaatorite puudus. Üks paremaist organisaatoreist — Karl Tiitsen — langes Purri ja Hellati ohvriks ning teine — Georg Kreuks — istus vanglas. Ent töölismasside usaldus oli siin kommu-

[246] EKPA, fond 6495, nim. 1, s.-ü. 70, l. 13.
[247] Sealsamas, l. 2—3.

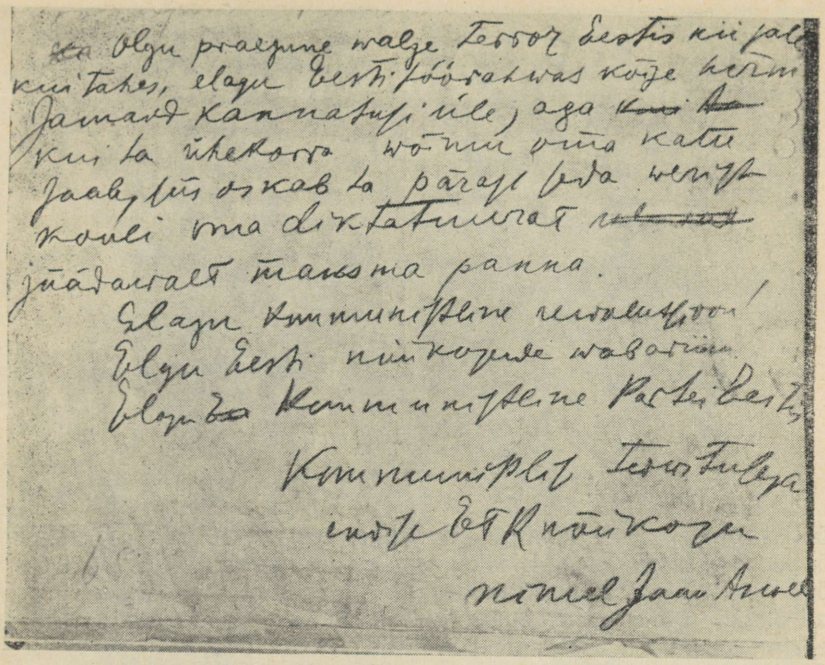

Eesti Töörahva Kommuuni esimehe J. Anveldi poolt EKP I kongressile esitatud Kommuuni tegevuse aruande lõpposa.

nistide poolel. Nii koosnes Tallinna parteiorganisatsioon 1920. a. suvel, kui siin suuri areteerimisi ja töölisorganisatsioonide rüüstamisi läbi viidi, 12 kollektiivist. Kongressi ajaks oli kollektiivide arv tõusnud aga juba 24-le,[248] kus kokku tegutses 265 partei liiget.[249]

Raske oli parteitöö olukord Narvas, kus parteiorganisatsioon oli lühikese ajaga kaotanud mitmeid aktiivseid parteiorganisaatoreid, R. Eige näol aga ühe parima. Seetõttu oli siin side vabrikute töölistega tunduvalt nõrgenenud. Oktoobri lõpul suudeti Narvas mõnel määral sidet taastada.

Harju ja Viljandi maakonna parteiorganisatsioonide esindajad rääkisid kongressil maakollektiivide omavaheliste sidemete pidamise raskustest.[250] «Meie partei liikmed-maatöölised,» ütles Viljandimaa parteiorganisatsiooni esindaja J. Saks,[251] «elavad enamasti hallparuni juures popsnikkudena, nii teab iga peremees oma

[248] EKPA, fond 6495, nim. 1, s.-ü. 70, l. 53.
[249] Sealsamas.
[250] Sealsamas, l. 4.
[251] EKPA, fond 24, nim. 2, s.-ü. 2178, l. 17.

J. Saks.

A. Lulla.

töölist, on tema üle loomulik nuuskur, kes kõik tähele paneb, mis töölise tares tehakse.» Lisaks sellele, et maatööline seisis linnatöölisest poliitiliselt palju madalamal, olid maatöölised laiali pillatud üle kogu maakonna, mis takistas ühiste väljaastumiste organiseerimist. Samuti rääkisid aruandjad sellest, et maarajoonides — külades, alevites ja mujal — teevad nuuskurid oma tööd agarasti: võetakse tarvitusele repressiooniabinõusid, otsitakse ja kiusatakse taga isegi neid, kes põrandaalust kirjandust leiavad ja selle politseile üle annavad.

Kõik sõnavõtjad rõhutasid, et Kommunistliku Partei Eestimaa organisatsioon ja tema Keskkomitee on raskustest hoolimata ära teinud suure töö.

Aruannete kohta võeti ühel häälel vastu järgmine otsus:

«I. Keskkomitee ja endise Eesti Töörahva Kommuuni tegevust üleüldiselt õigeks tunnistada, eriti Venbüroo asutamist õigeks ja otstarbekohaseks tunnistada.

II. VKP Eesti osakondade Keskkomitee on kommunistlise partei tööd Eestis saboteerinud. Kongress kohustab uuesti valitavat EKP Keskkomiteed iseäralise üleskutsega Venemaal asuvate Eesti rahvusest kommunistide poole pöörama, et nad EKP kutsel ja korraldusel EKP ridadesse võitlema astuks.» [252]

Järgmise päevakorrapunktina arutas kongress Kominterni kongressi resolutsioone.

Kominterni II kongressist 1920. a. suvel Moskvas olid Kommunistliku Partei Eestimaa organisatsiooni esindajaina osa võtnud H. Pöögelmann ja R. Vakmann.[253] Sidemed Kominterniga aga, nagu

---

[252] EKPA, fond 6495, nim. 1, s.-ü. 70, l. 4.

[253] Протоколы конгрессов Коммунистического Интернационала. Второй конгресс Коминтерна. Июль-август 1920 г., Москва, 1934, lk. 625.

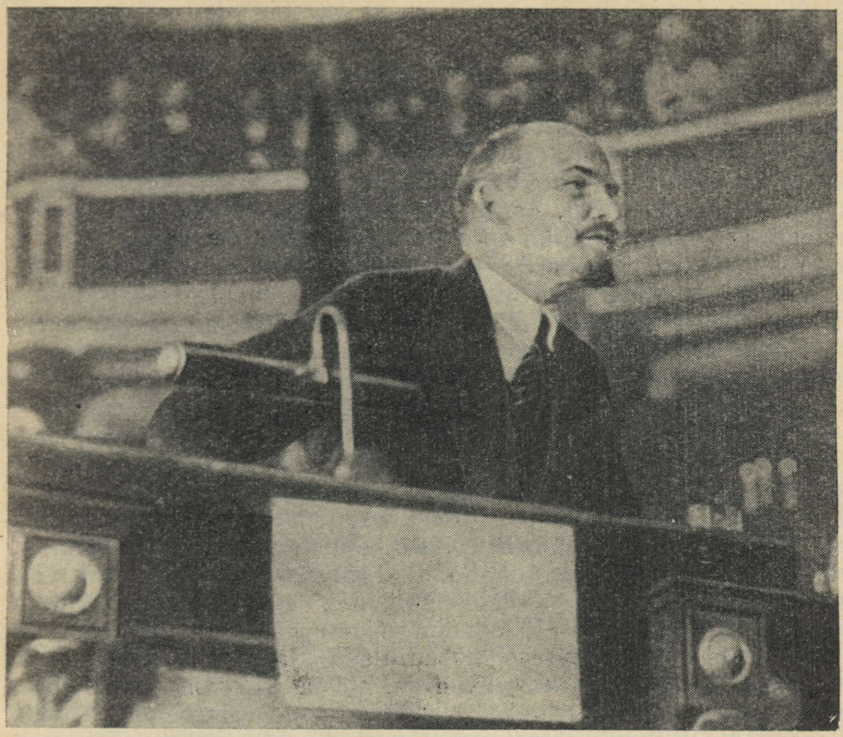

V. I. Lenin Kominterni II kongressil.

eespool mainitud, olid loodud juba varem. Nimelt võttis 1919. a. märtsis toimunud Kominterni asutamise kongressist Eestimaa kommunistlik organisatsioon osa otsustava häälega (esindaja H. Pöögelmann). Kogu Eestimaa organisatsiooni töö oli toimunud järjekindlalt Kominterni vaimus.

Lähetades oma delegaate Kominterni II kongressile, oli Eesti Keskkomitee 17. juunil 1920 otsustanud: «Kuna EKP programm tegemata on, tuleb kongressile tarbekorral anda seletuskiri partei programmi kohta, mis suuremalt osalt teostamist leidis Eesti töökommuuni dekreetides ja otsustes.» Kominterni II kongressi puhul esitas Kommunistliku Partei Eesti Keskkomitee Kominterni Täitevkomiteele kirjaliku aruande parteitöö kohta Eestis.[254] Ajakirjas «Kommunistitšeski Internatsional» avaldati V. Kingissepa artikkel ametiühingute tegevusest Eestis.[255]

Ülevaate Kominterni II kongressi tööst ja seal vastuvõetud resolutsioonidest esitas Kommunistliku Partei Eestimaa organisatsiooni I kongressil R. Vakmann.

---

[254] EKPA, fond 6945, nim. 1, s.-ü. 69, l. 9—14.

[255] «Коммунистический Интернационал», 1920, № 14, lk. 2835—2842.

Kominterni II kongressist võttis osa üle 200 delegaadi, kes esindasid 41 maa kommunistlikke ja töölisparteisid. Siin arutati niisuguseid küsimusi, nagu Kominterni põhiülesanded, kommunistlike parteide struktuur ja osatähtsus, rahvus-, koloniaal- ja agraarküsimus, Kominterni vastuvõtmise 21 tingimust, Kominterni põhikiri, küsimused parlamentarismist ning ametiühingute liikumisest. Arutatud küsimuste kohta võeti Kominterni kongressil vastu üksikasjalised otsused. V. I. Lenini ettekannetes rahvusvahelisest olukorrast ja Kommunistliku Internatsionaali põhiülesannetest, kommunistlike parteide osast ja Kominterni vastuvõtmise tingimustest, samuti kõigis tema sõnavõttudes seisis tähelepanu keskuses uut tüüpi parteide väljakujundamise küsimus. Sama eesmärki taotles ka Kominterni põhikirja vastuvõtmine. Muide, Eestimaa parteiorganisatsiooni esindaja H. Pöögelmann kuulus Kominterni II kongressil moodustatud agraarküsimuse komisjoni koosseisu.[256]

Kominterni II kongressil ilmnes, et bolševismi ideoloogilised, taktikalised ja organisatsioonilised printsiibid on võitnud. Hinnates Kommunistliku Internatsionaali II kongressi tulemusi, kirjutas V. I. Lenin: «Kongress pani aluse kogu maailma kommunistlike parteide niisugusele monoliitsusele ja distsipliinile, mida kunagi varem pole olnud ja mis annab töölisrevolutsiooni avangardile võimaluse seitsmepenikoormaliste sammudega edasi minna oma suure eesmärgi poole, kapitali ikke kukutamise poole.» [257]

Kominterni II kongressi kokkutuleku ajaks eksisteerisid juba paljudes maades kommunistlikud parteid ja organisatsioonid. Seepärast oli tarvis täpselt ja selgelt kindlaks määrata nende parteide ülesanded. Oli tarvis otsustavalt tõkestada reformistide pääsemist Kominterni ja vältida noorte kommunistlike parteide nakatumist oportunismi. Selleks et tekkivad kommunistlikud parteid oleksid kommunistlikud mitte ainult nime poolest, vaid et nad ka tegelikult viiksid ellu kommunistlikku poliitikat, võttis Kominterni II kongress vastu V. I. Lenini poolt väljatöötatud ja kongressile esitatud «Kommunistlikku Internatsionaali vastuvõtmise 21 tingimust». Need tingimused määrasid kindlaks partei juhtiva ja suunava osa revolutsioonilises liikumises, õpetasid kommunistlikele parteidele uusi taktikalisi võtteid revolutsiooniliseks tööks masside hulgas, õpetasid kooskõlastama partei illegaalset tööd legaalse tegevusega, kasutades selleks kõiki töölisklassi võitlusvorme ja -meetodeid ning kõiki töölisklassi organisatsioone. Erilist tähelepanu pöörati proletariaadi liitlaste küsimusele. Rõhutati revolutsioonilise töö organiseerimise vajadust armees ning anti täpne ja selge suund rahvus- ja koloniaalküsimuses. Kominterni vastuvõtmise tingimustes esitati nõudmisi, mis viisid vanade programmide ja endise taktika muutmisele. Uue taktika väljatöötamisel tuli lähtuda nii rahvuslike

---

[256] Протоколы конгрессов Коммунистического Интернационала. Второй конгресс Коминтерна. Июль-август 1920 г., Москва, 1934, lk. 628.

[257] V. I. Lenin, Teosed, 31. kd., lk. 240.

kui ka rahvusvaheliste ülesannete ühtsusest. 21 tingimust näitasid kommunistlikele parteidele kätte põhilised ülesanded, märkisid teed nende täitmiseks ja andsid kogu praktiliseks tegevuseks selge orientiiri. Bolševike partei ajalooliste kogemuste üldistamise ja marksistlik-leninliku õpetuse edasiarendamise alusel koondati neis tingimustes ühte kõik programmilised, taktikalised ja organisatsioonilised printsiibid, mille baasil pidid kujunema uut tüüpi võitlusparteid. Nii tegutsevad kui ka tekkimise ajajärgus olevad kommunistlikud parteid olid seni tundnud suurt vajadust konkreetse tegevusplaani järele, mis oleks täpselt kindlaks määranud partei osa proletariaadi vabadusvõitluses, tema tegevuse vormid ja meetodid. Kominterni vastuvõtmise 21 tingimust tegidki seda — nad lõid eeldused muuta kommunistlikud parteid töölis- ja revolutsioonilise liikumise tõelisteks juhtideks, Kommunistlik Internatsionaal aga rahvusvahelise kommunistliku liikumise võitlusstaabiks.

II kongress pani aluse Kommunistliku Internatsionaali programmile, organisatsioonilistele printsiipidele, strateegiale ja taktikale.

R. Vakmann rõhutas oma aruandes, et pärast Kominterni II kongressi püüdis Eesti parteiorganisatsioon, juhindudes kongressi otsustest, luua kõigis töörahva organisatsioonides kommunistlikke gruppe ehk rakukesi. Samuti viis ta järjekindlalt ellu Kominterni II kongressi resolutsioone ametiühingute kohta, milles kommunistidelt nõuti, et nad valmistaksid vabrikukomiteedes ja ametiühingutes pinda Kommunistliku Partei mõju laienemisele ja tema liikmete arvu kasvule. Nii oli Kommunistliku Partei Eestimaa organisatsioon saanud oma mõjuvaldkonda ametiühingud Tallinnas ja suurema osa neist ka maakondades. Tallinna Ametiühingute Keskнõukogu seisis kindlalt revolutsioonilise klassivõitluse positsioonidel.

EKP I kongress, arutanud Kominterni II kongressi resolutsioone, sealhulgas ka Kominterni vastuvõtmise 21 tingimust, kiitis need ühel häälel heaks ning otsustas oma edaspidises töös neist juhinduda.[258]

Seoses sellega, et Kommunistliku Partei Eestimaa organisatsioon tegutses kodanlikus riigis Eesti proletariaadi parteina, kellel olid juba välja kujunenud oma organisatsioonilised sidemed Kominterniga, otsustas I kongress, vastavalt Kominterni struktuurile, nimetada partei Eestimaa Kommunistlikuks Parteiks. Ühtlasi võttis kongress selles küsimuses ühel häälel vastu resolutsiooni, milles konstateeriti: «Venemaa Kommunistlisest Parteist lahusoleva Eestimaa Kompartei olemasolu on tingitud sellest, et eesti töörahvas rõhutud klass on ja tema partei — EKP — linnuprii on, samal ajal kui Venemaa töörahvas valitsev klass on ja et Venemaa KP kommunismuse ülesehitamise programmi teostab, samal ajal kui meie alles «oma» kodanlise valitsuse ja korra kuku-

[258] EKPA, fond 6495, nim. 1, s.-ü. 70, l. 5.

tamise võitlust peame. Võidurikas töörahva revolutsioon ühendab EKP VKP-ga uuesti ka organisatsiooniliselt . . .»

Kongress otsustas Nõukogude Venemaad kindlalt toetada ning jääda truuks proletaarse internatsionalismi seisukohtadele. Oma resolutsioonis rõhutas kongress, et Eesti on eluliselt huvitatud nõukogude võimu püsimajäämisest Venemaal ja et III Internatsionaali kuuluv EKP tahab tihedas liidus võidelda Venemaa Kommunistliku Parteiga.[259]

Selle otsusega andis kongress vastulöögi ka J. Ikmeldile, J. Palvadrele, P. Petersonile jt., kes süüdistasid Eesti Keskkomiteed «natsionalismis» ja «separatismis». «Kommunisti» lendlehes nr. 21 kirjutati hiljem selle otsuse puhul: «Kui meie partei kongress tarviliku leidis olevat iseäralises otsuses toonitada, millest on tingitud E e s t i m a a kommunistliku Partei olemasolu ja miks ei ole me mitte Venemaa partei maakondlik organisatsioon, siis ei teinud kongress seda mitte sellepärast, et Venemaa partei Keskkomitees ehk muudes selle partei mõõduandvates ringkondades vaade olemas oleks, et meie Venemaa partei osa oleme ehk olema peaksime. Aga mõningad Eesti kommunistid, kes Venemaal on ja teiste Venemaal asuvate Eesti kommunistide seas teatud rolli mängivad, on arvamisi avaldanud, et «iseseisvat» Eestimaa parteid polla tarvis ja Venemaa partei programm, meile siin «hea küll»! Kahtlemata on see programm hea programm, aga meil on tema teostamiseks üks puudus: võim on kodanluse käes, meil aga puudub võim! Niisama ei saa ega või me ka täita ühtegi V.K.P. otsust.»

I kongressi töö tähtsamaks tulemuseks oli EKP programmi ja põhikirja vastuvõtmine.

Ettekandega programmi küsimuses esines kongressil V. Kingissepp. EKP programmi (seda nimetati tol ajal programmilisteks põhilauseteks) projekti koostamisele oli Keskkomitee asunud juba 1920. a. suve algul. Selle ettevalmistamise käigus arutati läbi rida projekte ja ettepanekuid. Eesti Keskkomitee tegi katset programmi koostamisele kaasa tõmmata ka VK(b)P Eesti osakondade Keskkomiteed, millest viimane keeldus. J. Palvadre ja ta pooldajad vastasid, et «EKP-l pole oma programmi vaja, et EKP-l peab olema Venemaa Kompartei programm ja et EKP peab olema VKP osa». Kongressile esitatud programmiprojekt oli koostatud põhiliselt H. Pöögelmanni poolt.[260] Suvel oli seda projekti paljundatud šapirograafil ja saadetud põrandaalustele parteikollektiividele läbiarutamiseks.[261] Keskkomitees arutati programmiprojekti korduvalt ja tehti rida parandusi.

EKP programmi üldised alused olid Eestis esmakordselt ellu rakendatud juba 1917. a. novembrist kuni 1918. a. veebruari lõpuni

---

[259] EKPA, fond 6495, nim. 1, s.-ü. 70, l. 5.
[260] EKPA, fond 27, nim. 1, s.-ü. 786, l. 2—3; «Kommunist» lendleht nr. 21.
[261] EKPA, fond 6495, nim. 1, s.-ü. 60, l. 27.

Oktoobrirevolutsiooni dekreetide ja Eestimaa Täitevkomitee otsuste näol, hiljem aga, 1918. a. novembri lõpust kuni 1919. a. alguseni, Eesti Töörahva Kommuuni dekreetide ja otsuste näol. Arusaadavalt ei mõelnud siis keegi Eesti kommunistidest oma programmi kirjutamisele. Alles kontrrevolutsiooni võit Eestis sundis Eesti Keskkomiteed asuma oma tingimustele vastava programmi koostamisele. Selle tõttu märkis ka «Kommunisti» lendleht nr. 21 tabavalt, et «meie partei programmi teostamine kirjutamise eel käis».

EKP esimesele kongressile esitatud programmiprojekt ei tekitanud erilisi vaidlusi, välja arvatud sissejuhatavas osas esineva lause «... töörahva enesemääramist teostades ühineda teiste nõukogude riikidega» sissejätmise küsimus.[262] Programmi projekti arutamisel Keskkomitees otsustati ühinemise küsimus selles formuleeringus programmi sisse võtta. Ent nagu Keskkomitees, nii vaidles ka kongressil V. Kingissepp selle formuleeringu vastu. Ta pani ette uue redaktsiooni ja nimelt järgmise: «... töörahva enesemääramist teostades ühineda Nõukogude Venemaaga.» [263] Kongressil põhjendas V. Kingissepp oma ettepanekut uuesti. O. Rästas ja M. Likemets ei vaielnud sisuliselt V. Kingissepa formuleeringu põhjenduste vastu. Kuid nad panid omalt poolt ette see mõte jätta hoopis programmist välja, sest «selle küsimuse otsustab kongress siis, kui töörahva revolutsioon Eestis võidule pääseb ja ühinemise Nõukogude Venemaaga tegelikult võimalikuks teeb».[264] Et kongressile oli tehtud kaks ettepanekut, pandi mõlemad hääletusele. V. Kingissepa ettepanek võeti kongressi poolt vastu 7 häälega. Neli kongressi saadikut hääletas selle vastu.

Ülejäänud osas võeti programmilised põhilaused vastu ühel häälel.[265]

Kongressil vastuvõetud «Eestimaa Kommunistliku Partei programmilised põhilaused» koosnesid pikemast sissejuhatusest ja järgmisest viiest osast: 1) Võim nõukogude kätte, 2) proletariaadi diktatuur ja punane sõjavägi, 3) töörahva valitsuse ülesanded majanduse alal, 4) ülesanded sotsiaalalal ja 5) ülesanded hariduse ja kasvatuse alal.

Sissejuhatavas osas anti hinnang kodanlikus Eestis valitsevale poliitilisele ja majanduslikule olukorrale ning näidati, kuidas eesti kodanlus tuli võimule välismaiste interventide ja eesti sotsiaaldemokraatide abiga. «Imperialistliku maailmasõja pöördepunktil,» öeldi sissejuhatavas osas, «kus Saksamaa imperialism puruks variseb ja seega okupeeritud maad ta ikke alt vabanesid, teisest küljest imperialistlike liitriikide palgalised kontrrevolutsioonilised väed alustasid üldise pealetungi Nõukogude Venemaa peale, ja Punaarmee teistel väerinnetel liig kinni oli selleks, et rajamaadel alanud kodusõjas sealset proletariaati toetada, kes nende maade

---

[262] EKPA, fond 6495, nim. 1, s.-ü. 70, l. 5.
[263] Sealsamas.
[264] Sealsamas.
[265] «Kommunisti» lendleht nr. 21.

kodanluse ja Saksa okupatsioonivõimude ühiste hoopide all suure osa oma paremast jõust oli kaotanud ja organisatsiooniliselt nõrgaks jäänud kohtadel võimu oma kätte võtma, sel pöördekeerul läks kodanlusel korda — liitriikide toetusel ja oma sotsiaalpetiste äraandliku poliitika abil — võimu Eestis oma kätte kiskuda, mis nimepidi iseseisvaks riigiks kuulutati.» [266] Edasi näidati, kuidas eesti kodanlus võis oma võimu kindlustada ainuüksi Lääne imperialistide otsesel toetusel ja et selle tulemusena langes ta täielikult sõltuvusse imperialistlikest suurriikidest.

Programm seadis eesti kommunistide ette peaülesande viia töölisklass sotsialistlikule revolutsioonile, taastada pärast kodanluselt võimu haaramist proletariaadi diktatuur ja ühineda maailma esimese sotsialistliku riigiga. Programmi sissejuhatavas osas öeldi: «Et oma olukorda parandada, on töölisklass sunnitud võitlusse astuma. Ta hakkab igal sammul üha tugevamini tajuma, et proletariaadil on valida, kas kõduneda ja välja surra kodanluse diktatuuri meeletu kurnamise all või avalikult võitlusse astuda kodanlusega, kukutada ta valitsus, võim täielikult töörahva kätte võtta, töörahva enesemääramist teostades ühineda Venemaa Nõukogude vabariigiga ja proletariaadi diktatuuri läbi kaotada igasugune kurnamine.» [267]

Eesti töölisklassil oli seljataga mitmekümneaastane revolutsiooniline võitlus. Ta oli juba omandanud praktilisi kogemusi nõukogude võimu kehtestamisel Eestis. Hoolimata metsikust valgest terrorist oli ta kindlaks jäänud senistele revolutsioonilistele traditsioonidele. Nii seadis Eestimaa Kommunistlik Partei, ühinedes Kommunistliku Internatsionaali põhimõtetega, oma programmilistes põhilausetes jälle ülesse loosungi «V õ i m n õ u k o g u d e k ä t t e!».[268] Revolutsiooni tulemusena tuli vana riigiaparaat, mille abil kodanlus kindlustas oma võimu proletariaadi üle, lammutada ning luua uus, mis kaitseks töörahva huve.

«Et kurnamissüsteemi kaotada,» öeldi programmi e s i m e s e s o s a s, «peab seega revolutsiooniline proletariaat kukutama eelkõige kodanlise valitsuse, purustama kodanlise riigikorra ja võimu töörahva kätte võtma. Seda võimu teostab töörahvas oma nõukogude kaudu, mis igalpool vanade kodanliste valitsusasutuste asemele astuvad ja riiklikuid ülesandeid täidavad ning mille kaudu töörahvas maal ja linnades, ise oma laialises ulatuses otsekoheselt valitsedes elusse viib proletariaadi diktatuuri.» [269]

Kongressil vastuvõetud programmi t e i s e s o s a s kõneldi proletariaadi diktatuuri kehtestamise vajadusest Eestis. Töölisklassil tuli kasutada erakordseid surveabinõusid kodanluse võimu taastamise katsete mahasurumiseks ja klassideta ühiskonna ülesehitamiseks.

---

[266] EKPA, fond 6495, nim. 1, s.-ü. 70, l. 38.
[267] Sealsamas.
[268] Sealsamas.
[269] Sealsamas.

Eestimaa Kommunistliise Partei programm ja põhilused

(Wastu wõetud Eestimaa K kongressil nowembr

Imperialistliise ilmasõja põord imperialismis puruks wartses maad ta itke alt wabanejsid, tei ühe liitrittise paigalised kontrev klassi pealetungimis Nõukogude ja punase rõõwäri tekkel

Kõigi maade töölised, ühinege!

Eestimaa Kommunistliise Partei Kongressi

Manifest

Eesti töörahwale.

Proletaarlased!

Seltsimehed ja wennad!

Eestimaa Kommunistliise Partei põhikiri.

(Wastu wõetud Eestimaa Kommunistliise Partei kongressil nowembris 1920.)

§ 1. Partei liige on: 1) kes partei programmi omal partei otsuseid täidab, 3) kes

Kõigi maade töölised, ühinege!

Eestimaa Kommunistline Partei.

Eestimaa Kommunistliise Partei Keskkomitee üleskutse

Eesti töörahwale

asutawa kogu laialimineku ja riigikogu kokkutuleku puhul.

Seltsimehed!

Kõigi maade töölised, ühinege!

Eestimaa Kommunistliise Partei Kongressi

üleskutse

Eesti töörahwale

riigikogu walimiste asjus.

Proletaarlased!

Seltsimehed ja wennad!

„Kommunisti" lendleh

Eestimaa Kommunistliise Partei Kongress.

Novembri algul peeti Eestimaa Kommunistliise Partei kongress ära. Wajadust partei kongressi kokku kutsuda oli ammu juba olemas, aga tõsiasi näitab selle ülesande lõplise aluse alles, [illegible] tõsiasi on see, et [illegible] kongressi kokkukutsumisele [illegible] organisatsioonis wastu jalale seada [illegible] sõjapõõsson riik Eesti terrasistlik nõukogude ole, tõsiasi aga nõukogude

Kongressile, mis septembrile lawastetud oli, wahele ja tuli wäga mitmesuguste ajajooste pärast alles novembri algul lokku. Nga selle eest oli mitu kongressi siis ka Kommunistliise Internatsionaali teise kongressi arumaja ja — ülle kõige kongressi lõnna Rõschelkumisela ära pidada. Sitta awalesaime kongressi otsuseid.

Kongressi päewakorras oli: 1) Kesskomitee politiilise ja organisatsioonilise aruanne; Eesti wõikmunna wolitsuse aruanne; arutamise lõtadelt. 2) Aruanne Kommunistlist Internatsionaali teise kongressi ülle. 3) Partei programm ja põhilised. 4) tähtsamad poliitilised ja organisatsioonilise küsimused. 5) Walimised.

1). Aruandelu me ewalduse ei wõi, sest me ei tuba nõukogude ja mujal tsaarjoniseb aineis. Kongressil [illegible] peale lõhkumisele ühel päewal järgmise ajajooste wastu; 2) Kesskomitee ja ema Eesti t. Kommunismi maailmase regemuli ülesülesti [illegible] kõigis maailmaloha, eesti Nõukogu olukorrast. Kõigis ja organisatsioonilise küsimuste [illegible] — 2) Wenemaa Kommunistliise Partei Eesti osakonnale Kesskomitee on kommunistliise partei tõõs Eestis tuboerrimus kongressi tõõtlus wastu wallitud Eestimaa Kommunistliise Partei Kesskomitee ülesanne ülesannaga Wenemaal elewate Eesti rahwusele kommunistliise peale pöörata, et wõeb Wenemaa K. P. liitsel ja terrorismi Eestimaa K. P. riigiwõtte wõitlema aitata."

Arutamisel 3. Kommunistliise Internatsionaali teise kongressi kohta ütlesid kõnelejad ja kõik ettekandjad sõbralikult ühel häälel täieuliselt oma wastu: „3. K. I. kongressi otsustab: 1) Kolmanda K. Int. [illegible] teise kongressi otsuseid; 2) Kolmanda K. Int. [illegible] [illegible] [illegible]

Et proletariaadi diktatuuri kindlustada ja kodanluse kontrrevolutsioonilisi väljaastumisi ära hoida, oli tarvis luua oma relvastatud jõud. Selleks tuli «proletariaadi revolutsiooni esimestel sammudel ära korjata kodanluselt sõjariistad, samal ajal aga töörahvas sõjariistu panna, tema ridadest Punaarmeed organiseerida, kes üheaegselt purustaks kodanluse võimu ja maha suruks igasugused kontrrevolutsioonilised katsed, seega kindlustada proletariaadi ülesehitava töö võimalust...»[270] öeldi programmis.

Programmiliste põhilausete k o l m a s o s a — «Töörahva valitsuse ülesanded majanduse alal» — nägi ette palgaorjuse kaotamist ning tööviljakuse tunduvat tõstmist. Programm nõudis igasuguse maa, metsade ning vete eraomanduse likvideerimist. Tööstuse kohta öeldi programmis, et «tuleb töörahva omaks ja kätte võtta, eeskätt kõik suurkapitalistlikud ettevõtted kõigis harudes».[271] Otsekohe tuli töörahva omandiks tunnistada «kõik raudteed, maanteed, post, telegraaf, telefon, transportasutused ja abinõud, laevandus jne.».[272] Nõuti kõigi kodanliku valitsuse sise- ja välislaenude kehtetuks tunnistamist, kohe pärast revolutsiooni võitu kõikide rahaasutuste nõukogude valitsuse kätte võtmist ja nende ühendamist üheks töörahva pangaks.

Ühiskondliku produkti jaotamist tuli riigil organiseerida sel määral, kuivõrd nõukogude valitsus jõudis kogu tootmist ja tootmissaadusi töörahva kätte ja nõukogude kontrolli alla koondada. Endistelt omanikelt oli vaja kohe ära võtta kõik suurkauplused ja laod, järk-järgult ka keskmised ning väiksemad kauplused; natsionaliseerida kõik suuremad majad ja anda need kohalike nõukogude kätte töörahva korteriolude parandamiseks. Väiksemad eramajad tuli jätta nende seniste omanike valdusse.

Sotsiaalolude kohta nähti EKP programmiliste põhilausete n e l j a n d a s o s a s ette pärast võimu üleminekut proletariaadi kätte tööpäeva pikkuse kindlaksmääramine, alaealiste öötöö keelamine, palgaliste puhkuste sisseseadmine, kindlustamine õnnetusjuhtumite vastu, töövõime kaotuse puhul jne.

EKP programmi viimane — v i i e s o s a — sisaldas laialdast tegevuskava hariduse ja kasvatuse alal. Kasvavat põlvkonda tuli kommunistliku ühiskonna kõrgete ideaalide teostamiseks nii füüsiliselt kui ka vaimselt ette valmistada. «Tingimata täielikult vaba peab olema kasvatustöö igasugusest usu ja kiriku mõjust ja kodanluse korra orjastavaist eelarvamustest. Hariduse omandamist tuleb võimaldada kõigile töörahvale kõige laiemates piirides algharidusest ülikoolini...»[273] öeldi EKP programmis. Kunsti ja teaduse varasalved pidid saama töötavatele hulkadele kättesaadavaks.

Suurt tähelepanu pöörati partei programmis agraarküsimusele. Nagu teada, oli Eesti põllumajanduslik maa ja talurahvas moo-

[270] EKPA, fond 6495, nim. 1, s.-ü. 70, l. 38.
[271] Sealsamas.
[272] Sealsamas.
[273] Sealsamas.

dustas suure enamuse elanikkonnast. Programm pidi kajastama ka proletariaadi liitlase osa sotsialistlikus revolutsioonis, pidi andma töötavatele talupoegadele vastuvõetava tegevuskava võitluses oma olukorra parandamise eest. Kongressil vastuvõetud programm nägi ette pärast kodanliku diktatuuri kukutamist ja poliitilise võimu töörahva kätte võtmist korraldada tootmist ühiskonna valdusesse võetud mõisates, karjamõisates ja mõisataolistes üksikutes või ühendatud suurtaludes organiseeritud ühismajapidamiste baasil. Kesk- ja väikemaapidajatele pidi jääma õigus endiselt neile seni kuulunud maid kasutada. Kuid «kogu majanduslise poliitikaga, sõnalise agitatsiooniga ja töökaitse täitmise järjekindla järelevalvamise teel tuleb ka nende keskel püüda ühismajapidamise poole, et palgatööd lõplikult kaotada ja põllutöö viljakust tõsta».[274]

EKP programm kajastas seega üldiselt õigesti Eesti töötajate ammuseid nõudmisi. Vastuvõetud programmi elluviimine oleks eeldanud kindla liidu loomist proletariaadi ja töötava talurahva vahel. Kuid programmi koostamisel ei võetud arvesse maatöörahva erinevate sotsiaalsete rühmade taotlusi, mille rahuldamine selle liidu kujunemist oleks soodustanud. Nii oli mööda mindud maa andmisest maata ja vähese maaga talupoegadele, kes seda soovisid. See oli peamiseks puuduseks EKP I kongressil vastuvõetud programmis. Hiljem asus partei ka maaküsimuses õigele teele.

Partei struktuuri, organisatsiooniliste vormide ja siseelu juhtivate reeglite kindlaksmääramiseks arutas I kongress järgmise küsimusena EKP põhikirja projekti. Ettekandega projekti kohta esines kongressil O. Rästas. Kongress võttis partei põhikirja ühel häälel vastu.[275]

EKP põhikiri koosnes 13 paragrahvist. Need määrasid kindlaks, kes võib partei liige olla, millised on partei liikme kohustused ja õigused, missugune on partei struktuur, tema kõrgemad ja kohalikud organid ning nende vastastikused suhted, millised on partei organisatsioonide-kollektiivide ülesanded. «Partei liige on see,» määras § 1 kindlaks, «1) kes partei programmi omaks võtab, 2) kes partei otsuseid täidab, 3) kes partei mingisuguses organisatsioonis (kollektiivis) registreeritud on ja 4) liikmemaksu maksab.»[276]

Põhikirja järgi koosnes EKP vähemalt kolmeliikmelistest kollektiividest. Kollektiiv oli partei algrakuke. Suuremates kollektiivides valiti parteitöö juhtimiseks kollektiivi büroo. Tallinnas, Narvas, Tartus ja Pärnus liitusid kollektiivid linnaorganisatsioonideks, keda juhtisid vastavad linnakomiteed, maakondades aga maakonnaorganisatsioonideks, keda juhtisid maakonnakomiteed.

---

[274] EKPA, fond 6495, nim. 1, s.-ü. 70, l. 38
[275] Sealsamas, l. 5.
[276] Sealsamas.

Sidemete loomiseks laiade hulkadega pidi iga EKP liige olema ka oma tööalale vastava ametiühingu liige. Partei kõrgeimaks organiks oli EKP kongress. Põhikirjas oli fikseeritud partei kongresside ja konverentside kokkukutsumise ning Keskkomitee moodustamise kord.

Kongress kutsuti kokku vähemalt kord aastas. Konverentse kutsus Keskkomitee kokku vajaduse järgi. EKP kongress oli otsusevõimeline, kui siin oli esindatud vähemalt pool EKP liikmetest. Erakorralist kongressi võis kokku kutsuda siis, kui seda nõudis vähemalt kolmandik parteiliikmete üldarvust. Sel juhul tuli kongress kokku 3 kuu jooksul. Erakorralisi konverentse pidi Keskkomitee kokku kutsuma ühe kuu jooksul, kui seda nõudsid vähemalt 51% parteiliikmetest.[277]

Partei organisatsioonilise struktuuri juhtivaks põhimõtteks oli demokraatlik tsentralism. Kuna partei võis aga tegutseda ainult illegaalselt, siis ei saanud EKP iga küsimuse otsustamisel demokraatliku tsentralismi põhimõtteid täiel määral rakendada. Ta oli sunnitud oma juhtivatele organitele andma õiguse tähtsaid otsuseid vajaduse korral kiiresti vastu võtta ja uusi liikmeid koopteerida. Vastavalt sellele fikseeriti EKP põhikirjas: «Partei komitee (ka Keskkomitee) vahetpidamata tegevuse kindlustamiseks on kooptatsioon (liikmete ilma valimiseta juurdekutsumine) lubatud. Koopteeritute asemele tuleb esimesel võimalusel valitud liikmed panna.» [278]

Illegaalse revolutsioonilise parteina pidi EKP õppima ühendama põrandaalust tööd legaalse tööga, kusjuures legaalne töö pidi alati seisma illegaalse partei tegeliku kontrolli all. «Parlamentides ja omavalitsuse asutustes,» öeldi põhikirja 8. paragrahvis, «kui partei viimastest osa võtab, korraldatakse kommunistlikud rühmad, kes vastavate parteikomiteede juhatusel töötavad.» [279]

I kongressil vastuvõetud EKP põhikiri oli täielikus kooskõlas Kominterni II kongressi otsusega «Kommunistliku partei osast proletaarses revolutsioonis». Ta oli partei elu vankumatuks aluseks, partei konstitutsiooniks, seaduseks, millest juhindusid kõik parteiorganisatsioonid-kollektiivid ja iga EKP liige oma praktilises tegevuses. Niisuguse partei põhikirja väljatöötamine ja vastuvõtmine viis lõpule Eesti proletariaadi võitlusorgani — Eestimaa Kommunistliku Partei (III Internatsionaali sektsiooni) väljakujunemise.

Et kongressil vastuvõetud põhikirjas polnud juttu partei liikmemaksu määrast (oli ainult öeldud, et «partei liige, kes kolme kuu jooksul ei ole liikmemaksu maksnud, tunnistatakse parteist lahkunuks»), andis Keskkomitee 1920. a. lõpul selle kohta välja eri juhendi. Viimase järgi pidi EKP liige maksma iga kuu 1% oma rahalistest sissetulekutest. Neile partei liikmetele aga, kelle raha-

[277] EKPA, fond 6495, nim. 1, s.-ü. 70, l. 37.
[278] Sealsamas.
[279] Sealsamas.

lisi sissetulekuid polnud võimalik kindlaks teha (kehvikud, käsitöölised jne.), määras liikmemaksu suuruse kindlaks kohaliku organisatsiooni komitee.

EKP I kongressi järgmine päevakorrapunkt — partei lähematest ülesannetest — oli pühendatud täielikult partei illegaalse töö sidumisele legaalsete töövormidega, eriti aga EKP suhtumisele eelseisvatesse I Riigikogu valimistesse.

Parlamentarismi küsimustega tegeles Kommunistliku Partei Eestimaa organisatsioon juba varem. Ta ei alahinnanud kunagi proletariaadi huvides toimuva parlamentliku tegevuse tähtsust. Kui partei 1919. a. kevadel Asutava Kogu valimisi boikoteeris, siis ainult sellepärast, et valimised toimusid avaliku kodusõja olukorras, kui Eesti töörahva teadlikum osa pidas Kommunistliku Partei juhtimisel relvastatud võitlust proletariaadi diktatuuri ja selle diktatuuri riikliku vormi — nõukogude eest. Kuid Riigikogu valimised, mis pidid aset leidma 1920. a. novembri lõpul, toimusid «rahu» olukorras, kus kodanlik diktatuur oli relvastatud interventsiooni, valge terrori ja temale soodsa rahvusvahelise seisukorra tõttu püsima jäänud, töörahva revolutsioonilised jõud aga olid ajutiselt sunnitud taanduma.

Võttes arvesse V. I. Lenini juhendit selle kohta, et «kodanliku demokraatia vormide ärakasutamine on meile kohustuslik niikaua, kui töölisklassi võitlus võimu eest ei ole päevakorral»,[280] hakkas Eesti Keskkomitee pärast Riigikogu valimiste väljakuulutamist kaaluma valimistest osavõtmise küsimust. 1920. a. suvel arutas ta oma koosolekutel seda küsimust korduvalt. Keskkomitee mõistis, et rahvahulkade revolutsiooni poole võitmisel tuleb kodanliku parlamendi kasutamise küsimus õigesti lahendada. Ta otsustas võtta valimiskampaaniast osa ja kasutada Riigikogu kõnetooli just sellepärast, et Riigikogusse uskusid veel kodanluse poolt petetud rahvamassid. Riigikogu paljastamisega selle enda kõnetoolist pidid kommunistid veenma töölisklassi mahajäänumaid kihte ja talurahvast, ja seda nende isiklike kogemuste varal, et see kodanlik parlament on hulkade rõhumise ja kodanluse võimu tugevdamise aparaat. Siinjuures arvestas EKP Keskkomitee veel seda, et kapitalistlikus ühiskonnas on parlament kohaks, kus avalduvad mitte ainult vastandlike huvidega klasside ja parteide vahelised suhted, vaid ka kodanlike parteide ja vastavate rühmituste huvid ning omavahelised suhted. Riigikogu kõnetooli kasutamine eesti kodanluse rahvavaenuliku poliitika paljastamisel aitas töölisklassil omandada vajalikke poliitilisi kogemusi võitluses proletariaadi diktatuuri kehtestamise eest. Erinevalt sotsiaaldemokraatlikest parteidest olid aga eesti kommunistid seisukohal, et revolutsioonilise töö raskuspunkt tuleb viia parlamendist välja, töötajate praktilisele organiseerimisele, ekspluateeritavate massiliste väljaastumiste juhtimisele. Kogu poliitilist võitlust ei tohtinud kohandada parlamendi-

[280] V. I. Lenin, Teosed, 28. kd., lk. 385.

võitluse tasemele ega pidada seda peamiseks vahendiks töötajate vabastamisel kapitalismi ikkest. Eesti Keskkomitee pidas Riigikogu kasutamist ainult võitluse üheks vormiks, mis on allutatud väljaspool parlamenti peetava revolutsioonilise võitluse eesmärkidele ja ülesannetele. Peaeesmärgina seadis partei üles Riigikogu kõnetooli kasutamisel hulkade veenmise ja nende võitmise kommunismi poole.

Riigikogu valimistest osavõtmise küsimuses toimus ka sagedane mõtete vahetamine põranda all viibivate Keskkomitee liikmete ja Petrogradis asuvas Välismaa Büroos töötavate Keskkomitee liikmete vahel. V. Kingissepp kirjutas juba 1920. a. suve algul Välismaa Büroole pikema kirja, milles ta käsitles üksikasjaliselt Riigikogu valimistest osavõtmise võimalusi, paludes ühtlasi teatada ka Büroo seisukoht selles küsimuses. Kirjas seadis V. Kingissepp üles mitmeid küsimusi, mille kohta ta tahtis teada kõikide teiste Keskkomitee liikmete arvamust. «Mis teha siis,» küsis V. Kingissepp, «kui valimistest osavõtmine meile faktiliselt võimatuks tehakse sama poliitilise kursi jätkamise teel, mis tänaseni valitsenud? See võib tulla sel näol, et kõik, kes kandideerida võiks, vägivaldselt kõrvaldatakse, ehk sel teel, et meie nimekiri vangi võetakse. Ehk jälle sel näol, et meeletu oleks nimekirjaga esineda kommunistide peale klaperjahi pidajate ees.» V. Kingissepp pidas vajalikuks, et «vastavas sidemes tuleb otsustada, kus ja mis oludel oleks lubatav töölistele hääletada, mis vabadus jätta (näiteks isesotside eest?), kui meie nimekirja ei ole. . . . Kuidas olla, kui ei saa valimistele minna k o m m u n i s t i d e nime all».[281]

Juba 1920. a. suvel kujunes Eestis põranda all tegutsevate Keskkomitee liikmete hulgas välja kindel arvamus, et Kommunistliku Partei nimekirjaga Riigikogu valimistele minna ei saa. V. Kingissepp teatas sellest Välismaa Büroole. Seoses sellega tõstis ta üles probleemi, kas mitte toimida nõnda, nagu VSDT(b)P tegi IV Riigiduuma valimiste ajal Venemaal, kui valimistel «oli s.-d. rühm, aga mitte VSDTP rühm». «Kuidas oleks «Kommunistlise Internatsionaali» nimekirjaga? Kuidas Ametiühingute nimekirjaga?» [282] Keskkomitee oli arvamusel, et kui tal tuleks teha jaatav otsus, siis peab arvestama kohapealsete inimestega — nimekirjade koostamisel tuleks otsida ja esitada kandidaatideks, esiteks, niisuguseid partei liikmeid, kes täiel määral tunnistavad partei distsipliini ja, teiseks, niisuguseid revolutsioonilisi töölisliikumise tegelasi, kes pole veel kaitsepolitseis arvel.[283]

6. augustil otsustas Keskkomitee võtta osa Riigikogu valimistest. «Et otsustava võitluse silmapilku lähendada ja proletaarlasi võidule viia, peab Kommunistlik Partei kõik avaliku (legaalse) võitluse võimalused ja abinõud ära kasutama,» öeldi Keskkomitee

---

[281] EKPA, fond 6495, nim. 1, s.-ü. 55, l. 4.
[282] Sealsamas.
[283] Sealsamas.

otsuses, «nende hulgas on ka riigikogu valimistest osavõtmine ja riigikogu kõnetool.»[284]

Otsustanud osa võtta Riigikogu valimistest, kohustas Keskkomitee kõiki parteikollektiive ja -organisatsioone kuni 27. septembrini esitama Riigikogu saadikukandidaatide nimekirjad Keskkomiteele kinnitamiseks. Igas valimisringkonnas (maakonnas) tuli esitada mitte vähem kui 8, Tallinnas aga vähemalt 25 kandidaati. Samas Keskkomitee otsuses konstateeriti, et «edasikestev valge terror parteiliste nimekirjade esitamise võimaluse enam kui küsitavaks teeb ja seepärast jätab lõppotsuse parteiliste nimekirjade asjas siiski partei kongressile».[285]

Arutades 28. septembril valimistest osavõtmise küsimust, otsustas Keskkomitee koostada Riigikogu saadikukandidaatide nimekirjad mitte üksnes parteilastest. Seda tingis asjaolu, nagu otsuses märgiti, et «kommunistliste nimekirjadega valimistele tulla oleks partei põrandaaluse organisatsiooni suurema ja aktiivsema jao paljastamine (kandidaadid ja 10 korda 50 allakirjutajat nimekirjadele). Praegu valitsevas terrori vahekordades tähendaks see partei organisatsiooni paiskamist herrasriigi lihamasinasse.»[286] Partei kavatsusest kasutada Riigikogu valimistel uut taktikat otsustas Keskkomitee parteikollektiive ja -organisatsioone informeerida hiljem, millest ta neile ringkirjaliselt teatas.[287]

EKP I kongress, arutanud läbi Riigikogu valimistest osavõtmise küsimuse, kiitis Keskkomitee poolt selleks juba astutud sammud ühel häälel heaks ja otsustas Riigikogu valimistest osa võtta. Resolutsioonis konstateeriti, et «partei hindab riigikogu valimisi, kui üht abinõud töörahvahulkade äratamiseks revolutsioonile».[288] Kuid kongress leidis samuti, et Riigikogu valimistel ei või partei esineda oma nimekirjaga. Ta kohustas uut Keskkomiteed esinema tööliskassi ees üleskutsega selle sammu põhjendamiseks. Pärast kongressi avaldatud üleskutses loemegi:

«Sõjaseaduse tapakirves — erakorralised sõjakohtud, mahalaskmised, maalt väljasaatmised, vangilaagritesse paigutamised — on oma teraga Kommunistliku Partei vastu sihitud: kogu kodanluse klassivõitlus proletariaadi vastu sünnib kommunismi vastu võitlemise arvel. See tegi meie parteile võimatuks oma kandidaatide nimekirjadega riigikogu valimistel esineda.

Nii ei tähenda kommunistliku partei kandidaatide nimekirja ärajätmine mitte mingil tingimusel seda, et meie partei riigikogu valimisi boikoteeriks ja ka seda mitte, et proletariaat neid valimisi boikoteerima peaks.»

«Kongress,» öeldi edasi üleskutses, «peab tähtsaks ja tarvili-

---

[284] «Kommunisti» lendleht nr. 18, 1920.
[285] Sealsamas.
[286] Sealsamas.
[287] Sealsamas.
[288] EKPA, fond 6495, nim. 1, s.-ü. 70, l. 2.

kuks, et riigikogus oleks revolutsiooniline tööliste rühm, mis Kommunistliku Internatsionaali otsuste alusel seisaks ja neid täidaks.»

Koos eelseisvatest Riigikogu valimistest osavõtmise küsimuse arutamisega otsustas EKP I kongress lõplikult ka Keskkomitee poolt ettepandud kava ühise nimekirja koostamise kohta Tallinna Ametiühingute Kesknõukoguga. Valimistel pidi see nimekiri kandideerima Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu nimekirjana. Kongress kutsus Eesti proletaarlasi hääletama selle nimekirja poolt. Tallinna ametiühingud ja nende Kesknõukogu, kes asusid kindlalt III Internatsionaali seisukohtadel, olid oma revolutsioonilise võitlusega näidanud, et Eestimaa Kommunistliku Partei põhimõtted, võitluseesmärgid ja otsused on samuti ka nende tegevuse peamisteks juhtmotiivideks. Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu oli partei juhtimisel kujunenud legaalseks ja autoriteetseks töölisliikumise keskuseks. Ta jäi alati truuks klassivõitlusele. Ei kodanluse terrorivalitsus ega sotside kavalad manöövrid, samuti kogu avaliku ajakirjanduse «süüdistused» suutnud teda kõigutada. Kuigi tapetuid, maalt väljasaadetuid ja türmidesse heidetuid oli sadu, astusid langenud seltsimeeste asemele järjest uued võitlejad.

V. Kingissepa, R. Vakmanni ja J. Kreuksi sõnavõttude alusel võttis I kongress ühtlasi vastu otsuse selle kohta, kuidas toimida nendes maakondades, kus Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu nimekirja ei saa üles seada. Neil juhtudel soovitas kongress kutsuda töötajaid üles mitte hääletama isesotside poolt, vaid avaldama demonstratiivselt protesti, pannes valimisümbrikutesse sedelikese EKP hüüdlausetega.

Oma hiljem avaldatud üleskutsetes Eesti töörahvale selgitas EKP Keskkomitee, mis mõte on niisugusel «hääletamisel». Nii kirjutati 15. novembri üleskutses: «Mis mõte on poliitilistel streikidel, meeleavaldustel, protestidel? Te olete näinud, kuidas need klassivaenu avaldused iga kord kurnajate leeri kihama panevad ja töörahva hulki võitlusele ergutavad. Tehkem seda sama ka nüüd! Sest ka neis valimisringkondades, kus meie Kesknõukogu nimekirjale hääletame, avaldame meie sellega oma vaenu kodanluse vastu. Mida muud lähevadki kesknõukogu kandidaadid kodanluse riigikogusse tegema, kui mitte töörahva vaenu kurnajate klassile avaldama, seda vaenu kuulutama ja selleks jõudu korraldama, mis kodanluse kurnamispidule jäädava lõpu teeb.»

EKP I kongressil vastuvõetud otsus Riigikogu valimiste kohta oli täielikult kooskõlas Kominterni II kongressi resolutsiooniga «Kommunistlikud parteid ja parlamentarism», mida EKP I kongress oli oma teise päevakorrapunktina juba arutanud ning ühel häälel heaks kiitnud.

Lõpuks valis Eestimaa Kommunistliku Partei I kongress salajasel hääletamisel 9-liikmelise Keskkomitee, kuhu kuulusid Jaan Anvelt, Viktor Kingissepp, Jaan Kreuks, Paul Lepp, Martin

EKP I kongressil valitud Keskkomitee:
J. Anvelt, V. Kingissepp, J. Kreuks,
P. Lepp, M. Likemets, H. Pöögelmann,
O. Rästas, J. Rästas, R. Vakmann.

Likemets, Hans Pöögelmann, Otto Rästas, Jüri Rästas ja Rudolf Vakmann ning 3-liikmelise revisjonikomisjoni.[289]

Uue Keskkomitee valimine toimus kongressil vastuvõetud põhikirja 13. paragrahvi kohaselt, mille järgi rohkem kui pooled Keskkomitee liikmetest pidid asuma Eestis, ülejäänud Keskkomitee liikmed aga, vähemalt kaks, moodustasid Keskkomitee Välismaa Büroo. EKP I kongressil valitud Keskkomitee 9 liikmest tegutsesid kongressi ajal Eestis põranda all 6 liiget.[290]

EKP Keskkomitee hakkas töötama kollektiivse organina, kõik tähtsamad küsimused arutati läbi ühiselt ning alles seejärel võeti vastu otsus.

Oma esimesel koosolekul moodustas EKP Keskkomitee kolmeliikmelise p o l i i t b ü r o o[291], kuhu valiti V. Kingissepp, J. Kreuks ja O. Rästas. Büroo juhtis kogu EKP poliitilist võitlust kongressi ja Keskkomitee otsuste piirides. Ta võis iseseisvalt otsustada edasilükkamatuid küsimusi ning toimetas kõiki partei väljaandeid. Poliitbüroo ülesandeks oli konkreetsete juhtnööride andmine parteiorganisatsioonidele jooksvaks tööks, läbikäimine välismaaga, samuti esinemine Keskkomitee nimel, kui Keskkomitee pleenumit ei saadud kiiresti kokku kutsuda. Poliitbüroos kujunes välja kindel tööjaotus. V. Kingissepp juhtis parteitööd legaalsetes töölisorganisatsioonides, partei trükiste väljaandmist ja hiljem ka tööd Riigikogu ning omavalitsuste kommunistlike tööliste fraktsioonides. O. Rästas suunas kogu partei organisatsioonilist tööd ning juhtis maakondade vastutavaid organisaatoreid. J. Kreuksi hooleks jäi parteiorganisatsioonide töö suunamine peamiselt Tallinnas ja kodanliku Eesti sõjaväes, samuti töö noorte hulgas.

EKP I kongress saatis telegrammi V. I. Leninile. «Eestimaa Kommunistliku Partei Kongress,» öeldi selles, «tervitab Teid ühel meelel kui rahvusvahelise proletaarse revolutsiooni juhti. Eesti töörahvas, kes enda turjal on ära proovinud kõik sotside ja valgekaartlaste režiimi headused, sammub kõrvalekaldumatult kommunistliku revolutsiooni poole.» [292] Oktoobrirevolutsiooni kolmanda aastapäeva puhul saadeti Ülevenemaalise Kesktäitevkomitee kaudu nõukogude rahvale vennalik ja sügava proletaarse internatsionalismi vaimust kantud tervitus. «Nõukogude Venemaa olemasolu kolmas aastapäev,» märkis kongress, «on määratu suure ajaloolise tähtsusega sündmus ja tõukeks rahvusvahelisele kommunistlikule revolutsioonile. Eestimaa Kommunistlik Partei, keda klassisõjas tabasid rasked kaotused, muutub iga päevaga tugevamaks ja toob varsti Venemaa proletariaadi juurde tema eesti väesalga — Eesti proletariaadi.» [293]

Kuulutades Eestimaa Kommunistliku Partei I kongressi lõpeta-

---

[289] EKPA, fond 6495, nim. 1, s.-ü. 70, l. 5—6.
[290] Sealsamas, l. 55.
[291] «Kommunisti» lendleht nr. 22.
[292] EKPA, fond 6495, nim. 1, s.-ü. 70, l. 46.
[293] Sealsamas.

tuks, ütles R. Vakmann: «Kongress on ühel häälel vastu võtnud EKP programmi ja põhikirja. Sellega on kindel alus pandud EKP-le. Loodan, et saadikud kongressi poolt kindlaksmääratud proletariaadi revolutsioonilise klassivõitluse juhtnööre kohtadele laiali kannavad ja seal seda klassivõitlust järeljätmatult jätkavad.» [294]

EKP I kongress võttis vastu manifesti Eesti töörahvale.[295] Manifestis rõhutati, et mitte eesti rahvas ega eesti töölisklass ei sõdinud kodusõjas Nõukogude Vabariigi vastu ega käinud «rahustamas» Lätimaad. Kodanlus tegi seda. Ta sõdis ka eesti töölisklassi, eesti rahva vastu, heites teda selles sõjas tule ja mõõgaga oma võimu alla. Sellepärast ei toonudki Tartu rahu eesti töörahvale tõelist rahu, sellepärast ei saanudki töörahvas Asutavalt Kogult maad, leiba ega vabadust. Kuid klassiteadlikum osa eesti töörahvast astus kohe kodanliku diktatuuri kehtestamisel selle vastu välja. Manifestis kirjutati, et hoolimata «valge terrori möllamisest on Eesti töörahva klassiteadlik eelvägi ennastsalgavalt võidelnud kodanluse mõõgavalitsuse vastu. Oma kaks tuhat viissada paremat poega ja tütart on Eesti töörahvas kaotanud selles võitluses [...] Ainult kodanluse sõjariistus jõudu murdes töörahvas vabaneb oma kurnajate ja rõhujate ikke alt...» [296] Samal ajal hoiatas manifest eesti töörahvast sotside alatuse eest, kes jutlustavad töörahva elujärje parandamisest hääletamissedelitega ja soovitavad piskuga leppimist ning tööviljakuse tõstmist. Samuti tõi isesotside partei Lääne revolutsiooni ootamise propageerimisega tööliste klassivõitlusele ainult kahju, juhtides seda kõverteedele.

Proletaarse revolutsiooni teostamise kohta Eestis öeldi manifestis: «Eesti proletariaat haarab võimu siis, kui tema jõud küllalt tugev on, et avalikku sõjariistus võitlusse astuda ja kui rahvusvaheline seisukord seda kaitseb välismaa valgekaartlike salkade appitõttamise eest Eesti kodanlusele.» Manifestis pöörduti Eesti töörahva poole tõotusega: «Eestimaal on kommunistid näidanud, et nad oskavad võidelda ja surra. Aga nad saavad näitama, et nad töörahva eesotsas ka võita oskavad!» [297]

EKP I kongressi manifest lõpeb sõnadega: «Proletaarlased! Eestimaa Kommunistliku Partei Kongress kutsub teid jatkama võitlust kodanluse vastu. Meie võitlus on kurnatavate võitlus kurnajate vastu, rõhutute võitlus rõhujate vastu! Meie võitlus on töörahva võitlus vabrikantide, mõisnikkude, hallparunite, pangahärrade, spekulantide ja marodööride vastu. Meie võitluse eesmärgid on teada tervele maailmale!» [298]

---

[294] EKPA, fond 6495, nim. 1, s.-ü. 70, l. 47.
[295] Sealsamas, l. 48—49.
[296] Sealsamas, l. 47.
[297] Sealsamas, l. 49.
[298] Sealsamas.

Eestimaa Kommunistliku Partei I kongress fikseeris tegelikult juba 1918. a. lõpul välja kujunema hakanud EKP konstitueerimise. Eestimaa Kommunistliku Partei kui marksistlik-leninlikku tüüpi partei konstitueerimist valmistasid ette ajaloo käigus väljakujunenud tingimused, mis olid arenevas klassivõitluses seaduspäraseks nähtuseks. Kodanliku korra kehtestamine ja selle ajutiselt püsima jäämine Eestis tegi paratamatuks ja ilmtingimata vajalikuks Eestimaa parteiorganisatsiooni (III Internatsionaali sektsiooni) kui omaette organisatsiooni kujunemise.

EKP konstitueerimine oli äärmiselt tähtsaks sündmuseks kogu Eesti töörahva elus. Eesti töötajad said EKP näol ustava juhi ja oma huvide kindla kaitsja.

Eestimaa Kommunistliku Partei I kongressi kõikides otsustes ja dokumentides kajastub partei ja kogu töörahva peaülesanne — kodanliku võimu kukutamine ja nõukogude võimu taaskehtestamine Eestis.

Kongressil vastuvõetud resolutsioonid partei ülesannete ja töö organiseerimise kohta, tema programmilised põhilaused ja partei põhikiri said kindlateks juhisteks võitluses töörahva võimu eest.

Kongressi otsustel oli suur tähtsus kasvatustöö tugevdamisel rahva hulgas, illegaalse ja legaalse töö ühendamisel.

Eestimaa Kommunistliku Partei I kongress «oli selle üksmeele ja hea seltsimeheliku läbisaamise kehastus, mis meie parteis valitseb», kirjutas «Kommunisti» lendleht nr. 21. «Täis kindlat usku oma asja sisse, täis kindlat teadmist, et tema asi võidab, tegi kongress oma suure töö ja pani edaspidisele mitte vähem ennastsalgavale võitlusele vankumatud alused. Ei ühtegi ainsat toredat sõnakõlksu! Ei ühtegi edevat käeliigutust! Tõsiselt ja asjalikult nagu sõjameeste leer enne lahingut toimetas kongress oma vastutusrikast asja.»

Eestimaa Kommunistliku Partei tegevusele kindla aluse andmine tähistas uue etapi algust eesti töötajate võitluses sotsialistliku revolutsiooni eest.

KOLMAS PEATÜKK

EKP EDUSAMMUD VÕITLUSES TÖÖLISKLASSI ÜHTSUSE EEST

§ 1. Kommunistlike töölisrühmade tegevus Riigikogus ja omavalitsusasutustes

1920. aasta sügisel oli Eestimaa Kommunistliku Partei üheks tähtsamaks poliitiliseks kampaaniaks novembri viimastel päevadel toimunud I Riigikogu valimistest osavõtmine. Kohalikud parteiorganisatsioonid arendasid Keskkomitee juhtimisel sel alal laialdast tegevust. Sealjuures kasutas partei kõiki illegaalse ja legaalse töö vorme.

Nagu eespool nägime,[1] otsustas Keskkomitee juba 1920. a. sügisel minna valimistele Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu nimekirja all, kuna partei oli illegaalne ja kehtiva valge terrori tingimustes ei saanud oma nimekirja üles seada. Kogu valimiseelne selgitus- ja organiseerimistöö viidi läbi koos Kesknõukoguga. 27. septembril organiseeriti Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu, Tallinna ametiühingute juhatuste ja tehaste töölisvanemate ühine erakorraline koosolek, kus arutati tööliste osavõtmise küsimust Riigikogu valimistest.[2] «Eelseisvatest riigikogu valimistest,» öeldi koosoleku poolt ühel häälel vastuvõetud otsuses, «tuleb töölistel osa võtta selleks, et töölisklassi jõudusid mobiliseerida kapitalistliku ühiskonna vastu ja töölishulkades kasvatada tahtmist valitsevaks klassiks saada.»[3] Otsuses rõhutati, et Riigikogu kõnetooli tuleb tööliste esindajatel kasutada kodanliku korra paljastamiseks ja töörahva hulkade mobiliseerimiseks. Valimistel tuli üles seada oma — Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu nimekiri. Et Tallinna ametiühingute tegevust pooldati ka mujal Eestis, siis otsustati esineda Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu nimekirjadega ka mujal valimisringkondades. Kesknõukogu juhatust volitati selles küsimuses läbirääkimisi pidama maakondlike töölisühingute juhatustega. Võimaluse korral tuli saadikukandidaadid üles seada kõigis valimisringkondades. Koosolek nõudis, et kandidaatidena tuleb üles seada ainult neid «töölisi, kes klassivõitluses oma meelekindlust ja truudust tööliste klassile tegelikult üles

[1] Vt. käesolev raamat, lk. 161—163.
[2] EKPA, fond 24, nim. 1, s.-ü. 204, l. 101.
[3] Sealsamas.

näidanud on».[4] Riigikogu valimiseelse selgitustöö teostamiseks minevate kulude katteks otsustati «Kesknõukogul olev häälekandja fond muuta valimisfondiks, seda täiendada korjandustega igal pool, kus palga tööorjad ägavad».[5]

Pärast seda koosolekut pöördus Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu vastavasisulise üleskutsega kogu Eesti töölisklassi poole. Üleskutses kutsuti kõiki töötajaid osa võtma Riigikogu valimistest, et ka selle organi kaudu pidada võitlust kodanluse vastu.[6]

Eesti Iseseisev Sotsialistlik Tööliste Partei otsustas minna Riigikogu valimistele oma partei nimekirjaga. Ta püüdis töölis- ja ametiühinguid mõjutada, et need valimistel toetaksid mitte Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu, vaid EISTP nimekirja. Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu arutas oma koosolekul 27. septembril EISTP ettepanekut tema nimekirja toetamiseks ja otsustas ühel häälel see ettepanek tagasi lükata, «kuna selle partei poliitika ei olnud järjekindel, vaid kõikuv».[7]

Mitmete töölisühingute ja -organisatsioonide koosolekutel arutati, missuguste nimekirjade poolt tuleks eelolevatel valimistel hääletada. Eestimaa Meremeeste Liidu peakoosolekul anti EISTP ettepaneku poolt 13 häält, 42 häälega otsustati aga Riigikogu valimistel toetada Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu nimekirja.[8] Ka Tartu- ja Pärnumaa ametiühingute Kesknõukogud otsustasid üksmeelselt anda Riigikogu valimistel oma hääled Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu poolt ülesseatud kandidaatidele.[9]

Paljudel töölis- ja ametiühingute koosolekutel, kus arutati valimistest osavõtmise küsimust, esinesid ka sotsid. Nendel koosolekutel, kus nad nägid, et töötajad ei ole mingil tingimusel nõus hääletama Eesti Sotsiaaldemokraatliku Tööliste Partei nimekirja poolt, tegid nad ettepaneku jääda «erapooletuks». Ametiühingud pidid nende arvates andma oma liikmeile võimaluse ise otsustada, keda valida. See sotside järjekordne veesegamise poliitika kukkus aga peaaegu kõikjal läbi. Eestimaa Meremeeste Liidu peakoosolekul leidis see ettepanek toetust ainult 3 meremehe poolt.[10] Mõnes kohas oli selle pooldajaid veelgi vähem. Kui selgus, et Keemia- ja Paberitööliste Ametiühingu Türi-Alliku osakonna juhtkond, sattunud ajutiselt sotside mõju alla, tegi Riigikogu valimiste eel agitatsiooni sotside partei heaks, mõistis Tallinna Keemia- ja Paberitööliste Ametiühingu erakorraline peakoosolek 10. oktoobril 1920 selle sammu hukka. Ta protesteeris kõige energilisemalt selle vastu, et «Türi-Alliku osakonna juhatus on sattunud ning saanud ... niisuguse partei tallermaaks, kes klassiteadlike tööliste poolt põlg-

---

[4] EKPA, fond 24, nim. 1, s.-ü. 204, l. 101.
[5] Sealsamas.
[6] Sealsamas.
[7] «Kommunisti» lendleht nr. 20, november 1920.
[8] Sealsamas.
[9] Sealsamas.
[10] EKPA, fond 24, nim. 1, s.-ü. 204, l. 101.

Kõigi maade töölised, ühinege!

Tallinna Ametiühisuste Kesknõukogu üleskutse Eestimaa töölisteklassile!

Klassiwennad!

Meeletus turmajalitlusest nõrmutunnustajatele maadu peab tõõlisteklass esmalt ise tõõpsigad tõõlustama, tuhu ta läbi tõõnalise kõõnste nõõlutõõma tungida jõuab. Ka riigikogu walimised wõivad ja ei pidagu tõõstel jõuga tõõlisteklassi sõjaruhu tuhu tõõa tõõlisteklassi nõõlu!

Selleks wõtja meiega ettepanek Tallinna ametiühisuste teil nõõtõõa riigikogu walimistele ettewõtted ole wõõta ja on oma kõõdõõstõõ nõõdõõjate ülee õõbnud:

Tallinna wal. ringk. nr. 10.			
Harju	„	„	„ 4.
Lääne (Haapsalu)			„ 9.
Järwa (Paide)	„	„	„ 9.
Wiljandi	„	„	„ 1.
Pärnu	„	„	„ 1.
Tartu	„	„	„ 3.

Mida tõõtab tõõlisteklassile meie osawõtmine riigikogu walimistest ja riigikogust eneseõst?

Nõõ õõõ õõõõ

tuse alla on heidetud ... kes on sihikindlalt töölisklassi huvidele vastu töötanud, ning tervet tööliste klassi oma äraandliku poliitikaga killustanud».[11] Erakorraline peakoosolek kriipsutas alla, et ametiühingud, kes tahavad kanda nime «tööliste ametiühisused», peavad täitma ametiühingute I kongressi otsuseid ning toetama III Internatsionaali platvormi. Iga niisuguse organisatsiooni hüüe peaks olema: «Välja tööliste hulgast nende petjad ja äraandjad, kes Eesti proletariaati müüvad kapitalistidele ja kodanlusele.»[12] Tallinna Keemia- ja Paberitööliste Ametiühingu peakoosolek selgitas kõigile oma eriala töölistele, et ametiühingutel on Riigikogu valimistel oma nimekiri, mille poolt nad hääletavad.

Suure töö tegi valimiste eel ära Kesknõukogu ajakiri «Rõhutute Hääl». Ta selgitas pidevalt töörahvale, miks proletaarlased peavad minema valimiskastide juurde, kuigi nad Riigikogu kaudu ei saavuta enda vabastamist kapitali võimu alt. Samuti aitas ajakiri avalikkuse ette tuua kodanluse katseid teha töölistele takistusi oma esindajate valimisel I Riigikogusse. «Rõhutute Hääles» trükiti ära tehases «Dvigatel» 1. novembril toimunud valimiseelse koosoleku (kus sõnavõttudega esinesid J. Allikso, A. Sommerling jt.) resolutsioon, mille töölised ühel häälel vastu võtsid ja mis oli tegelikult Kommunistliku Partei valimiseelne platvorm. Selles otsuses öeldi: «Tallinna Ametiühisuste Kesknõukogu on alati ja vankumata töölisklassi võitlust juhtinud. Valitsev valge terror ei ole suutnud seda võitlust murda. Ametiühisuste Kesknõukogu on selles võitluses paljusid parimaid klassiteadlikke töölisi kaotama pidanud, sest Kesknõukogu ei ole mitte sõnades, vaid t e g u d e s kolmanda Internatsionaali platvormil seisnud. Tunnistame, et Tallinna Ametiühisuste Kesknõukogu on üleüldisi töölisklassi huvisid silmas pidanud ja nende eest võidelnud. Tunnistame, et Kesknõukogu nimekiri on ainuke r a k k u s k ä t e n i m e k i r i. Kutsume üles kõiki töölisi seda nimekirja a k t i i v s e l t t o e t a m a. Ainult ühiselt üksteist toetades jõuab töölisklass seda läbi viia, mida praegune ajalooline moment meie peale paneb. Seepärast alustame võitlust kesknõukogu nimekirja eest ning saame valimiste kihutustööst selle nimekirja heaks aktiivselt osa võtma.» [13]

Tallinnas toimus mitu valimiseelset rahvakoosolekut, millest tuhanded töölised võtsid osa. Nendel koosolekutel esinesid kommunistid J. Allikso, A. Sommerling, K. Kuusk, V. Tuberik, J. Vanja. 12. novembri koosolekule «Tööliste Maja» suures saalis oli tulnud üle paari tuhande inimese. Osa kohaletulnutest pidi ruumipuudusel isegi tagasi pöörduma. Sellele koosolekule kanti «Internatsionaali» helide saatel ka 4. septembril kodanluse poolt vigaseks pekstud J. Soans. Koosolek otsustas ühel häälel toetada Riigikogu valimistel Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu nimekirja.[14]

---

[11] ENSV ORRKA, fond 1756, nim. 1, s.-ü. 1, l. 41—42.
[12] Sealsamas, l. 42.
[13] «Rõhutute Hääl» nr. 3, 25. nov. 1920, lk. 55.
[14] ENSV ORRKA, fond 949, nim. 2, s.-ü. 110, l. 25—26.

Kommunistlik Partei kutsus oma valimiseelse agitatsioonitöö esimesel etapil töötajaid üles kindlaks määrama oma seisukohta kõikide parteide, rühmituste ja nimekirjade suhtes. Tuli anda hinnang ühe või teise partei ning rühmituse poliitilisele tegevusele. Kommunistliku Partei Keskkomitee selgitas, et Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu on alati võidelnud töörahva huvide eest ja teeb seda ka praegu. Seepärast kutsus ta oma valimiseelses propagandatöös töölisi hääletama just Kesknõukogu nimekirja poolt.

Tihedas kontaktis partei Keskkomiteega koostas Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu Riigikogu saadikukandidaatide nimekirjad ja esitas need registreerimiseks. Nimekirjadesse kanti nii partei liikmeid kui ka parteituid revolutsioonilisest klassivõitlusest osavõtvaid töölisi.

Esialgu koostas Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu nimekirjad iga valimisringkonna jaoks koos ringkonna töölisorganisatsioonide esindajatega. Nimekirjadesse kanti eesti töölisliikumises tuntud seltsimehi nii Tallinnast kui ka kohapealt sealsete töölisühingute ettepanekul. Siis arutati igas valimisringkonnas kandideeriv nimekiri selle ringkonna tööliste koosolekul läbi, kusjuures kandidaadid lõplikult kindlaks määrati, samuti nende järjekord nimekirjas.

Kogu Eesti oli Riigikogu valimisteks jaotatud vastavalt maakondade ja suuremate linnade järgi kümneks valimisringkonnaks. Et aga augusti- ja septembrikuus areteeriti umbes 100 aktiivset töölisliikumise tegelast, mille tulemusel hävis Tartus parteiorganisatsioon peaaegu täielikult ja rüüstati Pärnu ning Narva organisatsioonid, siis ei suudetud Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu nimekirja neis kolmes keskuses üles seada. Samuti ei õnnestunud Kesknõukogu nimekirju üles seada Saaremaal, kus pärast 1919. a. veebruariülestõusu oli valge terrori tagajärjel hukkunud palju revolutsioonilisi võitlejaid, ja Valga—Võru—Petseri valimisringkonnas, kus kaua aega oli toimunud sõjategevus. Kahes ringkonnas — Lääne- ja Virumaal (põlevkivi- ja tsemenditööstuse rajoon) — annulleeriti Ametiühingute Kesknõukogu nimekirjad valitsuse peakomisjoni poolt «seaduslikel alustel».[15] Seetõttu jäid Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu nimekirjad kandideerima ainult kuues ringkonnas: 1) Tallinnas, kus nimekirjas oli 28 kandidaati (J. Allikso, S. Andrejev, J. Kurgemaa, A. Prass, J. Soans, T. Vainlo, J. Vanja jt.); 2) Harjumaal, kus nimekirjas oli 12 kandidaati (K. Ellis, J. Reinberg, E. Sandström jt.); 3) Järvamaal — 5 kandidaati (E. Kägu, J. Leeto jt.); 4) Viljandimaal — 12 kandidaati (E. Karu, P. Puis, J. Reesen, I. Teng, J. Tomp jt.); 5) Pärnumaal — 9 kandidaati (J. Jakobson, Paula Järv, K. Looper, A. Sommerling jt.) ja 6) Tartumaal, kus nimekirjas oli 6 kandidaati (A. Leevald, J. Samra, J. Santa jt.).[16]

---

[15] «Rõhutute Hääl» nr. 1, 11. nov. 1920, lk. 9—11.

[16] Sealsamas.

Nendesse nimekirjadesse olid sisse kantud peaaegu eranditult lihttöölised või töötava talurahva maata ja vähese maaga esindajad. Kogu selgitustöö nimekirjade koostamisel tehti samuti peaaegu ainult lihttööliste, sulaste ja kehvikute poolt.

Pärast nimekirjade registreerimist algas valimiseelses agitatsioonitöös uus etapp — agitatsioon nimekirja kantud saadikukandidaatide kasuks. EKP Keskkomitee esines uue üleskutsega Eesti töörahvale anda oma hääled just nimelt nendele Kesknõukogu nimekirjadesse kantud kandidaatidele. «Ainult need, viletsuses sirgunud, vabrikust ja adratagant tulnud, klassivõitluse tules karastatud töölised on väärilised teid riigikogus esindama,» öeldi siin. «Nad kannavad sinna kõik selle viha, kõik selle kibeduse, kõik selle kättemaksmise himu, mis kodanluse hullamine töörahva hulkades on külvanud. Nad kisuvad seal näokatted kurnajate ja sotside palgelt, nende hääl äratab võitlusele ka kõige mahajäänumad töörahva kihid.»[17]

Valimiskampaania käigus püüdis Eestimaa Kommunistlik Partei koondada Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu ümber kõiki ametiühinguorganisatsioone. Sellega valmistas ta ühtlasi ette ka ülemaalise ametiühingute keskuse taastamist.

Kui Tallinna ametiühingutes partei saavutas valitseva positsiooni, siis teistes linnades ja mitmel pool maakondades istusid ametiühingute juhatustes, samuti kesknõukogudes sotsid või isesotsid. Partei otsustas kasutada valimiseelset kihutustööd ka selleks, et tuua ülejäänud ametiühingute juhatused revolutsioonilistele positsioonidele. Selle eesmärgi saavutamiseks pöördus Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu kohe valimiskampaania algul Tartu Ametiühingute Kesknõukogu poole ettepanekuga hakata Riigikogu saadikukandidaate üles seadma ühiselt. Sotsid, kellel oli küllaltki suur kaal Tartu Kesknõukogus, lükkasid esialgu selle ettepaneku tagasi. Kuid lihtliikmete survel pidid nad lõpuks siiski nõustuma Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu esindaja A. Sommerlingi ettepanekuga korraldada selle küsimuse otsustamiseks Tartu Ametiühingute Kesknõukogu ja kohalike ametiühingute juhatuste ühine koosolek. 7. oktoobril toimunud koosolekule esitati Riigikogu valimistest osavõtmise kohta arutamiseks kolm resolutsiooniprojekti. Need olid: 1) ühineda Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu nimekirjaga (A. Sommerlingi ettepanek), 2) ühineda EISTP nimekirjaga ja 3) jääda «erapooletuks» (sotside ettepanek).[18] Nähes, et koosoleku enamus pooldab A. Sommerlingi ettepanekut, said sotsid hakkama järjekordse nurjatusega. Tartu Kesknõukogu sekretär sots E. Kirs tegi ettepaneku kõrvaldada koosoleku ruumist need ametiühingute juhatuste liikmed, kes tulid koosolekule ilma kutseta. Sellega oleks antud õigus hääletada ainult sotsliku Kesknõukogu poolt välja valitud inimestel. Kirsi

[17] EKPA, fond 24, nim. 1, s.-ü. 5, l. 7.
[18] «Rõhutute Hääl» nr. 3, 25. nov. 1920, lk. 61—63.

ettepanek läks läbi ja paljude ametiühingute juhatuste esindajad pidid lahkuma. Kuid sellele vaatamata sai Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu ettepanek — seada saadikukandidaadid Riigikogu valimistel ülesse ühiselt — enamuse (16 häält), EISTP ettepanek sai 14 ja sotside oma 5 häält.[19] Seejärel teatas Kirs, et tema lahkub Tartu Ametiühingute Kesknõukogu sekretäri kohalt, kui Tartu Ametiühingute Kesknõukogu vastuvõetud otsuse juurde jääb, sest «sotsiaaldemokraatliku partei liikmena ei või tema selles sihis töötada kui Tallinna Kesknõukogu, kes 3. Internatsionaali platvormil seisab». Selle asemel et võtta Kirsi lahkumisavaldus vastu, hakkasid isesotsidest Kesknõukogu liikmed Kirsi teeneid üles kiitma. Nad pöördusid tema poole ettepanekuga võtta lahkumisavaldus tagasi, kuna «see otsus olevat juhuslik ja seda võivat Kesknõukogu oma harilikus koosseisus ümber muuta».[20] 14. oktoobril kutsutigi Tartu Kesknõukogu üldkoosolek uuesti kokku. Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu ettepanek sai siin aga jällegi enamuse (18 häält, sotside oma 13 ja isesotside oma 10 häält).[21] Kirs ja veel kaks sotsidest Kesknõukogu juhatuse liiget teatasid nüüd uuesti, et nad panevad oma volitused maha. Isesotsid aga, kes moodustasid tookord Tartu Ametiühingute Kesknõukogus enamuse, astusid, selle asemel et kuulata revolutsiooniliste tööliste häält, välja sotside kaitseks. Nende ettepanekul seati samad sotsid Kesknõukogu liikmekandidaatideks uuesti üles ja valiti tagasi.[22] Seega takistasid isesotsid Tartu Ametiühingute Kesknõukogus sotside täielikku paljastamist ja nende isoleerimist. Ka ei tulnud siin Tallinna Ametiühingute Kesknõukoguga ühiste saadikukandidaatide esitamisest Riigikogu valimistele midagi välja.

Valimiseelsed sündmused Tartu Ametiühingute Kesknõukogus näitasid veenvalt võitluse vajadust mitte ainult sotside, kes kõikjal astusid välja töölisklassi ühtsuse vaenlastena ja kodanluse pooldajatena, vaid ka isesotside vastu.

Partei võitlus eriti sotside paljastamise eest oli võitlus tööliste revolutsioonilise kasvatamise eest. Häid võimalusi andis selleks Riigikogu valimiste kampaania, mida ka partei kasutas. Palju tegi siin ära Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu häälekandja «Rõhutute Hääl». Halastamatult tõi ajakiri reas artiklites sotside nurjatud teod päevavalgele. Kirjutises «Juudaste näopildid» andis «Rõhutute Hääl» nr. 2, 18. novembrist 1920 ülevaate K. Asti, A. Hellati, M. Martna, A. Ostra-Oinase, A. Rei jt. sotside liidrite töörahvavastasest tegevusest. Et Riigikogu valimistel oli sotside nimekirja numbriks 2, siis iseloomustasid revolutsioonilised töölised selle numbriga «Rõhutute Hääles» kogu sotside poliitikat:

«Kahepaikne on sotside poliitika ja taktika.
Kahe otsaga on iga sots, suur ja väike.

[19] «Rõhutute Hääl» nr. 3, 25. nov. 1920, lk. 62.
[20] Sealsamas.
[21] Sealsamas.
[22] Sealsamas, lk. 63.

Kahe pere koer on iga sotside kõne ja kirjandus.
Kahe tooli vahel istub kogu sotside partei.
Iga kodanlane on tööliste vaenlane.
Kahekordne vaenlane on sotside partei.
Sellepärast on selle partei number 2.
Sellepärast ei hääleta ükski tööline sotsidele.
Hääletagem Tallinna Ametiühisuste Kesknõukogu nimekirjadele!»[23]

I Riigikogu valimised toimusid 27.—29. novembrini 1920. Valimiste tulemused näitasid uut klassijõudude vahekorda, mis oli tekkinud pärast kodanluse ajutist võitu klassisõjas sotsiaalreeturite — eesti sotsiaaldemokraatide abiga.

Riigikogu saadikute 100 kohast said Põllumeestekogud 21, Tööerakond 22, sotsid 18, EISTP 11, Rahvaerakond 10, Kristlik Rahvaerakond 7, Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu (EKP) nimekiri 5 ja teised parteid vähem kohti.[24]

Riigikogu valimistest osavõtjate arv oli umbes sama suur (471 228 inimest) kui 1919. aasta kevadel toimunud Asutava Kogu valimistel (457 906 inimest).[25] Parempoolsed parteid, nagu Põllumeestekogud, Rahvaerakond (koos majandusrühmaga) ja Kristlik Rahvaerakond, kellele Asutava Kogu valimistel oli antud kokku 34,3% häältest, said nüüd, kasutades maa-andmise lubadusi ja natsionalistlikku propagandat, 44,1% kõikidest häältest.[26] Osalt Kommunistliku Partei mõningate maaküsimuses esinevate ebaõigete seisukohtade tõttu andis isegi suur osa maatöörahvast oma hääled kodanlikele parteidele. Keskkodanlus hääletas oma enamuses kõige reaktsioonilisemate parteide poolt. Tugevasti oli kasvanud, võrreldes Asutava Kogu valimistega, kõige reaktsioonilisemale parteile — Põllumeestekogudele — antud häälte arv. Kui 1919. aastal andsid igast tuhandest valijast 45 oma hääled sellele parteile, siis Riigikogu valimistel kasvas see arv 205-ni. Seega rääkis I Riigikogu parteiline koosseis veenvalt sellest, et kodanlus hakkas üle saama Oktoobrirevolutsiooni ja kodusõja aastail saadud löökidest ning asus pealetungile.

Sotsid said I Riigikogu valimistel ränga kaotuse osaliseks. Asutava Kogu valimiste ajal oli neil õnnestunud valelike lubadustega («maad neile, kes seda harivad» jne.) saada 33,3% häältest. Nüüd kaotasid nad aga 70 000 häält ja said antud häältest ainult 17%.[27] Eestimaa Ametiühingute I kongressi 25 delegaadi mõrvamine ja teised sotside töörahvavastased väljaastumised avasid paljude tööliste silmad. Eriti palju hääli kaotasid nad suurtes tööstusrajoonides. Seevastu mujal leidus siiski sotside pooldajaid. «Kui sotsid mitte kogu maal ei varisenud kokku, nagu Tallinnas,»

---

[23] «Rõhutute Hääl» nr. 1, 11. nov. 1920, lk. 16.
[24] EKPA, fond 6495, nim. 1, s.-ü. 77, l. 63—64.
[25] Sealsamas.
[26] Sealsamas.
[27] Sealsamas, l. 64.

kirjutas «Rõhutute Hääl» artiklis «Riigikogu valimised ja klassijõudude vahekord», «siis võlgnevad nad selle eest tänu oma kaasvõitlejale — kodanlusele. Sõjaseadus, kaitsepolitseinik Purri ja sõjaväljakohtud hoidsid sotside parteid neil valimistel lõpliku kokkuvarisemise eest.» [28] Seega ei olnud sotside mõju töörahvale lõplikult murtud, mida partei ka oma edaspidises tegevuses arvestas.

Tööerakond säilitas Riigikogus 1919. aastaga võrreldes peaaegu endised positsioonid (kaotas ainult 4% häältest).

Teiselt poolt näitasid Riigikogu valimised, et tööliste hulgas oli, võrreldes 1919. aastaga, klassiteadvus märksa kasvanud.

75 000 häält, s. o. kolm korda rohkem kui Asutava Kogu valimistel, anti Riigikogu valimistel nende nimekirjade poolt (Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu ja EISTP nimekirjade poolt), kes oma loosungites toetasid III Internatsionaali. Ei repressiooniabinõud ega terror suutnud siin murda proletariaadi tahet. Eesti Iseseisev Sotsialistlik Tööliste Partei, kes läks valimistele samuti III Internatsionaali loosungite all, ehkki formaalselt, sai 50 101 häält.[29] Isesotsid said hääli enamasti seal, kus Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu nimekiri ei kandideerinud ja kus neil tuli võistelda peamiselt sotsidega. Kuid peab ütlema, et ka enamuses nendes valimisringkondades said sotsid isesotsidest rohkem hääli.

Lühikest aega enne valimisi pöördus Eestimaa Kommunistliku Partei Tallinna Komitee lendlehega Tallinna töötajate poole, milles ta kutsus Tallinna proletariaati üles sammuma eelolevatel valimistel kogu Eesti proletariaadi avangardis. EKP näitas, et Tallinna töölised on alati seda teinud: «Kui hauavaikus on valitsenud Eesti töörahva hurtsikutes, ka siis on Tallinna töölisklass kartmatult kadu kuulutanud k o d a n l u s e l e. Kõige metsikum terror ei suutnud murda Tallinna kommunistlist organisatsiooni, lämmatada ametiühisuste revolutsioonilist vaimustust, hävitada Tallinna töölisklassi vastuhakkamise vaimu.» [30] Tallinna proletariaadi poolt toodud ohvrid sisendasid alati kogu Eesti töölisklassile usku oma jõusse, ta oli alati kõikidele töötajatele eeskujuks kogu maal. «Teie au nõuab seda,» öeldi lendlehes, «et tööliste Kesknõukogu nimekiri Eesti kodanluse pealinnas rohkem hääli saaks, kui ükski teine nimekiri.»

Revolutsioonilised klassiteadlikud töölised vastasid partei üleskutsele valimistest aktiivse osavõtuga. Paljude Tallinna vabrikute töölised läksid 27. novembril valimistele organiseeritult.[31] Umbes 1000 Sadamatehaste töölist liikus läbi linna punaste lippude ja loosungitega: «Iga aus proletaarlane hääletab ainult Kesk-

---

[28] «Rõhutute Hääl» nr. 9, 8. jaan. 1921, lk. 147.

[29] EKPA, fond 6495, nim. 1, s.-ü. 77, l. 64.

[30] Tallinna Komitee üleskutse «Tallinna töörahvale» Riigikogu valimiste asjus, november 1920.

[31] EKPA, fond 24, nim. 1, s.-ü. 204, l. 102; «Rõhutute Hääl» nr. 4, 9. dets. 1920, lk. 77—78.

nõukogu nimekirjale», «Kes hääletab sotsidele, see soovib tööliste veristamise jätkamist!», «Elagu 3. Internatsionaal, kes rõhutuid kaitseb!». «Tööliste Maja» ees peatusid nad ja laulsid «Internatsionaali». Igal pool püüdis politsei tööliste organiseeritult valimistele minekut takistada. Viru ja Aia tänava nurgal aeti ratsapolitsei poolt rohkem kui 400-st töölisest koosnev rongkäik laiali. Osa lippe ja loosungeid rebiti puruks, teine osa viidi politsei poolt kaasa.[32] Vene-Balti tehaste, «Dvigateli», Tselluloosi, «Ilmarise» ja mitmete teiste vabrikute väravatesse ilmusid kõvendatud jala- ja ratsapolitsei patrullid, kes tööliste kogunemise ära keelasid.[33] Ent kõigest hoolimata sai Kesknõukogu nimekiri Tallinnas kõige rohkem hääli — 48 571-st antud häälest 14 278 häält — ja oli häälte arvult esikohal.[34] Sotsid said Tallinnas 2755 (1919. a. Asutava Kogu valimistel 13 984 häält), isesotsid 2341 (1919. a. esseeridena 4142 häält)[35], Rahvaerakond 3104, Tööerakond 7808 häält.[36] Ka Tallinna garnisoni sõjaväeosades saavutas Kesknõukogu nimekiri suurt edu, antud häälte arvu poolest oli ta siin teisel kohal.[37]

Teistes kohtades sai Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu kõige rohkem hääli Harju maakonnas — 4602 häält (sotsid 3224 ja isesotsid 2508).[38] Häälte üldarvu poolest oli ametiühingute nimekiri siin neljandal kohal, reas valdades aga esikohal (nagu Raikkülas, Kabalas, Kohilas, Peningis, Järvakandis).[39] Pärnu maakonnas anti ametiühingute nimekirja poolt 2117 häält ning see oli maakonnas saadud häälte arvu poolest seitsmendal kohal (Rääma vallas esikohal).[40] Ka Viljandi maakonnas oli nimekiri 1637 häälega seitsmendal kohal.[41] Järvamaal oli nimekiri 458 häälega kaheksandal ja Tartumaal 1827 häälega üheksandal kohal.[42] Üldse sai EKP Keskkomitee poolt juhitud Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu nendes valimisringkondades, kus nimekiri esines, 24 919 häält (hiljem valimiste peakomisjoni poolt avaldatud andmete järgi 24 849 häält), mille kohaselt läks Riigikogusse Tallinnast 4 ja Harjumaalt 1 saadik.[43]

Kui arvesse võtta seda, et valimised toimusid terrori tingimustes, kus Eestimaa Kommunistlikule Parteile oli löödud sügavaid haavu, ja et partei agitaatorite kaader oli veel nõrk (enamus neist esines koosolekutel alles esimest korda), siis näitasid valimiste tule-

---

[32] EKPA, fond 24, nim. 1, s.-ü. 204, l. 102; «Rõhutute Hääl» nr. 4, 9. dets. 1920, lk. 77—78.
[33] Sealsamas.
[34] Sealsamas, s.-ü. 80, l. 30.
[35] Sealsamas ja «Sotsiaaldemokraat» nr. 81, 9. apr. 1919.
[36] «Sotsiaaldemokraat» nr. 81, 9. apr. 1919.
[37] EKPA, fond 24, nim. 1. s.-ü. 80, l. 31.
[38] Sealsamas, l. 27; «Sotsiaaldemokraat» nr. 244, 30. nov. 1920.
[39] «Sotsiaaldemokraat» nr. 244, 30. nov. 1920.
[40] Sealsamas.
[41] «Sotsiaaldemokraat» nr. 259, 17. dets. 1920.
[42] Sealsamas.
[43] EKPA, fond 6495, nim. 1, s.-ü. 77, l. 64.

Kommunistlike tööliste rühm I Riigikogus.
(Paremalt vasakule: rühma sekretär P. Raudsepp; Riigikogu liikmed: J. Reinberg, J. Santa, J. Soans, J. Allikso, J. Vanja; Tallinna linnavolikogu kommunistliku fraktsiooni liige J. Truumann; tehniline töötaja — masinakirjutaja E. Preismann.)

mused EKP poolt teostatava poliitika edu ja tema taktika võitu. «Kolm numbrit «Rõhutute Häält»,» kirjutas V. Kingissepp «Kommunisti» lendlehes nr. 23, «kogu kodanliste ajalehtede ja üleskutsete uputuste vastu! !... Kui aga sotsid siiski pooled oma valijatest kaotasid, siis tähendab see, et sotside nurjatus on pannud kividki kisendama.» Eriti suur oli, nagu nägime, partei poliitika edu Tallinnas. «Tallinna töölised,» kirjutas «Rõhutute Hääl»[44] valimistest kokkuvõtet tehes, «matsid maha selle meie vaenlase jutu, nagu lõhuks meie töölisklassi. Meie kogusime Tallinnas kogu töölisklassi oma võitluslipu alla.» Kesknõukogu nimekirja võit Tallinnas oli kaugeleulatuva tähtsusega. «See on kõrgele tõstetud tõrva lont, mis näitab teed kogu Eesti proletariaadile. Tehke, nagu tegid Tallinna töölised! hüüame nüüd kogu Eesti töörahvale. Pöörake selg sotsiaaldemokraatlikkudele juudastele ja «iseseisvatele kõhklejatele», mis vabastab teid palgatööorjuse ikkest ja viib võimule.» Tallinna tööliste võit Riigikogu valimistel omas ka teatud välispoliitilist tähtsust. Tallinn oli juba Peeter Suure ajast Venemaale olnud aknaks Euroopasse. «Nüüd vaatab sellest aknast

[44] «Rõhutute Hääl» nr. 9, 8. jaan. 1921, lk. 148.

Euroopasse kommunisti pale!» kirjutas «Rõhutute Hääl». «See teeb kodanlusele raskeks hoida Euroopa proletariaati usus, nagu valitseks tema maal kodurahu ja paradiislik õndsus. Klasside vastuolud ja töörahva rõhumine Eestis on Tallinna proletariaadi hääletamise kaudu teatavaks saanud kogu maailma rõhututele.»

Kesknõukogu nimekirja alusel Riigikogusse valitud saadikud J. Allikso, J. Reinberg (alates 5. IV 1921. a. J. Kurgemaa), J. Santa, J. Soans ja J. Vanja olid kõik töölised, kehvikud või maata talupojad. (Sotside 18 ja isesotside 11 saadiku seas polnud aga ühtegi töölist.)

31. detsembril 1920 viisid ametiühingute nimekirja järgi valitud saadikud läbi oma esimese koosoleku. Nad otsustasid moodustada Riigikogus iseseisva fraktsiooni, nimetades seda avalikult kommunistlikuks tööliste rühmaks.[45] Selle otsuse tegi Riigikogu esimesel koosolekul 4. jaanuaril 1921 teatavaks rühma esimeheks valitud kommunist J. Allikso. Riigikogu kommunistlik tööliste rühm saatis telegrammi Kommunistlikule Internatsionaalile, milles ta tervitas Kominterni kui ainsat klassiteadlikult organiseeritud tööliste esindust maailmas. «Raske ja valurikka võitluse järele läks proletariaadil korda oma esindajaid Eesti kodanlisse Riigikogusse saata,» kirjutas fraktsioon oma tervituses, «et sundida parlamentlisi lobisejaid ka tööliste klassihuvisid kuulma, ja et Riigikogu läbi töölisi klassivõitlusele ette valmistada.»[46]

Oma töös lähtus fraktsioon täielikult Kominterni II kongressil vastuvõetud otsustest kommunistide töö kohta kodanlikes parlamentides. Kommunistlikud saadikud kasutasid Riigikogu kõnetooli ja saadikuõigusi EKP ja Kominterni põhimõtete propageerimiseks töörahva hulgas. Nende praktilise tegevuse eesmärgiks oli rahvahulkade majandusliku olukorra parandamise ja demokraatlike vabaduste kättevõitmise eest peetava võitluse kaudu töörahva poliitilise teadlikkuse ja revolutsioonilise aktiivsuse tõstmine, tema koondamine EKP lipu alla ning ettevalmistamine eelseisvaks otsustavaks lahinguks kodanluse võimu kukutamise ja töörahva võimu taastamise eest Eestis.

Riigikogu kommunistliku töölisrühma liikmed käisid esinemas nii vabrikutes tööliste ees kui ka maal töötava talurahva koosolekutel, kus nad sageli andsid aru oma tööst. Nii esines J. Vanja 7. jaanuaril 1921 aruandega riigikogurühma tegevusest Tallinna Metallitööliste Ametiühingu volinike koosolekul.[47] Paljude linnade ja maakondade töölisühingud tunnistasid kommunistliku fraktsiooni oma esindajaks Riigikogus. Näiteks võttis Viljandimaa linna- ja maatööliste esindajate erakorraline koosolek 14. jaanuaril 1921. a. vastu resolutsiooni selle kohta, et Viljandimaa töörahvas «kommunistlise III Internatsionaali tegevuskava omaks tunnistab ja täie-

---

[45] EKPA, fond 6495, nim. 1, s.-ü. 76, l. 6.
[46] Sealsamas, l. 7.
[47] ENSV ORRKA, fond 1766, nim. 1, s.-ü. 1, l. 3a.

list toetust lubab Kommunistlise III Internatsionaali kava järel tegutseva riigikogu kommunistlisele rühmale».[48]

Lühikese ajaga võitis Riigikogu kommunistlik tööliste fraktsioon töörahva usalduse. Fraktsioonile hakkas saabuma hulgaliselt kirju, milles sageli paljastati töötajate rasket majanduslikku ja õigusteta olukorda, esitati nõudmisi ja tehti ettepanekuid selle parandamiseks. 1921. a. jaanuari algul saatis Raikküla töölisühing fraktsioonile kirja, milles nõuti, et viimane võitleks Riigikogus poliitiliste vangide amnesteerimise, elunõuetele vastavate palganormide kehtestamise ja selle eest, et «Raikküla tööliste ühisuse ringkonnas olevad mõisad rahva kätte harimiseks anda».[49] Reas kirjades avaldus selgesti, kuidas töörahva organisatsioonid hakkasid ainult sõnades töörahva huve kaitsvatest sotsidest ja ka isesotsidest eemalduma.

Kommunistlikule töölisrühmale saadetud kirjade alusel koostas viimane töörahva elulistele huvidele vastavaid seaduseelnõusid ja Riigikogule esitatavaid arupärimisi kodanluse rahvavaenuliku poliitika ning tegevuse kohta.

Kogu fraktsiooni tegevust juhtis ja suunas EKP Keskkomitee.[50] 24. jaanuaril 1921. a. saatis V. Kingissepp Riigikogu kommunistliku tööliste fraktsiooni sekretärile P. Raudsepale kirja, milles ta rõhutas, kui tähtis on Riigikogu töölisfraktsiooni liikmete organiseerimistöö kohtadel.[51] V. Kingissepp ütles, et «organiseerimise töö on üks osa ja üks tähtsam osa sellest revolutsioonilisest parlamentarismusest, mida meie saadikud riigikogus peavad tegema. Kogu maa ja teiste linnade proletariaadi organiseerimistöö pearaskus lasub riigikogu liikmetel, kui ainsate legaalsete isikute peale, keda meie selles töös võime liikuma panna.» Kahe päeva pärast saatis Keskkomitee Riigikogu kommunistlikule fraktsioonile kirja koos organiseerimistöö kavaga.[52] «Teie olete juba mõnedes maakondades käinud, kord ennast nii ütelda tutvustanud,» öeldi kirjas, «nüüd on vaja maa organiseerimisele tõsiselt asuda. Meie saame teile organiseerimistöö asjus niisama karmilt peale käima, nagu seda seesmise töö juures teeme, sellepärast palun teid meie juhtnööre ja eeskirju täitsa tõsiselt võtta ja iga liige peab ennast selle osa revolutsioonilise parlamentarismusega, mis organiseerimistöö eneses sisaldub, põhjalikult tutvustama. Kommunistlise Internatsionaali II kongressi resolutsiooni «revolutsiooniline parlamentarismus» olgu aluseks teie teadmisele parlamentlises töös ja iga saadik teadku seda peast».[53] Edasi oli kirjas räägitud, kuidas ja milliste vahenditega tuli nii linna kui ka maatöölistele läheneda, et viimaseid revolutsiooni poole võita. Fraktsiooni liikmed pidid oma orga-

---

[48] ENSV ORRKA, fond 927, nim. 1, s.-ü. 214, l. 10.
[49] «Rõhutute Hääl» nr. 11, 15. jaan. 1921, lk. 188—189.
[50] Vt. EKPA, fond 24, nim. 1, s.-ü. 80, l. 36—41 jt.
[51] ENSV ORRKA, fond 671, nim. 1, s.-ü. 176, l. 12—15.
[52] Sealsamas, l. 16—17.
[53] Sealsamas, l. 16.

niseerimistöös looma tihedad sidemed kohapealsete töölisühingutega. Oli antud isegi konkreetne kava. «Esimene koht, kuhu minema peab, on Järvamaa ... Peale tuleks hakata Türi vabrikust, seal on tööliste ühisus, kus sotsid ees. Teie tehke nii, küsige Johansoni või Tselluloose tööliste käest (näituseks sm. Leeto) mõne tuttava töölise aadress, seda saades sõidate sinna, tutvustate, saate teateid ja uusi sidemeid kohalike tööliste juurde. Nii, esmalt väikeselt, pärast laiemalt. Järvamaa võtku oma hoole alla sm. Santa. Teine — Tartu maakond. Seal oleks need samad ülesanded, mis Järvamaalgi. Seal on tarvis töölisühisustega sidemeid luua, meie poolehoidjad välja noppida, nad tööle panna ... Kolmas oleks Pärnu maakond. Sinna tuleb kindlate ülesannetega minna. Seal tuleb kõnesi pidada töölistele, riigikogust seletust anda, sotsisi peksta, ja iseseisvaid sotsialiste tuuseldada. Seal poliitiline elu enam-vähem juba liigub, tarvis ainult uut jõudu ja julgust juurde valada. Sinna võiks sõita sm. Soans... Sm., kes Pärnusse sõidab, mingu ametiühisuse Keskнõukogusse, küsigu sealt sm. Looper'i, viimane juhatab kuhu tarvis minna, annab tarvilised ühendused jne....»[54]

Väga sageli koostas EKP Keskkomitee töölisrühma liikmetele Riigikogus esinemiseks kõnede, ettepanekute ja arupärimiste teesid ning tekstid või andis nende valmistamiseks vajalikke juhendeid.[55] Nii anti Keskkomitee poolt fraktsioonile adresseeritud kirjas 6. veebruaril 1921. a. juhtnööre, mida tööliste koosolekutel rääkida, näidati ära kõnede teemad ja «Rõhutute Hääle» numbrid, kust vastavat materjali leida. Juhul, kui mõnest teemast peaks olema raske aru saada või ei osata mõnda küsimust lahendada, soovitati kirjas pöörduda fraktsiooni sekretäri P. Raudsepa poole.[56]

Riigikogu kokkutuleku esimestest päevadest peale alustas rühm võitlust töörahva vastu suunatud sõjaseisukorra kaotamise eest. 18. jaanuaril 1921. aastal Riigikogule esitatud seaduseelnõus nõudis fraktsioon sõjaseisukorra kaotamist alates juba 25. jaanuarist 1921. a.[57] Põllumeestekogude, rahvaerakonna ja teiste parteide esindajad alustasid kohe ägedat rünnakut sõjaseisukorra kaotamise vastu. Põllumeestekogude esindaja J. Uluots väitis koguni, et Riigikogul ei olevat üldse õigust sõjaseisukorda kaotada.[58] Jaanuaris esitas kommunistlik rühm ka seaduseelnõu poliitiliste vangide amnesteerimise kohta, mis aga kodanluse ja sotside ühisrinde tegevuse tõttu tagasi lükati.[59] Samuti lükati tagasi kommunistliku fraktsiooni poolt Riigikogule läbivaatamiseks ja vastuvõtmiseks esitatud seaduseelnõud ühekordse abiraha andmise kohta töötatöölistele ja nende perekondadele, erakorralise 500 000 marga suuruse krediidi avamise kohta Tallinna, Tartu ja Narva omavalitsustele

---

[54] ENSV ORRKA, fond 671, nim. 1, s.-ü. 176, l. 17.
[55] Vt. EKPA, fond 24, nim. 1, s.-ü. 8, l. 72—75, 77—79 jt.
[56] Sealsamas, l. 78.
[57] I Riigikogu protokollid, 1. istungjärk, 1921, veerg 40—41.
[58] Sealsamas, veerg 40.
[59] Sealsamas, veerg 41—44.

tööliste elumajade ehitamiseks, seaduseelnõu avalike koosolekute korraldamise kohta jne.[60] Seaduseelnõude esitamise kaudu, samuti sagedaste sõnavõttudega Riigikogus paljastas kommunistlik fraktsioon armutult konkreetsete näidete varal kodanliku valitsuse reaktsioonilist poliitikat, eesti kodanluse majanduslikku ja poliitilist sõltuvust imperialistlikest suurriikidest ning Eestis valitseva «demokraatia» tõelist olemust. Ta tõestas, et põhiseaduses deklareeritud koosolekute-, sõna-, trüki- jt. vabadused osutuvad töörahvale, s. o. rahva enamusele tühipaljasteks sõnakõlksudeks.

Riigikogu kommunistlik fraktsioon tunnistas ajakirja «Rõhutute Hääl» ühtlasi ka oma häälekandjaks.[61] Ajakirjas ilmusid töölisrühma teadaanded, kuulutused jne. Siin avaldati korduvalt rühma liikmete sõnavõtte ja deklaratsioone ühe või teise küsimuse kohta, mille avaldamiseks ei antud saadikutele sõna Riigikogus. Nii avaldas «Rõhutute Hääl» nr. 9 8. jaanuaril 1921. a. rühma seisukoha Riigikogu juhatuse valimistest osavõtmise kohta, millega esinemiseks Riigikogus ei antud luba. «Rõhutute Hääl» nr. 12 19. jaanuaril 1921. a. tõi ära Riigikogu fraktsiooni ettepanekud sõjaseisukorra kaotamise ja poliitilistele vangidele amnestia andmise kohta. Samuti juhtis ta Riigikogu tähelepanu tööliste massilisele vallandamisele paljudes vabrikutes, ettevõtetes ja töökodades. Rühm palus tunnistada viimane küsimus kiireloomuliseks ja võtta ta 18. jaanuaril 1921. a. koosoleku päevakorda. Kui selle küsimuse päevakorda võtmist arutati Riigikogu koosolekul, teatas sotside esindaja A. Rei oma rühma nimel, «et meie rühm kahjuks selle ettepaneku poolt mitte hääletada ei saa».[62] Ettepanek lükati jälle häälteenamusega tagasi. Arupärimise saatuse otsustasid just sotside hääled (puudu jäi 12 häält). Selle arupärimise sisu ja eesmärkide tutvustamiseks avaldati see «Rõhutute Hääles».

Kui Riigikogu enamus volitas kohe pärast oma kokkutulekut K. Pätsi moodustama uut valitsust ja kui viimane valitsuse koosseisu kinnitamiseks esitas, selgitas «Rõhutute Hääl» töölisklassile selle valitsuse iseloomu. «Nüüd isegi sõnades, isegi paberil ei saa olema järeleandmisi töölisklassile,» kirjutas ajakiri. «Ei saa olema suuri poliitilisi pettusi, nagu neid oli nii rohkesti asutava kogu päevil... K. Päts asub valitsema ilma toredate käeliigutusteta. Ta asub valitsema, näidates töörahvale avalikult ähvardavat rusikat... Pätsi valitsus tähendab rikaste võitu töörahva üle... Töörahvas võtab vastu selle väljakutse, et riigivanemaks on määratud valge hirmuvalitsuse (terrori) isa. Töörahvas võtab selle väljakutse vastu tormilise hüüdega: «Kadugu kodanline väevõimu valitsus! Kadugu kapitali võim!»» [63]

Halastamatult piitsutas Riigikogu kommunistlik fraktsioon

---

[60] I Riigikogu protokollid, 4. istungjärk, 1921, veerg 516—517, 846—852, 892—902.

[61] «Rõhutute Hääl» nr. 9, 8. jaan. 1921, lk. 158.

[62] I Riigikogu, 1. istungjärk, 1921, veerg 73.

[63] «Rõhutute Hääl» nr. 14, 25. jaan. 1921, lk. 230.

konkreetsete faktide varal ka sotside liidrite tegevust, nende oportunismi ja kokkuleplust ning näilist revolutsioonilisust.

Sotside partei esindajad kasutasid Riigikogus harilikult järgmist taktikat. Nad rääkisid kommunistliku fraktsiooni poolt Riigikogule vastuvõtmiseks esitatud seaduseelnõu puhul algul niisuguse seaduse vastuvõtmise vajalikkusest. Kuid siis hakkasid seaduseelnõu kritiseerima, leides siin enamalt jaolt redaktsioonilisi puudusi. Ja lõpuks laitsid nad sellisel kujul esitatud seaduseelnõu kogu ulatuses maha, tegid ettepaneku seda üldse mitte arutusele võtta ja hääletamisel andsid oma hääled selle vastu. Kui näiteks Riigikogu kommunistlik rühm esitas koos EISTP rühmaga 15. märtsil 1921. a. Riigikogule vastuvõtmiseks seaduseelnõu Tallinna «Tööliste Maja» töölisorganisatsioonidele alaliseks kasutamiseks andmise kohta, astus sots A. Palvadre välja ja ütles, et nende partei üldiselt toetab niisugust ettepanekut. «Kuid selle juures leiame meie,» rääkis ta, «et eelnõu sel kujul, nagu ta ette on pandud, meile vastuvõetav ei ole . . .» [64] Kui seaduseelnõu hääletusele pandi, hääletasid sotsid koos kõigi kodanlike parteidega selle vastu. 1921. a. lõpul tegi kommunistlik fraktsioon Riigikogule ettepaneku võtta vastu seadus palgatööliste tasu alammäära kindlaksmääramise kohta Eestis. Esimesena võttis selle küsimuse arutamisel sõna sots L. Johanson ja rääkis niisuguse seaduse kehtestamise vajadusest, kuna «praegused palgad ei võimalda töölistele äraelamist».[65] Konkreetset kommunistliku fraktsiooni poolt esitatud seaduseelnõu ei soovitanud ta aga vastu võtta, sest nagu ta ütles, «siis tööliste seisukord Eestis . . . veel halvemaks muutub».[66] Põhjuseks oli tema arvates see, et seaduseelnõu järgi tuli ühesugune palga alammäär kindlaks määrata ü l e r i i k l i k u l t. Seaduseelnõus toodud lausele «Sellele seadusele alluvad kõik töölised, ametnikud, õpetajad ja teised isikud, kes saavad tasu oma tööjõu eest ka eraettevõtjalt, riigilt ehk ühiskondliselt asutuselt, välja arvatud põllutöölised jne.» vastu vaieldes ütles L. Johanson: «Leian, et sõna «ka» siin täitsa üleliigne on . . . siis on siin veel nimetatud õpetajad, kuna tähendamata jäetud, kas selle all kiriku- või kooliõpetajaid mõeldakse. Tekib küsimus, kuidas siis pastoritele 8-tunnilist tööpäeva sisse seada.» [67] Sotside vastuväited kutsusid esile reaktsioonilisemate parteide esindajate pooldava ja kaasatundva naeru. Ka Tööerakonna esindaja A. Anderkopp astus selle seaduseelnõu vastu välja, juhtides tähelepanu siin esinevate «tegeliste puuduste peale». Ta lisas juurde, «et Riigikogu selle seaduseelnõu sisulisele arutamisele asuda ei saa, ega selle kohta oma kindlat seisukohta võtta. See ettepanek ei tohiks vastu võetud saada».[68] Seaduseelnõu lükatigi Riigikogu enamuse poolt tagasi. Nii juhtus ka teiste seaduseel-

[64] I Riigikogu protokollid, 1. istungjärk, 1921, veerg 464.
[65] I Riigikogu protokollid, 4. istungjärk, 1921, veerg 843.
[66] Sealsamas.
[67] Sealsamas.
[68] Sealsamas.

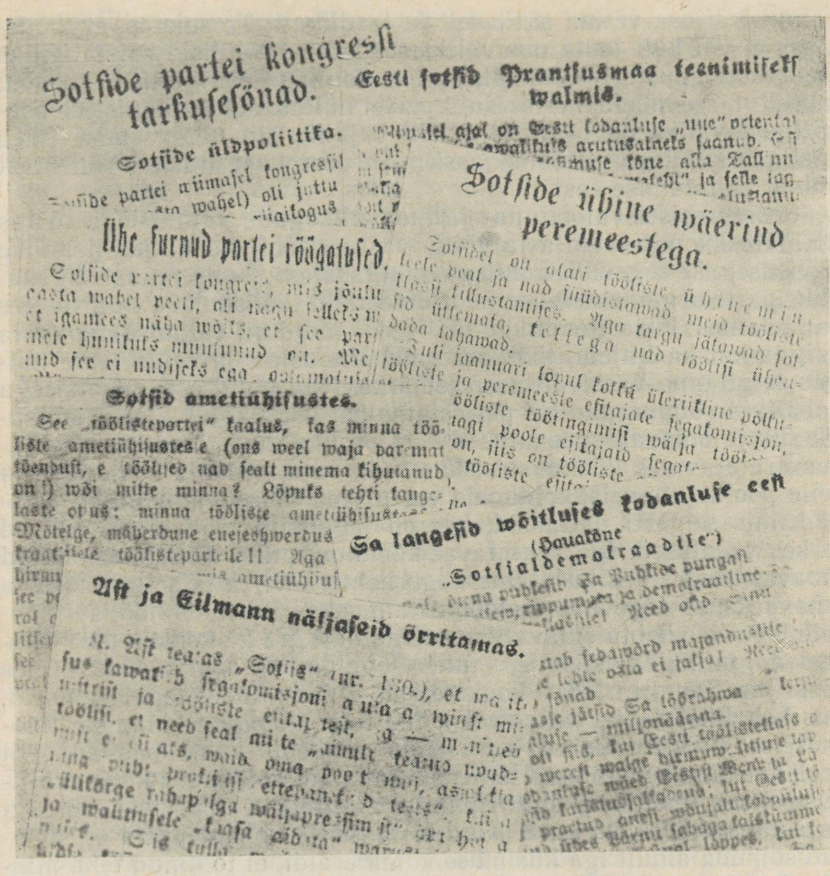

Sotside partei kongressi tarkuseſõnad.

Eesti sotsid Prantsusmaa teenimiseks walmis.

Sotside üldpoliitika.

Sotside ühine wäerind peremeestega.

Ühe kurnud partei rõõgatused.

Sotside ametiühisustes.

Sa langesid wõitluses kodanluse eest

Ast ja Eilmann näitajaseid õrritamas.

Sotside partei tegevust paljastavaid artikleid «Kommunistis» aastail 1920—1921.

nõude, arupärimiste või küsimustega, mis esitati Riigikogule kommunistliku fraktsiooni poolt. Kuid nende seaduseelnõude ülestõstmine ja arutamine tõi päevavalgele sotside ja tööerakondlaste tõelise suhtumise tööliklassi elulistesse vajadustesse.

Kommunistlike tööliste fraktsiooni kogu tegevus I Riigikogus näitas seda, et EKP asus kodanliku Eesti esimeses parlamendis proletaarsel võitluspositsioonil, kaitstes siin julgesti Eesti töörahva õigusi. Oma osavõtuga Riigikogust aitas EKP tööliklassil omandada vajalikke poliitilisi kogemusi ja täita juhi osa revolutsioonilises võitluses proletariaadi diktatuuri eest.

1921. aasta veebruaris toimusid linna- ja maavolikogude (nõukogude) valimised. Ka neist valimistest otsustas EKP legaalsete revolutsioonilise tööliorganisatsioonide kaudu osa võtta. Minnes kohalike võimuorganite valimistele, kutsus partei töörahvast

valimistest osa võtma aktiivselt ja teadlikult. Ta seletas, et töölisklass ei või küll loota omavalitsuste kaudu põhiliste sotsialistlike ümberkorralduste teostamist, sest kodanliku keskvõimu olemasolu juures on see mõeldamatu. Kuid partei näitas, et kommunistide osavõtt omavalitsuste tööst on siiski vajalik, siin tegutsemist tuleb käsitada kui üht osa töölisklassi poolt peetavast üldisest võitlusest võimu vallutamise eest.

Seoses eelseisvate linna- ja maavolikogude valimistega töötas EKP Keskkomitee välja ja võttis vastu «Põhilaused klassiteadlike töölisasemike tegevuse kohta omavalitsustes»,[69] mis suunasid kohalikke parteiorganisatsioone ja orienteerisid töölishulki valimiseelses kampaanias. Klassiteadlikud töölised[70] pidid nii valimiskampaania käigus kui ka hiljem, töötades omavalitsustes, proletaarlaste hulgas selgitama klassivõitluse eesmärke. Nad pidid oma tegevusega kohalikes võimuorganites paljastama pettust, nagu kaitseks kodanlik riik ja omavalitsusasutused ka töörahva huve. Nad pidid kõikides arutatavates küsimustes, kus seda vaja, seadma kodanluse ja selle pooldajate seisukohtadele vastu oma klassiteadlikud seisukohad, mis selgesti näitaksid, kes on tegelikult töölisklassi sõbrad ja kes vaenlased. Iga arutatavat küsimust pidid tööliste esindajad omavalitsustes ära kasutama kogu kehtiva korra ja sellest sõltuva omavalitsuse tegevuse iseloomustamiseks. Juhendis töölisesindajate tegevuse kohta omavalitsustes näidati ära ka konkreetsed ülesanded, millega esijoones tuleb tegelda, kuidas küsimusi üles tõsta jne. Samuti näidati konkreetselt, kuidas tuleks tegutseda seal, kus kohalike alevi-, valla- või mõne teise nõukogu valimiste tulemusena tööliste esindajad kõige rohkem kohti saavad, või seal, kus ainult mõningad tööliste esindajad läbi lähevad. Omavalitsustes tuli toetada kõigi rühmituste ettepanekuid, mis kuidagi kajastavad töörahva huve. Kuid niisuguseid kokkuleppeid oli lubatud sõlmida ainult iga küsimuse kohta eraldi, ei tohtinud teha mingisuguseid muid järeleandmisi, mis oleksid kahjustanud, kärpinud või moonutanud töölisklassi huve. Tööliste esindajad pidid astuma samme selleks, et kohalike võimuorganite koosolekud peetaks neil kellaaegadel ja kohtades, millal ja kuhu ka töötajad võiksid tulla kuulama. Omavalitsusasutustesse valitud töölised pidid oma tegevuse tooma laia avalikkuse ette, rääkima nendele tehtavatest takistustest oma ülesannete täitmisel. Iga töölisesindaja või rühm pidi saatma informatsiooni töölisajakirjandusele. Eriti tuli selgitada laiadele töörahva hulkadele niisuguste kokkupõrgete põhjusi ja olemust, mis tekkisid vabariigi valitsuse ja selle esindajatega töölisesindajate tegutsemise tagajärjel omavalitsusorganites.

«Põhilaused klassiteadlike töölisasemike tegevuse kohta omavalitsustes» saadeti kohalikkudele parteiorganisatsioonidele, kus

---

[69] EKPA, fond 24, nim. 1, s.-ü. 204, l. 126—127.

[70] Ühes EKP Keskkomitee poolt «Põhilausete» kohta saadetud kirjas mainiti, et «klassiteadlike tööliste» all tuleb mõista «kommunistlikud töölised» (EKPA, fond 24, nim. 1, s.-ü. 204, l. 129).

partei liikmed sellega põhjalikult tutvusid. Tänu kommunistide-tööliste energilisele tegevusele arutati need läbi mitmete Tallinna töölis- ja ametiühingute koosolekutel ning võeti eelseisvas omavalitsusorganite valimiste kampaanias oma tegevuse aluseks.[71] Nii võttis 1921. aasta algul Pärnu Ametiühingute Kesknõukogu need põhilaused üksmeelselt omaks.[72] Temale järgnesid töölisühingud Narvas, Viljandis, Tartus.

Kandidaatide ülesseadmine linna- ja maavolikogude valimisteks toimus samuti nagu I Riigikogu valimistelgi. Kandidaatide nimekirjad koostati nüüd aga kohalike töölis- või ametiühingute poolt ja arutati samuti läbi tööliste koosolekutel. Nii koostati kohaliku parteiorganisatsiooni abiga ja esitati registreerimiseks revolutsiooniliste tööliste nimekirjad mitmes linnas ja maakonnas, nagu Harju ja Viljandi maakonnas. Pärnu maakonnas kandideeris valimisnimekiri Maakonna Ametiühisuste Kesknõukogu nimekirja[73], Narva linnas — Narva Tööliste Ametiühisuse nimekirja nime all[74]. Riigikogu kommunistlike tööliste fraktsioon kutsus neis maakondades töötajaid hääletama mainitud nimekirjade poolt.

Tallinna linnavolikogu valimistest otsustas EKP osa võtta Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu kaudu. EKP Keskkomitee ja Tallinna Komitee juhendamisel koostas Riigikogu kommunistlike tööliste fraktsioon Tallinna linnavolikogu valimisteks revolutsiooniliste tööliste nimekirja.[75] Lõplikult kinnitati nimekiri 13. jaanuaril «Grand-Marinas» toimunud koosolekul, millest võttis osa paar tuhat töötajat.[76] Nimekiri registreeriti Tallinna linnavolikogu valimisteks kommunistlike tööliste nimekirjana. EKP-l tuli teha agitatsiooni selle nimekirja heaks sügavalt põranda alt.

Laialdast agitatsiooni kommunistlike tööliste nimekirjade kasuks nii linnas kui ka maal tegid Riigikogu kommunistlike tööliste fraktsiooni liikmed, kasutades selleks saadikuõigusi. Nagu selgub 6. veebruaril 1921. a. EKP Keskkomitee poolt Riigikogu fraktsioonile adresseeritud kirjast, käis J. Soans Pärnus ja selle ümbruses, J. Santo Viljandi maakonnas ja J. Reinberg Harju maakonnas omavalitsuste valimiste eel agitatsioonitööd tegemas.[77]

22. veebruaril 1921 avaldas Riigikogu kommunistlike tööliste fraktsioon koos linnavolikogu valimistel kandideeriva kuuekümne ühe kommunistliku töölisega eesotsas seltsimeeste P. Raudsepa, A. Sommerlingi ja J. Vanjaga Tallinna proletariaadile üleskutse. Selles hoiatas ta, et võitlus tuleb valimistel äge ja isegi verine. «Kõik kurnajate riigi ametlikud ja mitteametlikud võimud — vabariigi ministrid Toompeal, ratsavägi ning jalapolitsei, avalik ja

---

[71] EKPA, fond 6495, nim. 1, s.-ü. 99, l. 12.
[72] Sealsamas.
[73] «Rõhutute Hääl» nr. 19, 12. veebr. 1921, lk. 322.
[74] ENSV ORRKA, fond 2536, nim. 1, s.-ü. 47, l. 37.
[75] ENSV ORRKA, fond 1753, nim. 2, s.-ü. 1, l. 78.
[76] «Rõhutute Hääl» nr. 14, 25. jaan. 1921, lk. 232.
[77] EKPA, fond 24, nim. 1, s.-ü. 80, l. 23.

salapolitsei all linnas, papid kantslis, parlamendi lõvid riigikogu kõnetoolil, kurnajate klassi reamehed tänavatel, turul, restoranides, vabariigi ajakirjandus — kodanlik ja sotsiaaldemokraatlik, must ja kollane, kõik kurnajate riigi ametlikud ja mitte ametlikud võimud — on ristisõtta läinud kommunistide vastu.»[78] Kuid sellele vaatamata, nagu teatas kommunistlik tööliste fraktsioon, võitlevad tööliste esindajad nii «raekojas nagu Toompealgi kodanlise korra hävitamise ja sotsialistliku korra kehtestamise eest». Üleskutses näidati, kuidas tööliste saadikud linnavolikogus tegutsema hakkavad. Nad «ei jäta kasutamata ühtki võimalust, et Tallinna proletariaadi seisukorda parandada», öeldi siin. Kuid samas rõhutati, et nad «selles ei näe mitte eesmärki, vaid ainult abinõu, et tööliskiass saaks ära elada, kuni kodanluse klassi surmatunnini». Üleskutses ütlesid Riigikogu saadikud veel kord, et «kommunistlikud töölised viivad Eesti proletariaadi võimuvõtmisele siis, kui tööliskiass selleks valmis on ja kui rahvusvaheline seisukord seda lubab».[79]

Agitatsioon tööliskandidaatide kasuks omavalitsusasutuste valimiste eel kandis vilja. Riigikogu kommunistlik fraktsioon aitas oma ennastsalgava võitlusega töörahva eluliste nõudmiste toetamisel süvendada töötajate klassiteadlikkust. Partei oskas ühendada illegaalset tööd legaalse tööga ja liita paljudes kohtades töötajate hulgad tihedalt enda ümber. Linnades saavutasid revolutsiooniliste tööliste nimekirjad valimistel suurt edu. Nii sai 5. ja 6. veebruaril 1921 toimunud Pärnu linnavolikogu valimistel Pärnumaa Ametiühingute Kesknõukogu nimekiri 1027 häält ja oli kohalike sakslaste ja rahvaerakonna nimekirjade järel antud häälte arvu poolest kolmandal kohal.[80] Pärnu linnavolikogusse valiti kommunistlikud töölised E. Aperson, J. Põlenik, J. Virkus jt., kokku 7 esindajat.[81] Pärnu maakonnanõukogu valimistel sai Maatööliste rühm 1895 häält ja maakonnanõukogusse pääses üks esindaja (üldse oli Pärnu maanõukogus 17 kohta).[82] Viljandi linnavolikogu valimistel sai Viljandi linna Tööliste Ühisuse nimekiri 3 kohta.[83] Veebruari lõpul toimunud Viljandi maakonnanõukogu valimistel sai Viljandi maakonna töölisühisuste nimekiri 2730 häält ja nõukogusse pääses 2 esindajat — P. Puis ja I. Teng.[84] (Üldse oli Viljandi maakonnanõukogus 15 kohta.) Narva linnavolikogu valimistel seisis ametiühingute nimekiri 1075 häälega Tööerakonna järel teisel kohal.[85]

---

[78] EKPA, fond 137, nim. 1, s.-ü. 403, l. 1.
[79] Sealsamas.
[80] ENSV ORRKA, fond 14, nim. 1, s.-ü. 683, l. 21.
[81] EKPA, fond 26, nim. 1, s.-ü. 14, l. 25.
[82] «Postimees» (Pärnu väljaanne), nr. 53, 7. veebr. 1921.
[83] ENSV ORRKA, fond 14, nim. 1, s.-ü. 683, l. 27.
[84] «Sakala» nr. 24, 25. veebr. 1921; nr. 26, 2. märtsil 1921 ja nr. 27, 4. märtsil 1921.
[85] «Põhja Kodu» nr. 8, 20. jaan. 1921.

Volikogusse läks 45 liikme hulgas 6 revolutsiooniliste tööliste esindajat (J. Haas, M. Koljal, A. Silberg jt.).[86] Harju maakonnanõukogusse pääses töölisühisuste nimekirjast kaks esindajat (A. Riismann ja J. Stüttenmeister, hiljem asendas viimast J. Jürna).[87]

Kõige hiilgavam oli EKP võit Tallinna linnavolikogu valimistel 26. ja 27. veebruaril. Kommunistlike tööliste nimekirja poolt anti siin kõige rohkem hääli. 48 155 häälest sai see nimekiri 12 688 (26,4%).[88] Teise koha sai Tööerakond — 8505 häälega (17,7%). Sotsid said kõigest 2101 häält (4,3%). Tallinna linnavolikogu 101 kohast läks 28 kommunistlikult meelestatud saadikuile. E. Ambos, S. Andrejev, J. Annus, K. Ellis, M. Kalm, T. Kumm, J. Kurgemaa, K. Kuusk, J. Leeto, A. Leevald, J. Liivas, P. Raudsepp, J. Samra, E. Sandström, P. Simson, A. Sommerling, J. Tanshindrek, J. Truumann, J. Vanja ja teised valitud saadikud moodustasid volikogus kommunistlike tööliste rühma, mis oli volikogus ühtlasi kõige suurem rühm.

Palju hääli kaotasid linnavolikogude valimistel sotsid. Peale Tallinna said nad rängalt lüüa veel Narvas, Rakveres, Viljandis, Pärnus, Paides ja mujal. Senini oli nende viie linna volikogudes tegutsenud 72 sotsi, nüüd aga, pärast valimisi, jäi neist järele ainult 13.[89] Nad kaotasid tervelt 59 kohta. Narva linnavolikogusse, kus sotsidel oli varem 28 kohta, jäi neid pärast valimisi ainult 2. Pärnus langes sotsidest volinike arv 16-lt 4-le. Viljandis kaotas sotside nimekiri 10 kohta (enne 14, pärast valimisi 4).[90]

Mitmetes kohtades kaotasid linnavolikogude valimistel ka isesotsid. Rakvere linnavolikogusse jäi kahe isesotsi asemel 1, Paides 4 asemel 3.[91] Sõna otseses mõttes lüüa said isesotsid aga Pärnus. Pärnu oli isesotside partei ühe liidri — J. Piiskari kodulinn. J. Piiskar ise kandideeris siin isesotside partei valimisnimekirjas esimesena, mis oli mõeldud töörahva juurdetõmbamiseks. Kuid tulemused osutusid vastupidisteks. Pärnu linnas kaotasid nad 8 kohast 5. Isesotside partei nimekirja kaotus Pärnus oli tingitud eelkõige sellest, et nad töötasid siin linnavolikogus käsikäes sotsidega, nimetades endid nn. «sotsialistlikuks blokiks». Nii andiski Pärnu töörahvas kogu sellele «blokile» oma hinnangu: valimiste tulemusena kaotasid isesotsid ja sotsid linnavolikogus endisest 24 kohast 17 kohta.[92]

Linnavolikogude valimised näitasid, et 1921. a. alguses jätkus sotside mõju langus tööstusproletariaadi hulgas, eriti tähtsamates

---

[86] «Põhja Kodu» nr. 8, 20. jaan. 1921; ENSV ORRKA, fond 2536, nim. 1, s.-ü. 47, l. 37.
[87] «Rõhutute Hääl» nr. 18, 9. veebruaril 1921, lk. 307.
[88] ENSV ORRKA, fond 14, nim. 1, s.-ü. 683, l. 1.
[89] «Rõhutute Hääl» nr. 19, 12. veebr. 1921, lk. 314—315.
[90] Sealsamas.
[91] Sealsamas.
[92] Sealsamas.

tööstuskeskustes. Klassiteadlikumad töölised andsid siin oma hääled revolutsiooniliste tööliste nimekirjadele.

Kuid valimiste tulemused näitasid samal ajal ka seda, et küllaltki suur osa töörahvast, kes oli lakanud toetamast sotse, hakkas nüüd ebateadlikult lootma kodanlusele. Sotside arvel said hääli juurde kodanlikud erakonnad. Näiteks Narva linnavolikogu valimistel, kus sotsid kaotasid 26 kohta, sai revolutsiooniliste tööliste ametiühingu nimekiri juurde ainult 6 kohta, isesotsid, kes esinesid siin valimistel esimest korda, said 4 kohta, kuna 16 kohta läks üle kodanlikele parteidele. Pärnu linnavolikogus, kus sotsid ja isesotsid kaotasid kokku 17 kohta, läks 10 kohta kodanlusele ja 7 — tööliste ametiühingute nimekirjale. Viljandis kaotasid sotsid 10 kohta ja nende arvel said kohti juurde kodanlikud parteid 7 ja töölisühingute nimekiri ainult 3.[93]

Sellest, et suhteliselt suur osa töötajaid oli sattunud mitte üksi oportunistlike, vaid ka kodanlike parteide mõju alla, pidi EKP tegema tõsiseid järeldusi.

Nagu I Riigikogus, nii pidasid tööliste esindajad ka linna- ja maavolikogudes ägedat võitlust töötajate huvide kaitsmiseks. Kõige rohkem oli tunda kommunistlike saadikute mõju Tallinna linnavolikogus. Juba esimesel istungil 16. märtsil 1921. a. keeldusid nad alla kirjutamast kodanlike parteide poolt esitatud «linnavoliniku pühaliku tõotuse» tekstile. Selles tekstis ei olnud näidatud, et iga voliniku põhiliseks kohuseks on võidelda töörahvahulkade huvide eest. Rühm esitas omalt poolt teise teksti, milles märgiti, et volinik on kohustatud täitma oma ülesandeid vastavalt töörahva huvidele ausalt ja õigeaegselt. Ta on kohustatud võitlema töörahva hea käekäigu eest, töörahva võimu loomise ning kaitsmise eest, ohverdades selleks kogu oma jõu ja oskuse, vajaduse korral ka vara, isikliku vabaduse ja elu.[94]

Kommunistliku rühma poolt esitatud tõotuse tekst ei leidnud poolehoidu volikogu enamuse poolt. Seepärast kirjutasid nad eelmisele tekstile alla, kuid ühtlasi protesteerisid selle vastu. Oma tegevuses juhindusid kommunistlikud saadikud aga järjekindlalt nende poolt esitatud tõotuse teksti põhimõtteist. Nad tõstsid volikogus korduvalt üles üüride alandamise ning töötavale rahvale korterite ehitamise küsimusi, esitasid linnavalitsusele arupärimisi töötajailt saabunud kirjade ja teadete põhjal, tegid ettepanekuid omavalitsuse summade õiglaseks jaotamiseks, võitlesid töötajate demokraatlike õiguste eest jne.[95]

Peale Tallinna volikogu töötasid EKP juhtimisel tööliste rühmad veel Narva, Viljandi ja Pärnu linnavolikogudes.

Kommunistlikud rühmad volikogudes ei piirdunud üksnes kitsaste kohalikesse võimupiiridesse kuuluvate küsimuste arutami-

---

[93] «Rõhutute Hääl» nr. 19, 12. veebr. 1921, lk. 315.
[94] TLA, fond 82, nim. 2, s.-ü. 3, l. 51—52.
[95] Sealsamas, l. 68—69.

sega, vaid tõstsid julgelt üles ka üldriikliku tähtsusega küsimusi, mille lahendamine kuulus juba riigivõimu keskorganite kompetentsi ja mis puudutasid laiemate rahvahulkade huve. Seoses Tallinna linnavolikogu nelja kommunistliku voliniku vangistamisega nõudis kommunistlik rühm 1921. a. aprillis, et linnavolikogu esineks vabariigi valitsuse ees nõudmisega: 1) viivitamata vabastada areteeritud linnavolikogu liikmed, 2) lõpetada sõjaseisukord riigis ja 3) anda amnestia kõigile poliitilistele vangidele ning lõpetada kommunistliku rühma liikmete tagakiusamine.[96]

Volikogude revolutsiooniliste tööliste rühmad võitlesid aktiivselt töörahva raske majandusliku olukorra parandamise ja talle poliitiliste õiguste andmise eest. Oma tegevusest andsid nad pidevalt aru töölisorganisatsioonidele. Nii arutas Pärnumaa Ametiühingute Kesknõukogu peakoosolek 1921. a. suvel Pärnu linnavolikogu töölisrühma tegevust. Siin selgus, et tööliste saadikud Sillaots, Nõmme ja Maidlase ei võtnud korralikult osa linnavolikogu koosolekutest. Seetõttu pidi pahem tiib reas küsimustes (nagu elektrimaksu määramine, maatükkide rentimine jne.) kaotama ainult põhjusel, et ettepaneku vastuvõtmiseks jäi puudu ainult kaks häält. Koosolek otsustas Sillaotsa ja Nõmme volikogust ära kutsuda, Maidlast aga hoiatada.[97] Mõnikord arutasid töölisorganisatsioonid linnavolikogu koosoleku päevakorras olevaid küsimusi eelnevalt oma koosolekutel, kus anti oma saadikuile juhendeid volikogus esinemiseks. Eriti sageli tegi seda Pärnumaa Ametiühingute Kesknõukogu. Nii arutati 21. augustil Kesknõukogu juhatuse koosolekul kahe päeva pärast toimuva Pärnu linnavolikogu koosoleku päevakorda. Koosolek otsustas: «1. punkti juures erapooletuks jääda, 2. punkti all otsustati kõvasti Kesknõukogu protesti poolt rääkida, 3. toetada Matte protesti. 5. Ulfsaki palve tagasi lükata. 6. Endise linnavolikogu otsuse juurde jääda. 7. Michelsoni palvet toetada. 8. Elisabethi kiriku palvet lõbustuse maksust vabastamise asjus erapooletuks jääda. 10. määrata toetust. 12. Linna teenijate Seltsi palga kõrgendamist toetada. 14. punkti juures erapooletuks jääda. 15. trahteri maksu sissenõudmise poolt olla. 16. punkt lahtiseks jääda.» [98] Vastuvõetud otsus oli Pärnu linnavolikogu töölisrühmale kohustuslik.

Nii kasutas EKP töölisühingute ja omavalitsuste töölisrühmi töölisliikumise juhtimiseks proletariaadi ja töötava talurahva klassiülesannete vaimus, suurendades oma mõju laiadele hulkadele.

---

[96] TLA, fond 82, nim. 2, s.-ü. 2, l. 96.
[97] ENSV ORRKA, fond 1755, nim. 1, s.-ü. 4, l. 47.
[98] Sealsamas, s.-ü. 17, l. 123—124.

§ 2. Töölisliikumine 1921. aastal. Võitlus kodanluse pealetungi vastu

Riigikogu valimised, mis rääkisid klassijõudude edasisest polariseerumisest, ja Eesti *de jure* tunnustamine Entente'i ning teiste kapitalistlike riikide poolt kajastasid kodanluse võimu teatud osalist konsolideerumist Eestis.

Kommunistlike tööliste rühmadel tuli nii Riigikogus kui ka linna- ja maavolikogudes juba kohe oma tegevuse alguses hakata valitseva klassiga piike murdma. Kõik kodanlikud, samuti oportunistlikud parteid hakkasid kommunistliku parlamendifraktsiooni ja omavalitsuste töölisesindajate tööle tegema igasuguseid takistusi. Korduvalt püüti nurja ajada töölisesindajate väljaastumisi, neid kompromiteerida. Veel rohkem aga hakati taga kiusama esindusasutuste töölisrühmi legaalselt juhtivaid töölis- ja ametiühinguid. Teravnesid klassivahekorrad. Oli tarvis kindlaks määrata ülesanded, mis tööliskassi esindajail ja nende organisatsioonidel oma igapäevases võitluses kodanluse pealetungi vastu tuli lahendada, samuti ära näidata, kuidas neid lahendada. Oli tarvis anda kindlad juhtnöörid, kuidas teostada nii organiseerimis- kui ka agitatsioonitööd uutes tingimustes.

EKP Keskkomitee arutas oma koosolekutel neid küsimusi korduvalt. 1921. a. algul töötati Keskkomitee poolt välja «Juhatuskiri organiseerimis- ja agitatsioonitöö juurde»[99], milles kõigepealt selgitati kodanluse poliitika eesmärke. Edasi anti parteiorganisatsioonidele konkreetne kava oma töö organiseerimiseks. Juhendis rõhutati, et kommunistid moodustavad Eestis ainsa partei, «kes julgeb selget joont tõmmata kodanluse demokraatliku lobisemise ja töörahva kurnamise vahele».[100] Oma organiseerimis- ja agitatsioonitöös pidid partei liikmed paljastama kodanluse ja sotside demagoogiat. Külas tuli võidelda selle eest, et maatöölised ei satuks kodanluse ja oportunistide mõju alla. Nii kommunistid kui ka kommunistlike töölisrühmade esindajad pidid igal töörahva koosolekul, miitingul, samuti töölisühingutes nii individuaalvestluste kaudu kui ka avalikult rääkima, et kommunistid on kodanliku vabariigi ja kodanluse vastu, sest et «see kurnajate klass on, kes töörahvast orjuses hoiab ja ainult nende rahvakihtide kasusid kaitseb, kes elavad töörahva verest ja higist, kuna need, kes ennast oma kätetööst elatavad ja oma tööga kodanlusele varasid kokku kuhjavad, ise sealjuures nälgivad ja seadusliku kaitse asemel vangimajadesse juhatatakse».[101] Iga kommunist pidi töötajatele selgitama, et kodanlikus riigis seadus töörahvast ei kaitse, et kommunistid võitlevad niisuguse riikliku korra vastu, «nii kaua, kuni see vägivaldne valitsus saab vägivallaga kõrvaldatud».

---

[99] «Klassivõitlus» nr. 143/144, 1932, lk. 60—63.
[100] Sealsamas, lk. 61.
[101] Sealsamas.

Agitatsioonitöös tuli kindel piir tõmmata kommunistide ja isesotside vahele. Viimased võitlesid kurnajate jõhkruse vastu ainult osaliselt, nagu nad ise väljendasid, niipalju kui «meie oludes võimalik».

EKP eesmärke ja töölisklassi ülesandeid tuli selgitada asjalikult ja igapäevaste konkreetsete elunähtuste varal. Keskkomitee rõhutas juhatuskirjas, et iga kommunist peab «seda, mida ta töölistele tahab öelda, igapäevasesse keelde ümber panema» [102], sest ainult nii võis kommunistlik agitatsioonitöö edukas olla. Eriti pöörati juhendis tähelepanu neile parteiorganisaatoreile, kes töötasid maakohtades kas alaliselt või sõitsid sinna ajutiselt korraldama töörahva koosolekuid, asutama töölisühinguid jms. Need seltsimehed pidid omama täieliku ülevaate konkreetsest olukorrast antud maakohas. Eelkõige pidid nad teadma, kas «a) on vallas põllutöölisi organiseeritud töölisühisustesse, b) kas ühisuse tegevust juhivad sotsid, isesotsid või kommunistid, c) milline on reaalne põllutööliste majandusline seisukord ja nende vahekord tööandjatega».[103] Igapäevase agitatsioonitöö kaudu tuli teravalt, kogu ulatuses välja tuua maatööliste ja tööandjate vahekorrad, mille abil võis kasvatada maatöölistes klassiteadlikkust. Nendes maakohtades, kus polnud töölisühinguid veel organiseeritud, tuli parteiorganisaatoreil tööliste koosolekuil selgitada maatöölisühingute loomise tähtsust. Sealjuures soovitas EKP Keskkomitee selgitustöös lähtuda eelkõige põllutööliste majanduslikust olukorrast, korteri- ja toitlusoludest jne. ning selle parandamise vajadusest, sest see puudutas otsekohe iga töölise igapäevaseid elulisi huve ja viis teda kiiremini oma klassiseisundi mõistmisele. Alles pärast seda tuli rääkida niisuguse olukorra põhjustest ja näidata, et «töölisklass seab selle vastu oma ühingud, koondab end nende ümber ja võitleb nende abil oma poliitiliste ja majanduslike õiguste eest» [104]. Parteiorganisaatorid pidid seega maatöörahvale selgitama, et töölisühingud maal on maatööliste võitlusorganid, kes peavad ka poliitiliste küsimustega tegelema. «Majandust ja poliitikat ei saa teineteisest lahutada, vaid üks seisab teise najal püsti,» öeldi Keskkomitee otsuses. «Töölistele on ühing majandusliku ja poliitilise võitluse organisatsioon, mille kaudu töörahvas oma vabastamisele läheb kurnajate vägivalla alt.» [105] EKP organisaatoritel ja agitaatoritel tuli oma igapäevases töös paljastada kodanluse ja tema poolehoidjate iga katset kahjustada töörahva huve. Keskkomitee nõudis, et «iga koosolek, miiting, jutuajamine tuleb muuta elava ajalehe sarnaseks kõnelemiseks. Kostku kodanluse ja sotside metsik vägivald ja töörahva petmine koosolekutel kõigile rõhututele. Kui tööline ei saa avaliku trükisõna läbi lähemaid teateid oma organisatsioonilistest ülesannetest, siis sündigu see kõneldes, lühemates teadaannetes koosole-

[102] «Klassivõitlus» 1932, nr. 143/144, lk. 62.
[103] Sealsamas.
[104] Sealsamas.
[105] Sealsamas, lk. 63.

kutel.» [106] Eriti pööras EKP Keskkomitee tähelepanu sellele, et iga kommunisti kohus on paljastada kodanluse alatut laimu Nõukogude Venemaa ja selle töörahva vastu. «Kodanluse provokatsioonilised teated töölisliikumise mahasurumisest teistes maades ja Nõukogude võimu langemisest Venemaal, neid paljastage igal pool: raudteel sõites või juttu ajades, igal pool kõlagu töölisorganisaatori hääl elava rõhutute häälena.» [107]

Riigikogu valimised näitasid muu hulgas, et side kommunistide ja maatööliste vahel oli mitmel pool nõrk või puudus üldse. Agitatsioonitöö maatöörahva hulgas polnud vajalikul kõrgusel, millest EKP Keskkomitee tegi vastavad järeldused. Juba 25. detsembril 1920 tehti EKP Keskkomitee Poliitbüroo poolt saadetud ringkirjas maa parteikollektiividele ülesandeks aktiviseerida tööd maatööliste hulgas.[108]

EKP Keskkomitee seadis maal töötavate kommunistide ette ülesande võtta energiliselt osa maatööliste ühingute tööst ja muuta need ühingud massilisteks organisatsioonideks, kus kogu tegevus toimuks EKP liikmete initsiatiivil ning juhtimisel. Selleks et konkreetselt teada saada, millistes tingimustes maatööline elab ja töötab, kuidas ta peab revolutsioonilist võitlust, hakkas EKP Keskkomitee süstemaatiliselt andmeid korjama. Parteikollektiividele maal tehti ülesandeks oma valla piirides välja selgitada mitmesuguseid maaseaduse elluviimisega seoses olevaid küsimusi (kellele, kas maatameestele, sulastele ja mõisatöölistele või hallparunitele ja riigiametnikele on maareformiga antud maad jne.). Samuti pidi iga parteikollektiiv oma vallas välja selgitama vastavad andmed põllutööliste tööpäeva pikkuse ja palgaolude kohta.[109]

Oma ringkirjas maa parteiorganisatsioonidele kavandas EKP Keskkomitee vahendid maatööliste klassiteadlikkuse kasvatamiseks. «Maakonna ja vallanõukogude valimised, uute maatööliste ühisuste organiseerimine, sotside ja iseseisvate logelejate väljaajamine töölisühisuste juhatustest, töölisühisustesse meie partei kollektiivide loomine, maatööliste streikide korraldamine ja juhtimine — see on tegevusväli, kuhu iga parteiliige silmapilk peab tööle asuma,» öeldi siin. Partei selgitas maaparteikollektiividele, et «tarvis on maatööliste seas palgavõitluse vajadust külakurnaja vastu selgitada. Tööliste «vabakauplemisele» tööandja poolt tuleb vastu seada tööle võtmine töölisühingute kaudu. Töölise «parema koha» otsimise asemele tarvitusele võttes kollektiivne nõudmiste avaldamine tööandja vastu oma seisukorra parandamiseks».[110]

Kõige aktiivsemalt tegutsesid partei liikmed Viljandi-, Pärnu- ja Harjumaa maatöölisühingutes. Seda näeme juba 1920. a. lõpust alates. Seoses Riigikogu valimistega kutsusid isesotsid ja päris-

---

[106] «Klassivõitlus» 1932, nr. 143/144, lk. 62.
[107] Sealsamas, lk. 63.
[108] ENSV ORRKA, fond 949, nim. 2, s.-ü. 2, l. 1—2.
[109] Sealsamas, l. 4—20.
[110] Sealsamas, l. 2.

sotsid, kes olid Üle-eestimaalise Maatööliste Üldliidu juhatuses enamuses, reas maakondades kokku maatööliste konverentse. Muu hulgas otsustati neil konverentsidel ühendada ühe maakonna piires tegutsevad maatööliste ühingud üheks maakondlikuks liiduks (näit. Viljandi-, Viru-, Pärnu-, Tartu- ja Harjumaal).[111] Mitmetel maakondlikel konverentsidel aga (eriti Viljandi-, Pärnu- ja Harjumaal) oli tunda maaproletariaadi klassiteadvuse kasvu. Nende maakondade maatööliste ühingutes otsustati küsimusi tavaliselt kommunistide-maatööliste ettepanekute kohaselt. Nii võttis 9. jaanuaril 1921 Puiatu maatööliste ühingu peakoosolek vastu resolutsiooni, milles ühingu saadikutele tehti ülesandeks hääletada Viljandimaa töölisühingute maakondlikul koosolekul III Internatsionaali positsioonidelt tehtavate ettepanekute poolt. Maakondliku Liidu juhatuse esimeheks valiti sellel konverentsil kommunist P. Puis ja sekretäriks E. Karu, samuti kommunist.[112]

Harjumaa maatööliste konverents tunnistas 20. veebruaril 1921 ühel häälel õigeks ja võttis omaks I Üle-eestimaalise Ametiühingute kongressi otsused ning jätkas hiljem nende alusel klassivõitlust oma rõhujate vastu. Sama konverents tunnistas Riigikogu kommunistliku töölisrühma ka Harjumaa maatööliste esindajaks ning lubas viimasele igasugust toetust tema võitluses töörahva huvide eest.[113]

Iseseisvate sotsialistide ebajärjekindel poliitika sattus reas maakohtades maatööliste hävitava kriitika alla. Maakondlikel konverentsidel lükati sageli nende ettepanekud tagasi ja paljude maakondlike liitude juhatustesse valiti enamuses klassiteadlikud maaproletaarlased. Kuid Maatööliste Üldliidu juhatuses (Tallinnas) töötavad iseseisvad sotsialistid püüdsid hoida maatööliste ühinguid oma mõjusfääris ja teha nende tööle, eriti revolutsioonilise meelestatud maatööliste poolt juhitavate maatööliste ühingute tööle, igati takistusi. Parteikollektiivide ülesanne maal seisiski selles, et muuta maatööliste ühingud tõeliselt revolutsioonilisteks. Tuli veenda maatöölisi selles, et ainult töörahva revolutsioon rahuldab Eesti maatööliste nõudmised täielikult. Nende ülesannete täitmisel pidi iga maal töötav EKP liige meeles pidama, et: «1) kommunist olla tähendab töölishulkadega elada, nendega ühenduses seista, 2) et töölisi sotside ja teiste nahksete sotsialistide mõju eest hoida, peab iga parteiliige ainult kommunistlist agitatsiooni tegema ja 3) iga parteiliige peab partei keskkohtade otsuseid täitma».[114]

Suurel määral kasutas partei Keskkomitee organiseerimis- ja agitatsioonitöös maatööliste hulgas Riigikogu ja Tallinna linnavolikogu kommunistlike töölisfraktsioonide liikmete abi. 26. jaanuaril 1921 tegi EKP Keskkomitee Riigikogu kommunistliku fraktsiooni

---

[111] EKPA, fond 4907, nim. 1, s.-ü. 43, l. 2.
[112] ENSV ORRKA, fond 927, nim. 1, s.-ü. 214-I, l. 43; sealsamas, s.-ü. 51, l. 41.
[113] EKPA, fond 24, nim. 1, s.-ü. 204, l. 114.
[114] ENSV ORRKA, fond 949, nim. 2, s.-ü. 2, l. 2.

liikmetele ettepaneku teha maaproletariaadi hulgas järjekindlalt selgitustööd. «Tarvis on maatööliste selgeks teha,» kirjutas EKP Keskkomitee, «et nad ühest hädast teise ei jookseks, sotside juurest iseseisvate juurde. See on üks põnevamatest päevaküsimustest maatööliste seas ja seda vahet, mis on meie ja iseseisvate sotside vahel, uurib maatööline. Teie kohus on talle selle küsimuse lahendamise juures abiks olla.» [115] EKP Keskkomitee pani rühma liikmetele ette sõita maakohtadesse, et siin töölisühingutega sidemeid luua. Eelkõige tuli sõita Järva-, Tartu- ja Pärnumaale.[116] 1921. a. algul jagas EKP Keskkomitee partei organiseerimistöö kogu Eestis Riigikogu kommunistliku fraktsiooni ja Tallinna linnavolikogu kommunistlike tööliste rühma liikmete vahel järgmiselt: Harjumaal E. Ambos ja J. Reinberg, Läänemaal J. Reinberg ja K. Kuusk, Tartumaal A. Leevald ja T. Kumm, Tartu linnas J. Vanja, Pärnumaal J. Soans ja A. Kaev, Võru ja Valga maakonnas B. Piispea, Saaremaal A. Sommerling, Narvas J. Kurgemaa jne.[117] Esinduskogude kommunistlike rühmade liikmed lõid alalised sidemed maakondade vastutavate illegaalsete parteiorganisaatoritega.

1921. a. kevadel organiseeris maatööliste liidu juhatus mitmes maakonnas maatööliste kongresse. Maakondlike kongresside ettevalmistamise käigus pidas EKP Keskkomitee töö intensiivistamist maatööliste hulgas eriti vajalikuks. Nii saatis V. Kingissepp 19. märtsil Keskkomitee nimel Riigikogu fraktsioonile järjekordsed juhtnöörid töö kohta maatööliste hulgas.[118] «Meie agitatsioon peab ühtesoodu edasi minema,» kirjutas V. Kingissepp. «Sain selle kirja kätte, kus teatate, et umbes 15 agitaatorit saate maale saata. Kuigi see vähe on, siis ometi enam kui mitte midagi.» Edasi oli kirjas üksikasjaliselt näidatud, kuipalju agitaatoreid ja missugusesse maakonda suunata: Harju-, Lääne- ja Tartumaale tuli igasse maakonda saata kolm, kuna aga Viljandi, Järva ja Pärnu maakonda igasse kaks agitaatorit. Keskkomitee juhatas ka kätte, kes vastutavatest seltsimeestest pidid agitaatoreid kohale toimetama ja kuhu ning kelle poole pidid viimased maakonda jõudes pöörduma. Keskkomitee tegi Riigikogu fraktsioonile ülesandeks luua sidemeid ja saata agitaatoreid ka Valga maakonda ja Virumaale.[119] Agitaatoreid, keda saadeti maakondadesse, jaotati nii, et nende koosseis oleks enam-vähem ühtlane, et nad oleksid võimelised välja astuma revolutsioonilise proletariaadi huvide nimel ja andma vastulööke sotside väljaastumistele. «Eriti palju tuleb sotsidega polemiseerida Lääne-, Järva- ja ka Virumaal,» öeldi EKP Keskkomitee poolt Riigikogu kommunistlikule fraktsioonile saadetud kirjas. «Nendesse maakondadesse tulevad paremad jõud

[115] EKPA, fond 24, nim. 1, s.-ü. 204, l. 105.
[116] Sealsamas, l. 106.
[117] ENSV ORRKA, fond 927, 1922. a., s.-ü. 51. l. 22.
[118] Sealsamas, l. 18.
[119] Sealsamas.

saata, kuid ikkagi nii, et teine maakond selle all ei kannataks.»[120]

Agitaatoreile, kes maakondadesse läksid, anti praktilisi juhiseid ka kohapeal töölisühingute asutamiseks, anti kaasa vastavat kirjandust jne. 1921. a. märtsi- ja aprillikuu jooksul käisid mitmed agitaatorid maakohtades, nagu Türil, Järva-Jaanis, Suure-Jaanis, Raplas ja mujal kõnelemas.[121] Loodi uusi maatööliste ühinguid, milles hakkas kohe kasvama revolutsiooniliste maatööliste mõju.

Kui töölissaadikud oma agitatsioonireisilt maakondadest tagasi tulid, esitasid nad selle kohta kirjaliku aruande EKP Keskkomiteele.

1921. a. suvel toimusid Eestis vallanõukogude valimised. EKP Keskkomitee otsustas nendest valimistest osa võtta ja agiteerida siin maatööliste, kehvikute ning maatameeste nimekirjade eest.[122] Partei püüdis valimiseelse agitatsioonitöö kaudu tugevdada sidet maatöörahvaga, eriti aga nendega, kes «maasaamise lootustest» olid juba täielikult pettunud. 24. mail laskis EKP Keskkomitee välja lendlehe, milles ta kõigepealt selgitas vallanõukogude valimistele mineku tähtsust. Partei pani ette seada kandidaatidena üles ainult niisuguseid seltsimehi, kes on valmis võitlema maatöörahva huvide eest. Oma 1. juunil ilmunud eriüleskutses vallanõukogude kohta selgitas partei, et tööliste esindajad peavad nendes kõigi abinõudega kaitsma maatöörahva huve.[123]

Kodanlike ja väikekodanlike parteide liidrid püüdsid teha igasuguseid takistusi kommunistliku agitatsiooni levikule maal. Sellele tõukasid neid väga mitmesugused asjaolud — mõisatööliste rahulolematuse kasv maaseaduse vastu, organiseeritud maatööliste vabanemine sotside ja isesotside mõju alt mõnedes maakondades, nagu Viljandi-, Pärnu- ja osalt ka Järva- ning Harjumaal ja nende võitluse lähenemine linnatööliste võitlusele. Kodanlike ja väikekodanlike parteide juhid hakkasid Kommunistliku Partei seisukohti maaküsimuses isegi moonutama. Nii kirjutas 27. mail 1921. aastal Tööerakonna häälekandja «Vaba Maa» nr. 134: «Kommunistide hüüdsõnaks vallavalimistel on «mõisate tükeldamine seisma!». Suurmajapidamine peab alles jääma. Tähendab ka seniste asunikkude käest tulevad väikekohad ära võtta ja maaharijad iseseisvatest põllupidajatest uuesti mõisamoonakateks muuta. Nii kaugel on siis kommunistid oma suurmaapidamise nõutamisega saanud. Meie maauuendus peab seisma pandud saama, väikekohad uuesti mõisateks koondatama.»

Kohe pärast selle artikli avaldamist «Vabas Maas» andis EKP Keskkomitee välja «Kommunisti» lendlehe nr. 27 (10 000 eksemplaris), milles ta näitas, et Tööerakonna häälekandja vassib

---

120 ENSV ORRKA, fond 927, 1922, s.-ü. 51, l. 18.
121 EKPA, fond 24, nim. 1, s.-ü. 80, l. 39.
122 ENSV ORRKA, fond 14, nim. 1, s.-ü. 582, l. 205.
123 EKPA, fond 27, nim. 1, s.-ü. 749, l. 7.

teadlikult ja meelega. Partei avaldas siin uuesti oma seisukoha maaküsimuses: «Kui meie nõuame, et mõisate tükeldamine seisma pandaks, siis tähendab see ka ainult seda, mis öeldud ja mitte midagi rohkem ega vähem . . .» Keskkomitee kutsus ka väikekohapidajaid, samuti uusi asunikke üles võitlema käsikäes töölistega kodanliku valitsuse kukutamise eest. EKP seisukoht oli: «mitte ühegi väikemaapidaja käest, ka asuniku käest mitte üht vakamaatäit maad ära võtta.» Ka keskmikule pidi jääma tema maa. «Kes omale kahehobuse «paradiisi» juba saanud,» kirjutati lendlehes, «see maitsegu seda õndsust ja orjaku 18 tundi ööpäevas, kuni tal mõistus pähe ei tule ja ühes töölistega kodanlisele korrale lõpu peale ei tee.»

Paljudes kohtades tegid hallparunid kehvikute ja maatameeste kandidaatide nimekirjade esitamisele takistusi. Rannu valla valimiskomitee jättis tööliste nimekirja täies ulatuses registreerimata, põhjendades, et ühel kandidaadil pole valimisõigust. Ahja vallas ei lastud nimekirja esitanud maatööliste ühingu esindajat valimisjaoskonnakomisjoni tööst osa võtma, kuigi seadus seda ette nägi.[124] Mitmes vallas oli valijate nimekirjadest «kogemata» välja jäetud töölisi ja kehvikuid. Paaris kohas moodustas selliselt «kogemata» väljajäänud valijate arv kuni $^1/_3$ töölistest valijatest.[125]

Vallanõukogude valimistel ei olnud revolutsiooniliste kehvikute ja maatameeste nimekirjadel nii suurt edu nagu kommunistlike tööliste nimekirjadel linnavolikogude valimistel. Partei mõju polnud maal nii tugev nagu tööstustööliste hulgas. Kuid kohati hääletas enamik valijaid revolutsiooniliste maatööliste nimekirjade poolt. Nii said Kundas tööliste nimekirjad kõige rohkem hääli.[126] Triigi vallanõukogusse valiti 12 saadikut kohaliku töölisühingu nimekirjast, kuna põllumeeste nimekirjast läks läbi ainult 9 esindajat.[127] Karksi vallanõukogusse valiti tööliste nimekirjast 12 esindajat, põllumeeste nimekirjast 5 ja asunike nimekirjast 2.[128] Pollis sai tööliste seltsi nimekiri vallanõukogus 11 kohta, kuna põllumeeste oma jäi 6 esindajaga vähemusse.[129] Vana-Vändra vallanõukogus said tööliste esindajad 25 kohast 12.[130] Uue-Vändra, Suure-Kõpu, Ravila ja mõnes teises vallas valiti vallanõukogusse pooled saadikud maatameeste ja kehvikute nimekirjade järgi.[131] Kirna Tööliste Ühisuse nimekiri sai vallanõukogus 14 kohast 4; Anna valla Tööliste Ühisus 14 kohast 2 jne.[132]

Seetõttu, et maal suurenes partei liikmete arv ja nende mõju

---

[124] «Tööliste Leht» nr. 8, 9. juulil 1921.
[125] Sealsamas.
[126] Sealsamas, nr. 6, 2. juulil 1921.
[127] Sealsamas, nr. 7, 6. juulil 1921.
[128] Sealsamas.
[129] Sealsamas.
[130] Sealsamas.
[131] Sealsamas.
[132] ENSV ORRKA, fond 2424, nim. 1, s.-ü. 743, l. 580—581.

maatööliste ühingutele kasvas, hakkas EKP Keskkomitee 1921. aastal maakondades läbi viima maakonna-parteiorganisatsioonide konverentse. Neil konverentsidel arutati parteiorganisatsioonide tööd ja määrati kindlaks edaspidised konkreetsed ülesanded. Nii toimus 1921. a. suvel [133] Paistu vallas EKP Viljandi maakonnakonverents, kus oli esindatud 14 kohalikku parteikollektiivi.[134] Üldse eksisteeris sel ajal maakonnas 17 parteikollektiivi. Konverentsi tööst võtsid osa J. Käsepir, P. Lindau, P. Puis, H. Rebane, J. Saks jt.[135] Konverents toimus EKP Keskkomitee liikme R. Vakmanni juhtimisel. Siin arutati mitmesuguseid küsimusi, mille kohta võeti vastu konkreetsed otsused. Maaküsimuse kohta vastuvõetud otsus kohustas iga partei liiget energiliselt agiteerima EKP poolt maaküsimuses ülesseatud loosungite eest. Tähtsal kohal konverentsi töös oli maa- ja linnatööliste ühise võitluse organiseerimise küsimus. «Eesti töörahva revolutsioon,» öeldi otsuses, «peab sündima suurtööstustööliste (linnatööliste) kui töörahva enamarenenud ja revolutsioonilisema osa juhtimisel.» [136] Kuid «see revolutsioon on teostatav ainult siis, kui maatöölised massiliselt abi annavad klassivõitluses linnatöölistele ja nendega ühise kindla võitlusväerinna loovad ... Just sellepärast, et kodanlus revolutsiooni tuleku edasilükkamiseks linnatöölisi hävitab ja killustab ja nende peale oma rusika raskemad hoobid juhatab, peavad maatöölised nende võitlust rõhujate-klassi vastu energilisemalt ja laiemalt toetama kui mitte kunagi enne ...» [137] Arutanud EKP Keskkomitee ja VK(b)P Eesti osakondade Keskkomitee vahekorda, tunnistas Viljandi parteikonverents EKP Keskkomitee poliitika ja taktika õigeks.[138]

EKP Viljandi maakonnakonverentsi otsused saadeti teiste maakondade parteiorganisatsioonidele, mis mõningal määral aitas kaasa parteitöö süvendamisele külas.

Tänu illegaalse töö oskuslikule ühendamisele legaalse tööga suurenes EKP mõju Eesti töölisliikumisele märgatavalt. Samuti tugevnesid EKP organisatsioonid ja kollektiivid. Kasvas partei liikmete arv, moodustati uusi organisatsioone. Kasvas ja karastus parteikaader nii keskuses kui ka kohtadel. Nii näiteks töötasid Pärnu parteiorganisatsioonis aktiivselt E. Aperson, K. Looper, K. Männikson, J. Virkus jt.[139] Viljandi parteiorganisatsiooni aktiivsemad liikmed olid E. Karu, J. Käsepir, P. Puis, I. Teng, J. Tomp, J. Saks jt.[140] Narva organisatsiooni liikmed F. Haak, V. Loorents,

---

133 Konverents toimus kas juulis või augustis.
134 «Kommunist» nr. 29(47), 9. nov. 1921.
135 EKPA, fond 24, nim. 2, s.-ü. 978, l. 5; sealsamas, fond 25, nim. 2, s.-ü. 1397, l. 19; sealsamas, fond 25, nim. 2, s.-ü. 1404, l. 21.
136 EKPA, fond 27, nim. 1, s.-ü. 621, l. 1—3.
137 Sealsamas, l. 2.
138 Sealsamas, l. 3.
139 ENSV ORRKA, fond 927, 1922. a., s.-ü. 51, l. 31.
140 Sealsamas ja EKPA, fond 25, nim. 2, s.-ü. 1397, l. 4.

J. Mikita, Ida Orgel, E. Paas, Minna Uuk jt. tegutsesid aktiivselt Kreenholmis, Linavabrikus ja mujal tööliste hulgas.[141]

Organisatsioonides tugevnes parteidistsipliin. EKP Keskkomitee andis pidevalt kohalikkudele organisatsioonidele juhtnööre parteitöö korraldamiseks kohapeal. Uute partei liikmete vastuvõtmine toimus tol ajal erisugustes tingimustes EKP Keskkomitee erijuhendi kohaselt. Nendes kohtades, kus maakonnaorganisatsiooni veel polnud, võttis uusi liikmeid vastu maakonna vastutav organisaator. Seal maakonnas aga, kus eksisteeris parteiorganisatsiooni valitud keskus, võttis uusi liikmeid vastu viimane.[142] Iga partei liige pidi tegutsema aktiivselt, sellele vaatamata, kus ta elas. Ringkirjas parteiorganisatsioonidele 1920. a. lõpul kirjutas EKP Keskkomitee: «Iga parteiliige on partei soldat, sellepärast peab organisatsioonil iga parteiliige arvel olema. Läheb parteiliige uue koha peale tööle, siis annab maakonna või linnaorganisaator talle sidemed ehk juhatust parteilise töö tegemiseks kohapeal.» [143]

Eriti suurt rõhku pani EKP Keskkomitee sellele, et kõik partei liikmed oleksid, nagu põhikirjas ette nähtud, vastava töökoha järgi töölisühingu liikmed. Maakonna või linna vastutava organisaatori ülesandeks oli jälgida, et partei liikmed töötaksid töölisühingutes aktiivselt, tehes seal revolutsioonilist selgitustööd. Keskkomitee nõudis, et parteitute tööliste ja parteisse kuuluvate tööliste vahel peab olema niivõrd tugev side, et ühtki küsimust, mis tööliste huve puudutas, ei otsustataks ilma partei liikmete osavõtuta. «Et seda kätte saada,» kirjutas Keskkomitee kollektiividele, «peab iga partei liige töölisühisuste tegevusest aktiivselt osa võtma, töölisühisuse ümber koonduma ja nende seas kommunistliku patrei rakukesi looma.» [144] Keskkomitee kohustas parteiorganisaatoreid pidama alalist kontakti ametiühingutes töötavate seltsimeestega, andes viimastele nende töös vajalikke juhtnööre. 25. detsembril 1920 saatis EKP Keskkomitee poliitbüroo partei kollektiividele O. Rästa poolt koostatud ringkirja, milles ta selgitas kommunistide ülesandeid laiade töörahvahulkadega sidemete loomisel.[145] «Seal, kus võitlus kurnaja vastu keeb ja töölisklassi ta eesmärgile lähemale viib, ta iseteadvust tõstab, seal selles võitluse rinnas peab kommunist esimesena seisma ja eeskujuks olema igale töölisele. Iga kommunistliku partei liige on kodanlikus riigis agitaator ja organisaator kodanliku ühiskonna kukutamiseks.»[146] Ka maal töötavatel partei liikmetel tuli oma ümbruskonnas igapäevase organiseerimise ja agitatsioonitöö kaudu kõrvalekaldumatult ja osavalt «s i d e m e s o l l a k õ i g e l a i e m a t e t ö ö l i s h u l k a-

---

[141] ENSV ORRKA, fond 949, nim. 2, s.-ü. 2, l. 3.
[142] Sealsamas, l. 3.
[143] Sealsamas.
[144] Sealsamas, l. 1.
[145] Sealsamas.
[146] Sealsamas.

dega, et siis kui maatöölisel oma klassilist seisukohta tuleb avaldada, see parteiliikme nõul ja juhatusel sünnib».[147]

Eestimaa Kommunistliku Partei juhtimisel laienes 1921. aastal eesti töörahva revolutsiooniline võitlus. Kodanlusevastasele võitlusele Eestis innustasid töörahvast ka nõukogude võimu kindlustumine Venemaal, Entente'i kolmanda sõjaretke purustamine 1920. aasta lõpul ja Nõukogude vabariigi edusammud oma rahvamajanduse taastamisel.

Võrreldes eelneva aastaga tõusis 1921. aastal järsult töörahva klassiteadlikkus ja revolutsiooniline aktiivsus. See väljendus nii poliitiliste streikide ja miitingute kui ka revolutsioonilise sisuga tööliskoosolekute arvulises kasvus. Kui 1920. aastal toimus 27 streiki, siis 1921. aastal oli neid Eestis ainuüksi kodanlike andmete järgi 53.[148] Esimene seni teada olev streik 1921. aastal toimus 3.—21. jaanuarini Graafika Ühingu «Kiri» Pärnu trükikojas protestiks kontroll-lehtede sisseseadmise vastu.[149] 21. veebruaril toimus samas trükikojas, samuti ka A. Ivertsoni trükikojas ühepäevaline streik, kus nõuti palga kõrgendamist.[150]

Erinevalt eelmise aasta streigiliikumisest algasid tööliste väljaastumised 1921. aastal reas Tallinna tööstusharudes poliitiliste streikidega. 1920. aasta detsembris alanud sadamatööliste streik[151] hakkas kandma poliitilist iseloomu. Valitsus püüdis kõigi vahenditega seda juba kolm kuud tööandjale teostatavat surveavaldust nurja ajada. Lõpuks hakati teistest vabrikutest töölisi Sadamatehastesse laevade remonttöödele saatma. 4. veebruaril tegi «Ilmarise» vabriku valitsus otsuse saata Sadamatehastesse tööle 7 lukkseppa. Et Sadamatehased olid aga revolutsiooniliste tööliste boikoti alla pandud, keeldusid lukksepad sinna tööle minemast. Nad vallandati päevapealt. Kui sama juhtus ka teise ja kolmanda grupi lukkseppadega ning vabriku valitsus päeva jooksul 24 lukkseppa vallandas, kutsusid «Ilmarise» töölised kokku üldkoosoleku ja otsustasid ühel häälel välja kuulutada streigi. Tööle otsustati enne mitte asuda, kui vabriku valitsus «1) lahti lastud 24 töölist tagasi võtab, 2) boikoti all oleva sadama tehaste laevaremont töösid vägivaldselt tegema ei sunni».[152]

Streik kulges väga üksmeelselt. Streigi ajal levitati partei poolt «Ilmarise» töölistele väljalastud lendlehte. «Iga ausa töölise kohus on mitte oma klassi äraandjaks saada,» öeldi selles. «Eesti kodanlik... valitsus kutsub Teid tööle, et Teie kaasabil töölisi vägistada, kes julgesti ära ütlesid streigimurdjaks saamast,

---

147 ENSV ORRKA, fond 949, nim. 2, s.-ü. 2, l. 1.
148 Eesti Arvudes. 1920—1935. Tallinn, 1937, lk. 252.
149 ENSV ORRKA, fond 949, nim. 2, s.-ü. 129, l. 42.
150 Sealsamas, l. 43.
151 Vt. käesolevas töös lk. 123—127.
152 «Rõhutute Hääl» nr. 18, 9. veebr. 1921, lk. 308—309.

seltsimehed ärge saage streigimurdjateks, jääge truuks oma klassi aadetele. Teadke, et üle terve Eestimaa töölised valmis on Teid ka aineliselt toetama, streigilõhkujaid aga äraandjateks nimetama ja boikoteerima ... Elagu tööliste ühistunne! Üks kõige eest, kõik ühe eest!» [153] «Ilmarise» tööliste streik kestis ligemale kaks nädalat ja lõppes tööliste võiduga. See tõstis paljude teiste vabrikute tööliste meeleolu, näitas neile, millist jõudu võib omada töölisklassi organiseeritus ja ühine väljaastumine.

Veebruari esimestel päevadel alustasid poliitilist streiki Nõmme veojaoskonna raudteetöölised.[154] Nad nõudsid raudteevalitsuselt, et vallandataks veojaoskonna ülem, kes töölisi poliitilise meelsuse pärast taga kiusas ja neid julmalt kohtles. Et streigist võtsid üksmeelselt osa kõik 107 veojaoskonna töölist, oli raudteevalitsus 7. veebruaril sunnitud streikijate nõudmise rahuldama.[155]

Eesmärgil takistada revolutsiooniliste ideede propageerimist sulges siseminister 12. veebruaril 1921. aastal Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu häälekandja «Rõhutute Hääl». EKP Keskkomitee kutsus Tallinna töölisklassi üles vastama sellele otsusele protestistreigiga.[156] «Tallinna töölised peavad oma häälekandja kaitseks välja astuma,» öeldi sel puhul levitatud lendlehes. «Vastake töölised sellele vägivallale streigiga ... Ükski ratas ei tohi sel päeval liikuda, ükski haamer ei tohi paukuda, sest tööliste vabadus hädaohus on. Elagu 24 tunnine protestistreik! ... Kõik töölised streigile! Ühenduses on jõud!» [157] Suuremate tehaste, nagu Lutheri, Balti Puuvillavabriku ja «Krulli» töölised kuulutasidki 14. veebruaril välja streigi protestiks «Rõhutute Hääle» sulgemise vastu.[158] Ka Tartus, Pärnus, Narvas ja teistes linnades toimusid sel puhul protestimiitingud ning koosolekud.

Tallinna revolutsioonilised töölised hakkasid kohe valitsuselt uue häälekandja väljaandmise luba taotlema. 18. veebruaril oli uue ajakirja «Kurnatute Hääl» esimene number isegi juba laotud. Siseminister aga ilmumise luba ei andnud. Ta nõudis koguni Tallinna trükikodade omanikelt allkirju, et nad ei võtaks trükkimisele töölisajakirjandust.[159]

Seoses tööpuuduse ja repressioonide kasvuga langes 1921. a. esimesel poolel mõnevõrra ametiühinguliikmete arv. Kuid sellevastu tõusis, nagu eespool märgitud, töötajate klassiteadlikkus.

EKP tugevdas järjest oma tööd ametiühinguorganisatsioonides. Nad lülitusid kohe aasta esimestest päevadest peale aktiivselt ka poliitilisse võitlusse. Ametiühingud hakkasid EKP juhtimisel järjekindlalt ühendama võitlust majandusliku olukorra paranda-

---

[153] ENSV ORRKA, fond 957, nim. 1, s.-ü. 92, l. 42.
[154] ENSV ORRKA, fond 2000, nim. 1, s.-ü. 1133, l. 43.
[155] Sealsamas.
[156] ENSV ORRKA, fond 957, nim. 1, s.-ü. 92, l. 43.
[157] Sealsamas.
[158] «Tallinna Teataja» nr. 37, 15. veebr. 1921.
[159] ENSV ORRKA, fond 927, 1922. a., s.-ü. 51, l. 23

mise eest võitlusega töölisklassi lõppeesmärgi — töörahva võimu eest. Samuti nõudsid ametiühingud energiliselt nii areteeritud töölistegelaste vabastamist koos poliitilistele vangidele amnestia andmisega kui ka töörahvale 1920. a. põhiseaduses deklareeritud poliitiliste õiguste ja vabaduste kindlustamist.

1921. a. algul tõstis EKP Keskkomitee Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu kaudu üles ametiühingute reorganiseerimise küsimuse. Seni olid ametiühingud Eestis organiseeritud ainult elukutsete järgi.[160] Keskkomitee tegi ettepaneku hakata ametiühinguid organiseerima elukutsete ja tootmisharude järgi. Kõik ühe tööstusharu töölised pidid nüüd kuuluma ka ühte ametiühingusse. Kui näiteks seni «Dvigateli» töölised kuulusid kas metallistide, puutööliste, maalritööliste, elektrimontööride, masinistide, ahjukütjate või mõnda teise ametiühingusse, siis edaspidi pidid nad kuuluma kõik ühte — metallitööliste ametiühingusse. Niisama pidid näiteks kõik mööblivabrikute ja teiste puidutöökodade töölised, vaatamata sellele, kas nad oma ametiala järgi olid puu- või metallitöölised, kuuluma kõik ühte puutööliste ametiühingusse. Nii tuli ametiühingud üles ehitada territoriaalse ja tootmisalase põhimõtte järgi. Kõik niisugused tootmis- ja tegevusalade alusel organiseeritud ametiühingud pidid ühinema vastavate tootmisharude järgi üleriiklikeks liitudeks, eesotsas liidu juhatusega. Ametiühingute töö koordineerimiseks pidid üleriiklikud liidud jagunema maakondade ja linnade järgi näiteks Tallinna, Tartu jne. osakondadeks, viimased omakorda üksikute vabrikute, tehaste ja töökodade järgi sektsioonideks. Maakondades moodustatavates kesknõukogudes pidid olema esindatud kõikide tootmisharude ametiühingute kohalikud osakonnad (näit. Pärnumaa Ametiühingute Kesknõukogu alla pidid kuuluma kõik sellel territooriumil asuvad töölisühingud), üleriiklikus kesknõukogus aga kõikide tootmisharude tööliste üleriiklikud liidud. «Niisugune reorganiseerimine,» kirjutas 25. märtsil ilmunud «Kommunisti» lendleht nr. 24, «annaks töölisühisustele selle loomuliku aluspõhja kätte, mis majanduslise arenemise tasemele vastab, nimelt — tööstuse (valmistuse) haru, kuna ametikutse käsitöö ja tsunfti ajast pärit on. Meistri ja tema õpipoiste ning sellide asemele on tulnud vabrikud, mis omakorda tööstusharude üksused on. See peab töölisühisuste vundamendiks saama.»[161]

Niisugune ametiühingute reorganiseerimine, kus algrakuks pidi saama vabrik, ettevõte või asutus, oleks muutnud töölisühingud ühtlasemaks ja monoliitsemaks. Kui näiteks ühes vabrikus kerkis üles tööliste palgakõrgenduse nõudmise küsimus, siis poleks seda enam tarvis arutusele võtta pooles tosinas ametiühingus. Sel korral otsustaks vastava tootmisharu ametiühingu kohalik keskus, kas alustada võitlust kõrgemate palkade eest ja kui alustada,

---

160 ENSV ORRKA, fond 1753, nim. 2, s.-ü. 1, l. 83a.
161 «Kommunisti» lendleht nr. 24, 25. märtsil 1921.

siis kas ainult ühe vabriku ulatuses või laiendada seda võitlust kogu tootmisharu ettevõtetele. Streigi korral omaks see otsustavat tähtsust. Vastava tootmisharu üleriiklik liit võiks otsustada terve tootmisharu üle ja seda tervenisti seisma panna. Sel juhul kaoks vabrikantidel võimalus lasta tellimust täita teises vabrikus, kus ei streigita.

Ametiühingute ülemaalise reorganiseerimise ettevalmistamiseks oli kõigepealt vaja taastada ametiühingute ülemaaline juhtiv keskorgan — Üle-eestimaaline Ametiühingute Kesknõukogu. See oleks kiirendanud reorganiseerimise protsessi, ümberkorraldamist oleks teostatud tsentraliseeritult. Ametiühingute Kesknõukogu taastamiseks oli aga tarvis kokku kutsuda ülemaaline töölisühingute kongress.

Töölisühingute kongressi kokkukutsumist hakkas ette valmistama Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu. 2. märtsil 1921 valis Kesknõukogu juhatus II kongressi kokkukutsumise komisjoni koosseisus: J. Vanja, A. Sommerling ja E. Ambos.[162] 6. märtsil teatasid Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu ja Üle-eestimaaline Maatööliste Üldliidu juhatus kui suuremad ametiühingute keskused kõikidele töölis- ja ametiühingutele oma otsusest kutsuda 16.—18. aprillil 1921 Tallinnas kokku Eestimaa ametiühingute teine kongress.

EKP Keskkomitee pööras erilist tähelepanu kongressieelsele organiseerimistööle. Tema poolt 7. aprillil avaldatud lendlehes «Eesti töörahvale» kutsuti ametiühinguliikmeid üles valmistama II kongressi ette nii, et «iga kongressi saadik saaks täitma neid kohuseid, mis töölisklass tema peale pannud». Kommunistid pidid nii kongressi ettevalmistamisest kui ka läbiviimisest aktiivselt osa võtma. Keskkomitee oli veendunud, et «vapralt, kohkumatult ja kui tarvis, siis niisama ennastsalgavalt kui ... 26 märtrit [163] Irboskas, saab kongressil oma kohuseid täitma iga kommunist».

Mitmel pool algasid juba koosolekud kongressi delegaatide valimiseks.[164] EKP liikmed kutsusid neil koosolekuil kõiki töötajaid üles saatma kongressile ainult klassiteadlikke töötajaid. Riigikogu kommunistlike tööliste rühma liikmete ringsõidud maatööliste ametiühingutesse andsid liikumisele veelgi suurema hoo. See tekitas äsja võimule tulnud kodanluse — majaperemeeste, pankurite ja vabrikantide esindajate seas hirmu. Nii nagu Eestimaa Ametiühingute I kongressi eel Inglise konsul pakkus kongressile poliitilise võimu ülevõtmist, olid ka nüüd provokaatorid platsis. Põllumeestekogude häälekandjas «Kaja» avaldati algusest lõpuni vale teade, mis sepitseti sama ajalehe toimetaja poolt siseminister K. Einbundi kabinetis. Teade kõneles sellest, et Tallinna vabrikutes levitatakse Kesknõukogu üleskutset ametiühingute II kongressi

[162] ENSV ORRKA, fond 1753, nim. 2, s.-ü. 1, l. 79a.

[163] Tol ajal ei olnud veel teada, et Ado Pärtelil läks korda Irboskas pääseda eluga.

[164] EKPA, fond 27, nim. 7, s.-ü. 5, l. 14.

kokkutuleku päeval üldstreigi teel valitsuse kukutamise kohta. Salamahti aeti Kaitseliit jalule. Juristid said ülesande «õiguslikust» korrast välja tuhnida paragrahvid ametiühingute kongressi ärakeelamiseks. Tolmu alt leitigi üles mitte enam ega vähem kui vana tsaari-senati seletus suuremate kokkutulekute organiseerimise kohta. See anti jalamaid välja määrusena ühes siseministri poolt tehtud täiendustega. Viimase alusel leitigi, et kongressi pidamiseks esitatud «palve» ei ole sisse antud kuu aega enne kongressi.[165] Ametiühingute kongressi korraldav toimkond esitas siis uue «palve», mille juures kõiki «seaduse» nõudeid rangelt silmas peeti. Ent võimude vastus oli lihtne: ei ole ikkagi «juriidilist» alust... Üheks ettekäändeks ametiühingute II kongressi keelamisel oli see, et puuduvat «sarnane juriidiline isik, kel põhikirja järele õigus oleks kokku kutsuda kongressi».[166] Üle-eestimaaline Ametiühingute Kesknõukogu oli Irboska veretöö tagajärjel ja osa I ametiühingute kongressi delegaatide maalt väljasaatmisega likvideeritud. Einbund leidis, et Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu ja Üle-eestimaalise Maatööliste Üldliidu juhatuse korraldaval komisjonil pole õigust algatada kongressi kokkukutsumist, sest tema polevat juriidiline isik. Kui siseministri tähelepanu juhiti sellele, et Maatööliste Üldliidu juhatuse tegevus hõlmab kogu Eesti territooriumi ja et temale allub üle 100 kohaliku maatöölise ühingu, jäi Einbund siiski oma endise seisukoha juurde. Siis küsisid korraldava komisjoni liikmed ministrilt, kas ta annaks kongressi pidamiseks loa, kui seda taotlevad paar eraisikut oma nimel. Einbund vastas sellele, et andku seaduses ettenähtud ajal palvekiri sisse, tema poolt takistusi ei tehta.[167] Korraldav komisjon tegigi nii, kuid vastust ei saadud. Valitsus kongressi kokkukutsumiseks ikkagi luba ei andnud.

Veel enam, ta veeretas töölisliikumise teele igasuguseid muid takistusi. Täie teravusega kerkis üles 23 Tallinna töölis- ja ametiühinguorganisatsiooni, eesotsas Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu ja Üle-eestimaalise Maatööliste Üldliiduga, «Tööliste Majast» väljatõstmise küsimus. Suur-Karja tänaval asuva maja nr. 18 võtsid Tallinna töölisorganisatsioonid enda valdusse pärast 1917. a. Veebruarirevolutsiooni revolutsioonilisel teel. Saksa okupatsioon sulges kõik töölisorganisatsioonid, kuid pärast okupatsioonivägede lahkumist jätkasid need oma tegevust vanas asukohas. Et Eesti kodanlik Ajutine Valitsus oli tollal jõuetu keelama töölisorganisatsioonidel seda maja edasi kasutada, anti viimane Töö- ja Hoolekandeministeeriumi korraldusega 7. detsembrist 1918. a. Tallinna Ametiühingute Kesknõukogule ajutiseks kasutamiseks. Valitsus püüdis tol ajal töölistele «silmi teha». Kuid juba 1920. a. lõpul, kui kodanlus oli jõudnud end koguda ning kui ame-

---

[165] EKPA, fond 24, nim. 1, s.-ü. 292, l. 98.
[166] Sealsamas.
[167] «Tööliste Leht» nr. 5, 29. juunil 1921.

tiühingud muutusid kommunistide juhtimisel revolutsiooniliste tööliste tõelisteks klassiorganisatsioonideks, otsustas valitsus töölisorganisatsioonid «Tööliste Majast» välja tõsta ja maja aktsiaseltsile «Eesti Laenupank» tagasi anda. 22. jaanuaril 1921 käis Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu delegatsioon eesotsas Kesknõukogu esimehe asetäitja E. Ambosega «Tööliste Maja» asjus töörakondlasest töö- ja hoolekandeministri L. Oleski jutul.[168] Viimane seletas, et seoses sõjaseisukorra lõpetamisega on tarvis Suur-Karja nr. 18 asuv maja tagasi anda Eesti Laenupangale. Tallinna Ametiühingute Kesknõukogule kui kommunistlikule organisatsioonile ruumide muretsemist tema aga enda peale ei võta. Kesknõukogu ei saavat seda ka nõuda, sest viimase tegevus olevat suunatud valitsuse vastu. Jutuajamise lõpul lisas minister, et ametiühingutele on tema nõus ruume muretsema sel juhul, kui Tallinna Kesknõukogu valitakse uuesti ümber ja sealt jäetakse välja kommunistid. Eriti pahandas Oleskit see, et Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu ei kutsunud oma esindajaid Riigikogust tagasi, kui need end kommunistideks nimetasid.

Kõik Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu katsed panna seisma töölisorganisatsioonide «Tööliste Majast» väljaajamist ei andnud tagajärgi. 22. veebruaril otsustas Tallinna-Haapsalu Rahukogu tõsta kahe nädala jooksul välja kõik töölisühingud nende senisest asukohast Suur-Karja tänaval.[169] Vastuseks töölis- ja ametiühingute juhatuste ühisele ametlikule palvele leida töölisorganisatsioonidele uus asukoht teatas siseminister, et valitsusel ei ole võimalik töölisorganisatsioonide jaoks ruume mitte kuskilt saada. Lõpuks olevat ruumide muretsemine üksikutele eraisikutele täiesti nende oma asi.[170] Sotsiaaldemokraatliku partei esindajad Riigikogus kaitsesid selles küsimuses kodanluse, mitte aga tööliste huve. Nad seletasid, et see maja, kus ametiühingud asusid, «on seaduse järgi laenupanga eraomandus ja Kesknõukogu on pisike kildkond».[171] Nii istusid sotside liidrid tegelikult pangaaktsionäride ja Põllumeestekogudega ühe laua taha. Põllumeestekogude liider J. Uluots laotaski oma õnnistavad käed nende kohale, öeldes Riigikogu koosolekul, kus arutati kommunistliku fraktsiooni poolt esitatud seaduseelnõu Tööliste Maja võõrandamise kohta: «Mina olen nendega (s. o. sotsidega — *A. L.*) palju vaielnud ja pean tunnistama, et ma vahest nende arvamustega sugugi nõus ei saa olla. Ühte asja pean siiski tunnistama, et nemad 90 kraadi kangemad tööliste kasude kaitsjad on kui kommunistid.»[172] Seega tunnistas Põllumeestekogude esindaja ka «Tööliste Maja» küsimuse puhul, et sotsid «on ainsad tööliste kasude kaitsjad».

Valitsuse keeldumine Tallinna töölisorganisatsioonidele uusi

---

168 «Rõhutute Hääl» nr. 14, 25. jaan. 1921, lk. 227.
169 EKPA, fond 24, nim. 1, s.-ü. 146b, l. 9.
170 I Riigikogu protokollid, 1. istungjärk, 1921, veerg 215.
171 Sealsamas, veerud 462—467.
172 Sealsamas, veerg 483.

ruume andmast ja sotside sobing kodanlusega selles küsimuses kutsus organiseeritud töölisklassi hulgas esile kogu Eestis tugeva meelepahatormi. Paari päeva kestel pärast selle otsuse teatavakstegemist toimusid paljudes kohtades protestikoosolekud. Tööliste koosolek Tallinnas 27. jaanuaril, millel viibisid ka kõigi «Tööliste Majas» asuva 23 töölisühingu esindajad, võttis ühel häälel vastu resolutsiooni, milles protesteeris «töö- ja hoolekandeministeeriumi otsuse vastu, kuna see otsus ... tööliste organisatsiooni asukohast ilma jätab ja niiviisi tööliste ühinemise vabaduse naeruks teeb». Koosolek otsustas nõuda vabariigi valitsuselt korraldust, et «tööliste maja — tööliste majaks, s. o. temas asuvate organisatsioonide tarvitada jääks» ning kohustas ja volitas «Tallinna ametiühisuste kesknõukogu juhatust ses suhtes valitsuse eeskõiki tarvilikke samme astuma».[173] Rohkem kui 50 töölisühingut üle Eesti (Pärnu linna ja maa elektri- ning metallitööliste ametiühingud, Tuhalaane maatööliste ühing, Tartu metallitööliste ühing, Raasiku Töölisteühing, Raikküla valla töölisteühing, Loksa telliskivivabriku töölised, Narva linatööliste ühing, Koigi, Väätsa ja teised töölis- ning ametiühingud) [174] ühinesid Tallinna tööliste protestiresolutsiooniga ja saatsid oma otsused edasi Tallinna Ametiühingute Kesknõukogule. Kuid hoolimata kõikidest protestidest otsustas kodanlus Tallinna revolutsioonilistele ametiühingutele hoobi anda. Pariisi Kommuuni 50-ndal aastapäeval — 18. märtsil — tõsteti Tallinna töölis- ja ametiühingud nende poolt üüritud ruumidest ratsa- ja jalapolitseinike kaitse all ebaseaduslikult välja. Väljatõstmise juures viibis Tallinna linna politseiülema abi Raudsepp, kes innukalt aitas töölisühingute varandust tänavale pilduda. Kui Riigikogu kommunistliku fraktsiooni liige J. Allikso nõudis ametiühingute inventariga ettevaatlikumat ümberkäimist, tormas üks ratsapolitseinik talle kallale ja lõi teda paar korda nuudiga. Juurde kargas ka «politseimeister» Raudsepp ise, kes haaras Alliksol kõrist ja käskis teda vangistada. See ka toimus.[175] Alliksot kui Riigikogu liiget oldi aga sunnitud kohe vabastama.

Samal päeval esitas kommunistlike tööliste fraktsioon Riigikogus arupärimise Riigikogu liikme peksmise pärast. Siseminister Einbund püüdis Riigikogu saadikuid petta, öeldes, et mingisugust peksmist polevat olnud ja seepärast lükati ka arupärimine tagasi.[176] Järgmisel päeval aga kordas kommunistlike tööliste rühm Riigikogus oma arupärimist. Siis lahkus enamus kodanlike parteide esindajaist ja kvoorumi puudumisel lõpetati koosolek.[177]

---

[173] EKPA, fond 24, nim. 1, s.-ü. 146[b], l. 2—3 ja I Riigikogu protokollid, 1. istungjärk, veerg 217.

[174] EKPA, fond 24, nim. 1, s.-ü. 146[b], l. 5—6 ja I Riigikogu protokollid, 1. istungjärk, 1921, veerg 218.

[175] I Riigikogu protokollid, 1. istungjärk, 1921. a., veerg 623—624; «Kommunisti» lendleht nr. 23, 20. märtsil 1921.

[176] I Riigikogu protokollid, 1. istungjärk, 1921, veerg 626—627.

[177] Sealsamas, veerg 721—722.

Sel päeval, kui «Tööliste Majast» töölis- ja ametiühingud välja tõsteti, kutsus Riigikogu kommunistlik tööliste fraktsioon Tallinna proletariaati kohe üles ühepäevasele streigile. «Protesteerige töölised Tööliste Maja äravõtmise vastu!» öeldi sel puhul väljalastud üleskutses. «Protesteerige valitsuse vastu, kes pangahärrade nukuteatrit kulisside tagant juhib!... Tööliste maja on lahutamatult ühte kasvanud mitte ainult Tallinna, vaid ka terve Eestimaa töölisklassiga. Kogu töölisklassi võidud ja kaotused, iga samm, mis töölisklass on teinud oma vabastamiseks, on viimaste aastate jooksul välja läinud sellest majast. See maja on seepärast töölisklassile sama kallis, kui ta kodanlusele vihatud on. Sellest majast algasid oma viimast teekonda Isborski meie paremad vennad ja seltsimehed!... Üles selle maja kaitseks, kus tööline ikka on leidnud kaitset!» [178]

Suuremate vabrikute töölised vastasid üksmeelselt üleskutsele. Streigi organiseerimisel kuulus juhtiv koht «Dvigateli», «Fr. Krulli» jt. metallitööstuse ettevõtete töölistele. Streikijad nõudsid valitsuselt vägivalla lõpetamist töölisklassi ja tema organisatsioonide kallal.[179]

Eesti töölisklassi revolutsioonilist võitlust toetas Punaste Ametiühingute Internatsionaali Nõukogu. Oma 1921. aasta 14. aprilli läkituses Eestimaa ametiühingute kongressile (mis, nagu nägime, siseministri poolt ära keelati) kirjutas ta, et kodanluse surve ei ole kunagi suutnud seisma panna töölisklassi võitlust enda vabastamise eest. «Surve karastab klassivaenu,» öeldi selles. «Eesti valitsuse häbitegu oma maa tööliste kallal ei murdnud teie energiat ega kangust. Teie mäletate Suure Vene Revolutsiooni ülesandeid, mis teie ette valmistasite ja korda saatsite ühes Venemaa proletariaadiga ja sellepärast jätkate teie püsivalt ja peatamata oma võitlust. Punaste ametiühisuste Rahvusvaheline Nõukogu on kindel selles, et Eesti proletaarlased ühes temaga on... Ärgu teid ega teie võitlust kohmetama pangu ei teie «demokraatliku» valitsuse surve, ega marutõbine tigedus, mida täis on Lääne-Euroopa ametiühisusliku liikumise ametlike juhtide kirjandus proletariaadi revolutsioonilise võitluse ja diktatuuri vastu... Ametiühisuste Punane Internatsionaal loeb teid oma ridadesse, sest võideldes armuheitmatult kodanlusega olete teie tegudes üles näidanud oma poolehoidu sotsiaalsele revolutsioonile.» [180] Läkitust levitati eestikeelses tõlkes lendlehena, samuti toodi ära «Kommunistis». Revolutsiooniliste ametiühingute rahvusvahelise keskuse toetus eesti töölisklassile innustas töölisi aktiivsemale tegevusele.

Tundes hirmu järjest elavamaks muutuva töölisliikumise ees,

[178] EKPA, fond 24, nim. 1, s.-ü. 204, l. 96.
[179] EKPA, fond 27, nim. 1, s.-ü. 627, l. 19; ENSV ORRKA, fond 1753, nim. 2, s.-ü. 1, l. 81; «Päevaleht» nr. 74, 19. märtsil 1921.
[180] «Kommunist» nr. 2(25), mai 1921.

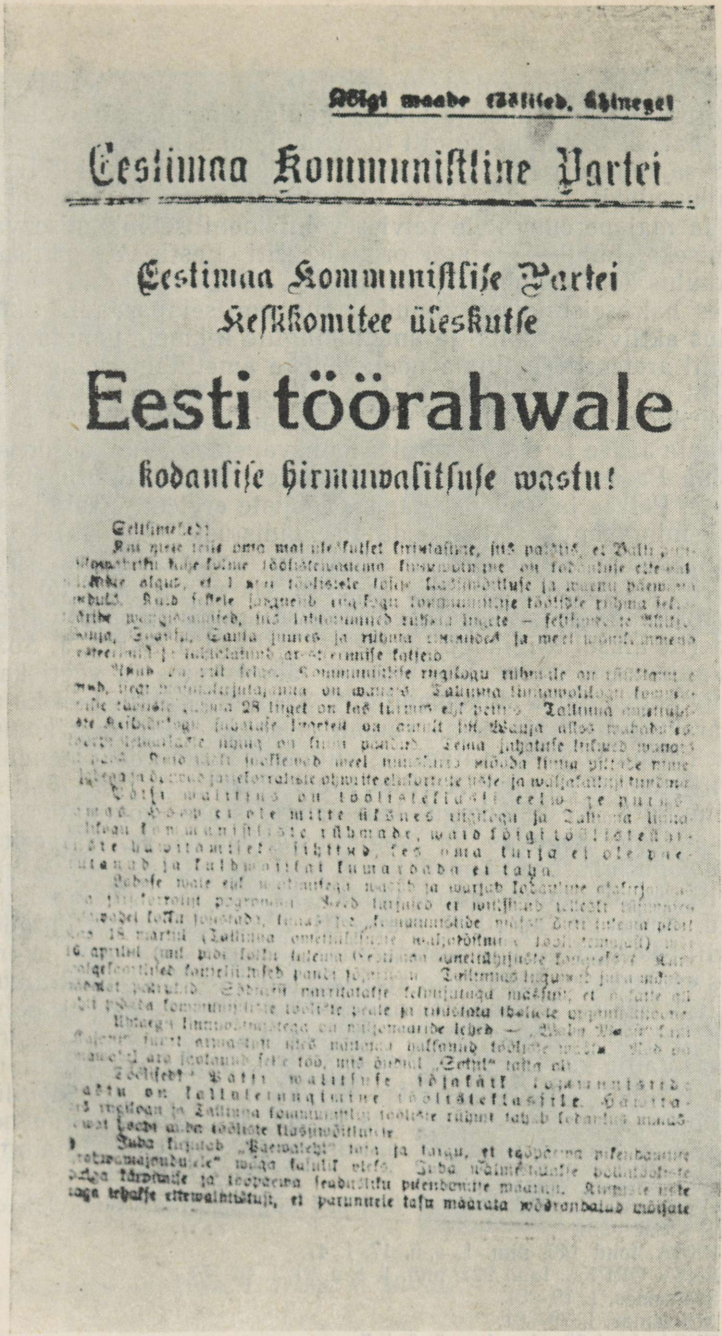

Kõigi maade töölised, ühinege!

Eestimaa Kommunistline Partei

Eestimaa Kommunistliise Partei
Keskkomitee üleskutse

Eesti töörahwale

kodanluse hirmuwalitsuse wastu!

Tallinnlased!

Kui nüüd teile oma mõt ole'kutset kuulutame, siis palume, et Teie ...
...lowalitsus hõje-kõime töölisteorganeid füüsiwõimu ... on tõsiseks ...
...ikke algus, et ... wõi töölisele lõige kodanlusrõhuse ja wõimu pärast ...
...eduks. Kuid kõigele jõuguwõib wastupanu kommunistlise töölise rühma ...
...ühe mõnguvõimed, mis kõikjalmaale ...ühtsa linnale – kõikjale, ...
...sinja, Soomaa, Saksa juures ja rühma ...maades ja meil wõimuvõimu ...
...ettewõtjad ja kõikjalmaale ...ormiline kõikjal.

...ud on teil teada. Kommunistliise rindkogu rühmade on ...
...mad, kuni ...õimulejõjatama on wõimud. Tallinna linnawolikogu ...
...liise fraktsiile ...kuni 28 liiget on kas ...ümmi ...ul pettes. Tallinna ...
...ste Raudteelaste ...ooniste Ametiühingu on ...ümmi ...ul. Wõnja ...ülesõidu ...
...ööstuslinnade ...õimu on ...ümmi ...ul. Seima ...õhatuste ...ühtsed ...
...ud. Meie ...õõlisemad meel ...õimulised ...õõda ...ümma ...ülitse ...
...õõlisemate ja ...õõlisemate ...õhmite ...õõlisemate ...õõ- ja ...õõlisemate ...ümmi.

Kõigi ...õõlitsus on ...õõlisemate ...õõ ja ...õõlisemate ...ümmi. ...
...õõ ei ole ...õõ ...õõlisemate ...õõlisemate ...õõlisemate, ...õõlisemate ...õõ ...
...õõlisemate ...õõlisemate ...õõlisemate ...õõ, ...õõ ...õõ ei ole ...õõ ...
...õõlisemate ja ...õõlisemate ...õõ ei ...õõ.

...õõlisemate ...õõ ...õõlisemate ...õõlisemate ja ...õõlisemate ...õõ ...
...õõlisemate ...õõlisemate ...õõlisemate ...õõlisemate

otsustas kodanlus tugevdada terrorit. Paralleelselt ametiühingute II kongressi ärakeelamise ja töölisorganisatsioonide tänavale heitmisega hakkas kodanlus kõigiti tugevdama oma klassijõude. Algas nn. kütisalkade organiseerimine. Ametlikult loodi neid relvastatud salku ulukite hävitamiseks. Tegelikult jagas kodanlus kulakutele ja majaperemeestele relvi revolutsioonilise liikumise vastu võitlemiseks. Lühikese ajaga organiseeriti Eestis 35 kütisalka, kuhu kuulus kokku umbes 5000 liiget.[181]

Olles häireseisundisse viinud kogu politseiaparaadi, alustas kodanlus aktiivsete töölis- ja ametiühingute liikmete vangistamist. 1. aprillil areteeriti Tallinna nõelatööliste ametiühingu liige Alma Libe. Ööl vastu 8. aprilli vangistati kaitsepolitsei poolt Balti Puuvillavabriku tööline, Tallinna linnavolikogu kommunistliku rühma liige Paula Järve ja sama vabriku töölisvanemad J. Jakobson ning Katariina Proos jt.[182] Järgmisel ööl areteeriti «Fr. Krulli» tehase tööline P. Petrae ja veel palju teisi. Tööliste areteerimisel ei esitatud neile mingisuguseid põhjendatud süüdistusi. 16. aprillil korraldas kaitsepolitsei läbiotsimise Riigikogu kommunistliku rühma sekretäri P. Raudsepa korteris ja areteeris viimase.[183] Ööl vastu 21. aprilli tungisid kaitsepolitseinikud sõjaministri poolt väljaantud orderite alusel Riigikogu liikmete J. Allikso, J. Santa, J. Soansi ja J. Vanja korteritesse, kus teostati läbiotsimine ja võeti kaasa kõik Riigikogu rühma dokumendid.[184] Samal ööl otsiti läbi ka tööliste karskusseltsi «Valvaja» ruumides asuva Riigikogu kommunistliku rühma kogu asjaajamine, viidi ära rühma dokumendid ja pitseeriti ruumid kinni.[185] Aprillis keelati valitsuse poolt Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu kui «riigivastase kommunistliku» organisatsiooni tegevus ja kogu asjaajamine konfiskeeriti.[186] Kesknõukogu juhatuse liikmed, kes ei jõudnud põranda alla minna, areteeriti. Samasugune saatus tabas paljusid teisi Kesknõukogu liikmeid. Kuni 28. aprillini areteeriti 20 Kesknõukogu liiget.[187] 14. aprillil keelati ka Üle-eestimaalise Noorproletaarlaste Ühingu tegevus «sõjaseaduse kestvuse ajaks». Ühingu aktiivsemad liikmed areteeriti.[188] 28-st Tallinna linnavolikogu kommunistliku rühma liikmest heideti vanglasse 26.[189] Vabadusse jäid ainult J. Kurgemaa ja J. Vanja kui Riigikogu liikmed. Riiklikuks kuriteoks tunnistati ka Riigikogu ja omavalitsuste valimistel revolutsiooniliste ametiühingute nimekirjas seismine. Seepärast vangistati ka need töölised, kes olid Riigikogu valimistel Tallinna Ametiühingute

---

181 «Postimees» nr. 119, 1. juunil 1921 ja I Riigikogu protokollid, 2. istungjärk, 1921, v. 992—994.
182 EKPA, fond 140, nim. 1, s.-ü. 17, l. 47.
183 ENSV ORRKA, fond 927, nim. 1, s.-ü. 91, l. 46—51.
184 Sealsamas, l. 79—81.
185 Sealsamas, l. 79—81.
186 EKPA, fond 26, nim. 1, s.-ü. 6, l. 7.
187 Sealsamas.
188 EKPA, fond 145, nim. 1, s.-ü. 1, l. 1.
189 EKPA, fond 26, nim. 1, s.-ü. 6, l. 7.

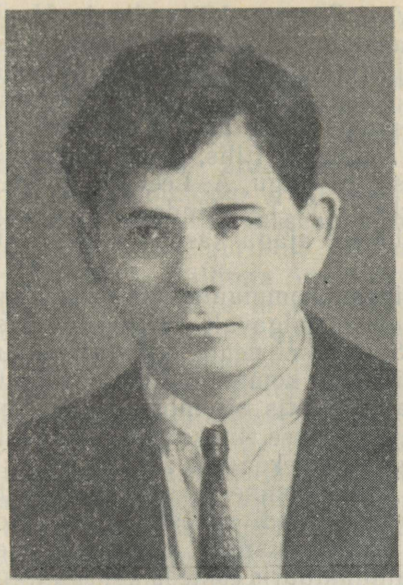

S. Andrejev, E. Kägu, J. Tomp, R. Mirring.

Kesknõukogu nimekirjas.[190] Narvas, Pärnus, Viljandis ja Harju maakonnas vahistati linna ja maakonna volikogude liikmed, kes olid valitud tööliste nimekirjade järgi, ehkki nad ametlikult endid kommunistlikeks ei nimetanud.[191] Kodanlus märatses, olles hirmunud kommunistliku meelsuse kasvust rahva hulgas. Vahistatute hulgas olid S. Andrejev, Johanna Annus, K. Ellis, Maria Jakobson, Ella Karu, Marie Koljal, K. Kuusk, E. Kägu, A. Leevald, R. Mirring, P. Raudsepp, A. Sommerling, J. Tanshindrek, J. Tomp, J. Truumann, T. Vainlo jt.[192] Lühikese ajaga kasvas areteeritute arv üle 160-ne.[193]

Veel vabaduses viibivad Riigikogu kommunistliku fraktsiooni liikmed astusid järjekindlalt ja ennastsalgavalt välja kodanluse vägivalla vastu töörahva kallal. Selleks et nende tegevust pidurdada, hakkas kodanlus otseselt rikkuma kommunistlike saadikute seaduslikke õigusi. 1921. a. kevadel saatis siseminister K. Einbund politseijaoskondade ülematele salajase ringkirja, milles neile tehti ülesandeks keelata mitmesuguste ettekäänete all kommunistlikel saadikuil rahvakoosolekute korraldamine ja seal poliitiliste kõnedega esinemine.[194] Mitmes kohas mindi sellest instruktsioonist isegi kaugemale. Riigikogu kommunistliku rühma liikmel J. Vanjal keelati Balti Puuvilla Manufaktuuris esineda kõnega isegi 8-tunnilise tööpäeva kohta.[195] Kui J. Soans 1921. a. kevadel Narvas käis, saatsid teda truult kaitsepolitsei nuhid. Tol korral pidi Narvas toimuma suurem tööliste koosolek. Kõik eeltööd olid selleks juba lõpule viidud ja luba koosoleku läbiviimiseks kohalikust politseijaoskonnast saadud. Mõni minut enne koosoleku algust saabus aga kohale Narva politseiülem ja teatas, et K. Einbundi käest on saabunud järgmise sisuga telegramm: «Mina kui Eesti Vabariigi siseminister keelan kõiksugused koosolekud, mis tahetakse toime panna riigikogu kommunistlise rühma poolt kui riigivastased koosolekud Vabariigi piirides ära.» J. Soans kutsuti Narva politseijaoskonda ülekuulamisele, samal ajal aga käisid nuhid võõrastemajas tema toas ja võtsid koosolekuks valmispandud materjalid koos mapiga kaasa. Teine kord, kui J. Soans oli võõrastemajast väljas, käisid nuhid jälle tema toas ja viisid kaasa märkmiku aadressidega. Kolmas kord võtsid nad kaasa «Kommunismi aabitsa».[196]

Esinduskogude kommunistlike fraktsioonide tegelikuks likvideerimiseks jätkas kodanlus mitmesuguste otsitud ettekäänete all nende liikmete areteerimisi.

Kõikidele vägivallaaktidele, mida kodanlus töörahva ja tema esindajate kallal toime pani, vastasid kommunistid Riigikogus

---

190 I Riigikogu protokollid, 3. istungjärk, 1921, v. 19.
191 EKPA, fond 27, nim. 1, s.-ü. 845, l. 4.
192 EKPA, fond 6495, nim. 1, s.-ü. 76, l. 19.
193 Sealsamas, s.-ü. 100, l. 15.
194 EKPA, fond 140, nim. 1, s.-ü. 17, l. 105[a]; «Edasi» nr. 134, 2. juunil 1921.
195 «Kommunist» nr. 5(28), 23. juunil 1921; I Riigikogu protokollid, 3. istungjärk, 1921, v. 19.
196 «Kommunist» nr. 5(28), 23. juunil 1921.

valitsusele arupärimiste esitamisega. Need arupärimised kujunesid kodanlusevastasteks süüdistusteks ning tõstsid tunduval määral töörahva revolutsioonilise võitluse indu ja aktiivsust. Niipea kui algasid repressioonid töölisliikumise vastu ja töölisesindajate areteerimine, esitas kommunistlik fraktsioon Riigikogus rea arupärimisi, nagu arupärimine kaitsepolitseinike poolt Riigikogu kommunistliku fraktsiooni ruumes ja fraktsiooni liikmete korterites teostatud ebaseaduslike läbiotsimiste puhul, kaitsepolitsei poolt 9.—24. aprillini Tallinna linnavolikogu kommunistliku fraktsiooni ja Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu juhatuse liikmete ebaseadusliku areteerimise puhul ja paljudel teistel juhtudel.[197] Töölisrühma arupärimises Tallinna linnavolikogu kommunistliku töölisrühma ja Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu liikmete areteerimise kohta öeldi, et fraktsioon näeb ebaseaduslikes läbiotsimistes ja areteerimistes «kodanliku vabaduse kurjemat rikkumist, teatud rühma linnupriiks tunnistamist ja äärmist vägivalda töölisklassi kallal, kes areteeritud isikud linna volikogusse ja Kesknõukogusse valisid».[198] Arupärimistes nõuti ebaseaduslikke areteerimisi teostanud kaitsepolitseinike karistamist, omavalitsuste kommunistlikele fraktsioonidele 1920. a. põhiseadusega lubatud tegevusvabaduse kindlustamist, nii Riigikogu kommunistliku fraktsiooni liikmetele kui ka fraktsiooni ruumidele samasuguse puutumatuse kindlustamist, nagu see on kodanlikel parteidel, ja töölisnoorsoole samasuguse ühingutesse koondumise vabaduse kindlustamist, nagu see on kodanlikul noorsool.

Pärast pikka puiklemist võtsid kodanlikud parteid need arupärimised lõpuks Riigikogus arutamisele. 6. mail esines selles küsimuses siseminister. Ta õigustas igati töörahva kallal toime pandud kuritegusid ja nimetas areteeritud esinduskogude kommunistlike fraktsioonide saadikuid k u r j a t e g i j a t e k s.[199] Siseministri niisugune vastus kutsus esile terava protesti. Mitme koosoleku vältel toimusid Riigikogus revolutsiooniliste töölisesindajate ja kodanlike parteide vahel ägedad vaidlused. Töölisesindajad paljastasid siin esiletoodud faktidega kodanluse tõeliselt töörahvavastast tegevust. Siis ähvardas peaminister K. Päts 12. mail toimunud Riigikogu koosolekul kommunistliku töölisrühma liikmete vaikimasundimiseks valget terrorit veelgi tugevdada.[200] Kommunistide seisukohtadega ühinesid neil koosolekutel ka EISTP riigikogurühma liikmed.

Aktiivsete töörahva esindajate areteerimine ja repressiooniabinõude kasutamine töölis- ning ametiühingute vastu halvas teatud määral nii nende ühingute poliitilist kui ka organisatsioonilist tööd masside hulgas. EKP Keskkomiteel tuli kasutada iga võimalust

[197] I Riigikogu protokollid, 2. istungjärk, 1921, veerud 1237—1250, 1414, 1659—1661, 1662—1665 jm.
[198] Sealsamas, v. 1666.
[199] Sealsamas, v. 1669—1670.
[200] Sealsamas, v. 1888—1889.

töötajate julgustamiseks ja klassivõitluse õhutamiseks. Kohe kui algasid massilised areteerimised, pöördus ta (7. aprillil väljalastud lendlehes) Eesti töörahva poole üleskutsega, milles paljastas kodanliku valitsuse järjekordset pealetungi. Üleskutses räägiti: «Pätsi valitsus on tööliskl assi eelväge purustamas. Hoop ei ole mitte üksnes riigikogu ja Tallinna linnavolikogu kommunistlike töölisrühmade, vaid kõigi töölisühingute hävitamiseks suunatud, kes oma turja ei ole paenutanud ja kuldvasikat kummardada ei taha. Kuid EKP-d ei kohuta ohvrid ega raskused... 102 ja 61 — need arvud[201] on tulise rauaga põletatud töölisklassi hingesse. Meie ei tea veel kolmandat arvu. Aga meie teame, et töölisklassis peituvad määratumad jõud. Ka selle järjekordse rüüstamise alt tuleb töölisklass välja veel enam karastatuna ja veel tulisema tahtmisega kukutada selle klassi hirmuvalitsust, kes ei ole osanud töölisrahvale anda muud kui järjest kasvavat tööpuudust, tina ja türmi kosti...»

EKP Keskkomitee selgitas töötajaile, et kodanlus kiirustas oma järjekordse pealetungiga osalt ka seetõttu, et takistada parteil töörahva püha — 1. mai tähistamise ettevalmistamist. Siseminister Einbund hooples avalikult: «Võtan enne esimest maid kolmsada töölist kinni ja siis annan neile vabaduse rongkäiku teha.»[202] Kuid sellest hoolimata organiseeris EKP 1. mai pühitsemist. «Kodanlusel on 1. mai vastu ettevalmistused täies hoos,» kirjutas «Kommunist». «Töölised! Mis olete teie teinud, et valmis olla esimest maid pühitsema nii, et see ka Eestis tõesti vääriline rahvusvaheline tööliskl assi püha oleks? Pange toime hulgalisi meeleavaldusi maal ja linnas. Kogunege oma veripunase lipu alla — kapitalismi vastu ja üleilmse revolutsiooni poolt meelt avaldama! Näidake Eesti tõusikkodanlusele, et töölisklass teda surmani vihkab ja tõotab purustada need ahelad, millega vägivald ja pettus ta köitsid.»[203] Arvukalt levitati töötajate hulgas EKP Keskkomitee trükikojas trükitud Kominterni Täitevkomitee, samuti EKP Keskkomitee ja Tallinna Komitee 1. mai üleskutseid. Neis kutsuti võitlusele loosungite all: «Maha kodanluse väevõimu valitsus!», «Maha Eesti härrasriik!», «Elagu Eesti töörahva nõukogude vabariik!», «Olge valvel — Nõukogude Venemaa kaitseks kodanluse sepitsuste vastu!»

1. mail 1921. aastal, vaatamata kodanluse poolt tehtud takistustele, toimus Tallinnas suur töötajate demonstratsioon. Üle

---

[201] «102» — Ametiühingute I kongressi laialiajamise puhul (31. augustil 1919) areteeritud (neist 25 Irboskas maha lastud) ja läbi rindejoone Nõukogude Venemaale välja saadetud.

«61» — 1920. a. augustikuu streigi ajal areteeritud ja «riigikorra kukutamises» süüdistatuna Eestist Nõukogude Venemaale välja saadetud. Vt. käesolevas töös, lk. 119—122.

[202] «Kommunist» nr. 2(25), 10. mail 1921.

[203] Sealsamas, nr. 1(24), aprillis 1921.

Kõigi maade töölised, ühinegem!

Eestimaa Kommunistline Partei.

Eestimaa Kommunistlise Partei Keskkomitee üleskutse

Eesti töörahwale

1. maiks 1921.

Elagu üleilmne töörahwa rewolutsioon!

Eesti proletaarlased!

Kõigi maade töölistele — kurnatuile, rõhutuile — [illegible]

[illegible]

Elagu üleilmne töörahwa rewolutsioon!

[illegible]

Elagu 3. Kommunistline Internatsionaal! Elagu Eestimaa Kommunistline Partei!

[illegible]

EKP Keskkomitee üleskutse «Eesti töörahvale» 1. maiks 1921.

kümne tuhande töölise tuli tänavale punaste lippude all.[204] Riigikogu kommunistliku töölisrühma lipu all kõndis 700—800 töölist.[205] Mitmed loosungid kandsid teksti: «Elagu Eesti nõukogude vabariik!», «Elagu Kommunistlik Internatsionaal!» Demonstrantide hulgast kostsid sagedased «elagu»-hüüded mitte ainult Nõukogude Venemaale ja Kominternile, vaid ka Eestimaa Kommunistlikule Parteile, mis näitas, et kodanluse vägivald kommunistide suhtes ei olnud andnud neid tagajärgi, «kui seda verekoerad oma nürimeelsusega ise lootsid».[206] Demonstrantide kogunemiskohaks oli «Tööliste Kelder» (Estonia puiesteel), kuhu töölis- ja ametiühingud kolisid pärast nende väljatõstmist majast Suur-Karja tänaval. Samal ajal kui Peetri platsil (praegune Võidu väljak) toimus valitsuse poolt organiseeritud sõjaväeparaad, hakkasid «Tööliste Keldri» juurde kogunenud töölised võimsalt «Internatsionaali» laulma. Demonstrandid suundusid Narva maanteed mööda Kadrioru poole. Eriti mobiliseerivalt mõjus rongkäigu see osa, kus väikesed lapsed kandsid lipukesi pealkirjadega: «Minu isa ja ema istuvad kodanlise vägivalla ohvrina türmis!», «Minu isa tapeti mõrtsukalikult Izborskis!»[207] Kui ratsapolitseinikud sulgesid rongkäigule tee Kadrioru sellesse ossa, kuhu 1917. a. lõpul maeti kolm punakaartlast (M. Aitsam, R. Imberg ja J. Kalmus), suundus demonstratsioon «Russalka» juurde. Siin kõnelesid Riigikogu kommunistliku töölisfraktsiooni liikmed J. Allikso ja J. Vanja, kes veel vabaduses viibisid.

Haledalt kukkusid 1. mail läbi sotside plaanid. Kartes, et nende lipu alla koguneb ainult mõni üksik töötaja, ei julgenud nad üldse tänavale tulla. Nad organiseerisid «Estonia» kontserdisaalis miitingu, kus nende liidrid esinesid kõnedega. Kuid oodatud 2000 pealtkuulaja asemel ilmus siia ainult mõnikümmend inimest.[208]

1. mai demonstratsiooni ettevalmistamine ja selle läbiviimine EKP juhtimisel omas väga suurt mõju Tallinna töölisklassi edaspidistele revolutsioonilistele väljaastumistele. Tallinna töölisklass kogus sellest uut energiat võitluseks kodanluse vastu. Kodanlus oli sunnitud varsti osa areteeritud kommunistlike ja töölisrühmade liikmeid vabastama. Samuti tuli Riigikogul pärast 1. maid kutsuda Riigikogu kommunistliku fraktsiooni areteeritud liikmete asemele uued töölissaadikud, kuigi oli esialgu kavatsus täita nende kohad kodanlike ja oportunistlike parteide esindajatega. Areteeritud seltsimeeste asemele astunud töölissaadikud jätkasid aktiivset võitlust töörahva huvide eest.

Kohe pärast seda, kui Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu tegevus aprillikuu rüüstamiste ajal valitsuse poolt keelati, hakkasid revolutsioonilised töölised taotlema luba tema töö jätkamiseks.

---

[204] ENSV ORRKA, fond 1766, nim. 1, s.-ü. 1, l. 15.
[205] Sealsamas.
[206] «Kommunisti» lendleht nr. 25, mais 1921.
[207] «Kommunist» nr. 2(25), 10. mail 1921.
[208] Sealsamas.

1921. a. 1. mai demonstratsioon Tallinnas.

Sellega seoses võtsid nad mitmel pool oma koosolekutel vastu protestiresolutsioone kodanliku terrori ja töölisesindajate areteerimise kohta. 19. mail otsustasid Tallinna ametiühingute juhatuste ja vabrikuvanemate esindajad oma ühisel koosolekul alustada Kesknõukogu tegevuse taastamist.[209] Koosolekul ühel häälel vastu võetud resolutsioonis rõhutati, et kodanlusel ei õnnestu murda töölisklassi tahet. «Kesknõukogu ja ametiühingu juhatused on rüüstatud,» öeldi siin. «Meil tuleb uued ajutised valimised ette võtta, türmis istujate ja redus olijate augud täita, kes siis tagasi astuvad, kui endised vabaks saavad. Nende poolt alustatud organiseerimistöö peab edasi kestma. Tallinna töölisklass peab näitama, et oma rõhujatele alla ei ole vandunud.»[210] Seda otsust toetasid kohalikud ametiühinguorganisatsioonid. Näiteks toimus 1. juunil Tallinna Metallitööliste Ametiühingu erakorraline koosolek, millest võttis osa 153 ametiühingu liiget ja kus Tallinna ametiühingute juhatuste ning vabrikuvanemate ühine tegevus Tallinna Kesknõukogu taastamiseks õigeks tunnistati.[211] Samasisulisi otsuseid võeti vastu ka teiste ametiühingute koosolekutel.

Lõpuks õnnestus Tallinna töölistel suurte jõupingutuste tagajärjel saada siseministrilt luba Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu töö jätkamiseks. 16. juunil 1921 alustaski Kesknõukogu uuesti oma tegevust. Et enamus selle liikmeid istus kaitsepolitsei poolt areteerituina vanglais või pidi endid kinnivõtmise ohu kartusel varjama, siis viisid Tallinna töölis- ja ametiühingud läbi Kesknõukogu täiendavad valimised. Siia valiti rida kommuniste ja kommunistlikult häälestatud seltsimehi, nagu A. Jaakson, A. Kaev, Leena Kokla, A. Mahlberg, P. Petrae ja A. Tüürman.[212]

Loa andmisel Kesknõukogu tegevuse jätkamiseks lootis kodanlus, et areteerimised ja repressiooniabinõud on töölistele kainestavalt mõjunud ja et Kesknõukogu uus koosseis tuleb eelmisest «mõõdukam». Kuid kodanlus eksis. Juba esimesel koosolekul otsustas Kesknõukogu protesteerida siseministri ees töölisühingute ja nende esindajate kallal teostatud vägivalla vastu ning teatada, et uus Kesknõukogu jätkab eesti töörahva majandusliku ja poliitilise võitluse organiseerimist.[213] Pöördudes eriüleskutsega kogu Eesti töörahva poole, teatas Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu: «Kallid seltsimehed! Silmapilgul, mil reaktsiooniline kodanlus valmis on igat ausat töölist lõhki tõmbama, kui ta selgroogu ei painuta nende ees, alustab Kesknõukogu oma tööd. Eesti tööliste seisukord on majanduslikult vilets, kuid kas oleme kunagi armuandeid rasvaläinud kodanluselt palunud? Meie klassivennad asuvad pantvangidena kodanliku klassi võimuses, kuid kas oleme põlvi

---

209 EKPA, fond 24, nim. 1, s.-ü. 204, l. 100.
210 Sealsamas.
211 ENSV ORRKA, fond 1766, nim. 1, s.-ü. 1, l. 14a—15.
212 «Tööliste Leht» nr. 4, 29. juunil 1921.
213 Sealsamas.

Noorte loosungeid 1921. a. 1. mai demonstratsioonil.

nõtkunud endi rõhujate ees? Ei, seda meie teinud ei ole.»[214] Kummutades kodanluse lootuse Kesknõukogu uue koosseisu «mõõdukuse» kohta, öeldi eespool nimetatud üleskutses: «Uus Kesknõukogu saab eemale tõrjutud seltsimeeste poolt algatud võitlust jätkama! Ta saab energiliselt töölisi koguma ametiühingu punaste lippude alla, milledel loosung «Elagu kolmas Internatsionaal!». Meie oleme valmis endid selle hüüdsõna eest, mille eest Eesti ja kõige ilma proletariaat võitleb, töölisklassi huvides ohverdama. Kodanlise klassi püssitäägid, piinakambrid ja türmid ei jõua töö-

[214] «Tööliste Leht» nr. 4, 29. juunil 1921.

V. Tuberik. *E. Strauch.*

lisklassi ühistunnet ega võitlushimu iialgi alla suruda. Töötajate ja türmisolijate asemele astuvad uued seltsimehed, kuid siht on endine — see on palgaorjade vabastamine kapitali ikke alt.» [215]

Kohe oma tegevuse alguses tuli uuel Kesknõukogul ületada mitmesuguseid takistusi, mida kodanlus töölisliikumise teele veeretas. Kui Eesti ametiühingud tahtsid saata oma esindaja 1921. aastal 3.—19. juulini Moskvas toimuvale I rahvusvahelisele ameti- ja tootmisühingute (Profinterni) kongressile, siis ei andnud valitsus nende saadikule A. Kaevule väljasõiduluba. Veel rohkemgi, A. Kaev areteeriti. 7. juulil protesteeris Kesknõukogu kodanliku valitsuse ees kaitsepolitsei omavoli vastu, nõudes A. Kaevu kui Kesknõukogu saadiku viivitamatut vanglast vabastamist ja temale Nõukogude Venemaale sõiduks loa väljaandmist.[216] Välispassi valitsus A. Kaevule ometi välja ei andnud ega vabastanud teda ka vanglast. Revolutsioonilised eesti ametiühingud olid aga I rahvusvahelisel ametiühingute kongressil siiski esindatud. Selle tegevusest võtsid osa viis eestlast, kes viibisid tol ajal Nõukogude Venemaal, nende hulgas J. Reesen, E. Strauch ja V. Tuberik.[217]

EKP Keskkomitee poolt organiseeritud ja juhitud proletariaadi revolutsioonilise võitluse jätkamine, millele andis hoogu Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu tegevuse taastamine, hirmutas eesti kodanlust ikka enam. Suurenes ajujaht Eesti töölisklassi aktiivsetele tegelastele. Juuni lõpul areteeriti Kesknõukogu esimehe asetäitja E. Ambos ja töölisnoorsoo aktiivne tegelane V. Klementi.[218] Järjekordselt vangistati rida Riigikogu ja Tallinna linnavolikogu

---

[215] «Tööliste Leht» nr. 4, 29. juunil 1921.
[216] EKPA, fond 24, nim. 1, s.-ü. 80, l. 195.
[217] EKPA, fond 25, nim. 2, s.-ü. 1348, l. 5.
[218] ENSV ORRKA, fond 56, nim. 1, s.-ü. 2217, l. 2.

kommunistliku töölisfraktsiooni liikmeid, tagakiusamise alla sattusid paljud ametiühinguliikumise aktiivsed tegelased. Aprillist kuni juulini areteeriti umbes 250 töölist. Areteerituid hoiti peaaegu eranditult Tallinna Keskvanglas («Patareis»), kus neid piinati, mõnitati ja näljutati, kuid mingit süüdistusakti ei esitatud. 1921. aastal toimus (A. Resevi poolt seni kogutud andmetel) ligi 40 poliitilist kohtuprotsessi.

Ülekuulamistel poliitilises politseis püüti vangidelt «ülestunnistusi» saada piinamise ja peksuga. Kaitsepolitseinikud peksid ülekuulatavaid kumminuiadega. Levinumaks piinamisvõtteks areteeritute kallal olid nn. «elektrivann» ja «kuum pliit». Esimese nendest «leiutas» Rakvere kaitsepolitsei ülem, hiljem Riigikogu liige J. Uibopuu. Ülekuulatava rinnale asetati eriti selleks otstarbeks valmistatud metallkilp, mille kaudu lasti ohvri kehasse elektrivool. Teisel juhul kasutati tavalist pliiti, mis aeti kuumaks ja millele sunniti vangi hüppama paljaste jalgadega. Vangide olukord oli väljakannatamatu.

Jüri Abneri, kes Eesti Töörahva Kommuuni ajal töötas Paasvere vallas haridus- ja toitlusosakonna juhatajana, piinati 1921. aastal metsikult Rakvere kaitsepolitseis. Hiljem, pärast seda kui ta oli Nõukogude Venemaale välja vahetatud, kirjutas ta selle kohta järgmist: «Mind viidi ühte tuppa, kus ühtegi akent ei olnud. Toas oli pisike laud, suur vann ja haruldane suur vedrumadrats tugevate raudjalgade peal; madrats oli paljas, katmata.» [219] Siis, nagu J. Abner edasi jutustab, kisti ta alasti ja pandi selili madratsile. Pärast seda võeti $1^1/_2$ arssina pikkused ja $^1/_2$ tolli jämedused raudvardad ning hakati teda kõhule peksma. Niisugune «trummilöömine» (nagu vangid seda nimetasid) kestis umbes veerand tundi. Seejärel tuli Uibopuu uksest sisse ja küsis: «Noh, kas hakkad mõistlikult rääkima?» J. Abner ei vastanud sellele midagi. Ta kirjutab: «Uibopuu tuli minu juurde, püüdes minu suud lahti teha, aga ma ei teinud seda. Peale selle, kui ma protokollile alla ei kirjutanud, pandi mind ööseks soolatõrde seisma. Hommikul oli minu ihu niivõrd õrn, et ei tundnud, kas oli tõesti nahka peal või ei olnud.» [220] Kui J. Abner ka järgmisel päeval protokollile alla ei kirjutanud, jätkati tema piinamist. Ta kirjutab edasi: «Mind pandi madratsile pikali, siis asetati paksud rauad üle ja pandi mingisugune märg asi mu rindade peale, et ma sugugi liigutada ei saaks, käed sirutati mul kahele poole üle voodi välja, elekter lõikas minule ihusse, nagu noaga, nii talitati minuga pool tundi... Ma olin täiesti mõistuse kaotanud... olin niivõrd segi, et enam ei mäleta...» [221] 20. oktoobril 1921 mõistis sõjaringkonnakohus ta surma.[222]

Ka Tallinna, Valga, Narva ja Tartu kaitsepolitseis ning vang-

[219] II Riigikogu protokollid, 2. istungjärk, 1923, v. 1643.
[220] Sealsamas.
[221] Sealsamas, v. 1644.
[222] EKPA, fond 25, nim. 2, s.-ü. 19, l. 4.

lates piinati vange, kes olid poliitilistel põhjustel areteeritud. Tööline Anna Heilberg, kellel õnnestus Tartu kaitsepolitsei piinakambritest pääseda, jutustab oma eluloos seal korda saadetud metsikustest.[223] Ta räägib, et ta areteeriti 29. juunil 1921 Tartus, kui ta väljus Riia ja Tähe tänava nurgal asuvast kauplusest. Kaitsepolitseinik Kraav peksis teda juba kohe tänaval. «Peale löömist hakkas ta mind näost küünistama ja lõpuks pistis mulle revolvri otsa suhu, et seega suud avada ...» kirjutab A. Heilberg. Läbipekstuna viidi ta kaitsepolitseisse, kus teda piinas kaitsepolitsei ülema abi Saarepuu. A. Heilbergil löödi suust välja kaks hammast ja parem kõrv sai nii vigastada, et ta hiljem eluks ajaks poolkurdiks jäi. Piinamisel kaotas ta teadvuse. Siis kanti ta ühte ruumi, kus purjus mehed teda vägistasid. «Kui ma uuesti meelemärkusele tulin,» kirjutab ta, «leidsin ennast ühes väikeses toas. Tuba oli meesterahvaid täis ja nad kõnelesid kõige mustemate sõnadega ... Peksmisest olid minu silmad niivõrd paistes, et ma midagi ei näinud, kuid lõpuks nägin, et kaitsepolitsei ülem Bahman toa uksel seisis ... Naisarst, keda lõpuks toodi, oli niivõrd ära ehmatanud, et ligigi ei julgenud tulla.»

Vangide piinamine kutsus esile Eesti töölisklassi tugeva meelepaha. 19. mail 1921. aastal võeti Tallinna mitmete ametiühingute juhatuste ja Tallinna vabrikuvanemate nõukogude esindajate ühisel nõupidamisel vastu otsus avaldada üldsuse ees protesti kaitsepolitsei ebainimliku käitumise vastu. Otsuses öeldi, et töölisklass «protesteerib kõige valjemalt toore vägivalla vastu, mida kaitsepolitsei kommunistliku tööliste rühma sekretäri Paul Raudsepa ja Jaan Truumanni kallal tarvitanud».[224] Protestis märgiti, et nimetatud seltsimehi on kaitsepolitseis «pekstud nuutidega, et nad neid süüdistusi, mis kaitsepolitsei agentidele tarvilikud, omaks tunnistaks. Peale selle on Paul Raudsepp Rakvere türmi üle viidud, et pooleli jäänud inkvisitsiooni jätkata.»[225] Tallinna tööliste esindajad nõudsid vangide piinamise otsekohest seismapanekut, poliitvangide vabastamist ja piinajate vastutuselevõtmist. Kuid kõigele vaatamata piinati Rakvere vanglas Riigikogu kommunistliku tööliste rühma sekretär ning Tallinna linnavolikogu kommunistliku fraktsiooni liige Paul Raudsepp surnuks. Tema surnukeha põletati metsas tuleriidal.[226] Kohalikus politseijaoskonnas koostati hiljem akt Raudsepa «põgenemise kohta».[227] Tallinna linnavolikogu kommunistliku fraktsiooni liige Jaan Truumann mõisteti aga hiljem (115 protsessis) pikemaks ajaks vangi.

---

[223] «Tartu kaitsepolitsei piinakambrist», EKP Keskkomitee väljaanne nr. 162, 1922, lk. 5—12.

[224] Mõlemad seltsimehed tulid Eestisse Ameerikast ja võtsid siin väga aktiivselt töölisliikumisest osa.

[225] EKPA, fond 24, nim. 1, s.-ü. 292, l. 99.

[226] ENSV ORRKA, fond 71, nim. 2, s.-ü. 662, l. 586.

[227] Sealsamas.

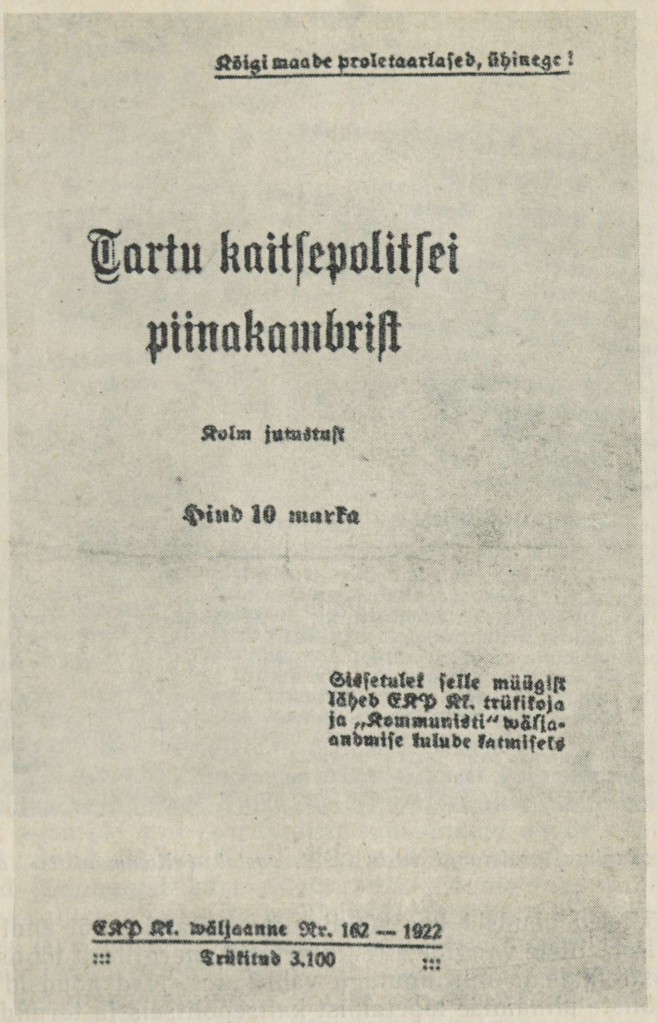

Kõigi maade proletaarlased, ühinege!

Tartu kaitsepolitsei piinakambrist

Kolm jutustust

Hind 10 marka

Sissetulek sellelt müügilt läheb EKP Kt. trükikoja ja „Kommunisti" väljaandmise kulude katmiseks

EKP Kt. väljaanne Nr. 162 — 1922

::: Trükitud 3.100 :::

EKP Keskkomitee poolt 1922. a. märtsis illegaalselt välja antud brošüür «Tartu kaitsepolitsei piinakambritest». Seltsimeeste A. Heilbergi, A. Subi ja I. Adamsoni piinamisest Tartu kaitsepolitseis.

Ka areteeritud seltsimehed ise protesteerisid vangla administratsiooni omavoli vastu. 3. augustil puhkes Tallinna Keskvanglas poliitiliste vangide näljastreik, mis kestis 9. augustini.[228] Vangis-

[228] EKPA, fond 27, nim. 1, s.-ü. 720, l. 72—74.

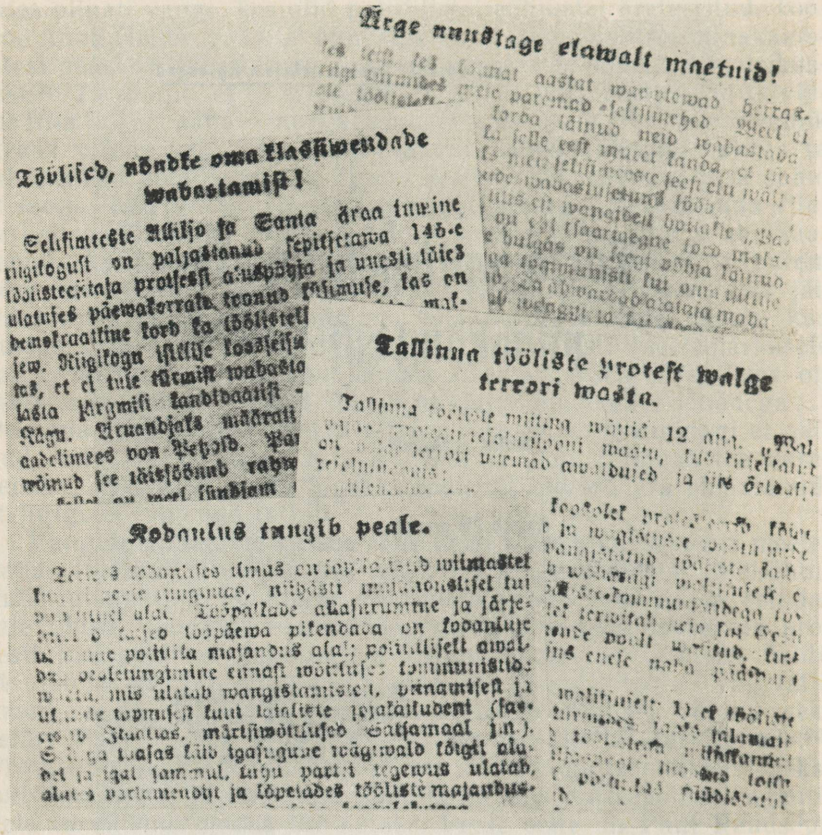
Ärge nuustage elawalt maetuid!
Töölised, nõudke oma klassiwendade wabastamist!
Tallinna tööliste protest walge terrori wastu.
Kodanlus tungib peale.

Võitlus kodanluse pealetungi vastu 1921. aastal («Kommunistis» avaldatud artikleid).

tatud töölised nõudsid kas süüdistuste esitamist või endi vabastamist. Poliitiliste vangide streiki toetasid energiliselt töölised solidaarsusstreikide ja miitingutega vabrikutes. Nad nõudsid areteeritud tööliste piinamise lõpetamist kaitsepolitseis ja türmides ning amnestiat poliitilistele vangidele. 7.—9. augustini organiseeriti kaastunde- ja protestistreike «Fr. Krulli», Peetri ja teistes Tallinna tehastes.[229] Streigilaine kandus edasi ka Tartusse, kuhu oli üle viidud palju poliitilisi vange. 9.—11. augustini streikisid siin Lellepi metallivabriku, Hoffrichteri vasesepatöökoja, Peetsi rauatöökoja, Karlova lauavabriku, Kahni lauavabriku, Aarndti lauavabriku, «The Timber Company» (Weide) lauavabriku ja Rekandi nahaparkimise töökoja töölised.[230]

[229] ENSV ORRKA, fond 1766, nim. 1, s.-ü. 1, l. 29; «Kommunist» nr. 11 (34), 18. augustil 1921; «Kommunist» nr. 12 (35), 21. augustil 1921.
[230] ENSV ORRKA, fond 2000, nim. 1, s.-ü. 1053, l. 31.

6. septembril, Irboska veretöö teise aastapäeva puhul toimusid poliitilised streigid «Dvigatelis», Peetri laevaehitustehases, Tallinna Sadamatehastes, «Ilmarises» ja veel teistes tehastes ning vabrikutes.[231] 9. septembril puhkes kolmepäevane streik Narvas M. Minise ja B. Beilise trükikojas.[232]

Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu tunnistas ennast kõikide streikidega solidaarseks. 12. augustil «Valvajas» toimunud Tallinna tööliste miitingul võeti vastu protestiresolutsioon valge terrori viimaste kuritegude kohta.[233] «Üleüldine töörahva koosolek,» öeldi resolutsioonis, «protesteerib kõige valjumalt nende tooruste ja vägistuste vastu, mida demokraatlik vabariik vangistatud tööliste kallal tarvitab. Koosolek teatab vabariigi valitsusele, et nad türmis vaevlevate tööliste-kommunistidega on kõigiti solidaarsed. Koosolek tervitab neid kui Eesti töörahva esindajaid, kes nende poolt valitud, kuid keda kodanline hirmuvalitsus enese naha päästmise mõttes türmi pistnud. Meie nõuame Vabariigi valitsuselt et: 1) tööliste piinamine kaitsepolitseis ja türmides saaks jalamaid lõpetatud, 2) vangistatud töölistega viisakamalt ümber käidud, 3) neile väljaspoolt lubatud toite sisse viia ja 4) et saaks kõik poliitikas süüdistatud töölised türmidest vabastatud. Koosolek kutsub üles kõiki Eesti töörahvast türmis olijate vendade-kommunistide kaitseks valmis olema!» [234]

Teatud määral kiirendas kodanlusele surve avaldamine asjade käiku: 11. septembril teatas tähtsate asjade uurija Tartus, et ta on lõpetanud «ühe asja» ja saatnud selle prokurörile süüdistusakti koostamiseks.[235] Selle «ühe asja» alusel toimus 20.—24. septembrini nn. 50 kommunisti protsess.[236]

Kohtualustena esinesid selles protsessis osalt juba 1920. a. sügisel Pärnus, Rakveres, Tartus ja Peipsi-äärsetes asulates areteeritud töörahva esindajad. Tartu kaitsepolitsei ülem Bahmani poolt värvatud agentide abil fabritseeriti süütõendeid nende kohtu alla andmiseks. Neid süüdistati kodanliku valitsuse kukutamiseks organiseeritud kommunistlikust salaorganisatsioonist osavõtmises ja kodanliku valitsuse vastaste lendlehtede ning muu kommunistliku kirjanduse levitamises.[237] Kohtulikul arutusel ei läinud korda süüaluste süüd kindlaks teha, vaatamata sellele, et tunnistajatena esinesid ka 16 kaitsepolitseinikku.[238] Osa vangistatuid oli kaitsepolitsei sunnitud vabastama juba ülekuulamise käigus — enne kohtukomöödia lavastamist. Teiste kaebealuste üle langetas aga sõjaringkonnakohus julma otsuse: «peasüüdlased», — «Dvigateli» töö-

231 ENSV ORRKA, fond 1766, nim. 1, s.-ü. 1, l. 32 ja sealsamas, s.-ü. 2, l. 29.
232 ENSV ORRKA, fond 2000, nim. 1, s.-ü. 1290, l. 39.
233 «Tööliste Leht» nr. 19, 17. aug. 1921.
234 Sealsamas.
235 «Kommunist» nr. 18 (41), 21. sept. 1921.
236 ENSV ORRKA, fond 927, 1922—1940, s.-ü. 51, l. 214.
237 EKPA, fond 25, nim. 1, s.-ü. 51, l. 1—47.
238 Sealsamas, l. 47—49; «Päevaleht» nr. 255, 25. sept. 1921.

line M. Hoop mõisteti 20-ks aastaks ja A. Krookus 10-ks aastaks sunnitööle. 25 kaebealust mõisteti sunnitööle 4—8 aastaks (näiteks said J. Blaufeldt, Helene Tippo, T. Ukareda, Olga Vahmann 8 aastat, P. Annuk 6 aastat), 11-le määrati 1—4 aastat vanglakaristust.

§ 3. EKP II kongress — Eesti töörahva ühisrinde ettevalmistamise kongress.

EKP põhikirja kohaselt tuli partei kongress kokku kutsuda üks kord aastas. 1921. aastal, mil kodanlus alustas kogu rindel laialdast pealetungi töötajate õigustele, kerkis partei ette tungiv vajadus välja töötada uus taktika laieneva töölisliikumise juhtimiseks. Selle küsimuse lahendamine oli lähtepunktiks partei järjekordse kongressi ettevalmistamisel ja läbiviimisel. Keskkomitee otsustas kongressi kokku kutsuda 1921. aasta oktoobris.

Eestimaa Kommunistliku Partei II kongress toimus 5. ja 6. oktoobril[239] Harju maakonnas Saue vallas Uku talus (Jõgisoo külas).[240] Partei liikmete arv oli esimesest kongressist saadik kasvanud peaaegu kahekordseks. Suurim organisatsioon töötas Tallinnas, kus parteikollektiivide arv oli kasvanud 25-ni (enne EKP I kongressi 22). Kui EKP I kongressi ajal kuulus Tallinna parteiorganisatsiooni 250 liiget, siis nüüd oli siin partei liikmeid 365.[241] Harju maakonnas töötas 20 parteikollektiivi. Viljandi maakonnas oli parteikollektiivide arv ühe aastaga kasvanud 13-lt 18-le.[242] Kui 1920. aasta lõpul tegutses kõikides Viljandi maakonna kollektiivides kokku ainult 60 partei liiget, siis nüüd kuulus Viljandi organisatsiooni 104 kommunisti.[243] Parteikollektiive eksisteeris siin igas kihelkonnas, peale ühe. EKP Viljandi maakonna organisaatorid olid loonud ühe 3-liikmelise kollektiivi ka Valga maakonnas.[244] Pärnu maakonnas tegutses 12 kollektiivi ja Virumaal 8.[245] 41 parteikollektiivi asemel tegutses Eestis nüüd 88 kollektiivi vähemalt 1100 liikmega.[246]

EKP II kongressil oli esindatud aga ainult 700 partei liiget, sest valitseva terrori tõttu ei saanud osa kollektiive oma delegaate kongressile saata.[247] Kongressi tööst võtsid osa: Tallinna parteiorganisatsioonist 8 delegaati, Harju ja Viljandi maakondade parteiorganisatsioonidest kummastki 2 delegaati ning Viru- ja Pärnumaa parteiorganisatsioonidest kummastki 1 delegaat.[248] Seega võttis kong-

---

239 EKPA, fond 6495, nim. 1, s.-ü. 84, l. 13.
240 EKPA, fond 27, nim. 1, s.-ü. 629, l. 44.
241 EKPA, fond 6495, nim. 1, s.-ü. 84, l. 15.
242 Sealsamas.
243 Sealsamas.
244 Sealsamas.
245 Sealsamas.
246 EKPA, fond 24, nim. 1, s.-ü. 147, l. 4.
247 EKPA, fond 6495, nim. 1, s.-ü. 84, l. 14.
248 Sealsamas.

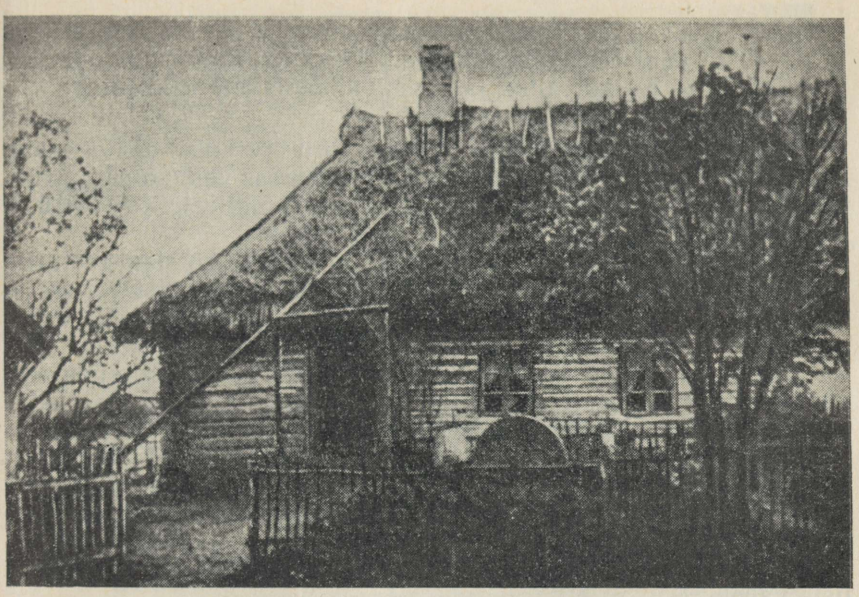

Uku talu Sauel, kus toimus EKP II kongress ja paiknes aastail 1921—1922 illegaalne trükikoda.

ressist otsustava hääleõigusega osa kokku 14 saadikut. Nõuandva häälega oli kongressil 2 delegaati.[249] Tartu-, Lääne-, Saare- ja Valgamaa parteiorganisatsioonide esindajaid kongressil ei olnud. Autori poolt seni kindlaks tehtud andmeil võtsid EKP II kongressi tööst osa J. Anvelt, V. Kingissepp, J. Kreuks, M. Likemets, J. Linkhorst (sai hiljem reeturiks), Anna Lulla, A. Mangmann, J. Mänd, J. Niinemann, H. Rebane, O. Rästas, R. Vakmann, J. Vanja, A. Vedru.

Kongressi juhatusse valiti J. Anvelt, V. Kingissepp, J. Kreuks ja O. Rästas.

EKP Keskkomitee nimel pani J. Anvelt kongressile ette järgmise päevakorra:

1. Aruanded:
   a) aruanne Kominterni III kongressi kohta,
   b) EKP Keskkomitee poliitiline aruanne,
   c) EKP Keskkomitee organisatsiooniline aruanne,
   d) revisjonikomisjoni aruanne,
   e) kohalikkude organisatsioonide aruanded.
2. Poliitiline olukord ja EKP lähemad ülesanded.

---

[249] EKPA, fond 6495, nim. 1, s.-ü. 84, l. 1.

3. Nõukogude Venemaa seisukord.
4. Organiseerimisküsimused.
5. Uue Keskkomitee ja revisjonikomisjoni valimised.
6. Mitmesugused asjad.[250]

Keskkomitee poolt ettepandud päevakord võeti ühel häälel vastu. Enne päevakorra juurde asumist võttis kongress vastu otsuse saata tervitustelegrammid Kominterni Kesktäitevkomiteele ja VK(b)P Keskkomiteele.

Esimeses telegrammis öeldi, et «sõjakohtu ja sotsiaal-reeturite risttule all on meie partei 11 kuu jooksul pärast eelmist kongressi tugevnenud ja arvu poolest poolteist korda kasvanud. Meie organisatsioonid on kindlale jalale asunud maal. Kommunistliku Partei juhtimisel valvab Eestimaa proletariaadi revolutsiooniline eelvägi punasesse Piiterisse viivatel teedel teravalt kodanluse salasepitsuste järele Nõukogude Venemaa vastu».[251]

Telegrammis VK(b)P Keskkomiteele tervitas EKP II kongress VK(b)P Keskkomiteed kui maailma esimese Nõukogude Vabariigi võitlusstaapi ja peaaju. Selles öeldi: «Meie oleme kindlad, et Nõukogude Venemaa võitjana tuleb välja kõigist raskustest» ja «et Eesti proletariaat mõistab kõigi huvide ühtsust Vene ja Eesti tööliste vahel».[252]

Aruandega 1921. a. suvel Moskvas toimunud Kommunistliku Internatsionaali III kongressi tööst esines EKP II kongressil J. Anvelt. EKP oli Kominterni kongressil esindatud viie saadikuga (J. Anvelt, H. Pöögelmann, P. Lepp jt.). Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee oli Kominterni III kongressile esitanud oma tööst üksikasjalise kirjaliku aruande, milles käsitleti järgmisi küsimusi: 1) legaalsete töövõimaluste kasutamise kogemused, 2) võitlus ametiühingute pärast ja majanduslik olukord, 3) agraarküsimus, 4) Eestimaa Kommunistlik Partei, 5) Eesti sotsiaaldemokraadid ja Eesti Iseseisev Sotsialistlik Tööliste Partei ning 6) proletaarse noorsoo liikumine.[253]

Kominterni III kongress tegi kõigi maade kommunistidele ülesandeks muuta kõikjal kus võimalik Kommunistlik Partei töölisklassi laiade hulkade parteiks. Selleks oli vaja töötajatele läheneda nende igapäevaste eluliste nõudmiste toetamise kaudu ja tõmmata neid oma ridadesse. Kominterni III kongressil võeti kooskõlas ülemaailmses töölisliikumises 1921. aastaks välja kujunenud olukorraga vastu ka põhialused kommunistlike parteide taktika kohta, samuti anti juhiseid nende organisatsioonilise struktuuri, töö sisu ja meetodite kohta.[254]

Seoses aruandega Kominterni III kongressi tööst ja otsustest

---

250 EKPA, fond 6495, nim. 1, s.-ü. 84, l. 1.
251 Sealsamas, l. 12.
252 Sealsamas.
253 EKPA, fond 27, nim. 1, s.-ü. 845, l. 17—28.
254 Antud küsimuse kohta vt. käesolevas töös lk. 255—258.

EESTIMAA KOMMUNISTLISE PARTEI TEISE KONGRESSI 1921. a. PROTOKOLL.

Waata Chiffre N:I.

Kongressi avab Keskkomitee nimel sm.W.Kingissepp homm.k. 8,35.

Pandi ette langenuid selteimahi mõlestada püstitõusmisega. Kongress tõuseb püsti. - Kongress tunnistatakse otsuswõimulisena, kuna kaumelt üle poole liigete esitatud.

Juhatajateks valitakse sm.d. J.Anwelt ja O.Rästas, protokolli kirjutajateks sm.d. Nükk ja Kingissepp.

Keskkomitee ettepanekul wõetakse waatu järgmine päewakord:

I./ A r u a n d e d: a/ Kominterni kongressi kohta; b/ Kk poliitiline aruanne; d/ Kk organisatsioniline aruanne; e/ rewisjonikomisjoni aruanne; f/ kohalikkude organisatsionide aruanded.

2/ Poliitiline seisukord ja EKP lähemad ülesanded.

3/ Nõukogude Wenemaa seisukord.

4/ Organiseeriliskusimused.

5./Keskkomitee ja rewisjonikomisjoni walimised.

6/ Mitmesugused asjad.

Enne päewakorra juure asumist valitakse 3-liikmeline mandaatkomisjon: sm.d.: Org, Nõbi ja Kaegi, - ja otsustatakse presiidiumi ettepanekul - terwituetele grammid saata: I/ sm. Sinowjewi kaudu Komintorile ja 2/ WKP Kk-le.

Terwituetele grammide tekst waata: trükis ilmunud Kongressiaruanne - Kk wäljaanne N:I49. lhk.3.

Mitmesse päewakorra juure.

I-a/. Sõna saab sm.Jaan ANWELT aruandeks KOMINTERNI 3. KONGRESSI kohta. Aruande protokoll on ära trükitud Kk väljaandes N:I49. lhk.4-6.

Ettekandelt saab sõna MANDAATKOMISJONI ARUANDJA:

Kongressil on esitatud järgmised organisatsioonid järgmiste saadikutega: Waata Ch.N:2. - Kuna chiffris toodena nimetatud saadiku mandaadil allakirjad puuduwad, siis tõstab komisjon küsimuse üles, kas anda sellele saadikule otsustaw hääl. Kuna andmeid on, et selles organisatsionis walimised tõesti ära peetud on, siis kinnitatakse see mandaat kongressi poolt mitteoma kui kõik teised. Nõuandwa häälega on kongressil üks Kk liige ja Kk poolt katsutud sm. Falts.

I-b/ Sõna saab sm.W.KINGISSEPP aruandeks: KESKKOMITEE POLIITILINE ARUANNE.

Aruande põhijooned on awaldatud Kk väljaandes N:I49. - Sellele lisaks waata ch.N:3. -

Sõna saab sm.J.Anwelt aruandeks Kk WENEMAA BÜROO kohta:

Aruande põhijooned on awaldatud Kk väljaandes N:I49. lhk. 7-8. Sm.Anwelt puudutab peale selle weel Wenemaal asuwate kommunistide-eestlaste läbi Kominterni ja EKP-ga ülesse: selle aasta jooksul ei ole Wenemaalt siia lähetegi waatetawat parteite olaat tulnud. - Läbikäimised Soome, Läti, Leedu komm.parteidega on olnud ainult Kominterni 3.kongressiat eeladik ja ainult informatsioonilised.

I-c/ Sõna saab sm. O.RÄSTAS Kk ORGANISATSIOONILISE ARUANDE jaoks:

Enne oolsist kongressi oli organiseerimistöö loid, kuna ainult 1 Kk liige organiseerimistöö peal oli. Enne seda kongressi kuuluvaid sisse: waata Ch.N: 4. - Peale I.kongressi tehtud organiseerimistöö. Weebruarimärtsikuu - waata Ch.N:5. - Aprillimõistatuse ei puudutanud partei organisatsiooni, wert et illegaalne töö organisatsiooniliselt lahus on legaalsest. Tungivine Saaremaale ja Hiiumaale. Aga esitoke kuukus Saaremaa ja Hiiumaa - waata Ch.N:6.- Kollektiivseid on 88. Liikmeid - 1000-1100. Arsteeritud parteiliikmeid on 120. - Muu: waata Kk väljaanne N:I49. lhk.8-9.-

ARUANDED KOHTADELT:

TALLINN - Nükk: Eelnise kongressi ajaga võrreldes on kollektiivide arw tõusnud 22 pealt 25 peale, liigete arw aga 280 pealt 665 peale. Partei mõjuline paranenus on lasunud Tallinna organisatsiooni peal. Aruandja peatub eraldi Tallinna linnawalimiste, noor-proletaarse liikumise, ametiühingute ja wenemaa nõukogude juures. Konstateerib: Tallinna töölistekla ei ole EKP-ga wõistlejat.

BÜROO: waata ch. N:7. - Töölistemeelsed on Narwa piirkonnas nimaetatud lewaiste Mensewõtmiste taga.Narjel.

EKP II kongressi protokolli esimene lehekülg.

tunnistas II kongress ühel häälel, et «EKP täiesti 3. Kommunistliku Internatsionaali põhimõtete alusel seisab ja nendega kooskõlas oma võitlust jätkab».[255]

EKP Keskkomitee poliitilise aruandega esines kongressil V. Kingissepp. Oma kahetunnilises ettekandes andis ta ülevaate Keskkomitee tööst ajavahemikul esimesest kuni teise kongressini. V. Kingissepp peatus pikemalt partei ühe tähtsama töölõigu juures — tööl legaalsetes töölisorganisatsioonides, eriti aga Riigikogus ja omavalitsustes. Aruandes näidati partei mõju kasvu töölishulkades. Streigiliikumises oli pöördepunktiks, nagu aruandja märkis, 1921. aasta kolmekuuline Sadamatehaste tööliste streik. Ühtlasi näitas V. Kingissepp oma aruandes, et partei juhtivad organid ei olnud 1921. aasta kevadel kodanluse poolt organiseeritud suurte rüüstamiste läbi eriti kannatada saanud. Kui partei kaotas peaaegu täielikult oma legaalsed töölisrühmad nii Riigikogus kui ka linnavolikogudes ja maakonna volikogudes, siis jäid kohtadel parteiorganid oma rõhuvas enamuses alles ja parteikollektiivid jätkasid oma tööd.[256] Suurema osa esinduskogude töölisfraktsioonide kaotamist püüdis Keskkomitee osalt kompenseerida illegaalse kirjanduse levitamise laiendamisega: sagedasti ilmusid «Kommunisti» numbrid, «Kommunisti» lendlehed ning üleskutsed Eesti töörahvale.

Edasi peatus aruandja Eesti majanduselul. Seejärel analüüsis V. Kingissepp EKP suhtumist Eesti Iseseisvasse Sotsialistlikku Tööliste Parteisse. Siinjuures tähendas ta, et kui EKP mõju on laienenud tööstustööliste hulgas, siis maatööliste liikumine on veel teataval määral jäänud EISTP oportunismi kammitsaisse.[257]

Keskkomitee poliitilise töö ühe osa, s. o. Välismaa Büroo tegevusest rääkis kongressil J. Anvelt, kes töötas seal Keskkomitee liikmena kuni Eestisse põranda alla tulekuni. Ta kirjeldas neid taktikalisi erinevusi, mis lahutasid EKP Keskkomiteed VK(b)P Eesti osakondade Keskkomitee tegelastest. Vastavalt EKP I kongressi otsusele[258] pöördus EKP Keskkomitee eri üleskutsega Nõukogude Venemaal elavate eestlastest kommunistide poole, milles kutsus neid omavahelisi tülisid lõpetama ja looma Eestimaa Kommunistliku Parteiga seltsimehelikule solidaarsusele rajatud vahekord. Veel kord soovitas EKP Keskkomitee saata VK(b)P nõusolekul Eestisse põrandaalusele tööle eestlastest kommuniste, kaljukindlaid agitaatoreid ja organisaatoreid, et saada siin «linnupriiks» kuulutatud EKP liikmeiks.[259] Kahjuks aga ei võtnud keegi VK(b)P Eesti osakondade Keskkomitee ümber koondunud grupist seda ettepanekut

---

[255] EKPA, fond 24, nim. 1, s.-ü. 147, l. 5.
[256] Sealsamas, l. 3.
[257] Sealsamas, l. 4.
[258] Vt. käesolevas töös lk. 150.
[259] EKPA, fond 24, nim. 1, s.-ü. 147, l. 10; sealsamas, fond 27, nim. 1, s.-ü. 816, l. 186 ja s.-ü. 629, l. 1.

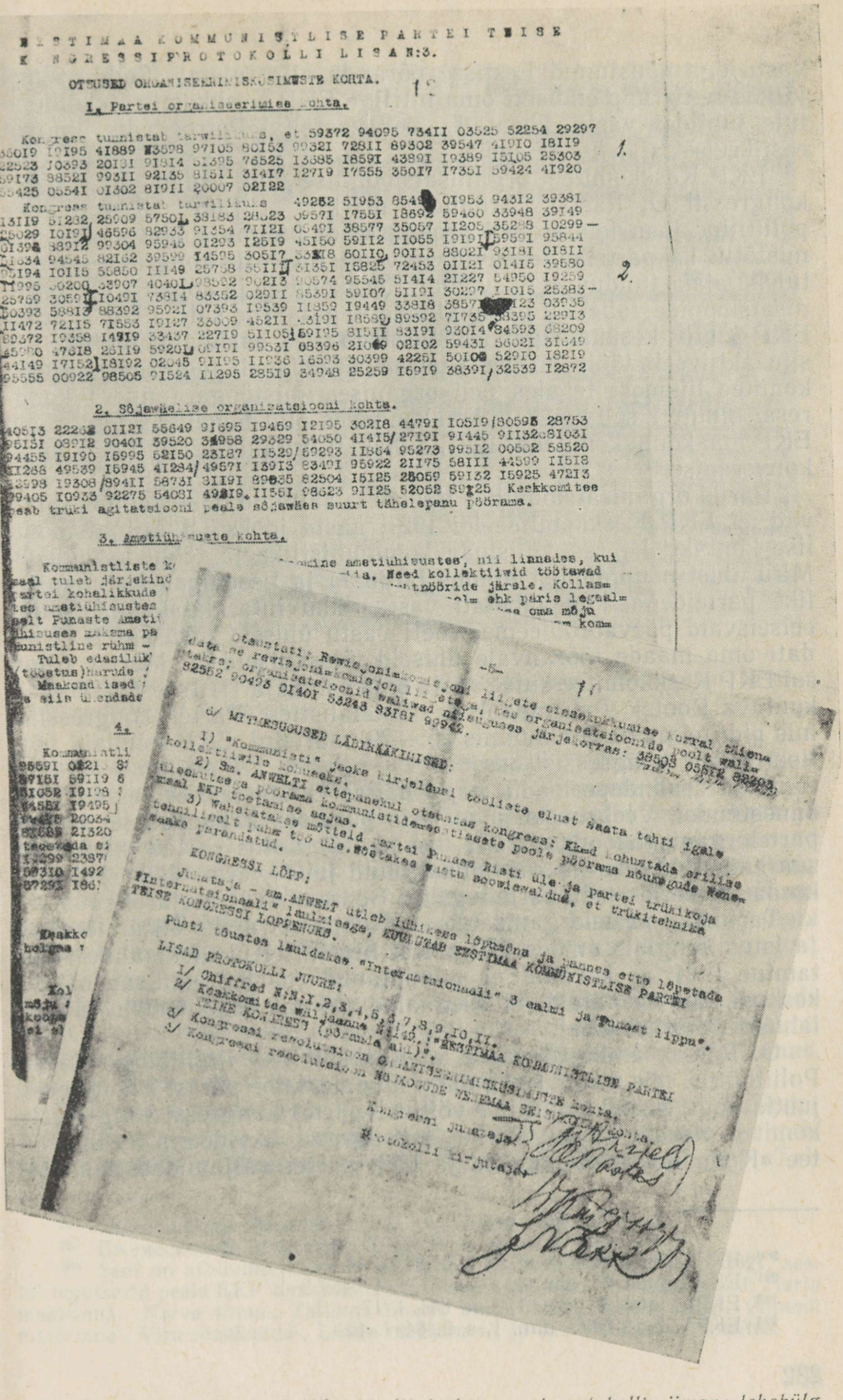

EKP II kongressi otsuseid (šifreeritult) ja kongressi protokolli viimane lehekülg.

vastu ega nõustunud Eestisse põranda alla tulema. Selle asemel jätkas see grupp endiselt oma intriige EKP Keskkomitee «kõlbmatute juhtide» vastu, kasutades selleks tollal Petrogradis ilmuvat eestikeelset ajalehte «Edasi».

EKP Keskkomitee organisatsioonilise töö aruandega esines kongressil O. Rästas. Aruandja märkis, et EKP Keskkomitee poliitiline joon leidis eesti proletariaadi hulgas sooja poolehoidu, mistõttu ka parteikollektiivide arv oli EKP II kongressi kokkutuleku ajaks tunduvalt kasvanud. Keskkomitee ja kohalikkude organisatsioonide vahel oli loodud kindel regulaarne side. 1921. a. suvel EKP juhtiv keskus tugevnes. Põranda alla saabus J. Anvelt, kes siin aktiivselt tööle lülitus. Kuuest põranda all tegutsevast Keskkomitee liikmest tegeles neli organiseerimistööga (enne I kongressi ainult 1 seltsimees). Maakondades olid loodud ja tegutsesid EKP maakonnakomiteed. 1921. a. hakati organiseerima maakonnakonverentse.[260]

Partei organisatsioonilise töö kohta säilinud dokumendid näitavad, et EKP Keskkomitee lõi 1921. aasta jooksul informatsioonilise kontakti ka rea välismaa kommunistlike ja töölisparteidega. Mitu ühist nõupidamist toimus Lätimaa ja Leedumaa kommunistlike parteidega, kus vahetati vastastikku informatsiooni, arutati eelseisvaid päevaprobleeme, võeti vastu ühiseid otsuseid ja avaldati oma maade töörahvale ühiseid üleskutseid.[261] Märtsi algul sai EKP Keskkomitee kutse saata oma esindaja III Internatsionaali kuuluva Rootsi Pahempoolsete Sotsialistide Partei kongressile, mis pidi toimuma Stokholmis 25.—29. märtsini. EKP esindaja võttiski sellest kongressist osa.[262]

Kuid aruandeperioodil, nagu näitas O. Rästas, esines ka ebaõnnestumisi. Veebruaris ja märtsis purustas kaitsepolitsei Narva parteiorganisatsiooni. 1921. a. kevadel õnnestus parteil oma mõju suurendada Saare- ja Tartumaal, kuid juba varsti läks politseil korda areteerida rida parteitegelasi Saaremaal ja seejärel rüüstata ka Tartumaa parteiorganisatsioon. Kongressi ajaks oli areteeritud ja istus vanglais umbes 120 partei liiget.[263] Kui ülemaaline rüüstamine 1921. a. kevadel ei puudutanud parteiorganisatsioonide keskusi, siis seepärast, et illegaalne töö oli organisatsiooniliselt lahus legaalsest tööst.

O. Rästas andis ülevaate ka Keskkomitee Poliitbüroo tööst. Poliitbüroo, mis moodustati, nagu nägime, kohe pärast I kongressi, juhtis kogu partei poliitilist võitlust partei kongressi ning Keskkomitee otsuste alusel. Pärast I kongressi likvideeris Keskkomitee «Kommunisti» toimetuse ja kõik partei väljaanded hakkasid

---

[260] EKPA, fond 6495, nim. 1, s.-ü. 84, l. 14.
[261] EKPA, fond 24, nim. 1, s.-ü. 151, l. 1—4.
[262] EKPA, fond 27, nim. 1, s.-ü. 844, l. 17.
[263] EKPA, fond 6495, nim. 1, s.-ü. 84, l. 16.

Kõigi maade töölised, ühinege!

Kommunist

Eestimaa Kommunistlise Partei (3. Kommunistlise Internatsionaali sektsiooni) Keskkomitee ja Tallinna Komitee häälekandja.

Maha Eesti herrasrõi! Elagu Eesti töörahwa nõukogude wabariik!

Nr. 4 (27). 2. juunil 1921. Nr. 4 (27).

Kommunistlise Internatsionaali kolmandat üleilmset kongressi – rahwuswahelise proletaarlise revolutsiooni peastaapi – tervitab Eestimaa revolutsioonilise töölisteklass!

Kommunistid ja iseseiswad sotsialistid.

«Kommunistis» avaldatud Eestimaa revolutsioonilise tööliskassi tervitus Kominterni III kongressile.

ilmuma Keskkomitee poliitbüroo toimetusel.[264] Kõige rohkem oli partei kirjandust levitatud Tallinnas — ühekordsete tiraažide suuruseks oli siin keskmiselt 4000, Põhja-Eestis olid need 3000 ja Lõuna-Eestis 2500 eksemplari. Kogu 1921. aasta vältel ei esinenud ühtegi põrandaaluse trükikoja ega kirjanduse transpordi sissekukkumise juhust. Pidevalt kasvas illegaalse «Kommunisti» ja «Kommunisti» lendlehtede ning üleskutsete arv. Ainuüksi 1921. aasta septembris laskis EKP Keskkomitee välja illegaalset kirjandust 90 000 eksemplari.[265]

Ülevaatega EKP maakonnaorganisatsioonide kasvust ja nende mõju laienemisest esinesid kongressil aruandjad kohtadelt. 1921. a. tegutses peaaegu igas maakonnas maakonnakomitee, Tallinnas, Narvas, Tartus ja Pärnus — linnakomiteed.[266]

Tallinna Komitee esindaja J. Kreuks peatus lähemalt Tallinna linna omavalitsuse valimiste, noorproletaarlaste liikumise ja vabrikuvanemate nõukogude juures. Ta teatas kongressile, et «Tal-

264 «Kommunisti» lendleht nr. 22, november 1920.

265 Ежемесячный бюллетень КПЭ № 1, октябрь 1921, lk. 5.

266 Seni on arhiivimaterjalide abil läinud korda kindlaks teha, et 1921. aastal tegutsesid peale EKP Keskkomitee järgmised kohalikud parteikomiteed: Harju maakonna-, Narva linna-, Tallinna linna-, Tartu linna-, Pärnu linna-, Viljandi maakonna-, Viru maakonna-, Lääne maakonna-, ja Järva maakonnakomitee.

linna töölisklassi hulgas ei ole Eestimaa Kommunistlikul Parteil võistlejat».[267]

Aruannetes kohtadelt räägiti sellest, kuidas maatöölised hakkasid vabanema maasaamise pettelootustest ja kuidas paljud maata jäänud sõdurid ning mõisatest välja tõstetud töölised hakkasid EKP poole üle tulema. EISTP maakonnaorganisatsioonid seevastu olid väikesed ja tegutsesid nõrgalt. Eesti sotsiaaldemokraadid, nagu rääkisid maakondade esindajad, olid peale mõningate erandite igalt poolt välja tõrjutud.[268]

EKP II kongress, ära kuulanud ja läbi arutanud Keskkomitee poliitilise ning organisatsioonilise aruande, samuti kohalike organisatsioonide aruanded, võttis ühel häälel vastu resolutsiooni, milles «tunnistas Keskkomitee tegevuse üldiselt õigeks».[269] Ühtlasi kinnitas kongress revisjonikomisjoni aruande.[270]

Järgmise päevakorrapunkti kohta esines kongressil pikema ettekandega «Poliitiline olukord ja EKP lähemad ülesanded» V. Kingissepp.[271] Ta analüüsis Eestimaa Kommunistliku Partei taktikat aruandeperioodil. Nagu aruandja märkis, alustas EKP kohe pärast Tartu rahu võitlust sõjaseaduse ja valge terrori lõpetamise eest, nõudes poliitiliste vangide vabastamist, kodanikuvabaduste jaluleseadmist ka töölisklassi jaoks, mõisate tükeldamise seismapanekut ja tööliskontrolli sisseseadmist mõisates. Esitades neid osalisi nõudmisi, rõhutas EKP samal ajal, et osalised võidud annavad töölisklassile ainult lühikeseks ajaks kergendust ja et nad võivad olla ainult lähtekohaks töölisklassi põhilise eesmärgi saavutamisel — kapitalistliku korra kukutamisel ning proletariaadi diktatuuri kehtestamisel. Üldjoontes oli see EKP taktika kooskõlas Kominterni kongresside otsustega.

Oma taktikas arvestas EKP seda, et Eesti võis igal ajal saada kistud sõjamõllu, küsimata siin kujunenud klassivahekordadest, sest «Pariisist-Londonist võib käsk tulla, et kodanlik Eesti sõtta läheks Nõukogude Venemaa vastu».[272] Eesti kommunistid pidid alati valvel olema, et niisugusel juhul alustada võitlust eesti kodanlusega võimu pärast. Partei kohus oli eesti proletariaati selleks ette valmistada; töörahvast tuli äratada, paljastades sõjaohtu.

V. Kingissepp esitas kongressile poliitilise olukorra ja EKP ülesannete kohta üksikasjalise resolutsiooniprojekti. Kongress võttis selle ühel häälel vastu.[273]

Resolutsiooni esimeses osas anti ülevaade kodanliku Eesti v ä l i s p o l i i t i l i s e s t olukorrast 1921. a. ja selle põhjalik

---

[267] EKPA, fond 6495, nim. 1, s.-ü. 84, l. 15.
[268] EKPA, fond 24, nim. 1, s.-ü. 147, l. 5.
[269] Sealsamas.
[270] Sealsamas.
[271] Sealsamas.
[272] Sealsamas.
[273] Sealsamas, l. 14.

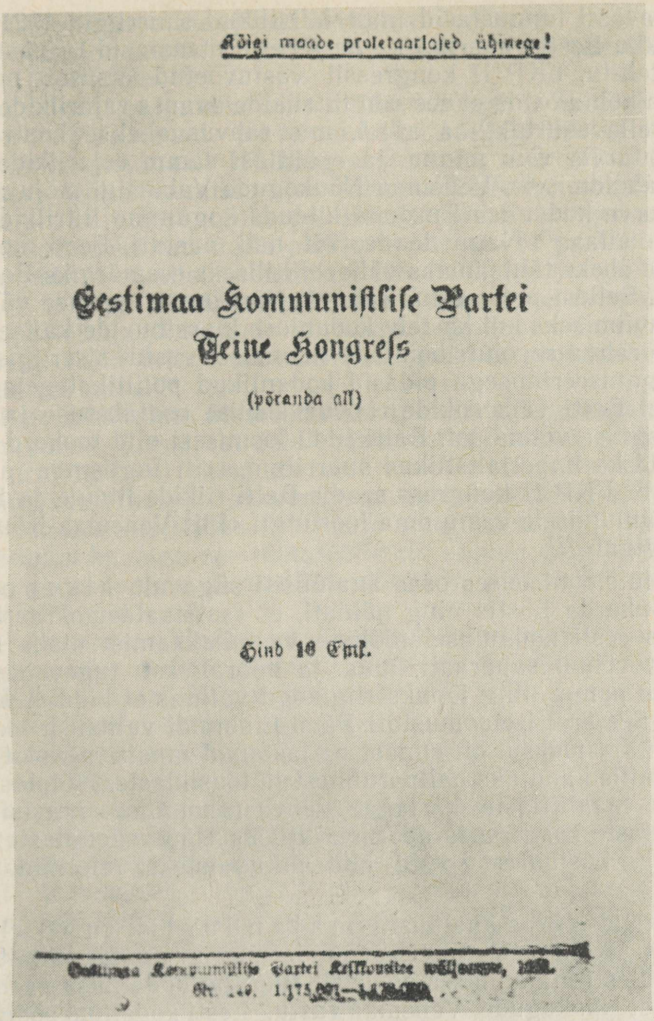

Kõigi maade proletaarlased ühinege!

Eestimaa Kommunistliise Parlei
Teine Kongress

(põranda all)

Hind 10 Emk.

EKP Keskkomitee poolt 1921. a. illegaalselt välja antud brošüür.

analüüs. Resolutsioonis öeldi: «Venemaa rajariigina on Eesti härrasriik sõltuv Venemaa Nõukogude Vabariigi vahekordadest kapitalistliku maailmaga. Neid vahekordi iseloomustab praegu (s. o. 1921. a. sügisel — *A. L.*) teatud tasakaal. Ent see tasakaal on kindlustuseta ja kõikuv, sest maailma kodanlus varitseb parajat silmapilku, et alata avalikku sõda Nõukogude Venemaa vastu.» [274]

[274] EKPA, fond 24, nim. 1, s.-ü. 147, l. 14.

Teatavasti tunnustasid imperialistlikud suurriigid 1921. aastal kodanlikku Eesti vabariiki ka *de jure* ja otsustasid ta vastu võtta Rahvasteliitu. EKP II kongressil vastuvõetud otsuses poliitilise olukorra kohta öeldi, et see «on liitriikide avanss rajariikide kodanlusele selle suurtükiliha arvel, mis rahvusvahelise kontrrevolutsioonile tarvis võib minna, ja —ühtlasi samm rajariikide langemise ärahoidmiseks Venemaa Nõukogude Vabariigi mõju alla, see on — terve kodanlise Euroopa kildude kogumine liitriikide ülemjuhatuse alla».[275] Nagu teada, oli neil aastail Eesti kodanliku valitsuse üheks tähtsamaks välispoliitiliseks eesmärgiks Balti liidu loomine. Sellest pidi saama relv nii Nõukogude-vastase välispoliitika elluviimiseks kui ka relv kodanluse klassihuvide kaitseks võitluses töörahva revolutsioonilise liikumise vastu siseriigis. Balti liidu organiseerimisega pidasid kodanlikud poliitikategelased silmas veel Balti väikeriikide rahvusvahelise osatähtsuse ja autoriteedi tõstmise võimalust. Balti liidu loomisest olid tookord tõsiselt huvitatud ka imperialistlikud suurriigid, eriti Inglismaa ja Prantsusmaa.[276] EKP II kongress seadis Balti riikide liidule ja Rahvasteliitu kuulumisele vastu oma loosungi: «Liit Venemaa Nõukogude Vabariigiga!»[277]

Resolutsiooni teises osas analüüsiti sügavalt *sisepoliitilist* olukorda Eestis ning näidati, et «sotsiaaldemokraatide abil õnnestus eesti kodanlusel tööliste vastuhakkamist maha surudes riiklikku rõhumisaparaati luua ja töörahvast tugevatesse köidikutesse panna ning lõpuks riigikogu valimistel kindlat enamust saada». Seejärel iseloomustati Pätsi-Einbundi valitsust, «kes oma kestvuse aja jooksul on ennast paljastanud musta *reaktsiooni*na, mille kandjaks hallparunitest ja tõusiklastest tõlplaste kari, eesotsas maaliitlaste karjaga, rahvaerakondlise inkvisiitoriga, taevaliitlaste köstriga ja noormaaliitlaste (tööerakondlaste) kellalööjatega, kusjuures sotsid olid nutunaisteks reformide matusel».[278]

Kolmandas osas analüüsiti *majanduslikku olukorda Eestis*. Kongressi otsuses näidati, et väljapääsmatult raske olukord Eesti majanduses oli osalt tingitud kodanluse vaenulikust poliitikast Nõukogude Venemaa vastu. Eesti kodanlus pööras oma pilgud «Lääne» poole, kust aga «oma paljukiidetud vägevatelt liitlastelt» vähematki majanduslikku abi ei saadud. Isegi vastupidi — Eesti pidi Lääne suurriikide plaanide kohaselt neid Peterburi ja Kroonlinna «äravõtmisel» majanduslikult toetama.[279] Uue «orientatsiooni» elluviimise tulemuseks Eesti majanduses oli «hulgaline

---

[275] EKPA, fond 24, nim. 1, s.-ü. 147, l. 16.
[276] Vt. käesolevas töös lk. 28—29.
[277] EKPA, fond 24, nim. 1, s.-ü. 147, l. 17.
[278] Sealsamas.
[279] Sealsamas.

tööpuudus, valmistavate jõudude halvatus, kestev ja üleüldiselt kasvav elukallidus ja veniv kriis, mille lahendamiseks eesti kodanlus jõuetu oli».[280]

Resolutsiooni neljandas osas määras kongress kindlaks EKP ülesanded antud perioodil. Arvesse võttes Kommunistliku Internatsionaali III kongressi otsust olukorra kohta ülemaailmses töölisliikumises ja rahvusvahelistes suhetes ning välis- ja sisepoliitilist olukorda Eestis, pidas kongress vajalikuks «jätkata taktikat, mille põhijoon on see, et praktiliste võitlusülesannete — osaliste nõudmiste ülesseadmine ja osaliste võitluste teel, mis proletariaadi pakitsevate elunõuete rahuldamiseks sihitud, proletariaati kiskuda võitlusse kodanluse vägivalla valitsuse vastu, võita laiade proletaarliste hulkade poolehoiu kommunistlikule parteile».[281]

Osaliste nõudmiste ülesseadmisel tuli alati lähtuda ainult töörahva huvidest. Seepärast öeldi vastuvõetud otsuses edasi: «EKP võitleb proletariaadi elunõuete eest arvesse võttes ainuüksi töörahva hulkade viletsuste suurust, aga mitte mõisnike, hallparunite ja kapitalistide majanduse elujõudu ning härrasriigi rahaasjanduse seisukorda, olgu see töötatöölistele abiandmine, tööliste palgaolude parandamine, 8-tunniline tööpäev, korteri või üürihinna küsimus.»[282]

EKP ülesannete kindlaksmääramisel otsustati jätkata kodanlikule valitsusele osaliste nõudmiste esitamist: «Raugemata jõuga tuleb EKP-l jätkata võitlust sõjaseaduse ja selle aseainete (kavatsetav «kaitseseisukord», praegune salatsirkuläärid süsteem) vastu ja kodanliku vabaduse jaluleseadmise ning poliitiliste vangide vabastamise ja neile esitatud süüdistuste lõpetamiste eest.

Mobiliseerides niiviisi proletariaadi hulki, viib EKP need hulgad arusaamisele, et ei ole teist teed proletariaadi viletsuste kaotamiseks kui proletariaadi diktatuur.»[283]

EKP II kongressi resolutsioon «Poliitiline olukord ja EKP lähemad ülesanded» etendas parteiorganisatsioonide edaspidises töös tähtsat osa, selle elluviimiseks rakendasid kohalikud parteiorganisatsioonid kogu oma jõu. Resolutsioonis heaks kiidetud osalised nõudmised said hiljem aluseks Töörahva Ühise Väerinde 12 nõudmisele.

Päevakorrapunkti «Nõukogude Venemaa seisukord» kohta esines ettekandega J. Anvelt. Ta kirjeldas Nõukogude valitsuse poolt ettevõetud samme seoses üleminekuga uuele majanduspoliitikale. Pikemalt peatus ta sõjakommunismi juures. Kui aga lõppes kodusõda ja purustati interventide raudne rõngas, tekkis vajadus sõjakommunismi kaotamiseks. Kodusõjajärgset majanduslikku laost püüdsid imperialistid kasutada nõukogude võimu õõnestamiseks.

---

280 EKPA, fond 24, nim. 1, s.-ü. 147, l. 17.
281 Sealsamas.
282 Sealsamas.
283 Sealsamas.

Kui 1921. aastal tabas Nõukogude vabariiki raske viljaikaldus, õhutasid Lääne imperialistid näljahädaliste toetamise ettekäändel Nõukogudemaal kontrrevolutsioonilist liikumist, millest ka eesti kodanlus ei tahtnud sugugi kõrvale jääda. Seepärast tuli Eesti töörahval esimese töörahva riigi kaitseks välja astuda. Erilist tähtsust, nagu märkis aruandja, omas tol ajal Nõukogude Venemaa näljahädalistele abi organiseerimine. Seda tegi kogu maailma proletariaat. Materiaalse abi kõrval, mis aitas kergendada nõukogude inimeste võitlust majandusliku laosega, võimaldas agitatsioon selle abi heaks koondada Eesti töörahva tähelepanu Nõukogude Venemaale kui revolutsiooni kantsile ja mobiliseerida töötajaid imperialistlike sõjaõhutajate vastu. Kodanlus püüdis näljahädaliste abistamisest äri teha: Eestis lubati nälgijate toetamiseks koguda annetusi ainult kodanlikul Punasel Ristil. Kogutud summade eest osteti spekulatsioonihinnaga vilja, mille vastu Nõukogude valitsuselt taheti välja pressida poliitilisi järeleandmisi.

Juba ammu enne EKP II kongressi oli Kommunistlik Partei Eestis pannud liikuma mõtte Nõukogude Venemaa tööliskassile materiaalse abi osutamiseks. 3. augustil 1921. a. oli EKP Keskkomitee avaldanud Eesti töörahvale üleskutse «Avitage Nõukogude Venemaad». Selles öeldi, et töörahva «e s i m e n e ü l e s a n n e on Pätsi valitsusele näppude peale vaadata! Kindralite ja ministrite jutud Nõukogude Venemaa avitamisest mitte uskuda; ennast nende hundijuttudest mitte suigutada lasta . . .» Edasi rõhutati üleskutses, et t e i n e ü l e s a n n e ja «kohus on Nõukogude Venemaa näljahädalisi kõige energilisemalt toetada» ning «kõiki abinõusid omapoolt tarvitusele võtta, et sõda Nõukogude Vabariigiga ära hoida, kuna Nõukogude Venemaa saatus on kogu maailma töörahva võitude ja kaotustega kõige lähemalt seotud».

Pärast seda olid ametiühingud arendanud laialdast kampaaniat Nõukogude Venemaa näljahädaliste abistamiseks.[284] Eesti revolutsiooniline tööliskassi organiseeris pakkide, rahaliste annetuste jne. korjamist. Lühikese ajaga tuli toetussummasid kokku peaaegu igast maakonnast. Ka Tallinna vanglates istuvad poliitvangid otsustasid 3.—9. augustini toimunud näljastreigi ajal saamata jäänud toiduraha — 3675 marka — anda üle Tallinna Ametiühingute Kesknõukogule puudust kannatajate toetamiseks Nõukogude Venemaal.[285]

29. septembril 1921 võttis Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu vastu otsuse, milles soovitati: «1) et töölised paneks igas vabrikus koosolekuid toime Venemaa näljahäda selgitamiseks, 2) et saaks nälgijate tööliste heaks korjandused toime pandud selle peale vaatamata, et kodanlus nälgasurijatele Vene töölistele leiva-

[284] ENSV ORRKA, fond 1753, nim. 2, s.-ü. 1, l. 85—86; sealsamas, fond 1766, nim. 1, s.-ü. 1, l. 28.

[285] ENSV ORRKA, fond 1766, nim. 1, s.-ü. 1, l. 31.

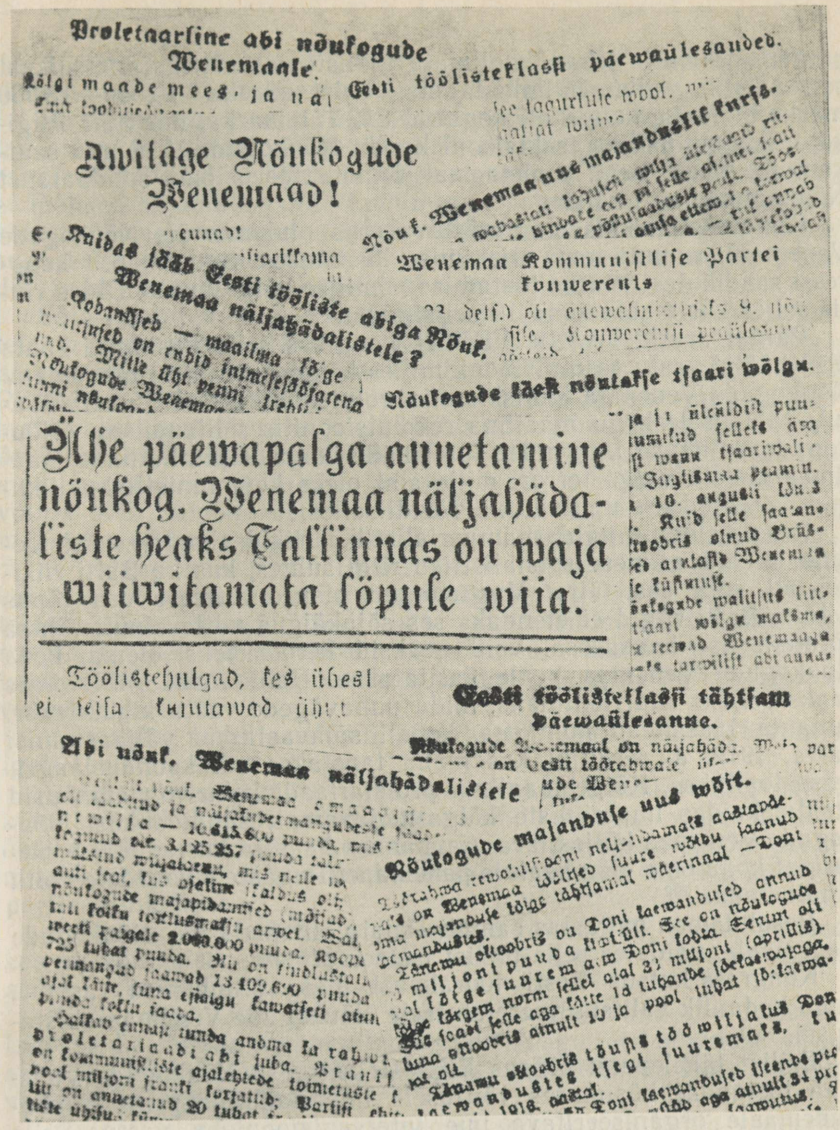

Proletaarline abi nõukogude Wenemaale.

Eesti töölisteklassi päewaülesandeid.

Awitage Nõukogude Wenemaad!

Nõuk. Wenemaa uus majanduslik kurss.

Kuidas jääb Eesti tööliste abiga Nõuk. Wenemaa näljahädalistele?

Wenemaa Kommunistlise Partei konwerents

Nõukogude käest nõutakse tsaari wõlgu.

Ühe päewapalga annetamine nõukog. Wenemaa näljahädaliste heaks Tallinnas on waja wiiwitamata lõpule wiia.

Töölistehulgad, kes ühesl

Eesti töölisteklassi tähtsam päewaülesanne.

Abi nõuk. Wenemaa näljahädalistele

Nõukogude majanduse uus wõit.

Eesti töölisklassi üks tähtsamaid päevaülesandeid — abistada Nõukogude Venemaa näljahädalisi! 1921. a. suvel «Kommunistis» avaldatud artiklid.

tüki andmise ära keelab, 3) töölistele ette panna üks päevapalk annetada, 4) korjandused edasi läkitada kommunistlikule riigikogu rühmale.»[286] Ametiühingud hakkasid korraldama peoõhtuid, tööliste koosolekutel toimetati korjandusi. Peaaegu iga Tallinna

[286] ENSV ORRKA, fond 1766, nim. 1, s.-ü. 1, l. 43.

suurem vabrik ja tehas, hoolimata tööliste raskest majanduslikust seisundist, andis näljahädaliste abistamiseks 10 000—13 000 marka.[287] Mõne kuuga oli kogutud 312 271 marka, mis anti Riigikogu kommunistliku fraktsiooni kaudu Nõukogude Venemaa saatkonnale üle.[288] Eesti proletariaat demonstreeris oma solidaarsust Nõukogudemaa töölistega.

Kongressil tekkis elav mõttevahetus olukorra üle Nõukogude Venemaal, samuti tema toetamise küsimuses. Suurem osa kongressi saadikutest peatus toetamise tehnilise külje juures. Üldse võttis selles küsimuses sõna 10 seltsimeest.[289]

Pärast arutlust võttis EKP II kongress selle küsimuse kohta ühel häälel vastu resolutsiooni, milles kõigepealt juhiti tähelepanu Nõukogude Venemaa tööllisklassi revolutsioonilise võitluse määratule tähtsusele kogu maailma revolutsioonilises liikumises. «Nõukogude valitsuse langemise järel käiks kogu kapitalistlikus maailmas metsik valge terror, mille siht oleks kommunistlikku liikumist vereojadesse uputada,»[290] öeldi selles.

Resolutsioonis näidati imperialistlike riikide kontrrevolutsioonilisi plaane esimese sotsialistliku riigi suhtes, kus ka Balti riikidel oli oma osa täita. Vastuvõetud otsuse esimese osa lõpus öeldi: «Balti riigid ei etendaks ses sõjakäigus mitte ainult tähtsa sõjategevuse baasi osa, vaid peaksid ketikoerteks olema, keda Nõukogude Venemaa peale ässitatakse. Balti maade töörahvas saaks selleks suurtükilihaks, mida punavägede vastu kihutatakse, kuna ta klassiteadlikum osa, kellelt sõjavastaseid väljaastumisi karta, 1919. a. eeskujul kas maha tapetakse või koonduslaagritesse topitakse. Kõige maailma proletariaadi kohus on abinõusid otsida, kuidas imperialiste kõige mõjuvamalt sundida käsi Nõukogude Venemaa küljest ära tõmbama.»[291] Sõja korral pidi proletariaat kogu oma «jõu kaalule panema, et Punastele vägedele võitu kindlustada».[292]

Resolutsioon paljastas samuti Pätsi valitsuse «abi» Nõukogude Venemaale, näidates selle tõelist iseloomu.

Kongress kutsus Eesti töörahvast üles võitma neid raskusi, mida kodanlik valitsus veeretab teele Nõukogude Venemaa abistamisel.

Erilist tähelepanu pööras EKP II kongress Nõukogude Venemaa toetamise küsimuses võitlusele imperialistide poolt Nõukogudemaale organiseeritava uue interventsiooniohu vastu. Selle ärahoidmiseks kohustas resolutsiooni kolmas osa parteid:

«a) suusõnal ja trükiteel sõjavastast kihutustööd laiades hulka-

---

[287] ENSV ORRKA, fond 1108, nim. 1, s.-ü. 150, l. 16.
[288] «Töö» 1921, nr. 6.
[289] EKPA, fond 6495, nim. 1, s.-ü. 84, l. 17.
[290] Sealsamas, l. 20.
[291] Sealsamas.
[292] Sealsamas.

des tegema, ära kasutades sõjavastast meeleolu demobiliseeritud sõdurite hulgas, talupidajate kartust rekvireerimiste ees jne.

b) sõjamoona ja sõjariistade sissevedu tuleb igal viisil takistada. Partei kollektiivid ja üksikud liikmed peavad sadamad ja raudteed valve alla võtma ja kõige agaramat kihutustööd tegema, et töölised sõjamaterjalide laadimisest ja edasisaatmisest loobuksid, streikidega niisugust transportiseerimist takistaksid, igast seesugusest sõjatarbeainete veost juhtivatele partei asutustele teatades, seda partei häälekandjates avaldades jne.» [293]

Sõja kuulutamise korral Nõukogude Venemaale kohustati parteid organiseerima üldstreike, kasutades selleks kõiki töölisorganisatsioone ja muid toetuspunkte töölisliikumises (ametiühinguid, Riigikogu ja omavalitsuste kommunistlikke rühmi jne.), vaatamata valitsuse poolt tarvitusele võetavaile survevahendeile. Otsuses öeldakse: «Niipea kui sõda tõeasjaks näib saavat, on partei liikmed, kes asuvad poliitilise järelvalve all, kohustatud tarvitusele võtma kõik abinõud selleks, et end mitte lasta areteerida. Ning niipea kui sõda on alanud, parteiorganisatsioonide juhtimisel haaravad relvad need partei liikmed, kelle ülesandeks on igal võimalikul viisil desorganiseerida valge vägede tagalat ja koos sellega toetada Punaarmeed, õhku lasta raudteesildu, sõjavarustusega rongid ja ešelonid rööbastelt välja lasta, rikkuda telegraafi ja telefoniliine, hävitada toiduainete ladusid, tungida kallale sõjaväe vedudele jne.» [294]

Võimaliku mobilisatsiooni korral pidi partei selle läbiviimist igati takistama.[295]

Resolutsiooni viimases (neljandas) osas kohustati EKP Keskkomiteed kohe pärast võimalikku mobilisatsiooni välja töötama üksikasjaline partisanisalkade organiseerimise plaan ja sõja puhkemisel korraldama selle plaani kohaselt kodanluse tagalas laialdast partisaniliikumist.

Parteiorganisatsioonid pidid arvele võtma kõik partei liikmed, kes on võimelised relva kandma, samuti ka need, kes on varem armees teeninud.

Keskkomiteel tuli astuda kontakti naabermaade — eelkõige Läti- ja Leedumaa kommunistlike parteidega, et kodanluse väljaastumise korral Nõukogude Venemaa vastu töötada koos nendega välja ühine tegevuskava.[296]

Kongressil «Nõukogude Venemaa seisukorra» kohta vastuvõetud resolutsioon tõestas eredalt, et EKP sammus otsustavalt ja kindlalt proletaarse internatsionalismi teed. Eestimaa Kommunistlik Partei seadis valitseva kildkonna ohjeldamatule natsionalistlikule propagandale vastu töötajate internatsionalismi vaimus kasvatamise.

---

[293] EKPA, fond 6495, nim. 1, s.-ü. 84, l. 20.
[294] Sealsamas.
[295] Sealsamas.
[296] Sealsamas.

EKP teine kongress seadis eesti kommunistide ette esmajärgulise tähtsusega ülesande — Nõukogude Venemaa kui maailma esimese töölisriigi tingimusteta kaitsmise. Eesti kommunistid pidid tegema kõik selleks, et see kants mitte ainult ei jääks püsima, vaid et ta muutuks järjest tugevamaks, jääks, nagu V. I. Lenin juba 1918. aasta algul ütles, «kindlalt püsima kui rahvusvahelise sotsialismi tõrvik ja kui eeskuju kõigile töörahva hulkadele».[297]

Eestimaa Kommunistliku Partei II kongressi päevakorra järgmise punkti — organiseerimisküsimused — all tegi ettekande Jaan Kreuks. Tema ettekande raskuspunkt oli suunatud organisatsioonilise töövormide leidmisele, mille kaudu toimuks illegaalse Eestimaa Kommunistliku Partei ja tema Keskkomitee mõju laiendamine töötava rahva hulkades.

Kongress pidas vajalikuks massilise legaalse revolutsioonilise partei loomist. Ta tunnistas õigeks Keskkomitee seisukoha kasutada selleks ära Eesti Iseseisvat Sotsialistlikku Tööliste Parteid. Viimane tunnistas III Internatsionaali, ehkki esialgu formaalselt, ja sellesse parteisse kuulus sel ajal peale oportunistlike liidrite ka palju revolutsiooniliselt meelestatud töölisi. Kongress otsustas jätkata EKP liikmete saatmist EISTP-sse. EKP liikmed pidid siin moodustama illegaalseid kommunistlikke kollektiive, kes töötaksid EKP Keskkomitee ja kohalike komiteede direktiivide järgi, teeksid revolutsioonilist selgitustööd EISTP liikmete hulgas ja paljastaksid selle partei juhtide oportunismi. Järgmiseks sammuks pidi kongressi otsuse kohaselt olema «laiade kommunistlike töölishulkade tõmbamine EISTP organisatsioonidesse».[298]

Suurt tähelepanu osutati kongressil organiseerimistööle sõjaväes. Selle küsimuse kohta vastuvõetud resolutsioonis rõhutati oma parteiorganisatsiooni loomise vajadust oma organisaatorite ja erilise sidevõrguga.

Partei organiseerimistöö ameti- ja töölisühingutes pidi hõlmama ka sotslikke ehk, nagu tol ajal nimetati, kollaseid ametiühinguid (näiteks ametnike, õpetajate, posti-telegraafi jt. ametiühinguid). Ka siin tuli luua kommunistlikke kollektiive, kes aitaksid neid viia revolutsioonilise klassivõitluse teele ja lähemale Punaste Ametiühingute Internatsionaali platvormile. Kommunistlikud rühmad pidid siin oma tööga saavutama seda, et need ametiühingud muutuksid massiorganisatsioonideks.[299]

EKP II kongress pidas vajalikuks igati toetada ametiühingute reorganiseerimist tootmisharude järgi, samuti maakondades asuvate maatööliste liitude orgaanilist sidumist linnatööliste ühingute ja olemasolevate kesknõukogudega, mis paneks aluse maa- ja linnatööliste ühise võitlusrinde loomisele kodanluse

---

[297] V. I. Lenin, Teosed, 26. kd., lk. 435.
[298] EKPA, fond 6495, nim. 1, s.-ü. 84, l. 19.
[299] Sealsamas.

vastu.[300] Kongress otsustas korraldada Eestis Punaste Ametiühingute nädala.

Suurt tähelepanu pööras kongress töötava noorsoo organiseerimise küsimusele. Töötavate noorte võitmiseks kommunistliku liikumise poole oli vaja ära kasutada ka legaalseid noorte organisatsioone, ignoreerimata isegi mõningaid kodanlikke noorsoo-organisatsioone, nagu näiteks skautide ja gaidide organisatsiooni. Ka siin tuli luua kommunistlikke kollektiive. Kogu noorsoo organiseerimist tuli teostada Kominterni ja Kommunistliku Noorsoo Internatsionaali otsuste alusel selle eesmärgiga, et kodanluse poolt keelatud Üle-eestimaalise Noorproletaarlaste Ühingu asemele ellu kutsuda uus noorte organisatsioon — Kommunistlik Noorsoo Ühing.[301]

Kongress nõudis Keskkomiteelt energilisemat tööd naisproletaarlaste hulgas, nende laiemat kaasatõmbamist töölisliikumisse. Selleks tuli asutada naiste organisatsioone vastavalt Kominterni ja rahvusvahelise naiskommunistide II kongressi otsustele.[302]

Lõpuks rõhutas kongress, et parteil tuleb rohkem tähelepanu pöörata ka ühistegevusliikumisele — kooperatiividele. Selle kohta vastuvõetud otsuses märgiti: «Kollektiivide loomise kaudu kooperatiivides (tarvitajate ühisustes) tuleb mõju avaldada ühistegelise liikumise peale. On tarvilik proletaarliste kooperatiivide keskkoha loomine ja uute asutamine kohtades, kus neid veel ei ole ja mis tööliste poolest rikkamad kohad on.»[303]

Läbirääkimiste ajal organisatsioonilistes küsimustes tekkis elav mõttevahetus (üldse võeti 48 korda sõna[304]) parteitöös legaalsete võimaluste kasutamise üle. Oma rõhuvas enamuses leidsid sõnavõtjad vajaliku olevat, selleks et mitte eralduda töötavatest massidest, siduda partei põrandaalune tegevus töölisliikumise legaalsete vormidega.

Eestimaa Kommunistliku Partei teine kongress valis üheksaliikmelise Keskkomitee, kuhu kuulusid J. Anvelt, V. Kingissepp, J. Kreuks, J. Linkhorst (temast sai hiljem reetur), H. Pöögelmann, H. Rebane, O. Rästas, E. Strauch, R. Vakmann, ja kolmeliikmelise revisjonikomisjoni (J. Mänd jt.).[305]

Oma tööd lõpetades võttis EKP II kongress vastu manifesti Eesti töölisklassile. Manifest, mis ilmus 10 000 eksemplaris, andis lühidalt edasi kongressil heakskiitmist leidnud põhimõtted.[306] «Meie kongress,» öeldi selles, «pühendas kogu oma tähelepanu, kogu oma jõu sellele, kuidas võidelda töötajate avangardis kurnajate valitsuse vägivalla vastu, kuidas koondada ja kasvatada

---

300 EKPA, fond 6495, nim. 1, s.-ü. 84, l. 19.
301 Sealsamas.
302 Sealsamas.
303 Sealsamas.
304 Sealsamas, l. 17.
305 Sealsamas.
306 Sealsamas, l. 20—21.

klassijõude ja proletariaadi teadlikkust selleks, et ta oleks võimeline murdma ekspluataatorite võimutsemist ja saama valitsevaks klassiks. Kongress püstitas nõudmised võitluses töörahva olukorra parandamise eest, kuid ühtlasi ka revolutsioonilise töölisliikumise lõppeesmärgi — proletariaadi diktatuuri eest.»

Erilist tähelepanu pöörati manifestis partei loosungitele lähemate päevaülesannete kohta, millest tähtsamad olid võitlus 8-tunnilise tööpäeva ja elatusmiinimumile vastava tööpalga kehtestamise eest, tööliste kindlustamise eest ettevõtjate kulul, poliitilise amnestia eest, töörahvale täieliku sõna-, trüki-, koosolekute- ja organiseerimisvabaduse kindlustamise eest, igakülgse toetuse eest Nõukogude Venemaale jne. Manifestis jäid endiselt kõlama ka loosungid, mis mobiliseerisid töötajaid võitlusse lõppeesmärgi saavutamise eest: «Maha Eesti härrasriik! Elagu Eesti Nõukogude Vabariik! Elagu Eestimaa vennalik liit Nõukogude Venemaaga!»

Eestimaa Kommunistliku Partei II kongress tuli kokku ajal, mil kogu maailma kodanlus oli pealetungile asunud. Töölisklassi esimeseks ning peamiseks ülesandeks oli see pealetung tagasi lüüa, valmistudes samal ajal rünnakuks kapitali vastu. EKP II kongressi tähtsus seisnebki eelkõige selles, et ta oma otsustega relvastas Eesti proletariaadi avangardi, näidates ära vahendid Eesti töötajate organiseerimiseks partei võitluslipu alla. Ta määras kindlaks töötavatele hulkadele lähenemise teed, rõhutades nende igapäevaste elunõudmiste toetamise vajadust. Võitlust nende vajaduste elluviimise eest tuli kasutada proletariaadi klassiteadvuse kasvatamiseks.

Ka organisatsiooniliste töövormide leidmisel näitas kongress parteile kätte õige suuna. Hinnata tuleb siin otsust illegaalse Kommunistliku Noorsoo Ühingu töö kohta. Kongressi otsuste ellurakendamine muutis 1921. a. esimesel poolel ellukutsutud Eestimaa Kommunistliku Noorsoo Ühingu kogu meie töölisnoorsoo kasvatajaks ja organiseerijaks.

Eluliseks osutus kongressi otsus EISTP baasil legaalse revolutsioonilise töölispartei organiseerimise kohta. Viimasest kasvas hiljem välja Eestimaa Töörahva Partei — tegelikult Eestimaa Kommunistliku Partei legaalne organisatsioon, kellel oli suur tähtsus meie töötava rahva poliitilisel kasvatamisel ja organiseerimisel aastail 1923—1924.

EKP II kongressi otsuste elluviimisel kerkis partei ette peamise ülesandena eelkõige hulkadele lähenemine. Selle ülesande täitmine nõudis aga parteilt nii oma organisatsiooniliste kui ka ideoloogiliste jõudude mobiliseerimist. Igasse suuremasse vabrikusse ja töökotta tuli rajada oma kollektiiv, tuli luua sidemed ka nende valdade ja alevitega, nende sõjaväeosadega, kus parteil seni oma rakukesed puudusid või isegi poolehoidjaid polnud. Teravamalt kerkis päevakorda iga partei liikme teoreetilise taseme tõstmise, iga parteilase enesetäiendamise küsimus.

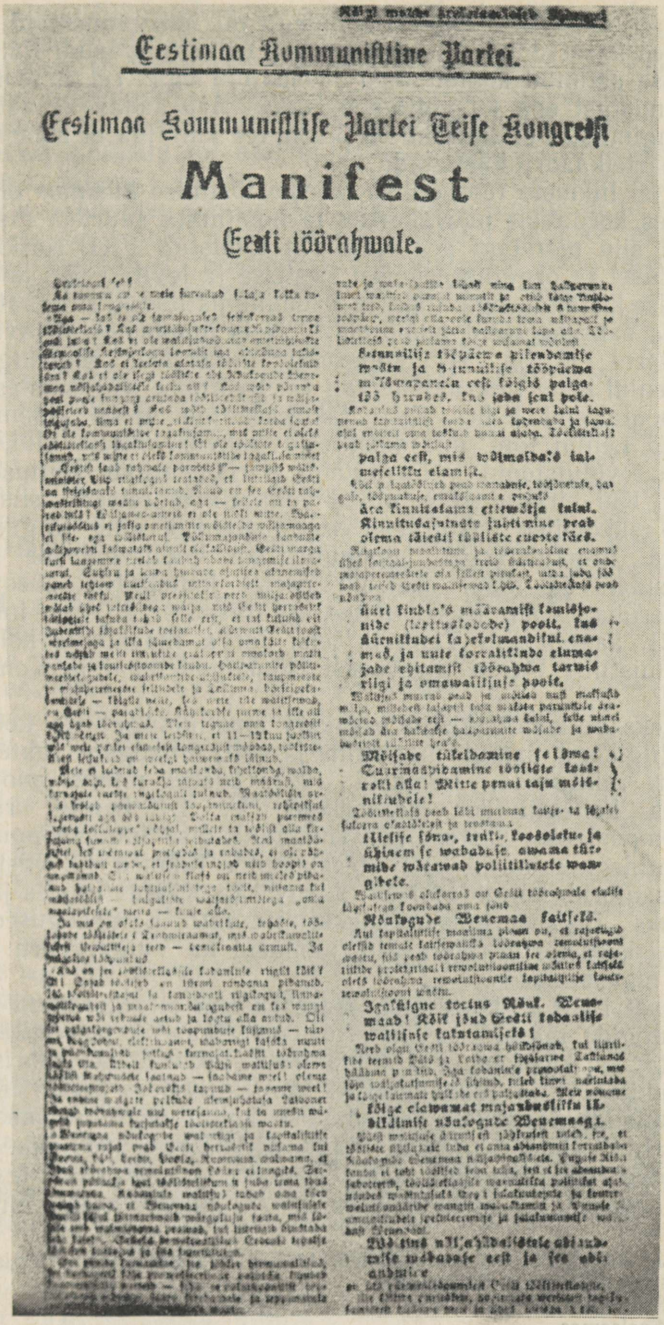

Eestimaa Kommunistline Partei.

Eestimaa Kommunistlise Partei Teise Kongressi

Manifest

Eesti töörahwale.

EKP II kongressi manifest «Eesti töörahvale!».

Seoses kodanluse repressioonidega oli hulk vanemaid, klassivõitluses karastunud seltsimehi reast välja langenud. Palju äsja parteisse astunud kommuniste ei omanud aga veel ei teoreetilist ettevalmistust ega ka võitluskogemusi. Arusaadav, et valge terrori tingimustes ei suutnud Keskkomitee küllaldasel määral vajalikku parteikaadrit kasvatada.

Partei liikmete teoreetilise taseme tõstmise küsimus oli Keskkomitees korduvalt päevakorras ja hoolimata suurtest raskustest suudeti siin mõndagi ära teha. Nii toimetati EKP Keskkomitee korraldusel ja organiseerimisel Eestisse ja levitati siin koos muu illegaalse kirjandusega ajakirja «Kommunistitšeski Internatsional» vene- ja saksakeelseid numbreid.[307] Neis numbrites oli avaldatud Kominterni II ja III kongressi materjale, sealhulgas ka V. I. Lenini kõne Internatsionaali vastuvõtmise tingimustest, kõne parlamentarismi kohta, EKP taktikast jne. Eesti kommunistid arutasid Lenini töid, mis käsitlesid rahvusvahelist olukorda ja maailmarevolutsiooni väljavaateid, parlamentliku võitluse küsimusi.[308] Kui kirjandust ei olnud võimalik muretseda, siis käisid EKP Keskkomitee vastutavad organisaatorid ning Riigikogu ja Tallinna linnavolikogu kommunistlike töölisrühmade liikmed töölisasulais ja maal sealseid partei kollektiive suusõnaliselt instrueerimas. EKP Keskkomitee organisaator J. Aren informeeris 1921. aastal tihti Tapa ja teisi Järva maakonna kollektiive Kommunistliku Partei tegevusest Nõukogudemaal ja Kominterni tööst.[309]

Selleks et kommunistid oskaksid ametiühingute ja kodanliku Eesti Riigikogu, samuti maakonna ja vallavolikogude suhtes õiget taktikat rakendada, toimusid 1921. aastal mitmel pool kohalikkudes kollektiivides koosolekud V. I. Lenini raamatu ««Pahempoolsuse» lastehaigus kommunismis» tundmaõppimiseks. Referaatidega esinesid EKP Keskkomitee liikmed või vastutavad organisaatorid. Nii pidas 1921. a. suvel O. Rästas Paides ja Lehtses kaks instrueerimiskoosolekut-referaati. Samasugused instrueerimiskoosolekud-referaadid toimusid ka Valga, Võru ja reas teistes maakondades.

Pärast EKP II kongressi, seoses partei ette kerkinud ülesandega tungida massidesse, muutus parteikaadri teoreetilise ettevalmistamise küsimus eriti aktuaalseks. 1921. a. novembris andis Keskkomitee välja juhendi «EKP kollektiividele nende liikmete-kommunistide teadmiste laiendamise kohta eneseharimise teel», mis avaldati «Kommunistis».[310] Juhend kohustas kohalikke parteikollektiive organiseerima oma liikmete teoreetiliste teadmiste süvendamiseks ja laiendamiseks 3—7-liikmelisi ringe ning kor-

---

[307] J. Saat, Kuidas me uurisime Lenini töid kodanlikus Eestis, «Eesti Kommunist» 1960, nr. 4, lk. 44—45.

[308] Sealsamas, lk. 46.

[309] Sealsamas.

[310] «Kommunist» nr. 26(49), 26. nov. 1921.

raldama partei liikmetele populaarteaduslike ja tähtsamate partei tegevust ning marksismi-leninismi aluseid käsitlevate teoste ühislugemist koos vastastikuse mõttevahetusega loetu üle. Õppused niisuguses ringis pidid toimuma teoreetiliselt tugevama partei liikme juhtimisel, keda ringi tööst osavõtjad endi hulgast valisid. Et parteisse kuulusid tol ajal valdavas enamuses lihttöölised ja teoreetilisi õppusi hakati läbi viima alles esmakordselt, siis nägi Keskkomitee juhend ette isegi kõige algelisemaid võtteid teoreetiliste teadmiste baasi omandamiseks. Õppusel pidi üks seltsimees raamatust, brošüürist või ajalehest ette lugema ja omalt poolt loetu kohta täiendusi või märkusi tegema. Seejärel avaldasid ülejäänud ringi liikmed oma arvamusi, täiendades läbivõetavat materjali konkreetsete näidetega. Kui mõni küsimus jäi arusaamatuks, tuli ringi juhatajal pöörduda vastava parteikollektiivi organisaatori poole.

Õpperingide asutamise ja nende regulaarse töö eest pidid erilist hoolt kandma kohalikud maakonna või linna parteiorganisatsioonid. 1921. a. lõpul ja 1922. aasta algul tegutsesid niisugused teoreetilised õpperingid reas parteikollektiivides, näiteks Tallinnas, Harjumaal, Viljandimaal ja Pärnumaal, kus muuhulgas tutvuti ka tähtsamate parteidokumentidega («Kommunistis» ilmunud artiklid, Kominterni II ja III kongressi materjalid, «Kommunismi Aabits» jne.).[311] Järva maakonnas tegutsesid teoreetilised ringid Tapal, Lehtses ja Väätsal. «Mäletan,» kirjutab ringist osavõtnu J. Saat, «et Tapa ringis õpiti tundma Lenini teost ««Pahempoolsuse» lastehaigus kommunismis» ja «Kommunistlikus Internatsionaalis» avaldatud Lenini töid. Kuna ringi liikmete sagedane kooskäimine oli väga ohtlik, siis luges iga ringi liige neid teoseid omaette, ja kokku tuldi enamasti läbiloetu ühiseks arutamiseks kas jalutuskäigul vabas õhus või mujal, ilma et kirjandust oleks kaasa võetud.»[312]

Et EKP II kongress pööras suurt tähelepanu töö intensiivistamise vajadusele noorsoo hulgas, avaldas «Kommunist» eraldi juhendi enesetäiendamise kohta õppiva noorsoo hulgas.[313] Keskkomitee tegi parteiorganisaatoritele ülesandeks moodustada kohtadel, kus see võimalik, õpperinge eraldi töötava ning õppiva noorsoo jaoks. Neist ringidest võisid osa võtta peale noorte parteilaste ka kommunistide poolehoidjad. Kõrvuti marksistlike teoste ühislugemisega tuli noorte õpperingides organiseerida ka referaatide koostamist ja nende ettekandmist. Õppeaasta jooksul pidi iga ringi liige esinema vähemalt ühe referaadiga. Referaat arutati ringis läbi ja seda täiendati ringi liikmete poolt. Nii ümbertöötatult saadeti ettekanne mõnele Keskkomitee poolt määratud seltsimehele läbivaatamiseks. Kui referaat seda vääris,

---

311 ENSV ORRKA, fond 949, nim. 2, s.-ü. 122, l. 1—4.
312 J. Saat, Kuidas me uurisime Lenini töid...
313 «Kommunist» nr. 26(49), 26. nov. 1921.

avaldati ta partei ajakirjanduses või saadeti teesidena teistele partei- või töölisorganisatsioonidele. Et kergendada niisuguste referaatide valmistamist, juhatas «Kommunist» mõnikord kätte soovitava kirjanduse, samuti avaldas mitmete soovitavate referaatide teemad, näiteks «Komintern ja Eesti töölisklass», «Kommunism ja ametiühingud», «Eesti sotsid».[314] Kahjuks ei ole seni õnnestunud kindlaks teha, kui palju ja nimelt missuguseid selliseid õpperingides ettekantud referaate avaldati või paljundati ning teistele parteiorganisatsioonidele laiali saadeti. Ent kui otsustada selle järgi, et 1922. a. ilmus partei- ja töölisajakirjanduses rida konkreetselt Eesti olusid käsitlevaid aktuaalseid samateemalisi teoreetilise iseloomuga artikleid ja et arhiivides on leitud rida masinakirjas ning šapirograafil paljundatud teoreetilisi referaate, mis on saadetud töölisorganisatsioonidele, siis võib oletada, et teatud arv nendest tuli õppiva noorsoo enesetäiendamise ringidest.[315]

1921. a. oktoobrikuu teisel poolel arutas EKP Keskkomitee Poliitbüroo üksikasjaliselt partei propaganda- ja agitatsioonitöö küsimust.[316] Töö tõhustamiseks kohalikes parteiorganisatsioonides otsustas Poliitbüroo välja töötada konkreetse kava loengute korraldamise kohta parteikollektiivides ja hakata saatma töölisühingutele referaate Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu nimel.

1921. aastal oli Eesti kommunistide hulgas elavaks arutlusaineks Nõukogudemaa uue majanduspoliitika (nepi) küsimus. Oma kõnedes VK(b)P X kongressil ja Kominterni III kongressil põhjendas V. I. Lenin sõjakommunismilt uuele majanduspoliitikale ülemineku vajadust, näidates seejuures, et töölisklass peab sotsialismi ehitama tingimata koos töötava talurahvaga. Töölisklassi ja töötava talurahva liidu kindlustamiseks asendas Nõukogude valitsus toiduainete andmise kohustuse toitlusmaksuga ja lubas talupoegadel turul vabalt müüa oma toodangu ülejääke.

Eesti kodanlus ja sotsid tegid sel puhul suurt lärmi, väites, et Venemaal olevat kommunism läbi kukkunud ja kapitalism taastatud. Kuid ka kommunistide hulgas oli inimesi (P. Lepp, J. Rästas jt.), kes ei saanud aru VK(b)P uuest majanduspoliitikast, kes arvasid, et üleminek kapitalismilt sotsialismile ja kommunismile toimub järsku, ilma üleminekuperioodita, ja et kohe pärast revolutsiooni kaob ära raha ning hakkab kehtima põhimõte «igaühele tema vajaduste järgi».

Selleks et partei liikmetele nepi põhimõtet selgeks teha, korraldas Keskkomitee rea referaate V. I. Lenini kõnede ja ettekannete alusel.[317]

Nii hoolitses EKP Keskkomitee parteikaadri teoreetilise taseme

---

[314] «Kommunist» nr. 26(49), 26. nov. 1921.

[315] EKPA, fond 6495, nim. 1, s.-ü. 100, l. 36—39, 40—48; sealsamas, fond 27, nim. 1, s.-ü. 637, l. 67—73.

[316] EKPA, fond 4907, nim. 1, s.-ü. 43, l. 1.

[317] J. S a a t, Kuidas me uurisime Leninit ...

tõstmise eest. Tänu Keskkomiteele olid parteikollektiivid töölisasulais ja maal informeeritud tähtsamatest rahvusvahelise töölisliikumise sündmustest, samuti ka sotsialistlikust ülesehitustööst Nõukogudemaal ja VK(b)P siseelust, sealhulgas VK(b)P X ja XI kongressi otsustest ja resolutsioonidest uue majanduspoliitika kohta ning ametiühingute osast ja ülesandeist uue majanduspoliitika tingimustes, partei võitlusest trotskistliku opositsiooni vastu.

Et EKP pidas propaganda- ja agitatsioonitöös väga tähtsaks kommunistlikku ajakirjandust, otsustas Poliitbüroo teha oktoobrikuu lõpul Tallinna Ametiühingute Kesknõukogule ettepaneku hakata uuesti taotlema luba oma legaalse häälekandja väljaandmiseks. Uuele häälekandjale pidid hakkama kaastööd tegema ka parteiorganisatsioonid. Samas määras Poliitbüroo uue loodava legaalse ajakirja illegaalseks toimetajaks V. Kingissepa.[318]

Novembri algul õnnestus kodanlikult valitsuselt saada töölisajakirja väljaandmiseks luba. Uus legaalne ajakiri kandis nime «Töö». 5. novembril ilmus «Töö» esimene number. Juhtkirjas «Meie eeskava» teatas ajakiri, et ta «tahab klassivõitluse alusel seisvate punaste, niihästi linna kui maatööliste ametiühingute häälekandja olla». Ajakiri seadis oma lähemaks ülesandeks võitluse töötajate kõige aktuaalsemate nõudmiste rahuldamise eest, nagu tööpäeva pikkuse kindlaksmääramine, palga tõstmine ja töötajate riiklik kindlustamine, Ülemaalise Ametiühingute Kesknõukogu loomine, samuti ka maatööliste võitluse ühendamise linnatööliste võitlusega nii organisatsiooniliselt kui ka taktikaliselt.

Rõhuv enamus ametiühingute kesknõukogusid tunnistas ajakirja oma häälekandjaks. «Töö» ilmus kolm korda kuus ja avaldas pidevalt artikleid töörahva mitmesugustelt elualadelt. Ta aitas tõhusalt kaasa ametiühingute reorganiseerimisele ja nende töö elavamaks muutmisele.

Pärast EKP II kongressi hakkas partei häälekandja «Kommunist» ilmuma sagedamini. Alates 1. detsembrist 1921 suurendati ajalehe formaati. Kirjasaatjate võrgu laiendamiseks kohustas Keskkomitee iga partei õpperingi saatma kohaliku parteiorganisaatori kaudu «Kommunistile» kord kuus vähemalt kaks sõnumit kohaliku ümbruse ja töörahva elust.[319] Ajalehele saadetavad sõnumid tuli enne õpperingi koosolekul ühiselt läbi arutada, et kindlaks teha, kas nad tõesti vastavad tegelikule olukorrale. Üldse hakkasid 1922. aastal nii «Kommunist» kui ka «Töö», samuti teised revolutsioonilistel positsioonidel seisvad tööliste häälekandjad senisest rohkem valgustama kohapealseid sündmusi. Nii näiteks ilmusid «Kommunistis» sõnumid pealkirja all «Orja elu riigikaevandustes» [320], «Keksib oma vägevusega nagu riiakas külapoiss» [321], «Hiiu-

[318] EKPA, fond 4907, nim. 1, s.-ü. 43, l. 2—3.
[319] Sealsamas, l. 2.
[320] «Kommunist» nr. 22 (45), 21. okt. 1921.
[321] Sealsamas.

Kärdla mõisa ja vabriku tööliste elust»[322], «Pärnu kalameeste orjaelust»[323] jt., kus kirjasaatjad konkreetselt rääkisid ühe või teise tehase tööliste elust ja võitlusest. Sagedamini kui varem avaldati ajakirjanduses maatööliste elu käsitlevaid sõnumeid, nagu «Viljandi hallparun töölist petmas»[324], «Kuidas tõusik tekkis»[325]. Mitmetes artiklites kõneldi näiteks Peningi, Puiatu, Pikavere ja teiste mõisate tööliste raskest olukorrast.[326]

EKP Keskkomitee poolt propagandatöös tarvitusele võetud abinõud soodustasid kommunistliku ajakirjanduse levikut, tema kaudu kajastati üha rohkem tööliste ja töötava talurahva muresid, järjekindlamalt tungis töötajateni revolutsiooniline tõesõna.

Nagu nägime, olid EKP II kongressil tähtsal kohal küsimused töö organiseerimisest noorsoo ja töötavate naiste hulgas ning ametiühingutes. Seepärast otsustas Keskkomitee Poliitbüroo 17. oktoobril kutsuda ellu propagandistide koolid kaadri ettevalmistamiseks noorsoo ja naiste organisatsioonides ning ametiühingutes.[327] 1921. a. lõpul alustasid Tallinnas tööd kaks propagandistide kooli.[328]

Kohe pärast II kongressi tugevdas EKP Keskkomitee tööd ka maakondade parteiorganisaatoritega. Nende koosseisu suurendati revolutsioonilises võitluses kasvanud seltsimeestega. Keskkomitee töötas vastutavate parteiorganisaatorite jaoks välja töökavad, samuti instruktsioonid kogu parteikollektiivi juhtimiseks.[329] Eri otsuse kohaselt pidid vastutavad parteiorganisaatorid, samuti Keskkomitee liikmed asutama oma tegevuspiirkonna tihedamini asustatud kohtades töölisorganisatsioone ja aitama neil läbi viia nõupidamisi ning konverentse.[330]

15. novembril 1921 võttis Keskkomitee vastu otsuse aktiviseerida revolutsioonilist tööd kodanlikus armees teenivate töörahva poegade seas. Keskkomitee määras sõjaväeosade parteiorganisaatoritele ka asetäitjad.[331] H. Alliku, O. Sepre jt. aktiivse tegutsemise tulemusena sõjaväelaste hulgas kasvas siin parteikollektiivide arv.

Töölisklassi ühtsuse eest peetavas võitluses oli tarvis ametiühingute tööd lähendada organiseerimata töölistele ja tõmmata uusi töötajaid ametiühingutesse. Ka seisis ees töölisühingute reorganiseerimine. Seepärast pööras partei erilist tähelepanu ametiühingu juhtivate töötajate ettevalmistamisele. EKP Keskkomitee

---

[322] «Kommunist» nr. 16 (41), 21. sept. 1921.
[323] Sealsamas, nr. 27 (50), 19. dets. 1921.
[324] Sealsamas, nr. 28 (45), 21. okt. 1921.
[325] Sealsamas.
[326] «Kommunist» nr. 21 (44), 12. okt. 1921; nr. 27 (50), 19. dets. 1921 jt.
[327] EKPA, fond 4907, nim. 1, s.-ü. 43, l. 1.
[328] Sealsamas.
[329] Sealsamas.
[330] Sealsamas, l. 2—3.
[331] Sealsamas.

Kõigi maade töölised, ühinege!

Töö

Toimetus ja talitus: Tallinnas, Gogoli puiestee nr. 4, Tööliste Keldris. Telef. — 1301.

Üksik nummer 5 mk.

Ilmub ajakirjana 3 korda kuus.

Nr. 5. Laupäeval, 10. detsembril. 1921.

Sisukord: Punaste ametiühisuste nädal Eestis. — Tallinna ametiühisused — tööliste klassivõitluse kants. — Tallinna wabrikuwanemate nõudmised ja riigikogu. — Mujata on seegi pimestamise manöövver. — Kas kommunismi wõi reformismi panokrati? — Majanduspoliitikast nelsukorrast Wenemaal. — Uue majanduspoliitika tagajärgedest Wenemaal.

Tööliste ja teenijate ühine wäerind palgakärpijate — wabrikantide-ühisuse ja walitsuse ühise pealetungimise wastu! Et miskit palgaalandamist, waid olamismiinimumi seadusandlik maksmapanemine! Kes tööd teeb, peab süüa saama!

Punaste ametiühisuste nädal Eestis.

Juba kaugemat aga ole Tallinna Keskõukogu ringkondades kawatsus korraldada [illegible] nädalat, kus selgitatakse ametiühisuste wõitluse ülesandeid ja ühendused ning ametiühisustele uusi liikmeid juurde wõidetakse. Aga tänawu kawatsetakse seekord nädalat ametiühingute, kongresside wahel aga aga, vaid — pühendada tõsisemalt ja tulemalt ametiühingute ja nii huigelise ametiühisuste tegelaste kimmutamine. Kuid ajapuudusel on weel tunginwamalt tarwilikuks pidanud nädala korraldamine, et ametiühisust tõsedamalt sidada huikadega ja ametiühisustele uut weri laigematest tööliste-huikadest juure saada. Asjale andis tõuke Inimese ametiühisuste Internatsionaali poolt 1.—8. detsembri peale wäljakuulutatud ülemaailmne punaste ametiühisuste nädal. Meil Eestis algab see nädal 11. detsembril.

Missugused on need päämõtted, mis ametiühisustel liikumisel praegu lahendada? Ja mispoolest lähewad siin lääku kollased ameühisused punastest?

Üleilmise ametiühisuslise liikumise p e a- Ameühisuste Amsterdami Internatsionaali on rahwusliste ametiühisuste organisatsioonide mehhaaniline ühendus, mis[illegible] tähtsust rahwusvahelises mõttes : Amsterdami Internatsionaal ei korralda egasuguseid ühisnõudmisi ega ühisaktsioone. Temaste kuuluwad esimeste ametiühisuslised organisatsioonid on oma eesmärgiks alati wabaks ja teisega wõitlema. Nii nõuawad Amsterdami alla kuuluwad Saksa ametiühisused koewad Silesia äravõtmist Poola poolt kõige nurjutamiks töötseks. Inglise sõeltööliste huigistreigi murdsid Meli ütelda Saksa ja Prantsuse sõeltööliste ametiühisused, sest Inglise sõeltööliste streik sai murtud Saksa ja Prantsusmaalt sissewoetud kiwisõega. Aga kõigi nende kolme maa sõeltööliste ametiühisused kuuluwad Amsterdami Internatsionaali. Praegu on kapitali pealetungimine rahwuswahelseks nähtuseks saanud — kõigil mail käribitsike töölisi ja pikendatakse tööaeg, aga Amsterdami Internatsionaalil ei ole wähematki tahtmist kapitalistidelassi rahwuswahelise pealetungimise wastu tööliste-

Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu ajakiri «Töö».

juhtimisel viidi Tallinnas 11.—18. detsembrini läbi Punaste Ametiühingute nädal. See andis juurde palju uusi liikmeid, mille tulemusena ametiühinguorganisatsioonid tugevnesid. Kuid kodanlik valitsus ei lubanud endiselt Üle-eestimaalist Ametiühingute Kesknõukogu moodustada. Initsiatiivi ametiühingute ülemaalise juhtiva keskuse ellukutsumiseks võttis uuesti enda kätte Tallinna Kesknõukogu. Ta kavatses koos mõnede teiste töölisühingutega kutsuda 4. detsembriks Tallinnasse kokku üle 200 ametiühinguorganisatsiooni esindaja, et ühiselt nõu pidada Eestimaa Ametiühingute II kongressi kokkukutsumise ettevalmistamise ja ametiühingute ajutise ülemaalise juhtiva organi moodustamise üle. Politsei ei andnud aga selleks nõupidamiseks luba.[332] Et ametiühingute

[332] ENSV ORRKA, fond 1753, nim. 2, s.-ü. 1, l. 91—92; Riigikogu protokollid, 4. istungjärk, 1921, veerg 749.

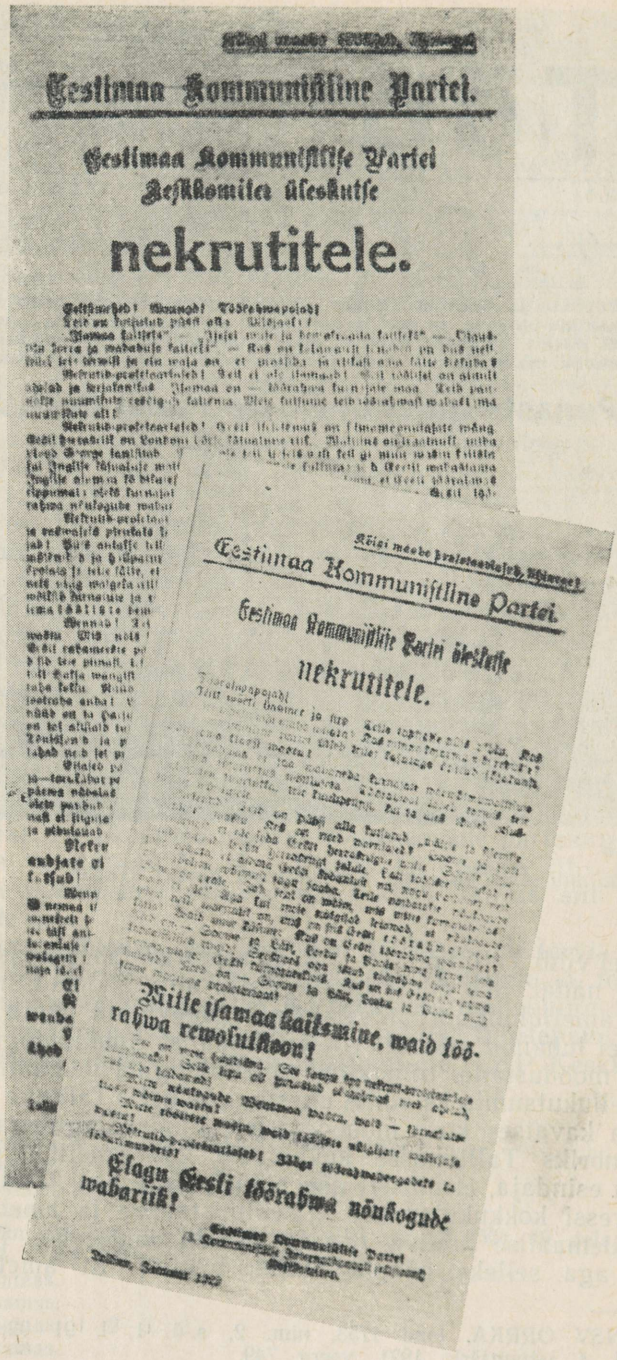

Eestimaa Kommunistline Partei.

Eestimaa Kommunistliste Partei
Keskkomitee üleskutse

nekrutitele.

Eestimaa Kommunistline Partei.

Eestimaa Kommunistliste Partei üleskutse

nekrutitele.

Mille isamaa kaitsmine, waid töörahwa rewolutsioon!

Elagu Eesti töörahwa nõukogude wabariik!

EKP Keskkomitee üleskutseid nekrutitele.

tööd siiski mingil määral koordineerida, kutsus EKP Keskkomitee Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu kaudu detsembri keskpaiku poollegaalselt Tallinnas kokku suuremate linnade (Tallinna, Pärnu, Tartu, Valga jt.) ametiühinguorganisatsioonide esindajate nõupidamise.[333] Siin arutati ametiühingute reorganiseerimise ja teisi töölisklassi igapäevast elu puudutavaid küsimusi. 1921. aasta lõpul viidi kuues maakonnas läbi ka maatööliste ühingute konverentsid. Viies maakonnas läksid maatööliste ühingute juhatused partei mõju all olevate revolutsiooniliste töölisesindajate kätte. Ainult ühes — Tartu maakonnas — jäi maatööliste ühingu juhatus parempoolsete isesotside mõju alla.[334]

EKP II kongressil arutatud tähtsamate küsimuste — partei organiseerimistöö ja taktikalised ülesanded — põhituum seisnes selles, et valge terrori tingimustes oskuslikult kasutada kõiki legaalseid tegutsemise vorme, võttes sel teel osa töörahva võitlusest oma igapäevaste elunõudmiste eest ja suunates kogu töölisliikumist revolutsioonilistele väljaastumistele kodanluse vastu.

Seega oli EKP teine kongress Eesti töötajate ühisrinde ettevalmistamise kongress.

§ 4. Töörahva Ühise Väerinde taktika rakendamine

1920. aasta lõpul ja 1921. aasta algul toimusid rahvusvahelisel areenil olulised muutused. Imperialistlik kodanlus ei suutnud avalikus relvastatud võitluses purustada nõukogude võimu Venemaal, Ukrainas, Taga-Kaukaasias ja Kesk-Aasias. Nõukogude rahvale algas pärast kodusõjas saavutatud võitu hingetõmbeaeg, mis lubas tal asuda sotsialismi ülesehitamisele. Kahe erineva süsteemi vahel tekkis teatud tasakaal.

Pärast Suurt Sotsialistlikku Oktoobrirevolutsiooni tekkinud noortel kommunistlikel parteidel ei õnnestunud ajavahemikul 1918—1921 ületada kodanluse ja tema agentide poolt töölisliikumises tekitatud lõhet. See oli peamiseks põhjuseks, miks töölisklass sai reas maades lüüa. 1921. aastast alates alustas kodanlus üldist pealetungi nii majanduslikul kui poliitilisel rindel.

Kodanluse pealetung avaldus eelkõige tööliste reaalpalga süstemaatilises vähendamises ja tööpäeva pikendamises. Kodanlus püüdis nii sõjakulusid kui ka majanduskriisi raskusi panna kõigepealt töölisklassi õlgadele; ta katsus sõjategevuse tagajärjel häiritud kapitalistlikku tootmist arendada töölisklassi ja talurahva elatustaseme arvel. Kõikjal suurendas kodanlus repressioone töölisklassi, eriti aga kommunistlike parteide suhtes.

Kodanluse järjest kasvava pealetungi vastu tekkis tööliste hul-

[333] EKPA, fond 4907, nim. 1, s.-ü. 37, l. 4 ja sealsamas, s.-ü. 43, l. 2—3.

[334] EKPA, fond 4907, nim. 1, s.-ü. 37, l. 4; sealsamas, fond 6495, nim. 1, s.-ü. 100, l. 2.

gas stiihiline liikumine, mis taotles tõmmata ühisele tegevusele kõiki töölisparteisid ja -organisatsioone. Soovile luua töötajate ühisrinnet kaasnes töölishulkades lugupidamise ja usalduse kasv kommunistide suhtes, kes alati ja igasuguses olukorras kaitsesid tööliste majanduslikke ja poliitilisi huve.

Samal ajal kui kapitalistid alustasid rünnakut töölisklassi ja kommunistlike parteide vastu, laiendasid ka reformistlikud ja tsentristlikud parteid oma lõhestustegevust. Nähes masside kasvavat püüdu ühtsusele ja kommunistide autoriteedi kasvu, võtsid tsentristlike parteide liidrid masside oma mõju all hoidmise ja töölisklassi revolutsioonilise võitluse paralüseerimise eesmärgil ette manöövri. Inglismaa, USA, Prantsusmaa, Saksamaa jt. maade tsentristlikud parteid ning rühmad, kes varem kuulusid II Internatsionaali, katkestasid nüüd ametlikult suhted nn. Berni Internatsionaaliga (kes esines pankrotti jäänud II Internatsionaali järglasena) ja moodustasid 1921. aasta veebruaris nn. II ja $^1/_2$ (Viini) Internatsionaali. Selle sammu tõeliseks eesmärgiks oli peatada ajutiselt tsentristide leeri kuuluvate revolutsioonililiselt meelestatud tööliste üleminekut kommunistlike parteide poole.

Lõhestamise ja demagoogia vahendite kasutamisel ei olnud II ja II ja $^1/_2$ Internatsionaali liidrid sugugi kitsid töölisklassi ühtsuse loosungi tunnistamisega. Nad koketeerisid selle loosungiga, et petta proletariaati ja tõmmata ta kaasa kodanlusega koostöötamise reformistlikule teele.

Revolutsioonilise liikumise tõus ja noorte Nõukogude ametiühingute võitlus kõigi maade ametiühingute ühtsuse eest andsid Inglismaa, Prantsusmaa, USA jt. maade ametiühingute reaktsioonilistele juhtidele tõuke ametiühingulise liikumise edasiseks lõhestamiseks. Nende maade ametiühingute juhid asutasid rea Euroopa riikide ja Ameerika Ühendriikide ametiühingute kongressil Amsterdamis 1919. aasta juulis reformistliku rahvusvahelise ametiühingute liidu, mida hakati nimetama ametiühingute Amsterdami Internatsionaaliks. See liit ühines üldise reformistliku leeriga töölisliikumises, aidates tõmmata töölisi eemale nende avalikust võitlusest kodanluse vastu (nagu streikidest, meeleavaldustest) ja maha suruda proletariaadi massilisi väljaastumisi. Amsterdami Ametiühingute Internatsionaal lükkas korduvalt tagasi Nõukogude ja teiste progressiivsete ametiühingute ettepanekud koostöö kohta töölisklassi kaitsmisel pealetungiva kodanluse vastu ja püüdis lõhet rahvusvahelises ametiühingute liikumises üha süvendada. Ta seadis oma peamiseks ülesandeks võitluse töölisklassi ühtsuse vastu nii rahvuslikus kui ka rahvusvahelises ulatuses.

Kapitali ja reaktsiooni pealetung avaldus ka rahvusvahelistes suhetes. Imperialistlik kodanlus, saavutamata Nõukogude Venemaa purustamist sõja abil, tegi nüüd plaane majanduslikuks sõjaks Nõukogude vabariigi vastu eesmärgiga muuta Nõukogudemaa «rahulikul» teel oma asumaaks. Sel eesmärgil püüdsid Inglis-

maa, Prantsusmaa, Ameerika Ühendriikide ja teiste kapitalistlike riikide valitsused organiseerida Nõukogude-vastast rinnet, kuhu oli kavatsus tõmmata ka Poola, Läti, Soome ja Eesti reaktsioonilised valitsused. Küsimust Nõukogude-vastase rinde loomisest arutati korduvalt.

Kapitalistlike riikide kommunistlikud parteid olid sel ajal oma enamuses veel muutuva koosseisu ja väikesearvulise liikmeskonnaga parteid, kus esines olulisi sotsiaaldemokratismi igandeid ja «pahempoolset» sektantlust, kus sageli puudus tugev keskne juhtimine, ja mis peaasi — neil polnud laialdast mõju rahvahulkadele. V. I. Lenin oma kirjas saksa kommunistidele, mille ta kirjutas varsti pärast Kominterni III kongressi, iseloomustas olukorda kommunistlikes parteides tol ajal järgmiselt: «Määratu suures enamuses maades ei ole meie parteid veel kaugeltki, kaugeltki mitte niisugused, nagu seda peavad olema tõelised kommunistlikud parteid, tõesti revolutsioonilise ja ainsa revolutsioonilise klassi tõelised avangardid, kusjuures eranditult kõik partei liikmed võtavad osa rahvahulkade võitlusest, nende liikumisest ja igapäevasest elust.»[335]

Vaatamata revolutsioonilise aktiivsuse tõusule ja revolutsioonilise situatsiooni olemasolule reas maades, oli tunduv osa tööstusproletariaadist, kaubandusala töölistest ja teenistujatest (talurahvast rääkimata) väljaspool kommunistlike parteide mõju. Suur osa töölisklassist oli ikka veel sotsiaaldemokraatlike parteide ja II ning II ja $^1/_2$ Internatsionaali, eriti aga reformistlike ametiühingute mõju all.

Niisuguses olukorras ähvardas noori kommunistlikke parteisid, kes polnud veel jõudnud massidega tihedaid sidemeid luua, ideeline desorganiseerumine ja organisatsiooniline nõrgenemine, selle tagajärjel aga sattumine pealetungiva kodanluse poolt purustamise ohtu. Seepärast pidid kommunistlikud parteid tegema oma taktikas pöörde. Esmajärgulise tähtsuse omandas nüüd töölisklassi ühtse võitlusrinde organiseerimine.

Töölisklassi ühtsuse loomisele suunatud taktika töötasid välja juba Marx ja Engels, kes pidasid väsimatut võitlust mitmesuguste väikekodanlike voolude vastu. See taktika väljendas vajadust proletariaadi kooskõlastatud, ühiseks tegutsemiseks nii rahvuslikus kui ka rahvusvahelises ulatuses. Niikaua kui töölisklass on lõhestatud üksikuteks rühmitusteks, ei suuda ta mobiliseerida kogu oma jõudu võitluseks kapitali surve vastu, mida see pidevalt avaldab töörahva elutasemele ja tema poolt kätte võidetud vabadustele, rääkimata juba edukast pealetungist kodanlusele. Ilma töölisklassi ühtsuseta on edu tema võitluses võimatu.

V. I. Lenin omistas töölisklassi ühtsusele alati suurt tähtsust, pidades seda üheks tugevamaks relvaks töölisklassi võitluses sotsialismi eest. Ta ütles: «Töölisklassile on ühtsus vajalik... üht-

[335] V. I. Lenin, Teosed, 32. kd., lk. 495.

sus on tööliklassile lõpmata kallis, lõpmata tähtis. Killustatud töölised ei ole mitte midagi. Ühinenud töölised on kõik.» [336]

Bolševike partei eesotsas V. I. Leniniga näitas hiilgavat eeskuju tööliklassi koondamisel võitlusse igasuguste töölisliikumise desorganiseerijate ja lõhestajate vastu. Ta tõestas revolutsioonilise võitluse praktikas Venemaal tööliklassi ühtsuse vajadust altpoolt; seal veendusid massid isiklike kogemuste põhjal ühise väljaastumise jõus.

Olukord rahvusvahelises töölisliikumises 1921. aastal nõudis nende väärtuslike kogemuste üleandmist Kommunistlikule Internatsionaalile ja kõigi maade kommunistlikele parteidele.

Tuginedes objektiivse ajaloolise protsessi sügavale teaduslikule analüüsile ja põhjendades erinevate võitlusvahendite rakendamise vajadust erinevatel etappidel, seadis V. I. Lenin tööliklassi ette antud perioodil ülesande: peatähelepanu pöörata ühisrinde taktika kasutamisele. Selle taktika alused tehti teatavaks Kommunistliku Internatsionaali III kongressi teesides, mis töötati välja V. I. Lenini vahetul osavõtul ja mille kaitsmisele ta pühendas kongressil eri kõne.

Kominterni III kongress (1921. aasta suvel) tegi kokkuvõtte pärast imperialistlikku maailmasõda tekkinud noorte kommunistlike parteide juhtimisel toimunud võitlusest, üldistas saadud kogemusi ja määras kindlaks uue strateegilise ning taktikalise plaani. Ühisrinde taktika elluviimiseks esitas ta loosungi: «Massidesse!» Sellega püstitas kongress kõigi kodanlike riikide kommunistlike parteide ette eesmärgi võita tööliklassi enamik enda poole, pidades samal ajal halastamatut võitlust kodanluse peatoe — sotsiaaldemokraatide vastu.

Ühisrinde taktika väljatöötamisel võttis Kominterni III kongress lähtepunktiks eelkõige selle objektiivse fakti, et Euroopas ja Aasias seisis enamus organiseeritud proletariaadist II ning II ja $^1/_2$ Internatsionaali parteide ning revolutsioonilise liikumise vaenlaste poolt juhitavate ametiühingute mõju all. Nad olid seotud kindla partei- või ametiühingudistsipliiniga, mida nende organisatsioonide juhid kasutasid organisatsiooni tegevuse rakendamiseks imperialistliku kodanluse teenistusse. Seepärast pidid kommunistlikud parteid, tõstes esiplaanile ühisrinde taktika, veenma rahvahulki nende endi kogemuste najal nii üldise kui ka igapäevase võitluse käigus kokkulepliku, reformistliku poliitika hukatuslikkuses. Ühisrinde loomise aluseks ja selle otsustavaks meetodiks pidi saama kõigi tööliste mobiliseerimine ühisesse võitlusse tööliskassi ühiste nõudmiste eest.

Vastukaaluks reformistlikele katsetele laostada proletariaadi klassijõude seestpoolt, pidid kommunistid rahvahulki õhutama võitlusele klassiühtsuse eest. «Tööliste ühisrinde all tuleb mõista kõigi tööliste ühtsust, kes tahavad võidelda kapitalismi vastu —

[336] V. I. Lenin, Teosed, 19. kd., lk. 477.

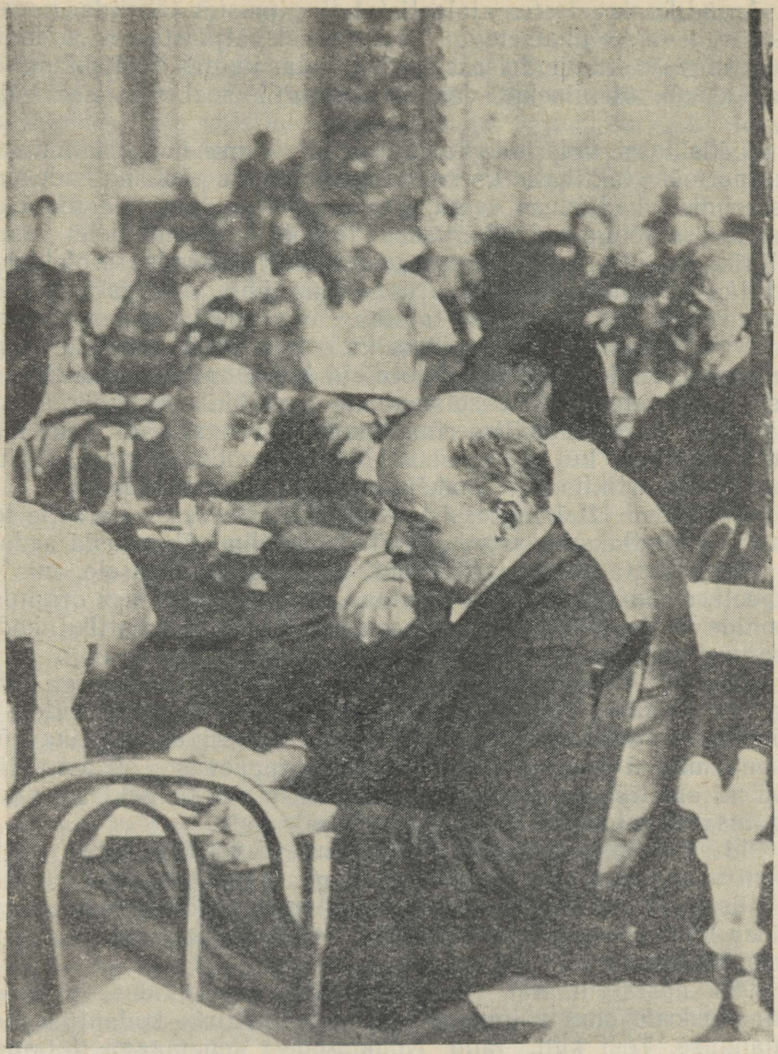

V. I. Lenin Kominterni III kongressil.

järelikult kaasa arvatud ka need töölised, kes praegu veel lähevad kaasa anarhistidega, sündikalistidega jne.»[337] öeldi Kominterni Täitevkomitee poolt 1921. aasta detsembris vastuvõetud teesides ühisrinde kohta.

---

[337] NLKP kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused, I osa, Tallinn, 1956, lk. 586.

Antud konkreetsetes ajaloolistes tingimustes tähendas see, esiteks, erinevate elukutsetega tööliste ühist väljaastumist kodanluse pealetungi vastu, ja teiseks, sedamööda, kuidas töölisklassi ühtsus kasvab, üleminekut vastupealetungile seal, kus see võimalik on.

Töölisklassi ühisrinde loomine pidi olema üheks kommunistlike parteide taktikaliseks sammuks laiemate töölishulkade organiseerimisel kodanluse vastu. Kommunistlikud parteid pidid oma igapäevase tööga rahvahulkades ja töötajate huvidele vastava poliitikaga võitma töölisklassi usalduse, vabastades proletariaadi järk-järgult sotsiaaldemokraatia ja ametiühingute reaktsiooniliste liidrite mõju alt. Ühisrinde taktika elluviimisel pidid kommunistlikud parteid oma tööga veenma ka sotsiaaldemokraatlike ja mitmesuguste teiste vaadetega töötajaid kommunistide poliitika õigsuses ning reformistlike sotsiaaldemokraatide poliitika reaktsioonilisuses, seega mobiliseerima kõik proletariaadi kui klassi jõud kodanluse kui klassi vastu. «Meie vajame ühisrinnet,» kirjutas V. I. Lenin artiklis «Me maksime liiga kallist hinda» [338].

Kominterni III kongressi loosung «Massidesse!» ja selle teostamiseks kindlaksmääratud ühisrinde taktika tähendasid seda, et on tarvis osata toetada töölishulkade püüdu ühtsusele, mis tuli altpoolt, et on tarvis osata ühendada töölisklassi kõigi organisatsioonide väljaastumisi ühise vaenlase — imperialistliku kodanluse vastu.

Kommunistlikku Parteisse mitte kuuluvate töölistega ühise tegevuse loomise initsiatiiv pidi aga kuuluma kommunistidele kui töölisklassi eesrindlikule väesalgale. Ühisrinde taktika õige rakendamine tähendas kommunistide igapäevast, süstemaatilist tööd nii ametiühingutes kui ka kõikides teistes töölisklassi massiorganisatsioonides.

Ühisrinde taktika osutus mitte ainult revolutsioonilise agitatsiooni teostamise, vaid ka rahvahulkade organiseerimise vormiks.

Niisugune oli ühisrinde taktika olemus. Alljärgnevas näeme, kuidas EKP rakendas seda taktikat konkreetsetes ajaloolistes tingimustes Eestis.

1920. aastal haaras kapitalistlikes suurriikides puhkenud majanduskriis oma võimusesse ka neist sõltuva kodanliku Eesti majanduse. Tõsi küll, tänu Nõukogude Venemaaga toimunud võrdlemisi elavale kaubavahetusele haaras majanduskriis, mis Lääne-Euroopas oli väga terav, Eesti rahvamajandust vaid osaliselt. Kuid ka siin toimus toodangu langus. Sajad ja tuhanded töötajad kandsid oma viimaseid hilpe, kuid Kreenholmi Manufaktuuri ladudes lamas kahesaja miljoni marga eest riiet.[339] 1920. aasta juuniks oli vabrikul valmisriiet ladudes 4 230 700 arssinat. 1920. aasta juunist 1921. aasta veebruarini valmistati veel 8 468 846

[338] V. I. Lenin, Teosed, 33. kd., lk. 299—300.
[339] «Kommunisti» lendleht nr. 23.

arssinat riiet. Samal ajal aga suudeti turustada vaid 2 268 031 arssinat ehk 21% kogu toodangust.[340] Vabrikute seismajäämise tõttu heideti sadu töölisi tänavale. Nii vallandati palju töölisi Tartu mööblivabrikutest.[341] «Mayeri» keemiatööstus ei kannatanud välja võistlust Saksamaaga, sajad töölised jäid siin tööta. Loodusvarade tööstuslik kasutamine püsis surnud punktis.

Metsatööstuse pani ajutiselt seisma ülemaailmse kriisi tagajärjel alanud metsamaterjali hinna langus Inglismaal. Ka turbatööstus ei arenenud. Andes 17. märtsil 1921 Riigikogus aru olukorrast tööstuse alal, teatas kaubandus-tööstusminister, et nüüd edeneb ainult üks «tööstus»-haru ja see on asunikkudele (s. o. hallparunite poegadele, kes said maad) eluhoonete ehitamine.[342] Kriisiaegse majanduse laostumist Eestis iseloomustas vabrikantide ühingu sekretär Mauritz ajalehes «Kaja» järgmiselt: «Metallitööstuses on tööpuudus, sest Eesti vabrikud võivad ainult Venemaale tööd teha. Kiutööstuses on asjad veel halvemad. Kreenholm ja Sindi seisavad. Laod on kaupa täis, kuid nende jaoks puudub turg. Paberitööstust ähvardab 1. maist seismajäämine paberi müümata tagavarade rohkuse tõttu ladudes. Puutööstus vaagub hinge. Nahatööstuses on seisak, sest varemalt sisseostetud nahkade hind olevat langenud. Ehitustööst ei või keegi tõsiselt rääkida, kuna kõik ootavad «paremaid» aegu.»

Kodanlus püüdis kriisiraskused veeretada töötava rahva, eeskätt proletariaadi õlgadele. Hakati kärpima niigi juba madalaid palku. Paljudes ettevõtetes püüti kehtestada 10-tunnilist tööpäeva. Esialgu tehti seda väiksemates vabrikutes, kus töölised olid nõrgemini organiseeritud, nagu Tallinna tubakavabrikus «Havanna»[343], puusepatöökojas «Elken», Paide tikuvabrikus «Baltika»[344], Pärnu leivatehases «Cibus», o/ü «Töö»[345] ja mujal. Seejärel aga toimus see ka Balti Puuvillavabrikus, a/s «Lutheri» mööblivabrikus ja paljudes teistes ettevõtetes.[346] Suurärimeeste häälekandja «Päevaleht» deklareeris avalikult, et tööpäeva pikendamine tuleks seaduslikult läbi viia ja maksma panna töö alammäär, sest «kergemeelsed streigid, palkade nõudmised, aeglane töötamine ja varastamine on elukalliduse põhjuseks».[347] Samas numbris unistas «Päevaleht» tsaariaegsest režiimist: «Enne sõda töötati 12 ja rohkemgi tundi päevas ilma mingi lisatasuta ja tööline elas võrdlemisi lahedamalt kui praegu.»

Tööpuudusest tingitud odava tööjõu olemasolu soodustas veelgi rohkem tööliste õiguste piiramist vabrikantide poolt.

---

340 EKPA, fond 140, nim. 1, s.-ü. 17, l. 6.
341 «Eesti Majandus» 1921, nr. 3, lk. 6.
342 I Riigikogu protokollid, 1. istungjärk, 1921, veerud 546—552.
343 «Kommunist» nr. 15 (38), 3. sept. 1921.
344 Sealsamas, nr. 21 (44), 12. okt. 1921.
345 Sealsamas, nr. 27 (50), 14. dets. 1921.
346 ENSV ORRKA, fond 1766, nim. 1, s.-ü. 24 ja «Kommunist» nr. 21 (44), 12. okt. 1921.
347 «Päevaleht» nr. 215, 16. aug. 1921.

17. juulil 1921 töötas Eestimaa Vabrikantide Ühing välja «Trahvide normid vabrikutes töölistele korra üleastumise eest ettevõtetes ja tehastes»[348]. Nädal hiljem saadeti need vabrikantidele tutvumiseks.[349] 26. augustil 1921 kinnitati Töö- ja Hoolekandeministeeriumis «Trahvide tabel sisekorra rikkumise kohta Eestimaa vabrikutes» lõplikult. Selle tabeli alusel, mis sisaldas üldse 31 paragrahvi, anti vabrikantidele õigus trahvida töölisi näiteks laulmise, töö ajal omavahelise jutuajamise, loata masina- ja katlaruumis viibimise, ilma põhjuseta ühest tööruumist teise käimise eest.[350] Kui trahvide kogusumma ületas ühe kolmandiku töölise palgast, oli vabriku administratsioonil õigus töölist vallandada.[351] Trahvide tabel oli määratud selleks, et halvata tööliste majanduslikku võitlust juba eos. See tabel pidi uuesti kehtestama vana tsaariaegse trahvide süsteemi, mille 1917. aasta Veebruarirevolutsioon oli minema pühkinud, ja andma vabrikantidele tööliste suhtes politsei ning osalt isegi kohtuniku õigused.

Trahvide tabelite elluviimiseks hakati neid kätte andma ka töötajatele. Näiteks jaotati tabeleid septembri algul töölistele metallitehases «Ilmarine».[352] Ka reas teistes Tallinna ettevõtetes, samuti Tartus,[353] tehti katset trahvide tabelit rakendada. Kõikjal kutsus see esile proletariaadi terava rahulolematuse.

Seoses majanduskriisi süvenemisega muutus kodanlik valitsus ikka enam ja enam sõltuvaks lääne imperialistlikest suurriikidest. Prantsuse ajakiri «L'Europe Nouvelle» nr. 11 (1921. a.) tõi ära kirjutise Briti impeeriumi mõjualuste rajariikide kohta, kus öeldi, et «nimelt Eesti valitsus midagi ei tee Londonist küsimata». Ajakirjas «Murrang» (nr. 2, 1921. a.) kirjutati sel puhul, et Eesti «iseseisvuse» olemus on muutunud selliselt, et see näitab «kahtlematult veel kord liiga eredas valguses meie diplomaatide teenuseid ja alandab meie «Vabaduse risti» kangelasi — nukuteatri marionettideks».

Raske majanduslik olukord Eestis oli põhjuseks teravate poliitiliste vahekordade kujunemisele. Võitlus poliitilise mõju pärast töörahva hulkadele oli eriti terav. Kodanlus jätkas pealetungi töötajate elulistele huvidele, et likvideerida rida olulisi revolutsiooni saavutusi.

Vastavalt kujunenud olukorrale tuli Eestimaa Kommunistlikul Parteil kui Eesti töölisklassi avangardil kavandada oma võitlustaktika.

Nagu nägime, püüdis kodanlus iga hinna eest maha suruda Eesti töölisklassi revolutsioonilist liikumist ja hävitada EKP

---

348 EKPA, fond 27, nim. 7, s.-ü. 4, l. 2 ja 3.
349 Sealsamas.
350 Sealsamas.
351 Sealsamas.
352 ENSV ORRKA, fond 1766, nim. 1, s.-ü. 1, l. 35.
353 Sealsamas.

mõju. Rüüstamised, areteerimised ja kohtuprotsessid töölisliikumise tegelaste üle toimusid rahu ajal sama hooga kui kodusõja päevil. Seepärast seisis partei ees ülesanne juhtida eelkõige proletariaadi kaitsevõitlust. Töölisklass ei tohtinud kaotada perspektiive. Partei poolt kindlaks määratud taktika kohaselt tuli alata töölisklassi osalistest nõudmistest ja võitlusest nende teostamise eest ning selle käigus viia proletariaat koos kogu töörahvaga võitlusse lõppeesmärgi eest. Selleks oli vaja leida mitmesuguseid organisatsioonilisi vorme, mis võimaldaksid ühendada illegaalset tööd legaalse tööga, sealjuures rahvamassidest isoleerumata.

Selle ülesande teostamisel olid EKP-le suunavateks juhisteks Kominterni III kongressi resolutsioonid.

Töölisklassi ühisrinde taktika väljatöötamise ajal tihendas EKP Keskkomitee kontakti Läti- ja Leedumaa kommunistlike parteide keskkomiteedega. Ka siin alustas kodanlus 1921. aastal pealetungi — Lätis ja Leedus puhkes uus valge terrori laine.

Juba Kominterni III kongressi ajal — 19. juunil 1921 — toimus Moskvas kolme Balti vabariigi kommunistlike parteide esindajate ühine nõupidamine.[354] EKP-d esindasid sellel nõupidamisel J. Anvelt, P. Lepp, H. Pöögelmann; Lätimaa Kommunistlikku Parteid P. Stučka, J. Kruminš, D. Beika ning Leedumaa Kommunistlikku Parteid V. Mickevičius-Kapsukas ja Z. Angarietis. Nõupidamisel tegi iga delegatsiooni esindaja informatsioonilise ettekande oma maa kommunistliku partei tegevusest. Arutanud partei taktikalisi küsimusi, otsustati Baltimaade proletariaadi mõningaid ühiseid väljaastumisi koordineerida ja edaspidi hakata regulaarselt iga kahe nädala tagant vahetama informatsiooni.

Juunikuu nõupidamise tulemusena avaldati juba juulis Eesti-, Läti- ja Leedumaa kommunistlike parteide keskkomiteede ühine üleskutse valge terrori laine uue tõusu vastu Baltimail. Selles kõneldi töötajate ühisesse väerindesse ühinemise vajadusest.[355] Üleskutse kandis pealkirja: «Ühine töörahva väerinne — ühendatud timukate vastu». Siin näidati, kuidas toimus Balti riikide kodanluse ühinemine võitluseks oma maa töörahva vastu. «Kommunismi kasvamine ühendas neid,» öeldi üleskutses. «Linnade proletaarlased ja maa töörahvas! Aeg on teil ühineda ühisesse väerindesse, sest teid ühendab mitte ainult vaenlaste liit, vaid ka teie endi hüüdsõnade ühtsus: proletariaadi diktatuuri eest!»

Tööliste massiorganisatsioonide elustamiseks ja töölisklassi teadvuse tõstmiseks hakkas EKP selgitama töötajate päevaülesandeid ja ühtse võitlusrinde loomise vajadust. Ilmusid EKP Keskkomitee üleskutsed, samuti artiklid illegaalses ajalehes «Kommunist». Keskkomitee näitas, et partei ülesandeks on õhutada töörah-

[354] EKPA, fond 24, nim. 1, s.-ü. 151, l. 1—4.
[355] «Kommunist» nr. 15 (38), 3. sept. 1921.

vast ühisele võitlusele niisuguste nõudmiste, nagu amnestia, sõjaseisukorra kaotamise, palga tõstmise, 8-tunnilise tööpäeva ja teiste osaliste nõudmiste elluviimise eest, s. o. lähemate eesmärkide saavutamise eest kodanliku korra raamides. Selles võitluses ei tohtinud aga unustada, et töörahvas on eluliselt huvitatud kodanliku valitsuse kukutamisest. Artiklis «Eesti töölisklassi päevaülesanded»[356] selgitas Keskkomitee Kominterni III kongressil püstitatud loosungit «Massidesse!». See loosung nõudis, et kommunistid seaksid töölisklassi ette küllalt arusaadavaid võitluseesmärke ja «kinga just sealt kõige avaramaks teha tõotaksid, kus see töölist praegu pigistab».[357] EKP liikmete ülesandeks oli teha töötajate hulgas nii linnas kui maal selgitustööd, näidates konkreetselt, mille eest eesti kommunistid võitlevad. Ainult niisuguse taktika rakendamisel võisid töötajad veenduda, et EKP on tööliste igapäevaste nõudmiste elluviimise eest peetava võitluse esirinnas ja võisid koonduda tema ümber ühise rindena kapitali võimu vastu.

Ühisrinde loomist hakkas EKP kohe ette valmistama. Niipea kui ilmusid esimesed signaalid tööpäeva pikendamise kohta, kutsus EKP Keskkomitee töölisi vabrikutes üles alustama ühist võitlust 8-tunnilise tööpäeva ja senise palga säilitamise eest. Töö- ja Hoolekandeministeeriumi poolt kinnitatud «Trahvide tabeli» kehtestamise puhul ettevõtetes kutsus EKP Keskkomitee kohe töölisi üles selle vastu protesteerima.[358] Mitmel pool tehastes algasid protestimeeleavaldused. 21. septembril otsustas Tallinna vabrikute Töölisvanemate Nõukogu üldkoosolek avaldada oma rahulolematust «trahviraamatute» sisseseadmise üle.[359] 23. septembril «Ilmarises» toimunud tööliste üldkoosolekul ütlesid töölised: «Tsaar on kadunud, siis peavad ka tsaariaegsed tööliste trahvimise paragrahvid kaduma.» Töölisvanematele tehti ülesandeks vabrikuvalitsuse poolt töölistele välja jagatud «trahviraamatud» kokku korjata ja direktsioonile tagasi anda.[360] Samasuguste protestidega uute sisekorramääruste rakendamise vastu astusid välja ka Tartu töötajad.[361] Revolutsiooniliste ametiühingute võitluse tulemusena oli valitsus sunnitud reaktsioonilise «trahvide tabeli» tühistama.

EKP II kongressi otsuste kohaselt hakkas partei üha konkreetsemalt toetama tööliste ja kehvikute võitlust oma olukorra parandamise eest. Nii pöördus Riigikogu kommunistlik fraktsioon 1921. aasta novembris Tallinna vabrikute ja tehaste Töölisvanemate Nõukogu poole ettepanekuga toetada fraktsiooni poolt ettepandud seaduseelnõusid töötatöölistele ühekordse abiraha andmise,

---

[356] «Kommunist» nr. 13 (36), 24. aug. 1921.
[357] Sealsamas.
[358] EKPA, fond 135, nim. 1, s.-ü. 77, l. 2—4.
[359] Sealsamas, s.-ü. 55, l. 5.
[360] «Kommunist» nr. 20 (43), 1. okt. 1921.
[361] Sealsamas.

töölissaadikute vastu tõstetud poliitiliste süüdistuste lõpetamise ning erakorralise 500 miljoni marga suuruse krediidi määramise kohta tööliste elumajade ehitamiseks.[362]

Tallinna vabrikute ja tehaste Töölisvanemate Nõukogu ühines selle ettepanekuga ja pöördus omalt poolt üleskutsega Tööerakonna, Eesti Sotsiaaldemokraatliku Tööliste Partei ja Eesti Iseseisva Sotsialistliku Tööliste Partei Riigikogu fraktsioonide poole nõudmisega hääletada Riigikogus nende seaduseelnõude poolt.[363] Esimesed kaks fraktsiooni keeldusid seda tegemast. EISTP Riigikogurühm otsustas aga neid nõudmisi toetada. 30. novembril 1921 otsustas Tallinna vabrikute ja tehaste töölisvanemate ülelinnaline koosolek pöörduda kõigi Eesti tööliste poole üleskutsega ühineda Tallinna vabrikute ja tehaste töölisvanemate seisukohaga seaduseelnõude küsimuses. «Meie paneme seltsimeestele töölisvanematele ette, et nad nii Tallinnas kui mujal linnades ja kogu maal,» öeldi selles üleskutses, «kõigis töökohtades kutsuksid kokku üleüldised tööliste koosolekud ning neile ettepaneku teeksid meie otsusega ühineda.»[364] Tallinna, Pärnu, Viljandi ja Narva töölised võtsid kohe selle ettepaneku oma koosolekutel vastu.[365] Vastuvõetud resolutsioonides nõuti kodanlikult valitsuselt Riigikogu kommunistliku fraktsiooni poolt tehtud ettepanekute elluviimist. Nii kujunes välja Eesti töötajate poolt esitatud laialdasem konkreetsete nõudmiste kava, mille eest töölised hakkasid ühiselt võitlema.

Ühise võitlusrinde arengule ja laienemisele andsid tõuke ning konkreetse kuju Kominterni Täitevkomitee 1921. aasta detsembripleenumi otsused ühisrinde kohta. Lähtudes Kominterni Täitevkomitee detsembripleenumil vastuvõetud teesidest ja Eestis valitsevast konkreetsest olukorrast koostas EKP Keskkomitee 1922. aasta algul programmi Eesti Töörahva Ühise Väerinde loomise kohta.

4. ja 5. jaanuaril toimus EKP Keskkomitee poolt organiseeritud vastutavate parteitöötajate üle-eestimaaline illegaalne nõupidamine. Nõupidamisest võtsid osa ka Keskkomitee liikmed. Siin arutati ja võeti vastu rida otsuseid jooksva töö kohta, nagu töö maatööliste ametiühingutes, töölisajakirjanduse levitamine, töö parteiorganisatsioonides jne.[366] Sellel nõupidamisel formuleeriti ka lõplikult Töörahva Ühise Väerinde põhinõudmised Eestis. V. Kingissepp, J. Anvelt, O. Rästas ja J. Kreuks esinesid siin ettekannetega partei ees seisvatest ülesannetest Töörahva Ühise Väerinde ja selle taktika elluviimisel. Nõupidamisel vastuvõetud kava järgi tuli parteil igapäevaste ja osaliste nõudmiste eest peetavas võitluses ühendada nii EKP mõju all olevad organiseeritud

362 EKPA, fond 24, nim. 1, s.-ü. 146[a], l. 10—11, 13, 15.
363 EKPA, fond 135, nim. 1, s.-ü. 55, l. 5.
364 Sealsamas.
365 Sealsamas, l. 6 ja 7.
366 EKPA, fond 6495, nim. 1, s.-ü. 100, l. 1.

töölised kui ka veel organiseerimata ja oportunistlike parteide mõju all olevad töölised. Eestimaa Kommunistliku Partei liikmetel ja revolutsiooniliste ametiühingute juhatustel tuli lõkkelelööva majandusliku ja poliitilise võitluse etteotsa astuda, toetada töötavate hulkade poolt esitatud nõudmisi ja kutsuda neid ühtsusele ning üksmeelsele tegevusele.

EKP Keskkomitee tegi kommunistidele ülesandeks selgitada eesrindlikele töölistele, et ühisrinde nõudmisteks peavad olema hulkade nõudmised, alles siis tulevad töötajad nendega kaasa, toetavad neid nõudmisi.

Töörahva Ühise Väerinde taktika rakendamist mõjutasid Eestis Lääne-Euroopa kapitalistlikest maadest mõnevõrra erinevad tingimused, mida EKP Keskkomitee ka arvestas.

Lääne-Euroopas olid selleks ajaks laiad töölishulgad organiseerunud kas ametiühingutesse või poliitilistesse parteidesse ja pidid seega arvestama nende organisatsioonide distsipliini. Seejuures seisis enamik organiseerunud töölisi parempoolsete sotsiaaldemokraatide ja reformistlike töölisorganisatsioonide juhtkonna mõju all (välja arvatud Prantsusmaa ja Tšehhoslovakkia, kus poliitiliselt organiseeritud tööliste enamus kuulus Kommunistlikku Parteisse). Siit tulenes taktikaline vajadus teha reformistlike parteide ja töölisorganisatsioonide juhtidele ettepanek ühise võitluse organiseerimiseks. Eestis aga ei seisnud olemasolevad tööliste massiorganisatsioonid sotsiaaldemokraatide mõju all. Sotside partei liikmete arv vähenes pärast kodusõda pidevalt. Näiteks oli ESDTP Tallinna linna osakonnas 1919. aasta juulis 302 liiget, 1920. aasta septembriks langes see arv 140-le, 1921. aasta lõpul aga juba 96-le.[367] Sotside partei Tallinna osakonda kuulus 1921. aastal ainult kaks t ö ö l i s t e kollektiivi («Mayeri» keemiatehas ja Raudteetehased), kus partei liikmeid oli umbes 10.[368] 1921. aasta jooksul ei toimunud Tallinna sotsiaaldemokraatlikes organisatsioonides ühtegi koosolekut.[369] Narvas kuulus sotside parteisse veelgi vähem töölisi, teistes linnades aga peaaegu üldse mitte. Ka maakondades langes sotside poolehoid tugevasti. Tähtsusetu oli nende mõju ametiühinguliikumisele, samuti vabrikute ja tehaste töölisvanemate nõukogude tegevusele. Kuid sotsidel ja teistel «veesegajatel» oli küllaltki suur mõju organiseerimata töörahva hulgas. Seda näitasid igakordsed valimiste tulemused. Seepärast, kui Lääne-Euroopas oli esikohal ühise väerinde loomine sotsiaaldemokraatlike parteide ja reformistlike töölisühingutega nende juhtkonna lihtliikmetest isoleerimise ja töötajate sotsiaaldemokraatide mõju alt vabastamise kaudu, siis Eestis nihkus esikohale töötajate, k õ i k i d e ü k s k õ i k s e t e h u l k a d e o t s e k o h e n e ä r a t a m i n e j a o r g a n i s e e r i m i n e. Seejuures ei jätnud EKP ühisrinde taktika teostamisel oma tegevusorbiidist välja

[367] EKPA, fond 6495, nim. 1, s.-ü. 51, l. 1—3.
[368] «Kommunist» nr. 2 (52), 14. jaan. 1922.
[369] EKPA, fond 6495, nim. 1, s.-ü. 76, l. 54.

muidugi ka sotse. Ta ei heitnud sotsiaaldemokraatlikke töölisi ühte patta sotside liidritega, vaid seadis oma eesmärgiks ausate tööliste ärakiskumise reformistlike juhtide mõju alt. Juba varem oli partei avalikult öelnud, et sotside liidrid on poliitilised kaabakad. Praktika aga näitas, et sellest oli vähe: suur osa töölistest ei uskunud veel seda. Eestimaa Kommunistlikul Parteil tuli, seoses ühisrinde taktika rakendamisega, kindlaks määrata oma taktika ka sotside liidrite suhtes. Neid tuli hakata samm-sammult paljastama. Seda tuli teha võitluses loosungite eest, mille teostamine oleks võimalik olnud ka kodanluse kukutamiseta. Võitluses niisuguste loosungite eest tuli parteil paljastada sotside juhte mitte ainult kui proletariaadi diktatuuri vastaseid, mida viimased ka ise tunnistasid, vaid kui töölisklassi vastaseid kodanliku diktatuuri ajal.

Teiseks seisis erinevus ühise väerinde taktika rakendamisel Eestis selles, et siin oli EKP illegaalne, kuna enamikus Euroopa kapitalistlikes maades tegutsesid kommunistlikud parteid legaalselt. EKP ei saanud oma nimel teha töölisorganisatsioonidele ühise võitluse ettepanekuid, niisama nagu ta ei saanud 1920/21. aastal oma nimel osa võtta Riigikogu ja omavalitsuste valimistest. Seepärast tuli Eestimaa Kommunistlikul Parteil juhtida ühise väerinde moodustamist illegaalselt oma partei liikmete kaudu, kes olid ühtlasi legaalsete töölisorganisatsioonide liikmed.

Võitluses Töörahva Ühise Väerinde moodustamise eest otsustas EKP Keskkomitee toetuda nendele suurematele legaalsetele töölisühingutele, kes selleks ajaks olid oma enamuses muutunud EKP juhtimisel kindlateks klassivõitluse organisatsioonideks ning kelle autoriteet ja liikmete arv pidevalt kasvas. Niisugusteks töölisorganisatsioonideks olid peaaegu kõik Tallinna ametiühingud ja neid juhtiv legaalne keskus — Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu.

EKP Keskkomitee kooskõlastas Kesknõukoguga valitsusele esitatavate nõudmiste sisu, mis kajastas mitmesuguste töötajate gruppide huve. Need nõudmised, mille teostamise eest tuli legaalsetel töölisorganisatsioonidel võitlust alustada, pidid koondama töötajaid ühiseks rindeks kapitali pealetungi vastu. Samuti kooskõlastas Keskkomitee Kesknõukoguga esitatavate nõudmiste eest tehtava agitatsiooni vormi küsimuse. Seejärel pöördus Kesknõukogu 1922. aasta jaanuari algul kõigi Eesti töölisorganisatsioonide poole ringkirjaga, milles tegi ettepaneku Kesknõukogu poolt väljasaadetud «12 seaduslikku nõudmist demokraatliku vabariigi valitsejatele» organisatsioonide üldkoosolekutel läbi arutada ja nendesse oma suhtumine kindlaks määrata.[370] «Silmas pidades erakorralist rasket olukorda,» öeldi ringkirjas, «milles meie töörahvas viibib ja millest teda võib välja viia ainult kõigi palgatööliste ja kehvade kihtide ühine väerinne, avaldame loo-

[370] ENSV ORRKA, fond 1755, nim. 2, s.-ü. 13, l. 3—4.

tust, et Teie, seltsimehed, omalt poolt õigeks tunnistate meie 12 nõudmist ja valmis olete kogu jõuga nende toetamise eest võitlema.»[371]

Vastavalt Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu soovitusele toimusid mitmetes ettevõtetes tööliste üldkoosolekud, kus arutati 12 nõudmise projekti. 15. jaanuaril arutasid Tallinna tubakavabriku töölised ja Viimsi Tööliste Ühisus oma koosolekul neid nõudmisi ning võtsid nad omaks. Sedasama tegid ka Viljandi linna töölisühingu koosolek, Valga Tööliste Ühisuste juhatus[372] ja paljud teised töölisorganisatsioonid. Mitmel pool täiendati nõudmiste esialgset varianti. Nii tegi nõudmistele mõningaid täiendusi Pärnu Ametiühingute Kesknõukogu. Üleskutse esialgses variandis oli 12 nõudmise kolmas punkt formuleeritud järgmiselt: «Riigi- ja omavalitsuste poolt töölistele korralikud korterid. Sulastele ja majateenijatele vähemalt omaette tuba. Väikemaapidajatele hoonete ehitamiseks ja parandamiseks materjalid tasuta.» Pärnu Ametiühingute Kesknõukogu pani ette täiendada seda punkti järgmise mõttega: «Mõisatest väljatõstetud töölistele eluase. Saunikutele, popsnikkudele ja rentnikkudele õigus edasi asuda talu, mõisa või riigimaa peal.»[373] Samuti viidi Pärnu Ametiühingute Kesknõukogu poolt 12 nõudmise 6. punkti sisse täiendus: «Mingit tasu mõisnikkudele äravõõrandatud maa ja inventari eest.»[374] Kui 12 nõudmise esialgses variandis oli üheteistkümnes punkt sõnastatud järgmiselt: «Töörahvale samasugune sõna- ja trükivabadus ning samasugune õigus koonduda ühisustesse ja liitudesse ning pidada koosolekuid, nagu on vabrikantidel, kaupmeestel, majaomanikkudel ja hallparunitel,» siis tegi Pärnu Ametiühingute Kesknõukogu ettepaneku täiendada seda punkti lausega: «Sõjaseisukord igal pool viibimata lõpetada.»[375] Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu kaalus kõik need ettepanekud hoolikalt läbi ja võttis need, mis olid põhjendatud, lõplikult valmiva üleskutse teksti.

EKP Keskkomitee otsustas Tallinna Kesknõukogu poolt ametiühingutele arutamiseks esitatud 12 nõudmist avalikult toetada. «Meie partei toetab neid Tallinna proletaarlaste «seaduslikke» nõudmisi,» kirjutas «Kommunist» nr. 2 (52), «mitte sellepärast, nagu oleksime asunud teisele seisukohale võitluses kodanliku demokraatia vastu ... Aga kommunistlik partei ei saa isegi kõige teravamatel klassivõitluse silmapilkudel pealtvaatajaks jääda töörahva lähemate nõudmiste asjus ... Just sellepärast on meie partei töörahva hulkade partei, et ta kusagilt eemale ei jää, kus tööliste võitlus käimas, kas või pisikeste, kõige igapäevasemate

---

[371] ENSV ORRKA, fond 1755, nim. 2, s.-ü. 13, l. 3.
[372] «Tallinna Tööline», proovinumber, jaanuar 1922.
[373] ENSV ORRKA, fond 1755, nim. 2, s.-ü. 13, l. 3.
[374] Sealsamas.
[375] Sealsamas.

asjade eest. Just sellepärast pööravad kurnatud kommunistliku partei poole, et need temas igas oma nõudmises kaitsja leiavad.»

14. jaanuaril avaldas «Kommunist» juhtkirja «Ühine väerind — 12 nõudmist». Ühtlasi selgitati siin, kuidas võitlust osaliste nõudmiste eest siduda tööliskassi lõppeesmärgi saavutamisega. «Need nõudmised,» öeldi juhtkirjas, «on avaldatud demokraatliku korra piirides. Ükski demokraatlik partei ei tohi loobuda nende toetamisest. Kui neid ei täideta — tähendab, demokraatliku vabariigi põhiseadus on ainult paberilipakas, millega püütakse töölise suu ja silmad kinni kleepida. Kui demokraatliku vabariigi valitsevad klassid nii lausa taganevad oma seaduste täitmisest, et see igale vähegi taipavale töölisele selge on, siis küsivad need, kes praegu veel sotside, tööerakonna ja nende parempoolsete kaarnate laualt raasukest ootavad: K u h u n ü ü d? Ja vastus võib ainult üks olla: E i o l e t e i s t teed kui proletaarne revolutsioon.» [376] Samas juhtkirjas näidati ka, kuidas tuleb suhtuda sotside, Tööerakonna jt. oportunistlike parteide ühisesse väerindesse koondamise võimalustesse. «Tööliste hulgad,» kirjutas «Kommunist», «kes üheski poliitilises parteis ei seisa, kujutavad ühist väerinnet sel viisil enesele ette, et kõik tööliste parteid ühinema peavad — teiste sõnadega, nad nõuavad tugeva aia tegemist sel teel, et teibad latvapidi kokku köidetakse. Kommunistlik partei nõuab ühinemist altpoolt — aiateivaste kokkuköitmist maapinnalt ja iga roika vahelt. Mitte kunstlik Keskkomitee ja parlamendi (Riigikogu) rühmade toppimine ühe mütsi alla, vaid tööliste k o g u m i n e ü h t e d e ü l e ü l d i s t e k õ i g i l e t ö ö l i s t e l e v a s t u v õ e t a v a t e n õ u d m i s t e ü m b e r.» [377]

Töörahva Ühise Väerinde 12 nõudmist olid EKP omamoodi miinimumprogrammiks, mis põhiliselt vastas maal kujunenud poliitilisele ja majanduslikule olukorrale ning väljendas laiade töörahva hulkade elulisi huve. Selliste nõudmiste ülesseadmise organiseerimist võimaldas partei otsene side töörahvaga. Need nõudmised olid kas juba varem revolutsioonilise võitluse käigus esitatud altpoolt, masside poolt, või tehti seda nüüd. Kuid isevoolu teel, laialdast selgitustööd organiseerimata, poleks töörahva ühine väljaastumine nende nõudmiste eest võimalik olnud.

Seoses ühisrinde taktika elluviimisega kerkis partei ja töölisorganisatsioonide ette ühe tähtsama ülesandena legaalse töölisajalehe asutamine. Töörahva Ühise Väerinde häälekandja ilmumise vajadust põhjendasid Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu ja mõned töölisorganisatsioonid nende poolt koostatud üleskutses «Kogu Eesti töörahvale» järgnevalt: «Et korraldada Eesti tööliskassi võitlust oma eluhuvide eest, kutsuda ühisesse tööväkke proletaarlasi, kes veel arusaamatuses uinuvad ehk koguni tööliste rõhujaid toetavad, luua laialipillatud tööliste organisat-

[376] «Kommunist» nr. 2 (52), 14. jaan. 1922.
[377] Sealsamas.

sioonide ja üksikute proletaarlaste vahel side, organiseerida neid ja õhutada tegevusele, seks on meil tarvis oma häälekandjat.»[378]

Tallinna Ametiühingute Kesknõukogul läks korda organiseerida võrdlemisi kiiresti legaalse ajalehe väljaandmine ja 20. jaanuaril 1922 ilmus Tallinnas Eesti Töörahva Ühise Väerinde häälekandja «Tallinna Tööline» proovinumber. Siin avaldati kõikidele Eesti töötajatele ühise väerinde loomiseks üleskutse, mille esitasid Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu, Tallinna Rajooni Vabrikute Tööliste Vanemate Nõukogu, Valga tööliste ühisuste juhatus, Tallinna turbatöölised, Viimsi Tööliste Ühisus ja Viljandi Linna Tööliste Ühisus.[379]

Üleskutses formuleeriti ka Töörahva Ühise Väerinde 12 nõudmist kodanlikule valitsusele, mille täitmist kutsuti visalt nõudma. Need 12 nõudmist olid: 1) määrata kindlaks tööliste töötasu alammäär, 2) viia ellu tööliste riiklik kindlustamine, 3) parandada tööliste ja kehvtalurahva elamistingimusi, 4) lühendada tööpäeva, 5) panna seisma mõisate tükeldamine, 6) kaotada maarent ja rendimaks veekogude ning randade kalapüügiks kasutamise eest, 7) jaotada maksud õiglaselt, 8) luua kindel rahu üldse, eriti aga Nõukogude Venemaaga, 9) kaotada kaitsepolitsei ja senine sõjavägi ning anda ka töörahvale relvad, 10) võimaldada töörahva lastel hariduse saamist, 11) kaotada sõjaseisukord ja anda töörahvale sõna-, trüki- ja ühinemisvabadus, 12) anda poliitiline amnestia.

Seega nõudis töörahvas ainult seda, nagu üleskutses öeldi, et «demokraatlise vabariigi valitsejad põhiseaduse tähte ja mõtet täidaksid. Meie nõuame, et demokraatlikus vabariigis ei oleks korda, kus ühtedel on õigus teist kurnata, kuna teistel on ainult õigus ennast kurnata lasta.»[380]

Kuidas organiseerida võitlust nende nõudmiste eest, sellele anti üleskutses järgmine vastus: «Õppigem seda oma vastastelt! Kui meie vaenlased meie vastu astuvad, unustavad nad kõik omavahelised lahkuminekud.»[381] Oli vaja suurendada töörahva üksmeelt. «Töölised, väikemaapidajad, väikesed käsitöölised, väikekalamehed ja muu töörahvas on vähemalt kaks kolmandikku kogu rahvast. Nüüd on nad vähemuse kontsa alla surutud. Mispärast? Sellepärast, et nad kokku ei hoia. Sellepärast, et nad aru ei saa ikka veel, missuguse jõu nad sünnitavad, kui kõik ühinevad,»[382] öeldi üleskutses.

Üleskutse lõppes sõnadega: «Meie ise peame tegema lõpu oma senistele kannatustele ja viletsustele, kaotama vähemuse poolt maksmapandud korra, teostades eeskätt need 12 nõudmist!

---

[378] «Tallinna Tööline», proovinumber, jaanuar 1922.
[379] ENSV ORRKA, fond 1755, nim. 2, s.-ü. 13, l. 3.
[380] «Tallinna Tööline», proovinumber, jaanuar 1922.
[381] Sealsamas.
[382] Sealsamas.

TALLINNA

TÖÖLINE

Eesti töörahwa ühise wäerinna häälekandja

Kõigi maade proletaarlased, ühinege!

Toimetaja ja talitaja: Tallinnas, Suurtüki tänawas nr. 4 Telefon 9-09-0.

Hind üksikut numbrit 5 marka.

Tellimishind: 40 marka kuus.

Proovinumber. Jaanuari kuu, 1922 a. 1. aastakäik.

1) Tööliseteleht.
2) Kuhu see meid wiib?
3) Kellega ühes peab minema wähkemaamees?
4) Appi n. Wenemaa näljahädalisele.
5) Nõukogude Wenemaa ja tema naabrid.
6) Lenin n. Wenemaa seltsiloomast.
7) Trotski sõja ja rahu kohta.
8) Tööliste ülkumine wälismaalt.
9) Tööliste elu.
10) Kroonikeküsud, üleskutsed ja teadaanded.
11) Kuulutused.

Tööliseteleht.

Eesti tööwenelt töölitet organisatsioonid on ainult mõnesuh töörahwa ühiste päerinnate. Eesti tööwahwa tõige tähtemate ühiste tarwis peawgin abi ja kaitsmiseks leitse organisatsioonide hoolekandjaks.

Wastawastikuseks tööliste-ühingiteks tööliseseelse tähtemaks ühiste päerinnate. Mida leis aastate jooksul neist ühingutest ülesehitatud on, mis kõik ühiste ja ühiskondlikke eesmärkide poole taotlewad, see on tõesti hämmastawalt suur. Ainult mõnesuh tööliste-ühingutest wõiks siin nimetada: ammatiühingud, tarbimisühingud, tööliste-ühingud, tööliste-ühingud, tööliste-

Andkem seks vennalikult teineteisele käsi! Elagu rakuskäte ühine väerind! Elagu võitlus töörahva vabanemise eest!» [383]

12 nõudmise esitamisega loodi tingimused kõigi töötajate koondamiseks töölisklassi ja tema avangardi — EKP ümber. Parteikollektiivide ette seadis EKP Keskkomitee aga ülesande minna tööliste sekka ja astuda aktiivselt välja nende eluliste nõudmiste eest. Alles siis, kui töölised oma kogemuste põhjal tunnetavad, et EKP on Eestis ainuke partei, kes tõeliselt ja aktiivselt võitleb töörahva huvide eest, siis asuvad ka nemad EKP positsioonidele.

Võis arvata, et Töörahva Ühise Väerinde teostamisel ei oska mitmed partei liikmed konkreetsetes tingimustes õigesti orienteeruda. Seepärast hoiatas EKP Keskkomitee parteiorganisatsioone nii pahempoolse kui ka parempoolse hädohu eest. Pahempoolne hädaoht, selgitas Keskkomitee, võis kerkida esile siis, kui partei liikmed keelduvad üldse osa võtmast võitlusest ühise väerinde eest, väites, et «kui aeg tuleb, võtan püssi ja lähen kodusõtta, praegu aga ei maksa mul oma nahka turule viia pisikeste asjade pärast».[384] Paremale poole kaldumine võis tekkida siis, kui partei liikmed, võideldes tööliste päevanõudmiste eest, kaotavad silmist lõppeesmärgi, nähes Töörahva Ühise Väerinde 12 nõudmises absoluutselt kõiki vahendeid töölisklassi vabanemiseks kapitali võimu alt. Vastutavatele organisaatoritele tehti ülesandeks selgitada igale partei liikmele partei uue taktika olemust. EKP Keskkomitee iseloomustas partei taktikat antud olukorras sõnadega: «Põranda alt — põranda peale.» [385] See tähendas, et Töörahva Ühise Väerinde taktika rakendamine pidi kaasa aitama partei illegaalsete kollektiivide mõju laienemisele ka kõikide töölisliikumise juhtimise legaalsetele organitele.

Kommunistid pidid legaalsete töölisorganisatsioonide tööst aktiivselt osa võtma, astudes neis kodanluse surve vastu peetava võitluse etteotsa, kasvatades, kus vähegi võimalik, töörahva klassiteadvust ning selgitades töötajatele, kui palju nad suudavad saavutada, võideldes oma igapäevaste nõudmiste eest ühiselt.[386]

Eriti suured ülesanded seisid maakohtades asuvate parteiorganisatsioonide ees. EKP Keskkomitee nõudis maakonnakomiteede ja vastutavate organisaatorite töö intensiivistamist. Töörahva Ühise Väerinde taktika rakendamisel pidid maakonnakomiteed ja vastutavad organisaatorid oma töö nii korraldama, et iga kollektiiv vähemalt kord kuus koos käiks, et arutataks konkreetseid käesoleva silmapilgu ülesandeid maal ja et igalt kollektiivi liikmelt nõutaks temale antud ülesannete kõrvalekaldumatut täitmist.[387]

---

[383] «Tallinna Tööline», proovinumber, jaanuar 1922.
[384] «Kommunist» nr. 2 (52), 14. jaan. 1922.
[385] Sealsamas.
[386] «Kommunist» nr. 4 (54), 20. veebr. 1922.
[387] Vt. sealsamas.

Suuremate töölisorganisatsioonide juhtivate organite üleskutse ühisrinde loomise kohta leidis töötajate hulgas laialdast poolehoidu. Üksteise järel ühinesid ühise väerinde platvormiga töölisorganisatsioonid üle maa: Tallinna Metallitööliste Ametiühing, Eestimaa Keemia- ja Paberitööliste Ametiühing, Pärnumaa Maatööliste Liidu Nõukogu ja paljud teised töölisorganisatsioonid ning ühingud.[388]

Linna töölisorganisatsioonide, samuti maatööliste ja väikemaapidajate ühingute, haigekassade, spordiseltside jt. tööliste mõju all olevate seltside koosolekutel toetati üleskutses esitatud 12 nõudmist.

20.—22. märtsini toimus II üleriiklik maatööliste ühisustekongress. Kui maatööliste I kongressil, mis toimus 1920. aasta mais, oli kõige rohkem delegaate isesotside parteil, sotsidel aga 20—32 saadikut, siis nüüd oli olukord täiesti muutunud. Maatööliste liikumine oli 1922. aastaks omandanud revolutsioonilisema iseloomu. Maatööliste ühingute liikmete üldarv oli küll veidi langenud, kuid endine stiihiline liikumine oli hoopis teadlikumaks muutunud. Isesotsid kui stiihilise liikumise kandjad, kes püüdsid maatöörahva võitlust suruda kodanliku diktatuuri raamidesse, ei suutnud aru saada uutest ülesannetest maatöörahva elus. Nii langesid maatööliste ühingutes sotside järel ka iseseisvate sotsialistide kantsid. Viimaste pooldajad asusid järjest lähemale Eestimaa Kommunistliku Partei seisukohtadele. II kongressi 87-st delegaadist, kes esindasid kokku 63 maatööliste ühingut 5600 liikmega, oli sotside ja parempoolsete isesotside esindajaid kokku ainult 7—9.[389] Peaaegu ühel häälel võeti kongressil vastu kõik revolutsiooniliselt meelestatud maatööliste poolt tehtud ettepanekud. Samuti võttis maatööliste kongress omaks Töörahva Ühise Väerinde nõudmised.[390] Ta kutsus «kogu Eestimaa töörahvast ülesühisesse väerindesse astuma, nende nõudmiste elluviimise eest võitlemiseks».[391]

Revolutsiooniliste ideede levikut maatööliste hulgas näitab ka II kongressil vastuvõetud otsus Punaste Ametiühingute Internatsionaaliga ühinemise kohta.[392]

Nii panid maatööliste ühingute II kongressil vastuvõetud otsused ja resolutsioonid kindla aluse edaspidisele revolutsioonilise klassivõitluse juhtimisele eesti põllumajandusliku proletariaadi hulgas. Enamik maatööliste kohalikest ühinguist kiitis II üleriikliku maatööliste kongressi otsused oma üldkoosolekutel heaks.[393]

---

[388] Vt. «Tallinna Tööline» nr. 3, 11. veebr. 1922; nr. 4, 15. veebr. 1922; nr. 6, 22. veebr. 1922; nr. 10, 8. märtsil 1922; nr. 12, 15. märtsil 1922 jne.

[389] ENSV ORRKA, fond 949, nim. 2, s.-ü. 55, l. 5.

[390] Sealsamas, s.-ü. 106, l. 11.

[391] Sealsamas, l. 13.

[392] Sealsamas, s.-ü. 55, l. 6.

[393] Sealsamas, s.-ü. 112, l. 5.

EKP poliitiline töö maal intensiivistus, seda tehti legaalsete töölisorganisatsioonide kaudu. Väikeasunike ja teiste töötava talurahva kihtide pettumine kodanlikus maareformis, nende olukorra halvenemine lõid reaalsed tingimused töötavate talupoegade klassiteadvuse ja revolutsioonilise aktiivsuse tõstmiseks. Tänu EKP liikmete tegevusele ühinesid reas valdades (Kaarma, Nõmmküla, Raja, Vana-Kariste jt.) asunike liidud ühise väerinde platvormiga.[394] Peale selle toimusid maal töötava talurahva revolutsioonilised koosolekud ja miitingud, kus maatöölistest EKP liikmete ettepanekul vastuvõetud resolutsioonides nõuti töörahvale samasuguste poliitiliste õiguste kindlustamist nagu kodanlusel, sõjaseisukorra kaotamist jne.[395]

Maatööliste ametiühinguline liikumine astus pärast II kongressi otsustava sammu lähemale ka linnatöölistega organisatsioonilise liidu loomisele. Maatöölised pöördusid Üle-eestimaalise Maatööliste Üldliidu uue juhatuse kaudu Ametiühingute Keskнõukogu poole ettepanekuga hakata pidama linna- ja maatööliste ühiseid nõupidamisi, et võitluskogemusi vahetada. Ametiühingud tervitasid seda ettepanekut ja kohe alustati ettevalmistustöid selliste ühiste nõupidamiste läbiviimiseks.

Märtsi lõpul otsustas üle-eestimaaline vabrikute ja tehaste töölisvanemate kongress samuti ühineda ühise väerinde nõudmistega (105 osavõtjast olid 97 ühinemise poolt). Otsuses öeldi, et oma võimu kindlustamiseks «on ühinenud vabrikant ja hallparun. Selle ühinemise viljana seisab K. Pätsi valitsus. Kurnajate ühisele väerindele tuleb ka Eestis vastu seada töörahva ühine väerind.» [396] Töölisvanemate kongress kutsus vabrikuproletariaati võitlema selles väerindes töörahva eelväena. «Tallinna Tööline» avaldas üle-eestimaalise vabrikute ja tehaste töölisvanemate kongressi otsuse Töörahva Ühise Väerindega ühinemise kohta. Ta kirjutas: «Selle otsuse tähtsus seisab selles, et nüüd terve töölisklass 12 nõudmise lipu alla on asunud. Maaproletariaat ütles seda oma ühisuste kongressi ja linnaproletariaat — oma vanemate kongressi suu läbi. Nii on lühikese ajaga loodud terve töölisklassi ühine väerind kurnajate vastu.» [397]

Kahe kuu jooksul võtsid ligikaudu 50 töölisorganisatsiooni üle kogu maa ühise väerinde 12 nõudmist omaks. Rõhuv enamus organiseeritud tööstustöölistest koondus Töörahva Ühise Väerinde loosungite ümber.[398]

12 nõudmist said aluseks, millele tuginedes kasvas töölisorganisatsioonide mõju. Töölisorganisatsioonid ise tugevnesid, neis

---

[394] «Uus Meie Hääl» nr. 19, 10. okt. 1922.
[395] ENSV ORRKA, fond 14, nim. 1, s.-ü. 842, l. 191.
[396] «Tallinna Tööline» nr. 17, 1. apr. 1922.
[397] Sealsamas.
[398] Vt. A. Lebbin, EKP võitlus väikekodanlike parteide reformistliku olemuse vastu, töölisklassi ühtsuse eest (1920.—1923. a.), Tallinn, 1958, lk. 33—35.

suurenes kommunistide osatähtsus. Töörahva ühise väerinde platvorm sai võimsaks töörahva poliitilise mobiliseerimise vahendiks.

Riigikogu kommunistliku fraktsiooni ja osa EISTP riigikogurühma liikmete (P. Keerdo, S. Andrejevi) vahel saavutatud kokkuleppe alusel hakkas ühise väerinde häälekandja «Tallinna Tööline» ilmuma regulaarselt 1. veebruarist, algul kaks korda nädalas, hiljem tihedamini. Toimetuse tööst võtsid isiklikult osa ja tegid ajalehele aktiivselt kaastööd J. Anvelt, V. Kingissepp, J. Kreuks, J. Lauristin, S. Andrejev jt. «Tallinna Tööline» oli esimene legaalne kommunistlik ajaleht («Rõhutute Hääl» ilmus ajakirjana) kodanlikus Eestis. Ta oli väga populaarne töörahva hulgas. Ajaleht ilmus tööliste poolt vabrikutes ja tehastes pennide viisi korjatud summadega, mis kokku andis tuhandeid markasid. Juba 20. veebruariks oli ajalehe toetuseks annetatud 74 198 marka. Sajad töölised, väikemaapidajad ja sõdurid aitasid oma kaastööga muuta ajalehte «Tallinna Tööline» tõeliseks töörahva leheks. Selle alalisteks kaastöölisteks ei olnud mitte ainult vabaduses viibivad töölisliikumise aktivistid, vaid ka poliitilised vangid, kes kasutasid kõiki võimalusi kodanluse türmidest töölislehele kaastöö saatmiseks. Nii näiteks avaldati 11. veebruaril 1922 ajalehes ühe poliitvangi artikkel «Teisest ilmast», kus konkreetsete faktide abil paljastati valitseva kodanliku korra töörahvavaenulikku iseloomu ning töötajate rasket õigusteta olukorda. Poliitiliste vangide poolt kirjutatud artiklitel oli suur mobiliseeriv tähtsus.

Töörahva Ühise Väerinde häälekandja «Tallinna Tööline» väljaandmine valge terrori tingimustes oli kommunistide ja eesrindlike tööliste tõeline kangelastegu. Ajalehe toimetamine ja väljaandmine toimus äärmiselt raskeis tingimustes. Samal ajal kui kodanlike ajalehtede toimetustel olid kasutada suured ja luksuslikud ruumid, mitmetel ajalehtedel aga koguni terved suured majad, tuli «Tallinna Töölist» toimetada kitsas toas «Tööliste Keldri» maja kolmandal korrusel, kus peale ajalehtede toimetuste asusid ka rea töölisorganisatsioonide juhatused. «Tallinna Tööline» toimetuse koosseis oli äärmiselt väike. Pealegi oli suur enamik toimetuse liikmeist juhtivad ja vastutavad parteitöötajad ning töölisliikumise tegelased. Seetõttu nõudsid muud kohustused neilt toimetuse töö kõrval palju tähelepanu ja aega, mistõttu lehe toimetamisega seoses olev töö tuli teha sageli öösel.

Ajalehes «Tallinna Tööline» leidsid valgustamist kõik töörahva ühisrinde taktika elluviimisega seoses olevad küsimused ja probleemid.

Kuigi Töörahva Ühise Väerinde esimene häälekandja «Tallinna Tööline» sai ilmuda ainult umbes 3 kuud (ta suleti 28. aprillil siseministri korraldusel), kuulub talle Eesti töörahva revolutsioonilise liikumise ajaloos tähtis koht. Selle ajalehega rajati kindel alus legaalsele töölisajakirjandusele. Tööliste toetusel hakkasid varsti pärast «Tallinna Töölise» sulgemist ilmuma uued ühis-

rinde häälekandjad. Hoolimata sellest, et politsei ka nende väljaandmist kõigiti takistas, ilmusid need uute nimede all («Proletariaadi Punane Täht», «Meie Lipp», «Meie Sõna», «Uus Töö», «Meie Hääl», «Meie Uus Hääl» jt.).

Üheaegselt töötavate kihtide koondamisega ühisrinde lipu alla astus EKP energilisi samme võitluse organiseerimiseks 12 nõudmise elluviimise eest. Märtsi lõpul otsustas Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu nõuda valitsuselt rahvahääletuse korraldamist seoses vajadusega Eesti põhiseaduse mõnede paragrahvide (24, 25 ja 34) muutmiseks ja täiendamiseks.[399] Nende põhiseaduse paragrahvide muutmisega taotleti inimväärilist ülalpidamist kindlustava töötasu alammäära ja töötavate talupoegade rendimaksust vabastamise seaduslikku fikseerimist, mis kuulus ka ühise väerinde põhinõudmiste hulka. Üle-eestimaaline vabrikute ja tehaste töölisvanemate kongress kiitis selle ettepaneku heaks.[400] Ettepanekut toetas enamus Eesti töörahvast. Kuid valitsus ei lasknud sotside aktiivsel kaasabil rahvahääletust siiski toimuda.

Ühisrinde taktika järjekindla rakendamise juures nägi partei ette ühisrinde positsioonide säilitamist ka sel juhul, kui klassivõitluse areng tooks päevakorrale küsimuse valitsuse kukutamisest. Sel juhul pidi partei kooskõlas rahvamasside huvidega astuma välja töörahva valitsuse loomise eest, mis toetuks ühtsele töörahva rindele. Töörahva valitsuse loosung oli seega otseseks järelduseks ühisrinde taktika sisust ja vajalikuks sammuks selle arengus.

Seoses 12 nõudmise arutamisega tekkiski tööliste ja töötava talurahva koosolekutel sageli küsimus, kes neid nõudmisi siis teostab. EKP Keskkomitee selgitas seda küsimust ajalehes «Kommunist». Ta kirjutas, et neid nõudmisi saab tegelikult ellu viia ainult t ö ö r a h v a v a l i t s u s. «Töörahva valitsus,» kirjutas «Kommunist», «see on töölistele ja poolproletaarlastele sedasama, mis olemasolev valitsus kodanlusele.»[401] Töörahva valitsusse pidid kuuluma töölisklassi, väikemaapidajate, kehvade asunike ja teiste töörahva kihtide esindajad. EKP selgitas, et töörahva valitsus ei tähenda veel nõukogude võimu, töölisklassi diktatuuri kehtestamist. Kuid töörahva valitsuse kaudu võib viia tee nõukogude võimu juurde — proletariaadi diktatuuri juurde.

Töörahva valitsuse loosung omas antud tingimustes suurt agitatsioonilist tähtsust. Ta võimaldas töölisklassi ühte liita, aitas mobiliseerida proletariaati ja talurahvast revolutsioonilisele võitlusele kodanluse vastu, luua partei tugipunkte külas ja laiendada töölisklassi mõju talurahvale. Seega aitas töörahva valitsuse loo-

---

399 «Tallinna Tööline» nr. 17, 1. apr. 1922.
400 Sealsamas, nr. 21, 11. apr. 1922.
401 «Kommunist» nr. 5 (55), 21. märtsil 1922.

sung laiendada ühisrinde baasi ja valmistada ette pinda võimu kättevõitmiseks proletariaadi poolt.

Võitluses ühise väerinde nõudmiste elluviimise eest tegid legaalsed töölisorganisatsioonid Tööerakonnale ja sotsidele mitu korda ettepaneku töörahva valitsuse moodustamiseks.[402] Sotsid ja Tööerakond lükkasid kõik need ettepanekud tagasi.

Selleks et sotside poliitika tegelikku olemust lõplikult paljastada, pöördusid Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu ja Riigikogu kommunistlik fraktsioon avalikult nende poole ettepanekuga avaldada oma seisukoht 12 nõudmise suhtes ja asuda teostama Töörahva Ühist Väerinnet.[403] Algul sotsid vaikisid. Siis püüdsid nad ühise väerinde nõudmisi ja agitatsiooni nende elluviimise eest tembeldada kommunistide «manöövriks». Nad alustasid järjekordset laimukampaaniat EKP vastu, väites, et eesti kommunistid tegutsevat ainult «Moskva käsul».[404] Tööliste inimväärse ülalpidamise kindlustamise nõudmist kommunistide «manöövriks» nimetamisega paljastas see partei ennast üha rohkem ja näitas selgelt oma töölisvaenulikku nägu. Sotside eemalejäämine Töörahva Ühisest Väerindest vähendas nende mõju töörahvale veelgi. Töötajad veendusid üha rohkem, et see partei on ainult sõnades töörahva, tegudes aga kodanluse huvide kaitsja.

Esimesed kokkuvõtted ühisrinde taktika rakendamisest tehti 1922. aasta märtsi algul Tallinnas toimunud partei vastutavate töötajate järjekordsel nõupidamisel.[405] Oma põhjalikus ettekandes partei taktikast ja lähematest ülesannetest näitas J. Anvelt ühtlasi, millises suunas tuleb seda taktikat edasi arendada, et Töörahva Ühine Väerinne muutuks tõeliselt massiliseks töörahva ühisrindeks. Selleks oli vaja kõigepealt kaasa tõmmata kõiki neid töötajaid, kes seni olid seisnud veel väljaspool partei mõju — ametnikke, kooliõpetajaid, eriti aga väikemaapidajaid-rentnikke, asunikke, kalamehi, käsitöölisi ja teisi poolproletaarlaste kihte. Kompromisside küsimuses teiste parteidega võttis nõupidamine seisukoha, et EKP võib minna ühises väerindes koos teiste töölisparteidega, isegi oportunistlike parteidega. Kuid ta peab jätma endale teiste parteide kritiseerimise vabaduse. Seejuures võivad kokkulepped nende parteidega kõne alla tulla ainult üksikutes konkreetsetes küsimustes ja ainult töölisklassi huvides.[406]

Töölisklassi ühisrinde laiendamiseks ja rahvahulkade eest peetava võitluse edasiseks hoogustamiseks oli ilmtingimata vajalik tõmmata kaasa ka töölisnoori ja naisi.

Leninism omistab noorsoo- ja naisliikumisele suurt tähtsust. Kui töölisnaisi ja -noori ei tõmmata kaasa proletariaadi vabas-

---

402 «Tallinna Tööline» nr. 16, 29. märtsil 1922.
403 Sealsamas, nr. 18, 4. aprillil 1922.
404 «Tulevik» nr. 6, 26. veebr. 1922.
405 «Kommunist» nr. 5 (55), märts 1922.
406 Sealsamas.

tusvõitlusse, siis muutuvad nad paratamatult kodanluse propaganda objektiks ja võivad tahes-tahtmata sattuda tema mõju alla. See omakorda raskendab töölisklassi ridade ühtsuse loomist ja mõjub proletariaadi revolutsioonilisele võitlusele takistavalt. Seepärast oli proletaarse noorsoo ja naiste aktiivsesse revolutsioonilisse võitlusse kaasatõmbamine üheks eelduseks Eesti töölisklassi enamuse koondamisel tema avangardi, Eestimaa Kommunistliku Partei ümber.

EKP töötas, nagu eespool nägime, pidevalt ja aktiivselt töölisnoorsoo hulgas. Kohe pärast Üle-eestimaalise Noorproletaarlaste Ühingu purustamist ja keelamist kodanluse poolt loodi 1921. aasta suvel Eestimaa Kommunistliku Noorsoo Ühingu (EKNÜ) organiseerimiskomitee. Viimane töötas EKP juhtimisel illegaalselt ja toetas järjekindlalt partei poliitilist võitlust. Organiseerimiskomiteesse kuulusid J. Kreuks, kes otseselt vastutas Keskkomitee ees proletaarse noorsoo liikumise organiseerimise ja juhtimise eest, J. Lauristin, V. Tuberik, J. Reesen ja teised. «Dvigatelis», «Lutheris», Balti Puuvillavabrikus, «Tselluloosis», Sadamatehastes ja mujal vabrikutes [407], samuti ka mõnes koolis (Tallinna õhtukeskkoolis, Väike-Maarja keskkoolis, Pärnu gümnaasiumis jm.) loodi alates 1921. aasta augustist illegaalseid kommunistlike noorte kollektiive.[408] Viimaste kaudu saavutati hiljem mõningaid tulemusi koolinoorsoo revolutsioonilise aktiivsuse tõstmisel. Nii puhkes 1922. aasta märtsis Pärnu ühisreaalgümnaasiumis streik, millest võttis osa 150 õpilast. Streik oli suunatud kodanluse reaktsioonilise hariduspoliitika vastu. Selle otseseks ajendiks sai õpilase A. Murro ülekohtune koolist väljaheitmine. Streiki juhtis kommunistlike noorte kollektiiv. A. Murro oli koolis tegutseva illegaalse kommunistlike noorte kollektiivi liige.

1921. aasta sügisel kutsus Organiseerimiskomitee kokku revolutsiooniliste noorte esindajate koosoleku, kus valiti seitsmeliikmeline EKNÜ Ajutine Keskbüroo.[409] Keskbüroo hakkas organiseerima ja juhtima proletaarse noorsoo liikumist kogu maal. Ta võttis vastu otsuse asutada kindlasti noorte organisatsioonid ka seal, kus tegutsesid parteikollektiivid.[410] Noorsooühingu liikmete kohuseks oli minna töötavate noorte hulka ja tõmmata neid võitlusse nii majanduslike kui ka poliitiliste, eriti aga Töörahva Ühise Väerinde nõudmiste eest. Ühingu liikmed võtsid aktiivselt osa partei kirjanduse levitamisest. Hakati välja andma ka oma ajakirja. Kuni 1922. aasta maini ilmus EKNÜ illegaalse häälekandja «Noor Proletaarlane» neli numbrit.[411] Selleks et töölisnoori poliitiliselt kasvatada, organiseeris EKNÜ Keskkomitee (Keskbüroo) 1921. aasta lõpul Tallinnas kaks illegaalset propagandistide

[407] ENSV ORRKA, fond 927, nim. 1, s.-ü. 27, l. 59—60.
[408] EKPA, fond 24, nim. 1, s.-ü. 779, l. 10.
[409] Sealsamas.
[410] Sealsamas, l. 11.
[411] Sealsamas, l. 12.

Pärnu aktivistid A. Murro, G. Abels, J. Rea.

kooli.[412] Pärast EKP II kongressi muutus EKNÜ töö hoogsamaks. 1922. aasta aprillis tegutses juba 35 illegaalset EKNÜ kollektiivi 254 liikmega.[413] Kollektiivid käisid koos vähemalt kaks korda kuus. Peale ajakirja «Noor Proletaarlane» ilmus 1922. aastal eesti keeles Kommunistliku Noorsoo Internatsionaali üleskutse Rosa Luxemburgi ja Karl Liebknechti surma-aastapäeva puhul, 1. mai eelne lendleht ja veel teisi trükiseid.

EKNÜ tegutses algusest peale Kommunistliku Noorsoo Internatsionaali ühe sektsioonina. Kui Eestimaa Kommunistlikul Parteil olid tihedad sidemed Läti- ja Leedumaa kommunistlike parteidega, siis pidas ka EKNÜ alalist kontakti Läti- ja Leedumaa kommunistlike noorsooühingutega. 1922. aasta jaanuaris toimus Riias illegaalselt Baltimaade kommunistlike noorsooühingute esimene konverents, kus võeti vastu otsus Eesti-, Läti- ja Leedumaa kommunistlike noorsooühingute tegevuse koordineerimise kohta.[414]

EKNÜ avaldas suurt mõju ka legaalsele töölisnoorsoo liikumisele. Seoses Töörahva Ühise Väerinde taktika rakendamisega tegi EKP Keskkomitee legaalsetes töölisühingutes töötavatele kommunistidele ettepaneku hakata ametiühingutes moodustama noortekomisjone. Komisjonide ülesandeks pidi olema tõmmata

[412] EKPA, fond 24, nim. 1, s.-ü. 779, l. 12.
[413] Sealsamas.
[414] «Noor Proletaarlane» nr. 2, märts, 1922.

Kõigi maade proletaarlased ühinege!

Noor Proletaarlane

Eestimaa Kommunistliku Noorsoo Ühingu (Kommunistliku Noorsoo Internatsionaali Sektsiooni) häälekandja

Nr. 1 — 1. detsembril 1921 — Nr. 1

Noored proletaarlased! Koonduge E. K. N. Ühingusse!

Oleks organiseerimata ja teisti pilatud elustaseid noored 1920. a. lõpul Ule-Eestimaal Noorproletaarlaste Ühingut loma. Ta kerkis kui hoiva tahi reaktsiooni pilwesinäi ajl töölisnoorsoo keskele. Oma seaduslooomisehetkel 5. detsembril otsustas Ule-Eestimaa Noorproll. Ühing — ühinedes Kommunn. Noorsoo Internatsionaaliga Ühing'a liigete arw lõpuks sihiteadlik. Maetuni jookusi asutatu ule mata 10 maakonda, kes töölaste kultuuri ja klassiteadvuse tawatasandi ning klassiwõitlusi noorsoo keskel arendasid. Tootnoorsoo sihikindlus klassiwõitluses, kirkkes tõdlamine Noorsoo Internatsionaaliga taasse tirmuga kodanluse wõimumehed. Ajutiks ajaks kodanluse kampelmann Eisband oma reaktsiooni nõue muskli Ühingute kõrr. Legaalne töölisnoorsoo liikmeine pandi paina alla. Ühingu juhtwaimad jõud heideti kui metslomad ruudwõrde taha, kus neile jõuk Wahtmanne kaagli-ohtlu kaudu kord jaakonnile naabalase, ivi kaili isamaa asjandusi ja kaitsetawaid Wene saatanaajaid.

Kas headuks noori hirmid ja klaperjahid? Kas seaduslus Ühingu sammukaar Eisband salgamise sõudu neid biotherist, et ta ka teaks? Ei — kõiki jalgeli ja wahjakskwalt iga kaa-ga proletaarlase laubil. Kõrgeimad-ülemate klaperjahi Ühingu tegeste poole andis — tõuke nn. proletaarlaste organiseerimisele. Tõeliselt oli oma määrapaega kodanluse ja selle wõimulaste, nõs tõdlaste orgn. seeomiswõimet tarvis, nimelt aprilli-mäja teinud.

Tõeks Eestimaa Kommunistlik Noorsoo Ühing — Kommunistliku Noorsoo Internatsionaali sektsioon.

E. K. N. U. asus lahti pilatud tõölisnoorsoo tukasid kokkuda. On laudad ülle-ainge laili ülleaatseid Ühingu kollektiive. Need laudi wabrikutesse, tootnoorsoo, kuladesse, kooli-lidesse ja kodanlisnoorsoo seltsidesse. Organiseerimistöö sob sõel kestab edasi kuni lõpuni.

Tõeline noorsoogal Eestimaal leiab massilise pöörmalihase noorsoo organisatsioonile on jungide nimelisi. Kõik takkaus ja ümberkaudsed noored teoorse kaval, ainge tõde! Ajutiselt wälja-jäänud E. K. N. U. Kesktoimo kutsub Teid noori — ühinetoõd Ühingusse jatkamal. Ühingu liigeliides we seal ella noored 14 aastast ülesse. Ühingu ülesanne on noorsoo kes saage ideo — kommunismist — ärkamu ning wõitlusse wabama oidus, oles ülesaha proletaarlaste internatsionaali hpa alla toomu. Noored otsige üks teist ülesse, sõpruse wahtrikes, kopmanni tõõvaadeles ööl hallipimal orgiss olles. Leiger ei kõige pimedamates maanurkades Ühingu kollektiivi! Tippige revolutsionääride tõölisnoorsoo seadusliku seemnest kodanlisnoorsoo Hunigutesse, Kunglaeser ja tekstsoo noorsoo seltsidesse idaemal! Pange oma tõölisnoorsoo seltsonebelli dadopiim maksmal! Hoolsus tulebb ennel kompromiseda (sõudust kordu), et Parti jaigeel kord ei tavõrdsuks! Seal E. K. N. U. liikmed aigu avaaka endil rohkem selgitamiseks tõevat. Kui seda tõeli ole saadukael on Kesktoimoonus, kuhu wõtkeiga ei wõi rapkeigus!

Aargem tõõde, et sõtte wõitu mõnesse ööesse, mis kodanlus lõpetanud riigumid! Täitsem reast wälja kodind seltsimeeste tõhul uute wõitjalegal! Ühingisse parimb kõikeraad elodud, millega tõõvõime koo tõõ!

Kõik revolutsionääred noored — Eestimaa Kommunistliku Noorsoo Ühingu lipu alla!

E. K. N. U. ja E. K. P. wahekord.

Organisatsioonisõelt on Eestimaa Kommunistlik Noorsoo Ühing iseseisev. Tal on oma(t) kollektiivid, mõlerle tipaks kohtla (maakonna või linna) komitee on. Tal on oma konwerentsid, kongressid, kesktoimoe ja häälekandjad. Ainult oma tippudes — kõnalise komitee ja kesktoimitee kaudu on E. K. N. U. seotud Eestimaa Kommunistlise Parteiga. Nimelt — peab kumbki organisatsioon wastastikku teine teise komiteedest ja kesktoimiteedest oma esitajate läbi osa wõtma.

Kuud poliitiliselt ja taktilisell nagu ka programmilistes küsimustes kuulub E. K. N. U. — E. K. P. juhatuse alla. E. K. N. U. ajutab oma kollektiivides ja komiteedes kõiki poliitilisi ja taktilisi küsimusi. Ta asub neis küsimustes seliede wõi teiste seisukohale, kuid — mitte E. K. P. wastu, weid läbeb ühinemisel oles parteiga wõitlusele. Suuremate lahkuminedite korral on E. K. N. U. õigus Kommitemi poole pöörata.

Kodanlisnoorsoo organisatsioonid ja E. K. N. U.

Kodanluse prohwetid hõwawad: Kommunism hävitab perekonna, kommunistid tahawad läpi kasarmutesse kihutada! — Aga Eestis on mõtsew üldine koolikaudus ja — kes tungib jültunumalt proletaarlase perekonda kui mitte kodanlise kool! See asutus kütsab noorte hingesse wiimu ja põlgust oma wanemate — tööliste ja uende wõitluse wastu. — Palju tuhat on Eestis neid noori — skoute ja noor-seppasid, kellete mõnder selga topitud ja waits ning püss pihku pasitud — juba 7-aastasele! Kas see ei ole kasuun?

Kodanlus kasutab oma noortsuga kätel. Terwe Eesti kütseb nagu erinste pesa kodanlisnoorsoo seltsidest, tütarlest, rühmadest. Peal on tüdki 16 aastrja. Kui neil aastaks — ja, siis ei ole wahtsihsi kunagi rahust puudus. Nende tarwaanda on linnades ja tasal juurenud seltsi, kuollmaja ruumid. Nende mattewad põhisadalsikka wastandus. Tüdlsnoorsoo organisatsioonid aga peawad ehitsema ülgewal põranda all. Kõnesugune nõod oka ehnelmiste hirmus ohwil isaenda meelest, demokraatia meelest aga on see kõige õigiasem!

Wäid kodanlus ei leni sellega, et organiseerida oma noortsugu: Ta pühib oma määrda ka noori proletaarlasi. Kodanlasi on wähe seltsest, et kõwawanda tiud tõõstawa ühinikke oma porgudest. Nagu õhku ümgantsesse, nii on tal suurimaks waja oma wõimu pustiboidmiseks. Laske need tõõliste lapsukesed mõnu juurde tulla! — üiteb kapitalistlik Moolok ja — sõtles on kogu kodanlise demokraatia a ja o, kui asi puutub tõõlisnoorsoosse.

Admiralid ja kindralid, leitenandid ja ohwitserid, mitsilised õpetlased ja õpetamata mitsid, panga- ja kuolidirektorid, parlamentaad riigiwanemad ja sadaarelumunsteta spekulandid, mõisnikud jaojad ja pundertlad nunkunid, — kes ei ole siis ümgantsest mõtte noorsoo kaswataja ja organiseerija! On, siruligem otsa kord wälja, et tuha ja tõpmata need noorsoo rõwgemine sturmeristrisi! Mõnikem, mida see tähendab, kui kindral Tõnisson 1 kümnete miljonide wõi kroonut wanemates weel nega jatkab formeerida wanemätest õppuritest tatsaskaaid. Mõnikem, mis peitub selle taga, kui kommerts-admiral Pitkal — rõgewarguste monopoli (aarutõugus) nõudjate paalikul wiitsikul jatkab noor-seppsaid organiseerida. Ta armeis ei shoonsyõõne metoodi järele ei õpetada tõölistele andeti laskma — Lõõa ja ajawõte pärast ei ole need herrad ja daamid asunud mitte noorsoole sõnumakinuli jookukõugust ja kindipuisi talutajat seletama. Ei, lõõa ja ajawõte jaoks jatkab herradel daamidel hennas ja mõtemil — weimisid! Neil on noorsoogi waja kahsewahina oma prii-kawate klassile. Sirutage käel wälja, noored, et neile noorsoo harastajaile• nõkku sõlitada!

Seotuide ja noor-seppade rühmades ja kodanlisnoorsoo seltsides ei ole wähe noori proletaarlasi. Osalt sellepärast, et linnades ja tegewõsses ella, kuna tõõstuskorrol awalikud organisatsioonid puuduwad. Osalt — sellepärast, et lapukesed ning kapsikeed ning kultuurilise ingdaanlise unkwerne neid sinna

EKNÜ illegaalne häälekandja «Noor Proletaarlane».

noori töölisi ja kooliõpilasi kaasa töölisklassi revolutsionolnisse võitlusse. Noorte hulgas tuli teha agitatsioonitööd, korraldada koosolekuid, miitinguid, vestlusi jne. Töölisajakirjandus pidi avaldama üleskutseid ja sõnumeid töölisnoorsoo elust ning töö-

Tallinna Metallitööliste Ametiühingu jalgpallimeeskond, kes tõi 1922. a. kevadel Eesti spordiväljakutele punase viisnurga.

tingimustest. Noortekomisjonid pidid välja töötama ka oma ettepanekud töölisnoorsoo olukorra parandamiseks. Noortekomisjonide tegevus toimus samadel alustel nagu teiste ametiühingute komisjonide tegevus — kooskõlas vastava ametiühingu põhikirja ja komisjonide üldkodukorraga.[415]

EKP juhendite kohaselt jagunes noorsoo organiseerimine, samuti komisjonide töö, kolme tähtsamasse lõiku: töö vabrikutes, maatöörahva hulgas ja töörahva vastaste hulgas.[416]

Tallinna töölisühingute juurde noortekomisjonide asutamise otsuse võttis Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu vastu oma koosolekul 20. veebruaril 1922.[417] Esimene niisugune komisjon loodi 5. märtsil Tallinna Metallitööliste Ametiühingu juurde.[418] Komisjoni kuulusid ka EKP liikmed J. Lauristin, O. Piir, V. Raekson, E. Reva ja J. Tõnisson. Lühikese ajaga moodustati Tallinnas kuus noortekomisjoni.[419] Sama aasta kevadel kutsuti ellu noortekomisjone ka maatööliste ühingutes (näiteks Pärnumaal Pornuse maatööliste ühingu juures).[420] Noortekomisjonides tegutsesid aktiivselt ja etendasid nende töö suunamisel juhtivat osa kommunistlikud noored.

Selleks et tuua noori töötajaid töölis- ja ametiühingutesse, tuli vabrikunoorte hulgas ellu kutsuda mitmesuguseid ringe. Tegut-

---

415 EKPA, fond 25, nim. 1, s.-ü. 2, l. 16.
416 Sealsamas.
417 ENSV ORRKA, fond 1766, nim. 1, s.-ü. 1, l. 29.
418 «Noor Tööline» nr. 3, aprillis 1922.
419 Sealsamas.
420 Sealsamas.

Hind 20 marka.

NOOR TÖÖLINE

Tööliisnoorsoo kuukiri

Nr. 2 | Toimetus ja talitus: Tallinnas, Gogoli p. 4 «Tööliste Keldris» Telefon 13-01 | Nr. 2

Weebruar 1922

Töölisnoorsoo legaalne ajakiri «Noor Tööline».

sedes kohapeal, võisid need noorte organiseerimisele mitmeti kaasa aidata.

Kommunistliku Noorsoo Internatsionaali Täitevkomitee soovitas hiljem ka teiste kapitalistlike maade kommunistlikel noorsooühingutel kasutada EKNÜ kogemusi noortekomisjonide töö alal.[421]

Nii laienes töölisnoorsoo liikumine Eestis ja muutus massilisemaks ka kommunistlik kasvatustöö noorte hulgas, tuues tuhandeid võitlejaid ühisrinde ridadesse. Samuti aitas sellele palju kaasa töölisnoorsoo ajakiri «Noor Tööline», mis hakkas ilmuma legaalselt 1922. aasta jaanuaris.

1922. aasta märtsi lõpul toimus tööliste karskusseltsi «Valvaja»

[421] EKPA, fond 27, nim. 1, s.-ü. 717, l. 21.

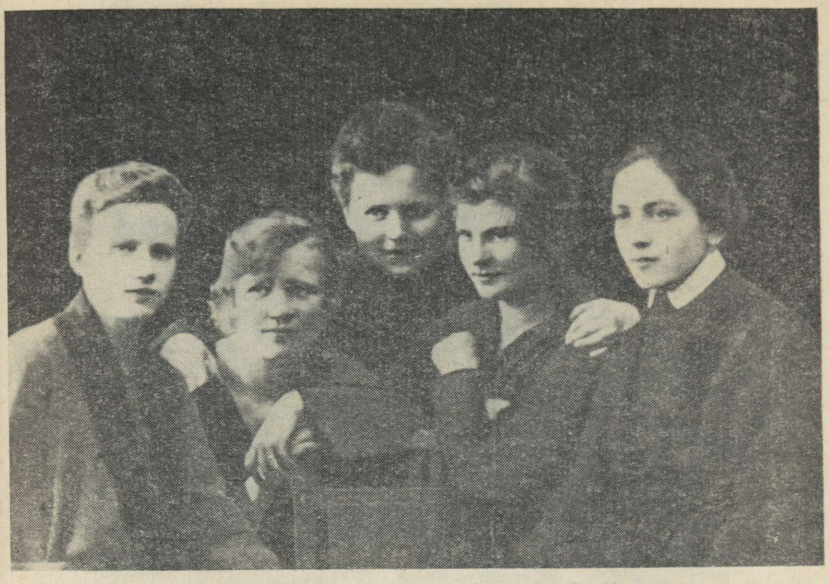

Naisaktiviste 1922. a. kevadel. Vasakult paremale: O. Künnapuu, A. Vaarman, V. Klementi, E. Sommerling, J. Tenno.

majas Pirita tee ääres EKP Keskkomitee poolt illegaalselt kokku kutsutud EKNÜ kollektiivide nõupidamine.[422] V. Kingissepa, J. Kreuksi, J. Lauristini ja teiste partei liikmete juhtimisel arutasid noored revolutsionäärid mitmesuguseid küsimusi seoses eesti proletaarse noorsoo kaasatõmbamisega aktiivsesse võitlusse töörahva ühise väerinde taktika rakendamise eest.

EKP Keskkomitee initsiatiivil organiseeriti töölisorganisatsioonide juurde ka naistööliste komisjone, kelle ülesandeks oli võita naistöölisi ja -teenistujaid proletaarsete organisatsioonide liikmeiks ning mobiliseerida neid võitlema 12 nõudmise ellurakendamise eest. Naistööliste komisjonide ülesandeks oli juhtida võitlust kodanluse, samuti sotside poolt organiseeritud naisliikumise vastu, mis oma natsionalismiga mürgitas naisproletaarlaste klassiteadvust. 1922. aastal tähistati Eestis esimest korda rahvusvahelist naistepäeva. 8. märtsil toimunud pidulikel koosolekutel Tallinnas, Narvas ja Tartus otsustasid töötavad naised ühineda Töörahva Ühise Väerinde 12 nõudmisega.[423]

Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu juurde loodi Kesknais-

---

[422] ENSV ORRKA, fond 927, nim. 1, s.-ü. 214, l. 157.

[423] Vt. «Tallinna Tööline» nr. 8, 1. märtsil 1922; nr. 9, 4. märtsil 1922 ja nr. 11, 10. märtsil 1922.

H. Sonberg.

komisjon, kelle ülesandeks oli ühtlustada kõikide Tallinna naiskomisjonide tööd.[424] Naiskomisjonide töö organiseerimisest võtsid aktiivselt osa EKP ja EKNÜ liikmed Alide Alton, Vilhelmine Klementi, Olga Künnapuu, Benita Lauristin, Elfriede Morgenson, Rosalie Veltson, Alma Vaarman jt. 1922. aasta suvel töötas Tallinna ametiühingutes 8 naiskomisjoni.[425] Samasugused komisjonid töötasid ka teistes linnades ja mõnedes maakohtades. 1922. aasta statistiliste andmete järgi moodustasid töölisühingute liikmete arvust umbes 3050 ehk 16% naised.[426] 22% kõigist EKP liikmetest olid naised.[427] Naiskomisjonide tegevuse tagajärjel muutus naistöölisliikumine Eestis märksa elavamaks. Nende töö haaras kõiki massilise selgitustöö põhiküsimusi ja võimaldas õigesti üles seada poliitilisi nõudmisi naiste hulgas. Hoolimata suurtest raskustest (ruumide puudus, politseilised surveabinõud jne.) suutis Kesknaiskomisjon ka tööliste laste heaks mõndagi korda saata: töötasid lasteringid ja korraldati laste piduõhtuid. 1923. aastal anti laste jaoks välja ajakirja «Meie lapsed». Töötavate naiste töö organiseerimiseks ja selle suunamiseks moodustati EKP Keskkomitees Naisosakond, kelle tööd juhtis H. Sonberg.[428]

---

[424] ENSV ORRKA, fond 1766, nim. 1, s.-ü. 1, l. 32.
[425] «Tööline» nr. 1, 24. okt. 1922.
[426] O. Rästas, Lühike ülevaade ametiühingulisest liikumisest ja ülesannetest, Moskva-Leningrad, 1934, lk. 140.
[427] EKPA, fond 6495, nim. 1, s.-ü. 100, l. 22.
[428] EKPA, fond 25, nim. 2, s.-ü. 1444, l. 17.

Kõigi maade proletaarlased, ühinege!

Eestimaa Kommunistline Partei

Eestimaa Kommunistlise Partei üleskutse

Eesti töörahwale

I. mail 1922.

Kõigi maade proletaarlased, ühinege!

Elagu 1. mai

rahwuswahelise proletariaadi wõitluspüha!

Eestimaa Kommunistlik Noorsoo Ühingu (Kommunistlik Noorsoo Internatsionaali Sektsioonu) Keskkomitee.

Trükitud „Noore Proletaarlase" trükikojas.

Eestimaa Kommunistline Partei.

Kommunistlise Internatsionaali Täidetaatwa Komitee

mai-üleskutse

kõigi maade mees- ja naistöölistele.

1922. a. 1. mai eelseid üleskutseid.

Niisugused olid esimesed tulemused ühisrinde organiseerimisel. Toetudes neile saavutustele, oli vaja viia laialdasi töötava rahva hulki ühtlasi avalikule väljaastumisele Töörahva Ühise Väerinde nõudmiste eest.

EKP Keskkomitee otsustas korraldada 1. mail 1922 Tallinnas ja kogu Eestis demonstratsioone, mis pidid kujunema Eesti proletariaadi jõudude ülevaatuseks.

Juba 1. aprillil toimus Pirita teel Keskkomitee liikmete osavõtul põrandaaluste parteikollektiivide esindajate koosolek, kus arutati 1. mai demonstratsiooni ettevalmistamise küsimust.[429] Demonstratsiooniga taheti muuhulgas avaldada kodanlikule valitsusele survet, et viimane toetaks Genua konverentsil [430] Nõukogude Venemaad ning tegelikult abistaks laialdasemalt Venemaa näljahädalisi. Maatööliste 1. mai demonstratsioonidest osavõtmisele õhutamiseks otsustati Tallinnast saata kohtadele organisaatoreid. Rongkäigu ettevalmistamise ja korraldamise legaalseks staabiks määrati Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu, kes pidi juhtnööre saama EKP Keskkomiteelt. Ka määrati koosolekul kindlaks, missuguste loosungite all 1. mail välja minnakse. Peaasjalikult kajastasid need 12 nõudmist. Kuid peale nende kinnitati veel rida hüüdlauseid, mida kavatseti propageerida 1. mai lippudel ja plakatitel, nagu «Elagu revolutsiooni peakants — Nõukogude Venemaa!», «Töörahva toetus Nõukogude Venemaale Genuas!», «Maha kapitalistlik kord! Elagu Kommunistlik Internatsionaal!», «Meie nõuame avalikku tegevusvabadust Komparteile!», «Esimesel mail demonstreerib Eesti Töörahva Ühine Väerinne oma 12 nõudmise eest, Pätsi valitsuse vastu, töörahva valitsuse eest», «Proletaarlased linnas ja maal, 1. mail näitate teie oma jõudu valitsevale klassile!», «Ametnikud ja teenijad, kehvad käsitöölised, väikemaapidajad ja asunikud, ka teie koht on töörahva ühiste lippude all!» [431] jne. 1. mai demonstratsiooni ettevalmistamise praktiliseks läbiviimiseks moodustati koosolekul töölisorganisatsioonide esindajatest korraldav komisjon.[432]

19. aprillil toimus korraldava komisjoni avalik koosolek, mil-

---

[429] ENSV ORRKA, fond 14, nim. 1, s.-ü. 742, l. 76.

[430] Välismaised imperialistid, kelle kavad Nõukogude Venemaad sõja abil purustada olid nurjunud, tegid nüüd plaane majanduslikuks sõjaks Nõukogude vabariigi vastu eesmärgiga muuta Nõukogudemaa «rahulikul» teel oma asumaaks. Genuas (Itaalias) 10. aprillil avatud rahvusvahelisel konverentsil nõudsid imperialistid Nõukogude Venemaalt, et see tasuks kõik tsaarivalitsuse ja Ajutise Valitsuse võlad (üldsummas 18 miljardit rubla), annaks välismaistele kapitalistidele tagasi nõukogude võimu poolt konfiskeeritud ettevõtted ja tühistaks väliskaubanduse monopoli. Nõukogude delegatsioon lükkas imperialistide nõudmised tagasi. Ta nõudis Entante'i maadelt Nõukogude Venemaale blokaadi ja interventsiooni läbi tekitatud kahjude (üldsummas 38 miljardit rubla) hüvitamist. Katse suruda Nõukogude Vabariiki võlaorjusse kukkus läbi.

[431] ENSV ORRKA, fond 14, nim. 1, s.-ü. 732, l. 76.

[432] Sealsamas, l. 77.

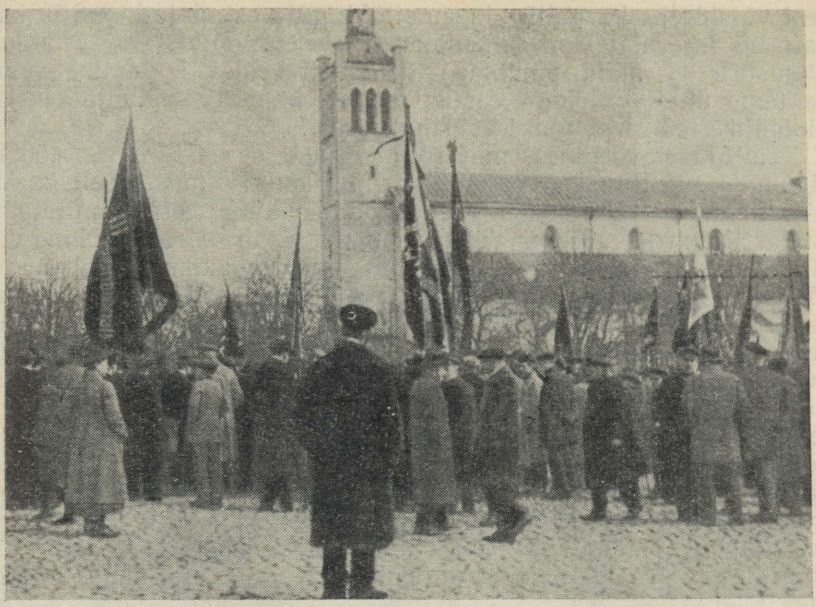

1922. a. 1. mai demonstratsioonile kogunemine Tallinnas.

lest võtsid osa ka töölis- ja ametiühingute esindajad.[433] Siin kuulati ära informatsioon demonstratsiooni ettevalmistamise käigust. Otsustati «1. maid pühitseda demonstreerides kodanlise võimu ja tema ühise väerinna vastu Genuas, kapitali vastu ja revolutsioonilise töörahva ühise väerinna eest».

Tallinnas võttis 1. mai rongkäigust osa üle 20 000 töötaja ligemale 100 lipu ja loosungiga. Juba kell 7 ilmusid seltsimehed «Tööliste Keldrisse», kus väravapostide külge oli kinnitatud 2 punast lippu ja loosung «Täna demonstreerib töörahva ühine väerinne kurnajate vastu!». Kella 9-ks olid kogunemiskohal suured tööliste kolonnid «Johansoni», «Tselluloosi», «Mayeri» jt. tehastest. Rongkäik alustas liikumist Tartu maanteed mööda. Kolonni ees sammus Riigikogu kommunistlike tööliste rühm punaste lippudega. Nendele järgnesid tööliste esindajad linnavolikogust. Loosungile, millele oli venekeelsete tähtedega maalitud «Elagu revolutsiooni peakants — Nõukogude Venemaa!», järgnesid tuhanded töölised. Kolonnide lippudel särasid sõnad: «Elagu 3. Internatsionaal!», «Töötatöölised nõuavad tööd ja leiba» jne. Tihedates ridades, külg külje kõrval sammus ka proletaarne noorsugu, kandes lippe ja plakateid pealkirjadega: «Mul isa vangis!», «Mul pole ema!», «Meie nõuame kollektiivlepingute maksma panekut» jne.[434]

Rongkäigust võtsid osa kõik Tallinna tehased, vabrikud ja töökojad. Oma lippudega ilmusid metallitöölised, kiutöölised, toiduja maitseainete tööstuse töölisühing koos selle kutseala organiseerimata töölistega, trükitööliste ühing samuti koos organiseerimata töölistega, nõela- ja nahatöölised, ajalehemüüjad, majateenijad, juukselõikajate ühing, korteriüürnike selts jne. Viimsi maatööliste ühing oli samuti ilmunud punase lipuga Tallinna proletariaadi ritta. Revolutsiooniliste laulude ja lehvivate lippudega liikus määratu pikk rongkäik muusika saatel Kadriorgu, kus «Russalka» juures töölislaulukoor demonstrante «Internatsionaaliga» vastu võttis. Siin toimus suur miiting. Kõnedega esinesid Riigikogu kommunistliku töölisrühma liikmed. «Täna demonstreerib töörahva ühine väerind kurnajate vastu,» alustas J. Vanja oma kõnet. «Täna on tööliste püha, see on vaatepostiks, kus töölisklass tagasi vaatab võitlustagajärgede peale, loeb oma read üle ja annab tõotuse, et kõik töölised koguksid punaste lippude alla.»[435] J. Vanja tuletas meelde eesti töölisklassi ohvreid, kes langesid võitluses kodanluse vastu, mispeale demonstrandid võtsid mütsid peast ja orkestrid mängisid leinamarssi. Lõpetades oma kõnet ütles J. Vanja: «Kodanlus mõtles Tallinna töölisi jätta punaste lippudeta tänavuseks esimeseks maiks. Kodanlus rüüstas tööliste maja, sulges ajakirjanduse suu ja võttis punased lipud kaasa.

---

[433] ENSV ORRKA, fond 14, nim. 1, s.-ü. 732, l. 77.
[434] EKPA, fond 6495, nim. 1, s.-ü. 99, l. 15.
[435] «Punane Täht» nr. 1, 5. mail 1922.

1. mai demonstratsioon Tallinnas.

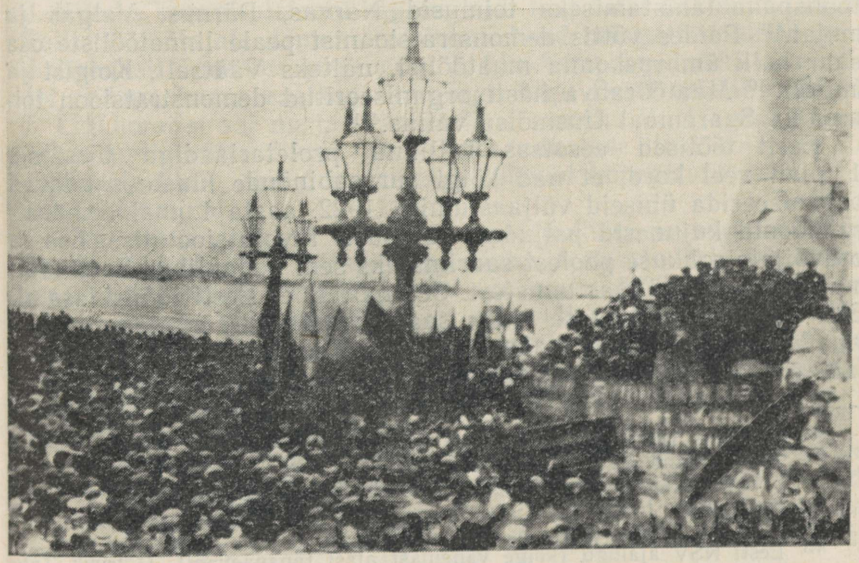

1922. a. 1. mai miiting Kadriorus «Russalka» mälestussamba juures.

Kuid töörahval jätkub punast riiet ja jätkub julgust hüüda: «Maha kurnajad, elagu töörahva ühine väerind!»» J. Vanja hüüdsõnad: «E l a g u t ö ö r a h v a n õ u k o g u d e v a b a r i i k!»[436] mattusid tormiliste kiiduavalduste merre. Demonstrantide juubeldused ja elaguhüüded Nõukogude vabariigile jätkusid veel siis, kui laulukoor laulis «Internatsionaali». Järgmise kõneleja E. Käo sõnu Eestimaa Kommunistlikule Parteile avaliku tegevusvabaduse nõudmise kohta saatis uus võimas kiiduavaldus. E. Käo väljaastumise ajal visati nuhkide poolt kõneleja jalge ette «rakettkonnasid», mis tekitasid tumedaid pauke. Lähedalseisjad arvasid, et heideti granaat, eemalolijad aga, et tulistati rahva seast. Hetkeks tekkis segadus, mida kaitsepolitsei agendid ja nuhid püüdsid ära kasutada verevalamise alustamiseks. Politseinikud lasksid õhku kümmekond pauku. Ent tänu demonstratsiooni korraldajate energilisele ja kiirele tegutsemisele likvideeriti provokatsioonikatse kiiresti. Rahvast kutsuti rahunema. Miitingul esinesid veel V. Klementi ja J. Lauristin.[437] Võimsate «Internatsionaali» helide saatel pöördus rongkäik niisama tihedasti kolonnidesse koondunult nagu tulleski linna tagasi.

Tartus võttis 1. mai demonstratsioonist osa umbes paar tuhat töölist ligi 20 lipuga. Tähtvere pargis toimunud miitingul rääkis kõneleja 1. mai pühitsemise tähtsusest proletariaadi võitlusjõudude koondamisel. Pärast kõnet siirdus tööliste rongkäik läbi linna Toomeorgu, kus samuti toimus lühike miiting. Miitingul sõnavõtja selgitas Töörahva Ühise Väerinde 12 nõudmise platvormi sisu ja eesmärke.[438]

Samasugused demonstratsioonid ja koosolekud rahvusvahelise töölispüha tähistamiseks toimusid Narvas, Pärnus, Valgas ja mujal.[439] Paides võttis demonstratsioonist peale linnatööliste osa suur hulk ümbruskonna maatöölisi, näiteks Väätsalt, Koigist ja mujalt.[440] Maatöörahva hästi organiseeritud demonstratsioon toimus ka Saaremaal Uuemõisa vallas.[441]

Eesti töölised eesotsas Tallinna proletariaadiga tõestasid 1. mail veel kord, et nad kõigi surveabinõude kiuste suudavad organiseerida ühiseid väljaastumisi. 1922. aasta 1. mai demonstratsioonid kujunesid paljudes kohtades revolutsioonilise hoo ja osavõtjate rohkuse poolest suurimateks seni kodanlikus Eestis toimunud 1. mai väljaastumistest. See näitas, et Eesti töölisklass oli EKP juhtimisel lühikese ajaga saavutanud suuri edusamme oma ridade koondamisel Töörahva Ühisesse Väerindesse, püsides kindlalt revolutsioonilise klassivõitluse joonel. 1922. aasta 1. mai

[436] «Punane Täht» nr. 1, 5. mail 1922.
[437] Karastumine, Tallinn, 1958. lk. 184.
[438] ENSV ORRKA, fond 14, nim. 1, s.-ü. 742, l. 68.
[439] Sealsamas, l. 69.
[440] «Punane Täht» nr. 1, 5. mail 1922.
[441] Eesti NSV ajalugu (kõige vanemast ajast tänapäevani), II trükk, Tallinn, 1957, lk. 439.

1922. a. 1. mai rongkäik Tartus.

tähistamine kajastas veenvalt töörahva hulkade revolutsioonilise meeleolu tõusu.

1. mail aga rikkusid EKP Keskkomitee liikmed J. Linkhorst ja J. Kreuks konspiratsiooni algreegleid: nad tulid isiklikult jälgima Tallinna töötajate demonstratsiooni. Neid märgati nuhkide poolt. J. Kreuksil õnnestus põgeneda. J. Linkhorst aga võeti kinni. See tõi endaga kaasa raskeid tagajärgi kogu Eesti töölisliikumisele. J. Linkhorstist sai nurjatu äraandja: ta reetis V. Kingissepa asukoha, andis välja Sauel asuva põrandaaluse trükikoja, juhatas nuhkidele kätte kõik temale teada olevad konspiratiivkorterid ja kohtumispaigad.

Ööl vastu 3. maid areteeriti kaitsepolitsei ja sõjaväeüksuste ühiste jõududega V. Kingissepp. Juba areteerimisel hakati teda metsikult piinama. Samal päeval lavastati sõjakohtu istung, kus V. Kingissepp käitus erakordselt mehiselt ning hämmastas vaenlasi oma vankumatuse ja kindlameelsusega. Areteerimisest polnud möödunud veel 24 tundi, kui ta viidi juba mahalaskmisele. Hüüdega «Elagu Eesti Nõukogude Vabariik!» langes V. Kingissepp tabatuna kogupaugust.

V. Kingissepa kui rahvusvahelise kuulsusega revolutsionääri kaotus oli EKP-le rängemaid kaotusi, mis tal tuli läbi elada. Sellele järgnesid EKP Tallinna organisatsiooni purustamine, parteiliste sidemete katkemine, paljude konspiratiivkorterite likvideerimine.

Eesmärgiga likvideerida EKP mõju töötava rahva hulkades lavastas kodanlus 19.—27. maini 1922 sõjaringkonna kohtus uue, järjekordse, seekord 115 kommunisti protsessi, kus enam kui pooled kohtualustest mõisteti mitmesugusteks tähtaegadeks sunnitööle. Kodanluse ja sotside ajakirjandus kuulutas, et nüüd on kommunism Eestis juurteni välja roogitud. Ent kodanlus eksis jälle. Viktor Kingissepa mõrvamisele vastasid Tallinna töölised protestistreikidega.[442] Tartus, Pärnus, Valgas ja mujal toimusid protestikoosolekud-miitingud. Tallinnas, Tartus, Narvas, Viljandis ja mujal aset leidnud tööliste koosolekutel võeti vastu teravad protestiresolutsioonid 115 revolutsionääri üle kohtumõistmise vastu. Ka kõige suurema rüüstamise ja puistamise päevil maikuus ei katkestanud EKP Keskkomitee oma organiseerimistööd. Juba 2. ja 3. mail toimusid J. Anveldi, J. Kreuksi ja O. Rästa juhtimisel legaalsetes organisatsioonides töötavate seltsimeestega linnast väljas nõupidamised.[443] Keskkomitee liikmete juhtimisel asusid kommunistid taastama partei sidemeid ja muretsema uusi konspiratiivkortereid. EKP jätkas endiselt revolutsioonilise töölisliikumise juhtimist.

Ühisrinde võitlusprogramm leidis töörahva hulgas üha laialdasemat poolehoidu. Organiseerimistöö keskuseks sai illegaalne EKP Keskkomitee,[444] kus arutati korduvalt Töörahva Ühise Väerinde organiseerimisega seoses olevaid küsimusi.[445]

Töörahva Ühise Väerinde laienemine ning töötajate pidev koondumine selle revolutsiooniliste loosungite alla tõstis üles terve rea küsimusi, mis vajasid kiiret ja operatiivset lahendamist. Selleks moodustas EKP Keskkomitee 1923. aastal Ühise Väerinde Büroo (ÜB), kuhu kuulusid H. Allik, P. Keerdo, J. Tomp jt. Büroo tegeles kõigi nende küsimustega, mis kerkisid esile ühisrinde taktika rakendamisel legaalsetes tingimustes.

Nii töölisklassi kui ka poolproletaarsete kihtide mobiliseerimisel võitlusse Ühise Väerinde 12 nõudmise elluviimise eest kasutas partei kõiki võimalikke organisatsioonilisi vorme. Näiteks rakendasid revolutsioonilised töölised linnades väikekodanlike kihtide mõjutamiseks mitmesuguste meetodite hulgas ka üürnikkude organiseerimist. Klassiteadlike tööliste ülesandeks oli tõmmata oma mõju alla vähemarenenud töölisi ja neid poolproletaarlasi, kes töölisühingutesse ei astunud oma vähese teadlikkuse tõttu või kes olid sotside mõju all seisvate töölisühingute liikmed. Keskkomitee seadis partei liikmete ette ülesande leida lüli, mis neid kihte kõige rohkem võiks ühendada puht-proletaarsete kihtidega ja panna nad liikuma kodanliku süsteemi vastu. Määratu suur osa neist — päe-

---

[442] ENSV ORRKA, fond 141, nim. 1, s.-ü. 742, l. 83; sealsamas, fond 1766, nim. 1, s.-ü. 1, l. 39.
[443] EKPA, fond 6495, nim. 1, s.-ü. 104, l. 6.
[444] EKPA, fond 24, nim. 1, s.-ü. 249, l. 13.
[445] Sealsamas, l. 12—13.

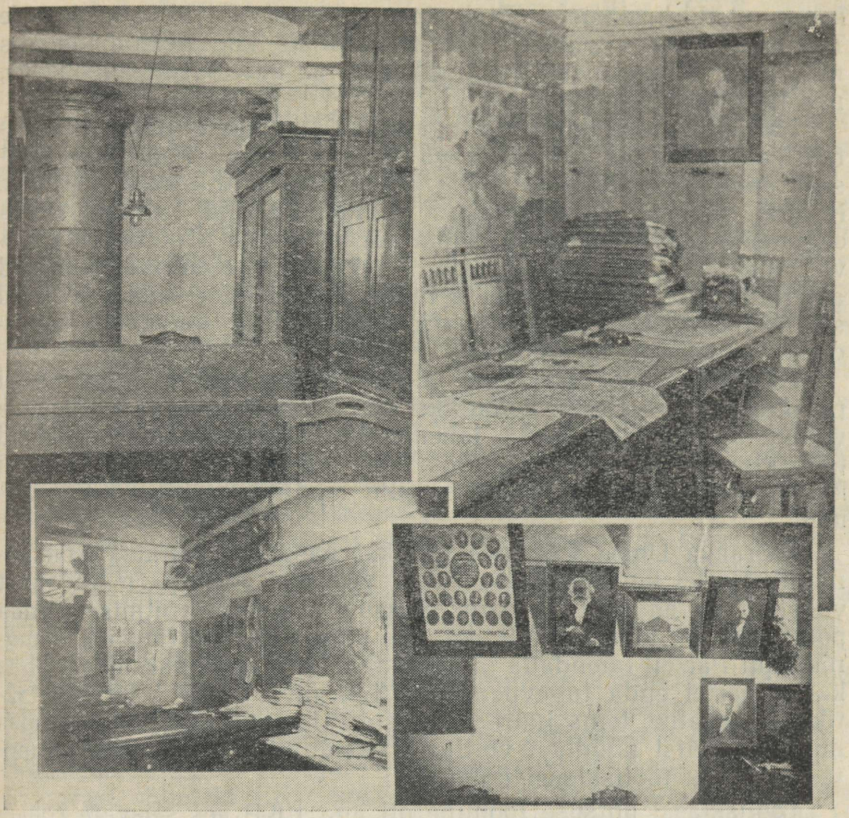

«Tööliste Keldri» siseruume.

vatöölised, voorimehed, käsitöölised, väikeametnikud jne. — olid väikekorterite üürnikud. Neid rõhusid kõrged üürid, maksukoorem, võlad. Kasutades rahulolematust, mida need raskused, eriti uus üüriseadus ning kaudsete ja otseste maksude suurendamine, üürnike seas sünnitasid, hakkasid klassiteadlikud töölised neid töörahva kihte kaasa tõmbama võitlusse ühise väerinde eest. Partei paljastas kodanluse variserlikku poliitikat, selgitas üürnikele töölisklassi ja kogu töörahva ülesandeid ning eesmärke. Üürnikkude Selts, mis oli revolutsiooniliste tööliste käes, etendas 1923. aastal Töörahva Ühise Väerinde poolt Tallinna linnavolikogu valimistel saavutatud võidu puhul tähtsat osa. Töörahva Ühine Väerinne sai siin 36% kõigist häältest.

Avalikeks Töörahva Ühise Väerinde organiseerimistöö keskusteks kujunesid Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu ja Riigikogu

kommunistlik fraktsioon. Fraktsiooni liikmed sõitsid ka väljapoole Tallinna, organiseerisid ja juhtisid tööliste koosolekuid linnades ning maal. Nad esinesid ka Riigikogus rea uute seaduseelnõudega, mis kajastasid 12 nõudmist.

Töölisliikumise juhtimise legaalseks staabiks kujunes neil aastail Tallinna linna raamatukogu keldrikorrusel asuv linnavalitsuse endine kartulikelder, mis hiljem sai üldtuntuks «Tööliste Keldri» nime all. Siia kütmata ruumidesse olid Tallinna töölisorganisatsioonid sunnitud asuma pärast nende «Tööliste Majast» väljatõstmist 18. märtsil 1921. «Tööliste Keldris» toimusid ametiühingute, töölisnoorte ja muud koosolekud, samuti töötasid siin mitmesugused ringid ja sektsioonid ning korraldati töölisorganisatsioonide konverentse.

Töörahva Ühise Väerinde taktika osutus antud etapil partei põhiülesande — Eestis kodanliku korra kukutamise ja nõukogude võimu taaskehtestamise — lahendamisel õigeks. See oli mõeldud töölisklassi tegevusühtsuse loomiseks altpoolt ja tõstis tema kui kogu revolutsioonilise liikumise juhi teadlikkust ning võitlusvõimet.

Töörahva Ühise Väerinde taktikat kasutas Eestimaa Kommunistlik Partei kui kodanluse vastu peetava võitluse mõjuvaimat vahendit ka edaspidi — kuni masside enamuse võitmiseni enda poole. See oli ainuõige taktika: see võimaldas Eestimaa Kommunistlikul Parteil laiendada ja tugevdada sidemeid massidega, aitas kaasa partei enda tugevnemisele. Töörahva Ühise Väerinde taktika oli reaalne, tema juured peitusid rahvahulkades, ta väljendas hulkade tõelisi püüdlusi võitluses ekspluataatorite vastu, ammutas oma jõu töölisklassi ühtsusest.

Töölisklassi ühtsuse loomine oli aga EKP ees seisvate rohkearvuliste ülesannete hulgas kogu partei poliitilise tegevuse aluseks. Nii polnud võitlus ühisrinde eest episoodiline, vaid lakkamatu ja järjekindel.

Hiljem muutis ja konkretiseeris EKP Töörahva Ühise Väerinde eest peetava võitluse vorme ja meetodeid sõltuvalt ajalooliste tingimuste muutumisest, kuid tema sisu jäi endiseks. Ükskõik, milline see vorm ka ei olnud, ükskõik kuhu ühel või teisel perioodil raskuspunkt ka ei kandunud, peamine jäi muutumatuks — ühisrinne altpoolt võitluses töölisklassi ja kõigi töötajate põhiliste huvide ning lõppeesmärgi saavutamise eest.

Ühisrinde taktika läbis karmi ja pika kontrolli eesti töölis- ja revolutsioonilise liikumise praktikas ning andis positiivseid tulemusi.

Töörahva Ühise Väerinde taktika on näide sellest, kuidas EKP ühendas oma poliitikas maksimaalse nõtkuse suure printsipiaalsusega.

§ 5. Kommunistide võitlus väikekodanliku EISTP muutmise eest revolutsiooniliseks parteiks

NLKP ja kogu maailma revolutsioonilise liikumise ajalugu õpetab, et töörahva vabastamine kapitalismi ikkest pole võimalik ilma töölisklassi ridades tegutsevate väikekodanlike parteide mõju kõrvaldamiseta. Oportunism, reformism õõnestab proletariaadi ridade ühtsust, nõrgestab tema usku oma jõusse, viib teda kõrvale klassivõitluse peaülesannetest. Kodanluse võitmiseks teeb kõigi maade töölisklass läbi sisuliselt ühelaadilise oportunismivastase võitluse kooli. Kuid selle areng kulgeb iga maa töölisliikumises erisuguselt, tingituna selle maa majanduse, poliitilise elu, kultuuri, rahvusliku koosseisu jms. omapärasustest.

Ka EKP ajalugu aastail 1920—1922 räägib tema järjekindlast ja otsustavast võitlusest väikekodanlike parteide mõju vastu töölisliikumises. Seejuures ei õelnud EKP aga ära ühistest väljaastumistest nende parteidega, et koguda jõude kapitalismi revolutsiooniliseks ründamiseks. Niisuguste ühiste väljaastumiste, kompromisside sõlmimise vajalikkuse ja otstarbekohasuse objektiivseks aluseks oli Eesti töölisklassi ebaühtlane koosseis ja tema sidemed elanikkonna mitmesuguste kihtidega. Nagu teada, võrsub proletariaat kapitalismi tingimustes kõige erinevamatest kihtidest ja tema revolutsioonilisuse aste kujuneb välja kas kutseala, kodukoha, elutingimuste, usundi või muude asjaolude sunnil. Teda ümbritsevad mitte ainult kesk- ja kehvtalurahvas, käsitöölised ja muud poolproletaarsed kihid, vaid ka rohkesti mitmesuguseid siirdetüüpe. Kõik need võivad ühel ehk teisel määral olla proletariaadi liitlasteks võitluses töötajate ekspluateerimisest vabastamise eest. Seepärast sõlmiski EKP kokkuleppeid proletariaati ümbritsevate väikekodanlike kihtide ja parteidega, kasutades nende parteide ja rühmituste jõude töötava rahva huvides, revolutsiooni ettevalmistamise huvides. See taktika võimaldas EKP-l kindlustada proletariaadile liitlasi, kasutada vaenlase leeris tekkivaid lahkhelisid töörahva huvides, tugevdada oma jõude ja laiendada oma mõju proletariaadi laialdastele kihtidele.

Et marksism-leninism ei anna valmis retsepte, tuli EKP-l töötada selles küsimuses välja oma taktika. Sealjuures tugines ta rahvusvahelise proletariaadi senistele revolutsioonilise võitluse kogemustele, hankis teadmisi ja kasvatas hulkade poliitilist vaistu praktilises tegevuses. EKP pidi õppima rakendama kokkulepete taktikat, kasutades seda proletariaadi teadlikkuse ja revolutsioonilisuse üldise taseme, tema võitlusvõime tõstmiseks, tema jõudude ühendamiseks, usu tugevdamiseks oma võidusse ja proletariaadi lõppeesmärgi saavutamiseks.

Üheks suurepäraseks näiteks, kuidas Eestimaa Kommunistlik Partei oskas ajajärgu ülesannetest tulenevaid poliitilise võitluse vahendeid ja meetodeid painduvalt ellu rakendada, oli väikekodanliku Eesti Iseseisva Sotsialistliku Tööliste Partei

(EISTP) ärakasutamine kommunistliku liikumise huvides aastail 1921—1922.

Nagu eespool nägime, töötas EKP, vastavalt riigis kujunenud olukorrale, 1921. aasta lõpul välja oma taktika, mis taotles kõikide Eesti töötajate ühendamist ühiseks võitlusrindeks kodanluse vastu. Sel eesmärgil tegi ta kõigile tol ajal Eestis eksisteerinud parteidele, kes end tituleerisid töörahva huvide kaitsjaina, ettepaneku ühineda Töörahva Ühise Väerinde nõudmistega. Tööerakond ja sotsid keeldusid otsekohe, näidates sellega avalikult oma suhtumist töötajate elulistesse vajadustesse. EISTP Keskkomitee aga ühines Töörahva Ühise Väerinde platvormiga, ehkki esialgu formaalselt.

Et EISTP oli tol ajal Eestis legaalselt tegutsevatest parteidest suhteliselt kõige pahempoolsem ja et siia kuulus peale reformistlike juhtide ka palju ausaid tööinimesi, oli EKP, kes sai tegutseda ainult sügaval põranda all ja kes kasutas töötavatele hulkadele lähenemiseks kõiki võimalikke vahendeid, juba 1920. aastal astunud EISTP Keskkomitee liikmetega kontakti. Viimased püüdsid tööliste juurdemeelitamiseks näidata endid revolutsioonilistena ja olid seepärast algul peaaegu alati nõus ühisest tegevusest Eestimaa Kommunistliku Parteiga osa võtma. Siis aga, kui ühise tegevuse orbiit hakkas avarduma ja EISTP lihtliikmete hulgast hakkas kostma hääli Kommunistliku Parteiga koostöö tihendamise vajaduse kohta, hakkasid EISTP liidrid seda koostööd igati vältima. Nad olid nõus koos töötama vaid niivõrd, kuivõrd see oli neile kasulik oma autoriteedi säilitamiseks töörahva hulgas. 1921. aasta juuni algul kirjutas J. Anvelt artiklis «Kas hulgaline partei või õpilasrühm», et iseseisvate sotsialistide ideed said alguse revolutsiooniliste kalduvustega kooliõpilaste ringkondadest ja et praegugi, s. o. 1921. aasta juunis, kujutas EISTP endast nagu õpilaste parteid, kes otsib teed revolutsiooni poole. Seega ei saanud ta olla teistele teenäitajaks. J. Anvelt ütles, et seni on see partei olnud ainult peatusjaamaks tõelistele revolutsioonilistele töölistele. «Võib hulga tublisid seltsimehi üles lugeda, kes omal ajal Kruusi ja Joonase kõrval seisid ja kes nüüd kommunistide ridades võitlevad. Ja nii vältab see praegugi edasi: igal ühel, kelle teadvus ja ilmavaade iseseisvate keskel välja areneb, saab võõrastav tunne kahe tooli vahel istuda; ta läheb, kui ta on revolutsioonile, kommunistide poole, ehk kaob Kärnerite ja Raudseppade kombel päriselt väikekodanluse mülkasse.» [446]

Maatöörahva ja linna väikekodanluse vabastamiseks EISTP reformistlike juhtide mõju alt ning kommunistliku liikumise legaalsete võimaluste laiendamiseks otsustas EKP Keskkomitee kõigiti kaasa aidata EISTP legaalseks revolutsiooniliseks töörahva parteiks muutumisele. Ta otsustas hakata abistama nii iga üksikut EISTP liiget poliitilistes küsimustes orienteerumisel kui ka suunata par-

[446] «Klassivõitlus» nr. 7/8, 1921, lk. 31.

teile tervikuna oma tähelepanu. Sealjuures hoiatas Keskkomitee kommuniste, et nad ei kannaks viha ega vaenu nende vastu, kes kohe pole leidnud õiget revolutsioonilist teed. Igaüks, kes oma eksitusest ausalt lahti ütleb ja «... punast lippu kanda tahab ning suudab ... olgu tervitatud, selle peale vaatamata, kas sa «massist» pärit oled või muidu ausalt õige klassilipu alla tahad astuda».[447] Oma kirjas J. Anveldile 30. juunist 1921 kirjutas V. Kingissepp, missugust taktikat tuleks EISTP suhtes kasutada. Ta ütles: «Küsimus on nimelt seda mööda, mis meetoditega ISP [448] revolutsiooniliste elementide käsi vabaks teha? ... Mina seisan selle eest, et ISP puhastamine sünniks mitte operatiivsel teel (mitte ultimaatumite põhjal), vaid orgaanilisel teel: ISP-s eneses peab tekkima organiseeritud opositsioon paendlaste latvade vastu, mis need tipud otsast ära murrab, kes kommunistlist vilja ei kanna. Kärner, kes ISP ümber poogib, peab võrsuma ISP rüpes.» [449]

EKP Keskkomitee arutas korduvalt küsimust, kuidas seda taktikat ellu viia ja EISTP ümberkasvamise, revolutsioniseerimise protsessi kiirendada.

Selle eesmärgi saavutamiseks hakkas Keskkomitee suunama EISTP-sse kommuniste ja tegi neile ülesandeks tuua pideva selgitustööga selle partei liikmete põhimass EKP positsioonidele ning paljastada EISTP juhtide oportunismi. Kõigepealt püüdis EKP Keskkomitee suurendada oma mõju EISTP Tallinna organisatsioonis, kuhu lühikese aja jooksul suunati ligemale paarkümmend kommunisti: S. Andrejev, J. Kamberg, O. Künnapuu, E. Morgenson, A. Reinson jt. EKP maakondlikud organisatsioonid kiitsid EKP Keskkomitee taktika EISTP suhtes heaks. «Et ISP seest revolutsioniseerida ja tarbekorral teda purustada,» öeldi EKP Viljandi maakonna parteikonverentsil (1921. aasta suvel) vastuvõetud otsuses, «tuleb meie parematel ja tugevamatel liikmetel astuda ISP liikmeteks.» [450]

Et EISTP-s oli vähe töölisi, siis otsustas EKP Keskkomitee teha ka organiseerimata vähemteadlike tööliste hulgas selgitustööd EISTP-sse astumiseks. Revolutsioonilistele töölistele selgitas EKP, et EISTP «on läbisõiduhoov, kus need töörahva kihid peatuvad, kes sotsidele selja pöörates ei tihka otsekohe kommunistide poole üle tulla, vaid kõhklevad».[451]

EISTP liidrid, nähes, et ka töölised astuvad nende parteisse, said sellest hoogu ja hakkasid intensiivselt samme astuma Kominterni pääsemiseks. Nende arvates pidi Kominternis Eesti revolutsiooniliste tööliste esindajaks olema nimelt EISTP, mitte aga EKP. Oma plaanide elluviimiseks olid EISTP liidrid nõus tunnistama Kominterni astumise 21 tingimust ja teatud reservatsiooni-

447 «Klassivõitlus» nr. 7/8, 1921, lk. 31.
448 ISP—EISTP.
449 EKPA, fond 4907, nim. 1, s.-ü. 42, l. 1.
450 EKPA, fond 27, nim. 1, s.-ü. 603, l. 3.
451 «Rõhutute Hääl» nr. 3, 25. dets. 1920, lk. 45.

dega ühinema Eestimaa Kommunistliku Parteiga. 20. märtsil 1921 saadetigi EKP Keskkomiteele kiri pealkirjaga «Eesti Iseseisva Sotsialistliku Tööliste Partei Keskkomitee seisukohad EISTP ja EKP ühinemise küsimuses».[452] Selles ametlikus dokumendis teatas EISTP Keskkomitee, et tema arvates ei ole EISTP ja EKP vahel mingisuguseid ideelisi lahkuminekuid ja et EISTP on järjekindlalt pidanud kommunistlikku joont. «Kominterni vastuvõtmise 21 tingimust on põhimõtteliselt vastuvõetavad,» kirjutas EISTP Keskkomitee, «kui üles ei seata mingisuguseid erinõudmisi.»[453] Samast ametlikust dokumendist selgub EISTP liidrite oportunistlik olemus. Järjekindlast revolutsioonilisest võitlusest rääkides unistasid nad tegelikult ainult legaalsest tegevusvõimalusest, püüdes igati vältida ka kõige minimaalsemat riski, mis käib kaasas illegaalsusega. Nad tegid isegi ettepaneku EKP legaalseks parteiks muutmise kohta. «Vähe on sellest,» kirjutas EISTP Keskkomitee oma 20. märtsi kirjas, «kui tekiksid kommunistlikud rühmad riigikogus, omavalitsuste asutustes ja ametiühingutes, tingimata on tarvilik, et partei kui niisugune oleks legaalne, et «võimudel» võimalik ei oleks ainuüksi parteisse kuulumise pärast «seaduslikule» vastutusele võtta».[454] EISTP oportunistlike liidrite kava kohaselt pidi EKP loobuma oma revolutsioonilistest ideelistest positsioonidest, muutuma Eestis kodanliku diktatuuri tingimustes legaalseks parteiks ja ühinema EISTP-ga. EISTP Keskkomitee tegi Eestimaa Kommunistlikule Parteile ettepaneku liituda isesotsidega ühisel kongressil. Et ühinenud parteile kommunistliku partei nime jätmine oleks tähendanud partei põranda alla minekut, pidi talle antama nimeks EISTP ja ta pidi muidugi olema legaalne. Kui EKP oleks niisuguse ettepanekuga nõus, tuleks tal ühinemise tingimusena ametlikult registreerida oma põhikiri, mis lubaks tal tegutseda avalikult.[455]

Mida aga oleks tähendanud EKP põhikirja registreerimine kodanlikus Eestis? See oleks tähendanud kodanliku diktatuuri vastu võitlemise katkestamist, partei pealoosungite mahavõtmist ja sisulist loobumist üldse kõigist revolutsioonilistest seisukohtadest. EISTP Keskkomitee arvas «naiivselt», nagu ülalmainitud dokumendist selgub, et «masside organiseerimine ja propaganda arendamine (s. t. kodanliku korra vastu võitlemiseks — *A. L.*) on võimalik a i n u l t legaalsetes vormides, kuna nendest legaalsetest vormidest loobumine vabatahtlikult oleks kuritegu».[456] Ning sellest «kuriteost» tuli nende poolt ettepandud kava kohaselt hoiduda!

EISTP Keskkomitee liidrite taktika oportunistlik iseloom oli

---

[452] EKPA, fond 27, nim. 1, s.-ü. 630, l. 3.
[453] Sealsamas.
[454] Sealsamas.
[455] Sealsamas, l. 4.
[456] Sealsamas.

päevaselge. Nad nägid tol ajal kommunistlikult meelestatud tööliste autoriteedi pidevat kasvu kõigis töölisorganisatsioonides ning EISTP-s endas. EISTP oportunistliku juhtkonna positsioonid ähvardasid käest kaduda. Neid positsioone soovisid nad aga säilitada. Isesotside ühinemise kava tähendas objektiivselt suunata töölisklassi liikumist kodanlusele meelepärasesse sõiduvette, temaga kokkuleppele minekut.

EKP Keskkomitee, mõistes selle plaani tõelisi eesmärke, ei võtnud EISTP Keskkomitee ettepanekuid tõsiselt. Ta jätkas EISTP liidrite eesmärkide ja tegevuse kritiseerimist «Kommunistis» ja «Kommunisti» lendlehtedes. EKP Keskkomitee nõudis EISTP juhtkonnalt revolutsiooniliste sõnade asemel revolutsiooniliste tegude juurde asumist. See kriitika avas paljude EISTP liikmete silmad oma partei juhtivate tegelaste tõelise olemuse mõistmiseks.

Üksikute EISTP juhtivate tegelastega saavutati siiski tihedam kontakt ja nende mõjutusel suudeti isegi mõningate ühiste ürituste läbiviimist kooskõlastada. Nii saavutas EKP kokkuleppe EISTP Keskkomiteega selles suhtes, et üle-eestimaalisel ametiühingute teisel kongressil, mis kavatseti kokku kutsuda 1921. aasta suvel, esineks kongressi päevakorra tähtsamates küsimustes EKP Keskkomitee poolt eelnevalt väljatöötatud teeside ja resolutsioonide alusel referent EISTP Keskkomiteest.[457] (Teatavasti aga ei saanud kongress kokku tulla, sest kodanlik valitsus ei andnud selleks luba.) EISTP II kongressi eel saadeti EKP Keskkomiteele eelnevalt läbivaatamiseks kongressile otsustamiseks antav resolutsioon «Poliitiline silmapilk ja revolutsiooni väljavaade». EKP Keskkomitee tegi selles resolutsiooniprojektis mitmeid olulisi parandusi. V. Kingissepp lisas resolutsioonile juurde epigrammi «и хочется и колется, да маменька не велит».[458] Kuid EISTP oportunistlikud liidrid ei võtnud siiski kõiki EKP poolt tehtud täiendusi vastu ja jätsid osa neist resolutsiooniprojektist välja.[459]

Kui 1921. aasta aprillikuu esimestel päevadel tuli kokku EISTP II kongress, oli parteis juba tunda revolutsiooniliste tööliste mõju. Mitmed kongressi delegaadid ning kommunistlikele positsioonidele asunud EISTP juhtivad tegelased, nagu A. Hansen, P. Keerdo jt., astusid teravalt välja kahepaikset mängu mängivate parteiliidrite vastu.[460] Seda partei sisemist võitlust võis kongressil näha peaaegu iga päevakorrapunkti arutamisel.

EISTP Keskkomitee tegevuse aruandega esines kongressil Keskkomitee esimees H. Kruus. Paljud kongressi delegaadid

---

[457] EKPA, fond 6495, nim. 1, s.-ü. 76, l. 17.

[458] Sealsamas. Vene kõnekäänd, eestikeelses tähenduses umbes: «Tahan küll, aga mamma ei luba!»

[459] Kahjuks pole korda läinud seni leida resolutsiooniprojekti V. Kingissepa parandustega. Autori poolt kasutatud ja EKPA-s säilinud EKP Keskkomitee kirjas Välismaa Büroole on ainult konstateeritud seda fakti.

[460] ENSV ORRKA, fond 949, nim. 2, s.-ü. 42, l. 6, 7, 11—13 jt.

(J. Semper, J. Ill, A. Sprenk) kritiseerisid EISTP Keskkomitee tegevust. «Hooletuse haigust on ... Keskkomitees märgata,» rääkis A. Sprenk. «Üksikud Keskkomitee liikmed aga ei ole kuskil käinud. Keskkomitee vast lihtsalt ei tahtnud nii kaugel kui Võrumaal vaeva näha. Ka Läänemaale meie mehed lihtsalt sõitsid ja muud midagi ... Meil ei ole kindlat sihti ja seepärast on meie poolehoidjate arv Tallinnas ... alanenud. KK poliitika pole mitte sirge ... Keskkomitee poolt avaldatud survega ei saa mitte rahul olla ja seda tuleb hukka mõista.» [461] Mitmed sõnavõtjad rääkisid sellest, et EISTP Keskkomitees tehakse vahet töölise ja haritlase vahel, et esimeste peale vaadatakse seal ülalt alla.[462]

EISTP II kongressist võttis osa 31 saadikut. Tähtsamaks päevakorra küsimuseks oli seal Kominterni 21 tingimuse vastuvõtmine. Ettekande selles küsimuses tegi Keskkomitee liige P. Abramson. Ta alustas oma sõnavõttu sellega, et ajapuudusel ei jõudnud ta «neid Kominterni 21 tingimust eesti keelde tõlkida».[463] Seepärast jutustas ta need kongressi delegaatidele «oma sõnadega». Kominterni 21 tingimuse vastuvõtmise küsimus kutsus esile elava vaidluse. Vaatamata sellele, et Keskkomitee varem oli nõus tunnistama neid tingimusi, astusid mõned parempoolsed (H. Kruus, E. Joonas, J. Meerits jt.) kongressil siiski nende vastu välja.[464] Pärnumaa, Järvamaa, Viljandimaa, Tallinna jt. organisatsioonide esindajad astusid aga välja selle poolt, et EISTP II kongress võtaks need Kominterni 21 tingimust vastu ja seaks nad oma edasise tegevuse aluseks. Keskkomitee liige A. Hansen toetas nende organisatsioonide esindajate ettepanekut. Sedasama rõhutasid oma sõnavõttudes ka A. Janson, P. Keerdo ja R. Veiram.[465]

Kongressi parempoolne tiib eesotsas H. Kruusiga, nähes, et enamik delegaate on 21 tingimuse vastuvõtmise poolt, esitas küll resolutsiooni kõigi tingimuste tunnistamise kohta, kuid nõudis samas EISTP-le a u t o n o o m i a t.[466] Resolutsiooniprojekt, mille M. Bleimann esitas, tegi Keskkomiteele ülesandeks III Internatsionaali Täidesaatvale Komiteele «ette panna motiivid 21 punkti elluviimise võimaluste kohta Eestis».[467]

EISTP II kongress võttis algul häälteenamusega vastu mõlemad resolutsioonid. Siis aga nõudsid A. Hansen ja P. Lempo uuesti hääletamist. Teistkordse hääletuse tulemusena läks läbi (16 häälega poolt) pahempoolse tiiva resolutsioon, kuna H. Kruusi resolutsiooniprojekt jäi vähemusse (saades 12 häält).[468]

EISTP II kongressil polnud revolutsiooniline tiib veel nii

---

[461] ENSV ORRKA, fond 949, nim. 2, s.-ü. 42, l. 3.
[462] Sealsamas, l. 11.
[463] EKPA, fond 6495, nim. 1, s.-ü. 76, l. 26; sealsamas, s.-ü. 77, l. 128.
[464] EKPA, fond 27, nim. 1, s.-ü. 1, l. 7; sealsamas, fond 6495, nim. 1, s.-ü. 77, l. 13.
[465] ENSV ORRKA, fond 949, nim. 2, s.-ü. 42, l. 9.
[466] Sealsamas.
[467] Sealsamas, l. 11.
[468] EKPA, fond 6495, nim. 1, s.-ü. 76, l. 17.

R. Veiram, *A. Janson,* *P. Keerdo.*

tugev, et end oportunistlikest elementidest täielikult vabastada. Kui parempoolsed liidrid teatasid, et nad ei lase end valida uude Keskkomiteesse, siis palusid pahempoolsed korduvalt vastuvõtmata jäänud resolutsiooni pooldajaid — H. Kruusi, K. Freibergi, E. Joonast ja O. Gustavsoni jätta oma kandidatuur nimekirja uue Keskkomitee valimiseks.[469] Lõpuks nõustusid sellega kõik peale H. Kruusi. Viimane leidis, et temal «hingeliselt raske saab olema vastuvõetud seisukohti ellu viima hakata». Uue Keskkomitee liikmetest olid ainult 4 hääletanud pahempoolse tiiva resolutsiooniprojekti poolt, enamik (5 liiget) aga H. Kruusi resolutsiooniprojekti poolt (O. Gustavson, E. Joonas, J. Meerits, K. Freiberg, P. Abramson). Uue Keskkomitee liidriks sai J. Piiskar, kes 21 tingimuse arutamisel II kongressil ei võtnud küll sõna, kuid kellest tegelikult sai parempoolse tiiva esindaja. Enamikus sellistest inimestest koosnev Keskkomitee hakkas loomulikult 21 tingimuse täitmisega venitama.

EISTP kohalikes organisatsioonides, eriti Tallinnas, näeme aga sel ajal revolutsiooniliste tööliste osatähtsuse kasvu. Nad hakkasid nõudma kongressil vastuvõetud otsuste täitmist. Toetudes neile revolutsioonilistele elementidele EISTP-s, jätkas EKP Keskkomitee isesotside oportunistlike liidrite paljastamist. Ühtlasi süvendati kontakti EISTP Keskkomitee revolutsiooniliste liikmete ja liikmekandidaatide — A. Hanseni, R. Veirami ja P. Keerdoga. 1921. aasta suvel peeti nendega läbirääkimisi Kominterni positsioonidel oleva ühise legaalse töölisajalehe väljaandmise ja ametiühingute töö organiseerimise kohta.[470]

Ent oportunistlike vaadete ja parempoolsete liidrite mõju oli EISTP-s veel küllaltki suur. Eriti võis seda märgata Tartus, kus

[469] ENSV ORRKA, fond 949, nim. 2, s.-ü. 42, l. 13.
[470] EKPA, fond 24, nim. 1, s.-ü. 147, l. 11.

näiteks EISTP juhtivad liikmed kõrvaldasid 1921. aastal 1. mai demonstratsioonile ilmudes oma loosungilt «Elagu III Internatsionaal» number «III» ja kui revolutsioonilised töölised hakkasid laulma «Internatsionaali», mängis orkester isesotside korraldusel «Porilaste marssi».[471] Selle «intsidendi» juures viibis ka J. Piiskar.[472]

Peab ütlema, et kuni 1921. aasta aprilli lõpuni oli olukord «legaalse kommunismi» illusioonide levikuks kodanlikus Eestis teatud mõttes soodne. Riigikogu ja omavalitsuste valimistel olid kommunistid saanud kaunis palju hääli. Riigikogus ja Tallinna volikogus tegutsesid kommunistlike tööliste fraktsioonid. Sellises olukorras muutusid EISTP oportunistlikud juhid sõnades väga «revolutsioonilisteks», rääkisid üha sagedamini proletaarse revolutsiooni «paratamatuse paratamatusest» ja deklareerisid, et nende ning kommunistide vaated langevad täiesti ühte. See demagoogia leidis ka uskujaid. Väga tabavalt kirjutas 1925. aastal ajakirjas «Klassivõitlus» nr. 50 EKP Keskkomitee liige O. Rästas: «Mitte juhuslikult ei tekkinud 1920. a. — pärast klassisõda — Eesti Iseseisev Sotsialistlik Partei, ehk tööliste keeles — isesotsid ... Hans Kruus, Piiskar, Bleimann ja komp. kasvasid nagu muinasjutuline mereneitsi merevahust — töölisliikumise tõusu keerus, kui igasugustel sõnategijatel kerge asi näis olevat töölisliikumises «tähtsat» osa etendada.»

Kuid 1921. aasta aprilli lõpul olukord muutus. Kodanlus asus uuesti ja agaramalt töölisliikumist maha suruma. Rüüstati töölisorganisatsioone, areteeriti töölisvanemaid, heideti vangi Riigikogu ja Tallinna linnavolikogu kommunistliku töölisrühma liikmeid ja Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu juhatuse liikmeid. Ametiühingute nimekirjas seismine Riigikogu ja omavalitsuste valimistel tunnistati riiklikuks kuriteoks. Lühikese ajaga heideti vanglasse palju töölisliikumise aktiviste.

Ka pärast rüüstamisi jätkas EKP aktiivse võitluse organiseerimist kodanluse vastu. Siis oli «otsustavalt tähtis just iga põõsa tagant vastupanekut teha Pätsi ülbusele ja niiviisi maha võidelda seda pettumust ja apaatiat, mis peale pogromme töölisridades maad võtta ähvardavad»,[473] kirjutas V. Kingissepp 1921. aasta mais. Samal ajal tuli aga teravalt jälgida EISTP liidrite tegevust.

Töölisliikumise rüüstamine viis EISTP liidrid kommunistidest kaugemale ja reaktsioonilisele kodanlusele lähemale. Nad vähendasid oma «revolutsioonilisust», kutsusid üles «mõistlikule» tööle jne. Veelgi teravamalt kerkis päevakorrale EISTP oportunistliku juhtkonna täieliku isoleerimise vajadus. Selle eesmärgi saavutamiseks esitas EKP Keskkomitee EISTP-le 16. mail 1921 11

---

[471] «Kommunist» nr. 2 (27), 2. juunil 1921.
[472] EKPA, fond 6495, nim. 1, s.-ü. 77, l. 36.
[473] EKPA, fond 4907, nim. 1, s.-ü. 1, l. 1.

nõudmist, mida EISTP eeskätt ja minimaalselt pidi täitma, kui ta tõsiselt soovis Kominterni pääseda.[474]

Eelkõige nõudis EKP Keskkomitee EISTP-lt oma kindla seisukoha avaldamist Eesti «isamaa» kaitsmise küsimuses, eriti aga Nõukogude Venemaa töölisklassi poolt 1918. ja 1919. aastal Eesti töörahvale osutatud abi suhtes. Koos sellega pidi EISTP kõrvalekaldumatult ja konkreetselt arvustama oma eelkäijate — esseeride — seisukohti kodusõja perioodil. Samuti esitati nõue, et isesotsid oma agitatsioonitöös paljastaksid maailma kodanlust, kes ei loobu võitlusest Venemaal kehtiva töörahva võimu vastu. Edasi nõudis EKP Keskkomitee, et EISTP loobuks töörahva revolutsiooni «enneaegsuse» kuulutamisest ja asuks energiliselt revolutsiooni teostamise vajaduse selgitamisele. EISTP-lt nõuti, et ta võtaks avalikult seisukoha Eesti töörahva Nõukogude Vabariigi loosungi suhtes, paljastaks kodanliku Eesti «iseseisvuse» päritolu ja olemust ning asuks resoluutselt eitavale seisukohale kodanliku maaseaduse ja teostatava maareformi suhtes.

EKP Keskkomitee märkis, et EISTP organisatsioonid on ainult kohtadeks, mille kaudu ninamehed Riigikogusse pääsevad, ja et kui EISTP tahab saada kommunistlikuks, siis peab ta legaalse aparaadi kõrvale looma ka illegaalse aparaadi. EISTP pidi kutsuma korrale need oma partei liikmed, kes töötasid kodanlikes kirjastustes ja trükkisid «erapooletuid» raamatuid eesti kodanluse juhtide kohta, mille eest kodanlik ajakirjandus neid ülistas. Lõpuks nõudis EKP Keskkomitee, et EISTP tunnistaks ja täidaks erandtult kõiki Kommunistlikku Internatsionaali astumise tingimusi ning loobuks oma «autonoomia» nõudmisest ja muudest reservatsioonidest 21 punkti vastuvõtmisel.

EISTP Keskkomitees kutsusid need nõudmised esile teravaid vaidlusi. Pahempoolsed pooldasid nõudmiste vastuvõtmist, parempoolsed olid aga otsustavalt selle vastu. Üks EISTP Keskkomitee liidreid, «autonoomia» pooldaja K. Freiberg, kes ei nõustunud «11 nõudmise» vastuvõtmisega, loobus Keskkomitee tööst osa võtmast. Ent EISTP Keskkomitee määras ta vastutavale tööle oma ajalehe «Tööliste Leht» toimetuse juurde Tartus.[475] Siin jätkas ta Kominterni, EKP ja Eesti töölisliikumise kohta igasuguste väljamõeldiste ja laimu avaldamist.[476]

22. juunist kuni 12. juulini 1921 toimus Moskvas Kominterni III kongress. EISTP Keskkomitee valmistus hoolikalt sellel kongressil esinemiseks. Kõige tähtsam küsimus, milles Keskkomitee lootis Kominterni veenda, oli see, et EKP ja EISTP vahel ei ole mingisuguseid põhimõttelisi lahkuminekuid. Sellest olenes nende arvates EISTP vastuvõtmine Kominterni. Selliste ülesannetega saadeti Kominterni kongressile kaks saadikut: EISTP parem-

---

474 «Kommunisti» lendleht nr. 27, 16. mail 1921.
475 ENSV ORRKA, fond 949, nim. 2, s.-ü. 41, l. 4.
476 Vt. «Tööliste Leht» nr. 9, 13. juulil 1921.

poolse tiiva esindaja Riigikogu liige H. Kruus, kes EISTP II kongressil ei pooldanud Kominterni 21 tingimuse vastuvõtmist, ja EISTP Keskkomitee liige M. Bleimann.[477]

Kominterni III kongressil oli muidugi esindatud ka Eestimaa Kommunistlik Partei. Selleks et viimane ei teeks Moskvas takistusi EISTP pääsemiseks Kominterni, kutsuti EISTP esindajate algatusel 26. juunil 1921 Moskvas kokku EKP ja EISTP delegatsioonide ühine koosolek kahe partei vahekordade selgitamiseks.[478] EKP-d esindasid H. Pöögelmann, J. Anvelt ja P. Lepp. Peamiseks arutlusobjektiks sel koosolekul oli EKP Keskkomitee poolt EISTP-le esitatud «11 nõudmist». Esimese punkti kohta teatas H. Kruus, et nad mõistavad hukka oma endise eitava seisukoha Eesti töörahvale proletaarse välisriigi poolt antud «võõra» abi suhtes. Mis puutub nõudmisse — kaitsta oma igapäevases agitatsioonitöös ilma reservatsioonideta Nõukogude Venemaad ja seal kodanlusevastases klassivõitluses kasutatavaid meetodeid, siis tunnistas M. Bleimann, et EISTP tõesti pole seni küllalt põhjalikult seda teinud ega töörahvale neid küsimusi selgitanud. Ta lubas aga, et seda edaspidi ilmtingimata tehakse. Maailmarevolutsiooni paratamatuse propageerimise kohta ütles H. Kruus, et EISTP pole sellega sugugi tahtnud seada proletaarset revolutsiooni Eestis Lääne-Euroopa revolutsiooni sabasse, vaid sõna «paratamatus» on tarvitatud «tähtsa agitatsiooni abinõuna». Sellele astus aga vastu M. Bleimann, kes veel kord rõhutas EISTP seisukohta, et «Eesti töölisklass ilma välise abita ei suuda revolutsiooni Eestis omal jõul läbi viia». Nende omavaheline vaidlus selles küsimuses lõppes H. Kruusi pehmendava arvamisega, et «Bleimanni poolt ette toodud mõtted, nagu ei saaks töölisklass Eestis omal jõul revolutsiooni läbi viia praegusel silmapilgul, ei ole partei seisukoht».[479]

Need EISTP avaldused, mida EISTP esindajad Moskvas tegid, olid ebasiirad. Nende eesmärgiks oli kujutada oma parteid tõelise revolutsioonilise töölisparteina, kelle vastuvõtmine Kominterni on kõigiti õigustatud. Kominterni pääsemiseks võtsid EISTP esindajad appi isegi otsese pettuse: soovides näidata oma parteid massiparteina Eestis, teatasid nad Kominterni III kongressil, et sellesse kuulub 4000 kindlat liiget,[480] ehkki neid, kes olid parteisse

---

[477] Olgu siinkohal märgitud, et kui kodanlik valitsus vangistas 1921. a. suvel revolutsiooniliste tööliste esindajad, kes tahtsid sõita Moskvasse I rahvusvahelisele revolutsiooniliste ametiühingute ja tootmisametiühingute kongressile, siis anti H. Kruusile ja M. Bleimannile välispassid Moskva sõiduks ilma igasuguse takistuseta ja viivitamata. (Vt. ENSV ORRKA, fond 1911, nim. 2, s.-ü. 6, l. 31). Põllumeestekogude ajaleht «Kaja» teadis 12. juunil 1921. a. kirjutada, et M. Bleimann sõitis Kominterni kongressile koguni Eesti diplomaatide erivagunis täielike mugavustega.

[478] EKPA, fond 27, nim. 1, s.-ü. 630, l. 18; sealsamas, fond 6495, nim. 1, s.-ü. 77, l. 89.

[479] EKPA, fond 27, nim. 1, s.-ü. 630, l. 19.

[480] Sealsamas, l. 30.

registreeritud ja maksid liikmemaksu, oli tegelikult ainult 300—400.[481] EISTP delegatsioon püüdis Kominterni eksitusse viia ka sellega, et esitas tema Täitevkomiteele EISTP II kongressil vastuvõetud resolutsiooni «Poliitilise silmapilgu kohta» moonutatud kujul. EISTP II kongressil vastuvõetud resolutsioonis öeldi EISTP kohta: «kes valmis oleks iga silmapilk võitlusse astuma iga kodanluse pealetungi vastu».[482] Kominterni jaoks aga «tõlgiti» see koht järgmiselt: «которая во всякое время была способна дать отпор наступлениям буржуазии и готова сама перейти в наступление против неё».[483] Selleks, et pääseda Kominterni, otsustas EISTP isegi loobuda oma maaharimisühisuste (artellide) kavast. Nii teatas EISTP Keskkomitee vähe enne Kominterni III kongressi, et «maaharijate ühing olnud päevapoliitiline agitatsiooniline hüüdsõna, mille ülesanne olnud näidata mõisatöölistele ajutine võimalus, mille kaudu nad just kui võiksid maad saada, kuid tegelikult ikkagi ilma jäävad».[484] Et aga Kominterni Täitevkomitee oli üksikasjaliselt tuttav EISTP senise tegevusega ja nende artiklitega, mida isesotside liidrid olid avaldanud oma partei taktika kohta, jäi EISTP Kominterni vastu võtmata. Kominterni Täitevkomitee soovitas EISTP-l minna sõnadest tegudeni, ennast veel tegevuses näidata.[485]

EISTP parempoolsed juhid olid väga pettunud, kui H. Kruus Moskvast tagasi saabus teatega, et EISTP jäi Kominterni vastu võtmata (M. Bleimann jäi Moskvasse EISTP esindajana Kominterni vastuvõtmist taotlema).

Vahepeal oli aga EISTP liikmete arv hakanud tõusma, eriti Tallinnas. Koos sellega kasvas selles parteis ka opositsioon oportunistlike liidrite vastu. Opositsiooni keskuseks kujunes Tallinna organisatsioon, mille kaudu rahulolematus ja võitlus kandus üle ka EISTP Keskkomiteesse. Nii algaski EISTP «seesmine revolutsioneerumine». Samal ajal hakkasid partei liikmed Keskkomiteelt

---

[481] Territoriaalselt langesid EISTP organisatsioonid ühte vastava administratiivpiirkonnaga. Kollektiive ei olnud, eksisteerisid vaid linna- ja maakonnaorganisatsioonid, kuhu kuulusid kõik partei liikmed. Tallinna organisatsioonis peeti üldkoosolekuid 1—2 korda kuus, teistes organisatsioonides kongressi, konverentsi või valimiste eel. Kui 1921. aastal kuulus illegaalsesse EKP Tallinna organisatsiooni 365 kommunisti, siis oli legaalses EISTP Tallinna organisatsioonis 60—70 liiget. Harjumaal, kus EKP-l oli 20 kollektiivi 105 liikmega, puudus EISTP organisatsioon täielikult. Viljandimaal oli EISTP-l umbes 10—15 liiget, samal ajal kui EKP-l oli siin 18 kollektiivi 103 liikmega. EISTP Virumaa organisatsioon oli 24-liikmeline (EKP liikmeid Virumaal 33). Tartu linnas oli EISTP liikmeid umbes 40, Pärnus ühes maakonnaga 60—70, Järvamaal kokku 20, Saaremaal 25—30. Peale nende eksisteerisid veel mõned üksikud 3—5 liikmelised organisatsioonid. (Vt. «Poliitika ja Taktika» nr. 1, 7. aprillil 1922, lk. 3.)

[482] «Tööliste Leht» nr. 1, 11. mail 1921.

[483] EKPA, fond 6495, nim. 1, s.-ü. 77, l. 18; sealsamas, fond 4907, nim. 1, s.-ü. 35, l. 8 (Kes valmis oleks iga silmapilk andma vastulööki kodanluse pealetungile ja üle minema ise pealetungile tema (s. o. kodanluse) vastu).

[484] Vt. «Poliitika ja Taktika» nr. 1, 7. aprillil 1922, lk. 6.

[485] EKPA, fond 6495, nim. 1, s.-ü. 77, l. 50.

nõudma aruannet Kominterni III kongressi kohta. Seni kui H. Kruus valmistas kongressi töö kohta kirjalikku aruannet, ühines osa Keskkomitee liikmetest pahempoolse tiivaga ja H. Kruusi aruanne kuulutati nõrgaks.[486] Sellele järgnes EISTP senise juhtiva parempoolse tuumiku lagunemine. H. Kruus jäi parteitööst eemale. Partei «teoreetik» K. Freiberg heideti Keskkomiteest välja. M. Bleimann jäigi Nõukogude Venemaale. J. Meerits elas kuude viisi Järvamaal ja tegi seal koolitööd.[487] EISTP Keskkomitees algas ilmne tervenemise protsess.

EISTP riigikogurühm oli aga veel täielikult oportunistide käes. Oma häälekandjas «Kommunist», lendlehtedes ja üleskutsetes paljastas EKP väsimatult isesotside kodanlusemeelset tegevust Riigikogus. Ta soovitas EISTP-le kõigi parempoolsete saadikute Riigikogust ärakutsumist ja nende tagandamist juhtivatelt kohtadelt. EKP Keskkomitee nõudmisega ühines EISTP Tallinna organisatsioon. Selle küsimuse arutamisel EISTP Tallinna komitee koosolekul 29. novembril 1921 rõhutas Keskkomitee liige A. Hansen, et on aeg astuda revolutsioonilisele teele, mis soodustab partei muutumist massiliseks töölisparteiks.[488] Viimaks otsustas EISTP Keskkomitee Tallinna osakonna ultimatiivsel nõudmisel H. Kruusi ja J. Meeritsa Riigikogust ära kutsuda, K. Freiberg aga tagandada tingimisi.[489] Kuid ärakutsutud ei allunud Keskkomitee otsusele ja jäid Riigikogusse edasi.

Kui EISTP Tallinna osakond oli muutunud revolutsioonilise klassivõitluse positsioonidel seisvaks organisatsiooniks, kes juhtis võitlust EISTP oportunistlike liidrite vastu, siis Tartu organisatsioon jäi nende liidrite kantsiks. Tartu organisatsiooni aktiivsete liikmete arv oli vähenenud umbes 20-ni, kuid siia olid koondunud EISTP «tuusad». 1921. aasta kevadel, kui parteisse hakkasid astuma töölised, pani Tartu komitee uute liikmete vastuvõtmise seisma.[490] Tartu organisatsioon protesteeris Keskkomitee otsuse vastu, mis nõudis osa Riigikogu liikmete ärakutsumist, nimetades seda «lubamatuks partei lõhkumiseks väikese rühma poolt, kes juhuslikult Keskkomitee enamuse oma kätte on saanud». Ta nõudis selle otsuse viivitamatut tühistamist. Juhul aga, kui EISTP Keskkomitee seda ei tee, lubas Tartu organisatsioon Keskkomiteed kui juhtivat organit enam mitte tunnistada ega tema otsuseid täita.[491] Kogu partei juhtimine tuli Tartu organisatsiooni arvates sel juhul anda kuni järgmise kongressini riigikogurühma kätte.[492]

16. detsembril 1921 võttis EISTP Tartu organisatsiooni üldkoosolek, kus viibis 13 partei liiget, vastu resolutsiooni, mis kan-

---

[486] EKPA, fond 140, nim. 1, s.-ü. 7a, l. 29.
[487] Sealsamas, l. 34; sealsamas, fond 6495, nim. 1, s.-ü. 76, l. 44—46.
[488] EKPA, fond 6495, nim. 1, s.-ü. 77, l. 135.
[489] EKPA, fond 140, nim. 1, s.-ü. 17, l. 105.
[490] ENSV ORRKA, fond 949, nim. 2, s.-ü. 41, l. 38.
[491] EKPA, fond 6495, nim. 1, s.-ü. 77, l. 135.
[492] Sealsamas.

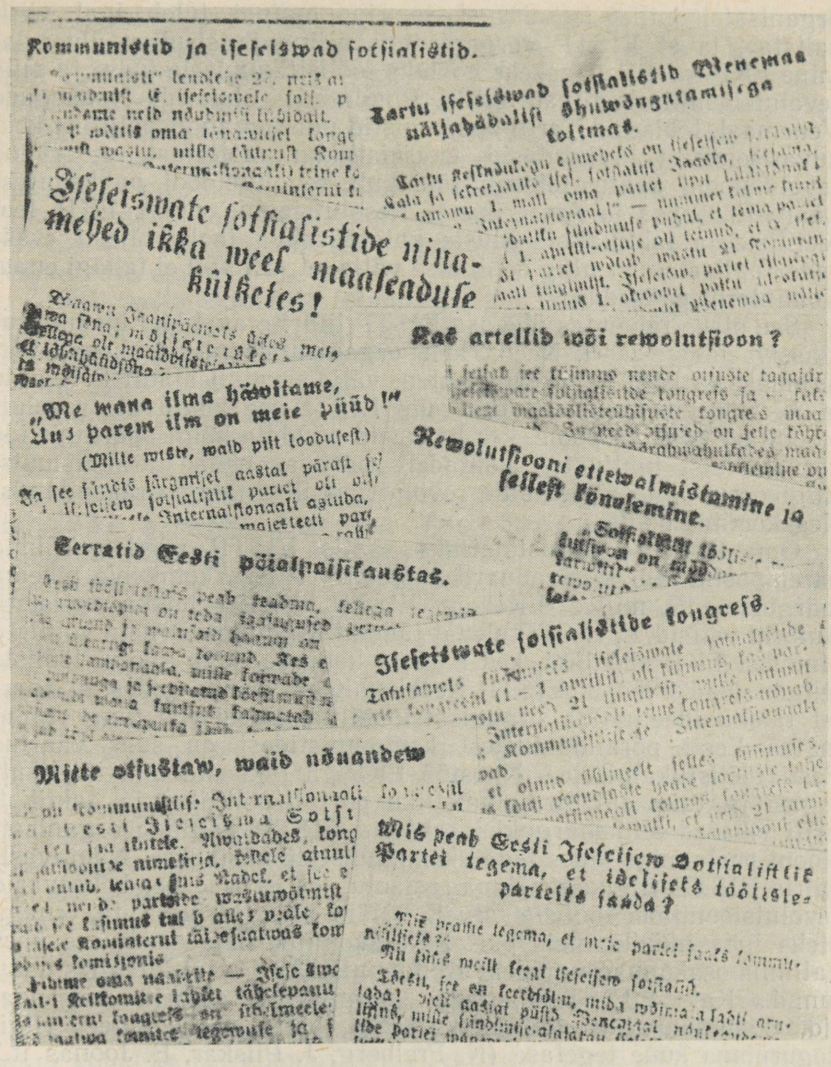

EKP ja EISTP vahekordi iseloomustavaid artikleid 1921. a. «Kommunistis».

dis pealkirja «E I S T P j a E K P v a h e k o r d a d e s u h t e s».[493] See resolutsioon oli teatud mõttes vastus EISTP Tallinna organisatsiooni nõudmistele ja sai hiljem tulevase Iseseisva Sotsialistliku Partei (metssotside) platvormiks ning sillaks pärissotside juurde. Resolutsioonis rõhutati, et EISTP «täielikku ideelist ja

493 EKPA, fond 6495, nim. 1, s.-ü. 77, l. 139—142.

organisatsioonilist iseseisvust ja rippumatust tuleb igal viisil kaitsta», ja et EISTP «organisatsiooniline ja sisuline ühtesulamine EKP-ga oleks raskeks hoobiks töölisliikumisele üldse ja selle revolutsioonilisele tiivale eriti». Puudutades olukorda Nõukogude Venemaal, lobisesid Tartu oportunistid uue majanduspoliitika kokkuvarisemisest ja kordasid trotskistlikku mõttetust, et «Vene revolutsiooni saatus oleneb täielikult revolutsiooni puhkemisest Lääne-Euroopas ja Ameerikas». Resolutsioonis nõuti EKP teoreetiliste ja taktikaliste aluste kui töörahva jaoks täiesti «väärade» paljastamist ning öeldi otse välja, et «EISTP ei tahagi enam Kominterni pääseda».[494]

See otsus tähendas ühe osa EISTP liidrite avalikku üleminekut klassivaenlaste leeri. Need Tartu organisatsiooni seisukohad võttis omaks ka EISTP riigikogurühm, välja arvatud ainult P. Keerdo ja A. Hansen. Viimased tulid üle EISTP-sse kuuluvate revolutsiooniliste tööliste poole, kes hakkasid nõudma kõigi oportunistide kõrvaldamist juhtivatelt kohtadelt parteis, nende ärakutsumist Riigikogust ning järjekindla revolutsioonilise taktika rakendamist Keskkomitee poolt.

Oma tegevuse õigustamiseks saatis EISTP riigikogurühma parempoolne tiib 17. jaanuaril 1922 EISTP Keskkomiteele pikema märgukirja[495], milles EKP ja EISTP koostöö hukka mõisteti. Autorid väitsid, et EISTP olevat jäänud Kominterni vastu võtmata ainuüksi EKP süü läbi, kes kartvat kaotada oma mõju tööliste hulgas. Nad püüdsid EISTP Keskkomiteed veenda selles, et «partei täielik ideeline ja organisatsiooniline iseseisvus ning rippumatus Eesti põrandaalustest kommunistidest on suur väärtus Eesti töölisliikumisele». Koostöö EKP-ga lükkasid nad täielikult tagasi ja laimasid kommunistliku partei poliitikat ja taktikat. Eriti vihased olid märgukirja autorid EISTP Tallinna organisatsiooni peale, nimetades teda «kommunistide käsikuks». Nähtavasti häiris EISTP riigikogurühma asjaolu, et EISTP read kasvasid revolutsiooniliste tööliste arvel. «Näib nii,» kirjutas ta, «nagu oleks juba nüüdki meie partei Keskkomitee oma enamuses ühes Tallinna osakonnaga mõneks Kommunistliku Partei filiaaliks muutunud.» Katsed EISTP-d, nagu märgukirja autorid väljendasid, «kommunistide tööriistaks teha», pidi Keskkomitee riigikogurühma kuue tegelase (K. Freiberg, J. Piiskar, E. Joonas jt.) nõudmise järgi «raudse käega maha suruma» ja «likvideerijaid õpetama parteist lugu pidama».[496]

Esialgu ei avaldanud Keskkomitee kindlat seisukohta ei Tartu osakonna üldkoosoleku resolutsiooni ega riigikogurühma kuue liikme märgukirja kohta. Tallinna organisatsiooni üldkoosolek nõudis aga kohe EISTP Keskkomiteelt lõhestajate korralekutsu-

---

494 EKPA, fond 6495, nim. 1, s.-ü. 77, l. 141.
495 Sealsamas, l. 142—144.
496 Sealsamas, l. 143.

mist, kasutades vajaduse korral ka parteist väljaheitmist kas või tervete organisatsioonide viisi.[497] Üldkoosoleku otsuses konstateeriti, et Tallinna osakonnal pole vaja hirmu tunda kommunistlike tööliste pärast, sest EISTP II kongress pidas partei eriliseks ülesandeks koondada oma ridadesse revolutsioonilisi töölisi.

Tallinna organisatsiooni üldkoosoleku otsus oli EISTP-s enamuse võitnud revolutsiooniliste tööliste otsus. Tänu oskusliku taktika rakendamisele EKP poolt oli võitlus EISTP endiste oportunistlike liidrite kahepaiksuse ja reeturliku poliitika vastu astumas viimasesse etappi.

1921. aasta oktoobris toimunud EKP teine kongress tunnistas EKP Keskkomitee poliitika EISTP suhtes täiesti õigeks. Ainult M. Likemets astus kongressil EISTP suhtes teostatava poliitika vastu välja ja püüdis näidata, nagu oleks see sarnane omaaegse Plehhanovi poliitikaga Mihhailovski suhtes. M. Likemets pani selles küsimuses kongressile ette järgmise otsuseprojekti: «Kongress leiab, et EKP Keskkomitee ei ole õieti talitanud selles, et ISP-d rahaliselt toetanud ja keelab ära edaspidi igasuguste oportunistlike parteide toetamise ilma kongressi loata.»[498] Kuid sõnavõtnud kongressi delegaadid (J. Anvelt, V. Kingissepp, J. Kreuks jt.) leidsid, et Keskkomitee on iseseisvate sotsialistidega koos töötamisel õigesti toiminud. Niisuguse taktika rakendamisega suutis EKP paljastada EISTP oportunistlikke juhte ja suurendada revolutsiooniliselt meelestatud liikmete arvu selles parteis. «Meie ei kärpinud riigikogu valimistel ISP arvustamist mitte karvavõrragi,» ütles V. Kingissepp. «Meie ei teinud miskit poliitilist koostööd ISP Keskkomiteega, ka siis kui «Tööliste Leht» ilmus.» Kongressi töö käigus tegi V. Kingissepp J. Anveldi poolt ettepandud resolutsiooniprojektile, milles tunnistati Keskkomitee tegevus üldiselt õigeks, täienduse: «Eriti tunnistab kongress õigeks Keskkomitee taktika ISP asjas.» See ettepanek võeti samuti üksmeelselt vastu. M. Likemetsa poolt esitatud projekt sai ainult 1 hääle. Otsuses EISTP kohta pidas kongress vajalikuks muuta see partei legaalseks revolutsiooniliseks massiparteiks. «See peab toimuma peamiselt EISTP kohalike organisatsioonide muutmise teel kommunistlikeks, saates sinna liikmeid, kes moodustavad illegaalsed kollektiivid ja töötavad EKP Keskkomitee ning kohalike parteikomiteede direktiivide järgi. Järgmiseks sammuks,» öeldi otsuses, «on EISTP organisatsioonidesse laialdaste kommunistlike töölismasside värbamine.»[499]

EKP Keskkomitee arutas korduvalt selleks kasutatava taktika küsimusi. Üksikasjaliselt vaadati EKP ja EISTP vahekordade ning koostöö küsimus läbi 15. novembri istungil.[500] Kõik EKP Keskkomitee liikmed olid siin üksmeelsel seisukohal, et kahe partei vahe-

[497] «Poliitika ja Taktika» nr. 1, 7. aprillil 1922, lk. 5—8.
[498] EKPA, fond 27, nim. 1, s.-ü. 844, l. 41.
[499] EKPA, fond 6495, nim. 1, s.-ü. 84, l. 19.
[500] Sealsamas, l. 20.

line koostöö võib toimuda ainult siis, kui EISTP täidab vastavad Kominterni otsused ja EKP poolt esitatud 11 nõudmist. Samal koosolekul võttis EKP Keskkomitee vastu otsuse EISTP-sse suunatud kommunistide liikmemaksude tasumise kohta. Viimastel tuli vahe, mis tekkis liikmemaksu suuruse erinevuse tõttu, tasuda EKP kassasse.[501]

Kõige tihedama kontakti saavutas Eestimaa Kommunistlik Partei EISTP Tallinna organisatsiooniga. EISTP liidrite vastupanust hoolimata kasvas siin pidevalt liikmete arv, eriti tööliste hulgast. Kui 1921. aasta jaanuaris oli EISTP Tallinna organisatsioonis 55 liiget, siis sama aasta lõpuks oli see arv tõusnud 200-ni.[502] Ka Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu, kus juhtivat osa etendasid kommunistid, soovitas töölistel astuda EIST Parteisse.[503] Tallinna organisatsiooni initsiatiivil hakati seal 1921. aasta teisel poolel organiseerima ka noorteosakondi.[504]

Selleks et suunata EISTP liikmeid marksistlikule teele, avaldas EKP Keskkomitee 19. detsembril 1921 oma häälekandjas «Kommunist» pikema artikli pealkirja all «Mis peab Iseseisev Sotsialistlik Partei tegema, et tõeliseks töölisparteiks saada?».[505] Selles artiklis kirjutati: «EISTP on tarvis kõigepealt teha h u l g a l i s e k s parteiks. Alles siis, kui temas mõnigi tuhat klassiteadlikku töölist on, kaotavad ta juhid võimaluse konverentsidega ja kongressidega oma tahtmise järele mängida, neist paraadisid teha.» EKP Keskkomitee seadis EISTP nende liikmete ette, kes olid tulnud tööliste hulgast, lähemad ülesanded: 1) vastutavatelt kohtadelt (kesk- ja kohalikest komiteedest, esinduskogude rühmadest jne.) minema kihutada kõik oportunistid ja nende asemele valida kas või ühiskondlikus tegevuses vähem vilumust omavad, kuid täiesti klassiteadlikud töölised, 2) võtta kindel seisukoht nii partei lõppsihi (proletariaadi diktatuuri ja selle vormi — tööliste saadikute nõukogude poolt moodustatud valitsuse) kui ka lähemate päevanõudmiste kohta, ja hakata nende teostamiseks kasutama järjekindlat revolutsioonilist taktikat, 3) asuda seisukohale, et lähem kongress peab muutma partei nimetuse, mida isesotsid on kompromiteerinud. Kui see on tehtud, «ei keela Eestimaa proletaarlased sellele parteile oma tähelepanekut ja lugupidamist. Niisugusel korral võime vast aasta või paari pärast küsida, kas ei ole sel parteil aeg täiesti kommunistliseks muutuda?» kirjutas «Kommunist».[506]

EISTP Tallinna osakonnas leidis see artikkel sooja poolehoidu. Selle otsesel mõjul töötati 1922. aasta jaanuaris välja ja võeti üldkoosolekul vastu «Põhilaused EISTP seisukorra, taktika

---

501 EKPA, fond 6495, nim. 1, s.-ü. 84, l. 20.
502 «Poliitika ja Taktika» nr. 1, 7. apr. 1921, lk. 4.
503 EKPA, fond 6495, nim. 1, s.-ü. 84, l. 21.
504 ENSV ORRKA, fond 949, nim. 2, s.-ü. 62, l. 3.
505 «Kommunist» nr. 27 (50), 19. dets. 1921.
506 Sealsamas.

ja lähemate ülesannete kohta».[507] Partei ette püstitatud ülesannete lahendamiseks määrati siin muu hulgas kindlaks järgmised vahendid: 1) EISTP peab olema töölisklassi juhtijaks kõigis tema majanduslikes ning poliitilistes väljaastumistes ning viima teda võitlusse lähemate päevanõudmiste eest, kasutades ühtlasi iga massiliikumist lõppeesmärgi teostamiseks; 2) Riigikogus ja omavalitsusasutustes tuleb t e o g a ellu viia revolutsioonilist parlamentarismi, täiesti loobuda kodanliku parlamentarismi võtetest ja esinduskogude kõnetoolidelt avaldada teravat ning töölisklassile arusaadavat kriitikat kodanliku valitsuse ja kehtiva korra kohta; 3) masside usalduse võitmiseks ning oma tegevuse ja väljaastumiste ühtlustamiseks on tarvis vastutavatelt kohtadelt ära kutsuda kõik kokkuleplased ning nende asemele määrata kas või täiesti vilumatud, kuid järjekindlalt klassiteadlikud töölised.

Nagu need «Põhilaused» näitavad, oli Tallinna organisatsioon juba 1922. aasta alguseks täielikult omaks võtnud EKP Keskkomitee poolt EISTP-le esitatud 11 nõudmist ja kogu oma töö korraldanud vastavalt Kominterni seisukohtadele.

Kui EKP 1921. aasta lõpul asus Eestis teostama Kominterni poolt väljatöötatud taktikat kõigi töötajate ühise väerinde loomiseks, siis toetas EISTP Tallinna organisatsioon seda kõigiti.

Üksteise järel ühinesid Töörahva Ühise Väerinde platvormiga töölisorganisatsioonid üle riigi. EISTP Tallinna organisatsioon nõudis ka oma Keskkomiteelt sellega ühinemist. Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu tegi 1922. aasta jaanuari algul EISTP Keskkomiteele ettepaneku ühineda ja anda oma allkiri üleskutsele Eesti töörahva ühisrinde loomiseks.[508] EISTP Keskkomitee siiski Töörahva Ühise Väerinde 12 nõudmisega esialgu ei ühinenud ja oma allkirja üleskutsele ei andnud,[509] sest osa Keskkomitee liikmeid oli kategooriliselt selle vastu. Alles masside survel, et oma kõikuma löönud positsioone vähegi säilitada, olid viimased sunnitud oma seisukohta muutma. Hiljem, EISTP III kongressil, kahetses J. Piiskar, et «ta ennast vägistada lasknud, kui ta 12 nõudmisega ühines».[510]

Tallinna organisatsiooni osatähtsus EISTP-s hakkas suurenema. 1922. aasta algul otsustas ta uute liikmete ja eeskätt proletaarlaste juurdetõmbamiseks organiseerida erilise agitatsioonikuu. Tallinna osakonna ja Keskkomitee pahempoolse tiiva survel nõustus sellega lõpuks ka Keskkomitee ja kuulutas märtsikuu EISTP organiseerimiskuuks.[511] Selle läbiviimiseks moodustati keskus, kuhu kuulusid A. Hansen, R. Veiram, J. Kamberg, S. Andrejev jt., peamiselt pahempoolse tiiva esindajad.

Organiseerimiskuu puhul võttis EISTP Keskkomitee vastu hulga

---

507 «Poliitika ja Taktika» nr. 1, 7. apr. 1922, lk. 5.
508 ENSV ORRKA, fond 1755, nim. 1, s.-ü. 17, l. 4.
509 «Tallinna Tööline», proovinumber, jaanuar 1922.
510 ENSV ORRKA, fond 949, nim. 2, s.-ü. 43, l. 19.
511 Sealsamas, s.-ü. 69, l. 16.

tähtsaid otsuseid partei ülesannete, taktika ja koosseisu kohta, milledest on näha, et EISTP Keskkomitees olid selleks ajaks juba ülekaalu saanud pahempoolse tiiva esindajad. Need otsused saadeti kohapealsetele organisatsioonidele rakendamiseks. Üleskutses «Eesti proletaarlastele» kutsus EISTP Keskkomitee kõiki Eesti töölisi, «kes seisavad revolutsioonilise klassivõitluse alusel, partei ridadesse astuma ja teisi klassiteadlikke töölisi endaga kaasa tooma».[512] Partei eesmärkide kohta ütles EISTP Keskkomitee üleskutses, et «meie partei tahab töörahva enamuse poolehoiu võita, et siis, kui paras silmapilk tulnud, kõigi abinõudega oma eesmärgi saavutada».[513]

Organiseerimiskuu kestel korraldasid EISTP kohalikud organisatsioonid üle kogu riigi kõnekoosolekuid ja tutvustasid ajakirjanduse kaudu laiadele hulkadele EISTP lähemaid ning kaugemaid eesmärke ja võitlusviise. EISTP Keskkomitee tegi EISTP liikmetele ülesandeks luua võimalikult paljudes kohtades uusi osakondi, kes pidid saama kohapeal tööliskassi poliitilise võitluse legaalseteks tugipunktideks ja korraldajateks. Tööliste vastuvõtmisel parteisse tehti soodustusi.

1922. aasta märtsis hakkas EISTP Keskkomitee juhtima ka parteikollektiivide loomist, tehes seda Tallinna organisatsiooni eeskujul. Seni eksisteerisid vaid kohalikud organisatsioonid, mille tegevuspiirkond ühtis, nagu eespool nägime, vastava linna või maakonna administratiivpiirkonnaga. Nüüd pidi kohaliku organisatsiooni komitee määrama ka igasse vabrikusse, tehasesse, igasse suuremasse kaubanduslik-tööstuslikku ettevõttesse ja igasse külasse oma usaldusmehed.[514] Usaldusmeeste ülesandeks oli nimetatud kohtades partei otsuste elluviimine, uute liikmete leidmine, igasuguse kaasabi osutamine EISTP kohalikele komiteedele nii organiseerimis- kui ka agitatsioonitöös ja parteikollektiivide organiseerimine. EISTP Keskkomitee pani ette organiseerida parteirühmad vabrikuvanemate nõukogudes, maakonnanõukogudes, vallanõukogudes, linnavolikogudes, igas ametiühingus ja töölisseltsis, kus oli vähemalt kolm EISTP liiget (kes oma põhitöökoha järgi kuulusid juba vastava vabriku või asutuse parteikollektiivi).[515] Rühmade ülesandeks pidi olema eelkõige partei mõju suurendamine ja partei seisukohtade kaitsmine ning propageerimine väljaspool parteid seisvates hulkades. Vastavalt organiseerimiskuu jooksul ettevõetud abinõudele hakkas EISTP muutuma tsentraliseeritud parteiks, kelle tegevuspiirkond pidi ulatuma iga asutuse, organisatsiooni ja käitiseni.[516]

Seoses EISTP tegevuse laienemisega suurenesid ka partei rahalised kulutused. EISTP Keskkomitee määras osakondadele,

[512] ENSV ORRKA, fond 949, nim. 2, s.-ü. 69, l. 16.
[513] Sealsamas.
[514] Sealsamas, s.-ü. 41, l. 24.
[515] Sealsamas.
[516] Sealsamas.

kollektiividele ja ka üksikutele liikmetele rea rahalisi kohustusi. Nii pidi iga osakond organiseerima aastas vähemalt kaks rahalist üritust (piduõhtu, kontsertmiiting jm.), millest saadud sissetulek läks EISTP Keskkomitee kassasse.[517] Iga partei liige oli kohustatud vangis istuvate revolutsionääride toetamiseks andma Keskkomitee käsutusse ühekordse maksuna vähemalt 50 marka. Partei liige, kes elas Tallinnas või Narvas ja sai palka vähemalt 6000 marka, teistes linnades ja maal vähemalt 5000 marka kuus, pidi peale kodukorras ettenähtud partei liikmemaksu veel andma Keskkomitee käsutusse igas kuus 1% palgast. Peale ülal märgitud kohustuste soovitas EISTP Keskkomitee kohalikel organisatsioonidel võimaluste piirides regulaarselt toetada oma tegevuspiirkonnas areteeritud revolutsionääre ja nende perekonnaliikmeid ning lõpuks anda vähemalt ühe päeva palga igas kuus Nõukogude Venemaa näljahädaliste toetamiseks.[518]

Organiseerimiskuu andis EISTP-le mitusada uut liiget, enamikus töölisi. Eriti kasvas tema Tallinna organisatsioon, mille liikmete arv tõusis 1922. aasta aprilliks 320-ni,[519] moodustades üle 50% kõigist EISTP liikmetest. Peaaegu kõigis Tallinna töölisühingutes olid moodustatud partei rühmad, vabrikutes töötasid parteikollektiivid.

Mitmed EISTP Tallinna osakonna kollektiivid hakkasid nõudma järjekordse parteikongressi kokkukutsumist. Selleks et partei liikmeid kongressiks ette valmistada ja teisi kohalikke organisatsioone parteis valitseva olukorraga tutvustada, otsustas EISTP Tallinna organisatsiooni komitee 28. märtsil hakata välja andma ajakirja.[520] 7. aprillil 1922 ilmuski EISTP Tallinna osakonna häälekandja «Poliitika ja Taktika» esimene number. Ajakiri seadis oma ülesandeks tuua hulkade ette «kõik selle paendluse ja parema kõrvaga kuulatamise, mis partei senistele juhtidele omane».[521] Tehes eeltööd EISTP III kongressi kokkukutsumiseks, selgitas ajakiri, et eelseisev kongress peab võtma selge seisukoha Kominterni suhtes ning kindlaks määrama EISTP taktika ja lähema võitluseesmärgi, et igal proletaarlasel oleks arusaadav, mida EISTP taotleb. Kongress pidi välja töötama ja vastu võtma ka partei uue põhikirja, mis vastaks massipartei ülesannetele. Uude Keskkomiteesse tuli valida revolutsioonilise tööliskonna esindajad, kellele kongress pidi andma kindlad tegevusjuhised. Uuest Keskkomiteest pidi saama partei tegevuse tõeline juht. Osakonnad pidid tundma, et neil on juhtiv keskus.

«Poliitika ja Taktika» ilmumine kutsus kõigis EISTP osakondades esile elava vastukaja. Mitmed kohalikud organisatsioonid võtsid ajakirjas avaldatud seisukohad täielikult omaks ja hakka-

[517] ENSV ORRKA, fond 949, nim. 2, s.-ü. 41, l. 23.
[518] Sealsamas.
[519] Sealsamas, l. 3.
[520] EKPA, fond 140, nim. 1, s.-ü. 20, l. 5.
[521] «Poliitika ja Taktika» nr. 1, 7. apr. 1922, lk. 1.

sid neist oma igapäevases töös juhinduma. J. Piiskar, O. Gustavson, E. Joonas jt. oportunistlikud liidrid reageerisid aga sellele Tallinna organisatsiooni juhtivate tegelaste (A. Hanseni, A. Jansoni, J. Suusteri jt.) laimamisega. Ühel Tallinna osakonna koosolekul ütles P. Abramson, et «Poliitika ja Taktika» toimetuse kolleegiumi liikmed on «kirjaoskamatud, terve pahempoolne tiib on rumalad töölised ja mõtlevad ainult jalgadega».[522] Sama aasta 11. aprilli üldkoosolekul seletas ta avalikult kaitsepolitsei juuresolekul, et EISTP Tallinna osakonna komitee liikmetel (A. Mahlbergil jt.) on sidemeid EKP põrandaaluste tegelastega.[523] Nende provokatsiooniliste süüdistuste eesmärgiks oli anda kaitsepolitseile võimalus areteerida just neid revolutsioonilisi töölisi, kes võitlesid EISTP oportunistliku juhtkonna vastu.

EISTP parempoolsete liidrite lõhestava tegevuse tagajärjel eemaldusid partei lihtliikmed neist üha rohkem. Enamik EISTP kohalikke organisatsioone mõistis oportunistide tegevuse hukka ja kohustas EISTP III kongressi delegaate andma oma hääled Tallinna organisatsiooni poolt ettepandud resolutsioonidele.[524]

EISTP III kongress tuli kokku 1922. aasta aprilli lõpul.[525] Kongressil oli esindatud 32 osakonda. 69 delegaadi hulgas oli 40 neid, kes pooldasid kindlalt Kominterni platvormi ja olid EKP-ga sidemete loomise poolt. Parempoolsetel oli kongressil 13 delegaati. Ülejäänud 16 saadikut seisid ebakindlail, kõikuvail positsioonidel.[526] Kongressi juhatajateks valiti pahempoolse tiiva esindajad A. Hansen ja A. Reinson ning parempoolne J. Piiskar. Ka kongressi sekretariaat ning mandaat- ja redaktsioonikomisjon valiti enamikus pahempoolsetest (S. Andrejev, A. Janson, O. Piir, A. Leevald jt.).[527]

Enne kongressi töö algust tervitas delegaate Riigikogu kommunistliku rühma ja Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu nimel E. Kägu. Ta avaldas lootust, et «see rohkearvuline kongress ka rohke töö ära teeb ja selle vundamendi lõplikult rajab, millele läinud kongress aluse pani».[528] Üleriikliku Tehaste ja Vabrikute Töölisvanemate Keskkomitee nimel tervitas kongressi kommunist A. Reinson ja Tallinna Metallitööliste Ametiühingu poolt A. Jaakson. Mõlemad soovisid kongressile head kordaminekut ja seda, et uude Keskkomiteesse valitaks kindlad klassiteadlikud töölised.[529]

Aruandega EISTP Keskkomitee tööst esines kongressil J. Piiskar.[530] Ta püüdis õigustada Keskkomitee parempoolse tiiva tegevust ja tungis kallale Tallinna organisatsioonile. J. Piiskari

---

522 «Poliitika ja Taktika» nr. 2, 14. juulil 1922, lk. 14.
523 ENSV ORRKA, fond 949, nim. 2, s.-ü. 43, l. 21.
524 Sealsamas, s.-ü. 41, l. 39.
525 Sealsamas, s.-ü. 13, l. 1—32.
526 EKPA, fond 6495, nim. 1, s.-ü. 100, l. 6.
527 ENSV ORRKA, fond 949, nim. 2, s.-ü. 43, l. 1.
528 Sealsamas, l. 3.
529 Sealsamas.
530 Sealsamas, l. 9.

seisukohti toetas oma sõnavõtus E. Joonas. Kuid enamikku delegaate Keskkomitee aruanne ei rahuldanud. J. Kamberg, A. Pauk, J. Suuster jt. mõistsid oma sõnavõttudes väga teravalt hukka J. Piiskari, E. Joonase ja K. Freibergi tegevuse Keskkomitees.[531] Mitmed sõnavõtjad rõhutasid, et EISTP Keskkomitee parempoolse tiiva esindajad armastavad teha väga revolutsioonilisi fraase, kuid nende teod on töörahvale vaenulikud.

EISTP Tallinna organisatsiooni esindaja J. Suuster ütles kongressil otseselt, et Keskkomitee pole seisnud oma ülesannete kõrgusel ja tema tööga ei saa rahule jääda. Tallinna organisatsiooni nimel esitas ta resolutsiooniprojekti, milles öeldi, et «uus Keskkomitee peab asuma kindlale ja igale klassiteadlikule proletaarlasele selgele klassivõitluse seisukohale nii programmilistes kui taktilistes küsimustes ja et Keskkomitee peab tõesti olema partei tegevuse korraldajaks ja juhtijaks».[532]

See resolutsiooniprojekt võetigi kongressi poolt vastu suure häälteenamusega (40 poolt ja 13 vastu).

Teravaid vaidlusi kutsus esile küsimus aruandest Kominterni III kongressi kohta. Kuna H. Kruusi kongressil ei olnud, jäi mainitud aruanne ära. Ent kongressi revolutsioonilise osa toetusel esitas A. Mahlberg resolutsiooniprojekti, milles soovitati: 1) Kominterniga ühinemise küsimuses jääda täielikult eelmiste kongresside otsuste juurde ja kohustada uut Keskkomiteed oma töös nendest otsustest juhinduma; 2) anda H. Kruusile vali noomitus selle eest, et ta Kominterni III kongressi delegaadina ei teinud ühtegi tõsist katset Eesti töörahvale või vähemalt partei liikmetelegi tutvustada kongressi tööd ja Nõukogude Venemaal valitsevat olukorda; 3) Keskkomitee poolt Kominterni Täitevkomitee juurde volitatud M. Bleimannilt ära võtta tema mandaat.[533] Resolutsioon pandi hääletusele lõikude kaupa. Kongress võttis selle resolutsiooni vastu suure häälteenamusega.

EISTP riigikogurühma tegevusaruande esitas J. Piiskar. Ka see aruanne ei rahuldanud kongressi. Rühm oli tegutsenud ainult Riigikogu nelja seina vahel ja siingi mitte kui revolutsiooniliste klassiteadlike tööliste eelväesalk. Rühma liikmed ei olnud ei parteile ega töölisklassile mingit kasu toonud. Tallinna organisatsiooni ettepanekul mõistis kongress riigikogurühma senise tegevuse hukka.[534]

Kongressil kuulati ära aruanded Tallinna ja Tartu Ametiühingute Kesknõukogu töö kohta. Selles küsimuses vastuvõetud otsustes soovitas kongress, hoolimata J. Piiskari ja P. Abramsoni vastuseisust, kõigil töölisühingutel eeskujuks võtta Tallinna

---

531 ENSV ORRKA, fond 949, nim. 2, s.-ü. 43, l. 9—11.
532 Sealsamas, l. 11—12.
533 Sealsamas, l. 12.
534 Sealsamas, l. 21.

Ametiühingute Kesknõukogu tegevust ja kõigis küsimustes töötada temaga kontaktis.[535]

Kongressil esinesid aruannetega ka kohalike organisatsioonide esindajad. Nagu aruannetest selgus, oli suurem osa kohalikest osakondadest asutatud alles 1922. aastal. (Narva, Väätsa, Aseri, Rõika, Õisu, Alavere, Luunja, Koigi, Raasiku, Halliste, Voltveti ja mitmed teised). Ägeda vaidluse kutsus esile Tallinna organisatsiooni aruanne. Kõik partei parempoolsed liidrid astusid välja laimavate sõnavõttudega Tallinna organisatsiooni aadressil. Eriti süüdistati teda ajakirja «Poliitika ja Taktika» väljaandmises. Kuid rõhuva häälteenamusega kiitis kongress ajakirja väljaandmise Tallinna osakonna poolt õigeks ja tunnistas ta kogu partei häälekandjaks.[536] Samuti tunnistas kongress, «et Tallinna osakond ainus organisatsioon meie parteis on, kes on suutnud võrdlemisi massiliseks muutuda ja üks vähestest, kes on järjekindlalt klassiteadlikku liini pidanud».

Organisatsioonide tegevuse kohta vastuvõetud resolutsioonis konstateeris kongress «rõõmustavat tõsiasja, et EISTP organisatsioonide arv ja liikmete hulk viimase aasta jooksul märksa on kasvanud». Samal ajal juhtis kongress kõigi kohalike osakondade tähelepanu sellele, et nad «ainult sel korral edasi arenevad ja suured tööliste hulgad oma ridadesse koondavad, kui nad kogu töölisklassi võitlusest osa võtavad, igal pool algatajateks ning korraldajateks on, ning tegudega oma ümbruskonna töörahvale näitavad, et temale meie partei tarvilik on».

Keskseks küsimuseks EISTP III kongressi päevakorras oli partei taktika ja tema lähemate ülesannete kindlaksmääramine, mille kohta esitas ettekande A. Hansen. Selles küsimuses vastuvõetud otsus määras kindlaks taktika, mida EISTP kasutas EKP poolt väljatöötatud Töörahva Ühise Väerinde programmi elluviimisel. Muuseas nõudis kongress partei organisatsioonidelt peatähelepanu suunamist töölishulkade koondamisele partei ridadesse ja kogu maa katmist organisatsioonide võrguga.[537] Huvitav on märkida, et otsus partei taktika ja lähemate ülesannete kohta võeti vastu ühel häälel. Ka parempoolsed, nähes, et neil muud väljapääsu ei ole, hääletasid selle resolutsiooni poolt, ehkki nad oma sõnavõttudes rääkisid resolutsiooni vastu.

Kongress arutas ka partei põhikirja muutmise küsimust. Endises partei põhikirjas tehti hulk väga olulisi muudatusi. Kui 1920. aastal vastuvõetud põhikiri nõudis, et «iga partei liige peab olema ühe osakonna liikmeks»,[538] siis uue põhikirja § 4 järgi määrati täpsemalt kindlaks partei liikmeks astumise tingimused. Uues põhikirjas öeldi: «Partei liikmeks võib olla igaüks, kes õigeks tunnistab partei programmi ja taktikat, täidab partei distsipliini,

[535] ENSV ORRKA, fond 949, nim. 2, s.-ü. 43, l. 22.
[536] Sealsamas, l. 23—25.
[537] Sealsamas, l. 36—39.
[538] ENSV ORRKA, fond 14, nim. 11, s.-ü. 332, l. 4.

on liikmeks kusagil partei osakonnas ja maksab määratud korras liikmemaksu.»[539] Vana põhikirja järgi jagunes Eesti Iseseisev Sotsialistlik Tööliste Partei vastavalt liikmete asukohale a i n u l t o s a k o n d a d e k s. Muudetud partei põhikirjas oli aga ette nähtud, et osakond võib kas töökohtade järgi või territoriaalsel printsiibil asutada veel parteikollektiive. Kollektiive registreeriti maakonna- või linnaosakondade komiteede poolt, kellele nad allusid. Osakondi juhtis Keskkomitee. Kui teatud paigas maakonna- või linnakomitee puudus, allusid kollektiivid otse Keskkomiteele. Osakonnad otsustasid kohaliku tähtsusega küsimusi iseseisvalt, lähtudes partei programmist, põhikirjast ja kongressi otsustest. Samuti oli põhikirjas ette nähtud osakondade üldkoosolekute ja konverentside kokkukutsumise kord ning parteikollektiivide õigused ja võimupiirid.[540] Kongressi poolt vastuvõetud EISTP uues põhikirjas kajastus selgesti EKP põhikirja mõju.

Nii lõppes III kongressi päevakorra nende punktide arutelu, mis käsitlesid partei tööd sisuliselt. Kõigis vastuvõetud otsustes kajastus suund partei muutmisele revolutsiooniliseks massiparteiks, püüe koondada oma partei ridadesse rohkesti klassiteadlikke proletaarlasi.

EISTP III kongress otsustas partei pahempoolsete liikmete laimamise ja üldse parteile kahjuliku poliitika ajamise pärast heita parteist välja Keskkomitee liikme P. Abramsoni.[541]

Kongress valis uue 10-liikmelise Keskkomitee. Üks koht — üheteistkümnes — jäeti vabaks EISTP noorteosakondade esindaja jaoks. Uude Keskkomiteesse valiti 8 pahempoolse tiiva esindajat — S. Andrejev, J. Kamberg, A. Mahlberg, J. Suuster, A. Reinson, A. Janson, A. Hansen ja H. Simson — ning taktikalistel kaalutlustel kaks parempoolse tiiva esindajat — J. Piiskar ja O. Gustavson.[542] Kõik need kandidatuurid olid varem EKP Keskkomiteega kooskõlastatud.[543]

EISTP lihtliikmed olid Tallinna organisatsioonis tegutsevate kommunistlike tööliste pideva selgitustöö tulemusena lõpuks veendunud oma endise juhtkonna oportunismis. EISTP endised oportunistlikud juhid isoleeriti, nende mõju lihtliikmetele oli täielikult kadumas.

III kongress oli tähtsaks etapiks EISTP elus. EKP õige taktika tulemusena asus EISTP nüüdsest peale leppimatusse võitlusse kodanluse vastu ning töötas koos Eestimaa Kommunistliku Parteiga.

Kohe pärast EISTP III kongressi pöördus uus Keskkomitee ringkirjaga kõigi partei liikmete poole, milles ta teatas, et vastavalt kongressi otsustele hakkab partei kõrvalekaldumatult võit-

---

539 ENSV ORRKA, fond 14, nim. 11, s.-ü. 332, l. 21.
540 Sealsamas, l. 30—31.
541 ENSV ORRKA, fond 949, nim. 2, s.-ü. 43, l. 30.
542 Sealsamas, l. 49.
543 EKPA, fond 4907, nim. 1, s.-ü. 50, l. 6.

lema revolutsiooniliste tööliste ühisrinde esiridades. Partei iga liige ja osakond pidi rohkem tähelepanu pöörama kohalike töötajate hädadele ja päevamuredele. Igal partei liikmel tuli aktiivselt osa võtta töölisühingute ja teiste töölisorganisatsioonide tööst. Eriti tähtsaks pidas Keskkomitee uute partei liikmete vastuvõtmist, nii et «igas vabrikus ja teises suuremas töökohas, vallas ja alevis parteiorganisatsioon ellu kutsutaks, kes võiks töörahva liikumist kooskõlas partei sihtidega juhtida».[544]

Parempoolsete ainsaks kantsiks jäi veel EISTP riigikogurühm, kes 2. mail 1922 saatis osakondadele pikema kirja (A. Hansen, P. Keerdo ja S. Andrejev sellele alla ei kirjutanud), milles kutsuti EISTP organisatsioone III kongressi otsuseid ja seal valitud Keskkomiteed mitte tunnustama.[545] Parempoolsed kutsusid kokku rahvakoosolekuid ja korraldasid partei osakondade koosolekuid, kus nad sageli muuhulgas püüdsid läbi suruda otsuseid, et riigikogurühm tunnistataks partei juhtivaks organiks. Mõned üksikud organisatsioonid, peamiselt need, kelle liikmete hulgas oli vähe töölisi ja kus liikmete arv oli üldse väike, astusid EISTP riigikogurühma kaitseks välja. Nii näiteks tunnistati EISTP Paide osakonna koosolekul 14. mail 1922 päevakorras seisnud küsimuste — «aruanne EISTP III kongressi tööst» ja «seisukoha võtmine partei Keskkomitee ja Riigikogu rühma asjus» — arutamisel EISTP riigikogurühma tegevus õigeks. Vastuvõetud otsuses mõistis Paide organisatsioon hukka III kongressil valitud Keskkomitee, eriti aga EISTP Tallinna organisatsiooni tegevuse.[546] Enamus organisatsioone andis aga lõhestajatele vastulöögi.

Samal ajal selgus, et uue Keskkomitee liikmed O. Gustavson ja J. Piiskar ei taha Keskkomiteega koos töötada. Nad taotlesid, et mõned Keskkomitee liikmed loobuksid oma volitustest ja et nende asemele kutsutaks endised Keskkomitee liikmed, nagu K. Freiberg, P. Abramson, E. Joonas ja J. Akkerberg. Samuti esitasid J. Piiskar ja O. Gustavson Keskkomiteele avalduse tühistada partei III kongressi otsused nii P. Abramsoni parteist väljaheitmise kui ka EISTP riigikogurühma puhastamise ja rühmast K. Freibergi tagandamise kohta.[547] Kumbki neist, ei J. Piiskar ega ka O. Gustavson, ei võtnud Keskkomitees endale mingeid kohustusi; Keskkomitee koosolekutel käisid nad harva. Samal ajal aga töötasid nad koos EISTP riigikogurühma parempoolsetega III kongressi otsuste vastu. Neile osakondadele, kus nad suutsid oma mõju maksma panna, andsid nad korralduse uusi liikmeid mitte vastu võtta. Nii ootasid EISTP Tartu organisatsioonis üle 20 kandidaadi, peamiselt tööliste seast, rohkem kui paar kuud parteisse vastuvõtmist,[548] ehkki partei põhikirja kohaselt nõutav

[544] ENSV ORRKA, fond 949, nim. 2, s.-ü. 66, l. 12.
[545] EKPA, fond 140, nim. 1, s.-ü. 28, l. 1—5.
[546] ENSV ORRKA, fond 949, nim. 2, s.-ü. 48, l. 8.
[547] «Poliitika ja Taktika» nr. 2, 14. juulil 1922, lk. 15.
[548] Sealsamas, lk. 12.

dokumentatsioon (soovitused jne.) oli ammu korras. Pärnu osakonnale teatas EISTP riigikogurühma asjaajaja E. Kink ametlikult veel enne III kongressi, et Keskkomitee olevat uute liikmete vastuvõtmise seisma pannud.[549] Niisugust otsust Keskkomitee ei teinud. Vastupidi, nagu ülalpool märgitud, anti töölistele III kongressi eel parteisse astumisel Keskkomitee eriotsusega soodustusi (märtsikuu kuulutati organiseerimiskuuks jne.).

14. juunil 1922 võttis EISTP riigikogurühm oma koosolekul vastu otsuse kutsuda Keskkomiteest ära riigikogurühma liikmed J. Piiskar, O. Gustavson, A. Hansen ja S. Andrejev.[550] Selle peale teatasid Keskkomitee liikmed O. Gustavson ja J. Piiskar kohe Keskkomiteele, et nad alluvad riigikogurühma otsusele ja lahkuvad Keskkomiteest. Sellega näitasid parempoolsed veenvalt, kuidas nad rikuvad nende poolt varem tunnistatud Kominterni vastuvõtmise tingimusi, mille 11. punktis oli selgelt öeldud, et «parlamendifraktsioonid alluvad mitte sõnades, vaid tegelikult parteide keskkomiteedele».[551]

Kõigis osakondades tekkisid vaidlused riigikogurühma tegevuse üle. Suur enamus partei liikmeid ja osakondi mõistis riigikogurühma liikmete parteivastase tegevuse hukka. Tallinna, Narva, Pärnu, Väätsa ja paljudes teistes osakondades võeti vastu otsuseid, milles nõuti partei liikmetelt III kongressi poolt antud ülesannete ausat täitmist ja partei distsipliinist kinnipidamist. Ühtlasi tegid kohalikud osakonnad Keskkomiteele ettepaneku riigikogurühma korralekutsumiseks, kasutades selleks kui vaja ka kõige karmimaid abinõusid, kaasa arvatud parteist väljaheitmine.[552] Enamik EISTP osakondi teatas Keskkomiteele, et nad «Keskkomiteed parteis korra loomisel kõige tema võimuses olevate abinõudega toetama saavad».[553] Terve rida osakondi deklareeris, et nad riigikogurühma liikmetega igasuguse läbikäimise lõpetavad.

EISTP Keskkomitee viivitas veel surveabinõude tarvitusele-võtmisega, sest ta lootis, et riigikogurühm partei osakondade üldist eitavat suhtumist arvesse võtab ja oma senise taktika ümber hindab. Kuid see lootus ei täitunud. Riigikogurühm läks veelgi kaugemale: 20. juunil 1922 teatas ta Riigikogu juhatusele, et EISTP riigikogurühmast on välja heidetud EISTP Keskkomitee liikmed A. Hansen ja S. Andrejev.[554] Nähes selles sammus kõige jämedamat parteidistsipliini rikkumist, oli Keskkomitee sunnitud lõhestajate suhtes tarvitusele võtma karmimad abinõud. 22. juunil 1922 võttis EISTP Keskkomitee ühel häälel vastu otsuse par-

---

549 «Poliitika ja Taktika» nr. 2, 14. juulil 1922, lk. 12.
550 Sealsamas, lk. 18.
551 Коммунистический Интернационал в документах, Москва, 1933, lk. 193.
552 EKPA, fond 140, nim. 1, s.-ü. 23, l. 6.
553 Sealsamas, s.-ü. 27, l. 85, 100 jt.
554 «Poliitika ja Taktika» nr. 2, 14. juulil 1922, lk. 15.

teist välja heita EISTP riigikogurühma liikmed J. Piiskar, K. Freiberg, O. Gustavson, E. Joonas, J. Tiks, V. Orras, V. Binsol ja K. Stallmeister.[555]

Vastuvõetud otsuse tegi Keskkomitee teatavaks Riigikogu juhatusele, rõhutades, et neil isikuil ei ole enam õigust Riigikogus töötamiseks ega üldse EISTP nimel tegutsemiseks.

EISTP Keskkomitee kohustas kohalikke osakondi vastuvõetud otsuse teatavaks tegema kogu Eesti töörahvale.

Parteist väljaheidetud Keskkomitee liikmete O. Gustavsoni ja J. Piiskari asemele koopteeris Keskkomitee O. Piiri ja A. Leevaldi.

22. ja 23. juulil kutsusid EISTP-st väljaheidetud parempoolsed oportunistid Tallinnas kokku konverentsi, kus otsustati moodustada uus partei — Iseseisev Sotsialistlik Tööliste Partei (ISTP)[556]. Partei endisest nimetusest jäeti välja sõna «Eesti». Konverents valis ajutise Keskkomitee, kuhu kuulusid J. Piiskar, O. Gustavson, E. Joonas, J. Akkerberg, Helmi Kiho, V. Orras ja J. Tiks, ning avaldas manifesti «Eesti proletariaadile», milles variserlikult kutsuti «Eesti töölisklassi võitlusse nii sotsiaaldemokraatide oportunismi kui ka kommunistide killustamise ja lõhestamise poliitika vastu». Manifestis püüdsid oportunistid selgeks teha, et just nemad seisavad «kindlatel revolutsioonilistel sotsialismi põhialustel», EKP aga olla «loobunud revolutsioonilise sotsialismi ja Kommunistliku Internatsionaali endistest seisukohtadest».

Töölised hakkasid uue partei liikmeid nimetama «metssotsideks», sest need häbenesid algul avalikult pärissotside leeri üle minna ja elasid mõni aeg «metsikutena».

Esialgu eksisteerisid mitmel pool (Tallinnas, Pärnus, Viljandis jm.) EISTP ja ISTP osakonnad kõrvuti. Tartu organisatsioon oli kohe pärast EISTP III kongressi end EISTP Keskkomiteest lahti ütelnud ja ühinenud EISTP riigikogurühmaga. Hiljem sai temast äsjamoodustatud ISTP esimene osakond. EISTP Keskkomitee otsusega moodustati Tartus ka EISTP osakond. Lühikese ajaga kasvas selle organisatsiooni liikmete arv 45-ni. Organisaatorina töötas siin H. Heidemann. ISTP Tartu organisatsioon aga kiratses.

1922. aasta suvel oli metssotsidel mõnedes EISTP organisatsioonides (Narvas, Paides, Vana-Suislepas, Sürgaveres, Kärus, Vana-Karistes jm.) veel poolehoidjaid. Kuid aja jooksul jäi nende mõju üha vähemaks. Nii naelutas Narva osakond 1923. aasta suvel metssotside juhtide reeturlikkuse häbiposti ja otsustas katkestada nendega kõik sidemed.[557] Töörahva Ühise Väerinde ajalehes «Töörahva Hääl» avaldas Narva organisatsioon üleskutse teistele ISTP organisatsioonidele, kutsudes järgima Narva organisatsiooni eeskuju.

---

[555] EKPA, fond 140, nim. 1, s.-ü. 20, l. 1.
[556] EKPA, fond 136, nim. 1, s.-ü. 1, l. 1—4.
[557] «Töörahva Hääl» nr. 45, 28. aug. 1923.

H. Heidemann.

Väga väikesearvulise liikmeskonnaga Iseseisev Sotsialistlik Tööliste Partei jäi ainult liidrite parteiks, kes järjest rohkem hakkas lähenema sotsidele. 1923. aasta sügisel otsustasid metssotsid ja pärissotsid hakata välja andma ühist häälekandjat «Ühendus», mille esimeseks peatoimetajaks sai sotside liider K. Ast. 1923. aastal toimunud maakondade ja linnade volikogude valimistel esinesid metssotsid ja pärissotsid ühise nimekirjaga. Ja 1925. aasta aprillis ühinesidki mõlemad oportunistlikud parteid lõplikult, moodustades Eesti SotsialistlikuTööliste Partei. «Niipea ... kui üleüldine klassidesse grupeerimine mööda jõudis,» kirjutas O. Rästas 1925. aastal ajakirjas «Klassivõitlus», «kui rõhuv enamus teadis, kuhu ta peab minema ja kellega minema, kui selle tagajärjel politseilikud surved töölisliikumise tegelaste vastu karmiks läksid ..., siis läksid nad tagasi oma ema rüppe sotside juurde.» [558]

Endised metssotside liidrid J. Piiskar, E. Joonas, K. Freiberg ja O. Gustavson kuulusid mõlema partei ühinemisest peale kuni sotside partei laialisaatmiseni 1934. aasta lõpul selle partei Keskkomiteesse. J. Piiskar ja O. Gustavson töötasid siin kauemat aega sekretäridena. E. Joonas oli pärast K. Asti 1925.—1927. aastani sotside häälekandja «Ühendus» vastutav toimetaja ja alates

[558] «Klassivõitlus» nr. 50, 1925, lk. 15.

1927. aastast sama partei ajalehe «Rahva Sõna» peatoimetaja kuni selle lehe sulgemiseni. J. Piiskarist sai 30-ndate aastate algul K. Pätsi valitsuses haridus- ja sotsiaalminister.

Seega pöörasid endised isesotside partei parempoolsed juhid töörahvale selja ja läksid avalikult vaenlase leeri.

EISTP seevastu aga kasvas kommunistide juhtimisel 1922. aasta suvest alates massiliseks, tõeliselt revolutsiooniliseks parteiks, kes mitte ainult sõnades, vaid ka tegudes asus Kominterni platvormil. 1922. aasta juulis märkis EKP Keskkomitee Kominternile saadetud kirjas, et «meie illegaalne partei sai teatud võimaluse legaalseks tegevuseks selle «poliitilise ametiühingu» kaudu, mida endast kujutab tegelikult EISTP, kelle ridadesse võetakse kõiki ausaid revolutsioonilisi töölisi, kes hoiavad Kominterni poole. Meie partei ülesanne on teda juhtida».[559] Kommunistid, kes EISTP-s tegutsesid, hakkasid vastavalt EKP põhikirjale siin moodustama parteirakukesi.[560] 1922. aastal võttis EKP Keskkomitee vastu otsuse, et kõiki neid EISTP liikmeid, kes jäid sellesse parteisse pärast tema III kongressi, võidi individuaalselt vastu võtta EKP-sse, kusjuures parteistaaži hulka loeti EISTP-s tegutsemise aeg alates 1922. aasta aprillist.[561]

EISTP liikmete arv ja kohalike organisatsioonide võrk kasvas kiiresti. Ainuüksi ühel oma koosolekul 22. septembril 1922 kinnitas EISTP Keskkomitee 18 uue osakonna (Võru, Seli, Rapla, Taagepera, Petseri, Põlva, Põlgaste, Orava, Massu, Hiiu-Kärdla, Võnnu, Jakobi, Audru, Vana-Vändra, Tõstama, Kuressaare, Maasi ja Keila) moodustamise. Samal koosolekul otsustas EISTP Keskkomitee avada Tartus, Narvas, Pärnus ja Väike-Maarjas noorte osakonnad.[562] Kui 1922. aastal III kongressi ajal oli EISTP-s umbes 600 liiget, siis 1. jaanuariks 1923 oli tema liikmete arv tõusnud kahekordseks — 1183 liikme ja 75 liikmekandidaadini; peale selle oli EISTP noorte osakondades 207 liiget ja 26 kandidaati. Harjumaal töötas 12 osakonda, Pärnumaal 8, Tartumaal 5 jne.[563] Osakondade tegevus oli igal pool muutunud distsiplineeritumaks. Viimast asjaolu näitas ka liikmemaksude laekumine. II ja III kongressi vahelisel perioodil laekus Keskkomiteele liikmemaksude näol 4956 marka, kuna III kongressist kuni 1. jaanuarini 1923 laekus liikmemaksudena osakondadelt kokku 38 252 marka ja 50 penni.[564]

Kui varem EISTP osatähtsus töölisliikumises oli olnud kaunis väike, siis pärast III kongressi kasvas tema mõju masside hulgas kiiresti.

EISTP tegevust Eesti töölisliikumises hindas EKP Keskkomi-

---

559 EKPA, fond 6495, nim. 1, s.-ü. 89, l. 70.
560 Sealsamas.
561 EKPA, fond 25, nim. 2, s.-ü. 1022, l. 21 ja 24.
562 ENSV ORRKA, fond 14, nim. 11, s.-ü. 332, l. 33—35.
563 ENSV ORRKA, fond 949, nim. 2, s.-ü. 58, l. 28—29.
564 Sealsamas.

Eestimaa Töörahva Partei I (EISTP IV) kongressi delegaadid.

tee liige O. Rästas järgmiselt: «Isesotside «teenustest» Eesti töölisliikumises võib ainult kui vahepealsest lülist juttu olla, mis aitas paendlikke kalduvusi töölisliikumisest välja kihutada. Organisatsiooniliselt tõid isesotsid niipalju kasu töölisliikumisele, kuipalju nende organisatsioonid klassiteadlike tööliste kogunemise kohtadeks olid. Hans Kruus nimetas oma parteid «läbikäigu hooviks», mille kaudu Kommunistlikku parteisse minnakse. Aga ka sellesse «koridorisse» minek sündis just vastu isesotside juhtide tahtmist, nende vastuseismisel. Seda peaksid meeles pidama kõik, kes armastavad põgenenud isesotside liidrites ülistada Eesti töölisliikumise «juhte».»[565]

EKP õige taktika tulemusena isoleeriti EISTP-s tema oportunistlik juhtkond, ja rõhuv enamik selle partei kohalikest organisatsioonidest ning liikmetest võttis omaks marksistlik-leninlikud põhimõtted.

1922. aasta novembri lõpul toimus üle-eestimaaline ametiühingute II kongress, millest võttis osa 228 saadikut, kes esindasid rohkem kui 20 000 organiseeritud töölist. Kongressi saadikute hulgas oli EISTP liikmetel absoluutne enamus — 116 mandaati. Võrdluseks olgu märgitud, et kongressi saadikute hulgas oli 18 sotsi, 8 metssotsi ja 86 «parteitut». Seejuures tuleb silmas pidada, et «parteitud» saadikud olid alati EISTP seisukohtadega solidaarsed ja hääletasid EISTP saadikute ettepanekute poolt. EISTP

565 «Klassivõitlus» nr. 50, 1925, lk. 15.

delegaatidena ja «parteitute» saadikutena olid kongressil paljud EKP liikmed, kes ei võinud avalikult esineda kommunistidena. Nende hulgas olid J. Tomp, J. Lauristin, P. Keerdo, H. Heidemann, A. Hansen, J. Kamberg, J. Jürna, A. Mahlberg, E. Morgenson, A. Reinson, A. Allik, J. Saat, A. Murro, O. Künnapuu, J. Rea, A. Vaarman jt.

16.—18. juunini 1923 toimus EISTP IV kongress. Selleks ajaks oli partei muutunud juba tõeliselt revolutsiooniliseks töörahva massiparteiks. 1920. aastal toimunud EISTP I kongressist saadik oli partei liikmete arv kasvanud 300 inimeselt rohkem kui 1600 inimeseni. Eriti oli kasvanud Tallinna organisatsioon — 70 liikmelt 550 liikmeni. EISTP IV kongressil valiti Keskkomiteesse A. Hansen, H. Heidemann, A. Janson, P. Keerdo, A. Reinson jt. Partei uueks nimeks võeti Eestimaa Töörahva Partei. See partei töötas täielikult EKP suunamisel ja kujunes nii linna- kui maatöörahva legaalseks parteiliseks juhiks. Tallinnas ja maakondades oli Eestimaa Töörahva Parteil üle 100 osakonna. Kõik suuremad 1923. aasta poliitilised üritused viis EKP näpunäitel ellu Eestimaa Töörahva Partei. Tänu selle partei tegevusele kasvas tugevasti kommunistide mõju ka maal.

Võitlus EISTP revolutsioneerimise ja Kominterni seisukohtadele toomise eest oli EKP-le leninliku taktika kasutamise heaks kooliks, kasvatas Eesti töölisklassi kaadrit ning rikastas tema praktilisi kogemusi.

Kommunistide juhtimisel tekkis kodanlikus Eestis esimene tõeliselt revolutsiooniline legaalne massipartei, kes asus kindlalt kaitsma töörahva huve. EKP poolt juhitud Töörahva Ühine Väerinne, millesse kuulus EISTP ja hiljem selle otsene järglane Eestimaa Töörahva Partei, saavutas silmapaistvat edu linna- ja maatöörahva hulkade koondamisel kommunismi lipu alla ja viis nad kartmatult võitlusse oma õiguste ja huvide eest.

KOKKUVÕTE

Pärast nende mitmete Eestimaa Kommunistliku Partei loomise ajaloo põhiküsimuste käsitlemist võib teha mõned üldised järeldused.

1. 1917. a. oktoobris murdis Venemaa töölisklass liidus kehvtalurahvaga Kommunistliku Partei juhtimisel läbi imperialismi rindest ja kehtestas ühel kuuendikul maakerast proletariaadi diktatuuri.

Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni võit tõi ka eesti rahvale vabanemise igasugusest rõhumisest, rajas Eesti rahvusriikluse, päästis valla töötava rahva loomingulised jõud ja initsiatiivi.

Kuid noore, maailmas esimese töörahvariigi loomine tekitas meeletut raevu Venemaal kukutatud ekspluataatorlike klasside ja rahvusvahelise imperialismi jõudude leeris. Nad alustasid relvastatud võitlust tööliste ja talurahva võimu hävitamiseks.

Selles võitluses osutus Nõukogude Vabariik tugevamaks kogu maailma imperialistide poolt toetatavast kontrrevolutsioonist. Nõukogude võim jäi Venemaal püsima.

Eestis läks aga kontrrevolutsiooni ülekaalukatel jõududel korda uputada verre tööliste ja talurahva võim. Eesti töötaval rahval ei õnnestunud tol ajal purustada kodanluse, mõisnike ja välisinterventide ühendatud jõude ja saada peremeheks omal maal. Eestis restaureeriti oma aja ära elanud kapitalistlik kord ja kehtestati kodanlik diktatuur.

Kuigi Eesti kodanlus katsus kodusõja päevil koos sotside partei liidritega töölisklassi avangardi täielikult hävitada — ta tappis umbes 2500 paremat proletaarlast, surus metsikult maha Saaremaa töörahva ja Tartu tagavarapolgu ülestõusud, ajas relvadega laiali üle-eestimaalise ametiühingute I kongressi ja laskis 25 kongressi saadikut Irboska lähedal maha, likvideeris Üle-eestimaalise Ametiühingute Kesknõukogu, areteeris hulgaliselt revolutsioonilisi töölisi ning rüüstas korduvalt töölisorganisatsioone —, ei suutnud ta halvata Kommunistliku Partei Eestimaa organisatsiooni tegevust. Kogu kodusõja perioodil ei katkenud parteiorganisatsiooni töö ühekski päevaks. Ühendades illegaalset

tööd legaalse tööga, suutis partei säilitada oma võitlusvõime. Kommunistliku Partei sidemed töölisklassiga olid niivõrd tugevad, et võimatu oli teda töölishulkadest isoleerida. Bolševistlik poliitika kindlustas Eestimaa parteiorganisatsioonile töötajate klassiteadlikuma osa aktiivse toetuse ja võimaldas kiiresti tõmmata võitlusse uut kaadrit.

2. Kodusõja lõppemisega, Eesti proletariaadi ajutise lüüasaamisega rebiti ka Eestimaa parteiorganisatsioon lahti Venemaa Kommunistlikust (bolševike) Parteist, kuhu ta oma tekkimisest peale oli kuulunud. Nõukogude Venemaal kindlustus proletariaadi diktatuur. VK(b)P hakkas lahendama sotsialistliku ülesehitustöö küsimusi. Eesti kommunistid ja kogu eesti töörahvas pidi aga, kuna Eestis oli taastatud kodanlik kord, organiseerima ja koondama oma jõude uuteks rünnakuteks kodanluse vastu, selle võimu hävitamiseks ning nõukogude võimu taaskehtestamiseks Eestis.

Päevakorda kerkis põrandaaluse Eestimaa parteiorganisatsiooni programmiliste loosungite ning konkreetse tegevusplaani ja taktika väljatöötamine pikemaks ajaks, suhete reguleerimine VK(b)P ja Kominterniga.

Ajalooliselt kujunenud olukord Eestis — kodanliku diktatuuri ajutine kehtestamine — tegi paratamatuks ja ilmtingimata vajalikuks Kommunistliku Partei Eestimaa organisatsiooni (III Internatsionaali sektsiooni) kui omaette organisatsiooni loomise.

VK(b)P Keskkomitee ja Kominterni Täidesaatev Komitee pidasid Eestimaa Kommunistliku Partei kui Kominterni kuuluva partei konstitueerimist vajalikuks ja kiitsid selle heaks.

1920. aasta novembris toimus EKP I kongress, kes võttis vastu EKP programmi ja põhikirja ning määras kindlaks partei taktika Eesti töötajate koondamisel Kommunistliku Partei ümber võitluseks proletariaadi diktatuuri eest.

Eestimaa Kommunistliku Partei kui marksistlik-leninlikku tüüpi partei konstitueerimist valmistasid ette ajaloo käigus välja kujunenud tingimused ja see oli areneva klassivõitluse seaduspäraseks nähtuseks.

3. Eestimaa Kommunistliku Partei ees seisis ülesanne — valmistada töölisklassi ette võitluseks proletariaadi diktatuuri taaskehtestamise eest Eestis. Seda võis teha võitlustahteline marksistlik partei, kes kodanliku diktatuuri tingimustes ja selle spetsiifikat arvestades õigesti orienteeruks.

Tuginedes bolševike partei poolt tsaariajal omandatud kogemustele, samuti Kominterni juhtnööridele kommunistliku partei organisatsioonilise struktuuri kohta, lõi EKP tugeva põrandaaluse organisatsiooni, mis rajanes vabrikute ja tehaste kollektiividele. Reas sõjaväeosades organiseerisid kommunistid illegaalseid parteirakukesi. Põrandaaluseid parteikollektiive hakkas tegutsema ka maakohtades. Mitmes vallas, kus parteikollektiivid puudusid, töötasid üksikud kommunistid, kes koondasid enda ümber kohalikke

klassiteadlikke maatöölisi ja kehvikuid. Koos EKP vastutavate organisaatoritega pidasid need üksikud kommunistid ja partei poolehoidjad sidet töörahvaga, selgitasid partei poliitikat, aitasid sellega kaasa partei mõju ja liikmete arvu kasvule.

EKP rajas kodanliku Eesti oludele ja töötingimustele kohandatud partei trükiasjanduse, painduva side- ja konspiratsioonivõrgu, mis aitas kindlustada parteiorganisatsiooni ning kaitsta teda vaenlase igasuguste löökide eest.

Oma olemasolu esimestest päevadest peale sammus EKP otsustavalt ja kindlalt proletaarse internatsionalismi teed. EKP seadis valitseva kildkonna ohjeldamatule natsionalistlikule propagandale vastu töötajate internatsionalismi vaimus kasvatamise. Eesti kommunistide üheks esmajärgulise tähtsusega ülesandeks oli maailma kõigi töötajate kantsi — Nõukogude Venemaa tingimusteta kaitsmine.

4. Politseilistest survevahenditest hoolimata lõi EKP tihedad sidemed legaalsete töölisorganisatsioonidega. VSDT(b)P Eesti organisatsiooni tsarismivastases võitluses omandatud suured kogemused illegaalse töö seostamisel legaalse tööga aitasid eesti kommunistidel ka nüüd leida õigeid töömeetodeid. Suurt ja hinnatavat abi osutasid antud küsimusele õige vastuse leidmisel Kominternja V. I. Lenini vastavad juhised.

Illegaalse töö õige seostamine legaalse tööga võimaldas kindlustada tööliskiassi legaalsete massiorganisatsioonide parteilist juhtimist, anda nii illegaalsele kui ka legaalsele tegevusele ühine võitlussuund ja tugevdada põrandaalust organisatsiooni.

Need võidud saavutas EKP bolševistliku taktika rakendamisel töös hulkadega (koosolekute ja miitingute organiseerimine, streigivõitluse korraldamine ja juhtimine, meeleavalduste ja demonstratsioonide organiseerimine, kommunistlike tööliste tegevus Riigikogus ja omavalitsusasutustes, töötajate massiorganisatsioonide loomine ja mitmesuguste teiste abinõude kasutamine töötajate enda poole võitmiseks).

Legaalsete töölis- ja ametiühingute juhtimine EKP poolt võimaldas tööliskiassi majanduslikku võitlust oma elamistingimuste parandamise eest ühendada võitlusega kodanliku korra kukutamise eest. Sel teel võitiski Eestimaa parteiorganisatsioon endale legaalsetesse töölisühingutesse kuuluvate tööliste usalduse.

5. Eesti töötajate võitlus kodanluse vastu algas kohe selle võimuletuleku esimestest päevadest alates. Revolutsioonilise aktiivsuse innustavaks faktoriks oli peale Eesti töörahva ekspluateerimise süvenemise ja raske majandusliku ning poliitiliselt õigusteta olukorra ka see, et olles kaasa teinud Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni, sai Eesti tööliskiass nõukogude võimu perioodil 1917—1918 tunda nõukogude korra eeliseid. Aktiivsele võitlusele kapitalistliku süsteemi kukutamise eest innustasid Eesti töötajaid ka Nõukogude Venemaa võidud kodusõja rinnetel, nõu-

kogude rahva saavutused sotsialistlikus ülesehitustöös ja rahvusvahelistes suhetes, samuti kasvav revolutsiooniline liikumine kogu kapitalistlikus maailmas.

Eesti revolutsioonilise liikumise üheks põhiiseärasuseks antud etapil oli see, et töölisklassi võitlus toimus EKP juhtimisel.

Sammudes töölisliikumise eesotsas mobiliseeris EKP töötajaid võitlusele nii oma majandusliku kui ka poliitilise olukorra parandamise eest, sidus majanduslikku võitlust töölisklassi lõppeesmärkidega, aitas töölistel oma kogemuste najal veenduda, et partei poliitiline joon on õige ja kasutas kõikjal ära ning suunas revolutsioonilise liikumise stiihilist tõusu. Eestimaa Kommunistlik Partei võitis neil aastail organiseeritud töölisklassi enamuse täielikult enda poole.

EKP oli Eesti töölisklassi ainus tõeline juht. Seda näitavad ka Riigikogu ja omavalitsusasutuste valimiste tulemused nii poliitiliselt kui ka strateegiliselt tähtsates punktides (Tallinnas, Narvas, Pärnus ja isegi mõnes maakohas).

Võitlust kodanliku diktatuuri vastu sidus EKP võitlusega sotsiaaldemokraatia kui kodanluse peamise sotsiaalse toe vastu töölisliikumises. Ta paljastas sotside partei liidrite reeturlikku osa, jagades neile halastamatult lööke. Samal ajal paljastas ta erilise järjekindlusega ka isesotsidest liidrite oportunismi, võites töölisi igapäevase süstemaatilise selgitustööga enda poole ja aidates kaasa EISTP legaalseks revolutsiooniliseks töörahva parteiks muutumisele. Eestimaa Kommunistlik Partei suutis saavutada klassiteadlikkuse järsu tõusu ka mahajäänumates kihtides, kanda revolutsiooniline võitlus ka kaugemaisse kolkaisse, isoleerida sotside partei töölisklassist ja tunduvalt vähendada oportunistlike parteide mõju väikekodanlikele hulkadele.

Hakates kasutama ühisrinde taktikat, mis osutus kodanluse vastu peetava võitluse mõjuvaimaks vahendiks, lõi EKP töölisklassi tegevusühtsuse altpoolt, laiendas ja tugevdas veelgi sidemeid massidega, aidates sellega kaasa partei enda tugevnemisele.

6. Kuigi EKP rajas oma tegevuse bolševismi ideelistele, organisatsioonilistele ja taktikalistele alustele, esines tema töös antud etapil ka vigu.

Kogemuste puudumise tõttu tegi EKP taktikalisi vigu maaküsimuse lahendamisel, mis tekitas teatud kahju töölisklassi ja tööta valurahva liidu kindlustamisele. Samuti esines mõningaid pahempoolseid seisukohti ja ka ebaõigeid vaateid rahvusküsimuses.

Partei ei püstitanud neil aastail küsimust progressiivse intelligentsi hulkade kaasatõmbamisest proletariaadi võitlusse.

Tõsisem oli agraarpoliitikas tehtud viga.

Agraarprogrammi põhilistes küsimustes seisis EKP järjekindlalt marksistlik-leninlikel positsioonidel. Ta lähtus strateegiliselt õigest teesist — suurmaapidamise eelistest väikemajapidamisega võrreldes. Kuid üleminekuajal rakendatavate maa kasutamise vii-

side ja vormide kindlaksmääramisel kaldus EKP dogmatismi. Ta ei arvestanud konkreetseid ajaloolisi tingimusi ja poliitilist olukorda Eestis ning tegi taktikalise vea. Eestimaa parteiorganisatsioon nägi ette pärast revolutsiooni konfiskeeritud maavaldustel ainult talupoegade ühismajapidamiste loomist. Oma taktikalistes loosungites kui ka EKP I kongressil vastuvõetud programmis läks EKP mööda maa andmisest maata ja vähese maaga talupoegadele, kes seda soovisid. Selline seisukoht ei võinud aga tolleaegsetes konkreetsetes tingimustes soodustada maata ja vähese maaga talupoegade ületulekut revolutsiooni poole ning neutraliseerida keskmikku. Eestimaa parteiorganisatsioon ei võtnud arvesse erinevate sotsiaalsete rühmade taotlusi külas, mille rahuldamine oleks soodustanud töötava talurahvaga liidu kindlustamist. Revolutsiooni arengu üksikutest etappidest ja tempost ettejooksmise katsetega ta isegi pidurdas selle liidu kujunemist.

Peamiselt seetõttu jäi maatöörahva enamik ajutiselt väikekodanlike parteide ja teatud osas ka kodanluse mõju alla. Alanud kodanliku maareformi teostamisega seotud maasaamise ootus hoidis ära suure osa põllumajandusliku proletariaadi ja väiketalupoegade aktiivse revolutsioonilise väljaastumise.

Sellega on ka seletatav asjaolu, et maaproletariaadi ja külakehvistu liikumine ei omanud aastail 1920—1922, erinevalt tööstusproletariaadi revolutsioonilistest väljaastumistest, kuigi laia ulatust.

Võitluses masside enda poole võitmise eest ja toetudes NLKP kogemustele hakkas Eestimaa Kommunistlik Partei neist vigadest aru saama ega jäänud püsima oma endistele väärseisukohtadele. Konkreetne, igapäevane töö külaproletaarlastega, kommunistidemaatööliste kontakt töötava talurahvaga veenis parteid oma seisukohti revideerima.[1]

---

[1] Juba 1922. aasta suvest alates hakkas EKP üles seadma loosungeid, mis kehvikute hulki rohkem revolutsioonilisse võitlusse tõmbasid ja aitasid keskmike hulgas luua heatahtlikumat suhtumist proletaarsesse revolutsioonisse. Nii tõstis EKP 1922. aasta maist alates Töörahva Ühise Väerinde 12 nõudmises senise loosungi «mõisate tükeldamise seisma paneku» asemel esikohale nõudmise maatööliste, asunike ja muu töörahva esindajatest maakomiteede moodustamise kohta. Maakomiteed pidid kohapeal kindlaks määrama riigi maatagavara kasutamise viisi ja maasaajad. Esimest korda püstitati selline nõudmine maatööliste ühingute kongressil, mis toimus 20.—22. märtsini 1922 Tallinnas. See nõudmine esines ka Töörahva Ühise Väerinde maieelses üleskutses.

Maatöörahva toomiseks töölisklassi liitlasena kodanlusevastasesse võitlusse hakkas partei korraldama linna- ja maatööliste ühiseid ülemaakondlikke nõupidamisi (konverentse), teostama linna töölisorganisatsioonide nn. vennaskülaskäike valdadesse ja muid ühiseid üritusi.

Kõik need abinõud andsid juba 1923. aastal suure tõuke põllutööliste organiseerimisele ja nende haaramisele revolutsioonilisse liikumisse, aitasid kaasa töötava talurahva koondumisele ühise väerinde ridadesse. Ent lõplikult ei suudetud talupoegade kahtlusi siiski hajutada. EKP ei öelnud tollal veel selgesti ja kindlalt, et need talurahvakihid, kes maad vajavad ja tahavad, seda proletaarse revolutsiooni tulemusena ka saavad. Et partei Eesti Töörahva Kommuuni aegseid vigu maaküsimuses avalikult ei tunnistanud, siis tõlgitses talurahvas EKP

Ent mitte vead ei ole iseloomulikud eesti kommunistide tegevusele sel perioodil, ja katsed neid üles puhuda on ajaloolise tõe moonutamine. Muidugi, mõningaid vigu, nagu ka antud töös on näidatud, tõepoolest tehti. Need luksemburglikud vead olid aga tüüpilised sellel perioodil ka paljude teiste maade parteiorganisatsioonidele. Samu vigu tegid Läti, Leedu, Ungari, Bulgaaria, Poola jt. maade kommunistlikud parteid. Pealegi arvati siis, et sotsialistlik revolutsioon võidab õige pea ka Lääne-Euroopas, millele järgneb kiire sotsialistliku tootmisviisi võit.

EKP juhtivad seltsimehed, kes olid täielikult omaks võtnud Marxi-Engelsi-Lenini õpetuse, ei kartnud ka iseseisvalt tegutseda ja otsida uusi seni veel tallamata teeradu. Kuigi nad siin ka vahest eksisid, ei või keegi, kes tunneb konkreetset olukorda tolleaegses rahvusvahelises kommunistlikus töölisliikumises, neid süüdistada. «Meie ei unusta hetkekski,» ütles V. I. Lenin 1921. aastal, «et äpardusi ja vigu on meil tõesti olnud palju ja tehakse palju. Kuidas saakski vältida äpardusi ja vigu sellises uues, kogu maailma ajaloo jaoks uues töös, nagu seda on seninägematu riigikorralduse *tüübi* loomine! Me võitleme järjekindlalt oma äparduste ja vigade parandamise eest...»[2]

7. Eestimaa Kommunistlik Partei suutis võrdlemisi kiiresti parandada kodusõjas saadud rasked haavad ja taastada oma organisatsioonide (kollektiivide) võrgu, võita organiseeritud töölisklassi aktiivse toetuse ning õhutada ja mobiliseerida proletariaadi kõige laiemaid hulki võitlusse kodanluse vastu. Partei töö ümberkorraldamine illegaalsete tingimuste kohaselt õnnestus seetõttu, et kutsuti regulaarselt kokku illegaalseid Keskkomitee nõupidamisi ja EKP kongresse, kus arutati üksikasjaliselt kõiki Eestimaa parteiorganisatsiooni ning eesti töölisklassi ees seisvaid järjekordseid ülesandeid ja anti neile hinnang; analüüsiti riigi sise- ja välispoliitilist olukorda. Niisugune tööstiil omas töötavate hulkade juhtimisel väga suurt tähtsust, aktuaalsete küsimuste kollektiivne arutamine andis Eestimaa Kommunistlikule Parteile võimaluse kavandada õiget poliitilist joont ja seda edukalt rakendada.

EKP suutis neil aastail edukalt töötada ka veel sellepärast, et Eestimaa parteiorganisatsiooni eesotsas seisid niisugused kauaaegse põrandaaluse parteistaažiga vankumatud leninlikku tüüpi elukutselised revolutsionäärid, nagu J. Anvelt, V. Kingissepp, H. Pöögelmann, O. Rästas, R. Vakmann jt., kes pühendasid kogu oma elu ennastsalgavale revolutsioonilisele võitlusele töörahva

---

agraarprogrammi ikkagi veel nii, et mõisad jäävad jagamata ja lähevad kas riiklikule hooldamisele või antakse talupoegadele ühisharimiseks.

Alles EKP Keskkomitee 1932. aasta märtsikuu manifest, milles printsipiaalselt kritiseeriti Eesti Töörahva Kommuuni poolt aastail 1918—1919 agraarküsimuses tehtud vigu, määras proletariaadi võidu puhul kehtestatava tööliste ja talurahva valitsuse tegevusprogrammis kindlaks ka maatameeste ja kehvikute varustamise maaga, luues sellega eeldused töölisklassi ja töötava talurahva liidu kindlustamiseks.

[2] V. I. Lenin, Teosed, 33. kd., lk. 32.

huvide eest. Nende nimedega on EKP ajalugu lahutamatult seotud, nad kasvatasid oma töö ja tegevusega eesti kommuniste marksistlik-leninliku õpetuse vaimus. EKP Keskkomitee liikmed J. Anvelt, V. Kingissepp, H. Pöögelmann, O. Rästas ja R. Vakmann seisid oma elu lõpuni teadlikult revolutsioonilise marksismi kindlatel positsioonidel ja töötasid tihedalt koos. Kõik EKP tegevust puudutavad tähtsamad küsimused arutati läbi ühiselt ja alles seejärel võeti vastu ühine otsus. Mitte kunagi ei valitsenud nii EKP Keskkomitees kui ka nende seltsimeeste endi vahel lahkarvamusi EKP taktika, samuti teistes Eesti proletariaadi organiseerimise põhiküsimustes.

Kui Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee töös esines tollal vigu, siis ei olnud need tingitud ühe või teise seltsimehe isiklikest vigadest.

See vana, võitluses karastunud kommunistide-leninlaste kaader kasvatas üles uue juhtivate tegelaste plejaadi, nagu J. Kreuks, J. Tomp, H. Heidemann, A. Riismann, A. Leiner, J. Jürna, J. Lauristin, H. Allik, A. Veimer, A. Resev, P. Keerdo, O. Sepre, G. Abels, O. Künnapuu jt., kes võtsid oma õlgadele võitluse juhtimise raskused, jätkasid eesti töörahva ettevalmistamist otsustavaks tormijooksuks nõukogude võimu taaskehtestamise eest.

Rääkides saavutustest partei tegevuses aastail 1920—1922, tuleb märkida eriti V. Kingissepa suuri teeneid, kes seisis Eestimaa parteiorganisatsiooni eesotsas kohe selle konstitueerimise esimestest päevadest alates. Kogu EKP tegevus neil aastail on lahutamatult seotud tema nimega.

Asudes bolševismi positsioonidel sellest ajast alates, mil ta töölisliikumisest osa hakkas võtma, etendas V. Kingissepp EKP taktikaliste ning programmiliste põhiülesannete kindlaksmääramisel «iseseisvas» Eestis otsustava tähtsusega osa. V. Kingissepa teosed ja rohkearvulised artiklid, tema käega kirjutatud EKP Keskkomitee poliitilised dokumendid olid tegelikult EKP-le reas tähtsates küsimustes tegevusjuhenditeks tervel ajajärgul — kodanliku diktatuuri tekkimisest kuni selle kukutamiseni võidurikka proletaarse revolutsiooni poolt.

Lähtudes sotsialistliku revolutsiooni leninlikust teooriast, asus V. Kingissepp kindlalt seisukohal, et eesti töölisklass võib ja peab oma jõududega kukutama Eesti kodanluse.

Suurt osa etendas V. Kingissepp antud perioodil võitluses Eesti sotsiaaldemokraatia kui kodanluse sotsiaalse toetuspunkti vastu töölisklassis. Samuti õpetas ta õigesti mõistma isesotside partei parempoolsete liidrite oportunismi, organiseerides selle vastu bolševistlikku võitlust.

V. Kingissepp etendas tähtsat osa EKP konspiratsioonisüsteemi väljatöötamisel. Kasutades VSDT(b)P poolt tsaariajal praktikas proovitud võitlusmeetodeid ning kohandades neid Eesti tingimustele, võttis ta tarvitusele mitmesuguseid illegaalse töö legaalse tööga seostamise mooduseid ja töötas välja illegaalse side-

pidamise tehnika, millest EKP kogu kodanliku diktatuuri kestel ikka ja jälle võis õppida.

Otsustavat võitlust pidas V. Kingissepp igasuguste oportunistlike kõikumiste vastu revolutsioonilises töölisliikumises ja oli selles suhtes leppimatu ning äärmiselt printsipiaalne.

8. Aastad 1920—1922 moodustavad ühe tähtsama etapi Eestimaa Kommunistliku Partei tegevuses kodanliku diktatuuri perioodil.

Neil aastail viidi lõpule EKP kui III Internatsionaali ühe sektsiooni konstitueerimise protsess, kujunesid välja EKP organisatsioonilised, taktikalised ja programmilised alused, toimusid EKP I ja II kongress (ning 1922. a. septembri lõpul ka III kongress, mis jäi kodanliku diktatuuri perioodil viimaseks EKP kongressiks). Kongresside resolutsioonid partei ülesannete ja organiseerimistöö kohta said eesti kommunistidele üldisteks juhisteks edaspidises võitluses kodanluse diktatuuri tingimustes. Sellel perioodil kindlustusid illegaalsed parteikollektiivid, tihenesid sidemed töötavate hulkadega. EKP hakkas rakendama ühisrinde taktikat. Töörahva Ühise Väerinde eest peetava võitluse vorme ja meetodeid muutis ja konkretiseeris EKP hiljem tihti, sõltuvalt ajalooliste tingimuste muutumisest, kuid alati jäi endiseks tema sisu — ühisrinne altpoolt võitluses töölisklassi ja kõigi töötajate põhiliste huvide eest.

Võitlus EKP poolt aastail 1920—1922 formuleeritud ja töölisklassi ette püstitatud lõppeesmärgi kui ka lähemate ülesannete elluviimise eest jäi Eesti töötajate revolutsioonilise liikumise peamiseks sisuks kuni nõukogude võimu taaskehtestamiseni 1940. aastal.

*

Raske ja ohvriterikas oli tee vabadusele, nõukogude võimu taaskehtestamisele Eestis. Palju eesti rahva paremaid poegi ja tütreid langes kodanluse ohvriks. Lugematuis kohtades — soodes, liivaküngastel, metsatihnikutes ja asulate serval — leidub nende kangelaste haudu, kes surid töölisklassi huve kaitstes. Langenud seltsimeeste asemele astusid aga uued võitlejad, kes jätkasid alustatud teed.

Ennastsalgavas võitluses töörahva õnne eest ning tuginedes NLKP määratu suurtele kogemustele omandas Eestimaa Kommunistlik Partei vilumuse kasutada ja valitseda kõiki ühiskondliku tegevuse vorme, vabanes vigadest, õppis kiiresti vastavalt olukorrale üht vormi asendama teisega. Eesti kommunistid pidasid kinni V. I. Lenini juhendist selle kohta, et revolutsionäärid, kes ei suuda ühendada illegaalseid võitlusvorme legaalsetega, on väga halvad revolutsionäärid. «Ei ole raske,» õpetas V. I. Lenin, «olla revolutsionäär siis, kui revolutsioon on juba puhkenud ja lõkkele löönud, kui revolutsiooniga liitub igaüks, lihtsalt lõbu pärast, moe tõttu, mõnikord isegi isikliku karjääri huvides... Märksa ras-

kem — ja märksa väärtuslikum — on osata revolutsionäär olla siis, kui *ei ole veel* tingimusi otseseks, avalikuks, tõesti massiliseks, tõesti revolutsiooniliseks võitluseks, osata kaitsta revolutsiooni huvisid (propagandas, agitatsioonis, organisatsiooniliselt) mitterevolutsioonilistes, sageli aga ka otse reaktsioonilistes asutustes, mitterevolutsioonilises olukorras, massi hulgas, kes otsekohe ei suuda mõista revolutsioonilise tegevusmeetodi vajadust. Osata leida, tabada, õigesti kindlaks määrata konkreetne tee või eriline sündmuste käänak, mis *viib* massid tõelisse, otsustavasse, viimsesse, suurde revolutsioonilisse võitlusse . . .» [3]

Paljud parteid Eestis on taotlenud oma mõju ja võimu laiendamist. Sotsid ja esseerid, Tööerakond ja Rahvaerakond, Põllumeestekogud ja vapsid — kõik nad püüdsid näidata ennast rahva huvide kaitsjaina. Kuid eesti rahvas õppis neid hindama mitte nende ilusate sõnade, vaid nende tegude järgi. Ta veendus, et kõik nad kaitsevad parasiitliku vähemuse, mitte aga töötava enamuse huve. Ühtlasi paljastasid need parteid end rahva silmis kui imperialistlike välisriikide usinad teenrid.

Töötajad veendusid oma kogemuste najal, et on ainult üks partei — Kommunistlik Partei —, kes kaitseb järjekindlalt töörahva huve, ei säästa jõudu ega karda ohvreid võitluses töörahva nõudmiste elluviimise eest. Nad nägid oma kogemuste najal Kommunistlikus Parteis «meie ajastu mõistust, au ja südametunnistust».[4] Ka kõige süngemail kodanliku diktatuuri aastail ei kaotanud Eesti töörahvas usaldust EKP vastu ega usku oma võidusse.

Võit saabus 1940. aastal, kui Eestis kehtestati uuesti nõukogude võim. Täitusid lootused ja ootused, mille eest nii ohtralt oli valatud parimate seltsimeeste verd.

1940. aasta juuni-juulipäevil läksid täide ka EKP I kongressi poolt 1920. aastal avaldatud manifesti sõnad selle kohta, et Eesti proletariaat haarab võimu siis, kui ta on selleks küllalt tugev ja kui rahvusvaheline olukord on selleks küllalt soodne.

8. oktoobril 1940 võttis ÜK(b)P Keskkomitee vastu otsuse arvata Eestimaa Kommunistlik Partei Üleliidulise Kommunistliku (bolševike) Partei koosseisu kui üks selle organisatsioone. Nii viidi ellu ka see eesti kommunistide poolt EKP konstitueerimise puhul tehtud otsus, et võidurikas töörahva revolutsioon Eestis ühendab EKP taas Venemaa Kommunistliku (bolševike) Parteiga ka organisatsiooniliselt.

---

[3] V. I. Lenin, Teosed, 31. kd., lk. 75.
[4] V. I. Lenin, Teosed, 25. kd., lk. 241.

ISIKUNIMEDE REGISTER

Abels, Georg — 277, 329.
Abner, Jüri — 221.
Abramson, Paul — 35, 298, 299, 312, 313, 316.
Adler, Friedrich — 126.
Ahven, Johannes — 111.
Ahven (Krastina), Olga — 56.
Aitsam, Mihkel — 216.
Akel, Friedrich — 34.
Akkerberg, Jaan — 316, 318.
Allik, Hendrik — 80, 81, 83, 250, 290, 322, 329.
Allikso (Müürman), Johannes — 73, 75, 122, 123, 125, 172, 173, 179, 180, 207, 216, 310.
Allikson, Ludvig — 63.
Alt, Aleksander — 51, 120, 124.
Alt, Rudolf — 84.
Alton, Alide — 80, 282.
Ambos, Eduard — 51, 54, 73, 87, 111, 122, 189, 196, 204, 206, 220.
Ambus, Johannes — 51.
Anderkopp, Ado — 184.
Andrejev, Sergei — 80, 173, 189, 211, 212, 273, 295, 309, 312, 315, 316, 317.
Angarietis, Zigma — 261.
Annuk, Paul — 53, 226.
Annus, Aleksander — 98.
Annus, Johanna — 98, 189, 212.
Anslaud (Majak), Richard —114.
Anvelt, Jaan — 39, 44, 55, 69, 128, 146, 148, 164, 165, 166, 227, 228, 230, 232, 237, 243, 261, 263, 273, 275, 290, 294, 295, 302, 307, 328, 329.
Aperson, Eduard — 188, 199.
Aren, Juuli — 48, 49.
Ast, Gotlieb-Jaan — 35.
Ast, Karl — 35, 126, 127, 175, 319.

Bahman, Rudolf — 222, 225.
Barrot, Johannes — 84.
Bauer, Heinrich — 34.
Bauer, Otto — 126.
Beika, David — 261.
Beilis, Boris — 225.
Berlok, Elisabeth — 51, 111.
Binsol, Vladimir — 318.
Blaufeld, Johannes — 226.
Bleimann, Martin — 35, 298, 300, 302, 303, 304, 313.
Bogdanov, Vladimir — 48, 49, 51, 105, 110, 111, 112, 114, 115.

Eige, Rudolf — 50, 55, 117, 149.
Eilmann, Bernhard — 118, 126.
Einbund (Eenpalu), Karl — 204, 207, 212, 214, 236.
Eindorf, Rudolf — 51, 110, 111.
Eller, Oskar — 51.
Ellis, Karl — 51, 54, 108, 173, 189, 212.
Emmar, Johannes — 63.
Engels, Friedrich — 96, 255, 328.

Fletcher, A. — 104.
Freiberg, Karl — 35, 299, 300, 302, 304, 306, 313, 316, 318, 319.

Grünbach, Karl — 77.
Gustavson, Oskar — 299, 312, 315, 316, 317, 318, 319.

Haak, Filip — 199.
Haas, Juulie — 189.
Hammer (Kallas), Voldemar — 48, 49, 51, 55.
Hansen, August — 297, 298, 299, 304, 306, 309, 312, 314, 315, 316, 317, 322.
Hansen — 98.
Heidemann, Hans — 318, 319, 322, 329.
Heilberg, Anna — 222, 223.
Hendrikson, August — 44.
Hellat, Aleksander — 35, 72, 114, 148, 175.
Hein, Aleksander — 98.
Hoop (Gopov), Mihkel — 48, 54, 226.

Ikmelt, Jaan — 42, 43, 44, 45, 46, 154.
Ill, Jaan — 298.
Imberg, Rudolf — 216.
Ipsberg, Karl — 33.
Isak, Reinhold — 44, 45.
Ivertson, Aleksander — 201.

Jaakson, Artur — 218.
Jaakson, Jüri — 33.
Jakobson, Jaak — 108, 173, 210.
Jakobson, Maria — 212.
Janson, August — 298, 299, 312, 315, 322.
Johanson, Leopold — 35, 184.
Jonson, Gustav — 22.
Joonas, Erich — 35, 294, 298, 299, 306, 312, 313, 316, 318, 319.
Järv, Paula — 173, 210.
Jürna, Johannes — 189, 322, 329.

Kaasik (Pärn, Gorski), Taavet — 63, 64, 66.
Kaev, Albert — 51, 196, 218, 220.
Kalm, Mihkel — 48, 189.
Kalmus, Jüri — 216.
Kamberg, Jaan — 51, 52, 84, 295, 309, 313, 315, 322.
Kamp, Alma — 108, 112.
Kamp, Artur — 108, 111.
Kangur, Vladimir — 82.
Karu (Teng), Ella — 49, 50, 173, 195, 199, 212.
Kautsky, Karl — 35, 126.
Keerdo, Paul — 273, 290, 297, 298, 299, 306, 316, 317, 322, 329.
Kerem, August — 24, 33.
Kiho, Helmi — 318.
Kingissepp, Viktor — 37, 38, 45, 55, 56, 60, 65, 68, 69, 71, 78, 86, 87, 89, 90, 91, 92, 103, 104, 112, 126, 133, 134, 138, 145, 146, 155, 162, 164, 165, 166, 179, 181, 227, 234, 243, 249, 263, 273, 281, 289, 290, 295, 297, 300, 307, 328, 329, 330.
Kink, Eduard — 317.
Kirs, Eduard — 174, 175.
Klementi, Vilhelmine — 80, 220, 281, 282, 288.
Kokla, Leena — 218.
Koljal, Marie — 189, 212.
Kolks, Aleksander — 75, 76, 120.
Koltšak, Aleksander Vassiljevitš — 90, 104.
Korostovets, Izmail Vladimirovitš — 92.
Kraav — 222.
Kreuks, Georg — 48, 49, 51, 105, 110, 111, 112, 114, 115, 148.
Kreuks, Jaan — 53, 55, 119, 145, 148, 164, 165, 166, 227, 233, 242, 243, 263, 273, 276, 281, 289, 290, 307, 329.
Krookus, August — 50, 226.
Kruminš, Janis — 261.
Kruus, Hans — 35, 294, 297, 298, 299, 300, 302, 303, 304, 313, 321.
Kukk, Johann — 27, 34.
Kumm, Tõnis — 189, 196.
Kuppak, Helene — 51, 108, 111.
Kuppar, Johannes — 87.
Kurgemaa, Jaan — 51, 125, 173, 180, 189, 196, 210.
Kuusk, Karl — 98, 143, 172, 189, 196, 212.

Kägu, Eduard — 122, 125, 173, 211, 212, 288, 312.
Käsepir (Käsebier), Jaan — 199.
Künnapuu (Lauristin), Olga — 281, 282, 295, 322, 329.
Kütt, Marie — 51, 108, 111, 112.
Köstner, Nikolai — 35, 114.

Laidoner, Johan — 33.
Lattik, Jaan — 34.
Lauristin, Benita — 282.
Lauristin, Johannes — 53, 273, 276, 279, 281, 288, 322, 329.
Lees (Lessov), Rudolf — 51, 53, 110, 111, 125.
Leeto, Jaan — 173, 182, 189.
Leetsmann, Anna — 42, 44.
Leevald, Adolf — 173, 189, 196, 212.
Leevald, Aleksander — 312, 318.
Leevald (Stein), Alice — 59, 60, 65.
Leimann, Johannes — 87.
Leiner, Aleksander — 329.
Leist, Jüri — 76, 120.
Leito (Leeto), Anna — 112.
Lempo, Peeter — 81, 83, 298.
Lenin, Vladimir Iljitš — 15, 36, 43, 69, 70, 87, 132, 144, 145, 151, 152, 161, 166, 242, 246, 247, 248, 255, 256, 257, 258, 325, 328, 330.
Lepp (Krüger), Paul — 39, 164, 165, 228, 248, 261, 302.
Libe, Alma — 210.
Liebknecht, Karl — 96, 277.
Liivas, Jüri — 51, 78, 189.
Likemets, Martin — 37, 38, 48, 55, 63, 70, 119, 145, 155, 164, 165, 227, 307.
Lindau, Peeter — 50, 199.
Linkhorst, Johannes — 227, 243, 289.
Lipstal, Liisa — 108.
Looper, Kristjan — 50, 82, 173, 182, 199.
Loorents, Voldemar — 50, 199.
Lulla (Maasikas), Anna — 145, 150, 227.
Luxemburg, Rosa — 96, 277.

Maasikas, Juuli — 53.
Mahlberg, Aleksander — 218, 312, 313, 315, 322.
Mahkats, J. — 120.
Maidlas, Peeter — 191.
Malmberg, Otto — 50.
Mangmann, Anton — 227.
Martna, Mihkel — 35, 138, 140, 175.
Mauritz, Konrad — 259.
Marx, Karl — 96, 255, 328.
Matte — 191.
Meerits, Johannes — 298, 299, 304.
Michelson — 191.
Mickevičius-Kapsukas, Vincac — 261.
Mihhailov, Jegor — 117.
Mihhailovski, Nikolai — 307.
Mikita, Jaan — 199.
Minis, Mihhail — 225.
Mirring (Mehring), Richard — 81, 84, 211, 212.
Morgenson, Elfriede — 51, 53, 111, 282, 295, 322.
Morgenson, Ida — 51, 54, 111.
Murro, Andrei — 276, 277, 322.
Mägi, Johannes — 44.
Mänd, Johannes — 51, 53, 55, 227, 243.
Männikson, Konstantin — 199.

Neggo, Viktor — 134, 135.
Neimann, Johanna — 56.
Neimann, Kaarel — 63.
Niinemann, Johannes — 48, 227.
Nikolajev, Aleksei — 63, 64, 65, 66.
Nilsen, Artur — 81.
Norman, Johannes — 72.
Nurk, Peeter — 22.
Nõmm, Johann — 191.

Oinas, Aleksander — 35.
Olesk, Lui — 206.
Org vt. Vedru, Anton — 60.
Orgel, Ida — 199.
Orlov, Jaan — 32.
Orras, Voldemar — 318.
Ostra (Oinas), Alma — 35, 72, 175.

Paas, Elviine — 199.
Padrik, Katariina — 59, 60.
Paldrock, Aleksander — 22.
Palvadre, Anton — 35, 114, 184.
Palvadre, Jakob — 42, 43, 44, 46, 154.
Pauk, Adolf — 313.
Peterson, Peeter — 42, 43, 44, 45, 154.
Petrea, Peeter — 210, 218.
Piip, Ants — 34.
Piir, Osvald — 279, 312, 318.
Piiskar, Jaan — 35, 189, 299, 300, 306, 309, 312, 313, 315, 316, 317, 318, 319, 320.
Piispea, Bernhard — 196.
Plehhanov, Georgi Valentinovitš — 307.
Prass, Aleksander — 51, 84, 87, 173.
Preismann, Elfriede — 179.
Promann, Johan — 66.
Proos, Katariina — 210.
Puhk, Joachim — 28, 33.
Puis, Peeter — 173, 188, 195, 199.
Purri, Andres — 32, 111, 148, 177.
Põlenik, Juhan — 188.
Pälson, Rudolf — 82.
Pärtel, Ado — 204.
Päts, Konstantin — 33, 90, 99, 104, 183, 213, 214, 236, 238, 240, 272, 320.
Päts, Nikolai — 99.
Pöögelmann, Hans — 39, 43, 44, 69, 75, 150, 152, 154, 165, 166, 228, 243, 261, 302, 328, 329.

Raekson, Voldemar — 279.
Raudsepp, Paul — 48, 179, 181, 182, 187, 189, 210, 212, 222.
Raudsepp — 207.
Rea, Jaan — 82, 277, 322.
Rebane, Hans — 37, 48, 49, 55, 145, 199, 227, 243.
Reesen, Johannes — 58, 80, 81, 173, 220, 276.
Rei, August — 35, 90, 175, 183.
Reinberg, Jaan — 173, 179, 180, 187, 196.
Reinfeldt, Kristof-Aleksander — 63, 66.
Reingoldt, Gustav — 51.
Reinson, Aleksander — 53, 87, 295, 312, 315, 322.
Resev, Aleksander — 221, 329.
Reva, Eduard — 279.
Riismann, August — 189, 329.
Roobach, Villem — 77.
Rästas, Jüri — 38, 70, 145, 165, 166, 248.
Rästas, Otto — 36, 37, 39, 44, 46, 55, 68, 69, 78, 119, 145, 146, 148, 155, 159, 165, 166, 200, 227, 232, 243, 246, 263, 290, 300, 319, 321, 328, 329.

Saaremaa, Johannes — 50.
Saarens, Erna — 81.
Saarepuu — 222.
Saat, Joosep — 145, 246, 247, 248, 322.
Sakk, Pauline — 63.
Saks, Jaan — 48, 145, 149, 150, 199.
Saksakulm, Joosep — 39.
Samra, Johannes — 51, 73, 108, 123, 125, 173, 189.

Sandström, Eduard — 51, 53, 108, 124, 174, 189.
Santa, Jaan — 51, 87, 124, 173, 179, 180, 182, 187, 210.
Sarnet (Neps), Aleksander — 51, 52, 87, 110, 111.
Sassi, Voldemar — 82.
Schüts (Stamm), Paul — 50.
Seckendorff, Adolf, von — 92.
Seljanov — 32.
Semper, Johannes — 298.
Sepre, Oskar — 83, 250, 329.
Silberg, Alide — 189.
Silbaum, Eduard — 117.
Sillaots, Hendrik — 191.
Simson, H. — 315.
Simson, Peeter — 51, 53, 189.
Soans, Johannes — 73, 122, 125, 172, 173, 179, 180, 182, 187, 196, 210, 212.
Solts, Miina — 117.
Sommer, Jaan — 63.
Sommer (Tederov), Georg (Heinrich) — 63, 64.
Sommerling, Arnold — 73, 80, 81, 122, 123, 172, 173, 174, 187, 189, 196, 204, 212.
Sommerling, Erika — 281.
Sonberg, Hilda — 282.
Soon, Karl — 141.
Soots, Jaan — 33, 137.
Sprenk, August — 298.
Stallmeister, Karl — 318.
Strandman, Otto — 34, 104, 134.
Strauch, Engelbert — 220, 243.
Stučka, Peteris — 261.
Stüttenmeister, Jaan — 189.
Subi (Link), August — 48, 49, 50.
Suuster, Johannes — 312, 313, 315.

Tanshindrek, Juhan — 51, 54, 124, 189, 212.
Tarkpea, Erich — 82.
Teemant, Jaan — 134.
Teiter, Georg — 44.
Telman, Juliana — 51, 54.
Tenno, Peeter — 84.
Tenno, Jenny — 281.
Teng (Voolin), Ivan — 49, 50, 81, 173, 188, 199.
Tiitsen, Karl — 37, 148.
Tiitsen, Leonhard — 48, 49, 52.
Tiks, Jaan — 318.
Timse (Lipman), August — 50.
Tippo (Tuul), Helene — 226.
Tomberg, Viktor — 111.
Tomp, Jaan — 173, 199, 211, 212, 290, 322, 329.
Truumann, Jaan — 48, 179, 189, 212, 222.
Tšaikovski, N. V. — 90.
Tuberg, Gustav — 50, 141.
Tuberik (Nadson), Voldemar — 80, 81, 172, 220, 276.
Tuisk, Karl — 84.
Tulp, Aleksander — 72.
Tõldsepp, Jüri — 51, 124.

Tõnisson, Aleksander — 22, 116.
Tõnisson, Jaan — 33, 44, 108, 116, 118.
Tõnisson, Julius — 87, 279.
Tüürmann, Anna — 218.
Tüürmann, Jakob — 84.

Uibopuu, Johannes — 221.
Ukareda, Toomas — 50, 226.
Ulfsak — 191.
Uluots, Jüri — 182, 206.
Ustav, Maria — 117.
Uuk, Minna — 200.

Vaabel — 109.
Vaarman, Alma — 80, 281, 282, 322.
Vahmann, Olga — 226.
Vainlo, Tõnu — 51, 173, 212.
Vakker, Jakob — 77.
Vakmann, Rudolf — 37, 38, 43, 59, 103, 145, 150, 151, 153, 164, 165, 166, 227, 243, 328, 329.
Valdek, Karl — 111.
Valtin, Aleksander — 50.
Vanja, Johannes — 60, 73, 123, 124, 172, 173, 179, 180, 187, 189, 196, 204, 210, 212, 216, 227, 286, 288.
Varfolomejev, Paul — 32.
Vedro, Ida — 51.
Vedru (Org, Raud), Anton — 48, 60, 145, 227.
Veem, Helmut — 32.
Vegner, Aleksander — 51, 75, 111, 114.
Vei, Eduard — 84.
Veimer, Arnold — 329.
Veiram, Rudolf — 298, 299, 309.
Velt, Jaan — 82.
Veltson, Rosalie — 282.
Vennikas, Richard — 37, 38, 43.
Virkus, Juhan — 50, 188, 199.
Vulfeldt, August — 75, 120, 141.

Zimmermann, Johannes-Friedrich — 134.

OSUNDATUD JA KASUTATUD KIRJANDUS

I

Marksismi-leninismi klassikute teosed

Marx, K. ja Engels, F. Kommunistliku Partei manifest, Tallinn, 1955.

Marx, K. Kapital I, Tallinn, 1953.

Lenin, V. I. Mis on «rahva sõbrad» ja kuidas nad võitlevad sotsiaaldemokraatide vastu. 1. kd.

Mis teha, 5. kd.

Sotsiaaldemokraatia kaks taktikat demokraatlikus revolutsioonis. 9. kd.

Revolutsioon õpetab. 9. kd.

Sõjavägi ja revolutsioon. 10. kd.

Moskva ülestõusu õppetunnid. 11. kd.

Revolutsioonilise streigi ja tänavdemonstratsioonide arenemine. 18. kd.

II Internatsionaali krahh. 21. kd.

Imperialism kui kapitalismi kõrgeim staadium. 22. kd.

Marksism ja ülestõus. Kiri VSDTP Keskkomiteele. 26. kd.

VK(b)P programmi projekt. 29. kd.

VK(b)P VIII kongress 18.—23. märtsil 1919. 29. kd.

Kolmas Internatsionaal ja tema koht ajaloos. 29. kd.

III Internatsionaali ülesannetest. 29. kd.

Seltsimees Loriot'le ja kõigile Prantsuse sõpradele, kes on liitunud III Internatsionaaliga. 30. kd.

Kiri Saksamaa Kommunistliku Partei Keskkomiteele lõhenemise küsimuses. 30. kd.

Seltsimeestele kommunistidele, kes kuulusid ühisesse «Saksamaa Kommunistlikku Parteisse» ja moodustasid nüüd uue partei. 30. kd.

Kõne Presnja rajooni tööliste ja punaarmeelaste konverentsil 24. jaanuaril 1920. Ajalehes avaldatud kokkuvõte. 30. kd.

Aruanne Ülevenemaalise Kesktäitevkomitee ja Rahvakomissaride Nõukogu tööst Ülevenemaalise Kesktäitevkomitee VII koosseisu esimesel istungjärgul 2. veebruaril 1920. 30. kd.

Kõne III Internatsionaali aastapäevale pühendatud Moskva Nõukogu pidulikul istungil 6. märtsil 1920. 30. kd.

«Pahempoolsuse» lastehaigus kommunismis. 31. kd.

Agraarküsimuse teeside esialgne visand (Kommunistliku Internatsionaali teise kongressi jaoks). 31. kd.

Teesid Kommunistliku Internatsionaali teise kongressi põhiülesannetest. 31. kd.

Kommunistlikku Internatsionaali vastuvõtmise tingimused. 31. kd.

Kommunistlikku Internatsionaali vastuvõtmise tingimuste kahekümnes punkt. 31. kd.

Kommunistliku Internatsionaali II kongress. 31. kd.

Kiri saksa ja prantsuse töölistele. Seoses vaidlustega Kommunistliku

Internatsionaali teise kongressi üle. 31. kd.
Kommunistliku Internatsionaali III kongress 22. juunil — 12. juulil 1921. 32. kd.
Läkitus rahvusvahelisele proletariaadile. 32. kd.
Kiri saksa kommunistidele.
Prantsusmaa Kommunistliku Partei agraarteesidest. 33. kd.
Me maksime liiga kallist hinda. 33. kd.
Kommunistliku Internatsionaali IV kongress 5. novembrist — 5. detsembrini 1922. 33. kd.
Kominterni Täitevkomiteele. 35. kd.
Rahvusvahelise Töölisabi sekretärile. 35. kd.

II

NLKP, Kominterni ja Profinterni kongresside, konverentside ning pleenumite otsused ja dokumendid

Деятельность Исполнительного Комитета и Президиума ЦК Коммунистического Интернационала от 13-го июля 1921 года по 1 февраля 1922 года.
Коммунистический Интернационал. Конгресс 1-ый, Москва, 1919 г. Протоколы заседаний в Москве с 2 по 19 марта, Петроград 1921 г.
Коммунистический Интернационал в документах, 1919—1932, Москва, 1933.
Красный Интернационал профессиональных союзов. Конгресс 3-й, Москва 1924.
Международное профдвижение. 1923—1924 гг. Отчет исполнительного бюро III конгрессу Профинтерна, 2 издание. Москва 1924.
NLKP Keskkomitee otsus isikukultusest ja selle tagajärgedest ülesaamise kohta. Tallinn, 1956.
NLKP kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused, I, II ja III osa, Tallinn 1956—1957.
Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XX kongressi resolutsioonid. 14.—25. veebruar 1956. Tallinn, 1956.
Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXI kongressi resolutsioonid. Tallinn, 1959.
Отчет исполнительного бюро Профинтерна II международному конгрессу Революционных Профсоюзов. Июль 1921 — ноябрь 1922 г. Москва 1922.
Первый международный конгресс революционных Профессиональных Производственных союзов. Стенографический отчет. Прессбюро конгресса Москва 1921.
Послевоенный капитализм в освещении коминтерна. Сборник документов и резолюций конгрессов и Исполкома Коминтерна. Москва 1932.
Sotsialistlike maade kommunistlike parteide ja töölisparteide esindajate nõupidamise deklaratsioon. Rahumanifest. Tallinn, 1957.
Стенографический отчет 3-го конгресса Коминтерна. Петроград 1922.
Второй конгресс Коммунистического Интернационала, стенографический отчет. Петроград 1921.

III

NLKP, Kominterni ja EKP silmapaistvate tegelaste kõned ja tööd

Hruštšov, N. S. Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei Keskkomitee aruanne partei XX kongressile, Tallinn, 1956.
NSV Liidu rahvamajanduse arendamise kontrollarvud aastaiks 1959—1965. Ettekanne Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei erakorralisele XXI kongressile. Tallinn, 1959.
Lõppsõna NLKP erakorralisel XXI kongressil. Tallinn, 1959.
Mikojan, A. I. Kõne NLKP XX kongressil 16. veebruaril 1956. Tallinn, 1956.
Stalin, J. V. Vene kommunistide poliitilisest strateegiast ja taktikast. 5. kd.

Stalin, J. V. Vene kommunistide strateegia ja taktika küsimustest. 5. kd. Leninismi alustest. Sverdlovi ülikoolis peetud loengud. 6. kd. Rahvusvahelisest olukorrast. 6. kd., lk. 275—296. Saksamaa Kommunistliku Partei väljavaadetest ja bolševiseerimisest. Jutuajamine Saksamaa Kommunistliku Partei liikme Herzogiga. 7. kd.
Suslov, M. A. Kõne NLKP XX kongressil 16. veebruaril 1956. Tallinn 1956.
Dimitrov, G. Võitluses ühtse väerinde eest fašismi ja sõja vastu. Moskva, 1939.
Anvelt, J. Töörahva võimuvalitsuse kindlustamisest. Peterburis 1919. «Meie lahkuminekud» ehk EKP «vastasrinna» ajaloolised unenäod. Leningrad, 1928.
Kingissepp, V. Iseseisvuse ikke all. Peterburg, 1920. Kellele iseseisvus, kellele ike? Peterburis 1918. Võitlus ameerika-inglise imperialistide ja nende käsilaste vastu. Tallinn, 1953.
Pöögelmann, H. Mis vaheajal sündis. Veebr. 1917.—1918. märts. Petrograd, 1918. Eesti tulevik. Petrograd. 1918. Klassivõitluse ajalugu. Leningrad, 1928.
Rästas, O. Klassivõitluse väerinnalt. Leningrad, 1931. Lühike ülevaade ametiühingulisest liikumisest ja ülesannetest. Moskva-Leningrad, 1935.
Рястас, О. В тисках «демократии». Очерк белого террора в Эстонии. Москва 1925.
Rästas, O. Põrandaalused. Üks etapp Eestimaa Kommunistlise Partei põrandaalusest tööst. Leningrad, 1932.

IV

Arhiivid

A. EKP Keskkomitee Partei Ajaloo Instituudi (NLKP Keskkomitee Marksismi-leninismi Instituudi Filiaali) Parteiarhiiv (EKPA)

Fond 24 — Eestimaa Kommunistliku Partei Venemaa büroo.
Fond 25 — Kominterni Eesti sektsioon.
Fond 26 — Viktor Kingissepp.
Fond 27 — Eestimaa Kommunistliku Partei Ajaloo Komisjon.
Fond 40 — VK(b)P Keskkomitee Eesti Sektsiooni Siberi büroo.
Fond 135 — Eesti Sotsiaaldemokraatlik Tööliste Partei.
Fond 136 — Iseseisev Sotsialistlik Tööliste Partei.
Fond 137 — Eesti Sotsialistlik Tööliste Partei.
Fond 140 — Eesti Iseseisev Sotsialistlik Tööliste Partei.
Fond 141 — Eestimaa Töörahva Partei.
Fond 143 — Üle-eestimaaline Meetööliste Liit.
Fond 145 — Riigikogu Kommunistlik Tööliste rühm.
Fond 4801 — Eesti Iseseisva Sotsialistliku Tööliste Partei Antsla osakond.
Fond 4802 — Eestimaa Töörahva Partei Kunda osakond.
Fond 4803 — Eesti Iseseisva Sotsialistliku Tööliste Partei Narva osakond.
Fond 4805 — Eesti Iseseisva Sotsialistliku Tööliste Partei Tamsalu osakond.
Fond 4806 — Eesti Iseseisva Sotsialistliku Tööliste Partei Tapa osakond.
Fond 4807 — Eesti Iseseisva Sotsialistliku Tööliste Partei Tartu osakond.
Fond 4808 — Eesti Iseseisva Sotsialistliku Tööliste Partei Valga osakond.
Fond 4809 — Eestimaa Töörahva Partei Väätsa osakond.
Fond 4810 — Eesti Iseseisva Sotsialistliku Tööliste Partei Tallinna Noorte osakond.
Fond 4811 — Eestimaa Töörahva Partei Valga Noorte osakond.
Fond 4813 — Eestimaa Töörahva Partei Rakvere osakond.

Fond 4816 — Üle-eestimaaline Noorproletaarlaste Ühing.
Fond 4907 — Kollektsioon dokumentaalseid fotomaterjale EKP ajaloo kohta.
Fond 6495 — Kominterni Eesti Sektsioon.

B. Eesti NSV Oktoobrirevolutsiooni ja Sotsialistliku Ülesehitustöö Riiklik Keskarhiiv (Eesti NSV ORRKA)

Fond 1 — Siseministeeriumi Politsei-Talitus.
Fond 14 — Siseministeerium.
Fond 31 — Riigikantselei.
Fond 58 — Põllutööministeerium.
Fond 71 — Kohtukoja Prokuratuur.
Fond 73 — Kaubandus-Tööstusministeerium.
Fond 74 — Rahaministeeriumi Riigikassa.
Fond 80 — Riigikogu I—V koosseis.
Fond 623 — Lennuväe rügement.
Fond 927 — Kõrgem Sõjakohus.
Fond 949 — Poliitilise Politsei komissar.
Fond 975 — Metsatööstuse Aktsiaselts B. Minkov ja Pojad.
Fond 1108 — Haridusministeerium.
Fond 1548 — Saaremaa riigimaade Ülem.
Fond 1560 — 3. Diviisi Staap.
Fond 1753 — Tallinna Ametiühisuste Kesknõukogu.
Fond 1755 — Pärnumaa Ametiühisuste Kesknõukogu.
Fond 1756 — Tallinna Keemia- ja Paberitööliste Ametiühisus.
Fond 1760 — Hallinga valla Tööliste Ametiühisus.
Fond 1761 — Narva Kiutööliste Ametiühisus.
Fond 1762 — Tartu Nahatööliste Ametiühisus.
Fond 1763 — Eestimaa Kiutööliste Ametiühisuste Liit.
Fond 1765 — Üleriiklik Maatööliste Ametiühisuste Liit.
Fond 1766 — Tallinna Metallitööliste Ametiühisus.
Fond 1768 — Tartu Kojameeste Ametiühisus.
Fond 1770 — Laatre valla Maatööliste Ametiühisus.
Fond 1771 — Tallinna Puutööliste Ametiühisus.
Fond 1772 — Tartumaa Maatööliste Ametiühisuste Liit.
Fond 1776 — Vaimastvere valla Põllutööliste Ametiühisus.
Fond 1790 — Eesti Pank.
Fond 1911 — Eesti Vabariigi Prokurör.
Fond 1967 — Tallinna Juuksetööliste Kutseühing.
Fond 1976 — Tallinna Ametiühisuste Tarvitajate Ühisus.
Fond 2000 — Töö-Hoolekandeministeerium.
Fond 2424 — Järva Maakonnavalitsus.

C. NLKP Leningradi Oblastikomitee Partei Ajaloo Instituudi (NLKP Keskkomitee Marksismi-leninismi Instituudi Filiaali) Parteiarhiiv (LPA)

Fond 1 — Петроградский Комитет РКП(б).
Fond 16 — Ленинградский Губернский Комитет ВКП(б).

D. Eesti NSV Tallinna Linna ja Harju Rajooni Riiklik Arhiiv (TLA)

Fond 82 — Tallinna Linnavalitsus.

E. EKP Keskkomitee Partei Ajaloo Instituudi Raamatukogu Käsikirjafond

Ametiühingute tegevust puudutavad materjalid.
Eestimaa Kommunistliku Partei Ajalugu. Prospekt.

Eesti poliitiliste vangide omavaheline isiklik ja parteiline kirjavahetus ja vangivalvurite ettekanded.
EKP lendlehed, üleskutsed, manifestid.
Eesti töölisajakirjandusest (1905—1940).
«12 protsessi» materjalid.
Kommunistliku ajakirjanduse väljaandmisest osavõtnud seltsimeeste iseloomustused.
Материалы III научной сессии Института истории партии при ЦК КП Эстонии (7 мая 1952). Посвященная 30-летию со дня смерти руководителя коммунистической партии и рабочего класса Эстонии В. Э. Кингисеппа.
Mälestusi Viktor Kingissepast.
Revolutsioonilisest liikumisest Eestis aktiivselt osavõtnute mälestused. 1.—48. kd.
«115 protsessi» materjalid.
Совещание прибалтийских филиалов Института марксизма-ленинизма при ЦК КПСС. 17—20 июня 1958 г. Стенограмма I и II том. Таллин 1959.
Süüdistusakt Üle-Eestimaalise Kommunistlise salaorganisatsiooni asjus. Tallinn, 1924.
Tähtsamates poliitilistes protsessides süüdimõistetute nimekirjad.

V

Uurimused ja artiklid

A. Nõukogude autorid

1) Trükis ilmunud

Antons, R. Agraarsuhted kodanlikus Eestis, Tallinn, 1957.
Arumäe, H. Kodanliku Eesti Nõukogude-vastasest välispoliitikast aastail 1920—1925, Tallinn, 1960.
Бах, М. Г. Политико-экономические взаимоотношения между СССР и Прибалтикой за десять лет (1917—1927). Москва 1928.
Brandt, E. Eesti majanduse olukord kodanliku diktatuuri perioodil. Tallinn, 1955.
Eesti NSV ajalugu (kõige vanemast ajast tänapäevani). Teine trükk. Tallinn, 1957.
Eesti NSV ajaloo periodiseerimisest. Tallinn, 1954.
Enamluse ajaloo võltsimise vastu. Moskva—Leningrad, 1934.
Isikukultuse küsimusest. Tallinn, 1956.
История СССР, Эпоха социализма. Москва 1957.
История дипломатии, том III. Москва, Ленинград 1941—1945.
История Латвийской ССР, том III. Рига 1958.
Кабакчиев, Х. Как возник и развивался Коммунистический Интернационал. Москва—Ленинград 1929
Karastumine, Mälestusi Eesti noorsoo revolutsioonilisest liikumisest. Tallinn, 1958.
Kask, K. Tööstustööliste majanduslikust olukorrast kodanlikus Eestis, Tallinn, 1957.
Kolm aastat. Kogu Oktoobrirevolutsiooni aastapäevaks. Peterburis 1920.
Lebbin, A. Eestimaa Kommunistlik Partei võitluses Töörahva Ühisrinde eest (1921—1924). Tallinn, 1959.
EKP võitlus väikekodanlike parteide reformistliku olemuse vastu, töölisklassiühtsuse eest (1920—1923). Tallinn, 1958.
Лидер, З. Почему амстердамцы желтые? (факты и критика). Петроград 1923/1924.
Materjale Baltimaade rahvamajanduse ajaloost. Tallinn, 1956.
Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei ajalugu. Tallinn, 1959.
Religiooni ja ateismi ajaloost Eestis, Tallinn, 1956.
Saarniit, H. Eesti töörahva revolutsiooniline võitlus nõukogude võimu taaskehtestamise eest aastail 1920—1924. Tallinn, 1956.

Saarniit, H. Kodanlik Eesti sõjajärgse revolutsioonilise kriisi aastail (1920—1924). Tallinn, 1958.
Saat, J. Eesti rahva võitlus EK(b)P juhtimisel nõukogude võimu kehtestamise eest. Tallinn, 1948.
Johannes Lauristin. Lühike elulugu. Tallinn, 1946.
Kommunistide võitlus kodanlik-natsionalistlike parteide vastu Eestis. Tallinn, 1953.
Viktor Kingissepp — Lenini ja Stalini ideede lipukandja Eestis. Tallinn, 1952.
Sepp, J. ja Gronski, A. Viktor Kingissepp. Tallinn, 1946.
Сепре, О. Зависимость буржуазной Эстонии от империалистических стран. Таллин, 1960.
Советская Россия и капиталистический мир в 1917—1923 гг. Москва 1957.
Третья объединенная научная сессия по истории народов Прибалтики послеоктябрьского периода. Таллин, 26—30 октября 1954 г. Доклады и сообщения Ин-та истории Акад. наук, вып. 4, 1955.
Тумов, С. Октябрьская революция и аграрные реформы в Европе. Москва—Ленинград 1928.
Внешняя политика СССР 1917—1944. Сборник документов, том III. Москва 1944.
Вопросы единого рабочего фронта и история их развития. Петроград 1922.

2) Käsikirjad

Архангельский, В. И. Коммунистическая партия Эстонии — организатор и руководитель революционной борьбы рабочего класса в 1920—1924 годы.
(рукопись кандидатской диссертации). Ленинград 1955 г.
Гронский, А. Политические процессы в буржуазной Эстонии. 1920—1925, Таллин 1949.
Karma, O. Suurtööstuse arenemine Eestis XIX sajandi lõpul ja XX sajandi algul. Dissertatsioon ajalooteaduste kandidaadi kraadi taotlemiseks (käsikiri). Tallinn, 1956.
Lebbin, A. Eestimaa Kommunistlik Partei võitluses Töörahva Ühisrinde eest (1920.—1924. a.). Dissertatsioon ajalooteaduste kandidaadi teadusliku kraadi taotlemiseks (käsikiri). Tallinn, 1958.
Lühike ülevaade poliitilistest parteidest Eestis.
Reiman, V. Eestimaa Kommunistliku Partei võitlus välismaise interventsiooni ja kodusõja perioodil (veebruar 1918 — veebruar 1920). Tartu, 1955.

B. Kodanlikud autorid

Eesti. Maa, rahvas, kultuur. Tartu, 1926.
Eesti Põllumeeste poliitika. Tallinn, 1923.
Eesti Rahvaerakonna sihid ja püüded. Tartu, 1926.
Janusson, J. Eesti majanduslik areng. Tallinn, 1932.
Joonas, E. Ametiühingulise liikumise üldajalugu. Tallinn, 1939.
Laaman, E. Erakonnad Eestis. Tartu, 1934.
Pool, Th. Maauuendus Eestis ja selle tulemusi. Tallinn, 1936.
Sinberg, T. Ülevaade maakorraldusest vabariigi esimesel aastakümnel. Tallinn, 1928.
Sõrmus, R. ja Gutman, A. Töötaolu Eestis, Tallinn, 1933.

VI

Kodanlikud teatmelis-statistilised teosed ja ajakirjad

Antik, Rich., Eesti ajakirjandus 1766—1930. Tartu, 1932.
Asumaa majapidamised Eestis 1919—1923, Tallinn, 1924.
Asutava Kogu protokollid 1919—1920.
Eesti biograafiline leksikon. Tartu, 1926—1929.

Eesti biograafilise leksikoni täienduskõide. Tartu—Tallinn, 1940.
Eesti arvudes. 1934. a. rahvaloenduse mälestuseks. Tallinn, 1934.
Eesti. Arvuline ülevaade, 1920—1930. Tallinn, 1931.
Eesti arvudes. 1920—1935. Tallinn, 1937.
Eesti põllumajandus. Statistiline aastaraamat. I. Tallinn, 1923.
Eesti Statistika. Riigi Statistika Keskbüroo väljaanne. 1922—1930.
I ja II Riigikogu protokollid 1920—1925.
Kogu statistilisi andmeid Eestist. Tallinn, 1921.
Rahva demograafiline koosseis ja korteriolud Eestis. 1922. a. üldrahvalugemise andmed, vihk I, Tallinn, 1924.
Rahvastik ja Tervishoid Eestis. Demograafia, vihk IV. Tallinn, 1930.
Rahva tööala ja ühiskondline kihitus. 1922. a. üldrahvalugemise andmed, vihk III. Tallinn, 1925.
«Riigi Teataja» 1919—1922.
1922. aasta üldrahvalugemise andmed. Üleriikline kokkuvõte. Vihk II. Tallinn, 1924.
1925. a. põllumajandusliku üleskirjutuse andmed. Tallinn, 1926.
Tööstus Eestis 1924. a. Tallinn, 1926.
Valitsusasutuste tegevus 1918—1934. a. Tallinn, 1934.

VII

Perioodika

A. Ajalehed

1) Kommunistlikud ja proletaarsed ajalehed

«Edasi». Venemaa Kommunistlise (enamlaste) Partei Peterburi Eesti osakonna häälekandja. 1919—1922.
«Kiir» («Луч»). KP (enamlaste) Narva Komitee häälekandja (eesti ja vene keeles). 1920.
«Kommunist». Eestimaa Kommunistlise Partei (3. kom. internatsionaali sektsiooni) häälekandja 1918—1934.
«Kommunisti» lendlehed 1919—1924.
«Meie Hääl». Töörahva leht. 1922.
«Punane Sõdur». Kommunistlise Partei Eesti Keskkomitee Valgeväe Organisatsiooni Häälekandja. 1920.
«Punane Täht». Eesti Töörahva Ühise Väerinna häälekandja. 1922.
«Rahva Hääl». Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee, Eesti NSV Ülemnõukogu ja Eesti NSV Ministrite Nõukogu häälekandja. 1940—1941, 1944—1958.
«Tallinna Tööline». Eesti Töörahva Ühise Väerinna häälekandja. 1922.
«Tööline». Töörahva Ühise Väerinna häälekandja. 1922—1923.
«Töörahva Hääl». Töörahva Ühise Väerinna häälekandja. 1923.
«Uus Ilm» («Новый Мир»). KP (enamlaste) Narva grupe väljaanne (eesti ja vene keeles). 1919—1920.
«Uus Meie Hääl». Töörahva häälekandja. 1922.

2) Muud ajalehed

«Kaja» 1920—1922.
«Postimees» 1920—1922.
«Päevaleht» 1920—1924.
«Sotsiaaldemokraat». Eesti Sotsiaaldemokraatlise Tööliste Partei häälekandja. 1919—1921.
«Tallinna Teataja» 1920—1921.
«Tulevik». Eesti Sotsiaaldemokraatia häälekandja. 1921—1923.
«Tööliste Leht». 1921.
«Vaba Maa». 1920—1922.

B. Ajakirjad

1) Kommunistlikud ja proletaarsed ajakirjad

«Eesti Bolševik». EK(b)P Keskkomitee ühiskondlik-poliitiline ajakiri. 1945—1952.
«Eesti Kommunist». Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee ühiskondlik-poliitiline ajakiri. 1952—1958.
«Eesti NSV Teaduste Akadeemia Toimetised». 1952 ja 1958.
«Klassivõitlus». Kommunistlise Internatsionaali Eesti Sektsiooni kirjastus. 1919—1936.
«Коммунистический Интернационал». Орган исполнительного Комитета коммунистического интернационала. 1919—1941.
«Leegid». Eesti proletaarsete kirjanikkude assotsiatsiooni häälekandja. 1932.
«Naistööline ja talunaisterahvas». 1928—1931.
«Naistööline ja naiskolhoosnik». 1932.
«Noor Proletaarlane». Eestimaa Kommunistlise Noorsoo Ühingu (Kommunistliku Noorsoo Internatsionaali Sektsiooni) häälekandja. 1921—1924.
«Partei Elu». Venemaa Kommunistlise Partei Keskkomitee Eesti Propaganda ja Agitatsiooni häälekandja. 1920—1921.
«Poliitika ja Taktika». Eesti Iseseisva Sotsialistliku Tööliste Partei Tallinna osakonna häälekandja. 1922.
«Proletaarne revolutsioon Eestis». Kominterni Eesti Sektsiooni kirjastus. 1926—1933.
«Rõhutute Hääl». Tallinna Ametiühisuste Kesknõukogu häälekandja. 1920—1921.
«Töö». Töölisühisuste häälekandja. 1921—1923.
«Töö Hääl». Eestimaa Ametiühisuste Kesknõukogu häälekandja. 1919.
«Uus Loomistöö». Hariduse Rahvakomissariaadi Rahvusliste Vähemuste Eesti osakonna häälekandja. 1920—1921.

2) Muud ajakirjad

«Agronoomia». Põllumajanduse ja loomatervishoiu ajakiri. 1921—1924.
«Eesti Majandus». Tööstuse, kaubanduse ja rahanduse ajakiri. 1921, 1923—1925.
«Konjunktuur». Konjunktuuriinstituudi väljaanne. 1935—1939.
«Töö ja Tervis». Sotsiaalpoliitiline kuukiri. 1926.
«Töö ja Võitlus». Eesti Iseseisva Sotsialistliku Tööliste Partei häälekandja. 1920.
«Tööliste Võitlus». Eesti Iseseisva Sotsialistliku Tööliste Partei häälekandja. 1920.
«Tööliste Võitlus». Iseseisva Sotsialistliku Tööliste Partei häälekandja. 1922—1923.

SISUKORD

Eessõna 5

I ptk. **Kodanlik Eesti pärast Tartu rahu sõlmimist**

1. Majanduslik ja poliitiline olukord 15
2. Muutused töölisklassi koosseisus ja olukord Eestimaa parteiorganisatsioonis 37

II ptk. **EKP konstitueerimise lõpuleviimine**

1. Kommunistliku Partei Eesti Keskkomitee organiseerimistöö 47
2. Legaalsete töövormide kasutamine töötajate klassiteadvuse kasvatamisel 69
3. Abinõud kodanlik-natsionalistliku ideoloogia mõju vastu töölisliikumises 87
4. Eesti kommunistid revolutsioonilise töölisliikumise eesotsas 1920. aastal 104
5. Eestimaa parteiorganisatsiooni tegevus töötava talurahva organiseerimisel 1920. aastal 127
6. EKP I kongress — Eestimaa Kommunistliku Partei konstitueerimise kongress 143

III ptk. **EKP edusammud võitluses töölisklassi ühtsuse eest**

1. Kommunistlike töölisrühmade tegevus Riigikogus ja omavalitsusasutustes 169
2. Töölisliikumine 1921. aastal. Võitlus kodanluse pealetungi vastu . . . 192
3. EKP II kongress — Eesti töörahva ühisrinde ettevalmistamise kongress 226
4. Töörahva Ühise Väerinde taktika rakendamine 253
5. Kommunistide võitlus väikekodanliku EISTP muutmise eest revolutsiooniliseks parteiks 293

Kokkuvõte 323
Isikunimede register 333
Osundatud ja kasutatud kirjandus 337

ЛИБМАН Абе Бенцевич
К ИСТОРИИ СОЗДАНИЯ КОММУНИСТИЧЕСКОЙ ПАРТИИ ЭСТОНИИ
(февраль 1920 — апрель 1922)

На эстонском языке

Эстонское Государственное Издательство
Таллин, Пярнуское шоссе, 10

*

Toimetaja H. Kukk. Tehniline toimetaja Ü. Laul
Korrektorid M. Sepp ja E. Multer

Ladumisele antud 24. X 1960. Trükkimisele antud 12. XII 1960. Paber 60 × 92, 1/16. Trükipoognaid 21,5. Arvutuspoognaid 27,44. Trükiarv 4000. MB-08760. Tellimise nr. 9917.

Hans Heidemanni nimeline trükikoda. Tartus, Ülikooli 17/19. II
Hind rbl. 8.— (80 kop.)

Rbl. 8.—
1961. a. — 60 kop.

A-23509
III

TÜ RAAMATUKOGU
1 0300 00367668 3

A-23509
III

TÜ RAAMATUKOGU
1 0300 00367668 3

EKP
LOOMISE
AJALOOST

A. LIEBMAN

EESTIMAA KOMMUNISTLIKU PARTEI LOOMISE AJALOOST